ՍԻՈՆԱԿԱՆ ՓՐՈԹՈՔՈԼՆԵՐԸ ԵՒ ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՀԱՐՑԸ

ՈՒՍՈՒՄՆԱՍԻՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐՈՒ
ԵՒ ՅՕԴՈՒԱԾՆԵՐՈՒ ԺՈՂՈՎԱԾՈՒ

ՍԻՈՆԱԿԱՆ ՓՐՈԹՈՔՈԼՆԵՐԸ ԵՒ ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՀԱՐՑԸ

ՍԻՈՆԱԿԱՆ ՓՐՈԹՈՔՈԼՆԵՐՈՒ ԲՆԱԳԻՐԸ (ԹԱՐԳՄԱՆՈՒԱԾ)

ՈՒՍՈՒՄՆԱՍԻՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐՈՒ ԵՒ ՅՕԴՈՒԱԾՆԵՐՈՒ ԺՈՂՈՎԱԾՈՒ

Պէյրութ
2025

Հրատարակութիւն
Լիբանանի «Սփիւռք» պարբերաթերթի

ՍԻՈՆԱԿԱՆ ՓՐՈԹՈՔՈԼՆԵՐԸ ԵՒ ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՀԱՐՑԸ

ՍԻՈՆԱԿԱՆ ՓՐՈԹՈՔՈԼՆԵՐՈՒ ԲՆԱԳԻՐԸ (ԹԱՐԳՄԱՆՈՒԱԾ) ՈՒՍՈՒՄՆԱՍԻՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐՈՒ ԵՒ ՅՕԴՈՒԱԾՆԵՐՈՒ ԺՈՂՈՎԱԾՈՒ

Հատորը արեւմտահայերէնով առաջին անգամ է որ լոյս կը տեսնէ, որ կը ներկայացնէ Սիոնական Փրոթոքոլները, թարգմանուած Աժժաժ Նուէյհիտի արաբերէն հատորէն: Ասոր կողքին կը բովանդակէ յօդուածներու ժողովածու մը, ուր յօդուածագիրները այս Փրոթոքոլներու կիրարկումը կը ներկայացնեն, որոնց ընդմէջէն անոնց ունեցած վնասները Հայկական Հարցին նկատմամբ կը բացայայտուին:

Այս հատորը այժմ առցանց կը հրատարակենք ու կը տարածենք:

© «Սփիւռք» պարբերաթերթ

ՄԵՐ ԽՕՍՔԸ

«Մենք պիտի ստեղծենք անոնց կրօնք մը, որ կ'իրականացնէ մեր նպատակները իրենց իսկ ձեռքով»:
Հենրի Քիսինճըր (1923-2023). հրեայ ամերիկացի դիւանագէտ եւ քաղաքականագէտ, ծառայած է Ա.Մ.Ն.ի Պետքարտուղարութեան:

«Սփիւռք» պարբերաթերթի արխիւէն հանեցինք այս նիւթը, որ 25 տարիէ պահուած էր: Ան յօդուածներու ժողովածու մըն է, առնուած գիրքերու եւ մամուլի էջերէ, որուն կարգ մը յօդուածները ժամանակին թարգմանած էինք հայերէնի, սակայն տպելու կարելիութիւնը չունենալուն, անոր որոշ բաժինները յանձնած էինք Լիբանանի «Արարատ» օրաթերթի խմբագրութեան, որ 2005-6 թուականներուն հրատարակեց թերթին համարներուն մէջ: Այժմ լոյս կ'ընծայենք ամբողջական նիւթը՝ Սիոնականութեան եւ անոր կապը Հայոց Ցեղասպանութեան ու Հայկական Հարցին հետ. այս թեմային շուրջ կայ հսկայական գրականութիւն, մենք հոս զետեղած ենք ընտրուած ու կարեւոր նկատուածները, որոնք փաստացի համոզիչ են:

Ներկայի համացանցային դիւրութիւններէն օգտուելով նպատակայարմար նկատեցինք սկիզբը զայն լոյս ընծայելու եւ տարածելու համացանցով, համոզուած ըլլալով որ իր այժմէութիւնը տակաւին ի զօրու է՝ ելլելով Միջին Արեւելքի եւ Կովկասի քաղաքական իրավիճակէն, ուր Սիոնականութիւնը իր հիմնած արհեստական երկիրներով՝ Իսրայէլ, Թուրքիա եւ Ազրպէյճան, անոնց ընդմէջէն իր ամբողջ էութեամբ յայտնի դարձած է մարդկութեան, որ լուռ կը մնայ, քանի որ ամէն տեղ ալ թափանցած եւ ներկայ են նոյն հրէշները:

Հատորին սկիզբը Սիոնական Փրոթոքոլներու ծննդեան մասին մանրամասնութիւններ եւ Փրոթոքոլներու թարգմանութիւնը ներկայացնելէ ետք, կու տանք հայ եւ օտար հեղինակներէ շարք մը յօդուածներ այս նիւթին առնչութեամբ, ուր փաստերով կը տրուին այս Փրոթոքոլներուն իրագործումը: Թէեւ Փրոթոքոլ-

ներու ստեղծման ժամանակաշրջանին տարբեր էր քաղաքական վիճակը եւ միջավայրը, սակայն անոր հակամարդկային գաղափարներու գործադրութիւնը տակաւ առ տակաւ կը յստականայ եւ ցաւալիօրէն իրականութիւն կը դառնայ:

Նկատի պէտք է ունենալ որ Սիոնական Փրոթոքոլներու սկզբնական թարգմանութիւններու ատեն - որոնց մասին անդրադարձած ենք առաջին գլուխին մէջ - կարգ մը նախադասութիւններ որոշ անորոշութիւններու առջեւ դրած են թարգմանիչները, որոնք անհասկնալի են: Նոյնպէս հոս ալ այդ անհասկնալի նախադասութիւններուն կը հանդիպինք:

Այս գիրքի լոյս ընծայմամբ շատեր կրնան սխալ ըմբռնել մեր նպատակը: Հոս կ'ուզենք յստակացնել, որ մենք դէմ ենք սիոնականութեան, ինչպէս դէմ ենք համաթրքականութեան, քանի որ երկուքին նպատակն է ընդարձակել եւ գրաւել տարածութիւններ ի վնաս այլ տեղաբնակ ազգութիւններու, որոնք բնիկ ժողովուրդներն են այդ հողերուն: Եթէ մանրամասնօրէն կ'անդրադառնանք Սիոնական Փրոթոքոլներուն, այդ այն պատճառու է որ անոնք ժամանակի ընթացքին իրականութիւն կը դառնան եւ կ'անտեսեն այն տեսակէտները, թէ անոնք սուտ լուրեր են ստեղծուած Ռուսիոյ ցարական իշխանութիւններուն կողմէ:

Այս հրատարակութեամբ հակասիոնիստ եւ հակահսրայէլ, ինչպէս նաեւ անոնց ստեղծած հակա համաթրքական մեր կեցուածքը յստակ է, քանի որ անոնք անմարդկային են: Բայց չենք սերմաներ ոչ հակահրէութիւն կամ ինչպէս յաճախ կը գործածեն հակասեմականութիւն, որուն տակ կը պահուըտին ու կը պահեն իրենց ոճրագործ արարքները: Շատ կը հանդիպինք հրեայ կրօնքին պատկանողներ որոնք դէմ են Սիոնական փրոթոքոլներուն եւ Իսրայէլի գոյութեան [տեսնել օրինակներ յաջորդ երկու էջերուն մէջ գտնուող լուսանկարները, որոնք առնուած են լրատուամիջոցներէ]: Այս պատճառու ընթերցողը նկատի պէտք է առնէ այս երկուքին տարբերութիւնը, թէեւ այս հատորին մէջ յաճախ ընդհանրացուած է «հրեայ» անուանումը սիոնական իմաստով:

Ներկայիս կը գտնենք սիոնիստ հրեաներու կողքին սիոնիստ քրիստոնեաներ, սիոնիստ իսլամներ, սիոնիստ արաբներ,

սիոնիստ հայեր, եւն: Ասոնց բոլորն ալ իրենց անձնական շահերէն մեկնած դարձած են սիոնիստներու գործակատարներ:

Այս հատորը ընթերցելով աւելի յստակ կարելի է ըմբռնել թէ ներկայիս ինչ կը կատարուի Միջին Արեւելքի եւ Կովկասի մէջ:

«ՍՓԻՒՌՔ»

Հրեաներու ցոյց մը Ա.Մ.Ն.ի մէջ Իսրայէլի դէմ, ուր պաստառին վրայ գրուած է. *«Հրէութիւնը կ'այպանէ «Իսրայէլ» պետութիւնը եւ անոր կատարած վայրագութիւնները»*

- Յօդուածները տրուած են ամբողջութեամբ: Անոնց բովանդակութիւնը կը պատկանի հեղինակներուն, ուստի անպայման չէ որ յօդուածներու մէջ գտնուած կարգ մը միտքերուն համաձայն գտնուինք: Այս յօդուածները հոս զետեղած ենք քանի որ մեր խորագիրին - «Սիոնական Փրոթոքոլները Եւ Հայկական Հարց»ի հետ առնչութիւններ ունին:

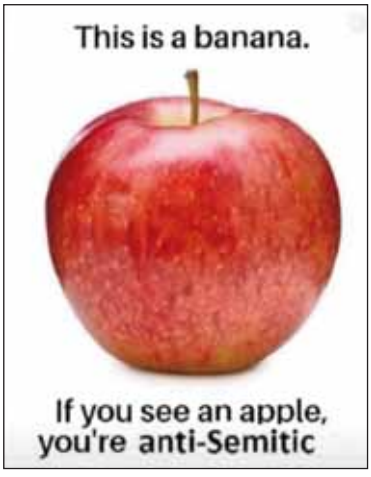
- Նկատի ունենալ որ յօդուածներուն մէջ կարգ մը տեղեր գործածուած են «Փանթուրքիստ» իսկ ուրիշ տեղեր «Համաթրքականութիւն» բառերը, նոյնն է պարագան «Սիոնիստ» եւ «Սիոնականութիւն» բառերուն, որոնք նոյնիմաստ գործածուած են:
- Փորձած ենք նոյնացնել յատուկ անունները այս հատորով տրուած զանազան գրութիւններուն մէջ:
- Յօդուածներուն մէջ երեւցող քառակուսի փակագիծերու մէջի գրութիւնները մեր կողմէ են, բացի ներկայացուած ծանօթագրութիւններէն, որոնք կը պատկանին հեղինակներուն:
- Նկարներուն մեծ մասը յստակ չէ, քանի որ զանոնք չգտնելով համացանցի մէջ, ստիպուած առած ենք գիրքերէ եւ թերթերէ:
- Գիրքին մէջ նշուած կարգ մը անձերու մասին տեղեկութիւններ կը պակսին, հետեւաբար սահմանափակուած ենք եղածով:

Հրեաներու ցոյց մը Ա.Մ.Ն.ի մէջ Իսրայէլի դէմ, ուր պաստառին վրայ գրուած է. *«Հրեական ողջակիզումէն վերապրածը կ'ըսէ. «Կեցուցէ՛ք ցեղասպանութիւնը Կազայի մէջ»»*

Դեկտ. 2024-ին Շիքակոյի մէջ կայացած Ամերիկացի Իսլամ Ընկերութեան (MAS) համագումարին հրեայ կրօնաւորը իր հարցազրոյցին մէջ ի միջի այլոց կ'ըսէ. *«Հրէութիւնն ու Սիոնականութիւնը բնաւ նոյնը չեն»*

Երգիծանկար մը ուր կը կարդանք. վերը՝ «Ասիկա պանան մըն է», իսկ վարը՝ «Եթէ տեսնես խնձոր մը, դուն հակասեմական ես»

ՓՈԽԱՆ ՅԱՌԱՋԱԲԱՆԻ

Աժաժ Նուէյհիտի հեղինակած արաբերէն գիրքին կողքը: Այս գիրքէն թարգմանած ենք Սիոնական Փրոթոքոլները

ՍԻՈՆԱԿԱՆ ՓՐՈԹՈՔՈԼՆԵՐՈՒ ՅԱՅՏՆԱԲԵՐՄԱՆ ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆԸ ԵՒ ԱՆՈՐ ԱՆՄԱՐԴԿԱՅԻՆ ԷՈՒԹԵԱՆ ԴՐԴԱՊԱՏՃԱՌՆԵՐԸ

1997-ի Օգոստոսին սկիզբը, Զուիցերիոյ Պազըլ (Պալ) քաղաքին մէջ տեղի ունեցաւ Սիոնական Առաջին Համագումարի 100 ամեակին նշումը, որ մեծ արձագանգ գտաւ համաշխահայիկ տեղեկատուական միջոցներուն մէջ: Ի՞նչ էր անոր պատճառը: Ինչո՞ւ շատ լսուած բայց քիչ գիտցուած Սիոնիզմի 100 ամեակին այդքան կարեւորութիւն տրուեցաւ: Ի՞նչ է Սիոնիզմի էութիւնը:

«Ճանչցիր թշնամիդ» լոզունգով զանազան լեզուներով գիրքեր, քարոզչական գրքոյկներ եւ յօդուածներ լոյս տեսած են, որոնք անդրադարձած են սիոնական շարժման եւ սիոնական պետութեան՝ Իսրայէլին, բոլոր կողմերով:

Սակայն սակաւ են այն աղբիւրները, որոնք կ'անդրադառնան այս ցեղամոլ շարժման արմատներուն ու անոնց կապին հրէական աւանդներուն հետ, յատկապէս թալմուտականը, որոնց առնչութիւնները 25-30 դարերու վաղեմութիւն ունին:

Նոյնպէս սակաւ են այն աղբիւրները, որոնք կատարեալ յստակութեամբ ու անհրաժեշտ մանրամասնութեամբ՝ կը նկարագրեն այս շարժումին ծագումն ու զարգացումը եւ «Համաշխարհային հրէութեան» երազը՝ իրականացնելու մրցակցող ուղեղներու միջեւ տեղի ունեցած պայքարները, որ կը միտի ամբողջապէս տիրապետել համայն աշխարհին, քանդելէ ետք անոր ներկայի կառուցուածքն ու ընդունուած մարդկային արժէքները:

Այս գիրքը [Սիոնական Փրոթոքոլները] հաճոյքի համար չէ, ոչ ալ զուարճութեան կամ հոգեկան հանգիստի:

Ան վէպ մը չէ, ոչ ալ պատմուածք մը կամ հեքիաթներու ժողովածու: Այս գիրքին ուսումնասիրութիւնները փիլիսոփայութեան բնագաւառէն չեն, ոչ ալ այլ գիտութիւններէն կամ

արուեստներէն եւ կամ շուկայի մէջ գտնուող քաղաքականութենէն: Ուրեմն, ի՞նչ է այս գիրքը:

Ան իր Ա.էն մինչեւ Ֆ.էն կ'առնչուի մէկ նիւթի հետ՝ վարագոյրը վար առնելու «Համաշխարհային Հրէութեան» վրայէն, որուն գործիքներն են Սիոնականութիւնն ու Մասոնութիւնը եւ անոնց ժխտական առնչուածութիւնը ցոյց տալ Հայոց Հարցին հետ: Վարագոյրը վար առնել «Մէկտեղումի եւ Ներխուժումի» արիւնոտ հիմքի վրայէն, որ 1920-էն ի վեր Կը գործադրուի Պաղեստինի մէջ: Ինչպէս նաեւ քօղազերծել եւ վար առնել Համաշխարհային Հրէութեան թաքուն ծալքերը, որուն արտաքին ճեռնոցն ու առաջին կայանը «Իսրայէլ»ն է:

«Սիոնի Երէցներու (Իմաստուններու) Փրոթոքոլները» յայտնաբերուած են 1897-ին, երբ Ռուսիոյ կայսերական գաղտնի պահակագունդը՝ «Ախրանա»ն, ներխուժելով Պազըլ (Զուիցերիա) քաղաքի սիոնական շարժման կեդրոնը ճեռք կը դնէ բոլոր այն թուղթերուն վրայ, որոնք կը գտնուէին այնտեղ: Ասիկա կ'ըլլայ առաջին փաստաթուղթը, որ ի յայտ կը բերէ Սիոնիզմի հետապնդած թաքուն նպատակները եւ անոր ամբողջական ռազմավարական ծրագիրը:

Այս իսկ պատճառով Սիոնական շարժումը մեծ քարոզչական արշաւ կը կազմակերպէր՝ այդ փաստաթուղթին շուրջ կասկած յարուցելու, հակասեմական մեղադրանքը ուղղելու այդ փաստաթուղթը յայտնաբերողին, թարգմանողին ու տարածողին նկատմամբ:

ՍԻՈՆԱԿԱՆ ՓՐՈԹՈՔՈԼՆԵՐՈՒ ՅԱՅՏՆԱԲԵՐՈՒՄԸ ԱՆԳԼԻԱՑԻ ՄԱՐԸՍՏԸՆԻ ԿՈՂՄԷ 1917-ԻՆ

Անգլիական «Մորնինկ Փոսթ» լրագրի թղթակից Վիքթոր Մարըստընը, Առաջին Համաշխարհային Պատերազմի ընթացքին կը հաստատուի Ռուսաստան՝ որպէս իր թերթին թղթակից: Ան կը տիրապետէր ռուսերէնին եւ կ'ամուսնանայ ռուս կնոջ մը հետ:

1917-ին՝ երբ Պոլշեւիկեան [Հոկտեմբերեան] յեղափոխու-

քիւնը տեղի կ’ունենայ, ան արտակարգ աշխուժութիւն կը ցուցաբերէ իր լրագրին տեղեկացնելով յեղաշրջման եւ յեղափոխութեան լուրերը, ինչպէս նաեւ յեղափոխութեան գործերու եւ տատանումներու ընթացքը:

Վիքթոր Մարըստոըն

Սակայն իր այդ աշխուժութիւնը երկար չի տեւեր, ան շուտով կը ձերբակալուի եւ կը բանտարկուի Քերենսքիի իշխանութեան ժամանակ: Մարըստոնը «Փիթրպոլ» բանտին մէջ կը մնայ երկու տարի, իսկ երբ ազատ կ’արձակուի եւ իրեն կը թոյլատրուի որ մեկնի Ռուսաստանէն, ան արդէն հիւանդ էր եւ հիւծած: Սակայն որպէս փորձառու թղթակից, ան իր իրերուն մէջ թաքցուցած էր ռուսերէն գիրք մը, որուն հեղինակն էր ուղղափառ բարեպաշտ գիտնական, փրոֆեսոր Սերկէյ Նիլոսը:

Սերկէյ Նիլոս

Մարըստոնի առողջական վիճակը երբ կը բարելաւուի, ան Լոնտոնի մէջ կը զբաղի այս գիրքին թարգմանութեամբ: Այս այն գիրքն էր, որ հետագային պիտի կոչուէր «Սիոնի Երէցներու [Իմաստուններու] Փրոթոքոլները»: Մարըստոնը այդ թարգմանութեամբ շատ կը յոգնի, որովհետեւ հրէական բառաձեւերը եւ դարձուածքները կուռ էին, խճանկարի քարասալիկներու նման բազմած կողք-կողքի. միեւնոյն ժամանակ թիրախներու եւ նպատակներու նպատակադրութեան նրբութիւնը կը դժուարացնէին թարգմանութիւնը:

Մարըստոնը այս գիրքին թարգմանութիւնը կատարած է Լոնտոնի Բրիտանական [անգլիական] թանգարանի գրադարանին մէջ: Գիրքը կը բաղկանայ 24 գլուխներէ եւ 85 էջերէ, միջին չափով ու փոքրագիր, բացի յառաջաբանէն եւ բովանդակութեան ցանկէն:

1919 թուականին աշխարհը դուրս եկած էր Առաջին Համաշխարհային Պատերազմի խառնակութենէն եւ հաշտութեան վեհաժողովը Փարիզի մէջ շրջապատուած էր մասնագէտներով, թարգմաններով ու հրեայ քարտուղարներով: Ան տեղի կ'ունենայ ոչ թէ պատուաւոր հաշտութիւն կայացնելու՝ որ խաղաղութիւնը պիտի ապահովէ աշխարհի վրայ երկար ժամանակով, այլ վրէժ լուծելու պարտուողներէն, ինչպէս նաեւ աշխարհի ու Ասիոյ եւ Ափրիկէի թոյլ ու տկար ազգութիւններէն, որոնց մէջ առաջիններէն էին հայերը, հասնելու համար հետեւեալ նպատակներուն.

1) Քայքայել Գերմանիան եւ հիւծել զայն:

2) Մասնատել Օսմանեան կայսրութիւնը եւ բաժնել անոր ժառանգը:

3) Յատկապէս բաժնել արաբական երկիրները, որոնք անջատուած են Օսմանեան կայսրութենէն:

4) Այս հանգոյցէն առանձնացնել Պաղեստինը եւ նախապատրաստել որ ան դառնայ հրեաներու հայրենիքը:

* * *

«Համաշխարհային Հրէութիւնը» սատանայանման ուժ մըն է՝ գաղտնի կազմակերպութեան ձեւով, սակայն միեւնոյն ժամանակ ան թաքուն երեւոյթ մըն է: Ինքն իրեն նմանցուցած է «վիշապի» մը եւ այս վիշապը դէպի իր նպատակը տանող ծրագիր մը ունի, որ կը բաղկանայ 9 հանգրուաններէ: Այս ծրագիրը սկսած է Բաբելոնի գերութենէն՝ 24-25 դարեր առաջ, իսկ ծրագրին վերջին հանգրուանի ժամկէտը՝ քսաներորդ դարու վերջաւորութիւնն է Պաղեստինի մէջ:

Ըստ հրէական ծրագիրի հաշումներուն, արդէն իններորդ եւ վերջին հանգրուանով՝ Կոստանդնուպոլսոյ ճամբով այդ մէկը կատարուած է:

Հրէական ծրագիրը այս ձեւով կը յիշատակէ նախորդ հանգրուանները:

Ութերորդը 1917-ին էր՝ Ռուսաստանի մէջ:

Եօթներորդը՝ ըստ ծրագրին, Փեթերպուրկի մէջ էր 1881-ին, երբ «Սիոնի Տարփածուներ»ու ռումբերը ահաբեկեցին Ալեքսանտր Բ. ցարը:

Սիոնական ծրագրին քանի մը հանգրուանները Փիէր Հեփեսի (Օննիկ Սիմոնեան) գիրքին կողքին վրայ

Վեցերորդը՝ 1871-ին էր, Գերմանիոյ եւ Ֆրանսայի «70 ամեայ» պատերազմէն ետք, երբ փոխուեցաւ Եւրոպայի քարտէսը: Նկատի ունենալ երկու հանգրուան տասը տարուան ընթացքին:

Հինգերորդը՝ Լոնտոնի մէջ էր 1814-էն սկսեալ, Նափոլէոնի անկումէն առաջ:

Չորրորդը՝ մօտաւորապէս 1790-ին էր, Փարիզի մէջ, նախքան Նափոլէոնի հանդէս գալը: Պէտք է նկատի ունենանք, որ վիշապը չորս հանգրուան շրջանցած է 127 տարուայ ընթացքին՝ 1790-էն 1917-ը:

Երրորդը՝ 1552-ին էր Մատրիտի մէջ, Սպանիայէն ու Փորթուկալէն հրեաները վտարելէ ետք. այն ժամանակ էր երբ գոյացաւ քննչական խորհուրդը:

Երկրորդը՝ մօտաւորապէս 69-ին էր Ք. Ա., Հռոմի մէջ, Օգոստոս կայսրի օրով:

Իսկ առաջինը՝ 429-ին էր Ք. Ա., Յունաստան: Այն ժամանակ հրեաները պարսկական լուծի տակ էին Պաղեստինի մէջ, Մեծն Աղեքսանդրի գալէն մէկ դար առաջ:

* * *

Համաշխարհային Հրէութեան «ուժի» գաղտնիքը իր այն կարողութեան մէջ է, որմով իր գործիքները կը թաքցնէ աշխարհէն եւ անընդհատ մշուշ կը սփռէ անոր շուրջ, որպէսզի աշխարհը շուարած մնայ հրէական իրականութեան հարցով:

Կը մեջբերենք Ճ.Ք. Սքոթի խօսքը, որ լաւագոյն մանրակրկիտ ուսումնասիրողներէն է «Հրէութիւններու» [այն բոլորը ինչ կը վերաբերի հրեաներուն]:

Ան կ'ըսէ թէ *«ահաւոր ծրագիրի յայտնաբերման պատճառը այն է, որ երբ համաշխարհային սիոնականութեան պարագլուխները իրենց յատուկ համագումարը կը կայացնէին 1897-ին Պազըլ քաղաքին մէջ, Ռուսաստանի ցարական ոստիկանու-*

թեան քանի մը անդամները, որոնք եկած էին Մոսկուայէն, ներխուժեցին ժողովի սրահը եւ հրդեհեցին զայն: Հաւաքուած սիոնիստները սարսափեցան ու շփոթեցան եւ փախուստի դիմեցին: Այդ միջոցին ցարական ոստիկանութիւնը մուտք գործեց համագումարի սրահը եւ հաւաքեց սեղաններու վրայ եղած թուղթերը, ատենագրութիւններն ու յուշագրութիւնը եւ փոխադրեց զանոնք Մոսկուա: Այնտեղ մանրազնին ուսումնասիրուեցան այդ թուղթերը եւ դուրս եկաւ որ անոնք այն են, ինչ անուանուած են «Սիոնի Երէցներու (Իմաստուններու) Գրոթոքոլները»: (Գնդ. Ճ. Քարեա Սքոթ, «Թաքուն Կառավարութիւնը», 3-րդ հրատ., Պրիքոնը հրատ. ընկ., Լոնտոն, 1960, անգլերէն):

Հրէական այս ծրագիրը 24 գլուխներէ բաղկացած առեղծուած մըն է, որ կը պարփակէ հրէական մտածողութեան ծուծը, որ կը միտի տիրապետել աշխարհին հրէական կառավարութեան մը միջոցով, քրիստոնէութիւնը՝ Ռուսաստանի օրթոտոքսութիւնը, Եւրոպայի կաթոլիկութիւնը՝ պապականութիւնը եւ ապա իսլամութիւնը կործանելէ ետք: Համաշխարհային հրէական պետութիւնը գործադրութիւնն է այն ճգտումին, որուն համար գոյութիւն ունեցան հրեաները [ըստ իրենց], որպէսզի գործադրեն զայն, երբ Բաբելոնեան գերեվարութեան աղէտները փոխարկուեցան օրհնութեան, որ առաջնորդեց «ընտրեալ ժողովուրդը» հասնելու համար այս ճակատագրին: Համաշխարհային հրէական պետութիւնը ինքնակալ [օթոքրաթ] է Դաւիթի սերունդէն, իսկ ազգերը եւ ժողովուրդները՝ իրենց զանազան կրօններով, ցեղերով, լեզուներով, երկրամասերով եւ գոյներով՝ անբան անասուններ են [ըստ իրենց]:

1897-էն ի վեր ընդունուած է այս ծրագիրը անուանել «Սիոնի Երէցներու (Իմաստուններու) Գրոթոքոլները»:

* * *

Այն օրէնքները եւ սկզբունքները, որոնք կը սնուցանեն հրէական գործող բնազդները, այն եղեռնագործութիւնները, որոնք հրեաները գործադրեցին հայոց, արաբներու եւ այլոց նկատմամբ, կը սնանին «Համակեդրոնացման եւ Ներխուժումի» ոգիէն:

Այս «Համակեդրոնացում եւ Ներխուժում»ը, հրէական «կա-

պալայական» [հրէական սովորութիւն մըն է որ ունի կարգապահութիւն եւ հրէական խորհրդապաշտական միտքի դպրոց] փիլիսոփայութիւնն է՝ թալմուտականը, իսկ Թալմուտը Թաուրաթէն վեր է: Թալմուտը բանաւոր լուրերը եւ աւանդներն են Մովսէսի ժամանակէն, իսկ Սիոնականութեան պարագլուխները՝ սիոնի երէցներն են (իմաստունները):

* * *

Հայոցմէ յետոյ, պաղեստինցի արաբ ազգութեան ճակատագիրը սահմանուեցաւ այնպէս մը, որ ան հրէական ծրագիրի չարագոյն բաժինին արժանանայ, որն է հրեաներու փորձը՝ Անգլիայի եւ Միացեալ Նահանգներու օժանդակութեամբ տիրանալու Պաղեստինին, որ արաբական հողերու կեդրոնական բեկորն է, որպէսզի զայն դարձնեն իրենց պետութեան խարիսխը:

* * *

Այս գիրքը որեւէ նկատառում չունի վարագոյրէն դուրս արձանագրելու այն դէպքերը, որոնք պատմութեան ակնյայտ նիւթն են: Այս գիրքը նկատի ունի այն ինչ որ կը գտնուի վարագոյրի ետին, իսկ «վարագոյրի ետին»ը այստեղ համաշխարհային հրէութիւնն է, որ ինչպէս ըսինք՝ անոր ուժի գաղտնիքը կը կայանայ իր միջոցները թաքուն պահելու մէջ:

Այս գիրքը իր նպատակադրումներով եւ յենակէտերով կը միտի.

1) Հրէական սիոնական գաղափարներու գաղտնի ծրագիրները բացայայտել, որոնք կը բխին Թալմուտեն:

2) Բացայայտել հրէական այն բնազդները, որոնք կը գործեն այն սկզբունքներով եւ ծրագիրով, որուն կէտերը հաւաքեցին հրեաները եւ ամփոփեցին զայն սահմանադրութեան մը մէջ 1897-ին, որն է «Փրոթոքոլները»:

3) Բացայայտել հրէական բնազդներն ու գաղտնիքները, ինչպէս որ առկայ է Թալմուտի եւ գաղտնի կազմակերպութիւններու մէջ, որոնք կ'իշխեն ծրագիրի գործադրման վրայ, ինչպիսիք են Կապալան, Քահալը, Մասոնութիւնը [Ազատ Որմնադրութիւնը] եւ բոլոր թաքուն կազմակերպութիւնները:

4) Բացայայտել սկզբունքները՝ որոնցմէ կազմուած էր Թալ-

մուտը, ինչպէս Նահամիայի, Ըսրայի, Դանիէլի, Հզէեալի գործերն էին բաբելոնեան գերեվարութեան ժամանակ եւ անկից յետոյ:

5) Բացայայտել որ հրեաները կը ներկայացնեն մարդկային ժխտական բացառութիւն մը եւ որ անոնք կրցան այդ մէկը քօղարկուած պահել մինչեւ 19-րդ դարու վերջը:

Այս գիրքը կ'անդրադառնայ այն դէպքերու պատճառներուն, որոնք կատարուեցան Արեւմտահայաստանի եւ հետագային Պաղեստինի մէջ, սակայն ոչ թէ թուարկումի եւ պատմական արձանագրութեան տեսանկիւնէն միայն, այլ հրամցուած նիւթերուն շուրջ վկայակոչումներով, որ կը բացատրէ սիոնական գաղափարաբանութեան այլեւայլ ժխտական կողմերը:

Պէտք է լաւ հասկնալ թէ ինչ կը նշանակէ «Համակեդրոնացում եւ Ներխուժում»ը:

Այս գիրքը կ'ուսումնասիրէ Փրոթոքոլներու ի՞նչ ըլլալը եւ թէ անոնք ինչպէ՞ս յայտնուեցան Եւրոպայի մէջ անցեալ դարուն վերջը: Ո՞վ է այն անձը, որ հաւանականօրէն կը մատնանշուի որպէս անոնց [Փրոթոքոլներու] ծրագիրը

Աշր Ջաւի Կնգպըրկ,
գրչանունն է Ահատա Ամ

Ջէյեւ Ճաբոթինսկի

Վլատիմիր-Ջէյեւ Ճաբոթինսկի իր աշակերտին՝
Իսրայէլի նախկին վարչապետ Մենահիմ Պեկինի հետ

յղացողը: Որո՞նք են իր աշակերտները եւ «Համակեդրոնացում եւ Ներխուժում» սկզբունքի գործնական իմաստը՝ արիւնոտ սպանդներուն մէջ նոյնպէս, յատկապէս Հայոց Ցեղասպանութեան:

Նաեւ ներկայացնել այն խումբ մը հանրայայտ սիոնական պարագլուխները՝ ինչպէս Ճաբոթինսկի, Եոզէֆ Թրմպլտոր, Ուսշքին, Սոքոլով, Ռոթնպըրկ, Աշր Կնզպըրկ եւ այլն:

Ան կ'ընդգրկէ Փրոթոքոլներու լրիւ թարգմանութիւնը:

Ի՞ՆՉ ԿԸ ՆՇԱՆԱԿԷ «ՍԻՈՆԻ ԵՐԷՑՆԵՐՈՒ ՓՐՈԹՈՔՈԼՆԵՐԸ»

Այս երեք բառերը մինչեւ օրս յստակ իմաստ մը չունին մարդոց մտքին մէջ, աշխարհի վրայ Փրոթոքոլներու յայտնաբերուելէն յետոյ:

Փրոթոքոլները առաջին անգամ յայտնուեցան անգլերէնով՝ թարգմանուած ռուսերէնէն, Առաջին Համաշխարհային Պատերազմէն ետք եւ նոյնիսկ խիստ սակաւ են անոնք, որոնք կ'ըմբռնեն անոր իմաստը եւ թաքուն նպատակները:

Շատ քիչերն են որոնք հմտօրէն ուսումնասիրած են այս որոշումները եւ ծանօթացած ու հետեւած անոնց աղբիւրներուն Թալմուտէն ըլլալուն, որուն ստեղծման օրէն մինչեւ այսօր 18 դարեր անցած են եւ մօտաւորապէս 14 դարեր անոր ամբողջացումէն՝ Պաղտատի մէջ 4-րդ եւ 5րդ դարերուն [Ք.Ե.]:

1958-ին անգլերէն 81-րդ հրատարակութեան «Համաշխարհային Պետութեամբ Մը Տիրանալ Աշխարհին Կամ Սիոնի Երեցներու Փրոթոքոլները» գիրքէն, թէ ալ անգլերէն ու այլ լեզուներով հրատարակութիւններուն վաճառուած օրինակներու թիւը՝ միլիոններու կը հասնի:

Հայկական Եղեռնէն ետք, ի մասնաւորի 1948-էն ի վեր կը լսենք ու ականատեսն ենք Պաղեստինի մէջ հրեաներու գործադրած արիւնալի վայրագ ոճիրներու լուրերուն, որոնք յաճախ կը գործադրուին տարբեր սահմաններով, սակայն կը ներկայացնեն բարբարոսական վարուելակերպի միեւնոյն ոգին:

Միմիայն արտաքին երեւոյթով տարուելով, մարդիկ այդ

ահաւոր գաղտնիքին ծածկը յայտնաբերելու չեն ջանար, որ ներամփոփուած է սիոնական հոգեբանութեան մէջ եւ անոր մղիչ ուժը կը հանդիսանայ, իսկ եթէ կը ցանկան այդ ժառանգական գաղտնիքին իրազեկ ըլլալ, ուրեմն պէտք է ծանօթանան «Սիոնի Երէցներու Փրոթոքոլներ»ուն, որ ունի այդ բոլորին ստոյգ պատասխանը:

Սիոնականութիւնը արտաքին ձեռնոցն է Համաշխարհային Հրէութեան:

Սիոնականութիւնը, Մասոնութիւնը եւ Համաշխարհային Հրէութիւնը համահաւասար են:

Համաշխարհային Հրէութիւնը գաղտնի շարժում մըն է, որ ծնած է Թալմուտէն եւ որ նախապէս քանի մը հատոր էր, իսկ այսօր ան անգլերէն հրատարակուած միջին չափով 36 հատորներ կը կազմէ:

Թալմուտը հրեաներու չարամտութիւններուն շտեմարանն է, որ սկսան պատրաստել Թաուրաթի (Թորա) գլուխները հաւաքելով, մօտաւորապէս երկու դար առաջ: Թաուրաթը իր դուռերը փակած է 22 դարերէ ի վեր, իր գլուխները հաւաքելէ, շրջանառութեան մէջ դնելէ եւ Բաբելոնէն վերադառնալէ ետք:

Մարդիկ ընդհանրապէս այս բոլորէն գրեթէ ոչ մէկ բան գիտեն, բացի պատառիկներէ եւ փշրանքներէ, անշուշտ ի բացառեալ անոնցմէ որոնք գիտական ուսմանց մէջ մասնագիտացած են եւ որոնք չափազանց քիչ են:

19-րդ դարու վերջին 10 տարիներուն, Փրոթոքոլները պատրաստողները Թալմուտէն ստացան բարբարոսական միջոցներով արիւն հեղելու ոգին, որպէս գործադրութիւն իրենց օրէնսդրութեան:

Փրոթոքոլները այն ծրագիրն է, որ հաստատուեցաւ հրեայ դրամի եւ տնտեսութեան մարդկանց կողմէ՝ կործանելու համար քրիստոնէութիւնը, ապա իսլամութիւնը: Այդ կործանումէն ետք, որ Փրոթոքոլի հեղինակները որոշած են որ աւարտի հարիւր տարուայ ընթացքին, այսինքն 1997-էն առաջ, սիոնիստները կը կարծեն, որ իրենք պիտի տիրեն աշխարհին եւ պիտի հիմնեն Դաւիթի հրէական թագաւորութիւնը:

Ըստ իրենց, ան պիտի ունենայ խորամանկութիւնը եւ միջո-

ցը, որմով պիտի կրնան իրենք որպէս չնչին փոքրամասնութիւն, բովանդակ աշխարհին իշխելու ինքնակալ իշխանութեամբ մը եւ որ հրէական թալմուտական կրօնը իր հարեւանութեան մէջ պիտի չունենայ որեւէ այլ կրօն, ոչ քրիստոնէութիւնը եւ ոչ ալ իսլամութիւնը:

Գոյութիւն ունեցող քաղաքակրթութիւնը պիտի քանդուի ամբողջութեամբ՝ ըստ իրենց:

Ինչպէ՞ս պէտք է հասնին այդ բանին, Փրոթոքոլները կը բացատրեն մանրամասնութեամբ:

«ՍԻՈՆԻ ԵՐԷՑՆԵՐՈՒ [ԻՄԱՍՏՈՒՆՆԵՐՈՒ] ՓՐՈԹՈՔՈԼՆԵՐԸ» ԿԱՐԻՔԸ ՈՒՆԻՆ ՊԱՐԶԱԲԱՆՄԱՆ

«Փրոթոքոլ» բառը բազմիմաստ է, ինչպէս համաձայնագիրի մը սեւագիրը, կամ դաշնագիր մը եւ կամ պաշտօնական իմաստով փաստաթուղթ մը պետութիւններու միջեւ, որ ստորագրուած է խնդիրի մը առնչուող կողմերէն:

Ան նոյնպէս «պաշտօնականութիւններու» մէջ կը նշանակէ վարգագիծի հիմունքներ եւ դիւանագիտական վարուելակերպի սկզբունքներն ու արտայայտութիւնները, ինչպէս նաեւ դիւանագիտական փաստաթուղթերու պաշտօնական բանաձեւերը եւ բանաձեւերու արձանագրութիւնները, որոնց վրայ կը հիմնուին փաստաթուղթերը;

Այստեղ «Սիոնի Երէցներու (Իմաստուններու) Փրոթոքոլները» արտայայտութեան մէջ նպատակաւ դրուած իմաստը այն բանաձեւն է, որմով գրի առնուած են որոշումները այն խումբին, որ ծանօթ է «Երէցներ» անունով: Այդ իսկ պատճառով ճիշդ կ'ըլլայ նաեւ եթէ «որոշումներ» ըսենք Փրոթոքոլներու փոխարէն եւ իմաստը չի փոխուիր: Սակայն Փրոթոքոլներ արտայայտութիւնը բոլոր օտար լեզուներուն մէջ, որոնք հրեաներու խնդիրները պրպտած են, տիրապետող եղած է եւ այդ իսկ պատճառով այս հետեւողութիւնը նախընտրելի եղած է բոլորին կողմէ:

Այստեղ «իմաստուններ» արտայայտութիւնը այլ իմաստ չունի՝ քան «երէցներ», որոնք հրէական կրօնական տեսակէտէն

ղեկավարութեան ուղեկիցներն են. ան կը պարփակէ սոսկ կրօնականէն բացի, աւելի ընդարձակ, լայն ու թաքուն իմաստ:

Հրեաներուն մօտ այսօրուայ իմաստով ան կը նշանակէ քաղաքականութեան, տնտեսութեան եւ ճարտարարուեստի մէջ ազդեցութիւն ունեցող մարդիկ, որոնք նոյն ազդեցութիւնը ունին գաղտնի կուսակցութիւններու, շարժումներու, թագաւորներ գահազուրկ ընելու, պայմանագիրներ քանդելու եւ խարդաւելու, սպաննելու, ահաբեկելու եւ դաւադրելու մէջ: Ան յառաջացած է «հախամ» բառէն կամ վանական եւ կամ վանահայր բառերէն:

Սակայն «Սիոնի Երէցներու (Իմաստուններու) Փրոթոքոլները» կը նշանակէ հրեաներու գաղտնի հրոսակախումբի պարագլուխները, որուն թաքուն էութիւնը վերանորոգուեցաւ Ֆրանսական Յեղափոխութեան շրջանին: Ան շարունակեց իր երթը 19-րդ դարու կէսերուն՝ Քարլ Մարքսի ժամանակ եւ յատուկ աշխուժութիւն ապրեցաւ ցարական Ռուսաստանի մէջ նոյն դարու վերջին քառորդին, ապա անոր վերջին տասնամեակին կայացուց իր Համաշխարհային Առաջին սիոնական համագումարը Զուիցերիոյ Պազըլ քաղաքին մէջ՝ 1897-ին, Թէոտոր Հերցէլի գլխաւորութեամբ:

Այդ գաղտնի համագումարին ընթացքին Փրոթոքոլները կազմուեցան, աւելի ճիշդ անոնք պատրաստուած էին նախօրօք իրենց ղեկավարներէն մէկուն կողմէ: Արեւմտեան ուսումնասիրողները կը կարծեն, որ ան պէտք է ըլլայ Աշր Կնզպըրկը՝ Օտեսայի հրեաներէն, որ հռչակաւոր է հրէական գրականութեան մէջ իր գրական ծածկանունով՝ Ահատա Ամ, այսինքն «անհատ մը ընդհանուրէն»:

Ան Առաջին Համաշխարհային Պատերազմէն ետք եկաւ Պաղեստին եւ այնտեղ ալ մահացաւ 1927-ին, 60 տարի սիոնականութեան ի նպաստ աշխատելէ ետք: Այս որոշումները պատրաստուած էին, որպէսզի քննարկուին, ապա հաստատուին եւ որոշուին համագումարի քանի մը նիստերու ընթացքին զայն ընթերցելէ ետք, ինչպէս որ այդ յայտնի է իր բովանդակութենէն:

«Սիոն»ը բլուր մը կամ բարձունք մըն է Երուսաղէմի մօտ, որուն հնագոյն բնակիչները Քանանու ժողովուրդն են, որոնցմէ բեկորներ Երուսաղէմի մէջ մնացին մինչեւ 5-րդ կամ 4-րդ դար Ք.Ա.:

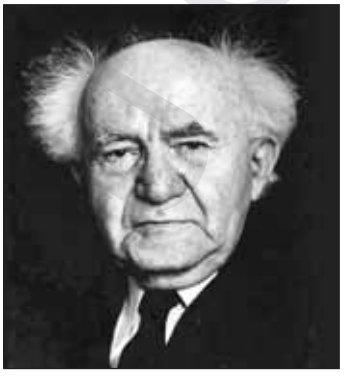

«Սիոնի Սիրելիներ»ը շարժումին առաջին ժողովը Նոյեմբեր 1884-ին

Քանանացիները Պաղեստինի մեծ մասին ժողովուրդն են, Իսրայէլի ժողովուրդէն դարեր առաջ հոն բնակող եւ երբ հրեաները բաբելոնեան գերեվարութենէն վերադարձան 5-րդ դարուն Ք.Ա., Եապուսիններու մնացորդներուն անոնք թէ՛ քաղաքներու եւ թէ՛ արուարձաններու մէջ գտան իրենց նախկին վիճակին մէջ: «Սիոն» արտասանութիւնը քանանական է եւ ոչ եբրայական:

Այս բլուրին վրայ Դաւիթը իր պալատը կառուցեց, երբ ան 11-րդ դարուն Ք.Ա., Հեպրոնէն (Կալիլէ) տեղափոխուեցաւ Երուսաղէմ եւ Սիոն բառը ժամանակի ընթացքին ստացաւ հրէական կրօնական պետութիւն իմաստը:

«Սիոնի Տարփածուներ»ը կամ «Սիոնի Սիրելիներ»ը ահաբեկող ծանօթ գաղտնի կազմակերպութիւն է, որ կազմուած է Ռուսիոյ մէջ 19-րդ դարու կէսերուն: Ռուսիոյ մէջ տարածուեցաւ ան եւ գաղտնի շարժումներ յառաջացուց, կործանելու

Տէյվիտ Պէն Կուրիոն

Թէոտոր Հերցէլ

համար ցարական պետութիւնը, ինչպէս նաեւ բազմաթիւ ճիւղերով տարածուեցաւ անկից դուրս: Այս կազմակերպութիւնը զբաղեցաւ Պաղեստինով՝ Հերցէլէն քանի մը տասնեակ տարիներ առաջ եւ որուն յարեցան Ռուսիոյ հռչակաւոր հրեաներու մեծամասնութիւնը: Ուայզմանի հայրը՝ Քիշը, Պէն Կուրիոնը, Պնդոյշը, Սոքոլովը՝ «Սիոնիզմի Պատմութիւնը» գիրքի հեղինակը եւ ուրիշներ, բոլորն ալ գործող անդամներ էին յիշեալ կազմակերպութեան մէջ: Այս բիրտ կազմակերպութիւնը առաջինն էր, որ 19-րդ դարու վերջին քառորդին ձեռնամուխ եղաւ հրեաները խումբերով Պաղեստին ուղարկելու:

ԱՅԼ ՏԱՐԲԵՐԱԿ ՄԸ ՓՐՈԹՈՔՈԼՆԵՐՈՒ ՅԱՅՏՆՈՒԵԼՈՒՆ ՄԱՍԻՆ ԵՒ ՆԻԼՈՍ ԳԻՏՆԱԿԱՆԻՆ ՎԱՍՏԱԿԸ ԱՅԴ ՈՒՂՂՈՒԹԵԱՄԲ

Նախապէս կանգ առած էինք այնտեղ, երբ Մարըստընը աւարտած էր Փրոթոքոլներու թարգմանութիւնը Բրիտանական թանգարանի գրադարանին մէջ: Ոմանք այս պատմութիւնը հաւանական պատահարը կը սեպեն, որ կը ներկայացնէ Փրոթոքոլներու լոյս աշխարհ գալու եղանակը՝ Նիլոսի կատարած աշխատանքէն ետք:

Սակայն անդին գոյութիւն ունի նաեւ կշիռ ունեցող այլ պատմութիւն մը, այն է որ Պր. Մարըստընը նախքան Ռուսիա ուղեւորուիլը 1917-ին, որպէս «Մորնինկ Փոսթ»ի թղթակից, նախօրօք ան նոյնպէս Ռուսիա մեկնած էր:

Այս անգամ իր ուշադրութիւնը կը գրաւէ անգլիական թանգարանին մէջ գիրք մը, որ կը հետեւի հրէական պոլշեւիկեան ծրագիրի մը. իրեն խորհուրդ կու տան Լոնտոնէն մեկնելէ առաջ, ծանօթանալ այդ գիրքին՝ իր գիտելիքները ընդլայնելու համար:

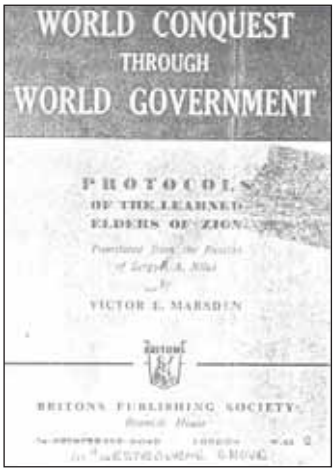
Ռուսիան արեան ծովի մէջ խեղդուած էր արդէն եւ ան կը ծանօթանայ ու կը գիտնայ թէ ինչ գիրք էր ան: Սակայն զայն կը թարգմանէ Ռուսիայէն վերադառնալէ ետք: Այս գիրքը Փրոթոքոլներու ռուսական օրինակն է, որ 1905-ին տպագրուած է Ռուսիոյ մէջ եւ 1906-ին մտած Բրիտանական թանգարանի գրադարանը:

Այս երկրորդ պատմութիւնը, որ կը վերաբերի նախքան Մարըստընի հասնիլը ռուսական բնագիրին, ոչ մէկ էական փոփոխութիւն կը բերէ անոր պատմական արժէքին նկատմամբ եւ զայն յիշատակեցինք պարզապէս գիտելիքները աւելի եւս պարզաբանելու համար: Իսկ ամփոփուած իրականութիւնը կը մնայ հետեւեալը.

Великое
въ малomъ
АНТИХРИСТЪ.

«Փրոթոքոլներ»ու թարգմանութեան 1905-ին տպուած գիրքին կողքը

Մարըստընի անգլերէն թարգմանութիւնը մանրակրկիտ եւ յստակ խմբագրուած է: Ան միակն է, որ ընդունուած է եւ կրնայ ըլլալ որ փոքր լրացումներ կցուած են անոր յաջորդական հրատարակութիւններուն 1920-էն ետք, արտայայտութիւն մը արտայայտութեամբ եւ դարձուածք մը դարձուածքով փոխարինելով՝ յաւելեալ պարզաբանման միտումով:

WORLD CONQUEST
THROUGH
WORLD GOVERNMENT
PROTOCOLS
OF THE LEARNED
ELDERS OF ZION
VICTOR E. MARSDEN
BRITONS PUBLISHING SOCIETY

Մարըստընի գիրքին կողքը

Երկու տարի ետք Մարըստընը հիւանդացած ըլլալով կը մահանայ, Փիթըպոլի բանտին մէջ իր ապրած անտանելի իրավիճակին հետեւանքով: Առաւել եւս իր վիճակը կը ծանրանայ այն շրջանին, երբ Փրոթոքոլները կը թարգմանէր: Իր գործը այստեղ ծառայութիւն մըն էր համայն մարդկութեան:

Մարդկութիւնը պէտք է լիշէ այս երկու անձնաւորութիւնները՝ ռուս Նիլոսն ու անգլիացի Մարըստընը եւ անոնց ծառայութիւնը այս հարցին կապակցութեամբ:

Արդ, ամփոփենք Նիլոսի մասին մեր տեղեկութիւնը, որպէսզի իր յիշատակը ընթերցողի միտքին մէջ զուգակցուի Մա-

րըստընի յիշատակին հետ: Սերկէյ Նիլոսը կը պատկանի Ռուսիոյ կղերական դասին եւ ան յայտնի է իր աստուածավախութեամբ ու մեծ սիրով գիտական ուսումնասիրութեանց հանդէպ, ինչպէս նաեւ իր նախանձախնդրութեամբ ուղղափառութեան եւ քրիստոնէութեան նկատմամբ:

Նիլոսի գիրքին կողքը

1917-ին ան այս գիրքին նոր հրատարակութեան մը ձեռնարկած էր, երբ տեղի ունեցաւ յեղափոխութիւնը եւ Քերենսքիի ժամանակաշրջանը եկաւ: Խիստ հրամաններ արձակուեցան գիրքը բռնագրաւելու եւ անոր տպաքանակը այրելու, նախքան գրախանութներուն բաժնուիլը: Կարճ ժամանակ անց Նիլոսը ձերբակալուեցաւ եւ բանտարկուեցաւ ու չարչարուեցաւ, ապա աքսորուեցաւ Վլատիմիր եւ աքսորավայրին մէջ ալ իր մահկանացուն կնքեց 13 Յունուար 1929-ին, Մարըստընի մահէն քանի մը տարի ետք: Ասկէ բացի իր կեանքին մասին ոչ մէկ բան գիտցուած է, ոչ աքսորուելէն առաջ եւ ոչ ալ վերջը: Սակայն յստակ է որ Նիլոսը զոհ գնաց Սիոնական Փրոթոքոլները հրապարակած ըլլալուն պատճառով:

Ալեքսանտր Քերենսքի

Ասոնք են այն բոլոր տուեալները որ հաւաքած են անգլիացի հետազօտողները, որոնք ցոյց կու տան թէ Փրոթոքոլներու թուղթերը հասած են Նիլոսին:

Նիլոսը Ռուսիոյ մէջ իր հրատարակած գիրքին մէկ գլուխը վերնագրած է «Սիոնի Երէցներու Փրոթոքոլները»: Գիրքին յառաջաբանին մէջ յիշատակած է թէ ան ընկեր մը ունէր (չէ նշած անունը), որ չորս տարի առաջ իրեն թուղթեր ներկայացուցած էր, որոնք իր ընկերոջ կարծիքով, հիմնական փաստաթուղթերու

իսկական թարգմանութիւնն էին, որ տիկին մը գողցած էր մեծ մասոն ղեկավարէ մը՝ մասոնական ժողովէ մը ետք, որ տեղի ունեցած էր Ֆրանսայի մէջ:

Այստեղ կը տեսնենք, որ Ռուսիոյ մէջ Նիլոսի ընկերներէն մէկը իրեն ներկայացուցած է այդ թուղթերը: Հարցական է որ այդ թուղթերը արդեօ՞ք գողցուած են ըստ վերը յիշատակուած պատմութեան, թէ այդ թուղթերը ուրիշ ճամբով հասած են Նիլոսին, իր այդ ընկերոջ միջոցով: Արդ, ի՞նչ լեզուով էին գրուած այդ թուղթերը: Եթէ եբրայերէն էին, ուրեմն Նիլոսը պէտք է եբրայերէն գիտնար, իսկ եթէ եբրայերէն չէին, արդեօ՞ք ռուսերէն էին: Եթէ այդպէս է, ուրեմն Նիլոսը զանոնք ուսումնասիրած եւ մեկնաբանած է:

Իսկ եթէ անոնք իրեն հասած էին ոչ եբրայերէն եւ ոչ ալ ռուսերէն լեզուով, ուրեմն պէտք է որ ըլլային մէկ այլ լեզուով, օրինակ՝ ֆրանսերէն: Ուրիշ պատմութեան մը համաձայն, Ռուսիոյ ականաւոր մարդոցմէ Ալեքս Նիքոլաֆքսը ինքն է, որ յանձնարարած է Նիլոսին քննարկելու այդ թուղթերը, կամ թարգմանելու զանոնք իրեն՝ Ալեքս Նիքոլաֆքսին տեղեկացնելէ եւ ներկայացնելէ ետք:

Անգլիական աղբիւրները որոնք կը հետազօտեն փրոթոքոլները, չեն տեղեկացներ այդ ռուս ականաւոր անձին մասին: Թերեւս Խորհրդային Միութեան դուռերը փակ ըլլալուն պատճառով, հնարաւորութիւնը չեղաւ այդ բանը գիտնալու եւ կամ այդ խնդիրին պէտք եղած ուսումնասիրութեան առիթը չեղաւ 1917-էն ետք:

ՈՒԱՅԶՄԱՆԻՆ ԽՈՍՏՈՎԱՆՈՒԹԻՒՆԸ ԹԷ ՓՐՈԹՈՔՈԼՆԵՐԸ ՀՐԷԱԿԱՆ ՉԱՐԱՄԻՏ ԴԱՒԱԴՐՈՒԹԻՒՆՆ Է ԱՇԽԱՐՀԻՆ ՏԻՐԱՊԵՏԵԼՈՒ

Ուայզմանը պէտք է որ լաւագոյնս պաշտպանէր իր ուսուցիչին եւ ան թաքուն չպահեց այն, երբ 1948-ին աւարտեց իր յուշագրութիւնը: Աշխարհը երբ տեղեկացաւ Փրոթոքոլներուն, արդէն համոզուած էր անոր ճշմարտացիութեան, այնպէս որ

այդ ծրագրին մէջ բովանդակուածը համաշխարհային հրէութեան ծրագիրն էր, ոչ մէկ տարակուսանք կայ այդ մասին:

Հայիմ Ուայզման

Ուայզմանը յանդգնութիւնը չունեցաւ հերքելու կամ ծաղրելու անոր հասցէին ըսուածները, սակայն ան ընտրեց չարեաց փոքրագոյնը: Ան խոստովանեցաւ որ մտադրութիւնը հրէական չարամիտ դաւադրութիւնն է տիրապետելու աշխարհին եւ զայն որակեց չարամիտ: Ուայզմանի այս խոստովանութիւնը չէզոքացուց այն բոլոր վէճերը, որոնք յարուցուած էին այս կարեւոր կէտին շուրջ: Այնուհետեւ, որեւէ այդպիսի վէճ պիտի չյարուցուէր:

Իսկ աշխարհին համար ընդհանրապէս կարեւոր չէ Կնճռպըրկն է իր ուսուցիչը՝ Փրոթոքոլներու հեղինակը, կամ որեւէ այլ հրեայ մը իր կշիռէն եւ տարազէն: Նոյնպէս կարեւոր չէ որ չարամտութեան ուժերը այսպէս մէկտեղուին եւ մենք ըմպենք Թալմուտի աղբիւրներէն, որմով նախապատրաստուի ամենէն ահաբեկող նախագիծը, որ կրնայ որեւէ սատանայական միտք մը երեւակայել, այն որ հրեաները աշխարհին պիտի տիրեն ամբողջապէս, պապականութեան հետ հաշուեյարդար տեսնելէ ու քրիստոնէութիւնը ջնջելէ, ապա իսլամութիւնը նոյնպէս ջնջելէ ետք՝ Կոստանդնուպոլսոյ միջոցով եւ Պաղեստինի մէջ պիտի վերականգնեն Դաւիթի թագաւորութիւնը:

Հակառակ անոր որ Համաշխարհային Հրէութիւնը չի կրնար հեշտօրէն այդ բանին հասնիլ, երբ համաշխարհային մարդկային հասարակութիւնը այսօր, իր բոլոր երկնային ու ոչ-երկնային կրօններով կը հաշուէ աւելի քան վեց հազար միլիոն եւ անոնք ունին միջոցն ու քաղաքակրթութիւնը, գիտութիւնը, բովանդակ պատմութիւնը եւ տիրութիւնը երկրագունդի տարածքին, իսկ հրեաները այս խառնարանին մէջ միայն բուռ մըն են:

Անոնք կը խարխափին, քանի որ Համաշխարհային Հրէութիւնը Փրոթոքոլներուն մէջ նախատեսած է, որ իր ծրագիրը

պիտի ամբողջանայ 100 տարուան ընթացքին՝ 1897-էն սկսեալ: Իսկ մարդկային տեղաշարժերը 20-րդ դարու սկիզբէն, որքան ալ որ Համաշխարհային Հրէութիւնը թաքուն միջամտութիւն ունենայ աշխարհի խնդիրներուն մէջ՝ պատերազմներ եւ տագնապներ յառաջացնելով, սակայն այս տեղաշարժերու շարասիւնը պիտի ցամքեցնէ Համաշխարհային Հրէութիւնն ու հետզհետէ պիտի ախտահանէ զայն եւ ոչ թէ Համաշխարհային Հրէութիւնը պիտի կարենայ ցամքեցնել մարդկային շարասիւնի երթը, 12-14 միլիոն կամ քիչ մը աւելի հրեաներով:

Իսկ աշխարհին համար կարեւորը հետեւեալն է.

1) Ինչո՞ւ համար Ահատա Ամը (Ուայզմանի հոգեւոր հայրը եւ Փրոթոքոլներու ենթադրեալ ու հաւանական հեղինակը), Ուայզմանը եւ բոլոր անոնք որոնք անոնց կողքին կը կենան, իրենց պարսաւանքը չարտայայտեցին Փրոթոքոլներու բովանդակութեան հասցէին:

2) Ինչո՞ւ չըսին որ մենք անմեղ ենք անկէ:

3) Փրոթոքոլներու հեղինակը հրեայ ուղեղ մըն է, որ յայտնի է Ուայզմանին, սակայն ինչո՞ւ Ուայզմանը չկամեցաւ յայտնել այդ ուղեղին մասին եւ մատնանշել զայն: Ո՞վ կը հաւատայ որ Ուայզմանը չի ճանչնար թէ ո՞վ է այդ ուղեղին տէրը:

Հրէութիւնը այն «հրաշալի» ծնունդն է, որ ատակ է գաղտնիքներ գողնալու թագաւորներէն, նախագահներէն, կուսակցութիւններէն, միութիւններէն, ապարանքներէն եւ հիմնարկութիւններէն: Ուրեմն Ուայզմանը գիտէ՛ այդ չարամիտ դաւադրութեան հեղինակը, որուն այդ ճեւով ալ կ՚որակէ եւ հեղինակը իր ուսուցիչն է ու իրենք բոլորը մեղսակից են անոր մէջ: Արդեօ՞ք կը խոստովանի: Երբե՛ք:

4) Ուայզմանը իր յանցապարտ ուսուցիչին պաշտպանելով բաւարարուեցաւ ըսելով, որ Փրոթոքոլները հրէական չարամիտ դաւադրութիւնն է: Սակայն երբ ան 1948-ին իր յուշերը կը գրէր, իր միտքով չանցաւ որ աշխարհը պիտի հարցնէ, իսկ հրեաներու ո՞ր ջոկատն էր որ կազմեց Փրոթոքոլները:

Որովհետեւ այսպիսի դաւադրութիւն մը՝ որ նպատակ ունի քրիստոնէութիւնը եւ մահմետականութիւնը ոչնչացնել, առնուազն բոցավառուող միտքը կը յղանայ միայն:

Փրոթոքոլները Այնշթայնէն տարր մը ունին, ուրիշ տարր մը ունին նաեւ երէկի Պարոխ Սպինոզայէն եւ այլ տարր մը Մէյմունի որդի Մովսէսէն դարերէ ի վեր, ինչպէս նաեւ տարրեր Ռոթշիլտի ընտանիքէն:

Պարոն Ռոթշիլտ

Փրոթոքոլները որեւէ հրեայի մը միտքին քամուքն է, սակայն ան որ անոնք հաւաքեց եւ բանաձեւեց Փրոթոքոլներու կաղապարով, ան Եւրոպայի քննադատներու կարծիքով Աշր Կնզպըրկն է կամ Ահատա Ամը:

ԽՈՐԱՄԱՆԿ ՄԱՆՐԷՆԵՐԸ [ՄԻՔՐՈՊՆԵՐԸ] ՓՐՈԹՈՔՈԼՆԵՐՈՒ ԾՐԱԳՐԻՆ ՄԷՋ

Այս ծրագիրը ընթերցելէ եւ անոր բովանդակութեան, տարողութեան ոգիին, գործօններուն, հեռանկարներուն եւ նպատակներուն շուրջ խորհրդածելէ ետք, ընթերցողին այլ բան չի մնար, քան թէ միայն հարցնելէ՝ մարդկային ցեղին պատկանող ո՞վ են այս հրեաները, իրենց այս ծրագիրի հանգամանքով՝ որ կը միտին ողջ մարդկութիւնը քայքայել, ինչպէս նաեւ ոչնչացնել քաղաքակրթութիւնը եւ երկնային կրօնները: Եւ կամ թէ, ի՞նչ է այս խելագարութեան ու տարօրինակութեան տեսակը:

Ընթերցողը ինքն իրեն այս հարցը տալէ ետք, զայն կը միջնորդէ մէկ այլ հարցով, այն է, թէ այս խելագարութենէն կրնա՞յ պատահիլ, որ մաս մը իրագործուի 20-րդ կամ 21-րդ դարերուն:

Այս հարցին պատասխանը դիւրին է: Հրեաները մարդկային զանգուած մըն են, որոնք ի սկզբանէ սակաւաթիւ եղած են այս գոյութեան մէջ: Անկողմնակալ ու կիրքերէ զերծ պատմաբանները, բոլորն ալ համակարծիք են, որ հրեաները հին ժամանակներուն երբ Պաղեստինի մէջ կը պտըտէին իրենց փոքր

առանցքին շուրջ, անոնք նոյնիսկ Սաուղի, Դաւիթի եւ Սողոմոնի օրերուն ափ մը ժողովուրդ էին, միշտ ենթակայ որ քամիները զիրենք ցրեն Նեղոսի, Եփրատի, Տիգրիսի եւ Սուրիոյ հովիտներուն ու մեծ կայսրութիւններու տարածքին:

Իսրայէլի որդիք (իրենց հին անունով) եւ ապա Սողոմոնի դարաշրջանը անցնելէ ետք, հրեաները (իրենց նոր անունով) պատմութեան իսկական արժանի էջերէն յիշատակութեան արժանի բան մը ունենալ չկրցան: Բացի լուսանցքային անկիւններու մնացուկները, Պաղեստինի մէջ չքողուցին շէնք կամ կառոյցներ, որոնք ցոյց տային քաղաքակրթութիւն մը՝ որը իրենց կը պատկանէր, կամ արուեստ մը՝ որ ծաղկած էր իրենց միջավայրին մէջ:

Ի բացառեալ Թաուրաթի (Սբ. Գիրքի հնգամատեան առաջին մասը), որ 1500 տարիներու արտադրանք է, ապա գերեվարութեան (Բաբելոնեան) շրջանին եւ անկից ետք, անոնք կառչած մնացած էին առասպելներուն եւ դիւցազներգութիւններուն: Աւելորդ երեւակայութիւններ հիւսելով Թաուրաթի վրայ, անոր կողքին որդեգրեցին նաեւ Թալմուտը, սկսելով Ա. դարէն Ք.Ա.: Իսկ Թալմուտը իրենց համար եղաւ պաշտպանութիւնը ողջախոհութենէ եւ աղերսանքի յոյսը. ան իրենց աշխարհն է Ա.-էն մինչեւ Ֆ.-էն:

Հին եբրայերէնը չոր լեզուաշաղախ մըն է, որ սկսաւ ազդուիլ Քանանեցւոց լեզուէն, կրեց անոր ազդեցութիւնը եւ դարձաւ անոր նմանուող խօսակցական լեզու:

Քանի որ քանանացիք կ'ապրէին պարսպապատ քաղաքներու մէջ եւ իրենց «Քանանու Երկիր» կոչուած երկրամասին մէջ ունէին իրենց քաղաքակրթութեան մակարդակը, նաեւ ունէին երկաթը, որմէ կը ստեղծէին ամէն ինչ, իսկ հրեաները կը բնակէին երկրին լեռնային շրջանին մէջ, նաեւ անոնց ստորոտներուն, փէշերուն եւ կատարներուն վրայ ու քանի որ պաղեստինցիք կը բնակէին ծովափնեայ դաշտավայրերուն մէջ՝ սկսած Քարմալէն, Պիսանէն մինչեւ Կազզա եւ որոնք իրենց քաղաքակրթութեան մակարդակով չէին զիջիր հարեւան քանանացիներուն, այնժամ չոր իսրայէլացիք ոչ քաղաքակրթութիւն ունէին, ոչ ալ արուեստ: Անոնք կ'իջնէին դաշտավայր, կը

դիմէին քանանացիին եւ պաղեստինցիին, որպէսզի իրենց համար արօրի խոփ կամ հնձելու մանգաղ պատրաստէ:

Իսրայէլացիք քանանացիներէն իւրացուցին ինչ որ իւրացուցին: Թաուրաթի մէջ եղած աշխարհի ստեղծման եւ արարչագործութեան ու ջրհեղեղի, ինչպէս նաեւ «Էյլ» չաստուածին փառաբանումը: Այս բոլորը հրեաները փոխ առած են քանանական եւ Միջագետքեան քաղաքակրթութիւններէն, իսկ երբ քսաներորդ դարու առաջին երրորդի վերջաւորութեան, Սուրիոյ ծովափնեայ Լաթաքիա քաղաքին մօտակայքը՝ Օկարիթի եւ Շամրայի բլուրին վրայ յայտնաբերուեցան քանանա-փիւնիկեան քաղաքակրթութեան հոյակապ հետքերը, Թաուրաթի բազմաթիւ աղբիւրներու վրայէն ծածկը վար առնուեցաւ:

Իսրայէլի որդիք անհետացան գերեվարութեամբ եւ տարտղնուելով, սակայն 20 դարերէ ի վեր կառչեցան Թաուրաթին եւ Թալմուտին, ինչպէս նաեւ այնպիսի առասպելի մը, որ տեղ չունի մարդկային տրամաբանութեան մէջ, այն է թէ իրենք ընտրեալ ժողովուրդ են:

Այդ առասպելով մեկուսացան եւ անոր շուրջը երեւակայական հեքիաթներ հիւսեցին ու սկսան փառաբանել իրենց անցեալը՝ յատկապէս Սողոմոնն ու իր դարաշրջանը, այնպիսի մեծարանքով որ չի հաստատուիր որեւէ պատմութեամբ եւ կամ իրականութեամբ:

Իսկ եթէ հրեաները իրենց հնագոյն ժամանակին ունէին սեմական ծագման իրականութիւն մը, անոնք այդ իրականութիւնը հետզհետէ կորսնցուցին, ոչ թէ միայն իրենց գերեվարութեան պատճառով, այլ նաեւ իրենց ձուլումով ազգերու մէջ եւ իրենց տարտղնումով բոլոր ժողովուրդներուն մէջ ամենուրէք:

19-րդ դարէն սկսաւ զարգանալ մարդաբանական գիտութիւնը (մարդկային ցեղերու գիտութիւնը) բացայայտելով այդ իրականութիւնը եւ հաստատելով զայն փաստարկներով ու ապացոյցներով: Բազմաթիւ բնակիչներ Եւրոպայի եւ Միջին Արեւելքի մէջ, քրիստոնէութենէն ետք առաջին դարերուն հրէացան, ինչպէս նաեւ 8-րդ եւ 9-րդ դարերուն Ք.Ե. խազարները (տաղստանցիները) նոյնպէս հրէացան Ռուսիոյ հարաւը: Այս վերջիններն թաթար են եւ երկար պատմութիւն ունին

հրէականութեան հետ: Նոյնպէս շատ մը սկլպեցի (սլաւոն) տոհմեր հրէացան եւ ժամանակի ընթացքին փուռ մը սեմական ցեղապաշտութիւնը կորսուեցաւ հրէական խմբաւորումներուն մէջ:

Ժամանակի, ամուսնութիւններու եւ ձուլման, ինչպէս նաեւ արիական ցեղէն առատօրէն եբրայեացողներու բերումով, հրէական ալիքը փոխուեցաւ վերաբնակեցման այն երկիրներու մէջ, ուր հրեաներ կը գտնուէին եւ շարունակեցին կառչած մնալ Թաւրաթին ու Թալմուտին, որ աւարտեցաւ հրէական գոյակցութեան, որոնց հոովմէացիները տարտղնելէ ետք, անոնք վերածուեցան մեկուսացման՝ կրօնական զգացական գոյութեան մը, անկարող այլ մարդկային խմբաւորումներուն մէջ ձուլուելու:

Այստեղէն ալ յստակ կը դառնայ ապարդիւն յաւակնութիւնը՝ որուն կառչած են այսօր, կամ աւելի ճիշդ 19-րդ դարու վերջին քառորդէն ի վեր, թէ իբր եւրոպական ժողովուրդները հրեաներուն սկսան կեղեքել, որովհետեւ իրենք սեմականներ են եւ ոչ թէ արիականներ:

Այս ատելութիւնը հրեաներու նկատմամբ որ ծանօթ է հակասեմականութիւն անունով, նոր ժամանակներու արտայայտութիւն է եւ որը իրենք՝ հրեաները ստեղծեցին, որպէսզի զայն օգտագործեն յանուն իրենց ծրագիրին եւ այդ մասին կը խոստովանին իրենց Փրոթոքոլներուն մէջ:

Եթէ այսօր մէկտեղենք հրեայ սկլպեցին (սլաւոնը), խազարացին (տաղտանցին), հնդիկը, չինացին, եմէնցին եւ հապէշը (եթովպիացին՝ ծանօթ ֆալաշա անունով), այդ պարագային առաջին հայեացքէն կը ծանօթանանք, որ ասոնցմէ իւրաքանչիւրը ցոյց կու տայ իր ժառանգական արտաքինով ոչ-սեմական արմատը, ի բացառեալ վերջին երկուքը՝ եմէնցին եւ հապէշը:

Պաղեստինի մէջ հրեաներու պատմութիւնը աւարտեցաւ գրեթէ քրիստոնէութեան յայտնութեամբ: Այնուհետեւ անոնք անկախ յիշատակութիւն չունեցան ընդհանուր պատմական դէպքերու ընթացքին, բացի այն որ անոնք կցուեցան պատահականօրէն իւրաքանչիւր երկրի մասին յիշատակուած տեղեկութիւններուն, ուր որ իրենց կեցութիւնը հաստատեցին կամովին կամ հարկադրաբար եւ այդպէս ալ մնացին մինչեւ 19-րդ դարու վերջաւորութեան:

Հռովմէացիները հրեաներուն տարտղնելէ ետք, անոնց լաւագոյն օրերը եղան արաբ իսլամական ապահով եւ բարգաւաճ պետութեան մէջ, յատկապէս Աբբասեան պետութեան հովանիին տակ՝ ներկայիս Իրաքի տարածքին եւ Էյուպեաններու՝ Եգիպտոսի մէջ, ինչպէս նաեւ Ումայատներուն՝ Անտալուսի (Սպանիա) եւ Մարոքի մէջ:

Աստուածահիմացական ճանաչանշան

Իսկ երբ անոնք հարկադրուեցան դուրս գալ Նոր Աշխարհ՝ գրեթէ բոլոր եւրոպական երկիրներէն արտաքսուելէ ետք, արդէն հարիւրամեակներ է որ կը հակադրուին Պապականութեան՝ կաթոլիկութեան, խաչակրաց պատերազմէն ի վեր:

Անոնք այսպիսով կը ներկայանան իրենց ճակատին դրոշմուած հետեւեալ իրողութիւններով.

1) Հրեաները խառնածին են եւ արմատ չունին:

2) Երկար ժամանակէ ի վեր սեմականութիւնը անոնցմէ անջատ ճանչցուած է եւ պատմութեան ընթացքին՝ մարդկային խմբակ-ցութեան մը մէջ, որեւէ արմատական իրողութիւն մը այնպէս չանհետացաւ, ինչպէս որ անհետացաւ հրեաներուն մէջ, բացի այն խմբաւորումներէն եւ ազգութիւններէն, որոնք չքացան ըստ էութեան եւ խամրեցաւ անոնց յիշատակումը:

3) Քրիստոնէութենէն ի վեր հրեաները տարտղնուեցան եւ դատապարտուեցան չշփուելու որեւէ ազգութեան կամ ժողովուրդի հետ՝ անկախ անոնց երկրամասի, քաղաքակրթութեան, լեզուի եւ նախասիրութեան: Կարելի չեղաւ հրեաներուն ձուլուիլ ուրիշներու հետ, ինչպէս որ պատահեցաւ այլ ազգերու: Պատճառը իրենց փակ, մեկուսացուած սովորոյթի հետեւանքն է, որ պարուրուած է Թալմուտի ոգիէն քաղուած ուսմունքէն՝ որպէս աղբիւր: Արիականներէն ով որ հրէականացաւ, հրեայ դարձաւ այս յատկութեամբ:

4) Իրենք կը խոստովանին իրենց ծրագրին կամ Փրոթոքոլներուն մէջ, որ Բաբելոնեան գերեվարութիւնը փոխարկուեցաւ բարօրութեան, որ իրենց փոխադրեց եւ դարձուց մեկու-

սացուած հրեաներ, հետեւելու համար ընտրեալ ժողովուրդի գաղափարին ու այդ գաղափարը անոնք բացատրեցին՝ որպէս թէ պէտք է որ իրենք ոչնչացնեն քաղաքակրթութիւնն ու կրօնները, որպէսզի դառնան աշխարհի տէրերը: Եւրոպական միջին դարու ստրկութեան, ընկճուածութեան, նուաստացումի եւ շրջապատումի ժամանակաշրջանը աւելցուց իրենց մեկուսացումը, որը կարելի չեղաւ ձուլել եւ այդպէսով քարացան՝ այն ալ ինչպիսի՞ քարացումով:

5) Երբ Ֆրանսական Յեղափոխութենէն ետք ճամբայ ելան, ծրագիր մը որդեգրեցին, որ երկու հիմք ունէր.

ա) Ընտրեալ ժողովուրդ ըլլալու գաղափարը:

բ) Նաեւ այն գաղափարը, որ այս ժողովուրդը կրնայ աշխարհը փճացնել, աւերել եւ անշարժացնել, որպէսզի անոր աւերակներուն վրայ կառուցէ հրեայ Դաւիթի թագաւորութիւնը եւ առանձնանայ բովանդակ աշխարհը իշխելու մէջ: Իսկ ի՞նչ են ըստ իրենց ժողովուրդները եւ ազգութիւնները, եթէ ոչ յետամնաց կենդանիներ միտքով, ուղեղով եւ հասկացողութեամբ:

6) Իրենց գաղափարաբանութիւնը՝ թէ իրենք ընտրեալ ժողովուրդ են: Այս առնչութեամբ, ինչպէս նաեւ Մասոնութեան, շատ բան առկայ է Փրոթոքոլներուն մէջ, սակայն իրենց կարողութեան մասին (հասնելու իրենց նպատակին), պէտք է որ սեպենք, թէ հրեաները շոգեկառքը փախցուցած են. սակայն կրնայ ըլլալ որ ամերիկեան եւ անգլիական աշխարհներու պարագային, այդ հարցը երկարի, քանի որ անոնք անզգայացած են հրէութեամբ: Այս անզգայացումի ամենէն կարեւոր ազդակները ոսկին, կինը եւ լրտեսութիւնը չեն միայն, այլ երեւութապէս քրիստոնեայ ձեւանալն է, իսկ ներքնապէս մնալ հրեայ:

Հրեաները այս խաբէութիւնը յաճախ բանեցուցին Փորթուկալէն եւ Սպանիայէն արտաքսուելէ ու քննչական խորհուրդի յայտնի տանջանքները իրենց վրայ գործադրուելէ ետք: Այդպէս էր նաեւ իսլամացած հրեաներու պարագան, որոնք 15-րդ դարէն յետոյ Օսմանեան կայսրութիւն մտան եւ կոչուեցան տէօնմէներ, այսինքն հաւատի եկողներ (հաւատափոխներ):

7) Հրեաները իրենք իրենց կազմակերպեցին բազում անգամներ, սակայն անոնց երկու մեծ կազմակերպուիլները եղան

Ֆրանսական Յեղափոխութեան ժամանակ եւ 19-րդ դարու կէսին՝ Քարլ Մարքսի օրերուն, մինչեւ որ աւարտեցին իրենց կազմակերպուիլը 1897-ին, հաւաքելով իրենց ծրագիրի բոլոր հեռանկարները եւ այդ ամէնը մէկտեղեցին թաքուն սահմանադրութեան մը մէջ, որ Փրոթոքոլներն են:

ԾՐԱԳՐԻՆ ԳԼԽԱՒՈՐ ԹԻՐԱԽՆԵՐԸ

Նպատակներու նպատակը եւ վերջաւորութիւններու վերջը ծրագիրին մէջ հետեւեալն է.

1) Ոչնչացնել Կայսերական Ռուսաստանը:

2) Հաշուեյարդար տեսնել եւրոպական գահերու հետ:

3) Հաշուեյարդար տեսնել Պապականութեան հետ:

4) Եւրոպան իրենց իշխանութեան խարիսխը դարձնել ժամանակաւորապէս:

5) Բոլոր ազգութիւնները եւ ժողովուրդները սեպել անասուններ, որոնք միայն ստեղծուած են որպէսզի անոնց տիրէ «ընտրեալ ժողովուրդը»:

6) Ոչնչացնել քաղաքակրթութիւնը, քայքայել ժողովուրդները եւ ազգութիւնները ու քանդել մարդկային ընկերութիւնը, նախքան Դաւիթի թագաւորութեան կանգնումը:

7) Սիոնիստ Դաւիթի թագաւորութեան կանգնումով, աշխարհը կը մտնէ հրէական պետութեան օրհնութեան ժամանակաշրջանը եւ անոր հովանիին տակ մարդկութիւնը կը հանգստանայ:

8) Այս նպատակին հասնելու հարկ եղած ժամանակաշրջանը մէկ դար է, սկսած 1897 թուականէն:

9) Կրօնները եւ քաղաքակրթութիւնը ոչնչացնելէ ետք, Մովսէսի կրօնը կը դառնայ միակ կրօնը աշխարհի մէջ եւ այնժամ հրեաներու թագաւորը կը հանդիսանայ համայն աշխարհի պապը:

10) Այս ծրագրին հանգրուաններուն գործադրման միջոցներէն ամենէն կարեւորը գաղտնի կապալան եւ հրէական Մասոնութիւնն են իրենց երկու մասերով՝ գաղտնի հրէական, որը յատուկ է հրեաներուն եւ Կուեյմներու (ոչ հրեայ) մասոնութիւնը: Վերջիններս գաղտնի մասոնութեան ծառայող գործակալներ

Տէյվիտ Պէն Կուրիոն կը յայտարարէ Իսրայէլի պետութեան ստեղծումը 1948-ին

են, իսկ ահաբեկումը եւ սպանութիւնը բաժին կ'ըլլան բոլոր անոնց, որոնք չեն ենթարկուիր վերին մասոնութեան հրամաններէն որեւէ մէկուն:

11) Մովսէսի կրօնքը խոր գաղտնիքներ ունի եւ այդ գաղտնիքներուն իրազեկ կ'ըլլան միայն Հրէական Պետութեան սիւներէն սակաւաթիւ մարդիկ:

12) Իսկ մարդկային ընկերութիւնը քանդելը՝ տնտեսապէս, ընկերապէս, աժան թէ լուրջ լրագրութեամբ, անբարոյութեամբ, ժխտական դաստիարակչութեամբ եւ վարակիչ մանրէներ (միքրոպներ) տարածելով՝ դիտաւորեալ, այս բոլորը պարզաբանուած են Սիոնական ծրագրին մէջ, որ կը բաղկանայ 24 մասերէ:

13) Իսկ Փրոթոքոլներուն մէջ անոնք դիտումնաւոր լռած են երկու կէտերու շուրջ.

Առաջինը՝ «հակասեմականութիւնը», որը որոշ նպատակով այս ծրագիրէն ծալլեցին եւ դուրս թողուցին, միմիայն բաւարարուեցան ըսելով՝ իրենք իրենց շահերուն համար:

Երկրորդը՝ Պաղեստինը իրենց մաշած բանաձեւով, այսպէս կոչուած «Իսրայէլի Երկիրը»:

Իսկ լռութեան պատճառը այն էր, որ անոնք երբ յիշատակեցին իրենց ծրագիրը՝ Պապականութիւնը քանդելու եւ Եւրոպան իրենց իշխանութեան խարիսխը դարձնելու, նաեւ միւս կրօններու անդրադառնալը - իրենց ծրագիրը կազմելու ժամանակ - դեռ կանուխ էր եւ իրենք ի նկատի ունէին «Օսմանեան

պետութիւնը»: Այդ տարին անոնք սկսած էին գործնականապէս թափանցել անոր մէջ: Անոնց համար Պաղեստին հասնիլը կապուած էր այս երկրի՝ Օսմանեան պետութեան ճակատագրին հետ եւ հրեաները թաղուած էին այդ ճակատագիրը ապականելու գործին մէջ: Ծրագիրի կազմութենէն 20 տարի ետք՝ 1917-ին, ստացան Պալֆուրի խոստումը, որ փաստօրէն իրենց ընծայեց Պաղեստինը իբր «Վերադարձի Երկիր՝ Իսրայէլ»:

Լորտ Արթըր Պալֆուր

Իսկ թէ Օսմանեան կայսրութեան քանդումը ինչպէ՞ս յաջողցուցին, անոր մէջ Հայոց Հարցը շահագործելով ու բազում ողբերգութիւններ բերելով Հայոց ու Հայաստանի գլխուն, այդ մասին կը պարզաբանուի այս գիրքին մէջ՝ Սիոնական Protocols-ներու բարգմանութեան ծանօթանալէ ետք:

«Նեղոսէն Եփրատ» սիոնական ծաւալման Ա. հանգրուանի ծրագիրը

Այս առնչութեամբ, այլ աշխատութեանց կարգին, վաւերագրական լաւագոյն աղբիւրը նախկին իթթիհատական Մեվլան Ջատէ Ռիֆաթի «Օսմանեան Յեղափոխութեան Մութ Ծալքերը» գիրքն է, լոյս տեսած Պէյրութ,

Հերցէլ նաւու վրայ դէպի Պաղեստին ուղեւորութեան ընթացքին 1898-ին

Մեվլան Զաւէ Ռիֆաթ

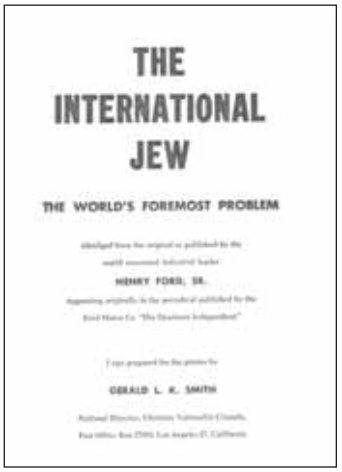
Տօնիկեան հրատարակչատունէն, 1938-ին, հետագայի վերատպութիւններով:

Սիոնական Փրոթոքոլներու ծագման պատմական ակնարկին տուեալները եւ անոնց ամբողջական բնագրին թարգմանութիւնը կատարուած է արաբ (լիբանանցի) պատմաբան Աժաժ Նուէյհիտի «Սիոնի Երէցներու Փրոթոքոլները» կոթողային գործէն, առաջին անգամ լոյս տեսած Պէյրութ, 1967-ին եւ քանի մը վերատպութեանց արժանացած:

Ինչպէս նաեւ բաղդատական հիմունքով օգտագործուած է Ֆորտ ինքնաշարժներու ընկերութեան հիմնադիրի զաւակին՝ Հենրի Ֆորտ Կրտսերի «Միջազգային Հրեան» յօդուածներու ժողովածուն (լոյս տեսած Ֆորտ ընկերութեան հրատարակած անգլիատառ «Տը Տիրպորն Ինտիփենտընթ» թերթին մէջ 1920-ական թուականներուն, Ճերըլտ Լ.Ք. Սմիթի խմբագրութեամբ եւ յառաջաբանով, «Քրիստոնէական Ազգայնական Խաչակրութիւն» հրատ., Լոս Անճելըս, թուականը չէ նշուած:

Տէյվիտ Պէն Կուրիոն (աջին)՝ Հայիմ Ուայզմանէն ետք Իսրայէլի երկրորդ նախագահ, Իցհաք Պէն Զէւիի հետ թրքական ֆէսով

Հենրի Ֆորտի հեղինակած անգլերէն գիրքին կողքը

Հերցէլ (կեդրոնը) Սիոնական Ե. Համագումարի անդամներուն հետ 1901-ին

«Հաշոմիր» (պահակ) Սիոնական առաջին զինեալ կազմակերպութիւնը Պաղեստինի մէջ 1909-ին

Հրէական Գաղութային Խնամակալութիւն (Հրէական Գաղութային Դրամատուն) բաժնետոմսի պատճէն մը

ՍԻՈՆԻ ԵՐԷՑՆԵՐՈՒ ԿԱՄ ԻՄԱՍՏՈՒՆՆԵՐՈՒ ՓՐՈԹՈՔՈԼՆԵՐԸ

Վեցանկիւն հրէա-սիոնականացուած աստղին
երկդիմութեան խորհրդանիշը

ՓՐՈՓՈՔՈԼ ԱՌԱՋԻՆ

Իրաւունքը ուժին է: Ազատութիւնը սոսկ գաղափար է: Ազատականութիւնը (լիպերալիզմը): Ոսկին/Հաւատը: Ինքնավար կառավարութիւն: Դրամագլուխը եւ անոր բացարձակ իշխանութիւնը: Ներքին թշնամին/Ստրուկները: Անիշխանականութիւն: Հակասականութիւնը քաղաքականութեան եւ բարոյականութեան միջեւ: Ձօրաւորի իրաւունքը: Հրէական մասնական իշխանութիւնը անպարտելի է: Նպատակը կ'արդարացնէ միջոցը: Ստրուկները նման են կոյր մարդուն: Քաղաքական այբուբենը: Կուսակցական պառակտումը: Լաւագոյն իշխանութեան ձեւը բացարձակ իշխանութիւնը: Արբեցուցիչները: Հինին կառչիլը: Ապականութիւնը: Հրէական մասնական կառավարութեան սկզբունքներն ու հիմունքները: Ահաբեկչութիւնը: Ազատութիւն, Արդարութիւն, Եղբայրութիւն: Ժառանգական հարստութեանց իշխանութեան սկզբունքները: Կործանել Կուէյմներու ազնուական դասակարգի առանձնաշնորհումները: Նոր ազնուականութիւնը (հրէականութիւնը): Հոգեկան վիճակները: «Ազատութիւն» բառի բացարձակ իմաստը: Թաքուն իշխանութիւնը որ պաշտօնանկ կ'ընէ ժողովուրդին ներկայացուցիչները:

Անկեղծ պիտի ըլլանք եւ պիտի վիճարկենք իւրաքանչիւր դիտողականութեան փաստարկը ու բաղդատելով եւ եզրակացնելով պիտի հասնինք գոհացուցիչ բացատրութիւններու:

Այս ծրագիրով մեր քաղաքականութեան տեսակէտը պիտի ներկայացնեմ ինչպէս նաեւ կուէյմներունը [*]:

Պէտք է նկատի ունենալ, որ վատաբարոյ մարդիկ աւելի մեծ թիւ կը կազմեն, քան ազնուաբարոյ մարդիկ. ուրեմն աշխարհին տիրելու համար լաւագոյն արդիւնքները անոնք են, որոնք կը

[*] Կուէյմ-Կուէյմները կամ միջազգայիններ՝ ոչ-հրեաներն են. ա՛յս է հրէական սահմանումը բոլոր միջազգայիններուն: Բառը սիոնիստներուն քով կը նշանակէ կենդանիները, անասունները, աղտոտները, անհաւատները, հեթանոսները: Այս մէկը ցոյց կու տայ, որ սիոնիստները իրենցմէ բացի բոլոր միւսներուն կը դիտեն ոխով, արգահատանքով եւ զզուանքով՝ մէկ խօսքով անմարդկայնօրէն:

կորզուին դաժանութեամբ ու ահաբեկումով եւ ոչ թէ տեսական տրամաբանական վիճաբանութեամբ:

Իւրաքանչիւր ոք ուժի կը ձգտի եւ իւրաքանչիւրը կ'ուզէ մենատէր ըլլալ, պայմանով որ կարողութիւնը ունենայ: Սակաւ են անոնք որոնք միտում չունին ուրիշներու շահերը ոտնակոխ ընելու՝ իրենց անձնական նպատակներուն հասնելու համար:

Ի՞նչը սանձած է այս վայրի գազաններուն, որոնց մարդիկ կ'անուանենք եւ չէ թողուցած որ յօշոտեն զիրար, նաեւ մինչեւ հիմա ի՞նչն էր որ իշխեց անոնց:

Ընկերային կեանքի առաջին շրջանին մէջ անոնք ենթարկուեցան կոյր գազանային ուժին: Անկից յետոյ ենթարկուեցան օրէնքին: Իսկ իրականութեան մէջ ի՞նչ է օրէնքը եթէ ոչ նոյն այդ քօղարկուած ուժը:

Ասկէ կ'եզրակացնեմ, թէ բնութեան օրէնքը հետեւեալն է՝ իրաւունքը ուժն է:

Քաղաքական ազատութիւնը ճշմարտութիւն մը չէ, այլ գաղափար: Մարդ պէտք է գիտնայ ինչպէս օգտագործել այդ գաղափարը երբ անհրաժեշտ կ'ըլլայ եւ զայն խայծ կը դարձնէ հանրութիւնը իր շարքերը քաշելու, եթէ որոշած է մրցակիցի մը իշխանութիւնը կորզել:

Խնդիրը դիւրին կ'ըլլայ երբ այդ մրցակիցը վարակուած ըլլայ ազատութեան գաղափարներով եւ որոնց ազատականներ [լիպերալ] կը կոչեն ու այդ գաղափարի համար ան իր իշխանութենէն մաս մը կը լքէ:

Այսպիսով մեր գաղափարի յաղթանակը յստակ պիտի ըլլայ: Լքուած կառավարութիւնը իր տագնապով, ենթարկուած ըլլալով կեանքի օրէնքին, նոր ձեռք մը պիտի բռնէ զայն: Նոր կառավարութեան այլ բան չի մնար քան հինին տեղը գրաւել, որուն ազատականութիւնը տկարացուց եւ որովհետեւ կոյր ամբոխին ուժը, օր մը իսկ անկարող է առանց ղեկավարի մնալ:

Ոսկիին իշխանութիւնը ազատախոհ կառավարիչներուն վրայ տիրապետեց, անցան այն ժամանակները, երբ կրօնները իրենք էին իշխողները: Ազատութեան գաղափարը չի կրնար իրականանալ, որովհետեւ ոչ ոք կրնայ զայն գործադրել խոհեմաբար:

Կը բաւէ որ կարճ ժամանակի մը համար ժողովուրդին ինքնավարութիւն տրուի, որպէսզի այդ ժողովուրդը ամբողջութեամբ [անխտիր] հպատակներ դառնայ եւ այդ պահէն կը սկսին երկպառակութիւնները ու տարակարծութիւնները, որոնք շուտով կը բարդանան եւ կը վերածուին ընկերային կռիւներու ու հրդեհը կը բռնկի երկիրներուն միջեւ, իրենց հետքն իսկ կ'աներեւութանայ ամբողջապէս:

Եթէ ներքին ցնցումները հիւծեն երկիրները, կամ քաղաքացիական կռիւներու միջոցով զանոնք յանձնեն արտաքին թշնամիներուն, երկու պարագաներուն ալ հաւասարապէս անոնք կործանած կը սեպուին ամբողջովին եւ մեր ափին մէջը պիտի իյնան: Որովհետեւ դրամական տիրապետութիւնը եւ դրամը ամբողջութեամբ մեր ձեռքերուն մէջ կը գտնուի, ան պիտի տրուի այդ երկրին - որպէս ճիւղ մը, որուն անխուսափելիօրէն պիտի կառչի, որովհետեւ եթէ այդ բանը չընէ վերջնականապէս պիտի ընկղմի ծովուն մէջ:

Ան որ ազդուած է ազատական մղումներով, այս ցուցմունքները անոր երկմտելու առիթ պիտի տան ըսելով, թէ այս տիպի թեզերը կը հակասեն բարոյական վարքագիծին:

Անոր ես կը հարցնեմ հետեւեալ հարցումը. ինչո՞ւ համար բարոյական վարքագիծին հակասող չէ, երկրի մը համար, որուն կը սպառնայ թշնամին - մէկը արտաքին՝ միւսը ներքին - որ ան պաշտպանութեան միջոցներ օգտագործէ առաջինի՝ արտաքինի նկատմամբ, տարբեր այն պաշտպանութեան միջոցներէն, որ պիտի օգտագործէ միւսին՝ ներքինին նկատմամբ, ինչպէս նաեւ գաղտնի պաշտպանութեան ծրագիրներ մշակէ եւ գիշերով յարձակի անոր վրայ գերակշիռ ուժերով:

Այս երկրին համար ինչո՞ւ բարոյական վարքագիծին հակասող պիտի ըլլան բոլոր այն միջոցները, որ ան ի գործ պիտի դնէ ընդդէմ անոնց, որոնք իր կեանքին եւ երջանկութեան հիմքերը կը քանդեն:

Առողջ տրամաբանող միտքը արդեօ՞ք կրնայ յուսալ, որ չարիքի իշխանութիւնը յաջող իշխէ բանակցութիւններու եւ խորհրդակցութիւններու միջոցով, թէեւ այդպիսի խորհրդակցութիւնները եւ բանակցութիւնները կարելի է հակասել ուրիշ խորհրդակցութիւններով:

Կրնայ ըլլալ որ միւս խորհրդակցութիւնները ծիծաղելի ըլլան, սակայն անոնք կը ներկայացուին այնպիսի տեսքով, որ աւելի գայթակղեցուցիչ կը դարձնէ զայն ժողովուրդի այն զանգուածին համար, որ խորը մտածելու կարողութիւն չունի եւ որ մոլորուած կը հետեւի իր փուճ զգացմունքներուն, ինչպէս նաեւ իր սովորութիւններուն, աւանդութիւններուն ու զգացմունքային տեսութիւններուն:

Անփորձ, ապուշ զանգուածը եւ անոնք, որոնք իր ծոցէն կը բարձրանան, որպէսզի կուսակցական երկպառակութիւններու մէջ մխրճուին, կը խոչընդոտեն համաձայնութեան որեւէ կարելիութիւն, թէկուզ ճիշդ խորհրդակցութեան հիմքով:

Եթէ զանգուածին իւրաքանչիւր որոշումը կախուած է միայն որեւէ առիթէ մը, կամ բանասարկու մեծամասնութենէն, անոնք անգիտակից ըլլալով քաղաքական գաղտնիքներուն, յիմար լուծումներ կ'առաջարկեն եւ անօրինութեան սերմերը կը յայտնուին կառավարութեան մէջ:

Քաղաքականութիւնը որեւէ բանով չի համաձայնուիր բարոյականութեան հետ: Բարոյականութեամբ օգտակար իշխանը հմուտ քաղաքագէտ չէ եւ այդ իսկ պատճառով հաստատուն չէ իր գահին վրայ:

Իշխանութեան ձգտողը պէտք է որ դիմէ սուտին եւ խաբեբայութեան. մարդկային վսեմ առաքինութիւնները՝ վստահութիւնը եւ հաւատարմութիւնը քաղաքականութեան մէջ կը փոխուին անպարկեշտութեան եւ որ գահը ցնցելու աւելի հասու են, քան որեւէ ոխերիմ թշնամի:

Այս բնորոշ գիծը յատկանշական պէտք է որ ըլլայ միջազգայիններու երկիրներուն, սակայն մենք ստիպուած չենք միշտ իրենցմով առաջնորդուելու:

Մեր իրաւունքը կը կայանայ ուժի մէջ եւ «իրաւունք» բառը սոսկ գաղափար մըն է, որեւէ հիմք չունեցող. այն բառ մըն է, որ ցոյց կու տայ ոչ աւելին՝ քան *«տուր ինծի ինչ որ կ'ուզեմ, որպէսզի անորմով ինծի կարողութիւնը բաշխես փաստելու համար քեզի, որ քեզմէ ուժեղ եմ»:*

Ո՞ւր կը սկսի իրաւունքը եւ ո՞ւր կը վերջանայ:

Որեւէ երկիր, որ իր ուժը վատ կը կարգաւորէ եւ որուն մէջ

օրէնքի ազդեցութիւնը կը բեկանուի, իշխող անհատականութիւնը ազատագրական եւ զաւթողական ոտնձգութիւններու հետեւանքով ամուլ եւ հաշմանդամ կը դառնայ: Ես ինքզինքիս համար նոր յարձակման գիծ կ'որդեգրեմ, օգտուելով ուժի իրաւունքէն՝ ջախջախելու առկայ կարգերու եւ հիմքերու էութիւնը, ձեռքի մէջ առնելու օրէնքները եւ բոլոր կազմերը վերակարգաւորելու: Այդպիսով ես մենատէր կը դառնամ անոնց վրայ, որոնք իրենց յօժար ցանկութեամբ հրաժարեցան իրենց ուժէն եւ զայն բաշխեցին մեզի:

Հասարակութեան ուժերու առկայ այս խառնակ վիճակներուն մէջ, մեր ուժը զօրեղ պիտի ըլլայ որեւէ այլ ուժէ, որովհետեւ ան թաքնուած պիտի ըլլայ մինչեւ այն պահը, երբ ան արդէն հասած պիտի ըլլայ այնպիսի մակարդակի, ուր որեւէ խորամանկ ծրագիր անզօր պիտի ըլլայ զայն կործանելու:

Ներկայ ապականութեան ընդմէջէն, որուն կը դիմենք հարկադրաբար, պիտի յայտնուի խոհեմ իշխանութեան մը օգտակարութիւնը, որ բնականոն կեանքի կարգը պիտի վերականգնէ, որուն կործանած է ազատականութիւնը:

Նպատակը միջոցը կ'արդարացնէ եւ մենք - երբ մեր ծրագիրները կը մշակենք - պէտք չէ որ այդքան անդրադառնանք բարիին ու բարոյականին, որքան որ պէտք է անդրադառնանք անհրաժեշտին եւ օգտակարին:

Մեր ձեռքերուն մէջ ծրագիր մը կը գտնուի, որուն վրայ յստակացուած է ռազմավարական գիծ մը եւ եթէ երբեւէ շեղինք այդ գիծէն, դարերու աշխատանքը քանդած կ'ըլլանք:

Որեւէ մէկը որ կ'ուզէ փրկել իրեն յարմարող աշխատանքային ծրագիր մը, պէտք է որ ի մտի ունենայ ամբոխին ստորնութիւնը եւ փոփոխամտութիւնը ու կայունութեան կարիքը, նաեւ անկարող ըլլալը հասկնալու եւ գնահատելու իր երջանկութեան ու ապրուստի պայմանները: Ան պէտք է որ հասկնայ եւ գիտակցի, թէ ամբոխին ուժը կոյր է, զրկուած առանձնայատուկ միտքէ եւ ան ականջալուր է անգամ մը դէպի աջ, անգամ մը դէպի ձախ երթալու:

Եթէ կոյր մը իրեն նման կոյր մը առաջնորդէ, երկուքը միասին անդունդը կը գլորին: Ամբոխին այն անհատները,

որոնք իւրայատուկ են իրենց կազմերուն մէջ՝ մինչեւ իսկ եթէ հանճարներ ալ ըլլան, անկարող են իրենց կազմերը ղեկավարելու որպէս առաջնորդներ, առանց իրենց ազգը կործանելու:

Ոչ ոք կրնայ քաղաքական տառերով կազմուած բառերը կարդալ, եթէ փոքրուց դաստիարակուած եւ հմտացած չըլլայ անկախ իշխանութեան հասկացութեամբ:

Այն ժողովուրդը որ կը լքուի իր ճակատագրին, այսինքն կազմերու ընտրեալներուն, զայն կը կործանեն կուսակցական երկպառակութիւնները, որ կը ծագի ուժի եւ փառքի համար մրցակցութենէն եւ որ ցնցումներ, մատնութիւններ ու խառնակութիւններ կը ստեղծէ: Արդեօք ամբոխը ի զօրո՞ւ է հանդարտօրէն եւ առանց նախանձի զանազանելու, որպէսզի երկրի խնդիրները տնօրինէ եւ որուն պէտք չէ որ միջամուխ ըլլան անձնական նախասիրութիւնները: Արդեօք կրնա՞յ դէմ դնել արտաքին թշնամիին: Այս անկարելի է:

Այն ծրագիրը, որ մասնատուած է բազում մասերու՝ ամբոխի անհատներուն ուղեղներուն թիւին համապատասխան, արժէքը կորսնցուցած ծրագիր մըն է: Այդ պատճառով ան տրամաբանական չէ եւ անիրագործելի է:

Միայն ինքնակալ, բռնատէր, ճնշող իշխողն է որ կրնայ ընդարձակ ծրագիրներ գծել եւ յետոյ որոշ բաժին մը յանձնարարել պետական մեքենայի կազմի իւրաքանչիւր անդամին:

Այստեղէն կրնանք յանգիլ այն եզրակացութեան, որ երկրի մը երջանկութիւնը կ'իրականանայ միայն, երբ անոր կառավարութիւնը մէկ պատասխանատու անձի մը բռունցքին մէջ կ'ըլլայ: Առանց բացարձակ բռնատիրութեան, որեւէ քաղաքակրթութիւն չի՛ կրնար ըլլալ, որովհետեւ քաղաքակրթութիւնը չի կրնար բարգաւաճիլ ու տարածուիլ առանց կառավարիչ իշխանի մը հովանաւորութեան եւ ոչ թէ ամբոխին: Ամբոխը բարբարոս է եւ իր վերաբերմունքը իւրաքանչիւր առիթով այսպիսին է. երբ հպատակները կ'ապահովեն ազատութիւնը, շուտով զայն կը վերածեն անիշխանութեան, իսկ անիշխանութիւնը ինքնին բարբարոսութեան գագաթնակէտն է: Եթէ կ'ուզէք դիտեցէք այս գինովցած կենդանիներուն, որոնց փճացուցած, մոլորեցուցած է ալքոհոլը, թէպէտ եւ ազատութեան միջոցով

անոնց անհամար օգուտներ կը սպասուէր:

Արդեօ՞ք թոյլատրենք մենք մեզի եւ մեր ցեղի զաւակներուն ընել նոյնը, ինչ որ կ'ընեն իրենք: Այս մէկը մեզի չի վայելեր:

Քրիստոնեաներէն կան մարդիկ, որոնց մոլորեցուցած է խմիչքը եւ անոնց երիտասարդութիւնը դասականութեան խենթ դարձած է ու վաղաժամ սանձարձակ, որոնց շահագրգռեցին մեր միջնորդները, կամակատարները, մեր ուսուցիչները, մեր ծառաները եւ մանկաբարձները՝ հարուստ տուներէն ներս ու մեր գրողները եւ ուրիշներ, նաեւ մեր կիները իրենց հաճոյքի վայրերուն մէջ - այս վերջիններուն նմաններէն կ'աւելցնեմ անոնց, որոնք կը կոչուին «ընկերութեան կանայք» - նաեւ ցանկասիրութեան, յղփութեան ու վատաբարոյութեան:

Մեր կարգախօսը այս բոլորին դիմաց պիտի ըլլայ «բոլոր դաժանութեան եւ խաբէութեան միջոցները» օգտագործել:

Քաղաքականութեան մէջ բացարձակ ուժն է յաղթողը եւ յատկապէս, երբ ան քօղարկուած է պետական մարդոց անհրաժեշտ իմաստութեամբ: Քիրտ ուժը պէտք է որ հիմքը ըլլայ եւ ան պիտանի է այն կառավարութիւններու իշխանութեան, որոնք կ'ընդդիմանան իրենց թագերը կոխկրտուած տեսնել նոր ուժերու գործակալներու ոտքերուն տակ:

Պէտք է որ խորամանկ եւ խաբեբայ ըլլալ: Այս չարիքը միակ միջոցն է բարի նպատակին հասնելու: Այդ իսկ պատճառով անոնք պարտաւորուած են պահ մը իսկ չտատանելու կաշառակերութեան, խաբեբայութեան եւ դաւաճանութեան արարքներուն մէջ, եթէ մեզի պիտի ծառայեն մեր նպատակները իրականացնելու:

Քաղաքականութեան մէջ պէտք է գիտնանք ինչպէս իւրացնել ունեցուածքները, առանց փոքր ինչ տատանելու, եթէ այդ գործը մեզի պիտի օգնէ տիրելու ուժին:

Մեր պետութիւնը - որ հետամուտ է նուաճելու խաղաղ միջոցին - իրաւունք ունի պատերազմներու ահաւորութիւնը փոխարինել մահավճիռներով, որ աւելի ազդեցիկ է ու նուազ բացայայտ եւ անհրաժեշտութիւն է ամրապնդելու համար այն վիճակը, որ կոյր հնազանդութիւն կը ծնի:

Միայն դաժան ատելութիւնն է արդարութեան ուժի գործօնը:

Ուրեմն պէտք է կառչինք դաժանութեան եւ խաբեբայութեան ուժին, ոչ միայն շահի համար այլ նաեւ պարտականութեան եւ յաղթանակի:

Մեր սկզբունքները զօրաւոր են մեր միջոցներուն նման, որոնք կը պատրաստենք գործադրելու: Պիտի յաղթանակենք եւ բոլոր կառավարութիւնները պիտի ստրկացնենք մեր բարձրագոյն կառավարութեան իշխանութեան ներքոյ, ոչ միայն մեր այս թուարկած միջոցներով, այլ նաեւ մեր գաղափարական խստութեամբ:

Մենք կ'ուզենք որ մեր մասին ըսուի, թէ մենք խիստ ենք ամէն տեսակի ըմբոստութիւն սանձելու:

Նոյնպէս հին ժամանակ մենք էինք, որ առաջին անգամ մարդոց մէջ բացագանչեցինք «Ազատութիւն, Հաւասարութիւն եւ Եղբայրութիւն» բառերը, որոնք այն ժամանակէն մինչեւ օրս անընդհատ կը կրկնեն տգէտ թութակները, որոնք ամէն տեղէ համախմբուած են այդ հաւաքականութիւններու շուրջ: Այդ բառերու կրկնութեամբ աշխարհը զրկուեցաւ իր յաջողութենէն եւ անհատը իր անձնական ազատութենէն, որ նախօրօք պահպանուած էր եւ կը պահէր ան, որպէսզի զայն չխեղդեն ստորները:

Միջազգայիններէն իմաստութեան եւ ուշիմութեան ջատագովները չնշմարեցին, թէ ինչ են այդ բառերուն հետեւանքները, որոնք կ'որոճային ու չնկատեցին, որ անոնք սակաւ կը համաձայնին իրարու հետ եւ նոյնիսկ կը հակասեն մէկը միւսին: Անոնք չգիտակցեցան թէ բնութեան մէջ հաւասարութիւն չկայ եւ որ բնութիւնը ինքը ծնունդ տուած է անհաւասար տեսակներու՝ մտքի, անհատականութեան, վարքի եւ ուժականութեան, ինչպէս նաեւ բնութեան օրէնքներուն յարմարելու:

Այս իմաստութեան ջատագովները չկռահեցին եւ չգուշակեցին, որ հպատակները կոյր ուժ մըն են եւ անոնց մէջէն առանձնացուողներն ու կառավարիչ ընտրուածները, իրենց պէս կոյրեր են քաղաքականութեան մէջ: Այն անձը որուն տրուած է կառավարող ըլլալ - թէպէտ յիմար ալ ըլլայ - կրնայ ղեկավարել, սակայն այն անձը, որուն տրուած չէ այն (այսինքն կառավարող ըլլալ) - թէպէտ եւ հանճար ալ ըլլայ - ոչ մէկ բան կը հասկնայ

քաղաքականութենէն:

Այս բոլորը միջազգայիններու (ոչ-հրեաներու) հայեացքէն վրիպեցաւ, հակառակ որ ժառանգական այդ հիմքի վրայ կը յենի իրենց իշխողութիւնը: Սովորաբար հայրը զաւակին կը սորվեցնէր քաղաքական զարգացումները եւ անցուդարձը այնպիսի ձեւով մը, որ արքայական ընտանիքի անդամներէն բացի, ուրիշ մէկը պիտի չգիտնար եւ ոչ ոք կրնար գաղտնիքները բացայայտել հպատակ ժողովուրդին:

Կար ժամանակ երբ քաղաքական թելադրանքներու իմաստը - ինչպէս որ ժառանգեցին սերունդէ սերունդ - կորսուած էր եւ այդ կորսուիլն էր որ զարկ տուաւ մեր նպատակադրումներու յաջողութեան:

«Ազատութիւն, Հաւասարութիւն, Եղբայրութիւն» մեր կոչը, դէպի մեր շարքերը շրջեց ամբողջ խումբեր աշխարհի չորս ծագերէն, մեր գռեհիկ միջնորդներու միջոցով եւ այս խումբերը ոգեւորութեամբ ու եռանդով մեր դրօշը կրեցին, մինչդեռ այդ բառերը - շատ մը որդերու նման - կը կրծոտէին քրիստոնեաներու երջանկութիւնը, անոնց միասնականութիւնը, հանգիստն ու խաղաղութիւնը կը ջախջախէին եւ անով իսկ կը կործանէին երկիրներու հիմքերը:

Այս արարքը մեզի յաղթանակ բերաւ, ինչպէս պիտի տեսնենք հետագային: Ան ուրիշ հարցերու շարքին մեզի կարողութիւնը տուաւ «Աս»ի դերը խաղալու յաղթող խաղաթուղթերու մէջ, այսինքն ճզմելու արտօնութիւնները. այլ խօսքով մեզի կարողութիւն տուաւ միջազգային ազնուականութեան [*] էութիւնը ճզմելու, որ երկրին միակ պաշտպանութիւնն էր մեր դէմ:

Բնական եւ ժառանգական ազնուականութեան աւերակներուն վրայ կանգնեցուցինք ազնուականութիւն մը մեր կողմէ, հարստապետական [բլութոքրաթիք], ինչպէս նաեւ գիտութեան հիմքի վրայ, որ մեր գիտնականները կը տարածեն եւ իրականութեան մէջ այդպէսով յաղթանակը աւելի դիւրին ձեռք բերուեցաւ:

Մենք մեր կապերուն ընդմէջէն այն մարդոց հետ, որոնք

[*] Ազնուական բառը հոս կը գործածուի որպէս թագաւորներու, իշխանաւորներու:

չափազանց կարեւոր են մեզի համար, մեր նոր ազնուականութիւնը յառաջացուցինք հարստութեան հիմքի վրայ, որուն մենք կը տիրապետենք եւ որմով միշտ մենք կը շարժենք մարդկային մտքի ամենէն նուրբ ծալքերը. այսինքն կը գրգռենք մեր զոհերուն հիւանդութիւնները, անոնց ագահութիւնը, յղփութիւնը եւ մարդկային նիւթական կարիքները մեր օգուտներուն համար: Այդ հիւանդութիւններէն իւրաքանչիւրը անկախաբար ի զօրու է ժողովուրդի մը յառաջամարտիկը կործանել: Այդպիսով մենք ժողովուրդի կամքի ուժը դրած կ'ըլլանք անոնց ազդեցութեան տակ, որոնք իրեն պիտի զրկեն իր առաջնորդներէն:

«Ազատութիւն» բառի բացարձակութիւնը կարողութիւն տուաւ համոզելու հպատակներուն, որ իրենց կառավարութիւնը ոչ այլ ինչ է՝ քան ժողովուրդը փոխարինող պահակ մը եւ որ կարելի է զայն հանել ու մէկդի դնել, ինչպէս երկու ձեռքերու հին ձեռնոցները:

Այն կարողութիւնը, որ ժողովուրդի ներկայացուցիչները կարելի է պաշտօնանկ ընել, անոնց ներկայացուցիչները յանձնեց մեր իշխանութեան եւ գործնականապէս անոնց նշանակումը մեր ձեռքերուն մէջ եղաւ:

ՓՐՈԹՈՔՈԼ ԵՐԿՐՈՐԴ

Տնտեսական պատերազմները: Հրէական գերազանցութեան հիմունքները: Չեւական կառավարութիւնները եւ «գաղտնի խորհրդատուները»: Կործանող ուսմունքներու յաջողութիւնը: Ճկունութիւնը քաղաքականութեան մէջ: Լրագրութեան ներկայացուցած դերը: Ոսկիին արժէքը եւ հրէական զոհերու գինը:

Մեր նպատակադրումներուն համար անհրաժեշտ է, որ պատերազմներէն ետք որեւէ տարածքային փոփոխութիւններ տեղի չունենան: Այս պարագային պատերազմը տնտեսական պիտի ըլլայ: Այն ժամանակ մեր մատուցած օժանդակութիւններէն ժողովուրդները պիտի շօշափեն մեր գերազանցութիւնը եւ իրերու այսպիսի զարգացումը երկու կողմերն ալ պիտի ենթարկեն մեր համաշխարհային կամակատարներու ողորմութեան, որոնք միլիոնաւոր աչքեր ունին, նաեւ բացարձակօրէն անսահ-

մանափակ միջոցներ:

Այդ ատեն մեր համաշխարհային օրէնքները պիտի սրբեն աշխարհի բոլոր ազգային օրէնքները եւ երկրագունդը պիտի իշխենք միեւնոյն ձեւով, ինչպէս որ առանձին պետութիւնները կ'իշխեն իրենց հպատակներուն:

Հանրութեան մէջէն պիտի ընտրենք կառավարող պատասխանատուներ, որոնք ստրկական հակումներ ունին եւ որոնք կառավարման արուեստին քաջատեղեակ պիտի չըլլան:

Այդպիսով դիւրին պիտի ըլլայ անոնց փոխարինումը ճատրակի կտորներու մեր խաղին մէջ, վարագոյրի ետեւէն գործող մեր իմաստուն, գիտուն խորհրդականներուն ձեռքերուն մէջ, որոնք մանուկ հասակէն յատուկ մարզուած են աշխարհը կառավարելու:

Այս մարդիկը ինչպէս որ գիտէք, կառավարման արուեստը սորված են մեր քաղաքական ծրագիրներէն եւ պատմութեան փորձէն ու ծաւալող դէպքերուն հետեւելէն. իսկ միջազգայիները չեն օգտուիր պատմութեան շարունակուող նշմարներէն, այլ կը հետեւին տեսական կարգաւորումի մը, առանց մտածելու թէ ինչ պիտի ըլլան հետեւանքները: Այդ պատճառով իսկ կարիք չունինք միջազգայիններուն կարեւորութիւն ու կշիռ տալու:

Ձգեցէք իրենց, թող իրենք իրենցմով զուարճանան եւ վայելեն իրենք իրենց, մինչեւ որ իրենց օրը գտնեն, կամ ձգեցէք որ անոնք ապրին իրենց երազներուն մէջ, նորանոր վայելքներով եւ զբաղմունքներով, կամ թող ապրին իրենց անցեալի երազներու յուշերուն մէջ:

Ձգեցէք, թող կարծեն որ այս տեսական օրէնքները, որոնք մենք իրենց յուշեցինք, մեծապէս կը ծառայեն իրենց օգտին: Անոնց ուշադրութիւնը կեդրոնացնելով այս հարցին վրայ եւ մեր մամուլի օգնութեամբ, իրենց կոյր վստահութիւնը անսահմանօրէն պիտի աւելցնենք այս օրէնքներուն նկատմամբ:

Իսկ մտաւորականութիւնը ինքն իրմով գոհ պիտի ըլլայ իր գիտելիքներով եւ իր ստացած գիտելիքները - որ հրամայուեցաւ իրեն մեր կամակատարներու գիտութենէն, ցանկալով անոնց միտքերը դաստիարակել այն ուղղութեամբ որուն կը միտինք մենք - ի գործ պիտի դնէ:

Վայրկեան իսկ չկարծէք թէ ինչ որ կ'ըսեմ դատարկ, անիմաստ բառեր են: Այստեղ նկատեցէք որ Տարուինի, Մարքսի եւ Նիչէի տեսութեանց յաջողութիւնը մենք նախապէս կարգաւորած էինք եւ մենք՝ հրեաներս, պէտք է տեսնենք թէ ինչպէս գիտութիւններու անբարոյական ուղղութեան ազդեցութիւնը միջազգայիններու միտքին վրայ՝ մեզի համար յստակ պիտի ըլլայ հաստատապէս:

Որպէսզի զերծ մնանք մեր քաղաքականութեան եւ վարչական աշխատանքին մէջ սխալներ գործելէ, հարկադրաբար պարտաւորուած ենք ուսումնասիրել եւ մեր ըմբռնողութեամբ գիտակցիլ ներկայի գիծը, որն է ժողովուրդի բարոյականութիւնը եւ հակումները:

Մեր տեսութեան յաջողութիւնը ժողովուրդներու խառնուածքներուն համընկնիլն է, որոնց հետ կապ կը հաստատենք, որ չի կրնար յաջող ընթանալ եթէ անոր գործնական կիրառութիւնը հիմնուած չըլլայ անցեալի փորձառութեան վրայ եւ զուգակցուած ներկայի տուեալներուն:

Մամուլը, որ գոյութիւն ունեցող կառավարութեան ձեռքն է, այն հզօր ուժն է, որմով մենք ժողովուրդին ուղղելու միջոցը կ'ունենանք, որովհետեւ մամուլը ցոյց կու տայ ժողովուրդին կենսական պահանջները եւ կ'արտայայտէ դժգոհներու բողոքները ու յաճախ ձանձրոյթ կը յառաջացնէ խուժանին մէջ:

Խօսքի ազատութեան իրականացումը ծնած է մամուլի մէջ, սակայն պետութիւնները չեն գիտցած օգտագործել այս ուժը ճիշդ ձեւով եւ այդպէսով ան իսկաւ մեր ձեռքը ու մենք մամուլին միջոցով հեղինակութիւն ձեռք բերինք, թէեւ մենք մնացինք վարագոյրի ետին, բայց մամուլի շնորհիւ ոսկի դիզեցինք, թէպէտ այդ մեզի արժեց մեր ցեղէն շատերուն զոհաբերումը:

Սակայն իւրաքանչիւր զոհաբերում մեր կողմէ Աստուծոյ առջեւ միջազգայիններէն հազարաւորներու կը հաւասարի:

ՓՐՈԹՈՔՈԼ ԵՐԲՈՐԴ

Խորհրդանշական վիշապը եւ իր խորհուրդը: Սահմանադրական հաւասարակշռումներու խախտումը: Ահաբեկչութիւնը պալատներուն մէջ: Ուժի եւ փառասիրութեան միջոցները:

Երեսփոխանական ժողովները եւ «շատախօս» ճառողներն ու գրագէտները: Իշխանութեան վատ տնօրինումը: Տնտեսական ստրկութիւնը: «Ժողովուրդին իրաւունքները» առասպելը: Մենաշնորհի եւ ազնուականութեան համակարգը: Հրեայ մասնութեան բանակը: Միջազգայիններու հակասութիւնը: Սովերը եւ դրամագլուխի իրաւունքները: Միջազգայինները եւ թագաւորը թագադրել բովանդակ աշխարհի տէր: Քաղաքացիական դպրոցներու մէջ դասաւանդելու հիմնական սկզբունքները: Մասնութիւնը ապագային: Ընկերութեան կազմուածքի եւ կառուցուածքի իրականութեան գիտական գաղտնիքը: Համաշխարհային տնտեսական տագնապը: Ապահովել մեր ժողովուրդին ապահովութիւնը: Բացարձակ իշխանութիւնը մասնութեան եւ միտքի տիրող պետութեան կազմուիլը: Ոչ ղեկավար եւ ոչ ալ ցուցմունք տուող Մասնութիւնը եւ Ֆրանսական Մեծ Յեղափոխութիւնը: Իշխող բռնատէր թագաւորը սիոնի սերունդէն: Պատճառները որոնք մասնութեան դիմադրողականութիւն կու տան եւ որուն համար ան անպարտ է: Մասնութեան գաղտնի գործակալներու ներկայացուցած դերը: Ազատութիւնը:

Այսօր կրնամ հաստատել ձեզի, որ մենք մեր նպատակէն քանի մը քայլ հեռու կը գտնուինք եւ միայն քիչ տարածութիւն կը մնայ, որպէսզի մեր ժողովուրդի զինանշանը հանդիսացող խորհրդանշական վիշապը իր շրջագիծը ամբողջացնէ եւ երբ շրջափակուի այդ բոլորակը, բոլոր Եւրոպայի երկիրները ամրակուռ շղթաներով մէջը կաշկանդուած պիտի ըլլան:

Բոլոր առկայ սահմանադրական չափանիշները շուտով պիտի փուլ գան, որովհետեւ մենք յարատեւօրէն անոնց հաւասարակշռութիւնը կը խախտենք, որպէսզի աւելի արագ զանոնք փորձութեան մատնենք եւ ոչնչացնենք անոնց ազդեցութիւնը:

Միջազգայինները կարծեցին, որ այդ հաւասարակշռութիւնները ստեղծուած են եւ ունին բաւական ուժ ու անկէ սպասեցին, որ ան բոլոր հարցերը պիտի կշռէ ճշդութեամբ: Սակայն անոր հովանաւորողները - այսինքն երկիրներու պետերը ինչպէս որ կ'ըսուին - շփոթած են իրենց ծառաներով: Ժողովուրդի

ներկայացուցիչներով, որոնցմէ օգուտ մը չունին եւ ինչպէս որ իրենց բնաւորութիւնն է, իրենց ամբողջ ուժով չարամտութեան կը դիմեն, այն ալ իրենց պալատներուն մէջ տիրող վախի ու կասկածանքներու պատճառով:

Թագաւորը իր հպատակներու սրտերէն բացի ուրիշ ապաւէն չունէր եւ այդ իսկ պատճառով չկրցաւ ինքզինքը ապահովել բոլոր անոնցմէ՝ որոնք ուժի կը ձգտէին եւ չարամիտ դաւադրութիւններ կը նիւթէին:

Մենք անջատեցինք հսկող ուժը ժողովուրդի կոյր ուժէն եւ երկու ուժերն ալ միասնաբար իրենց կարեւորութիւնը կորսնցուցին, որովհետեւ անոնք երբ անջատուեցան եղան այն կոյրին նման, որ իր յենափայտը կորսնցուցած է: Որպէսզի ուժի ձգտողները գայթակղեցնենք՝ իրենց իրաւունքները վատ օգտագործելով, մենք ուժեր սահմանեցինք, իւրաքանչիւրը ընդդէմ միւսին, քաջալերելով անոնց ազատագրական հակումները դէպի անկախութիւն եւ իւրաքանչիւր ծրագիր ուղղեցինք այս ուղղութեամբ ու զէնք յանձնեցինք բոլոր կուսակցութիւններուն եւ իւրաքանչիւր վեհութեան ձգտողի նպատակը իշխանութիւնը դարձուցինք:

Ասպարէզներ ստեղծեցինք, որու վրայ կուսակցական ճակատումներ տեղի ունեցան առանց սանձահարումի եւ յանձնառութեան. շուտով խառնակութիւնը պիտի ծայր առնէ եւ սնանկութիւնը պիտի երեւի ամէն տեղ:

Շատախօսներն ու անպատկառները այլակերպեցին բոլոր վարչական եւ երեսփոխանական խորհուրդները, վերածելով զանոնք վիճաբանական ժողովներու եւ համարձակ լրագրողներն ու խիզախ հրապարակագիրները չընդհատուող յարձակումներով գրոհեցին վարչական ուժերու վրայ:

Իշխանութեան վատ օգտագործումը բոլոր կազմերու քայքայումը պիտի նախապատրաստէ անխուսափելիօրէն եւ ամէն ինչ պիտի տապալի կատղած ժողովուրդի հարուածներէն:

Մարդիկ իրենց ճակտի քրտինքով աւելի ահռելի աղքատութեան ենթարկուած են եւ աւելի ստրկացած են քան երկրին նախկին ստրկական կանոններով: Այդ ստրկութենէն իրենք զիրենք կրնան ազատագրել այս կամ այն միջոցով, սակայն ոչ

մէկ բան կրնայ ազատագրել զիրենք աքցանող աղքատութեան բռնատիրութենէն: Մենք աշխատեցանք օրէնսդրական մարմիններուն միջոցով իրաւունքներ շնորհել, որոնք բացարձակ երազային են:

Այն ամէնը որ կը կոչուի «Մարդկային Իրաւունքներ» գոյութիւն չունի. անոնք միայն սկզբունքներու մէջ են եւ որոնք գործնականապէս գործադրելի չեն: Ի՞նչը կ'օգտէ թոշակառու վճարովի բանուորին, որուն մէջքը տաժանագին աշխատանքը ծռեցուցած է - եւ իր բախտով նեղացած - որ ան խօսքի իրաւունքի շատախօս մը ըլլայ, կամ թէ լրագրողի մը, որ որեւէ տեսակի անիմաստ նիւթերու հրատարակող մը կը գտնէ: Ի՞նչ կ'օգնէ սահմանադրութիւնը թոշակառու վճարովի բանուորներուն, եթէ անոնք օգուտ մը պիտի չքաղեն անկէ, բացի այն մնացուկներէն, որ մենք պիտի շպրտենք իրենց մեր սեղաններէն, որպէս վարձատրութիւն մեր ներկայացուցիչները ընտրելուն համար:

Ժողովրդային իրաւունքները ծաղրանք մըն են աղքատներու հասցէին, որովհետեւ առօրեայ աշխատանքի անհրաժեշտութիւնները անզօր պիտի դարձնեն զինք որեւէ օգուտ քաղելու նմանօրինակ իրաւունքներէ:

Այն ամէն ինչը որ պիտի ունենայ ան այն է, որ պիտի հեռանայ իր ստացած սահմանափակ վարձքէն եւ պիտի դառնայ գործադուլներու, ծառայողներու եւ ընկերներու վրայ յոյս դնող մը: Հպատակները մեր ցուցմունքներով ազնուականութիւնը կործանեցին, որ զօրավիգ էր եւ կը պահպանէր իրենց, որովհետեւ կ'օգտուէր անոնցմէ եւ այդ օգուտը ժողովուրդի երջանկութենէն անբաժան էր: Իսկ հիմա ժողովուրդը երբ արդէն ազնուականութեան առանձնաշնորհումները կործանած է, ինքը կ'իյնայ խարդախներու, շահագործողներու եւ նորայայտ հարուստներու լուծին տակ:

Մենք կ'ուզենք ըսել, որ մենք պէտք է ցոյց տանք, թէ իբր բանուորներու ազատագրողները մենք ենք. եկանք որպէսզի զանոնք ազատագրենք այս անարդարութենէն, երբ անոնց խորհուրդ կու տանք, որ զինուորագրուին մեր բանակներու դասակարգին, որոնք բաղկացած են ընկերվարականներէ [սոցիալիստներէ], անիշխանականներէ [անարշիստներէ] եւ համայ-

ճավարներէ [կոմունիստներէ]: Մենք միշտ կ'որդեգրենք այս զօրաբանակները եւ այդ կ'ընենք ցոյց տալու համար, որ մենք կ'օգնենք բանուորներուն՝ եղբայրութեան եւ մարդկային ընդհանուր շահի սկզբունքին համաձայն, այդ ալ մեր մօտ եղող մասնական խարիսխներուն միջոցով:

Իսկ ազնուականութիւնը, որ բանուորական դասակարգերուն մասնակից ընողն է իր գործին, որ օգուտ բերաւ իրեն - քանի որ այս բանուորական դասակարգը լաւագէս կը սնուի ու առողջ է եւ ունի ամուր կազմ - սակայն մեր օգուտը միջազգայիններու խամրիլն ու տկարանալն է եւ մեր ուժը կը կայանայ անոր մէջ, որ բանուորը յարատեւ աղքատ եւ հիւանդ մնայ, որովհետեւ այդպիսով մենք զինք մեր կամքին ստրուկը կը պահենք եւ ան իր շրջապատողներուն մէջ պիտի չգտնէ այն ուժն ու կամքը մեզի ընդդիմանալու համար: Անօթութիւնը դրամագլուխին իրաւունքներ պիտի ընծեռնէ՝ բանուորի նկատմամբ տիրապետող ըլլալու, աւելի քան ինչ որ կրնար որեւէ օրինական իշխանութիւն նախապէս իրաւունքներ պարգեւել ազնուականութեան:

Մենք կ'իշխենք համայնքներուն՝ շահագործելով նեղութեան եւ աղքատութեան յարուցած նախանձն ու զայրոյթը անոնց մէջ եւ այդ զգացումները մեր միջոցներն են, որոնցմով մենք մէկ կողմ կը շպրտենք բոլոր անոնց, որոնք մեզի ետ կը մղեն մեր նպատակներէն: Երբ գայ պահը մեր համաշխարհային կառավարիչին թագադրելու, նոյն այս միջոցներուն պիտի կառչինք՝ այսինքն պիտի շահագործենք վայրի ամբոխը [խուժանը], որպէսզի կործանենք ամէն ինչ, որ կրնայ բացայայտուիլ եւ խոչընդոտ ստեղծել մեր ճամբուն վրայ:

Միջազգայինները անզօր են գիտական հարցերով զբաղելու առանց մեր օգնութեան եւ այս է պատճառը, որ անոնք չեն կրնար իրականացնել կենսական անհրաժեշտութիւնը որոշակի բաներու մէջ, որ մենք պիտի պահենք մինչեւ որ մեր ժամը իր աւարտին հասնի:

Կ'ուզեմ ըսել որ ճշգրտութիւնը միակն է բոլոր գիտութիւններուն մէջ եւ անոնցմէ հզօրագոյնը՝ ազդեցութեամբ, որը պէտք է ուսուցուի դպրոցներուն մէջ: Այդ ինքը մարդու կեանքի եւ ընկերային վիճակներու գիտութիւնն է եւ երկուքն ալ կը հար-

կաղրեն աշխատանքի բաժանում, իսկ յետոյ մարդոց առանձնացնել կարգերու եւ դասակարգերու, որ հարկադիր կարիք մըն է, որ իւրաքանչիւր մարդ գիտակցի. անկից յետոյ է որ ճշմարիտ հաւասարութիւնը չի կրնար գոյութիւն ունենալ եւ անոր ծագումը աշխատանքի տարբեր տեսակի ու մակարդակներու զանազանութիւնն է:

Անոնք որոնք կը գործեն այնպիսի միջոցով, որ կը վնասէ ամբողջ համակարգ մը, անշուշտ որ անոնց վրայ աւելի մեծ պատասխանատուութիւն կ'իյնայ իրաւունքի առջեւ, ի տարբերութիւն անոնցմէ, որոնք ոճիր կը գործեն եւ որ միմիայն ազդեցութիւն կ'ունենայ իրենց անձնական արժանապատուութեան վրայ:

Հասարակութեան վիճակներու ճշգրիտ գիտութիւնը, որուն գաղտնիքները պիտի չաւանդենք միջազգայիններուն, աշխարհին պիտի համոզէ որ արհեստները եւ աշխատանքները պէտք է որ սահմանափակուին ուրոյն կարգերու մէջ, որպէսզի մարդկային հոգեր պատճառեն, որ կը յառաջանայ աշխատանքին անյարիր գիտելիքներէն, որուն համար անհատներ կոչուած են կատարելու:

Երբ մարդիկ այս գիտութիւնը ուսումնասիրեն, իրենց հոլու կամքով պիտի ենթարկուին կառավարող ուժերուն եւ կառավարական մարմիններուն, որոնք կարգադրութիւնները ըրած են: Ամբոխը ներկայի վիճակներու շուքին տակ եւ այն ծրագիրին, որուն թոյլատրեցինք որ հետեւի, ժողովուրդը իր տգիտութեամբ կը հաւատայ կոյրօրէն տպագրուած բառերուն եւ վրիպած ցնորքներուն, որ մենք պէտք եղածին պէս թելադրեցինք իրեն:

Ինքը ատելութիւն մը կը տածէ բոլոր այն դասակարգերուն նկատմամբ, որոնց կը կարծէ որ իրմէ բարձր են, որովհետեւ ան չի հասկնար իւրաքանչիւր կարգի կարեւորութիւնը: Այս ատելութիւնը աւելի սաստիկ պիտի ըլլայ, երբ տնտեսական տագնապները շղթայազերծուած պիտի ըլլան, որովհետեւ անոնք պիտի դադրեցնեն շուկաներն ու արտադրութիւնը եւ պիտի ստեղծենք համաշխարհային տնտեսական տագնապ մը, մեր ձեռքերուն մէջ եղած բոլոր կարելի միջոցներով, այն ալ ոսկիին օգնութեամբ, որ ամբողջութեամբ մեր ձեռքերուն մէջն է:

Մէկ անգամէն Եւրոպայի փողոցները բանուորական բռնկած զանգուածներ դուրս պիտի բերենք: Այն ժամանակ այս զանգուածները ինքնաբերաբար մեզի պիտի դիմեն հրճուանքով եւ պիտի յեղեն անոնց արիւնը, որոնց կը նախանձին - անգիտակցաբար - իրենց մանկութենէն եւ այն ժամանակ կարող պիտի ըլլայ անոնց ունեցուածքը յափշտակելու: Ան չի կրնար մեզի վնասել, որովհետեւ իր յարձակման պահը մեզի յայտնի պիտի ըլլայ եւ մենք բոլոր միջոցները պիտի որդեգրենք մեր շահերը պաշտպանելու:

Մենք համոզեցինք միջազգայիններուն թէ ազատագրուելու դաւանանքը զիրենք պիտի առաջնորդէ իրենց երկրին եւ մեր բռնատիրութիւնը այս բնոյթը պիտի ունենայ, որովհետեւ այնպիսի դիրքի մը պիտի հասնի, որ պիտի կրնայ խեղդել բոլոր յեղափոխութիւնները եւ պէտք եղած բրտութեամբ արմատախիլ պիտի ընէ որեւէ ազատագրական միտում բոլոր կազմերէն ներս:

Երբ ամբոխը նկատէ, որ իրեն տրուած են բոլոր տեսակի իրաւունքները ազատագրութեան անունով, ինքն իրեն տէր պիտի կարծէ եւ պիտի փորձէ իր ուժը պարտադրել ու խուժանը ինքը, ինչպէս որեւէ այլ կոյր մը անկասկած, որ անհաշիւ խոչընդոտներու հանդիպած է եւ որովհետեւ չի ցանկար վերադառնալ նախկին վիճակին, այն ժամանակ ինքը իր ուժը պիտի դնէ մեր ոտքերուն տակ:

Յիշեցէք Ֆրանսական Յեղափոխութիւնը, որուն կ'անուանենք Մեծ. անոր կազմակերպուելու նախապատրաստական գաղտնիքները մեզի լաւապէս յայտնի են, որովհետեւ ան մեր ձեռքերուն գործն է:

Մենք անկէ ի վեր ազգերը կ'առաջնորդենք յուսախաբութենէ յուսախաբութիւն. մինչեւ իսկ անոնք պիտի հրաժարին մեզմէ, յանուն սիոնի արիւնէն բռնատէր թագաւորին. ան այն տիրակալն է, որուն կը պատրաստենք աշխարհը իշխելու եւ մենք հիմա - որպէս համաշխարհային ուժ անձեռնմխելի ենք - որովհետեւ եթէ միջազգայիններու կառավարութիւններէն մէկը մեր վրայ յարձակի, ուրիշներ պիտի նեցուկ կանգնին մեզի:

Միջազգայիններուն բնորոշ է անսահման ստորութիւն,

որոնք մեզի պիտի օժանդակեն մեր անկախութեան համար. անոնք պիտի ծնկաչոք ըլլան մեր ուժին առջեւ՝ երբ չեն կարեկցիր թոյլին եւ չեն գթար սխալները ուղղելու ժամանակ - մեղմաբար կը վերաբերին ոճիրներու - երբ կը մերժեն յայտնաբերել ազատութեան հակասութիւնները, երբ համբերատար կ'ըլլան նահատակուելու աստիճան, տոկալով ստոր բռնատիրութեան դաժանութիւնը:

Անոնք իրենց ներկայի մենատէրերու - վարչապետներու եւ նախարարներու - միջոցով վիրաւորանքներ կը տանին, որոնց ամենէն փոքրին համար տասնեակ մը թագաւորներ կը սպաննէին. արդ, ինչպէս մեկնել այս հարցերը:

Ինչո՞ւ հաւաքականութիւնները այս աստիճանի անտրամաբանական հայեացք կ'ունենան դէպի դէպքերը: Պատճառը այն է, որ բռնատէրերը իրենց միջնորդներուն միջոցով կը համոզեն մարդոց, թէ իրենք երբ վատ ձեւով կը բանեցնեն իրենց իշխանութիւնը եւ իրենց երկիրները կը դժբախտացնեն, այդ իրագործուած դժբախտութիւնը տեղի կ'ունենայ աւելի վսեմ նպատակի մը համար, այսինքն յաջողութեան հասնիլ ի նպաստ ժողովուրդին, յանուն եղբայրութեան, միասնականութեան եւ համաշխարհային հաւասարութեան:

Հաստատ է որ բռնակալները չեն ըսեր ժողովուրդին, թէ այդ միութիւնը միայն կարելի է նուաճել մեր իշխանութեան ներքոյ: Այդպիսով կը տեսնենք որ ժողովուրդը կը մեղադրէ անմեղը, կ'անմեղացնէ ոճրագործը, համոզուած ըլլալով որ ինքը միշտ կրնայ ընել այն ինչ որ ցանկայ: Այս մտածողութեան վիճակէն դուրս կու գայ այն, որ նպատակները կը կործանեն ամէն մէկ միասնականութիւն եւ խառնակութիւն կը ստեղծեն ամէն տեղ ու ամէն անկիւն:

«Ազատութիւն» բառը կը ցնցէ հասարակութիւնը՝ բոլոր ուժերու եւ իշխանութեանց դէմ պայքարելով, մինչեւ իսկ բնութեան եւ Աստուծոյ ուժին դէմ:

Այդ է պատճառը, որ մենք երբ իշխանութիւնը ձեռք բերենք, ազատութիւն բառը պիտի սրբենք մարդկութեան բառարանէն, որպէս թէ ան վայրագ ուժի խորհրդանիշ է, որ ժողովուրդը կը կերպարանափոխէ արեան ծարաւի կենդանիներու: Սակայն

մեր միտքին մէջ ամրացնենք, որ այս անասունները խոր քուն կը մտնեն՝ երբ կը կշտանան արիւնէն եւ այդ պահուն մեզի համար դիւրին կ'ըլլայ զանոնք շահագործելն ու ստրկացնելը. այս կենդանիները՝ եթէ արիւն չմատակարարուեցաւ իրենց, չեն քնանար եւ մէկը միւսին դէմ կը պատերազմին:

ՓՐՈՓՈՔՈԼ ՉՈՐՐՈՐԴ

Հանգրուանները որոնք կը շրջանցէ հանրապետութիւնը: Միջազգայնական մասնակցութիւնը միջազգայիններու մօտ: Ազատութիւնը եւ հաւատքը: Համաշխարհային տնտեսական մրցակցութիւնը: Մրցակցութիւններու դերը: Ոսկիի պաշտամունքը:

Իւրաքանչիւր հանրապետութիւն զանազան շրջաններէ կ'անցնի: Առաջինը կոյրերու յեղափոխութեան սկզբնական օրերու շրջանն է, որ կ'ոչնչացնէ, կը քանդէ աջ ու ձախ: Երկրորդը խուժանի իշխանութեան շրջանն է եւ որ խառնակութեան կը յանգի ու բռնութիւն կը պատճառէ. այս բռնութիւնը պաշտօնապէս օրինաւոր չէ եւ ան անտեսանելի է - թաքուն, բայց եւ այնպէս ինքն իրեն զգալ կու տայ:

Ընդհանրապէս ան կը տնօրինուի գաղտնի կազմակերպութեան մը կողմէ, որ կը գործէ որոշ միջնորդներու ետին եւ այդ պատճառով աւելի համարձակ կ'ըլլայ ու ազդեցիկ: Այս գաղտնի ուժը երբեք չի մտածեր փոխել իր միջնորդները, որոնց որպէս ծածկ կ'օգտագործէ: Այս փոփոխութիւնները կրնայ ըլլալ որ օգնեն կազմակերպութեան եւ որ նոյնպէս ի զօրու պիտի ըլլայ ինքզինք ազատել իր հին ծառայողներէն, որոնց անհրաժեշտ պիտի ըլլայ այն ժամանակ աւելի մեծ պարգեւներ ընծայել, որպէս վարձատրութիւն իրենց երկարատեւ ծառայութեան:

Ո՞վ է ան եւ ինչը կրնայ թաքնուած ուժ մը պոկել իր գահէն: Ճիշդ այս է այն վիճակը, որ ունի մեր կառավարութիւնը ներկայիս: Աշխարհի չորս ծագերուն տարածուած ազատ որմնադրական [մասոնական] օթեակները, ծածուկ կը գործեն, որպէս դիմակ մեր նպատակներուն, սակայն օգուտը, որ մենք կը ջանանք իրականացնել այս ուժէն, մեր աշխատանքի ծրագիրով եւ մեր ղեկավարման կեդրոնին մէջ, դեռ ընդհանրապէս

յայտնի չէ աշխարհին եւ շատ գաղտնի է:

Կրնայ ըլլալ որ ազատութիւնը կառավարութիւններու եւ երկիրներու տնտեսութեան մէջ վնասակար չըլլայ, առանց մարդկանց բարեկեցութեան վնաս հասցնելու: Եթէ ազատութիւնը հիմնուած ըլլայ դաւանանքի եւ աստուածավախութեան վրայ, մարդկայնութեան, եղբայրութեան եւ հաւասարութեան մտքերէն ձերբազատուած անմիջական հակասութեան մէջ կը գտնուի արարչագործութեան օրէնքներուն հետ, որոնք կը հարկադրեն համակերպիլ եւ հետեւիլ:

Մարդիկ, որոնք դատապարտուած են նման հաւատամքով, պիտի ենթարկուած ըլլան իրենց կրօնական իշխանութիւններու հովանաւորութեան: Պիտի ապրին հանդարտ եւ ապահով ու վստահ իրենց հոգեւոր հովիւներու հովանիին ներքոյ եւ երկրի վրայ պիտի ենթարկուին Աստուծոյ կամքին:

Այս է պատճառը որ մեզի կը հարկադրէ, որ արմատախիլ ընենք նոյնինքն Աստուծոյ գաղափարը միջազգայիններու միտքէն եւ անոր տեղ դնենք թուաբանական գործողութիւններ ու նիւթական անհրաժեշտութիւններ:

Որպէսզի միջազգայիններուն առիթ չտանք որ իմանան մեր վարած քաղաքականութեան մասին, պէտք է որ պարտադրուած ըլլանք անոնց զբաղուած թողուլ ճարտարարուեստով ու վաճառականութեամբ: Այսպիսով բոլոր ազգերը պիտի հետամուտ ըլլան իրենց շահերուն եւ պիտի չկողմնորոշուին այս համաշխարհային գօտեմարտին մէջ, իրենց միասնական թշնամիին դէմ:

Որպէսզի ազատութիւնը ցնցելով ցնցէ միջազգայիններու ընկերային կեանքը եւ կործանելով կործանէ զայն, պէտք է որ մենք առեւտուրը դնենք մրցակցութեան մէջ: Ասոր արդիւնքը պիտի ըլլայ այն, որ շահագործումով երկրէն արտահանուած բարիքները պիտի չհաստատուին միջազգայիններու ձեռքը, այլ մրցակցութիւններու միջոցով պիտի անցնին մեր գանձարաններուն:

Գօտեմարտը գերազանցութեան համար եւ մրցակցութիւնը աշխատանքի աշխարհին մէջ, պիտի ստեղծեն կարծրասիրտ, անբարոյական եւ նախանձոտ ընկերութիւն մը: Այս հասարակութիւնը ամբողջութեամբ քայքայուած պիտի ըլլայ եւ քաղա-

քականութեենէն ու կրօնքէն պշկացած եւ ոսկիին ցանկութիւնը իր միակ առաջնորդողը պիտի ըլլայ: Այս ընկերութիւնը պիտի պայքարի յանուն ոսկիին եւ այն բոլոր նիւթական հաճոյքներուն, որ ոսկին պիտի մատակարարէ իրեն եւ զայն պիտի ընդունի իբր իսկական դաւանանք:

Այն ժամանակ միջազգայիններու ստոր դասակարգերը պիտի միանան մեզի ընդդէմ մեր մրցակիցներուն, որոնք միջազգայիններու ընտրանին են եւ ան ալ ո՛չ ազնիւ առարկութիւններու մղումով, ո՛չ ալ դրամ հաւաքելու ցանկութեամբ, այլ միմիայն մտաւորական դասակարգերու նկատմամբ իրենց ատելութիւնը յագեցնելու

ՓՐՈԹՈՔՈԼ ՀԻՆԳԵՐՈՐԴ

Հզօր կեդրոնական կառավարութեան մը հիմնումը: Իշխանութեան տագնապը ձեռք առնել մասնութեան միջոցով: Երկիրներու միջեւ համաձայնութիւն գոյացնելը անկարելի դարձնող պատճառները: Հրէական պետութիւնը որ կը յառաջանայ նախապէս Աստուծոյ կողմէ ընտրուած ըլլալով: Ոսկին պետութիւններուն համար այն է՝ ինչ որ շարժիչը մեքենային համար: Քննադատութիւնը եւ վիրաւորանքը մեծ դեր ունին քաղդում եւ կործանում յառաջացնելու մէջ: «Ցուցահանդէսներ» կայացնելը իր երեւոյթներով խառնակութեան առիթ է: «Խօսք հիւսելու» արուեստի ազդեցութիւնը քայքայում յառաջացնելու համար: Հասարակաց կարծիքի սանձը ինչպէս բռնել: Անհատի աշխուժութեան կարեւորութիւնը: Բարձրագոյն պետութիւնը աշխարհի վրայ:

Ինչպիսի՞ն է այն կառավարութիւնը, որմով մարդ կրնայ բուժել ընկերութիւնը, որուն մէջ ամենուրէք տարածուած է կաշառակերութիւնը եւ ապականումը, ուր հարստութիւնը միայն մատչելի է խորամանկ անակնկալներով եւ յափշտակութեամբ, ուր պառակտումները միշտ կ'իշխեն, առաքինութիւնները կարիք ունին խիստ կանոններու եւ պատիժներու՝ որպէսզի հաստատուին: Հնազանդութեան սկզբունքները ցանկութեամբ չեն, ուր կրօնական եւ ազգային զգացումները խորասուզուած են

աշխարհաքաղաքացիական շուկաներուն մէջ:

Այն կառավարութեան պատկերը, որ պէտք է տրուի այս ընկերութեան, իրաւամբ ան բռնատիրական պատկերն է, որ պիտի նկարագրեմ ձեզի:

Մենք կեդրոնական հզօր կառավարութիւն մը պիտի ստեղծենք, որպէսզի բոլոր սանձերը մեր ձեռքը առնենք: Մեր հպատակներուն քաղաքական կեանքը նոր օրէնքներով պիտի կարգաւորենք՝ կարծէք թէ անոնք գործիքի մը բազմաթիւ մասնիկները ըլլան: Այդպիսի կանոնները պիտի ջնջեն իւրաքանչիւր ազատութիւն եւ ամէն մէկ շռայլութեան միտում, որ կը թոյլատրեն միջազգայիները իրենք իրենց համար: Այդպիսով մեր իշխանութիւնը կը հզօրանայ ու կը վերածուի բռնութեան եւ ան այնպիսի ուժ պիտի ունենայ, որ որեւէ տեղ եւ որեւէ ժամանակ կարողութիւնը պիտի ունենայ ճզմելու ամէն տեսակի միջազգայիններէն գործունեայ թէ արտայայտուող ըմբոստներն ու դժգոհները:

Պիտի ըսուի թէ բռնութեան այս տեսակը որ կ'առաջարկեմ, պիտի չհամապատասխանէ ներկայի քաղաքակրթական յառաջդիմութեան, սակայն ես ձեզի պիտի փաստեմ որ հակառակն է ճիշդը:

Մարդիկ իրենց թագաւորներուն կը դիտէին որպէս Աստուծոյ կամքը եւ կ'ենթարկուէին այդ թագաւորներուն բռնութեան:

Սակայն այն օրէն ի վեր երբ մենք հանրութեան թելադրեցինք իրենց սեփական իրաւունքներու գաղափարը, անոնք սկսան իրենց թագաւորներուն նայիլ որպէս սովորական մահկանացուներ:

Երբ թագաւորներու գլխու սրբութեան հետքը չքացաւ հպատակներու աչքէն եւ երբ այդ հաւատամքը խլեցինք անոնցմէ, ուժը տեղափոխուեցաւ փողոց եւ ան վերածուեցաւ սահմանադիր թագաւորի ու մենք յափշտակեցինք զայն:

Մեր վարչական ունակութիւնները, զանգուածները եւ անհատները իմաստութեամբ կազմուած տեսութիւններով ու փքուն բանաձեւերով, ինչպէս նաեւ կեանքի օրինաչափութիւններով եւ բոլոր այլ տեսակի խաբէութիւններով կշտացնելն է: Այս բոլոր տեսութիւնները, որոնք միջազգայինները չեն կրնար

հասկնալ, հիմնուած են դիտողականութեան եւ վերլուծութեան վրայ, միախառնուած այնպիսի Ճարտար ըմբռնողութեամբ, որ մեր մրցակիցները չեն կրնար քայլ պահել անոր հետ. աւելին, չեն կրնար մրցակից ըլլալ մեզի՝ ծրագրելու քաղաքական աշխատանքները եւ յափշտակութիւնները:

Մեզի ծանօթ խումբը անզօր է մրցակցիլ մեզի հետ այս արուեստին մէջ: Թերեւս Յիսուսեան [Ժէզուիթ] խմբաւորումը այդ կրնար ընել, սակայն մենք յաջողեցանք զանոնք ծաղրուծանակի առարկայ դարձնել յիմար հպատակներու աչքին: Չմոռնանք որ անոնք յայտնի խմբակցութիւն են, մինչդեռ մենք կը մնանք թաքուն, մեր կազմակերպութիւնը գաղտնի պահելով: Յետոյ, աշխարհի համար ինչ տարբերութիւն ունի, եթէ իր տէրը ըլլայ Կաթոլիկ եկեղեցւոյ պետը կամ սիոնի արիւնէն բռնակալ մը:

Սակայն մեզի՝ «Ընտրեալ Ազգ»ին համար չեն կրնար երկու հարցերն ալ միեւնոյնը ըլլալ: Հարցը մեզմէ կը պահանջէ ամենայն աչալրջութիւն:

Կրնայ ըլլալ որ միջազգայինները որոշ ժամանակ մը անհանգստացնեն մեզի, սակայն այնուամենայնիւ մտահոգուելու պատճառ չունինք որեւէ վտանգէ, քանի որ ապահով ենք, շնորհիւ անոնց մէկը միւսին նկատմամբ ունեցած խոր ատելութեան. այդ ատելութիւնը արմատացած է եւ կարելի չէ զայն արմատախիլ ընել:

Միջազգայիններու բոլոր անձնական եւ ազգային նպատակներուն մէջ մենք պառակտում սերմանեցինք՝ մէկը միւսին դէմ: Քսան դարերու ընդմէջէն կրօնական եւ տոհմական մոլեռանդութիւն տարածեցինք ու այս բոլորէն կ'որոշուի իրականութիւն մը, այն է թէ որեւէ առանձին կառավարութիւն, որեւէ նեցուկ պիտի չունենայ իր հարեւաններէն, երբ զայն օգնութեան կանչէ ընդդէմ մեզի, որովհետեւ անոնցմէ իւրաքանչիւրը պիտի չմոռնայ, թէ որեւէ արարք մեր դէմ աղէտ մը պիտի ըլլայ իր սեփական ինքնութեան:

Մենք հզօր ենք եւ աշխարհը պէտք է որ վստահի եւ յարի մեզի ու երբեք կառավարութիւնները չեն կրնար ամենէն փոքր պայմանագիրը կնքել, առանց որ մենք անոր մէջ թափանցենք գաղտնօրէն:

«Իմ մէջէս է որ կ'իշխեն թագաւորները»:

Մենք մարգարէական պատուիրաններու մէջ կը կարդանք, որ մենք Աստուծմէ Ընտրեալներ ենք աշխարհը իշխելու եւ Աստուած ալ մեզի այդ հանճարը պարգեւած է, որպէսզի կարող ըլլանք այդ գործը կատարել: Եթէ մեր հակառակորդներու ճակատին մէջ հանճար մը գտնուի, որ կարենայ մեզի դէմ ճակատիլ, այդ նորեկը սակայն մեր փառաւոր ձեռքերուն նման ճարտար պիտի չըլլայ:

Գօտեմարտը մեր միջեւ կատաղի բնոյթ պիտի ունենայ եւ որուն նմանը աշխարհը մինչեւ օրս տեսած չէ. ժամանակը ուշ է իրենց հանճարներուն համար. պետական մեքենաներուն բոլոր անիւները ուժ մըն է որ կը դարձնէ, իսկ այդ ուժը մեր ձեռքն է որ կը կոչուի ոսկի:

Քաղաքական տնտեսութեան գիտութիւնը, որ դարբնեցին մեր մեծաքանքար գիտնականները, փաստեց որ դրամագլուխը աւելի հզօր է իր ազդեցութեամբ քան թագին դիրքը:

Պէտք է առեւտուրի եւ ճարտարարուեստի իւրացումը ձեռք բերել, որպէսզի դրամագլուխը ազատ ասպարէզ ունենայ եւ այս է որ հաստատապէս աշխարհի չորս ծագերուն թաքուն ձեռք մը կը ջանայ իրագործել. նմանօրինակ ազատութիւն մը առեւտրականներուն քաղաքական ուժ պիտի պարգեւէ, իսկ այս առեւտրականները առիթներէն օգտուելով պիտի կեղեքեն զանգուածը:

Մեր օրերուն ժողովուրդը զինաթափ ընելը աւելի կարեւոր է քան զայն մղելը դէպի պատերազմ եւ անկէ աւելի կարեւորը, բորբոքած զգացումները օգտագործելն է մեր նպատակներուն համար, քան զանոնք մարելը: Նաեւ կարեւոր է այն, որ ուրիշներուն միտքերը պէտք է քաջալերենք եւ օգտագործենք մեր նպատակներուն համար, փոխանակ զանոնք անտեսելու եւ ջնջելու:

Մեր պետութեան գլխաւոր խնդիրն է, թէ ինչպէս պէտք է տկարացնել ժողովուրդին միտքը քննադատութեամբ եւ ինչպէս անհետացնել տրամաբանութեան այն ուժը, որ ընդդիմադրութիւն կը յառաջացնէ եւ թէ ինչպէս կախարդել հանրութեան միտքերը անիմաստ խօսքերով:

Բոլոր ժամանակներուն մէջ նոյնինքն իրենք՝ ազգութիւննե-

րը - ինչպէս անհատը - բառերը կ'ընդունէին որպէս իրագործուած արարքներ, կարծէք թէ համոզուած ըլլային իրենց լսածին եւ հազուադէպ կը նշմարէին, թէ այդ խոստումը կարելի՞ է իրագործել թէ ոչ: Այդ պատճառով մենք - միայն ձեւացնելու համար - պիտի կազմակերպենք մարմիններ, որու անդամները փքուն ճառերով պիտի ապացուցեն, որ պիտի օգնեն իրենց յանուն «յառաջդիմութեան» եւ պիտի փառաբանեն զայն:

Մենք բոլոր մարմիններուն եւ ուղղութիւններուն համար ազատախոհութիւն պիտի կեղծենք ու այդ արտաքինով պիտի պարուրենք մեր բոլոր ճառասացները. ասոնք չափազանց շատախօս պիտի ըլլան, մինչեւ իսկ անոնք հոգնաբեկ պիտի դարձնեն ժողովուրդը, իսկ ժողովուրդը բոլոր տեսակի ճառողներ պիտի գտնէ եւ ան ալ աւելին քան իրեն կը բաւարարէ ու կը համոզէ:

Հանրային կարծիքը ապահովելու համար պէտք է որ նախ մոլորեցնենք զայն՝ հիմնովին փոփոխութիւններ յառաջացնելով բոլոր կողմերէն, բոլոր հակասող կարծիքներու միջոցներով, մինչեւ որ միջազգայիները կորսուին իրենց յղփութեան մէջ. այն ատեն է որ անոնք պիտի հասկնան, թէ ճամբաներէն լաւագոյնը եւ բարին, որմէ պէտք է ընթանան, այն է որ անոնք կարծիք պիտի չունենան քաղաքական հարցերու մէջ:

Այս հարցերու նպատակը այն չէ, որ զայն ըմբռնէ ժողովուրդը, այլ պէտք է որ միշտ եւ միայն ան ըլլայ ուղղութիւն տուող ղեկավարներու մենաշնորհը եւ այս է առաջին գաղտնիքը:

Երկրորդ գաղտնիքը - որ կարեւոր է մեր գալիք պետութեան յաջողութեան համար - այն է, որ կրկնապատկուին եւ չափազանցուին սխալները, սովորութիւններն ու զգացումները եւ երկրի մէջ տիրող ստիպողական օրէնքները, որպէսզի ոեւէ անձ յստակ չկարենայ մտածել անոր օղակող մթութեան մէջ. այն ժամանակ մարդիկ իրար հասկնալու անկարող կ'ըլլան:

Այս քաղաքականութիւնը մեզի պիտի օգնէ նաեւ մարմիններու միջեւ պառակտումներ սերմանելու, բոլոր համախմբուած ուժերը քայքայելու եւ տապալելու որեւէ անձնական գերազանցութիւն, որ կրնայ որեւէ միջոցով խոչընդոտել մեր նպատակները:

Ոչ մէկ բան աւելի վտանգաւոր է, ինչպէս անկախ անձնական գերազանցութիւնը, որ եթէ տաղանդաւոր յետին միտքեր ունենայ, կրնայ ըլլալ որ մեզի վնասէ աւելի շատ քան այն միլիոնաւոր մարդիկ, որոնց մէկուն ձեռքը դրած ենք միւսին վիզին, որպէսզի սպանանեն իրար:

Պէտք է որ միջազգայիններու ուսուցումը այս ուղղութեամբ առաջնորդենք ու անոնք ամէն անգամ որ կարիքը ունենան կարող ուժի մը, որեւէ գործի մը համար, որեւէ վիճակի մէջ, պիտի կորսնցնեն զայն իրենց ձեռքէն եւ պիտի մնան մոլորած յուսախաբութեան մէջ: Այն աշխուժութիւնը որ կը յառաջանայ աշխատանքի ազատութենէն, իր ուժը կը սպառէ երբ կը բախի ուրիշներու ազատութեան եւ այդպիսով կը ծագին բարոյական եւ նկարագրային բախումները, ինչպէս նաեւ յուսախաբութիւնը եւ ձախողութիւնը:

Այս բոլոր միջոցներով պիտի ճնշենք միջազգայիններուն, մինչեւ որ անոնք ստիպուին մեզմէ պահանջել որ մենք համաշխարհայնօրէն տիրենք իրենց: Երբ հասնինք այս մակարդակին, պիտի կարենանք ուղղակիօրէն, կամաց-կամաց արիւնաքամ ընել բոլոր իշխանութեան ուժերը աշխարհի չորս ծագերուն եւ պիտի կազմենք համաշխարհային վերին կառավարութիւնը, որուն ձեռքերը երկար ճանկերու նման պիտի երկարին եւ աքցանի նման բռնեն բոլոր երկիրները, որուն տնօրինութեան տակ այնպիսի վարչակարգ մը պիտի ըլլայ, որ այնքան հզօր պիտի ըլլայ, որ իր շուքը տարածէ աշխարհի բոլոր ազգերուն վրայ:

ՓՐՈՓՈՔՈԼ ՎԵՑԵՐՈՐԴ

Մենաշնորհները որոնց վրայ կը հիմնուի միջազգայիններու հարստութիւնը: Ազնուական դասակարգի ձեռքէն կալուածային հարստութիւնը խլել: Առեւտուրը, ճարտարարուեստը, մրցակցութիւնները: Չեխութիւնն ու շուայտութիւնը: Բանուորական աշխատավարձի մակարդակի եւ անհրաժեշտ ապրանքներու գիներու բարձրացումը: Հարբեցողութեան եւ խռովարարութեան պատճառները տարածել: Ծանուցման գաղտնի իմաստը որ մեր տնտեսական տեսութիւնները կը տարածեն:

Առանց ուշացումի պիտի սկսինք հզօր մենաշնորհներ կազմակերպել - որոնք ահաւոր հարստութեան շտեմարաններ պիտի ըլլան - որպէսզի անոնց ծանրութեան տակ կքի միջազգայիններու անսահման հարստութիւնը, այն աստիճան որ անոնք բոլորը զգետնուին եւ անոր հետ մէկտեղ կը զգետնուի վստահութիւնը դէպի իրենց պետութիւնը, այն օրը երբ քաղաքական ճգնաժամը տեղի ունենայ:

Այստեղ ներկայ գտնուող Տիարք, բոլորդ ալ տնտեսագէտներ էք, պէտք է որ գնահատէք այս ծրագրին կարեւորութիւնը, պատկերացնելով թէ այս մենաշնորհեալ ուժը ինչպիսի որոշիչ մեծ վտանգ մըն է: Պէտք է մեր ամէն ջանքը ընենք բոլոր միջոցներով, որպէսզի ընդլայնենք համաշխարհային վերին կառավարութեան ազդեցութիւնը եւ անոր հանգամանքը բարձրացնենք, այդ ալ զայն այնպէս մը պատկերացնելով, թէ ան ստեղծուեցաւ որպէսզի պաշտպանէ այն երկիրները, որոնք իր շուքին տակ կը գտնուին եւ ան բարօրութիւն ու օժանդակութիւն կու տայ այդ երկիրներուն:

Միջազգայիններու ազնուականութիւնը չքացաւ որպէս քաղաքական ուժ եւ այլեւս կարիք չունինք զայն դիտելու այս տեսանկիւնէն: Սակայն ազնուականները որպէս կալուածատէրեր դեռ կը շարունակեն վտանգաւոր ըլլալ մեզի համար: Որովհետեւ անոնց անկախ ապրուստը ապահովուած է իրենց եկամուտներով:

Այդ պատճառով մենք պէտք է պարտաւորուած ըլլանք, ամէն գնով ազնուականութիւնը զրկելու իրենց կալուածներէն եւ այդ նպատակին հասնելու լաւագոյն ճամբան՝ տուրքեր եւ արժէգիներ պարտադրելն է: Այս միջոցները մեծ, խեղդիչ պարտքերու պիտի առաջնորդեն եւ հողի բարիքներու արտադրութիւնը պիտի իջեցնեն ամենէն նուազագոյն մակարդակին ու շուտով միջազգայիններու ազնուականութիւնը պիտի տապալի, որովհետեւ իրենց ժառանգած ճաշակներու բերումով՝ անոնք չեն կրնար քիչով գոհանալ:

Միեւնոյն ժամանակ պէտք է որ մեր տիրապետութիւնը հաստատենք ճարտարարուեստի եւ առեւտուրի ու յատկապէս

մրցակցութեան շուկայի վրայ, որովհետեւ ան գլխաւոր օղակն է եւ պիտի գործէ որպէս ճարտարարուեստի ատաղձ:

Առանց մրցակցութեան ճարտարարուեստը անձնական դրամագլուխ պիտի կուտակէ, որ պիտի նպաստէ երկրագործութեան վերելքին ու պիտի ազատէ հողը տուրքերէն եւ դրամատնային օժանդակող գրաւներէն, որ կը մատակարարուի երկրագործական դրամատուներու միջոցով: Անհրաժեշտ է նաեւ որ ճարտարարուեստը հողէն քամէ բոլոր բարիքները եւ մրցակցութիւնները՝ աշխարհի բոլոր հարստութիւնները, որոնք այս ձեւով կ'օգտագործուին, պէտք է որ փոխանցուին մեր ձեռքերը:

Այսպիսով բոլոր միջազգայինները պիտի շպրտուին ճնշուած սողուններու (պրոլետարիատ) մակարդակին եւ այն ժամանակ միջազգայինները մեր դիմաց պիտի փլին ծնկաչոք, որպէսզի թէկուզ գոյութեան իրաւունք շահին:

Սակայն միջազգայիններու ճարտարարուեստը պիտի քանդենք եւ օգնենք մրցակցութեան - քաջալերելով բացարձակ վայելքի սէրը, որ նախօրօք տարածած պիտի ըլլանք - եւ աշխատավարձը պիտի աւելցնենք, որ սակայն պիտի չօգնէ բանուորներուն, որովհետեւ մենք միեւնոյն ժամանակ պիտի բարձրացնենք անհրաժեշտ կարիքներու գիները, գիւղատնտեսական բերքերու եւ անասնաբուծութեան վատ ըլլալը պատրուակ բռնելով:

Պիտի կործանենք արդիւնաբերութեան հիմքերը, խառնակութիւն սերմանելով բանուորութեան շարքերուն մէջ, քաջալերելով զանոնք ալքոհոլամոլութեամբ եւ միեւնոյն ժամանակ բոլոր կարելի միջոցներով պիտի աշխատինք միջազգայիններու իմաստունները վանել երկրագունդին երեսէն:

Որպէսզի միջազգայինները անկարող ըլլան ժամանակէն առաջ ստուգելու եւ կռահելու իրավիճակը, զայն պիտի քօղարկենք մեր այն խաբուսիկ ցանկութեամբ, որ իբր թէ բանուորական դասակարգին պիտի օգնենք ահաւոր տնտեսական խնդիրները լուծելու: Մեր տնտեսական տեսութեանց համբաւի ծանուցումը պատրաստած պիտի ըլլայ անոր հասնելու, որեւէ կարելի միջոցով:

ՓՐՈԹՈՔՈԼ ԵՕԹԵՐՈՐԴ

Սպառազինութեան ընդարձակման նպատակը: Ահաւոր ցնցումներ, պառակտումներ, ատելութիւններ աշխարհի բոլոր կողմերը: Միջազգայիններու ընդդիմութեան սանձահարումը իր մէջ: Պատերազմները կ'ըլլան սահմանափակ եւ կամ համաշխարհային: Քաղաքականութեան յաջողութեան պատճառը գաղտնապահութիւնն է: Մամուլը եւ հանրային կարծիքը: Ամերիկայի, Չինաստանի եւ Ճաբոնի թնդանօթները:

Ռազմական հզօր մրցակցութեան նախասկիզբը դնելը եւ աշխարհի վրայ ուժերու աւելցնելը անհրաժեշտ են՝ վերոյիշեալ մեր ծրագիրները ամբողջացնելու համար:

Որպէսզի այդ բանին հասնինք, մեզի համար կարեւոր է որ աշխարհի բոլոր երկիրներուն մէջ անխտիր ջնջենք բոլոր դասակարգերը, բացի սողուններու դասակարգէն, ինչպէս նաեւ մեր շահերուն ծառայող քանի մը միլիոնատէրերէ եւ մեր հաւատարիմ ոստիկանութենէն ու զօրքէն:

Ամբողջ Եւրոպայի եւ այլ երկիրներու մէջ, պէտք է որ խռովութիւն, երկպառակութիւն ու թշնամանք տարածենք, Եւրոպայի մէջ հիւսուած ցանցերուն միջոցով, որովհետեւ անոր մէջ զոյգ օգուտներ կան:

Առաջինը այն է, որ այս միջոցներով պիտի տիրապետենք բոլոր այն երկիրներու ճակատագրին, որոնք քաջ գիտեն որ մենք ունինք կարողութիւնը խռովութիւններ ստեղծելու ինչպէս որ ուզենք, նաեւ կարողութիւնը ունենալով վերահաստատելու կարգ ու կանոնը: Բոլոր երկիրները պէտք է սովոր ըլլան մեզի դիմելու աղերսելով՝ երբ անհրաժեշտութիւնը հարկադրէ ու կարիքը զգացուի:

Երկրորդը այն է, որ մենք խարդաւանքներով ու որոգայթներով, մեր բոլոր կարթերով եւ թակարդներով՝ որոնք շարած ենք, պիտի որսանք բոլոր կառավարութիւնները, նախարարութիւններէն ներս անոնց միջոցով՝ որոնց ոչ միայն կաշկանդած ենք մեր քաղաքականութեամբ, այլեւ ճարտարարուեստի պայմանագիրներով եւ մեր նիւթական ծառայութիւններով նաեւ:

Որպէսզի հասնինք այս նպատակներուն, պարտաւոր ենք

բանակցութիւններ եւ պայմանագիրներ կնքելու ընթացքին, ըլլալ չափազանց խորամանկ եւ վարպետ: Իսկ ինչ կը վերաբերի արտաքինին՝ այն ինչ որ կը կոչուի «պաշտօնական լեզուառճ», մենք ճիշդ անոր հակառակ շարժմունքը պիտի ձեւացնենք, որպէսզի դրսեւորուինք որպէս վստահելի պատասխանատուութիւն ստանձնողներ:

Այսպիսով միշտ ալ միջազգայիններու կառավարութիւնները մեզի պիտի դիտեն - որոնց մենք վարժեցուցած ենք որ հարցերուն միայն արտաքինին ուշադրութիւն դարձնեն - որպէս թէ մենք բարեացակամ եւ մարդկութեան փրկիչներն ենք:

Պէտք է որ մենք պատրաստ ըլլանք դիմագրաւելու որեւէ ընդդիմութիւն՝ պատերազմ յայտարարել տալով մեզի ընդդիմացող որեւէ երկրի եւ անոր դրացի երկիրներու միջեւ, սակայն եթէ այդ դրացիները դաւեն եւ բոլորը միասին որոշեն միանալ մեզի դէմ, այն ատեն ուրիշ ելք չի մնար բացի համաշխարհային պատերազմ բռնկեցնելէ:

Մեր քաղաքական ծրագիրներու մեծագոյն յաջողութիւնը կը կայանայ անոր թաքուն պահելու աստիճանին մէջ եւ պայման չէ որ քաղաքագէտին գործերը իր խօսքերուն համապատասխանեն:

Որպէսզի ամրապնդենք մեր ընդարձակ համաշխարհային ծրագիրը, որ կը մօտենայ իր ցանկալի աւարտին, պէտք է որ իշխենք միջազգայիններու կառավարութիւններուն՝ հանրային կարծիք կոչուած գործիքով, որ իրականութեան մէջ նախօրօք մենք ենք նախապատրաստած եւ այդ պիտի իրականացնենք ամենէն հզօր ուժով՝ մամուլով, որ մեր ձեռքերուն մէջ է, ի բացառեալ այն սակաւաթիւներէն, որոնք ոչ մէկ ազդեցութիւն կամ արժէք ունին:

Ամփոփելով պիտի ըսենք. որպէսզի Եւրոպայի միջազգայիններու կառավարութիւններուն ստրկացումը ցոյց տանք, մեր ուժը պիտի ցուցադրենք անոնցմէ մէկ խումբին միայն, ահաբեկչական միջոցներով: Եթէ հաւանականութիւն տեսնենք անոնց մեր դէմ համաձայնելուն, այն ժամանակ անոնց պիտի պատասխանենք ամերիկեան, չինական եւ ճաբոնական թնդանօթներով:

ՓՐՈԹՈՔՈԼ ՈՒԹԵՐՈՐԴ

Իրաւական օրէնքները անորոշ ձեւով օգտագործել մոլորեցնելու նպատակով: Մեր ընկերակիցները որոնք կ'ընտրուին սիոնական կեդրոնէն: Դպրոցները եւ գիտական բաժնի մակարդակի շրջանաւարտները: Տնտեսութեան մարդիկը եւ միլիոնատէրերը: Որո՞ւ պէտք է վստահուի բարձր եւ նուրբ պատասխանատուութիւնները մեր կառավարութեան մէջ: Սպանութեամբ վարձատրել միջազգայիններէն մեր գործակալները, եթէ անոնք մեր թելադրանքներուն չենթարկուին:

Պէտք է որ օգտագործենք այն բոլոր զէնքերը, որոնք կրնայ ըլլալ որ մեր թշնամիները ուղղեն մեր դէմ:

Պէտք է որ դիմենք արտայայտութիւններու ամենէն բարդին եւ խրթինին, բոլոր օրէնքներու բանաձեւումներուն մէջ - որպէսզի մենք զմեզ ազատենք - եթէ ստիպուինք վճիռներ արձակելու, որոնք կրնան անարդար եւ ապակողմնորոշող ըլլալ:

Կարեւոր պիտի ըլլայ ապահով միջոցով արտայայտել այդ վճիռները, որպէսզի հանրութեան այնպէս մը երեւի, իբրեւ թէ ան բարոյական ամենէն բարձր մակարդակի է եւ որ ան արդար է ու իրապէս բնական: Պէտք է որ մեր կառավարութիւնը շրջապատուած ըլլայ քաղաքակրթութեան բոլոր ուժերով, որոնց մէջ ան կը գործէ:

Ան դէպի իրեն պիտի գրաւէ հրատարակիչները, փաստաբանները, բժիշկները եւ քաղաքագէտ վարչական անհատները, յետոյ նաեւ այն մարդիկը որոնք մեր յատուկ դպրոցներուն մէջ գիտականօրէն դաստիարակուած են:

Այս մարդիկը հասարակութեան կեանքի գաղտնիքները պիտի իմանան եւ բոլոր արտայայտութիւնները պիտի հասկնան, այն ինչ որ կը վերաբերի քաղաքական բառերու եւ տառերու: Անոնք միաւորուած ու լաւապէս գիտակ պիտի ըլլան մարդկային բնաւորութեան ներքինին, իր բոլոր զգայուն եւ հզօր լարերով, որոնց վրայ պիտի նուագեն իրենք:

Այդ լարերը կը կազմեն միջազգայիններու միտքը, անոնց լաւ եւ վատ յատկութիւններն ու հակումները եւ թերութիւնները, այլազան հատուածներէ եւ դասակարգերէ:

Անհրաժեշտ է որ մեր իշխանութեան խորհրդատուները, որոնց նշեցի այստեղ, ընտրուած ըլլան միջազգայիններէ այնպիսիներէն, որոնք սովոր են իրենց վարչական պատասխանատուութիւնները կատարել առանց մտածելու անոնց արդիւնքներուն մասին, որոնք պիտի իրագործեն առանց գիտնալու այդ արդիւնքներուն նպատակները:

Միջազգայիններէն վարչականները թուղթերու վրայ պիտի ստորագրեն առանց ընթերցելու զայն եւ պիտի աշխատին միայն հարստութեան ու դիրքի համար եւ ոչ թէ պարտականութեան օգտին:

Մեր կառավարութիւնը պիտի շրջապատենք տնտեսագէտներու ամբողջական բանակով մը եւ այս է պատճառը որ տնտեսագիտութիւնը գլխաւոր նիւթն է, որուն հրեաները լաւատեղեակ են:

Շրջապատուած պիտի ըլլանք հազարաւոր դրամատնային պաշտօնեաներով, ճարտարարուեստի մարդկանցով, միլիոնատէրերով - ասոնց դերը դեռ ամենէն հզօրն է:

Իրականութեան մէջ ամէն ինչ դրամագլուխը պիտի որոշէ, քանի որ կառավարական պաշտօնէութեան մէջ բազմաթիւ են մեր հրեայ եղբայրները, որոնց աշխատանքը դեռ ապահով չէ. ուրեմն այդ լուրջ պաշտօնները պիտի յանձնենք միջազգայիններէն այնպիսի անձնաւորութիւններու, որոնց անցեալը եւ նկարագիրը վատ է, որպէսզի անոնց խայտառակութիւնները արգելք հանդիսանան իրենց եւ ժողովուրդին միջեւ յարաբերութեան:

Մենք նաեւ այդ լուրջ պատասխանատու պաշտօններուն պիտի պատրաստենք այնպիսի մարդիկ, որոնք եթէ մեր հրամանները չկատարեն, դատարանները եւ բանտերը յաճախելը պէտք է որ նախատեսեն: Այս բոլորին նպատակն է, որ անոնք մեր շահերը պաշտպանեն մինչեւ իրենց վերջին շունչը:

ՓՐՈԹՈՔՈԼ ԻՆՆԵՐՈՐԴ

Գործադրել մասոնական սկզբունքները ուսուցման նիւթին մէջ որ մենք կը սորվեցնենք ժողովուրդներուն: Մասոնական լոզունգները: «Հակա-սեմականութեան» իմաստը: Մասոնական մենատիրութիւնը: Ահաբեկումը եւ սարսափը: Որո՞նք են մասո-

նութեան ծառաները: Տեսնող եւ կոյր ուժի իմաստը միջազգայիններու երկիրներուն մէջ: Անմիջական կապը իշխանութեան եւ խաւարամիտ զանգուածին միջեւ: Ազատականութեան մերկացումները: Ուսուցման եւ փորձարկման սանձը բռնել: Սուտ տեսութիւնները: Օրէնքներու բացատրութիւնը: Գաղտնի շարժումները եւ թաքուն որջերը:

Դուք պէտք է որ յատուկ ուշադրութիւն դարձնէք, երբ մեր սկզբունքները կը կիրառէք, այն բոլոր ժողովուրդներու իւրայատուկ բարոյականին, որոնցմով դուք շրջապատուած էք եւ որոնց մէջ կը գործէք:

Անմիջական յաջողութիւն պէտք չէ որ ակնկալէք, երբ կը գործադրէք մեր սկզբունքները իրենց ողջ բովանդակութեամբ, այլ պէտք է որ սպասէք մինչեւ որ այդ ժողովուրդները վերադաստիարակենք մեր գաղափարներով: Սակայն եթէ դուք մեր սկզբունքներուն օգտագործելը ճիշդ ձեւով տնօրինէք, պիտի յայտնաբերէք որ դեռ տասնամեակ մը չանցած, ամենէն կուռ նկարագիր ունեցող ժողովուրդն անգամ պիտի փոխուի եւ նոր ժողովուրդ մը եւս պիտի աւելցնենք անոնց շարքին, որոնք մեզի ենթարկած էինք նախապէս:

Մեր մասոնական լոզունգի ազատագրական բառերն են «ազատութիւն, հաւասարութիւն եւ եղբայրութիւն», որոնք պիտի փոխենք երբ մեր պետութիւնը հիմնենք: Բառերը պիտի բանաձեւենք պարզ ձեւով՝ առանց լոզունգայնութեան, արտայայտելու համար միտք մը ու պիտի ըսենք «ազատութեան իրաւունքը, հաւասարութեան պարտաւորութիւնը եւ եղբայրութեան գաղափարը». այսպիսով ցուլը իր երկու կոտոշներէն պիտի բռնենք:

Այն ժամանակ իրականութեան մէջ բոլոր իշխող ուժերը կործանած կ'ըլլանք ի բացառեալ մեր ուժէն, թէեւ այդ իշխող ուժերը օրինականօրէն կը շարունակեն գոյութիւն ունենալ, բայց ձեւական:

Իսկ երբ կառավարութիւններէն որեւէ մէկը ընդդիմադիր կեցուածք ունենայ մեր նկատմամբ, այդ արդէն ձեւական է եւ որդեգրուած է մեր կատարեալ իմացութեամբ ու յօժարութեամբ: Մենք նոյնիսկ կարիք ունինք անոնց հակասեմական բռնկումներուն, որպէսզի մեր կրտսեր ճնշուած եղբայրներուն կարե-

ևանք կարգապահութեամբ պահել: Այս կէտին մէջ շատ պիտի չընդարձակուիմ, որովհետեւ ան նախօրօք բազում անգամներ արծարծուած է:

Իրականութեան մէջ մեր գործունէութեան անծայրածիրութիւնը ոչ ոք կրնայ կասեցնել եւ մեր վերին կառավարութիւնը, որ իր չափազանց գերազանց ուժով օրէնքի տեսանկիւնէն յատուկ դիրք ունի, այն մակարդակի է, որուն մենք խիստ արտայայտութեամբ պիտի բնութագրենք մենատիրութիւն:

Ես կրնամ վստահաբար յայտարարել, որ մենք օրէնսդրութեան տէրերն ենք եւ իշխանութեան մէջ մենք գերիշխողներն ենք ու պատիժներ սահմանողները: Մենք ենք որ կը վճռենք կախաղանի վճիռը որուն դէմ որ ուզենք եւ ներում կը բաշխենք որուն որ ցանկանք: Մենք - ինչպէս որ իրականութիւնն է - առաջնայինն ենք եւ բարձրադիրը բոլոր բանակներուն մէջ, բազմած անոնց գլխուն վրայ:

Մենք կ'իշխենք անպարտելի ուժով, որովհետեւ մեր ձեռքերուն մէջ դեռ կը մնայ նախկին հզօր կուսակցութեան մը մնացուկները եւ ան ներկայիս ենթակայ է մեր իշխանութեան: Մենք անսանձ ձգտում ունինք եւ անկշտում հագագ ու անգութ զայրոյթ եւ անզգայ ատելութիւն:

Մենք հեռահար ահաբեկչութեան աղբիւրն ենք եւ մենք մեր ծառայութեան մէջ կ'ընդգրկենք մարդիկ՝ բոլոր դաւանանքներէ եւ կուսակցութիւններէ, այն մարդիկը, որոնք կը ցանկան իրենց գաղերուն եւ սեփական ունեցուածքներուն վերատիրանալ, թէ՛ ընկերվարականներ, թէ՛ համայնավարներ եւ թէ՛ անիշխանական իտէալական երազողներ բոլոր կուսակցութիւններէն:

Այս բոլորին մենք դրած ենք թամբին տակ եւ անոնցմէ իւրաքանչիւրը կը կործանէ իշխանութենէն ինչ որ մնացած է, ամէն ոք իր իւրայատուկ միջոցներով կը փորձէ կործանել նաեւ առկայ օրէնքները:

Այս կարգադրութեամբ կը տանջուին կառավարութիւնները, բարձրաձայն կ'աղաղակեն հանգիստ պահանջելով եւ կը նախապատրաստուին յանուն խաղաղութեան որեւէ սիրելի բան մը զոհաբերել, սակայն մենք որեւէ խաղաղութիւն պիտի չպարգեւենք անոնց, մինչեւ որ օր ցերեկով հլու հնազանդ ճանչ-

նան մեր բարձրագոյն համաշխարհային կառավարութիւնը:

Ժողովուրդը աղմուկ բարձրացուց ըսելով, թէ անհրաժեշտ է ընկերվարութեան հարցը լուծել համաշխարհային հասկացողութեան եւ համաձայնութեան միջոցով. իսկ ասոր գործօնը փոքր կուսակցութիւններու բաժնուիլն ու անոնց միջեւ եղած տարակարծութիւններն են: Այս վիճակը զանոնք ենթակայ դարձուց մեզի եւ մեր ձեռքերուն մէջ դրաւ զանոնք, որոնք իրար հետ սկսան կռուիլ անկէ ետք, նիւթականի անհրաժեշտութեան համար, որ կարեւոր է կռիւը շարունակելու, իսկ նիւթականը ամբողջ մեր ձեռքին մէջ եղաւ:

Մեզի համար մտավախութիւն է, որ միջազգայիններու, իշխող ուժերու եւ կոյր հպատակներու միջեւ համագործակցութիւն տեղի ունենայ: Սակայն մենք բոլոր միջոցները ձեռք առած ենք որպէսզի արգիլենք յիշեալ դէպքին տեղի ունենալը կամ կատարուելու հաւանականութիւնը:

Այդ երկու ուժերուն միջեւ մենք պատնէշ կանգնեցուցած ենք, որուն էութիւնը սարսափն է եւ որ երկու ուժերը կը զգան մէկը միւսէն ու այսպէսով ժողովուրդին կոյր ուժը զօրավիգ կ'ըլլայ մեզի: Միայն մենք պիտի ըլլանք անոր ղեկավարները եւ պիտի ուղղենք զայն մեր նպատակներուն հասնելու համար:

Որպէսզի կոյր ուժը մեր ճանկէն չազատագրուի, հետագային մենք պէտք է որ յարատեւօրէն առնչուինք ու անմիջական կապի մէջ մտնենք համայնքներու հետ եւ այդ պիտի կատարուի ոչ թէ անհատական միջոցներով, այլ մեր ամենէն հաւատարիմ եղբայրներուն միջոցով:

Երբ ազդեցիկ ու միակ իշխող ուժը դառնանք, այն ժամանակ ժողովուրդին հետ պիտի խօսինք դէմ յանդիման եւ հրապարակաւ ու զայն քաղաքական հարցերու մէջ պիտի դաստիարակենք՝ այն ալ մեր շահերուն համապատասխանող ուղղութեամբ:

Մենք ի՞նչ միջոցներով վստահ պիտի ըլլանք թէ մարդիկ գաւառներուն մէջ ի՞նչ կ'ուսանին:

Հաստատ իրողութիւն է որ կառավարական ներկայացուցիչներու եւ նոյնիսկ թագաւորին ըսածները անյայտ չեն մնար, որով շուտով մարդիկ կը տարաձայնեն եւ կը տարածուի

ամբողջ ժողովուրդին մէջ եւ երկրէն դուրս ալ:

Որպէսզի միջազգայիններու կառոյցները չկործանին ժամանակէն առաջ, անոնց ապահովեցինք մասնագէտ մասնական ճարտար ձեռքերով եւ տնօրինեցինք անոնց մեքենային կառուցուածքին կարեւոր լծակները: Այդ լծակները խիստ բնոյթ ունին սակայն ճշգրիտ են. զանոնք այժմ կը փոխարինենք նոր անկանոն ազատական կարգերով:

Մենք ամենամեծ բաժինը ունեցանք մխրճուելով իշխելու իրաւունքին մէջ, ընտրութեան իրաւունքին մէջ, մամուլի ուղղման քաղաքականութեան եւ անհատներու ազատութեան, ինչպէս նաեւ ուսման մէջ, որ կը շարունակէ մնալ ամենէն վտանգաւորը, որովհետեւ ան կը հանդիսանայ ազատ կեանքի գոյութեան մեծագոյն յենարանը:

Միջազգայիններու նորահաս սերունդին մեծամասնութիւնը մոլորեցուցինք եւ զայն դարձուցինք փճացած ու ապակողմնորոշուած այն տեսութիւններով եւ սկզբունքներով, որոնց կեղծ բնոյթը քաջ ծանօթ է մեզի. թէեւ մենք ենք թելադրողները:

Այդ ուղղութեամբ չափազանց օգտակար արդիւնքներու հասած ենք, առանց առկայ կանոնները նախօրօք հիմնական փոփոխութեան ենթարկելու, այլ միայն զանոնք դիւրութեամբ խեղաթիւրելով եւ այնպիսի բացատրութիւններ տալով, որ անոնց յօրինողները երբեք չէին նպատակադրած:

Այս արդիւնքները յստակացան երբ մեր բացատրութիւնները ծածկեցին բուն իմաստը, իսկ յետոյ մութ բացատրութիւնները զանոնք այն աստիճանի խեղաթիւրեցին, որ կառավարութիւնը անկարող եղաւ պարզաբանելու այդ մութ օրէնքներու խումբը: Այստեղէն ծայր առաւ օրէնքներու էութեան չկառչելու սկզբունքը:

Տարակարծութիւն գոյութիւն ունի այն կէտին շուրջ, որ իբր թէ միջազգայինները ի վիճակի են վերածնիլ եւ իրենց զէնքերը ճօճել մեր դէմ, եթէ անոնք մեր թաքուն ծրագիրները յայտնաբերեն ժամանակէն առաջ:

Ասոր կը պատասխանեմ անով, որ Արեւմուտքի (Եւրոպայի) մէջ որդեգրեցինք ահաւոր ռազմավարութիւն մը, որմէ ամենաօրաւոր սիրտերը կը սարսռին եւ ծունկերը կը թուլնան, ամենէն

քաջակորով մարդկանց վախ ու սարսափ ազդելով:

Անոնք են գաղտնի քանդիչ կազմակերպութիւնները, որջերը, ստորգետնեայ ճամբաները եւ մութ նկուղները, որոնք բոլորն ալ պատրաստ պիտի ըլլան պայթելու միասին մայրաքաղաքներու եւ կարեւոր կեդրոններու մէջ, օդը ցնդեցնելով անոնց արխիւներն ու վարչակարգերը:

ՓՐՈԹՈՔՈԼ ՏԱՍԵՐՈՐԴ

Քաղաքական ասպարէզի արտաքին երեւոյթը: «Ապօրինի զաւակներու» հանճարեղութիւնը: Ինչ են մասոնական յեղաշրջման խոստումները: Ընդհանուր ընտրութեան իրաւունքը: Ինքնավստահութիւնը: Մասոնութեան ղեկավարները: Այն հանճարները որոնք մասոնութեան ղեկավարներն են: Երկրի մը հաստատութիւնները եւ անոնց պաշտօնները: Ազատականութեան թոյները: Սահմանադրութիւնը կուսակցական պառակտումներու դպրոց է: Սահմանադրական հանրապետութիւններու դարաշրջանը: Հանրապետութիւններու նախագահները մասոնութեան գրաստներն են: Նախագահներու պատասխանատուութիւնները: Օգտագործել գայթակղութիւնները ինչպէս Փանամայինը: Երեսփոխաններուն եւ նախագահին կատարած դերը թատերաբեմին վրայ: Մասոնութիւնը օրէնսդրական ուժն է: Նոր հանրապետութեան սահմանադրութիւնը: Անցման շրջանը դէպի մասոնութեան բռնատիրական իշխանութիւն: Այն օրուան մասին երբ պիտի յայտարարուի «Աշխարհի Թագաւորը»: Հիւանդութիւններու, մանրէներու եւ այլնի տարածելը մասոնութեան նողկալի արարքներն են:

Այսօր պիտի սկսիմ կրկնել ամփոփումը այն ամէնուն որ յիշատակուած էր նախօրօք:

Չեզմէ պիտի խնդրեմ որ յիշէք, թէ կառավարութիւններն ու ժողովուրդները ամէն տեսակի քաղաքական վերլուծութեան մակերեսայնօրէն կը մօտենան: Սակայն ինչպէս է որ միջազգայիները ժամանակ կ'ունենան խնդիրներու էութիւնը զննել, պրպտել, երբ կը տեսնենք որ իրենց երեսփոխանները միայն ցանկասիրութեամբ կը զբաղին:

Դուք պէտք է մտաբերէք նախապէս յիշատակուածը, որ օգտակար պիտի հանդիսանայ մեզի երբ մենք այսպիսի հարցեր քննարկենք:

Իշխանութեան բաժանում, խօսքի ազատութիւն, մամուլի եւ դաւանանքի ազատութիւն, խորհուրդներ կազմելու իրաւունք, օրէնքի հանդէպ իրաւահաւասարութիւն, բնակարանի եւ ունեցուածքի անձեռնմխելիութիւն, տուրքեր սահմանելու հարցը (անուղղակիօրէն), օրէնքներու յետադարձ ազդեցութիւնը եւ բոլոր այլ նման հարցերը, որոնց բնոյթը այնպիսին է, որ անյարմար կը դարձնէ զանոնք քննարկելը հանրութեան առջեւ: Այնտեղ ուր պայմանները կը հարկադրեն զայն յիշատակելու հպատակներուն առջեւ, պէտք չէ որ թուարկումներ ըլլան, սակայն պէտք է անոնց մասին քանի մը որոշումներ հրապարակուին առանց մանրամասնութիւններ յիշելու:

Յատուկ որոշումներ պէտք է որ գործեն, նորօք յայտնաբերուած իրաւունքի սկզբունքներով, ինչպէս որ յարմար կը նկատուի:

Գաղտնապահութեան կարեւորութիւնը կը կայանայ այն իրողութեան մէջ, թէ այն սկզբունքը որ չի յայտարարուիր բացայայտօրէն, մեզի գործելու ազատութիւն կ'ապահովէ. թէպէտեւ այդպիսի սկզբունքի մը յայտարարութիւնը, թէկուզ եւ մէկ անգամ, պիտի ընդունուի որպէս որոշում:

Ժողովուրդները յատուկ յարգանք կը տածեն քաղաքական հանճարի նկատմամբ եւ մեծարանքով կը վերաբերին անոր հանդէպ ու կ'ողջունեն զայն այսպէս ըսելով. *«Այսպիսի գործ մը միայն վարնոցները կ'իրագործեն, սակայն կ'իրականացնեն վարպետութեամբ»* կամ *«ստորութիւն եւ սրբապղծութիւն է, սակայն կատարելապէս իրագործուած»:*

Մենք կ'աշխատինք աշխարհի ազգութիւնները սիրաշահիլ եւ զինուորագրել մեր նոր համակարգի ապարանքի հիմքերու կառուցման գործին, որուն ծրագիրը մենք դրած ենք եւ այդ իսկ պատճառով անհրաժեշտ է մեզի համար ամէն ինչէ առաջ, որ ապահովենք քաջարի եւ արկածախնդիր միջնորդներու ծառայութիւնը, որոնք պիտի կրնան յաղթահարել այն բոլոր դժուարութիւնները, որոնք մեր յառաջընթացը կը խոչընդոտեն:

Երբ յեղաշրջումը իրագործենք, յետամնաց ժողովուրդներուն պիտի ըսենք. *«Ամէն ինչ դէպի վատթարագոյնը կը զարգանար եւ բոլորդ այդ պատճառով տառապեցաք: Մենք ձեր ցաւերուն պատճառը արմատախիլ պիտի ընենք, որ այն է ինչ որ կը կոչուին ազգութիւններ, ազգային սահմաններ, ազգային դրամանիշ: Դուք անկասկած որ ազատ էք մեզի մեղադրելու, սակայն արդեօ՞ք ձեր վճիռը արդար կ'ըլլայ, եթէ դուք արտայայտուիք զայն՝ նախքան փորձառութիւն ունենալը այն ինչին, որ մենք կրնանք ընել ձեր օգտին համար»:*

Այնժամ մեզի ուսամբարձ պիտի տանին, նաեւ յաղթական յոյսով ու հրճուանքով եւ քուէարկութեան այն ուժը, որով մարզեցինք աննշան անհատները մարդկային ցեղի՝ կազմակերպուած հաւաքոյթներով եւ կանխապէս կատարուած համաձայնութիւններով, այն ժամանակ է որ իր վճռական դերը պիտի ունենայ: Այդ ուժը որուն աղերսեցինք, որպէսզի մենք մեզի «հաստատենք գահին վրայ», այն է որ մեր վերջին պարտքը պիտի հատուցեն եւ անհամբեր են տեսնելու մեր խնդիրի արդիւնքը, նախքան իրենց վճիռը արձակելը:

Որպէսզի բացարձակ մեծամասնութիւնը ունենանք, պէտք է որ իւրաքանչիւր անհատի համոզենք, որ քուէարկէ առանց դասակարգերու խտրականութիւն ցուցաբերելու, որովհետեւ այդ մեծամասնութիւնը չենք կրնար ձեռք բերել ո՛չ ուսեալ դասակարգէն եւ ո՛չ ալ հատուածային դասակարգէն:

Իսկ եթէ իւրաքանչիւր անձնաւորութեան յուշենք իր անհատական կարեւորութեան գաղափարը, այդպիսով մենք պիտի կործանենք ընտանեկան կեանքի հիմքերը միջազգայիններու շրջանակին մէջ եւ պիտի բեկանենք անոր դաստիարակչութեան կարեւորութիւնը ու տղամարդոց պիտի արգիլենք, որոնք սրամիտ են եւ հեռատես՝ հասնելու առաջնային դիրքի: Ասոնց նմանները հանրութեան մէջ - մեր ազդեցութեամբ - յետամնաց պիտի մնան եւ երբեք անոնց պիտի չթոյլատրուի անձնական ծրագիրներ որոշելու:

Հպատակները վարժուած են մեզի ունկնդրելու: Մենք անոնց նիւթական կը մատակարարենք, որպէս հատուցում անոնց ունկնդրութեան եւ հնազանդութեան: Այս միջոցներով

կոյր ուժ մը պիտի ստեղծենք, այն աստիճան որ ան ի զօրու պիտի չըլլայ որեւէ որոշում կայացնելու՝ առանց մեր ներկայացուցիչներու խորհուրդներուն, որոնց մենք նշանակած պիտի ըլլանք ղեկավարելու համար անոնց:

Հպատակները պիտի ենթարկուին այդ համակարգին, որովհետեւ անոնք պիտի գիտակցին, թէ այդ ղեկավարները իրենց վարձատրութեան, շահի եւ բոլոր միւս այլ կարիքներու աղբիւրն են:

Կառավարութեան ստեղծելու ծրագիրը պէտք է որ մեզմէ գլխաւոր ղեկավարի մը գործելակերպը ունենայ, որովհետեւ անկարելի պիտի ըլլայ զայն միատեղել, եթէ ան միասնական աշխատանք եւ զանազան ու տարբեր միտքերու արգասիքը չըլլայ: Պէտք է աշխատանքի ծրագրին ծանօթանանք գործնականութեան մանրամասնութիւններով եւ պէտք չէ որ զայն քննարկենք որեւէ բացայայտ ձեւով, որպէսզի չփճացնենք անոր ազդեցութիւնը եւ չխանգարենք անոր տարանջատ մասերու պարտականութիւնները, ոչ ալ անոր իւրաքանչիւր միաւորին իմաստը:

Այսպիսի ծրագիրները եթէ քննարկուին ու վիճարկուին եւ յաջորդաբար վերամշակուելով փոփոխութիւն կրեն, ուրեմն ըսել է թէ այնուհետեւ մտային թիւր հասկացողութեան հետեւանքով խառնակութիւն պիտի յառաջանայ, որ կը ծագի երկու տեսակէտներէն, որոնք անկարող են թափանցելու մեր արծարծած յետին իմաստներուն մէջ: Այդ պատճառով մեր ծրագիրները պէտք է որ տրամաբանականօրէն ուսումնասիրուած ըլլան: Մենք պէտք չէ որ մեծ արդիւնք ակնկալենք մեր յեղաշրջական ծրագիրներէն, որպէսզի այդ գործէն մաս մը չբզկտուի հպատակներուն ձեռքով եւ ոչ ալ ուրիշ փոքր խմբակի մը ձեռքով:

Այս ծրագիրները այսօր պիտի չշրջեն առկայ սահմանադրութիւնները եւ կազմերը, այլ միայն պիտի փոխեն անոնց տնտեսական տեսութիւնները եւ ապա այդպիսով պիտի փոխեն անոնց յառաջընթացի ուղին եւ որոնք հարկադրաբար պիտի հետեւին այն ճամբուն, որ կը պարտադրուի մեր ծրագիրներով:

Բոլոր երկիրներու մէջ նոյն այս կազմերը առկայ են, սակայն տարբեր անուններու տակ՝ ժողովուրդի ներկայացուցիչ-

ներու ժողով, խորհրդարան, նախարարաց ժողով, ծերակոյտ, բարձրագոյն խորհրդակցական խորհուրդ եւ օրէնսդրական ու գործադիր մարմիններ եւ նմանները:

Կարիքը չեմ զգար յստակացնելու ձեզի այն մեքենական կառոյցը, որ այս բոլոր մարմինները իրար կը կապէ եւ որ արդէն նախկինէն ձեզի ծանօթ է կատարելապէս: Միայն նկատի ունեցէք, որ վերոյիշեալ կազմերէն իւրաքանչիւրը կարեւոր պաշտօն մը կը կատարէ պետութեան մէջ: Ես կ'օգտագործեմ «կարեւոր» բառը, ոչ թէ մատնացոյց ընելու այդ մարմինները, այլ շեշտելու անոնց պաշտօնները:

Այս հաստատութիւնները իրենք իրենց միջեւ բաժնած են պետութեան բոլոր պաշտօնները՝ իրաւական, օրէնսդիր եւ գործադիր իշխանութիւնները: Այս պաշտօնները նման են մարդկային մարմնի անդամներու զանազան պաշտօններուն: Եթէ պետական կառոյցի որեւէ մէկ մասին վնաս հասցուի, այն ժամանակ ճիշդ մարդկային մարմնին նման՝ պետութիւնը կը հիւանդանայ եւ ապա կը մահանայ:

Իսկ երբ երկրին վարչակարգը ներարկենք ազատականութեամբ, կը փոխուի անոր քաղաքական դիմագիծը եւ երկիրը մահացու հիւանդութեամբ կը վարակուի՝ արեան տարրալուծումի հիւանդութեամբ, բոլոր երակները կը թունաւորուին եւ այլ բան չի մնար իրեն քան մահուան ահաւոր աւարտը:

Ազատութիւնը արտադրեց սահմանադրական կառավարութիւնները, որոնք գրաւեցին ինքնիշխանութեան տեղը, որ միակ օգտակար կառավարական ձեւն է միջազգայիններուն համար:

Սահմանադրութիւնը ինչպէս որ գիտէք պառակտումներու, հակադրութեանց ու հակամարտութեանց, ինչպէս նաեւ անպտուղ կուսակցական բորբոքումներու դպրոց է, մէկ խօսքով ան պետութեան ազդեցութեան թուլցնելը պատրաստող եւ անոր աշխատանքը սպանող դպրոց է. նաեւ այն, որ ճառախօսութիւնը լրագրութեան նման, թագաւորները վերածեց թոյլ ու տկար անձնաւորութիւններու եւ այդպիսով անոնց դարձուց անպտուղ, ոչ պիտանի եւ այդ էր պատճառը որ շատ մը երկիրներու մէջ անոնք գահընկեց եղան:

Այդպիսով կարելի եղաւ հանրապետական դարաշրջանը

հիմնել եւ այն ժամանակ թագաւորին փոխարէն ծաղրածու մը դրինք, որպէս անոնց նախագահը, որուն մեր ծառայութեան եւ ստրկութեան մէջ եղող խաւարեալներէն ընտրեցինք:

Այսպիսով զետեղեցինք այն ականները, որ դրած ենք միջազգայիններու աթոռներուն տակ, աւելի ճիշդ միջազգային ժողովուրդներուն տակ եւ մօտիկ ապագային հանրապետութեանց նախագահներու պատասխանատուութեանց կարգ պիտի ստեղծենք:

Այն ժամանակ մենք պիտի չտատամսինք համարձակօրէն մեր ծրագիրները գործադրելու եւ որուն պատասխանատուն մեր խրտուիլակը - այսինքն նախագահը - պիտի ըլլայ:

Ուրեմն մեզի ի՞նչ կը հետաքրքրէ, թէ պաշտօնի ձգտողները թոյլ ու տկար ըլլան եւ խառնակութիւններ բռնկին իսկական նախագահի մը գոյութեան անկարելիութեան պատճառով եւ այդ մէկը երկիրը վերջնականապէս կործանէ:

Որպէսզի այս արդիւնքներուն հասնինք, պիտի կազմակերպենք այսպիսի նախագահներու ընտրութիւնը անոնցմէ, որոնց անցեալը սեւ է ու խայտառակ յանցապարտութեամբ եւ կամ որեւէ այլ գաղտնի խորհրդաւոր գործարքով մը առկայ է, որուն իսկութիւնը չէ բացայայտուած տակաւին, ինչպէս Փանամայի գայթակղութիւնը [*]:

Այսպիսի որակի նախագահը մեր նպատակները լիովին իրագործելու կամակատար մը պիտի ըլլայ, որովհետեւ ան պիտի խուսափի մերկացուելէ եւ պիտի ենթակայ մնայ վախի ազդեցութեան, որ ընդհանրապէս կ'ունենայ իշխանութեան հասնող մարդը առ հասարակ եւ որ հետամուտ է պահպանելու իր առանձնաշնորհումներն ու իր նուրբ դիրքին հետ կապուած փառքերը: Ներկայացուցչական պալատին պարտականութիւնն է ընտրել նախագահը եւ հովանաւորել ու պահպանել զայն, սակայն մենք այդ պալատը պիտի զրկենք օրէնքներ առաջարկելու եւ բարեփոխելու իշխանութենէն:

Այդ իշխանութիւնը պիտի պարգեւենք պատասխանատու նախագահին եւ որ բացարձակ խաղալիք մը պիտի ըլլայ մեր ձեռքերուն մէջ:

[*] 1892-1893-ին ֆրանսական ընկերութեան մը կողմէ կաշառակերութեան գործառնութիւն մը, որուն մէջ յետոյ մեղադրուեցան հրեաները:

Այդ պարագային նախագահի իշխանութիւնը թիրախ պիտի դառնայ զանազան յարձակումներու:

Սակայն մենք անոր պաշտպանուելու միջոցները պիտի պարգեւենք, որպէսզի ան շարունակէ իր որոշումները արձակել յենելով ժողովուրդին, անոր ներկայացուցիչներուն գլխուն վրայէն անցնելով: Այսինքն նախագահը պիտի դիմէ ժողովուրդին, որ մեր կոյր ստրուկն է եւ որ խաւարամիտներու մեծամասնութիւնը կը կազմէ:

Այդ ժամանակ նախագահը պիտի զինենք այլ իրաւունքով մը՝ պատերազմ հռչակելու լիազօրութեամբ եւ այդ մէկը պիտի արդարացնենք այնպէս, որ նախագահը - որպէս բանակի ընդհանուր հրամանատար եւ երկրին մեծը - պէտք է որ այդ իրաւունքը ունենայ, պահպանելու համար երկրին անդորրութիւնը եւ հանրապետական նոր սահմանադրութիւնը. այդ պահպանումը պարտաւորութիւն է, որովհետեւ ինքը սահմանադրութեան կիրառման պատասխանատուն եւ ներկայացուցիչն է:

Այսպիսի պարագաներուն ներքին կեցուածքի հիմնական բանալին մեր ձեռքերուն մէջ պիտի ըլլայ եւ ոչ ոք մեզմէ բացի պիտի իշխէ օրէնսդրութեան վրայ: Ասոր գումարած այն որ մենք երբ կը ներկայացնենք հանրապետական նոր սահմանադրութիւնը, կը զրկենք խորհրդարանը - պետական քաղաքական գաղտնիքի պատրուակով - հարց տալու իրաւունքէն՝ թէ որն է նպատակը կառավարութեան որդեգրած ծրագիրներուն:

Այս նոր սահմանադրութեամբ նոյնպէս պիտի պակսեցնենք ազգային ներկայացուցիչներու թիւը նուազագոյնի եւ այդպիսով նուազեցուցած կ'ըլլանք համապատասխան թիւով քաղաքական հակումներն ու տոգորումները եւ քաղաքականութեամբ գործելու տենչը:

Իսկ եթէ այս բոլորով հանդերձ ընդդիմանան, անոնք քիչ պիտի ըլլան եւ մենք զանոնք պիտի սրբենք, մնացեալ ներկայացուցիչներուն թոյլատրելով՝ դիմելու ժողովրդային հանրաքուէի: Այն ատեն հանրապետութեան նախագահը իրաւունք պիտի ունենայ երեսփոխանական խորհուրդին եւ ծերակոյտին նախագահները եւ փոխ նախագահները նշանակելու: Իսկ

երեսփոխանական ժողովներու գումարման հերթական ժամանակաշրջանը կը կարճեցնենք քանի մը ամսուայ ժամանակաշրջանով:

Հանրապետութեան նախագահը իրաւասութիւն պիտի ունենայ - որպէս գործադիր իշխանութեան պարագլուխ - երեսփոխանական ժողովը հրաւիրելու, կասեցնելու եւ լուծարելու. այդպիսով յետաձգելով նոր երեսփոխանական ժողովի մը գումարումը:

Սակայն, որպէսզի նախագահը պատասխանատու չնկատուի այսպիսի բացորոշ խախտումի գործարքներու հետեւանքներուն, որոնք անօրէն են, նախքան մեր ծրագիրներու աւարտիլն ու հասուննալը - պիտի գայթակղեցնենք նախարարները եւ պատասխանատու բարձրագոյն պաշտօնէութիւնը, որոնք կը շրջապատեն նախագահը, որպէսզի եղծեն իր հրամանները՝ իրենց կողմէ թելադրանքներ արձակելով:

Այսպիսով անոնց կը հարկադրենք նախագահին փոխարէն նոխազ դառնալու եւ յատկապէս պիտի խորհուրդ տանք, որ այս պարտականութիւնը կցուի ծերակոյտին եւ կամ խորհրդարանին, կամ ալ խորհրդակցական խորհուրդին եւ երբեք պէտք չէ որ տրուի անհատներու:

Մեր ցուցմունքներով նախագահը պիտի բացատրէ թէ օրէնքները կարելի է հասկնալ բազում իմաստներով: Այս բոլորէն ետք նախագահը բոլոր օրէնքները չեղեալ պիտի յայտարարէ, երբ մենք իրեն յուշենք այդ մէկը:

Ան լիազօրութիւն պիտի ունենայ նոր ժամանակաւոր օրէնքներ առաջարկելու, ինչպէս նաեւ իրաւասու պիտի ըլլայ պետութեան սահմանադրական կիրառման մէջ փոփոխութիւններ կատարելու, պատճառաբանելով որ այդպէս կը պահանջեն երկրի գերագոյն շահերը:

Այսպիսի կարգադրութիւնները մեզի կարելիութիւն պիտի տան՝ քիչ-քիչ եւ քայլ առ քայլ իշխանութիւնը գրաւելու: Նման փոփոխութիւններ պիտի կատարենք երկիրներու սահմանադրութեանց մէջ, որպէսզի ծածկենք բոլոր սահմանադրական իրաւունքներու աստիճանական նուազումը եւ երբ առիթը ներ-

կայանայ, բոլոր գոյութիւն ունեցող կառավարութիւնները փոխելու, մեր մենատիրութեան սիրոյն:

Պէտք է որ ճանչնան մեր բացորոշ մենատէր թագաւորը, նոյնիսկ նախքան սահմանադրութիւնները չէզոքացնելը եւ աւելի ճիշդ կ'ուզեմ ըսել, որ պէտք է գիտնաք թէ մեր իշխանութիւնը պիտի սկսի այն ժամանակ՝ երբ մարդիկ պիտի ճչան, երբ երկպառակութիւնները բզկտած են զանոնք, սնանկացած իշխանութեան լուծի տակ տանջուած ըլլալով (եւ այս է որ պիտի դասաւորուի մեր ձեռքերով), անոնք պիտի աղաղակեն գոչելով. *«Ասոնց հեռացուցէք եւ մեզի տուէք միակ համաշխարհային իշխան մը, որ կրնայ միացնել մեզի՝ բոլորիս եւ կրնայ չէզոքացնել մեր բոլոր տարակարծութիւններու պատճառները՝ սահմաններու տարակարծութիւնները, ազգային եւ ցեղային ցուցամոլութիւնները, կրօնական ծայրայեղութիւնը, պարտքերը՝ որոնց տակ կքած է երկիրը. իշխան մը, որ ի զօրու պիտի ըլլայ մեզի հանգստութիւն եւ խաղաղութիւն պարգեւել, որ յաջողի մեզի տալ այն, ինչ որ ճախողեցան տալու մեր անցեալի կառավարողներն ու ներկայացուցիչները»:*

Սակայն դուք մանրամասնութեամբ եւ համապարփակօրէն գիտէք, որ բոլոր ազգերը այսպիսի աղերսական բացականչութեան մղելու համար, անհրաժեշտ է որ միջոց մը ըլլայ, որն է բոլոր երկիրները զբաղեցնել մեծ հարցերով, առկայ յարաբերութիւնները՝ ժողովուրդներու եւ պետութիւններու միջեւ տագնապը շարունակուի, որպէսզի մարդկային ուժերը սպառին, երկպառակութիւնները յոգնեցնեն, թշնամութիւնները՝ պատերազմները, նահատակութիւնները եւ ատելութիւնները, ֆիզիքական տանջանքները, նաեւ աղքատութիւնը, սովը եւ համաճարակները այն աստիճանի հասնին դիտաւորեալ տարածումով, որ միջազգայինները որեւէ ելք չգտնեն դուրս գալու այս խնդիրներէն իրենց ջանքերով եւ միայն ապաւինին մեր բացարձակ իշխանութեան, որ դրամով եւ ամէն ինչով պատրաստ է արդէն:

Սակայն եթէ մենք ժողովուրդին առիթ ընծայենք, որպէսզի ան ժամանակ ունենայ շունչ քաշելու, այն ատեն այսպիսի առիթի մը կրկին անգամ ներկայանալը դժուար պիտի ըլլայ:

ՓՐՈԹՈՔՈԼ ՏԱՍՆԸՄԷԿԵՐՈՐԴ

Նոր սահմանադրութեան ծրագիրը: Նոր յեղափոխութեան հետ կապուած կարգ մը մանրամասներ: Միջազգայիները ոչխարներու հօտ մըն են: Գաղտնի մասնութիւնը եւ իր օթեակները արտաքին «ցուցափեղկ» են:

Պետական բարձրագոյն խորհուրդը կամ խորհրդակցական վերին ժողովը, ամենաուժեղ արտայայտութիւնն էր եւ է կառավարչական իշխանութեան ու այս խորհուրդը արտաքին երեսը պիտի մնայ օրէնսդիր իշխանութեան կամ այն ինչ որ կը կոչուի Օրէնքներն ու Կանոնադրութիւնները Խմբագրող Յանձնաժողով, որ իշխանութեան ենթակայ է:

Ահաւասիկ այս է նոր սահմանադրական ծրագիրը: Անհրաժեշտ իրավիճակը պիտի ստեղծենք օրէնքի, իրաւունքի եւ արդարութեան, որպէսզի այնպէս թուի թէ այս երեքը իրենց տեղը առած են: Այդ մէկը պիտի ընենք այսպիսի միջոցներով.

1) Օրէնքներու ծրագիրներու կաղապարներ, առաջարկուած օրէնսդրական իշխանութեան:

2) Նախարարաց խորհուրդի հրամանագիրներու կաղապարով առաջադրանքներ:

3) Յեղափոխութեան ձեւով, որուն հովերը կը փչեն երկրին մէջ, երբ յարմար պահը կը ներկայանայ:

Այս բոլորը դասաւորելէ ետք, մանրամասնօրէն պիտի քննենք այլ կողմ մը, թէ ինչպէ՞ս ամբողջացնենք յեղափոխութիւնը երկրի վարչամեքենայի օղակային անուախմբակներուն մէջ, համապատասխան այն ուղղութեան, որ պարզաբանած էի նախօրօք:

Այդ բաժիններէն ես ի նկատի ունիմ մամուլի ազատութիւնը, մարմիններ, միութիւններ եւ կուսակցութիւններ կազմելու իրաւունքը, դաւանանքի եւ խիղճի ազատութիւնը, ժողովուրդի ներկայացուցիչները ընտրելու իրաւունքը եւ այլ ուրիշ բաներ, որոնք պիտի անյայտանան մարդկային առօրեայ կեանքէն:

Նոյնիսկ եթէ ամբողջովին չանյայտանան, անոնք արմատապէս պիտի փոխուին նոր սահմանադրութեան հռչակման առաջին իսկ օրը:

Այդ որոշուած պահուն ապահովուած պիտի ըլլանք կատարելապէս, որպէսզի մեր ամբողջ փոփոխութիւնները յայտարարենք, առանց բան մը ուշացնելու: Այստեղ կայ նաեւ ուրիշ պարագայ մը, այն է որ եթէ այդ փոփոխութիւններէն ժողովուրդը որեւէ ժամանակ զգայ եւ փաստուի թէ անոնք վտանգաւոր են, եւ եթէ այդ փոփոխութիւնները խստութեամբ ու ճնշումով պարտադրուին առանց շրջահայեաց ըլլալու, կրնայ ընդվզեցնել ժողովուրդը, որ այդ պարագային նման նորանոր փոփոխութիւններէն պիտի վարանի:

Իսկ միւս կողմէ, եթէ փոփոխութիւնները ժողովուրդին պիտի չպարգեւեն յաւելեալ առանձնաշնորհումներ, այն ժամանակ մարդիկ պիտի ըսեն թէ մենք ճանչցանք մեր սխալները, ինչ որ կը նսեմացնէ նոր իշխանութեան անսխալականութեան վսեմութիւնը:

Կրնայ ըլլալ որ անոնք ըսեն թէ մենք սարսափեցանք եւ հարկադրուեցանք ենթարկուելու: Այդ պարագային աշխարհը շնորհակալ պիտի չըլլայ մեր նկատմամբ եւ անոնք պիտի ըսեն, որ իրենց իրաւունքն է ենթարկուիլ որու որ կը ցանկան:

Եթէ այս բոլորին հետքերը տպաւորեն հանրութեան միտքը, այդ արդէն վտանգ մը պիտի ըլլայ նոր սահմանադրութեան համար:

Ինչ որ մենք կ'ուզենք այն է, որ առաջին իսկ պահէն ժողովուրդները ընդունին - երբ դեռ կը շարունակեն տառապիլ նորագոյն անակնկալ փոփոխութիւններու հետեւանքներէն եւ շփոթի ու սարսափի վիճակի մէջ կը գտնուին - թէ մենք ուժեղ ենք եւ այնպիսի դիրքի մը հասած ենք որպէս ուժ, որպէս ամրակազմ մարմին եւ այն ալ ահաբեկումով, որ այլեւս անոր ընդմէջէն երբեք յարգանքով պիտի չվերաբերինք իրենց նկատմամբ եւ իրենց պիտի հասկցնենք, թէ մենք իրենց կարծիքներն ու ցանկութիւնները չենք կիսեր, այլ ընդհակառակը մենք պատրաստ պիտի ըլլանք, ամենուրէք եւ ամէն ժամանակ հզօր ձեռքերով խեղդելու որեւէ ընդդիմադիր արտայայտութիւն կամ ազդանշան:

Պիտի հասկցնենք թէ մենք ենք, որ ձեռք բերինք այն ամէնը

որ մենք ցանկացինք եւ մենք որեւէ պարագայի պիտի չթոյլատրենք որեւէ մէկուն մեր իշխանութեան մասնակից դառնալու: Այն ժամանակ անոնք իրենց աչքերը պիտի փակեն ամէն բանի նկատմամբ՝ վախի ազդեցութեան տակ եւ համբերութեամբ պիտի սպասեն հետագայ զարգացումներուն:

Միջազգայիները ոչխարի հօտ են եւ մենք անոնց գայլերը. իսկ գիտէք թէ ի՞նչ կ'ընեն ոչխարները երբ գայլերը կը յարձակին: Այլ պատճառ մըն ալ կայ որ կը մղէ անոնց աչքերնին գոցելու ամէն ինչի առջեւ: Իրենց պիտի խոստանանք, որ մենք իրենց ազատութիւնները պիտի վերադարձնենք, երբ որ խաղաղութեան բոլոր թշնամիներէն ձերբազատուինք եւ բոլոր կուսակցութիւնները ենթակայ դարձնենք: Սակայն երկար պիտի տեւէ իրենց սպասումը;

Ի՞նչ պատճառով էր, որ մենք յօրինեցինք այս քաղաքականութիւնը եւ զայն սրսկեցինք միջազգայիններուն, առանց ժամանակ տալու անոնց, որպէսզի ներթափանցեն անոր թաքուն նպատակներուն խորքը:

Ի՞նչն էր որ մեզի դրդեց գործելու եւ ընթանալու այս զարտուղի ու ոլորուն ճամբով, եթէ ոչ մեր տարտղնուած ցեղ մը ըլլալը, որ չէինք կրնար մեր նպատակներուն հասնիլ ուղիղ ճամբաներով, այլ միայն խաբեբայութեամբ եւ շահագործելով:

Այս է ճշգրիտ պատճառը եւ այդ է հիմքը որմով մենք կազմակերպեցինք մասոնութիւնը, որ երբեք չեն կրնար ըմբռնել այդ միջազգային անասունները եւ այդ պատճառով ալ անոնք չեն կասկածիր անոր նպատակներուն:

Մենք անոնց դարանակալ որոգայթներով՝ ակումբներու ցուցահանդէսներով ընդգրկեցինք մեր օթեակներուն մէջ, որպէսզի մոխիր սփռենք անոնց անդամներուն աչքերուն:

Աստուծոյ նախախնամութիւնն է, որ մենք՝ Ընտրեալ Ժողովուրդը տարագիր է, տարտղնուած եւ այս տարտղնուածութիւնը, որ մեր տկար կէտն էր, հետագային փոխուեցաւ մեր ուժին եւ մեզի հասցուց համաշխարհային իշխանութեան շեմին:

Այս հիմքին վրայ կառուցելը մեզի համար անկարելի բան մը չէ այլեւս:

ՓՐՈԹՈՔՈԼ ՏԱՄՆԸԵՐԿՐՈՐԴ

«Ազատութիւն» բառի մասնական թարգմանութեան տեսակը: Լրագրութեան ապագան մասնական տէրութեան մէջ: Գերիշխանութիւնը լրագրութեան վրայ: Լրատուութեան ընկերութիւնները: Ի՞նչ է յառաջդիմութիւնը մասնութեան կարծիքով: Լրագրութիւնը նաեւ տարբեր տեսանկիւնէ: Մասնական միաբանութիւնը ժամանակակից լրագիրներուն մէջ: Հանրութեան պահանջներուն գրգռումը գաւառներուն մէջ: Նոր ժամանակաշրջանը անձեռնմխելի է:

Ազատութիւն բառը, որ կը բացատրուի բազմաթիւ ձեւերով, մեր մօտ ունի բանաձեւումը. *«Ազատութիւնը իրաւունքդ է գործադրելու այն՝ ինչ որ կը թոյլատրէ օրէնքը»:*

Այսպիսի սահմանումը օգտակար պիտի ըլլայ մեզի յարմար ժամանակ, որովհետեւ ազատութիւններու սանձերը մեր ձեռքը պիտի ըլլան եւ ան ալ շատ պարզ պատճառով, այն է որ օրէնքը պիտի թելադրէ ինչ առնել եւ ինչ չառնել, ինչ տալ եւ ինչ չտալ, այդ ալ ինչ որ կը թոյլատրէ միայն մեր շահը եւ այն ինչ որ կը ցանկանք մենք:

Մամուլի նկատմամբ պիտի վերաբերինք հետեւեալ ձեւով, ներկայիս ի՞նչ դեր կը կատարէ մամուլը: Ան կը քորբոքէ՞ մարդոց մէջ մոլեգին զգացումներ թէ երբեմն կուսակցական կրքոտ վիճաբանութիւններ կը յարուցէ, որոնք կրնան օգտակար ըլլալ մեր նպատակադրումներուն:

Յաճախ անոնք կ'ըլլան դատարկ, կեղծ եւ անարդարացի ու մարդոց մեծամասնութիւնը նուազագոյն չափով իսկ չի գիտակցիր անոր նրբին նպատակներուն, իսկ մենք պիտի համահարթենք եւ խոհեմ սանձումով պիտի ղեկավարենք զայն:

Մենք պիտի սիրաշահինք միւս հրատարակչական ընկերութիւնները. մեզի համար ոչ մէկ օգուտ կայ, երբ մէկ կողմէ մենք կը տիրենք պարբերական մամուլին, իսկ միւս կողմէ կը շարունակենք ենթարկուիլ հրատարակուած մնացեալ գիրքերու եւ գրքոյկներու յարձակողականին:

Ներկայիս հրատարակչական սուղ արտադրութիւնը մենք պիտի վերածենք մեր եկամուտի աղբիւրներէն մէկը, որ շահ

պիտի ապահովէ մեր կառավարութեան, որպէսզի պաշտպանենք մեր կառավարութիւնը մամուլի կողմէ շղթայազերծուած բոլոր տեսակի յարձակումներէն:

Իսկ եթէ յարձակումը տեղի ունենայ, տուրքեր պիտի սահմանենք աջէն ու ձախէն: Այս կարգադրութիւնները՝ ապահովագրական հարկերու եւ նախապէս սահմանուած դրամագլուխներու նման, ինչպէս նաեւ թղթատարական, կառավարութեան համար մեծ եկամուտի աղբիւր պիտի հանդիսանան: Հաստատապէս կրնանք ըսել, որ կուսակցական թերթերը պիտի չզլանան ծանր տուրքեր վճարելու եւ այդպիսով մենք մեր երկրորդ յարձակումով պիտի դադրեցնենք այդ հրատարակութիւնները:

Ոչ ոք պիտի կրնայ մեր քաղաքական վսեմութիւնը եւ արժանապատուութիւնը խոցել առանց պատիժի: Մենք հրատարակութիւնները բռնագրաւելով մեր ներողամտութիւնը պիտի յայտնենք, պատճառաբանելով եւ ըսելով որ բռնագրաւուած հրատարակութիւնը հասարակական կարծիքը կ'ընդվզեցնէ առանց որեւէ հիմքի եւ օրէնքի:

Սակայն ձեր միտքերը լարելով պիտի զգուշացնեմ, որ այդ յարձակողական հրատարակութիւններուն մէջ պիտի ըլլան այնպիսիները, որոնք կը հրատարակենք մենք այն նպատակով, որ անոնք միայն պիտի քննադատեն այն կէտերը, որոնք մենք որոշած ենք փոփոխութեան ենթարկել մեր քաղաքականութեան մէջ: Լուրերէն ոչ մէկ պատառիկ պիտի հասնի հասարակութեան առանց մեր հաւանութիւնը ստանալու:

Ուրեմն լուրերը կը ստանան սակաւաթիւ գործակալութիւններ, որոնց մէջ կը կեդրոնանան լուրերը աշխարհի բոլոր կողմերէն, իսկ երբ հասնինք իշխանութեան՝ այդ բոլոր գործակալութիւնները պիտի կցենք մեզի եւ ան պիտի հրապարակէ միայն այն լուրերը, որ մենք յարմար կը գտնենք հաղորդելու:

Եթէ մենք ներկայիս հասած ենք ղեկավարելու միջազգայիններու հասարակութեան այն աստիճանին, որ ան աշխարհը կը տեսնէ այն գունաւոր ակնոցներու ընդմէջէն, զոր մենք զետեղեցինք իր աչքերուն վրայ. եթէ մինչեւ հիմա որեւէ խոչընդոտ չարգելակեց՝ ըստ յիմար միջազգայիններու անուանարկած պետական գաղտնիքներուն մեր վերահասու ըլլալուն, ուրեմն

ի՞նչ պիտի ըլլայ մեր դիրքը երբ մենք պաշտօնապէս ճանաչում գտնենք, որպէս աշխարհի տէրերը՝ յանձինս մեր համաշխարհային աշխարհակալ իշխանին:

Վերադառնանք հրատարակչութեան ապագային:

Իւրաքանչիւր անձ որ կը ցանկայ հրատարակիչ կամ գրատան տէր եւ կամ տպագրական գործով զբաղիլ, ստիպուած պիտի ըլլայ արտօնագիր մը, վկայական մը ստանալու, որ պիտի ետ առնուի իրմէ այն պարագային՝ երբ իր կողմէ խախտում մը գործադրուի:

Այն միջոցները, որով մարդկութիւնը իր մտածողութեան թարգմանը պիտի գտնէ, մեր կառավարութեան ձեռքերուն մէջ պիտի ըլլան, որ իր կարգին պիտի օգտագործէ զանոնք որպէս դաստիարակչական միջոց եւ այդպիսով պիտի արգիլէ ժողովուրդին՝ հետեւելու յառաջդիմութեան եւ ազատութեան դարի սնանկ, երեւակայական զառանցանքին:

Մեզմէ ո՞վ չի գիտակցիր, որ այդ երեւակայական երջանկութիւնը, ինքնին ճամբան պիտի հարթէ դէպի խելացնոր մտածողութեան բաւիղները եւ որմէ ծնունդ պիտի առնէ անիշխանութիւնը մարդոց միջեւ, ապա երկպառակութիւնն ու ատելութիւնը իշխանութեան նկատմամբ:

Անոր պատճառը շատ պարզ է, այն որ՝ յառաջդիմութիւնը, կամ աւելի ճիշդ յառաջդիմութեան գաղափարը, մարդոց ներարկուեցաւ խռովարարական խառնաշփոթ գաղափարներով, առանց որեւէ սանձահարող սահմանումի:

Բոլոր անոնք որոնք ազատական կը յորջորջուին խռովարարներ են, եթէ ոչ իրենց գործով, ապա գոնէ իրենց մտածելակերպով: Անոնցմէ իւրաքանչիւրը կը վազէ իր երեւակայութեան ետեւէն, կարծելով որ ինք ի զօրու է ընելու այն ինչ որ կը ցանկայ, մինչեւ որ անոնցմէ իւրաքանչիւրը աւելի եւս խորանայ խառնակութեան եւ խենդութեան մէջ, իյնալու համար անիշխանութեան փոսը, ուրկէ կը պոռայ ու կ'ընդդիմանայ միայն ընդդիմանալու ցանկութեամբ:

Այժմ քննարկենք պարբերական հրատարակութեանց հարցը:

Մենք անոնց վրայ ալ թղթատարական [փոսթային] տուր-

քեր պիտի սահմանենք միեւնոյն միջոցով, ինչպէս որ տուրքեր սահմանեցինք այլեւայլ հրատարակութեանց վրայ ըստ անոնց էջերու թիւին:

Սակայն այն գիրքերը, որոնք 30 պրակէն պակաս են, անոնց կրկնակի տուրք պիտի սահմանենք, իսկ պարբերական հրատարակութիւնները փոքր գրքոյկ պիտի սեպենք, որպէսզի նուազեցնենք պարբերականներու հրատարակութիւնը, որոնք հրատարակութեանց ամենէն մահացու թոյնը կը հանդիսանան:

Երկրորդ, այս կարգադրութիւնները գրողներուն պիտի ստիպեն ծաւալուն գործեր գրելու, որոնք քիչ պիտի ընթերցուին հասարակութեան կողմէ՝ երկար ըլլալու պատճառով եւ յատկապէս անոնց գիները սուղ ըլլալուն համար:

Իսկ մենք նոյն ժամանակին մեր կողմէ աժան թերթեր պիտի հրատարակենք, որպէսզի հասարակութիւնը դաստիարակենք եւ անոնց միտքերը ուղղենք այն ուղղութեամբ որ կը ցանկանք:

Թղթատարական տուրքերու հաստատումը պիտի նուազեցնէ ստեղծագործական արտադրութիւնը եւ շուտով պիտի տիրէ աննպատակ պարապութիւն ու հեղինակները պատասխանատու ըլլալով օրէնքի առջեւ, այս պարագային մեր ձեռքերուն մէջ պիտի պահենք անոնց եւ այնուհետեւ որեւէ մէկը, որ կը մտադրէ մեզի վարկաբեկել կամ մերկացնել, պիտի չգտնէ հրատարակիչ մը որ հրատարակէ իր գործերը:

Ստեղծագործական որեւէ տեսակ տպագրելէ առաջ, հրատարակիչը կամ հեղինակը պարտաւոր է իշխանութիւններէն արտօնութիւն ձեռք բերել, յիշեալ ստեղծագործութիւնը հրատարակելու համար: Այսպիսով նախապէս տեղեակ պիտի ըլլանք մեր դէմ նիւթուած որեւէ դաւադրութեան մասին եւ պիտի կրնանք սկիզբէն ճզմել անոր գլուխը՝ հաղորդագրութիւն հրապարակելով այդ մասին:

Գրականութիւնն ու մամուլը երկու ամենէն վտանգաւոր դաստիարակիչ ուժերն են եւ այդ իսկ պատճառով, մեր կառավարութիւնը մեծ թիւով պարբերականներու տէրը պիտի ըլլայ:

Այսպիսով մենք պիտի չէզոքացնենք իւրաքանչիւր անկախ թերթի վատ ազդեցութիւնը եւ մարդկային միտքի վրայ չափազանց մեծ ուժ մը պիտի բանեցնենք ու եթէ նախօրօք տասը

թերթի հրատարակումը կը թոյլատրէինք, պիտի սկսինք մեր մարդոց մինչեւ երեսուն թերթի հրատարակումը արտօնել եւ այդպէս շարունակաբար:

Ժողովուրդը փոքր ինչ պիտի չկասկածի այս կարգաղրութիւններուն շուրջ, որովհետեւ մեր հրատարակած պարբերական մամուլը ընդդիմացող պիտի ձեւանայ մեր հայեացքներուն եւ կարծիքներուն: Այսպիսով ընթերցողներուն վստահութիւն պիտի ներշնչէ եւ գրաւիչ երեւոյթ մը պիտի հանդիսանայ մեր թշնամիներուն համար, որոնք չեն կասկածիր մեր մասին ու այդպիսով մեր թակարդը պիտի իյնան եւ ուժաթափ ըլլան:

Պաշտօնական գունաւորում ունեցող մամուլը առաջին կարգի վրայ պիտի զետեղենք, որ միշտ սթափ պիտի ըլլայ պաշտպանելու մեր շահերը. այդ իսկ պատճառով իր ազդեցութիւնը ժողովուրդին վրայ յարաբերաբար թոյլ պիտի ըլլայ:

Երկրորդ կարգի պիտի դասենք կիսապաշտօնական գոյն ունեցող մամուլը, որուն պարտականութիւնը պիտի ըլլայ սիրաշահիլ չէզոքները եւ թոյլակամները, ինչպէս նաեւ անորոշներն ու անտարբերները:

Իսկ երրորդ կարգի վրայ պիտի դասենք այն մամուլը, որ առերեւոյթ ընդդիմութիւն պիտի ցոյց տայ մեր նկատմամբ եւ որ իր հրապարակումներէն մէկուն մէջ թշնամաբար պիտի տրամադրուի մեր դէմ. մեր իսկական թշնամիները, թշնամանքի այդ պարագան որպէս յենակէտ պիտի ընդունին եւ պիտի չիմանան թէ ան խաբող բեմադրութիւն է ու այդպիսով մեր առջեւ պիտի բացայայտեն իրենց խաղաքարտերը:

Մենք պիտի ունենանք բազմաթիւ թերթեր, որոնք տարբեր համայնքներու համամիտ պիտի ըլլան՝ ազնուական, հանրապետական, յեղափոխական եւ նոյնիսկ անիշխանական ու այդպէս պիտի ըլլայ՝ քանի որ սահմանադրութիւնները անհրաժեշտաբար գոյութիւն ունին:

Այս թերթերը ճիշդ նմանը պիտի ըլլան հնդկական Վիշնու աստծուն, որ հարիւրաւոր ձեռքեր ունի եւ որուն իւրաքանչիւր ձեռքը կը շօշափէ բազկերակը հասարակութեան յարափոփոխ կարծիքին:

Երբ որ լրագրողի մը բազկերակը արագ տրոփէ եւ ոգեւո-

րութիւն ստեղծուի, այս ձեռքերը պիտի ուղղեն հանրային կարծիքը դէպի մեր նպատակադրումներուն, որովհետեւ ջղագրգիռ հիւանդը դիւրին կը ղեկավարուի եւ դիւրին կ'ենթարկուի որեւէ տեսակի ազդեցութեան:

Իսկ երբ շատախօսները տարուած կ'ըլլան այն խաբկանքով, որ իբր թէ իրենք իրենց կուսակցական թերթի կարծիքն է որ կը հոլովեն, անոնք իրականութեան մէջ մեր յատուկ կարծիքն է որ կը կրկնեն, կամ այն կարծիքը որ մենք կը ցանկանք որ տարածուի:

Անոնք պիտի կարծեն, որ իրենք կը հետեւին իրենց կուսակցական թերթին, մինչդեռ իրականութեան մէջ անոնք պիտի հետեւին այն դրօշին, որ մենք պիտի ծածանեցնենք իրենց կուսակցութեան գլխուն եւ որպէսզի մեր լրագրական բանակը այս ծրագրի ոգին գործադրէ, յայտնապէս եւ բոլոր համայնքներու համախոհութեամբ, պէտք է որ մենք մեր մամուլը մեծ հոգատարութեամբ կազմակերպենք:

Մամլոյ կեդրոնական վարչութեան ծածկոյթով գրական հաւաքոյթներ պիտի կազմակերպենք, որոնց ընթացքին մեր կամակատարներուն - առանց որ նշմարուին - պիտի տրուի ամէնօրեայ ապահովութեան գաղտնի ծածկագիրը, որպէսզի անոնք այնտեղ վիճաբանին, քննադատեն եւ հակադրուին մեր քաղաքականութեան, անպայմանօրէն միշտ մակերեսային տեսանկիւնէ եւ առանց որ իրականութեան կարեւոր մասերուն դպչին:

Մեր անդամները պիտի շարունակեն իրենց կեղծ, ձեւական բանավէճերը պաշտօնական մամուլին հետ, որպէսզի մեզի առիթ ընծայեն աւելի ճշգրիտ որոշելու մեր ծրագիրները, ինչպէս նաեւ առիթը պիտի ունենանք աւելի համապարփակ ձեւով անդրադառնալու խնդիրներուն եւ այս անշուշտ միայն մեր օգուտին պիտի ըլլայ:

Այս հակադրուիլը ընդդիմադիրներուն կողմէ, նոյնպէս մեր նպատակադրումներուն պիտի ծառայէ, որ մարդոց պիտի մղէ կարծելու, թէ խօսքի ազատութիւնը դեռ գոյութիւն ունի, միեւնոյն ժամանակ ան մեր կամակատարներուն առիթ պիտի ընծայէ, որ ցոյց տան թէ մեր ընդդիմախօսները խեղաթիւրուած եւ շինծու մեղադրանքներ կ'արձակեն մեր դէմ, մինչդեռ անոնք անզօր են

ճշգրիտ հիմք մը գտնելու, որուն վրայ յենելով կարելիութիւնը կարենան ունենալ մեր քաղաքականութիւնը բացասելու եւ քանդելու:

Այս կարգադրութիւնները, որոնց մանրամասնութիւնները հասարակութեան աչքէն պիտի վրիպին, ամենէն յաջող միջոցները պիտի ըլլան հանրային կարծիքը առաջնորդելու եւ անոր հանդարտութիւն ու վստահութիւն ներշնչելու մեր կառավարութեան նկատմամբ:

Այս կարգադրութիւններուն շնորհիւ, պիտի կարենանք ատենը մէյ մը ժողովուրդին միտքը բորբոքել եւ հանդարտեցնել քաղաքական հարցերու կապակցութեամբ, երբ այդ անհրաժեշտ կ'ըլլայ մեզի համար եւ մենք կարող պիտի ըլլանք զանոնք համոզելու կամ խլրտում յառաջացնելու անոնց մէջ, ճշգրիտ կամ կեղծ լուրեր տպագրելով, տալով իրականութիւնը եւ անոնց հակասութիւնը, համապատասխանեցնելով զայն մեր նպատակադրումներուն: Այն լուրերը որ պիտի հրապարակենք, կախում ունի այն ոճէն, որով ժողովուրդը կ'ընդունի այդպիսի լուրերը եւ յաճախ մեծապէս զգոյշ պիտի ըլլանք շօշափելու այն գետինը, նախքան քալելը անոր վրայէն:

Այն կաշկանդումները որոնք պիտի բանեցնենք յատուկ պարբերականներու վրայ, ինչպէս որ ցոյց տուի, մեզի պիտի թոյլատրէ որ մենք վստահ ըլլանք մեր յաղթանակէն մեր թշնամիներուն դէմ, որովհետեւ անոնք իրենց տրամադրութեան տակ լրագրական միջոցներ պիտի չունենան, որոնց միջոցով իրապէս կարենան իրենց կարծիքները արտայայտել ամբողջութեամբ եւ այնուհետեւ երբեք պարտադրուած պիտի չըլլանք ամբողջութեամբ իրենց հարցերը իրագործելու:

Իսկ անհմաստ ու դատարկ յօդուածներ պիտի սպրդեցնենք երրորդ կարգի մեր թերթերուն մէջ ու հարկ եղած պարագային պիտի հերքենք զանոնք եւ մեր զայրոյթը պիտի յայտնենք անոնց կապակցութեամբ, մեր պաշտօնական մամուլին միջոցով:

Ներկայիս ֆրանսական մամուլի մէջ մասնական հասկացողութեան միտումը կը նշմարուի, որպէսզի ապահովութեան ծածկագիրը տրուի, որով լրագրութեան ասպարէզի բոլոր անդամները կապուած են իրարու՝ գործի փոխադարձ կապե-

րով, գաղտնիքներով, նման հնագոյն մարգարէութիւններուն եւ անդամներէն ոչ ոք պիտի բացայայտէ իր իմացած գաղտնիքը:

Այսպիսի գաղտնիքները երբեք չեն թոյլատրուիր ընդհանրացնելու եւ երբեք առանձին հրատարակիչներ անձնապէս քաջութիւնը պիտի չունենան այդ գաղտնիքը բացայայտելու, որ իրեն վստահուած է եւ անոր պատճառը այն է, որ ոչ ոք թոյլ կու տայ անոր մուտք գործել լրագրական աշխարհը, եթէ ան իր անցեալի կենսագրութեան մէջ չունենայ նուաստացուցիչ կամ վարկաբեկիչ արարքներ:

Իսկ երբ ան ցոյց տայ կամ արտայայտէ որեւէ ըմբոստութիւն, այդ նուաստացուցիչ արարքներու արձագանգները երեւան պիտի գան, որովհետեւ այդ նուաստացուցիչ տուեալները յայտնի են միայն որոշ թիւով մարդոց, ուրեմն այդպիսով լրագրողի պատուարժան դիրքը հանրային կարծիքը պիտի շեղէ դէպի իրեն բոլոր երկիրներու մէջ եւ տխմար մարդիկ պիտի հետեւին ու հրապուրուին իրմով:

Մեր ծրագիրները պէտք է որ տարածուին յատկապէս դէպի շրջանները եւ անհրաժեշտ է մանաւանդ, որ միտքեր ստեղծենք եւ այդ միտքերը պէտք է յուշել ու տարածել այդ շրջաններուն մէջ, որպէսզի հարկ եղած պարագային զանոնք ցած բերենք դէպի մայրաքաղաք եւ այնպէս պիտի ներկայացնենք զանոնք, որպէս թէ կը հակասեն շրջաններու տրամադրութեան:

Անշուշտ պահանջներու գաղափարին աղբիւրը եւ սկիզբը պիտի չփոխուի, ըսել կ'ուզեմ մեր մօտ պիտի ըլլայ:

Մեզի համար անհրաժեշտ է որ մեր վերին իշխանութիւնը պարտադրելէն առաջ, քաղաքները երբեմն շրջաններու կարծիքի ազդեցութեան տակ ըլլան. այդ կը նշանակէ որ մայրաքաղաքը մեծամասնութեան կարծիքին պիտի ծանօթանայ, որ մենք նախօրօք կարգաւորած պիտի ըլլանք: Մեզի համար անհրաժեշտ է որ մայրաքաղաքները ժամանակ չունենան հոգեբանական իրավիճակներու մէջ քննարկելու հաստատուած իրողութիւնը, այլ զայն ընդունին իբր կատարուած իրողութիւն, որովհետեւ ան արդէն վաւերացում գտած է շրջաններու ժողովուրդին մէջ, որոնք մեծամասնութիւնն են:

Իսկ երբ հասնինք նոր դարաշրջանին - այսինքն մեր իշխա-

նութեան - պէտք չէ թոյլ տանք որ մամուլը նկարագրէ որեւէ ձեւի գայթակղեցուցիչ միջադէպեր, որովհետեւ անհրաժեշտ է որ ժողովուրդը մտածէ, թէ նոր շրջանը այն աստիճան յաջող է, որ ոճիրները չքացած են եւ այլեւս մտահոգիչ հարցեր գոյութիւն չունին:

Իսկ ուր որ ոճրային արարքները կը պատահին, պէտք է որ փակուին անմիջապէս եւ միայն յայտնի ըլլան զոհերուն՝ որոնք արդէն չկան, իսկ վկաները, եթէ վկայող իր մը գտնեն, անոնք ալ նմանապէս չքացած կ'ըլլան:

ՓՐՈՓՈՔՈԼ ՏԱՍՆԸԵՐՐՈՐԴ

Ամէնօրեայ հացի կարիքը: Քաղաքականութեան խնդիրները: Ճարտարարուեստի խնդիրները: Վայելքի եւ զբաղմունքի գրգռութիւնները: Ժողովուրդի պալատները: «Ճիշդը ինքն իրմով ճիշդ է»: Մեծ հարցերը:

Հանապազօրեայ հացի կարիքը պիտի հարկադրէ միջազգայիններուն, ստիպողաբար սանձելու իրենց լեզուները եւ այդպիսով անոնք պիտի մնան մեր նուաստ ծառաները:

Միջազգայիններէն անոնց որոնց պիտի օգտագործենք մեր մամուլին մէջ, մեր ցուցմունքով պիտի վիճարկեն այնպիսի եղելութիւններ, որոնք ցանկալի չէ որ արծարծուին մեր պաշտօնական յայտարարութեանց մէջ:

Իսկ երբ բոլոր քննարկումները այդ ուղիով ընթանան, մենք պիտի վաւերացնենք բոլոր օրէնքները, որոնց պէտք ունինք եւ անհրաժեշտութիւնը կը զգանք ու անոնք պիտի հրամցնենք ժողովուրդին, որպէս աւարտած իրականութիւն:

Ոչ ոք պիտի համարձակի վերանայելու այն ամէնը, որ արդէն արժանացած է վաւերացման, մանաւանդ երբ օղակը նեղէ անոր եւ իր նմանները, որ ցոյց կու տայ մեր կատարածը իբր հոգատարութիւն՝ յառաջդիմութիւն արձանագրելու ուղղութեամբ:

Այնժամ մամուլը հանրութեան կարծիքը պիտի շեղէ դէպի հեռուն, դէպի նորանոր հարցեր ու խնդիրներ - դուք ինքներդ գիտէք, թէ մենք ենք որ յաճախ կը դրդենք հանրութիւնը որ

նորանոր դիրքերու դիմէ:

Յիմար արկածախնդիրները պիտի շտապեն նորանոր խնդիրներ քննարկելու եւ ասոնց նմաններն են այն հպատակները, որոնք այս օրերուն չեն կրնար հասկնալ նոյնիսկ այն, ինչ որ կը ճոռոմաբանեն:

Քաղաքական հարցերը միայն մենք է որ կը լուծենք, որովհետեւ Աստուած մեզ պատրաստեց անոր նոր սերունդին միջոցաւ: Ո՞վ անոր հնարողն է մեզմէ բացի:

Դուք այս բոլորէն կրնաք եզրակացնել, որ մենք երբ կը դիմենք հանրային կարծիքին՝ այդպէս կ'ընենք որպէսզի մեր մեքենայի աշխատանքը դիւրացնենք: Կրնաք նկատել որ մենք համաձայնութիւն կը պահանջենք բոլոր այն հարցերուն, որոնք անգործնական գետնի վրայ են, այլ միայն խօսքերով եւ մենք միշտ կը հաստատենք մեր բոլոր կարգադրութիւններուն մէջ, թէ մենք յոյսով եւ ճշմարտութեամբ կ'առաջնորդուինք հանրային շահերուն ծառայելու:

Որպէսզի տատանող ամբոխը հիասթափեցնենք քաղաքական հարցեր քննարկելէ, անոնց համար պիտի յարուցենք նորանոր հարցեր, այսինքն ճարտարարուեստի եւ առեւտուրի հարցերը եւ պիտի արտօնենք, որ այդ հարցերու նկատմամբ խորանան, ինչքան որ կը ցանկան:

Եթէ մենք ամբոխին տրամադրենք նորանոր զբաղմունքներ, մենք զինք գոհացուցած կ'ըլլանք, որպէսզի ան հրաժարի եւ ետ դառնայ այն ամենէն, որ ան կը կարծէ թէ քաղաքական աշխուժութիւն է: Օրինակի համար առեւտուրը, որմով կը փորձենք անոնց ցոյց տալ, թէ ան նոյնպէս քաղաքական խնդիր է:

Մենք էինք որ ամբոխը շահագրգռեցինք մասնակից դառնալու քաղաքական ուղղութիւններու, որպէսզի անոնց տառապանքը ապահովենք մեր կռուի ընթացքին, զոր կը մղենք միջազգայիններու կառավարութիւններուն դէմ:

Որպէսզի ամբոխը հեռացնենք քաղաքականութենէն, յայտնաբերելու ենք այն նոր աշխատանքային գիծը, որմով պիտի զբաղեցնենք զինք զանազան տեսակի զբաղմունքներով, խաղերով եւ ժամանցի զուարճանքներով ու հաւաքոյթներով եւ այդպէս շարունակ:

Շուտով մենք պիտի սկսինք թերթերու մէջ յայտարարել, մարդոց հրաւիրելով մասնակցելու զանազան տեսակի միջոցառումներու, ինչպէս արուեստի, մարզական եւ նմանօրինակ ձեռնարկներու. ինչպէս նաեւ ճաշկերոյթներու, նախշազարդուած սրահներու մէջ:

Այս նոր զուարճալիքները հաստատապէս ժողովուրդին միտքը պիտի շեղեն այն հարցերէն, որոնց շուրջ իրենց հետ մենք տարակարծիք ենք եւ երբ որ ժողովուրդը աստիճանաբար կը կորսնցնէ իր ազատ մտածելու կարողութիւնը, այն ժամանակ բոլորը մեզի հետ պիտի ձայնեն եւ այն ալ միակ պատճառով մը, որ մենք պիտի ըլլանք հասարակութեան միակ անդամները, որոնք կարող պիտի ըլլան նորանոր միտքեր ու գաղափարներ կայացնելու:

Այդ գաղափարներն ու միտքերը պիտի ներկայացնենք մեր մեքենան ի գործ դնելով, այն ալ միայն այն մարդոց միջոցով, որոնց համագործակցութիւնը մեզի հետ ամէն կասկածէ վեր է:

Երբ մեր կառավարութիւնը հաստատուի, ամէն տեսակի վերացական տեսութիւններ կրողները, ինչպէս անհիշխանականներն ու ազատականները, իրենց դերը կատարած պիտի ըլլան:

Մենք կատարելապէս յաջողեցանք՝ յառաջդիմութեան մասին մեր տեսութիւններով, միջազգայիններու դատարկ գլուխները շրջել գիտակցութենէ դէպի անտրամաբանութիւն: Չի գտնուիր միջազգայիններու մէջ գլուխ մը, որ կարող ըլլայ նկատելու, թէ իւրաքանչիւր վիճակ որ կը թաքնուի յառաջդիմութիւն բառին ետեւը, մոլորուած վիճակ է եւ հեռու է իրականութենէն, բացի այն դէպքերէն, երբ այդ բառը ցոյց կու տայ կամ կը բնորոշէ նիւթական կամ գիտական երեւոյթներ:

Ճշմարտութիւնը ուսուցանելու մէկ ձեւ կայ եւ որուն մէջ յառաջդիմութեան համար առիթ չկայ: Յառաջդիմութիւնը որպէս կեղծ գաղափար - ճշմարտութիւնը ծածկող - կը ջանայ որ մեզմէ բացի ճշմարտութիւնը ոչ ոք գիտնայ, մենք՝ Աստուծոյ Ընտրեալ Ժողովուրդս, այս բոլորին պահակները:

Երբ մտնենք մեր երկիրը, մեր քարոզիչները պիտի սկսին բացատրել այս խնդիրները, որ մարդկութիւնը գլխիվայր դարձուց եւ մեր ուղղութեամբ մղեց:

Արդեօք ո՞վ կը կասկածի հատիկի չափ, թէ այս ժողովուրդները մենք էինք որ թատերականօրէն առաջնորդեցինք, ըստ քաղաքական մեր ծրագրին, որ որեւէ մարդ արարածի մը մտքով չանցաւ եւ չկրցաւ հասկնալ թէ իր շարասիւնը այդպէս ընթացաւ դարեր շարունակ

ՓՐՈԹՈՔՈԼ ՏԱՄՆԸՉՈՐՈՐԴ

Ապագայի կրօնքը: Ստրկութիւնը իր ապագայի վիճակներով: Ապագայի կրօնքը թաքուն է եւ անհասանելի որեւէ գիտակցութեան: Անբարոյ եւ ընդհանուր հրատարակելի գրականութիւնը ապագային:

Երբ մենք մեր իշխանազօրութիւնը կ'ապահովենք եւ կը դառնանք աշխարհի տէրերը, պիտի չթոյլատրենք որեւէ կրօնքի գոյութիւնը՝ բացի մեր կրօնքէն, այսինքն միաստուածութիւնը դաւանող կրօնքը: Աստուած մեզ ընտրելով մեր բախտը կապուեցաւ այդ կրօնքին եւ անոր միջոցով աշխարհի ճակատագիրը մերինին կապուեցաւ:

Այդ պատճառով մենք պէտք է կործանենք միւս բոլոր կրօնքներն ու հաւատքի բոլոր գաղափարախօսութիւնները: Թէեւ այս կարգադրութեան արդիւնքը պիտի ըլլայ անհաւատներու յառաջացումը, ինչպէս այսօր կը տեսնենք, սակայն այս մէկը մեր կարծիքը չի փոխեր, որով անցումային ժամանակաշրջան է:

Ան օրինակ պիտի հանդիսանայ բոլոր գալիք սերունդներուն, որոնք պիտի հնազանդին մեր ուսմունքին՝ Մովսիսականութեան, որ մեզի վստահուեցաւ - իր ամբողջութեամբ եւ խիստ գաղափարաբանութեամբ - որպէսզի մենք որպէս պարտականութիւն, բոլոր ժողովուրդները մեզի ենթարկենք:

Երբ մենք այդ բանը ընելու ըլլանք, պիտի յայտարարենք թէ Մովսիսականութեան միջոցով մարդը կը դիմէ բարձրեալին առանց միջնորդի:

Այնուհետեւ, այս փոխանցման շրջանին, յօդուածներ եւ ուսումնասիրութիւններ պիտի հրապարակենք, որոնց միջոցով բաղդատութիւն պիտի կատարենք մեր օգտակար իշխանու-

թեան եւ նախորդ իշխանութիւններու միջեւ: Օրինութեան ու խաղաղութեան իրավիճակը, որ դարերու խռովարարութեան արդիւնք է - օգտակար պիտի ըլլայ նաեւ ցոյց տալու համար մեր նոր իշխանութեան բարեմասնութիւնները:

Պիտի նկարագրենք այն սխալները, որ գործեցին միջազգայիններն ու կառավարութիւնները իրենց իշխանութեան ընթացքին եւ այն ալ գունագեղ կերպով: Պիտի սկսինք զզուանքի եւ դժգոհութեան զգացումը բորբոքել նախորդ իշխանութեան ծրագիրին նկատմամբ:

Ժողովուրդներ պիտի գերադասեն խաղաղութեան այս իշխանութիւնը թէկուզ ստրկութեան մէջ, քան թէ ազատութեան այն իրաւունքները զորս կը փառաբանէին: Ան ահաւոր դաժանութեամբ տանջեց իրենց եւ իրենցմէ քամեց մինչեւ իսկ մարդկային գոյութեան աղբիւրը ու անոնք որոնք մղեցին զիրենք իրագործելու զայն, ոչ այլ ոք էին քան խումբ մը արկածախնդիրներ, որոնք չէին գիտակցիր թէ ինչ կ'ընեն:

Ամուլ կառավարական փոփոխութիւնները, որով մենք պիտի գայթակղեցնենք միջազգայինները - նպատակադրելով կործանել անոնց պետութեան հիմքը - այն ժամանակ ձանձրացուցած պիտի ըլլան ժողովուրդները կատարելապէս, այն աստիճան որ անոնք պիտի նախընտրեն որեւէ ձեւով տառապիլ մեր իշխանութենէն՝ վախնալով վերադառնալ այն տառապանքին եւ յուսալքութեան, որուն կրկին պիտի ենթարկուին, եթէ նախկին իշխանութիւնը վերադառնայ:

Միեւնոյն ժամանակ պիտի չմոռնանք յատկապէս քննադատել միջազգայիններու կառավարութիւններու պատմական սխալները, որ երկար ժամանակ տանջեց մարդկութիւնը, որովհետեւ անոնց կը պակսէր գիտակցութիւնը, թէ ինչն է որ կը համաձայնի մարդկային կեանքի ճշմարիտ երջանկութեան, քանի որ անոնք միշտ կը փնտռէին ընկերային կեանքի շքեղ միջոցները:

Միջազգայինները երբեք չնկատեցին, որ իրենց ծրագիրները փոխանակ բարելաւելու յարաբերութիւնները մարդոց միջեւ, զանոնք աւելի եւս վատթարացուցին եւ այս յարաբերութիւնները մարդկային գոյութեան հիմքը կը հանդիսանան:

Մեր սկզբունքներու եւ կարգադրութիւններու ամբողջ ուժը զայն յստակացնելու մէջ կը կայանայ ու ան ճիշդ հակապատկերն է նախկին ընկերային վիճակներու կորսուած եւ ապականած ծրագրին:

Մեր փիլիսոփաները պիտի մերկացնեն միջազգայիններու բոլոր կրօններու արմատները, սակայն ոչ ոք պիտի կրնայ մեր կրօնքին իրականութիւններուն մասին դատել, որովհետեւ ոչ ոքի կարողութիւնը պիտի տրուի զայն գիտնալու խորաթափանց կերպով, բացի մեր ընտրանի ժողովուրդէն, որ զայն պիտի չվտանգէ գաղտնիքները բացայայտելով:

Լուսաւորութեան եւ յառաջդիմութեան դարեր կոչուած շրջանին, մարդոց ձեռքը այնպիսի հիւանդագին գրականութիւն մը դրինք, որ թեթեւ ու սին էր եւ որմէ կը զզուէինք:

Պիտի շարունակենք այդպիսի գրականութեան մը տիրապետող դիրքը, նոյնիսկ կարճ ժամանակամիջոցով մը մեր իշխանութիւնը հաստատելէ ետք, որպէսզի յստակօրէն ցոյց տանք անոր տարբերութիւնը այն փառաւոր ուսմունքէն, որ պիտի հրապարակենք: Մեր կառավարիչները, որոնք պատրաստուած են միջազգայինները ղեկավարելու, ճառեր պիտի խօսին, ծրագիրներ պիտի նախագծեն եւ յուշագրութիւններ պիտի սեւցնեն, այն նպատակով որ այս բոլորը ազդեցութիւն պիտի գործեն մարդոց միտքերուն վրայ եւ որոնք նպաստաւոր են մեզի:

ՓՐՈԹՈՔՈԼ ՏԱՄՆԸՀԻՆԳԵՐՈՐԴ

Յեղաշրջումը կամ յեղափոխութիւնը կը տիրէ աշխարհը միեւնոյն ժամանակ: Մահավճիռը: Մասոն միջազգայիններու բախտը ապագային: Իշխանութեան գաղտնիքները: Մասոնական օթեակները բազմացնելը: Մասոն երէցներու կեդրոնական իշխող մարմինը: Զեղծարարական միջոցները: Մասոնութիւնը եւ իր ղեկավարութիւնը բոլոր գաղտնի միութիւններուն վրայ: Մեծամիտներու ըսածները սիրայօժար ընդունիլ: Համախմբուած միութիւնը: Զոհերը: Մահուան դատապարտել նոյնիսկ անոնք որոնք մասոն են: Օրէնքներու եւ իշխանութեան վեհութեան անկումը: Մեր տեղը որպէս ընտրեալ ժողովուրդ:

Ապագայի կառավարութեան մէջ օրէնքներու յատկութիւնը հակիրճ եւ յստակ ըլլալն է: Հրամաններուն հնազանդիլ: Պատժել բոլոր անոնց որոնք վատ կը տնօրինեն օրէնքները: Պատիժի խստութիւնը: Դատաւորներուն աշխատանքէն ազատ արձակելու տարիքը սահմանել: Ազատամտութիւնը դատաւորներուն եւ իշխանութեան մօտ: Աշխարհի հարստութեան մէկտեղումը: Մասնական բռնատիրական իշխանութիւնը: Դատը բեկման ենթարկելու իրաւունքը ապագային: Հայրական երեւոյթը ապագայի իշխանութեան մէջ: Ուժեղի իրաւունքը միակ իրաւունքն է եւ ուրիշ ոչ մէկ բան: Իսրայէլի թագաւորը բովանդակ աշխարհի հայրն է:

Երբ վերջնականապէս մեր իշխանապետութիւնը ձեռք բերենք, ճիգ պիտի չխնայենք արգիլելու դաւադրութիւնները՝ որոնք կը ծրագրուին մեր դէմ. հիմնուելով քանի մը քաղաքական յանկարծակի յեղաշրջումներու վրայ, որոնք այնպէս մը պիտի կազմակերպենք, որ անոնք միաժամանակ տեղի ունենան բոլոր երկիրներու մէջ եւ մենք արագօրէն պիտի տիրանանք իշխանութեան, երբ անոնց կառավարութիւնները պաշտօնապէս յայտարարեն որ իրենք անկարող են ժողովուրդները կառավարելու:

Կրնայ ըլլալ որ երկար ժամանակ տեւէ այս մէկուն իրականանալը եւ որ այդ ժամանակաշրջանը մէկ դար ըլլայ: Որպէսզի կարենանք մեր դէմ նիւթուած դաւադրութիւնները կանխել, երբ հասնինք իշխանութեան, մենք մահավճիռ պիտի գործադրենք առանց որեւէ գութի բոլոր անոնց նկատմամբ, որոնք զէնք կը ճօճեն ընդդէմ մեր իշխանութեան հաստատման:

Որեւէ այլ գաղտնի նոր խմբակի մը կազմութեան պատիժը նոյնպէս մահը պիտի ըլլայ, իսկ այն գաղտնի խմբակները, որոնք ներկայիս գոյութիւն ունին եւ զորս մենք գիտենք, որոնք կը ծառայեն եւ արդէն ծառայած են մեր նպատակներուն՝ մենք պիտի կազմալուծենք զանոնք եւ անոնց անդամները պիտի աքսորենք Եւրոպայէն հեռու աշխարհի խուլ անկիւնները:

Միեւնոյն այս միջոցով պիտի վերաբերինք միջազգային մասոններէն իւրաքանչիւրին հետ, որոնք պէտք եղածէն աւելին գիտեն, մեր ապահովութեան համար:

Մեր կառավարութեան որոշումները կտրական պիտի ըլլան եւ ոչ ոք իրաւունք պիտի ունենայ առարկելու: Որոշ միջազգայիններու ալ ներում պիտի շնորհենք, որեւէ պատճառով, որպէսզի վախի մէջ պահենք զանոնք, անակնկալներու եւ աքսորի սպասումով:

Օրէնք մը պիտի հանենք, որով նախկին գաղտնի կազմակերպութիւններու անդամները միշտ ենթակայ պիտի ըլլան աքսորուելու Եւրոպայի մէջ, երբ այն ժամանակ Եւրոպան մեր կառավարման կեդրոնը ըլլայ:

Որպէսզի բոլոր միջազգայիններու խմբակները ետ մղենք եւ խեղաթիւրենք - այն խմբակները, որոնց հոգիին խորքը սերմանեցինք պառակտումները եւ ընդդիմութեան հակումի սկզբունքները՝ յանուն ընդդիմութեան - անոնց նկատմամբ առանց որեւէ գութի կարգադրութիւններ պիտի կիրառենք, այսպիսի կարգադրութիւններով ժողովուրդները պիտի գիտնան, որ անկարելի է թշնամանք ցուցաբերել մեր իշխանութեան նկատմամբ:

Հասնելու համար յաջողութեան՝ թէկուզ ան իրականացուի բազում զոհողութիւններով, պարտականութիւնն է իւրաքանչիւր խմբաւորման՝ որպէսզի ստուգէ իր գոյութեան պայմանները, ոչ թէ միայն թաքնուած իր առանձնաշնորհումներով՝ զորս ինք կը վայելէ, այլ նաեւ իր պարտաւորութիւնները գործադրելով:

Հիմնական պայմանը իր հաստատուն մնալուն՝ կը կայանայ իր իշխանութեան դիրքը ուժեղացնելու մէջ եւ այդ դիրքին կարելի է հասնիլ միայն հզօր եւ անսասան ուժով: Անիկա այն ուժն է, որ պիտի թուի թէ սրբազան է եւ իր սրբութիւնը անհնազանդելի ու պարուրուած է ներքին խորհրդաւոր ուժով մը, որպէսզի օրինական հանդիսանայ Աստուծոյ կամքին եւ տնօրինած ճակատագրին:

Այդպիսին էր մինչեւ հիմա ռուսական բացարձակ մենատիրութիւնը՝ մեր միակ թշնամին, անշուշտ առայժմ հաշուի չառնելով Պապական եկեղեցին: Յիշեցէք Իտալիան, երբ հոն արիւն կը հոսէր, Սիլայի գլխու մէկ մազին իսկ դպչող չեղաւ՝ երբ ինք այն մարդն էր, որ պատճառ եղաւ այնտեղ արիւնը ցայտեցնելուն:

Սիլայի անհատական հզօրութեան արդիւնքը եղաւ այն, որ ինքը ժողովուրդին աչքին բարձրացաւ եւ անվախօրէն իր վերադարձը դէպի Իտալիա, զայն դարձուց սուրբ եւ իր սրբութիւնը անձեռնմխելի: Ժողովուրդը չի վնասեր այն մարդուն, որ զինք կը կախարդէ իր քաջութեամբ եւ խելքով:

Մինչեւ որ այն ժամանակը հասնի, երբ մենք իշխանութեան հասած ըլլանք, պիտի փորձենք կազմել եւ կրկնապատկել ազատ մասոններու օթեակները աշխարհի չորս կողմը ու այնտեղ պիտի ներգրաւենք բոլոր անոնց, որոնք կ'ըլլան երեւելի եւ կամ անոնք, որոնց մասին յայտնի է որ հասարակութեան մէջ երեւելի գործունէութիւն կը ծաւալեն:

Այս օթեակները պիտի ըլլան այն գլխաւոր վայրերը, որմէ պիտի ստանանք մեր լրտեսական ցանկացած լուրերը, ինչպէս նաեւ անոնք պիտի ըլլան մեր ծանուցման ամենէն լաւ կեդրոնները:

Այս բոլոր օթեակները պիտի կեդրոնացնենք միայն մեզի յայտնի մէկ ղեկավարութեան հովանիին տակ եւ այդ ղեկավարութիւնը պիտի բաղկանայ մեր գիտուններէն: Այդ օթեակները պիտի ունենան նաեւ իրենց յատուկ բանբերները, որոնք քօղ պիտի ծառայեն, որպէսզի թաքուն պահենք այն վայրը, ուր իրապէս կը գտնուի մեր ղեկավարութիւնը եւ միայն այդ ղեկավարութիւնն է, որ իրաւունք ունի նշանակելու իր անունով խօսողները, ինչպէս նաեւ իրաւունք ունի օրուայ ծրագիրը նախագծելու եւ գաղտնի բառը ընելու:

Մենք այդ օթեակներուն մէջ թակարդ պիտի լարենք հասարակութեան բոլոր ազատական եւ յեղափոխական տարրերուն դէմ, որոնք զանազան դասակարգերէ կու գան:

Այս ձեւով մեզի յայտնի կ'ըլլան բոլոր քաղաքական գաղտնի ծրագիրներն ու դաւադրութիւնները եւ մենք ենք որ անոնց ուղղութիւն կու տանք՝ իրենց ծննդեան օրէն իսկ:

Համաշխարհային ընդհանուր ոստիկանութեան բոլոր գործակալները այդ օթեակներուն անդամ պիտի ըլլան, ինչպէս նաեւ ամէն մէկ երկրի տեղական ոստիկանութիւնը, որով ոստիկանութեան ծառայութիւնները մեծ կարեւորութիւն ունին մեզի համար, որովհետեւ անոնք կրնան իրենց յատուկ միջոցները

օգտագործել ըմբոստներուն դէմ: Նաեւ վարագուրել մեր ձեռնարկումները եւ տրամաբանական բացատրութիւններ եզրակացնել զանգուածներու ճանճրոյթին ու ընդհանուր բողոքին շուրջ:

Իսկ ժողովուրդէն անհատներ, որոնք կամաւոր կը մտնեն գաղտնի միութիւններու մէջ, արկածախնդիրներ են եւ որոնք քմահաճ ձեւով կը ցանկան ընթանալ կեանքի մէջ ու երբեք լրջախոհութեան հակում չունին, այլ թեթեւամիտներ են իրենց սահմանափակ գիտելիքներով: Այդպիսիներուն շատ դիւրին պիտի ըլլայ ծառայեցնել մեր նպատակներուն՝ արգիլել տալով որ ղեկավարման մարմինները բնականոն աշխատին, որ մենք գործի դրած էինք:

Իսկ երբ ամբողջ աշխարհը կը տառապի տագնապներէ, այդ կը նշանակէ որ անհրաժեշտ էր մեզի համար, որ այդպէս տագնապեցնենք զայն, որպէսզի անոր հզօր կարծրութիւնը կործանենք: Իսկ երբ աշխարհի կեդրոնը դաւադրութիւն սկսի, այդ կը նշանակէ որ մեր ամենէն հաւատարիմ կամակատարներէն մէկը կը գլխաւորէ այդ խառնակութիւնը:

Հետեւաբար բնական է, որ մենք ուղղութիւն տանք մասոնական ձեռնարկումներուն, որով մենք գիտենք թէ ինչպէս պէտք է ուղղել զանոնք եւ մենք ենք միայն որ գիտենք որեւէ գործի վերջնական նպատակը, մինչդեռ միջազգայիները անգիտակից են մասոնութեան վերաբերող հարցերու մեծամասնութեան եւ անկարող են՝ թէկուզ տեսնել իրենց կատարած արարքներուն մօտալուտ արդիւնքները:

Անոնք ընդհանրապէս միայն կը մտածեն ժամանակաւոր փառահեղ օգուտներու մասին եւ կը բաւարարուին իրենց նպատակը իրագործելով, երբ ան իրենց փառամոլութեան գոհացում կու տայ:

Անոնք երբեք չեն ըմբռներ, որ սկզբնական միտքը իրենցը չէր, այլ մենք էինք որ իրենց յուշեցինք այդ խնդիրը:

Միջազգայիները յաճախ կ'անդամակցին մասոնական օթեակներու, միայն հետաքրքրասիրութեան համար, կամ ալ այն յոյսով որ իրենք ալ ստանան իրենց բաժինը՝ այնտեղ տեղի ունեցող լաւ անցուդարձերէն, իսկ ոմանք ալ կը սիրեն շատախօսել ժողովուրդին առջեւ, որ պարզապէս ցուցամոլութիւն է:

Միջազգայինները կը փնտռեն յաջողութեան ջատագովութիւնները եւ մեծարման բացագանչութիւնները. մենք այդ բոլորը կը բաշխենք անհաշիւ եւ առանց վերապահութեան ու այդ պատճառով է, որ մենք անոնց ծաղրելով կը թողունք որ իրենց յաջողութիւնները ձեռք բերեն, որպէսզի զանոնք օգտագործենք՝ ամէն անգամ որ փառամոլութեան հովեր ունենան:

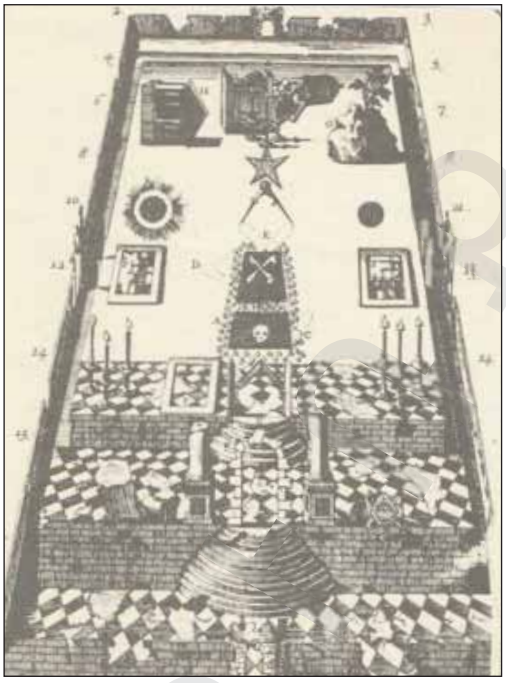
Անոնք մեր միտքերով կը յագենան ակամայ եւ իրապէս կը վստահին իրենց անձին անձեռնմխելիութեան՝ ենթադրելով թէ իրենք են միայն գաղափարներ յղացողները եւ որ իրենք իրենց դիտողականութեամբ ենթակայ չեն ուրիշներու ազդեցութեան:

Շատ դիւրին է ամենէն ճարպիկ միջազգայինին մղել դէպի ծիծաղելի եւ յիմար վիճակներու, այն ալ իր փառասիրութիւնը եւ ինքնասիրութիւնը բորբոքելով. միւս կողմէ, նոյնպէս դիւրին է անոր քաջութիւնը եւ վճռականութիւնը սահմանափակել ամենէն սովորական յուսախաբութեամբ, պարզապէս փոքր ինչ լռելով իրեն ուղղուած մեծարման բացագանչութիւններուն մասին եւ այդպիսով անոր կ'առաջնորդես ենթարկուածութեան վիճակին, նուաստացած ինչպէս ստրուկը, որովհետեւ զայն կը կասեցնես նոր յաջողութեան յոյս ունենալէ:

Պէտք է որ մեր ժողովուրդը արհամարհէ այս տեսակի յաջողութիւնը, որ միջազգային անհատներուն միտքը կ'աշխատցնէ եւ նուազ կը ձգտի տեսնել իր ծրագիրները իրականացած, մինչ կը տեսնենք որ միջազգայինները ընդհակառակը՝ կը սիրեն այդ տեսակի «յաջողութիւնը» եւ պատրաստ կ'ըլլան իրենց բոլոր ծրագիրները զոհաբերելու անոր սիրոյն:

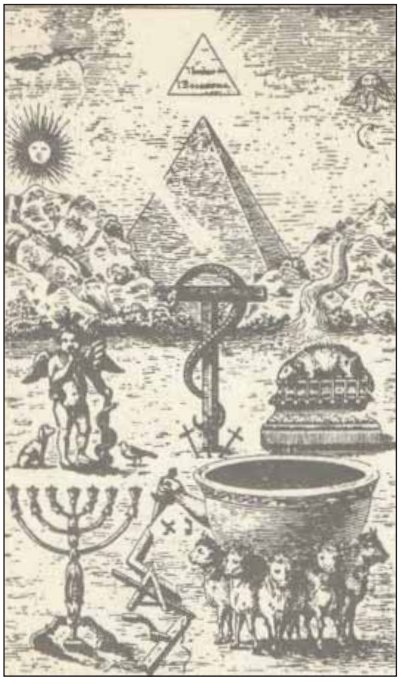
Այս երեւոյթը միջազգայիններու նկարագրին մէջ ըլլալը կը դիւրացնէ մեր գործը, որ կը ցանկանք կատարել իրենց հետ: Իրենցմէ անոնք որոնք կ'երեւին որպէս թէ վագրեր եւ առիւծներ, անոնց հոգեբանութիւնը ոչխարներու պէս յիմար եւ իրենց գլուխները լեցուն են դատարկութեամբ՝ հովուն փչած ուղղութեամբ գացող:

Պիտի թողունք զիրենք որ իրենց երազներու ճամբով ընթանան՝ ամուլ յոյսերու նժոյգին հեծած, որպէսզի մարդկային անհատականութեան գաղափարը կործանենք հաւաքականութեան սկզբունքի վերացական միտքերով:

Մասոնական զանազան խորհրդանշաններ

Անոնք դեռ չեն հասկցած ու պիտի չհասկնան, որ այս վայրենի երազը կը հակադրուի բնութեան հիմնական օրէնքին - այն է - ի սկզբանէ իւրաքանչիւր էակ ստեղծուած է միւսէն տարբեր, որպէսզի անկից ունենայ իր անկախ եւ ինքնուրոյն անհատականութիւնը:

Արդեօք իրականութիւն չէ՞, որ երբ մենք կարող ենք միջազգայիները մղել այսպիսի սխալ ըմբռնումներով, այդ արդէն յատակօրէն կը փաստէ որ անոնք զուրկ են շրջահայեաց ըլլալէ՝ մարդկային կեանքի նկատմամբ, եթէ անոնք բաղդատենք մեզ հետ: Այստեղ կը կայանայ մեր յաջողութեան մեծ գրաւականը:

Որքան հեռատես էին մեր իմաստուն նախնիները, երբ մեզի թելադրեցին, որ հզօրագոյն նպատակներուն հասնելու համար, պէտք չէ որ կանգ առնենք, թէկուզ պահ մը, միջոցներու առջեւ եւ պէտք չէ որ հաշուի առնենք զոհերու թիւը, որոնց պէտք է զոհել, հասնելու համար այդ նպատակին:

Մենք երբեք հաշուի չենք առած զոհերը՝ այդ անասուն միջազգայիններու սերունդներէն, թէեւ մենք մեր իսկ ժողովուրդէն շատերը զոհեցինք: Միջազգայիններու զոհերուն այնպիսի դիրք մը տուինք աշխարհի մէջ, որ անոնք երբեք չէին երազեր հասնելու անոր: Իսկ մեր զոհերը՝ որոնք համեմատաբար քիչ են, մեր ժողովուրդը փրկեցին կործանումէ:

Իւրաքանչիւր արարած վերջ կը գտնէ մահով եւ նախընտրելի է որ այդ վերջաւորութիւնը արագացնենք այն մարդոց, որոնք մեր նպատակադրումները կ'արգելակեն եւ ոչ թէ անոնց որ կ'օժանդակեն:

Մենք պատրաստ ենք մասոն մը մահապատիժի ենթարկելու այնպիսի միջոցներով, որմէ որեւէ մէկը բան մը չգիտնայ, նոյնիսկ ենթական, բացի եղբայրներէն - եւ ան կը մեռնի որոշուած ժամանակին, կարծէք թէ բնական կերպով մահացաւ հիւանդութեան պատճառով... իսկ եղբայր մասոնները, եթէ փոքր ինչ կասկածին իրականութեան շուրջ, պիտի չհամարձակին ընդդիմանալ:

Այսպիսի միջոցներով է որ արմատախիլ պիտի ընենք ընդդիմութիւնը՝ նոյնինքն մասոնութեան մէջէն ուղղուած մեր հրամաններուն դէմ: Մինչ մենք կը քարոզենք ազատական ուս-

մունքը միջազգայիններուն մէջ, որպէսզի անոնք իրենց ուզածը ընեն, միւս կողմէ մեր ժողովուրդը եւ մեր գործակալները կը պահենք կատարեալ հպատակութեան մէջ:

Մեր ազդեցութեամբ էր որ անոնք՝ միջազգայինները, սկսան օրէնքներուն քիչ թէ շատ հնազանդիլ: Անոնց օրէնքները կործանեցան ազատական գաղափարներու պատճառով, որ մենք տարածեցինք իրենց մէջ եւ ամենէն վտանգաւոր խնդիրները, ըլլան անոնք քաղաքական կամ բարոյական, արդարադատութեան կեդրոններուն մէջ կը վճռուին այն ձեւով, ինչպէս որ մենք կը յուշենք:

Միջազգայիններէն անոնք, որոնք կը տնօրինեն արդարադատութեան խնդիրները, հարցերը կը դիտեն մեր ընտրած տեսանկիւնէն՝ որպէս ներկայանալի եւ այս է այն բոլորը ինչ որ մենք իրագործած ենք մինչեւ հիմա, յենարան ունենալով մեր կամակատարները եւ այնպիսի մարդիկ, որոնք այնպէս կը թուի թէ մենք կապ չունինք անոնց հետ. օրինակ մամուլի կարծիքը եւ ուրիշ միջոցները:

Առաւել եւս ծերակոյտի անդամները եւ ուրիշ մեծամեծները մեր խորհուրդներուն կը հետեւին կոյրօրէն, տրուած ըլլալով որ միջազգայիններու միտքը իր բնոյթով բացարձակ անասնական է եւ անկարող է որեւէ հարց նկատել ու վերլուծել եւ դեռ աւելին, անկարող է կռահել թէ ինչ արդիւնքի կրնայ հասնիլ այս կամ այն իրավիճակը:

Մտածողութեան այս բացարձակ տարբերութիւնը մեր եւ միջազգայիններու միջեւ յստակօրէն ցոյց կու տայ մեր՝ Աստուծոյ կողմէ ընտրուած ըլլալու խորհուրդը, նաեւ այն, որ մենք բացառիկ բնաւորութիւն մը ունինք, որ վեր է մարդկային բնաւորութենէն, երբ ան բաղդատելու ըլլանք միջազգայիններու տարրական եւ անասնական միտքին հետ:

Անոնք աչքեր ունին սակայն բան մը չեն տեսներ ինչ որ իրենց առջեւ է, իրականութիւնները միայն կը դիտարկեն, սակայն չեն կրնար գուշակել եւ անկարող են որեւէ բան յօրինել (կրնայ ըլլալ որ բացառութիւն կազմէ միայն նիւթական արտադրութեան բնագաւառը): Այս բոլորէն յստակ կը դառնայ, որ բնութիւնը ինք մեզի զօրութիւնը տուած ու ճակատագրած է

աշխարհը ղեկավարելու եւ իշխելու:

Երբ գայ այն ժամանակը որ մենք բացայայտօրէն պիտի իշխենք, ինչպէս նաեւ ամէն ինչ մեր ձեռքը առնենք օր ցերեկով, մենք ցոյց պիտի տանք մեր իշխանութեան օգուտները, պիտի ուղղենք բոլոր օրէնքները եւ մեր օրէնքները ամբողջութեամբ պիտի ըլլան հակիրճ ու յստակ. ըլլալով կրճատ, անոնք բացատրութեան կարիքը պիտի չունենան նաեւ այն պատճառով, որ իւրաքանչիւր անձ կարող պիտի ըլլայ հասկնալու անոր արտաքին ու ներքին բովանդակութիւնը:

Այդ օրէնքներու հիմնական առանձնայատկութիւնը պիտի ըլլայ անհրաժեշտ հնազանդութիւնը ապահովելու իշխանութեան, որուն այդ առաւելութիւնը պիտի հասնի բարձր աստիճանի ու այնժամ պիտի վերանան իշխանութեան չարաչար օգտագործման բոլոր տեսակները, որովհետեւ իւրաքանչիւր անձ պատասխանատու պիտի ըլլայ միակ բարձրագոյն իշխանութեան առջեւ, այսինքն կառավարող իշխանութեան:

Միեւնոյն ժամանակ իշխանութեան չարաչար օգտագործումը մարդոց կողմէ չափազանց խիստ ձեւով պիտի պատժուի եւ այն աստիճանի, որ ոչ ոք ցանկութիւն պիտի ունենայ անձնական փորձը ի գործ դնել այդ առումով:

Մենք աչալուրջ պիտի հսկենք մեր վարչական մարմնի իւրաքանչիւր քայլը եւ որուն վրայ պիտի յենի պետական կառոյցի աշխատանքը, որովհետեւ երբ վարչական աշխատանքները կը դանդաղին՝ ամենուրէք խռովութիւններ կը տարածուին եւ պէտք է յայտնի ըլլայ որ անօրինական որեւէ արարք կամ գործ անպատիժ պիտի չմնայ, ինչպէս նաեւ իշխանութեան որեւէ չարաչար տնօրինում:

Պիտի չքանան բոլոր ծածուկ գործունէութիւնները եւ դիտաւորեալ թերացումները վարչութեան պաշտօնէութեան կողմէ, այն ալ երբ անոնք բաւական պատժական օրինակներ պիտի տեսնեն իրենց առջեւ՝ գործադրուած արժանիներու նկատմամբ:

Մեր իշխանութեան հզօրութիւնը կը պարտաւորեցնէ իր դիրքին համապատասխան պատժամիջոցներ կիրառել, այսինքն այդ պատիժները խիստ պիտի ըլլան թէկուզ ամենէն փոքր

թշնամանքի պարագային՝ մեր իշխանութեան հանդէպ, գործադրուած թշնամացած անձի մը կամ ուրիշներու շահերու օգտին:

Այն անձը որ պիտի պատժուի իր կատարած սխալներուն համար - թէեւ չափազանց խիստ - զինուոր մըն է որ կը մեռնի վարչական ռազմադաշտին մէջ, յանուն իշխանութեան եւ յանուն սկզբունքի ու օրէնքի:

Այս բոլոր յիշատակուածները թոյլ չեն տար շեղիլ ընդհանուր ուղիէն՝ վասն անձնական շահերու, նոյնիսկ եթէ այդ շեղումները կատարուին ժողովուրդի վերադիրներէն եւ ղեկավարներէն: Օրինակի համար մեր դատաւորները պէտք է որ գիտակցին, թէ խղճալու պատճառով որեւէ ներողամտութիւն ցուցաբերելու պարագային, անոնք բռնաբարած կ'ըլլան արդարութեան օրէնքը, այն օրէնքը որ դրուեցաւ անձին անհատականութիւնը սրբացնելու, պատիժներ գործադրելով մարդոց նկատմամբ՝ իրենց գործած ոճիրներուն համար:

Երբեք չարտօնուիր որ դատաւորը գութ ցուցաբերէ. ան այնտեղ է օրէնքի վճիռը արձակելու: Եթէ դատաւորը անձնական մղումներ ունի, այդ առաքինի վարքագիծը միայն պէտք է որ դրսեւորուի իր անձնական կեանքին եւ ոչ թէ դատաւորի պաշտօնական կարողութեան մէջ, որուն նպատակն է մարդկային ցեղի բարօր կեանքի դաստիարակչութեան եւ ցուցմունքի հիմունքներ դրսեւորելը:

Օրէնքի պաշտօնեաները դատարաններուն մէջ պէտք չէ որ ծառայեն 55 տարեկանէն ետք՝ հետեւեալ երկու պատճառներով.

Առաջին - Տարեցները աւելի կարծր կ'ըլլան եւ հաստատամիտ, կառչելու իրենց տեսակէտներուն, որոնցմով որ արդէն կողմնորոշուած են, ինչպէս նաեւ անոնք աւելի նուազ ատակ են նոր կարգերուն հնազանդելու:

Երկրորդ - Այս կարգադրութիւնը կարելի պիտի դարձնէ, որ մենք աւելի ճկուն ըլլանք փոփոխութիւններ մտցնելու վարչական մարմիններու մէջ, որոնք ենթակայ պիտի ըլլան մեր կողմէ բանեցուած ճնշումներուն: Այսպիսով որեւէ անձ որ կը ցանկայ իր պաշտօնը պահել, հարկադրուած պիտի ըլլայ կոյրօրէն մեզի հնազանդելու:

Մեր դատաւորները ընդհանրապէս պիտի ընտրուին այն մարդոցմէ, որոնք կը գիտակցին որ իրենց պարտականութիւնը պատժելն ու օրէնքները գործադրելն է եւ ոչ թէ ազատական ուսմունքի երազներով տարուիլը, որ կրնայ կառավարական դաստիարակչական կառուցուածքը վնասել, ինչպէս որ կ'ըսեն ներկայիս միջազգայիները:

Պաշտօնէութեան փոփոխութեան կարգը նոյնպէս մեզի պիտի օգնէ կործանելու որեւէ տեսակի միութիւն, որ անոնք կրնան կազմել իրենց միջեւ. այդպիսով անոնք միայն պիտի գործեն կառավարութեան շահերու օգտին, որմէ կախուած է իրենց բախտը եւ ճակատագիրը:

Երիտասարդ սերունդի դատաւորներու դաստիարակութիւնը այն աստիճանի պիտի կատարելագործուի, որ անոնք սկզբունքով պիտի մերժեն որեւէ թեքում դէպի անարդարը, որով անկարելի պիտի ըլլայ որ իրենք գտնուին այնպիսի գործի մը ետին, որ կրնայ վնասել մեր հպատակներուն փոխյարաբերութեան:

Ներկայիս միջազգայիններու դատաւորները ներողամտութեամբ կը վերաբերին բոլոր տեսակի ոճրագործներու նկատմամբ, որովհետեւ իրենց պարտականութեան մասին յատուկ գաղափար չունին, նաեւ այն պարզ պատճառով, որ իշխանաւորները երբ դատաւորները կը նշանակեն իրենց պաշտօնին, անոնց չեն հաղորդեր այն միտքը, թէ իրենք պէտք է հասկնան իրենց պարտականութիւնը:

Միջազգայիններու իշխանաւորները երբ իրենց հպատակները կը նշանակեն որեւէ կարեւոր պատասխանատու պաշտօնի, երբեք իրենք զիրենք չեն յոգնեցներ բացատրելու անոնց, այդ պաշտօններուն նրբութիւնը, ինչպէս նաեւ այն նպատակը, որուն համար ստեղծուած են այդ պաշտօնները:

Այս բոլորը այն պատճառով, որ անոնք կը գործեն անասուններու պէս, երբ իրենց մատղաշ ձագերը կ'ուղարկեն կեր հայթայթելու եւ այսպիսով միջազգայիններու կառավարութիւնները կը փլուզուին այն մարդոց ձեռքով, որոնք իրենց խնդիրները կը տնօրինեն:

Մենք պիտի որդեգրենք մէկ հզօր բարոյական ուղեգիծ, եզ-

րակացուած միջազգայիններու կիրառած կարգի արդիւնքներէն եւ զայն պիտի օգտագործենք մեր պետութիւնը բարեկարգելու համար:

Մենք արմատախիլ պիտի ընենք ազատականութեան բոլոր հակումները, իւրաքանչիւր լուրջ եւ պատասխանատու կազմէ՝ մեր կառավարութեան մէջ եւ այդ կազմերն են, որոնց պիտի վստահինք դաստիարակելու այն երկրորդական գործիչները, որոնք պիտի ըլլան մեր հպատակները եւ պատասխանատու պաշտօնները պիտի յատկացուին միայն անոնց, որոնց մենք յատուկ դաստիարակութեամբ պատրաստեցինք կառավարելու:

Եթէ նկատի առնուի որ մենք մեր պաշտօնեաները ժամանակէն շուտ պաշտօնազուրկ կ'ընենք եւ զանոնք կը գրանցենք թոշակառուներու ցանկին մէջ, պիտի ըսուի որ այսպիսով մեր կառավարութիւնը ենթակայ պիտի ըլլայ մեծ ծախսերու. այս կէտին շուրջ պատասխանս հետեւեալն է.

Առաջին, այս պաշտօնազուրկ անհատներուն համար պիտի փորձենք գտնել յատուկ զբաղումներ, այն ալ որպէս հատուցում իրենց պետական ծառայութեան կորսնցուցած պաշտօնին: Երկրորդը այն է, որ մեր կառավարութիւնը տիրապետած եւ իւրացուցած պիտի ըլլայ ամբողջ աշխարհի ունեցուածքը՝ հարստութիւնը եւ այդ ծախսերուն համար հոգ պիտի չընէ:

Մեր բացարձակ կառավարութիւնը կարող պիտի ըլլայ իր գործունէութեան մէջ ամբողջովին. այդ իսկ պատճառով, որեւէ որոշում որ պիտի գործադրէ, պիտի ընդունուի հնազանդութեամբ եւ մեծարմամբ, առանց որեւէ պայմանի կամ արգելքի: Մենք պիտի անտեսենք որեւէ տեսակի բողոք կամ գանգատ եւ իւրաքանչիւր անիմաստ արարք խստագոյն ձեւով պիտի պատժենք, որպէսզի ան միւսներուն խրատ հանդիսանայ: Չեղեալ պիտի յայտարարենք այն իրաւունքը, որ դատավճիռները վերատեսութեան կ'ենթարկէ եւ զայն միայն պիտի կիրառենք մեր շահերու ծիրէն ներս: Այդ իրաւունքին չեղեալ յայտարարելու պատճառը այն է, որ մենք չենք ցանկար թոյլատրել, որ ամբոխին մէջ զարգանայ եւ տարածուի այն գաղափարը, թէ մեր դատաւորները կրնայ ըլլալ որ սխալին իրենց դատավճիռին մէջ:

Իսկ եթէ որեւէ դատավճիռ արձակուած է եւ վերատեսութեան ենթարկուելու կը կարօտի, մենք անմիջապէս պիտի կախակայենք այն դատաւորը որ այդ վճիռը արձակած է եւ պիտի պատժենք անոր հրապարակաւ, որպէսզի հետագային նման սխալներ չկրկնուին:

Պիտի կրկնեմ ինչ որ նախօրօք ըսած էի, այն է որ մեր հիմնական սկզբունքներէն մէկը վարչական պաշտօններու հսկումն է եւ այս մէկը յատկապէս ժողովուրդին գոհացում տալու համար, որովհետեւ ան կատարեալ իրաւունք ունի պնդելու, թէ կառավարութիւնը պէտք է ունենայ իր վարչական ողջամիտ պաշտօնեաները:

Մեր կառավարութիւնը իր հայրական հոգատար վստահութիւնը պիտի փոխանցէ ժողովուրդին, մարմնաւորուած մեր բարձրագոյն իշխանաւորի անձով: Մեր ժողովուրդը եւ հպատակները պիտի ընտելանան անոր, որպէս գերիայր, որ հոգատար է եւ կը գոհացնէ իրենց բոլոր կարիքները ու իրենց բոլոր աշխատանքները կը հովանաւորէ եւ ժողովուրդին բոլոր փոխյարաբերութիւնները միմեանց հետ կը կարգաւորէ, ինչպէս նաեւ անոնց փոխյարաբերութիւնները կառավարութեան հետ:

Այսպիսով ժողովուրդին մէջ խորապէս պիտի արմատաւորուի իշխանաւորին մեծարելու զգացումը եւ ան պիտի համոզուի, որ անկարելի է ընթանալ առանց իշխանաւորին հոգատարութեան ու ցուցմունքներուն եւ համոզուած պիտի ըլլայ որ ինք չի կրնար խաղաղութեամբ ապրիլ առանց անոր: Վերջապէս պիտի խոստովանին, որ ան իրենց միակ իշխանաւորն է, բացարձակ մենատէրը՝ իշխանը:

Ժողովուրդին կողմէ մեծարումի այս խոր զգացումը պիտի հասնի աստուածացումի աստիճանին եւ յատկապէս երբ ան համոզուի, որ պաշտօնեաները իրենց հրամանները կը գործադրեն կոյրօրէն եւ որ իշխանաւորն է միակը, որ կ'իշխէ անոնց վրայ: Անոնք պիտի հրճուին երբ տեսնեն, որ մենք կարգաւորած ենք իրենց կեանքը այնպէս մը, որպէս թէ հայր մը ըլլայինք, որ նախանձախնդիր է իր երեխաները դաստիարակելու եւ հնազանդօրէն պարտականութիւն գործադրելու նրբին զգացողութեամբ:

Մեր գաղտնի քաղաքականութիւնը այն է, որ բոլոր ժողովուրդները դարերէ ի վեր մանուկներ կը սեպենք, ինչպէս նաեւ անոնց կառավարութիւնները: Ինչպէս որ կը տեսնէք, ես մեր բացարձակ մենատիրութիւնը կը հիմնաւորեմ իրաւունքի եւ պարտականութեան վրայ, որովհետեւ կառավարութեան իրաւունքն է պնդել, թէ մարդիկ պէտք է որ կատարեն իրենց պարտականութիւնը. այս արդէն ինքնին ոչ այլ ինչ է, քան կառավարողի՝ իշխանի պարտաղրանքը, որ կը հանդիսանայ իր հպատակներու հայրը. իշխանութեան իրաւունքը իրեն տրուած է, որովհետեւ ինքն է որ մարդկութիւնը պիտի առաջնորդէ այն ուղղութեամբ, որ սահմանուած է բնութեան իրաւունքներով, այսինքն հնազանդութեան ուղղութեամբ:

Իւրաքանչիւր արարած այս աշխարհի մէջ ենթակայ է իշխանութեան մը. եթէ այդ չըլլայ անհատի իշխանութեան, ապա ան պէտք է ըլլայ պարագաներու իշխանութիւնը եւ կամ թէ իր յատուկ բնաւորութեան իշխանութիւնը. ինչ որ ալ ըլլայ պարագան՝ իշխանութիւնը իրմէ հզօր ուժի մը: Ուրեմն թող մենք ըլլանք այդ հզօր ուժը յանուն ընդհանուրի բարօրութեան:

Պէտք է որ առանց տատանելու սպաննենք անոնք, որոնք կը թշնամանան առկայ վարչակարգին՝ որպէս հատուցում իրենց թշնամանքին, որովհետեւ մեծագոյն դաստիարակչական հարցի լուծումը կը կայանայ օրինակելի պատիժի մէջ:

Այն օրը երբ Իսրայէլի (Հրէաստանի) թագաւորը իր գլխուն վրայ կը դնէ այն թագը, որ նուիրուած է իրեն բովանդակ Եւրոպայէն, այնժամ ան պիտի դառնայ աշխարհի հայրը:

Զոհերու այն թիւը, որոնց մեր իշխանաւորը հարկադրուած պիտի զոհաբերէ, երբեք պիտի չգերազանցէ միջազգայիններու իշխանաւորներու զոհերու թիւը, որոնք զոհաբերեցին զանոնք իրենց փառքի պատուանդանին՝ իրարու հետ մրցակցելու ընթացքին:

Մեր իշխանաւորը սերտ կապի մէջ պիտի ըլլայ մարդոց հետ եւ ան պիտի ճառէ ամպիոններէն ու այդ ճառերը ամբողջութեամբ եւ անմիջապէս պիտի հաղորդուին աշխարհին:

ՓՐՈԹՈՔՈԼ ՏԱՄՆԸՎԵՑԵՐՈՐԴ

Համալսարաններու ուսումնական ծրագիրները ամլացնել: Ինչը պիտի փոխարինէ դասականութեանց: Փորձարկումը եւ արհեստները: Դպրոցներուն մէջ նոր իրաւակարգի իշխանութեան մասին քարոզել: Ուսման ազատութիւնը չեղեալ յայտարարել: Նորագոյն տեսութիւնները: Մտքի անկախութիւնը: Ուսուցումը «իրերու դասերը» ոճով:

Ցանկալով կործանել մեր ձեռնարկումէն բացի որեւէ այլ տեսակի մտային ձեռնարկում եւ ընկերային միաբանութիւն, իբր առաջին օղակ մենք պիտի ոչնչացնենք համալսարանական աշխատանքը իր օրրանին մէջ, քննադատելով ուսման ձեւը ու պիտի բարեփոխենք եւ վերակառուցենք զայն մեր յատուկ ծրագիրներուն համապատասխան:

Համալսարաններու տնօրէնները եւ դասախօսները պատրաստուած պիտի ըլլան յատուկ ձեւով, որուն միջոցը պիտի ըլլայ գաղտնի աշխատանքի կատարելագործուած ծրագիր մը, որուն հիման վրայ պիտի կազմակերպեն եւ դաստիարակեն, որմէ պիտի չկրնան շեղիլ պատիժի պատճառով եւ անոնք պիտի նշանակուին մեծ հոգատարութեամբ:

Պէտք է որ ամբողջութեամբ կառավարութեան վստահին եւ մենք մեր ցուցակէն պիտի ջնջենք սահմանադրութեան ուսուցումը եւ որեւէ այլ քաղաքական նիւթ: Նման գիտութիւնները ուսանելու համար պիտի ընտրուին սակաւաթիւ մարդիկ, որոնք առանձնացուած պիտի ըլլան դաստիարակուածներու մէջէն, նկատի ունենալով անոնց գերազանց տաղանդը:

Պիտի չթոյլատրուի համալսարաններուն ամէն տարի ամուլ շրջանաւարտ երիտասարդներ տալ աշխարհին, որոնք մատղաշ են եւ նոր սահմանադրութեան բարեկարգումներու շուրջ ունին գաղափարներ՝ որպէս թէ անոնք կատակերգութիւններ կամ ողբերգութիւններ ըլլան եւ որոնք ինքնուրոյն հետաքրքրութիւններ ունին քաղաքական ու այնպիսի հարցերու շուրջ, որոնք անկարող են հասկնալու նոյնիսկ իրենց հայրերը:

Քաղաքական սխալ ըմբռնողութիւնը մարդկային կոյտե-

րուն մէջ, ինքնին երազային միտքերու ծնունդ է եւ որ անոնց կը վերածէ անպէտք հպատակներու. այս արդէն կրնաք դուք տեսնել այսօր միջազգայիններու դաստիարակչական կառոյցին մէջ: Մենք պէտք է որ նոր սկզբունքները առաջարկենք միջազգայիններու դաստիարակչական կառոյցին, որպէսզի անոր կառուցուածքը կործանենք, ինչպէս որ ըրած էինք արդէն:

Իսկ երբ իշխանութիւնը ձեռք ձգենք, դաստիարակչական ծրագիրէն պիտի ջնջենք բոլոր այն նիւթերը, որոնք կը շեղեն երիտասարդութեան միտքերը եւ անոնց պիտի վերածենք հնազանդ երախաներու, որոնք կը սիրեն իրենց իշխանաւորը եւ անոր անճնաւորութեան մէջ կը գտնեն խաղաղութեան ընդհանուր շահերու հիմնական նեցուկը:

Պիտի առաջարկենք ապագայի խնդիրները ուսումնասիրել, փոխանակ հին դասական գրականութեան եւ արուեստի պատմութիւնը (հելլէնական եւ հռովմէական շրջաններէն), որոնք աւելի վատ օրինակներ կը պարունակեն քան լաւ օրինակներ:

Մենք մարդկային յիշողութենէն պիտի ջնջենք անցեալի դարաշրջանները, որոնք մեզի համար կրնան չարաշուք ըլլալ եւ միայն պիտի թողունք հրապարակել այն իրողութիւնները, որոնք պիտի ցոյց տան միջազգայիններու կառավարութիւններու սխալները մերկացած եւ տժգոյն գոյներով:

Մեր դաստիարակչական ծրագիրի սկզբնակէտերը պիտի ըլլան այն նիւթերը, որոնք կը վերաբերին գործնական կեանքի խնդիրներուն եւ ընկերային կառոյցին ու իւրաքանչիւր անձի վերաբերմունքը իր նմանին, որոնք յարձակում կը գործեն եսասիրական վատ նմոյշներու հանդէպ, որոնք չարիք պատճառեցին, նաեւ այն բոլորը որոնք նմանօրինակ են ասոր զանազան խնդիրներով եւ որոնք տարրական բնոյթ ունին: Այս ծրագիրները կարգադրուած պիտի ըլլան յատկապէս տարբեր դասակարգերու եւ համայնքներու համար ու անոնց ուսուցումը չափազանց խիստ նրբութեամբ իրարմէ անջատ պիտի ըլլայ:

Շատ վտանգաւոր է նախանձախնդիր ըլլալը՝ պահպանելու համար այս կարգը եւ պիտի պարտադրուի իւրաքանչիւր դասակարգի կամ խմբակի որ մէկը միւսէն սորվին անջատաբար,

համապատասխան իրենց յատուկ դիրքին ու տարած աշխատանքին:

Բացառիկ հանճարը միշտ ալ գիտցած է եւ պիտի գիտնայ, ինչպէս թափանցել ու նուաճել աւելի բարձր աստիճաններ: Սակայն ճիշդ յանուն այս բացառիկ պատեհութեան, վայել չէ որ մենք տարբեր համայնքները իրարու խառնենք եւ ոչ ալ թոյլատրենք, որ նման մարդիկ թափանցեն բարձր պաշտօններու մէջ եւ այն ալ ոչ այլ պատճառով, քան այն որ անոնք կրնան գրաւել անոնց դիրքերը՝ որոնք ծնած են այդ դիրքերը գրաւելու:

Դուք գիտէք թէ այս հանգամանքը ինչպէս աղէտաբեր եղաւ միջազգայիններուն համար, որով անոնք համակերպեցան այն բացարձակ յիմար կարծիքին, որ կը յանձնարարէ խտրութիւն չդնել ընկերային դասակարգերու միջեւ:

Որպէսզի մեր թագաւորը իր հպատակներու սրտերուն մէջ հաստատուն դիրք ունենայ, աներկբայօրէն հարկաւոր է որ ուրիշի իշխանութեան շրջանին, ժողովուրդը սորվի եւ դաստիարակուի դպրոցներու մէջ կամ հանրային վայրերու իր ձեռնարկներուն եւ միջոցառումներուն կարեւորութեամբ:

Մենք պիտի վերացնենք բոլոր տեսակի ուսուցումները ու արձակուրդի օրերուն աշակերտները եւ իրենց ծնողները իրաւունք պիտի ունենան ներկայ գտնուելու հաւաքոյթներու, որոնք տեղի պիտի ունենան իրենց ճեմարաններուն մէջ, որպէս թէ այդ վայրերը ակումբներ ըլլային. այդ հաւաքոյթներու ընթացքին դասախօսները զրոյցներ պիտի վարեն, որոնք կարծէք թէ ազատ ճառեր են մարդոց իրար հետ ունեցած փոխյարաբերութիւններուն եւ օրէնքներու շուրջ ու այն սխալ հասկացողութիւններուն, որոնք ընդհանրապէս արդիւնք են կեղծ պատկերացումներու՝ մարդոց ընկերային դիրքերու մասին եւ վերջապէս պիտի դասախօսեն նաեւ նոր փիլիսոփայական տեսութիւններու շուրջ, որոնք դեռ տարածում չեն գտած աշխարհի վրայ: Այդ տեսութիւնները իրենց համար պիտի դառնան հաւատքի գաղափարաբանութիւն եւ մենք զանոնք որպէս յեներան պիտի օգտագործենք՝ հաստատելու համար մեր հաւատքին եւ կրօնքին ճշմարտացիութիւնը:

Արդ, երբ կ'աւարտեմ այս քաղուածքը մեր ծրագրին ընդմէջէն - այսպիսով քննարկած կ'ըլլանք ներկայի եւ ապագայի բոլոր ծրագիրները - հիմա ձեզի պիտի թելադրեմ այդ նոր փիլիսոփայական տեսութիւններու ծրագիրը: Մենք գիտենք բազում դարերու փորձառութեամբ, որ մարդիկ կ'ապրին եւ կ'առաջնորդուին գաղափարներով, իսկ ժողովուրդին այդ գաղափարները կը թելադրուին դաստիարակութեան երկար շրջանի մը իր կեանքի ընթացքին եւ որ բոլոր ժամանակներուն մէջ այդ դաստիարակութեամբ հասած են միեւնոյն արդիւնքի, սակայն անհրաժեշտաբար տարբեր միջոցներով:

Մենք այս օրինաւոր դաստիարակութեամբ պիտի հսկենք այն բոլորին ինչ որ մնացած է այդ անկախ մտածողութենէն, որ մենք կատարելապէս կը շահագործենք մեր յատուկ նպատակին համար երկար ժամանակէ ի վեր:

Մարդոց միտքերը ենթարկելու բանաձեւը, որ կը կոչուի իրերու դասերը, նկատի ունի միջազգայիները անզօր դարձնել անկախ մտածողութենէն եւ այսպիսով անոնք հնազանդ անասուններու պէս պիտի սպասեն փաստարկում՝ իւրաքանչիւր գաղափարի շուրջ, նախքան փարիլը այդ գաղափարին:

Այս տեսական փաստարկման դաստիարակութեան նոր համակարգը կը տեսնենք թէ բոլորովին յաջողած է Ֆրանսայի մեր ամենալաւ կամակատարներուն միջոցաւ:

ՓՐՈԹՈՔՈԼ ՏԱՄՆԸԵՕԹԵՐՈՐԴ

Դատական իրաւաբանութիւնը: Կրօնականներու ազդեցութիւնը միջազգայիններու մօտ: Խղճի ազատութիւնը: Պապական պալատը: Հրեաներու թագաւորը «Հայր Պապի» փոխարէն: Ինչպէս պիտի դիմադրենք ներկայի եկեղեցիին: Լրագիրներու պարտականութիւնները ներկայ դարուն: Ոստիկանական կազմակերպութիւնը: Կամաւոր ոստիկանութիւնը: Լրտեսել «Կապալա» կազմակերպութեան մէջ գոյութիւն ունեցող լրտեսութեան ոճով: Իշխանութեան վատ տնօրինումը:

Իրաւաբանութեամբ մասնագիտացած մարդիկ կ'ըլլան

սառնասիրտ, դաժան եւ կամակոր, ինչպէս նաեւ կը զրկեն ինքզինքնին բոլոր բարոյական սկզբունքներէն եւ կեանքը անոնց կը մղէ հարցերը դիտելու անտարբեր հայեացքով ու կը մնան միայն սոսկ իրաւաբաններ:

Անոնք սովոր են իրաղրութիւնները դիտել օրէնքի մակերեսէն եւ այն տեսանկիւնէն, որով կարող պիտի ըլլան իրենց պաշտպանած դատը շահելու եւ երբեք երեւոյթները չեն դիտեր այն տեսանկիւնէն, թէ անոնք ինչ հետեւանք եւ անդրադարձ կրնան ունենալ ու ինչ ազդեցութիւն պիտի ձգէ իրենց այդ պաշտպանութեան ոճը ընդհանուրին երջանկութեան վրայ:

Որեւէ իրաւաբան չի մերժեր հարցի մը պաշտպանութիւնը, ան կը փորձէ ամէն գինով կորզել անմեղութեան վճիռը, կառչելով օրէնսդրութեան մէջ գոյութիւն ունեցող փոքր խաբէութիւններուն եւ այդ միջոցներով է որ անոնք կը նսեմացնեն դատարանի վեհութիւնը:

Այդ պատճառով պիտի սահմանափակենք այս բնագաւառի գործունէութեան սահմանները եւ իրաւաբանները համահաւասար պիտի դասենք գործադիր բարձրաստիճան պաշտօնէութեան դասին:

Իրաւաբանները - ինչպէս դատաւորները - իրաւունք պիտի չունենան հանդիպելու դատական հարցի երկու կողմերուն հետ, այլ անոնցմէ զեկուցագիրներ պիտի կրնան ստանալ միայն այն ժամանակ, երբ ան կը թոյլատրէ իրենց օրինական դատարանը:

Այդ զեկուցագիրները պիտի ուսումնասիրուին երբ դատախազութիւնը հարկ եղած հարցաքննութիւնը կատարէ անոնց հետ եւ անոնք իրենց պաշտպանութիւնը պիտի հիմնաւորեն այդ հարցաքննութեան տուեալներուն վրայ: Իրենց վարձատրութիւնը սահմանափակ պիտի ըլլայ, անկախ այն բանէն, թէ իրենց պաշտպանութիւնը յաջողած է կամ ոչ: Անոնք այսպիսով համեստ տեղեկագրութիւններ ներկայացնողները պիտի ըլլան կշիռքին մէկ կողմը եղող արդարադատութեան օգտին, նաեւ փաստօրէն հաւասարազօր օգնականներ ըլլալով ընդհանուր դատախազին, որ պիտի վճռէ յօգուտ դատախազութեան:

Այսպիսով պիտի կրճատենք իրաւաբանական կարգադրու-

թիւնները զգալի չափով եւ այսպիսի միջոցներով պիտի հասնինք անկողմնակալ պաշտպանութիւններու, որ նիւթական օգուտ ապահովելու մտադրութիւններով չի առաջնորդուիր, այլ կը ծագի իրաւաբանին անձնական համոզուածութենէն:

Այս միջոցները պիտի օգնեն նաեւ սահման դնելու կաշառակերութեան եւ ապականութեան, որ այսօր կը տեսնենք թէ ինչպէս համաձայնաբար կ'ըլլան փաստաբաններուն միջեւ դատարաններէ ներս:

Մենք մեծապէս հոգ տարած ենք ժողովուրդին առջեւ միջազգայիններու կղերականները վարկաբեկելու եւ այդպիսով յաջողեցանք վնաս հասցնել իրենց առաքելութեան, որ կրնայ մեր ճամբուն վրայ արգելք հանդիսանալ. այդպիսով կղերական դասի ներկայացուցիչներու ազդեցութիւնը մարդկանց վրայ օր ըստ օրէ պիտի նուազի:

Իսկ գաղափարի ազատութիւնը կը տիրէ ամենուրէք եւ շատ երկար պիտի չտեւէ այդ, որովհետեւ քանի մը տարիներ յետոյ պիտի փլուզուի քրիստոնէութիւնը վերջնականապէս եւ մեզի պիտի մնայ այն ինչ որ դիւրին է՝ միւս կրօնքներու հետ վերաբերիլը, սակայն առայժմ վաղ է այս կէտի քննարկումը:

Կղերական մարդոց եւ իրենց ուսմունքին առնչութիւնը պիտի սահմանափակենք կեանքի շատ փոքր կողմով միայն եւ անոնց ազդեցութիւնը մարդոց վրայ ծանր լախտ մը պիտի ըլլայ, մինչեւ իսկ իրենց ակնկալած ուսմունքին ճիշդ հակառակ ազդեցութիւնը պիտի ունենայ:

Երբ մեզի համար ժամանակը ներկայանայ վերջնականապէս կործանելու Պապական ապարանքը, այն ժամանակ անյայտ ձեռք մը ցոյց տալով Վատիկանը յարձակման նշանը պիտի արձակէ, իսկ երբ կատղած բազմութիւնը յարձակի Վատիկանի վրայ, մենք պիտի յայտնուինք որպէս անոր պաշտպանները՝ սպանդը դադրեցնելու նպատակով:

Այսպիսով մենք պիտի թափանցենք այդ ապարանքի խորքերը եւ այն ժամանակ աշխարհի վրայ որեւէ ուժ պիտի չկրնայ մեզի դուրս հանել այնտեղէն, մինչեւ որ Պապական իշխանութիւնը կործանած ըլլանք:

Անկէ ետք Իսրայէլի թագաւորը աշխարհի իսկական պապը պիտի ըլլայ, համաշխարհային եկեղեցիին պատրիարքը:

Մենք պիտի չյարձակինք ներկայիս գոյութիւն ունեցող եկեղեցիներուն վրայ, մինչեւ որ չաւարտենք երիտասարդութեան վերադաստիարակումը՝ ժամանակաւոր նոր գաղափարաբանութեամբ, որմէ ետք մեր յատուկ գաղափարաբանութեամբ պիտի պայքարինք անոր դէմ եւ այն ալ քննադատութեամբ, որ միշտ եղած է եւ պիտի մնայ տարակարծութիւններ ու պառակտումներ յառաջացնողը անոնց միջեւ:

Առ հասարակ մեր մամուլը պիտի մերկացնէ պետութիւններն ու միջազգային կրօնական մարմինները եւ այլ երեւոյթներ - որոնք միջազգայինները չեն կրնար պաշտպանել՝ իրենց տկար եւ անկար ըլլալուն պատճառով - ամէն տեսակի անպատշաճ յօդուածներով, որպէսզի սեւերես ընենք զանոնք եւ իրենց դիրքը այն աստիճանի նուաստացնենք, որ այդպէս ընելու կարողութիւնը ոչ ոքի սահմաններուն մէջ ըլլայ, բացի մեր իմաստուն ժողովուրդէն:

Մեր կառավարութիւնը պիտի նմանի հնդկական Վիշնու աստծուն եւ ան իր հարիւր ձեռքերէն իւրաքանչիւրը մէկ զսպանակի մը վրայ պիտի սեղմէ՝ պետութեան ընկերային կառոյցին մէջ:

Մենք ամէն ինչ պիտի գիտնանք առանց պաշտօնական ոստիկանութեան օգնութեան, որուն պէտք չունինք, որովհետեւ այն աստիճանի ապականեցինք զայն եւ թողուցինք որ ան միջազգայիններու շրջանակին մէջ գործէ, որ սկսաւ արգելք հանդիսանալ կառավարութեան՝ ամէն ինչ տեսնելու գործին մէջ:

Իսկ մեր ծրագիրը այն է, որ ժողովուրդին մէկ երրորդը հսկող խումբ մը պիտի ըլլայ միւս երկու երրորդին վրայ, որ պարտականութեան խոր գիտակցութիւն ունի, ելլելով կառավարութեան ինքնաբուխ ծառայութեան սկզբունքէն:

Այն ժամանակ լրտեսութիւնը պիտի չսեպուի պիղծ գործ մը, այլ ընդհակառակը՝ պիտի դիտուի որպէս ազնիւ եւ նախապատուութիւն ունեցող աշխատանք, մինչ միւս կողմէ սուտ տեղեկագիր ներկայացնողները պիտի պատժուին, որպէսզի տեղե-

կագրողները խրատուին եւ իրենց անձեռնմխելիութիւնը չարաշահել չփորձեն ու լրտեսութիւնը պահպանէ իր արժանապատուութիւնը:

Մեր գործակալները պիտի ընտրուին թէ՛ բարձր եւ թէ՛ ցած դասակարգերէն, նաեւ տնօրէններու, խմբագիրներու եւ հրատարակիչներու միջավայրէն, ինչպէս նաեւ գրավաճառներէն, քարտուղարներէն, բանուորներէն, կօշկակարներէն, ծառաներէն եւ ասոնց նման ժողովուրդին մէջ խառնուելու հնարաւորութիւն ունեցողներէն:

Այս ոստիկանական ուժը իր ներկայացուցած տեղեկագիրներուն կապակցութեամբ, անկախ գործադիր իշխանութիւն պիտի չունենայ, ինչպէս նաեւ իրաւունք պիտի չունենայ կարգադրութիւններ ընելու ըստ իր անձնական ցանկութիւններուն: Ուրեմն ազդեցութիւն պիտի չունենայ:

Այս ոստիկանութեան պարտականութիւնը պիտի ըլլայ ծառայել որպէս վկաներ եւ միեւնոյն ժամանակ տեղեկագիրներ ներկայացնել. անոնց ներկայացուցած տեղեկագիրները եւ ատենագրութիւնները պիտի ստուգուին՝ ոստիկանական պատասխանատու քննիչներու կողմէ, ինչպէս նաեւ քաղաքային ոստիկանութեան միջոցով:

Իսկ եթէ թերացում տեղի ունենայ՝ որեւէ խախտում տեղեկացնելու հարցով, որ կապուած ըլլայ իշխանութեան խնդիրներուն հետ, այդ պարագային այդ անձը ոճրագործ կը սեպուի՝ այդ տեղեկութիւնները թաքցնելու յանցանքով:

Ուրեմն այս ձեւով պէտք է որ մեր եղբայրները անձամբ տեղեկագրել սկսին կապալայի պատասխանատու մարմիններուն, բոլոր գաղափարի դաւաճաններուն մասին, ինչպէս նաեւ այն բոլոր գործերուն մասին, որոնք կը խախտեն մեր՝ հրէական կրօնքին օրէնքը, նաեւ կապալային դէմ ուղղուած որեւէ խանգարիչ միտում:

Այսպէս պիտի ըլլայ բացայայտօրէն մեր բարձրագոյն կառավարութեան մէջ. մեր հպատակներուն պարտականութիւնը պիտի ըլլայ, առանց բացառութեան, ծառայեցնել իրենց կառավարիչին՝ հետեւելով նախապէս յիշատակուած միջոցին:

Այսպիսի կազմակերպութիւն մը արմատախիլ պիտի ընէ ամէն տեսակի իշխանութեան չարաշահումը եւ կաշառակերութեան ու ապականութեան տարբեր տեսակները, պիտի համատարած ոչնչացնէ այն գաղափարները, որով մենք ապականեցինք միջազգայիններու կեանքը, մարդկային իրաւունքներու բարձրագոչ տեսութիւններու ճամբով:

Իսկ ինչ միջոցով էր որ մենք կարողութիւն ունեցանք իրականացնելու մեր նպատակը, խառնակութիւն ստեղծելու միջազգայիններու կառավարութեանց կազմերուն մէջ:

Անոնցմէ մէկը որ գործնական է այն է, որ մենք զինուորագրենք այնպիսի գործակալներ անոնցմէ, որոնք բարձր դիրքերու հասած են եւ որոնք ի զօրու են ապականելու նաեւ ուրիշները, իրենց պաշտօնավարութեան ընթացքին, դրսեւորելով իրենց իւրայատուկ հակումները. օրինակ՝ յամառութիւնը, ինքնահաւանութիւնը, իշխանութեան չարաշահումը եւ կաշառակերութիւնը ընտրելը որպէս մեկնակէտ:

ՓՐՈԹՈՔՈԼ ՏԱՄՆԸՈՒԹԵՐՈՐԴ

Գաղտնի պաշտպանութեան կարգադրութիւնները: Դաւադրութիւնները ներսէն հսկել: Բացայայտ պաշտպանութեան կարգադրութիւնները, որոնք կ'առաջնորդեն իշխանութեան տիրանալու: Գաղտնի պահակները որոնք կը շրջապատեն հրեայ թագաւորը: Կրօնական գունաւորման չքանալը իշխանութեան վրայէն: Ջերբակալել ու բանտարկել ամենափոքր կասկածի պարագային:

Երբ նկատենք թէ ժամանակը հասունցած է, որ մենք գաղտնի պաշտպանութեան յատուկ կարգադրութիւններ ձեռնարկենք (որ ամենէն վտանգաւոր թոյնն է պետութեան հեղինակութեան համար), այն ժամանակ ծայրայեղ խառնակութիւններ պիտի յարուցենք ժողովուրդին մէջ եւ կամ ալ պիտի գայթակղեցնենք զայն, որպէսզի ան անդամալուծող բողոք բարձրացնէ եւ այս մէկը պիտի իրականանայ մեր փոքրաթիւ կարող ատենաբաններու օգնութեամբ:

Այս ատենաբանները բազմաթիւ կողմնակիցներ պիտի ունենան եւ այսպիսով մեզի պատրուակ պիտի ըլլայ՝ մարդոց բնակարանները ստուգելու եւ անոնց յատուկ կապանքներու տակ դնելու, օգտագործելով միջազգայիններու ոստիկանութեան մէջ եղող մեր ծառաները:

Մինչ դաւադիրները մղուած կ'ըլլան այդ արուեստին սիրոյն արկածախնդրութեան եւ շաղակրատութեան, մենք պիտի չդպչինք անոնց, այլ անոնց մէջ պիտի նետենք մեր գաղտնի աչքերը, մինչեւ որ տեսնենք թէ անոնք պատրա՞ստ են գործի անցնելու եւ պիտի բաւարարուինք անոնց շրջանակէն - խօսքի համար - լրատու տուեալ մը ձեռք բերել ու պէտք է որ ի մտի ունենանք, թէ իշխանութիւնը իր հեղինակութիւնը կը կորսնցնէ ամէն անգամ՝ երբ դաւադրութիւն մը կը յայտնաբերուի անոր դէմ:

Այդպիսի միջադէպի մը յայտնաբերումը կը յուշէ, որ պէտք է շրջահայեաց ըլլալ եւ այն համոզումը կը յառաջացնէ, որ իշխանութիւնը արդէն թոյլ է: Միեւնոյն ժամանակ կը յառաջանայ աւելի վտանգաւոր կարծիք մը՝ այն է, որ իշխանութիւնը ինք ներքաշած է մարդոց եւ անարդարօրէն կ'ամբաստանէ զանոնք:

Գիտէ՞ք թէ մենք էինք որ կործանեցինք միջազգայիններու իշխող հեղինակութիւնը, դիմելով քանի մը անհատական ահաբեկումներու, որոնք գործադրուեցան մեր գործակալներուն կողմէ եւ որոնք մեր հօտի կոյր ոչխարները կը հանդիսանան, անոնց դիւրութեամբ կարելի է գայթակղեցնել ուէէ ոճիրի համար, քանի որ այդ ոճիրները քաղաքական բնոյթ ունին:

Մենք իշխանաւորներուն պիտի հարկադրենք ընդունելու իրենց տկարութիւնը, յուշելով որ բացայայտօրէն ձեռնարկեն յատուկ պաշտպանական կարգադրութիւններ ընելու, որ պետական գաղտնիք ըլլալով, այստեղէն պիտի սկսի իշխանութեան անկումը:

Մեր իշխանաւորները խիստ գաղտնի, քչաթիւ պահակներով պաշտպանուած պիտի ըլլան, այնպէս որ պիտի չթոյլատրուի որեւէ մէկուն նոյնիսկ տեսականօրէն կարծելու, թէ մեր իշխանաւորին դէմ կրնայ դաւադրութիւն մը տեղի ունենալ, որ

ինքը չի գիտնար: Նաեւ չենք յանձնուիր այն ենթադրութեան, թէ ինք անձնապէս կարող չըլլալով կործանելու զայն, սարսափած իր անձը պիտի թաքցնէ անկէ: Իսկ եթէ մենք թոյլ տանք որ այդպիսի միտք յառաջանայ - ինչպէս որ ան տարածուած է միջազգայիններու շրջանակներուն մէջ - ուրեմն մենք այսպիսով մահավճիռ արձակած կ'ըլլանք մեր թագաւորին նկատմամբ, եթէ մինչեւ իսկ այդ վճիռով ան իր մահը չգտնէ, ապա այդ իր կառավարութեան մահը պիտի ըլլայ:

Արհեստական արտաքին երեւոյթներու նրբին օգտագործումը ցոյց կու տայ, որ մեր թագաւորը իր իշխանութիւնը միայն կ'օգտագործէ ժողովուրդի շահերուն ի նպաստ եւ ոչ թէ իր կամ իր ընտանիքին:

Այսպիսի վարուելակերպին կառչիլը իր հպատակները պիտի մղէ, որ զինք մեծարեն եւ իրենց կեանքով պիտի զոհաբերեն ու պիտի սրբացնեն թագաւորին իշխանութիւնը, գիտակցելով որ ժողովուրդին երջանկութեան յոյսը այդ իշխանութեան վրայ դրուած է եւ այդ իշխանութիւնն է ընդհանուր կարգուկանոնի սիւնը:

Այսպիսի բացայայտ պաշտպանական միջոցներ առնելն ու հսկելը համազօր է խոստովանելու իր ներքին թուլութիւնը:

Մեր իշխանաւորը երբ իր ժողովուրդին մէջ գտնուի, շրջապատուած պիտի ըլլայ կանանց եւ տղամարդոց բազմութիւններով, որոնք իբր թէ պատահականօրէն օղակաձեւ պիտի գրաւեն անոր ամենէն մօտիկ շարքերը (թէեւ իրականութեան մէջ անոնք պահակներ են), որոնք շտապած են գալու հոն՝ տեսնելու համար իրենց ղեկավարը:

Այդպիսով իր հպատակները հեռու պիտի պահուին իրմէ, իսկ եթէ փորձեն մօտենալ ետ պիտի մղուին պահակներէն, պատճառաբանելով որ իրենք կարգը կը պահպանեն սոսկ յանուն կարգապահութեան:

Այս օրինակը ուրիշներուն պիտի սորվեցնէ ինքնազսպում: Իսկ եթէ բազմութեան մէջ գտնուի թախանձոտ մը, որ կը ցանկայ խնդրագիր մը յանձնել եւ այդ իսկ պատճառով կ'ընթանայ յառաջ բազմութիւնը ճեղքելով, այն ժամանակ

մարդիկ՝ որոնք առաջին շարքերուն մէջ կը գտնուին, պիտի ստանձնեն անոր խնդրագիրը եւ պիտի ներկայացնեն իշխանաւորին, խնդրարկուին եւ բոլորին ներկայութեամբ, որպէսզի անկից ետքը իւրաքանչիւր ոք գիտնայ թէ բոլոր խնդրագիրները կը հասնին թագաւորին եւ որ ինքն է անձամբ, որ խնդիրները կը տնօրինէ:

Որպէսզի իշխանութեան հեղինակութիւնը մնայ, պէտք է որ անոր նկատմամբ վստահութիւնը այն աստիճանի հասնի, որ մարդիկ իրենց միջեւ խօսելու ժամանակ չըսեն *«եթէ թագաւորը իմանար այդ մասին»* կամ *«բաւական է որ թագաւորը տեղեակ ըլլայ այդ մասին»:*

Երբ գաղտնի պաշտպանութեան կարգավիճակը պաշտօնապէս կը հաստատուի, առերեւոյթ այն խորհրդաւորութիւնը որ կը պատէ իշխանութիւնը պիտի չքանայ եւ երբ կուրծքերը ոգեւորութեամբ լեցուին ու ամէն ոք ինքզինք կացութեան հերոսը կարծէ, որպէսզի ինքն իրեն զօրաւոր երեւակայէ եւ այդպիսով իր կարողութիւնը փաստէ, իրեն այլեւս այլ բան չի մնար ընել՝ քան պատեհ առիթը ընտրել, որպէսզի զոհին վրայ յարձակում գործէ եւ առնէ ինչ որ կը ցանկայ...:

Մենք նախօրոք միջազգայիններուն այլ կերպ խորհուրդ կու տայինք այդ ուղղութեամբ եւ դուք կրցաք շօշափել, թէ ինչ արդիւնքի հասաւ իշխանաւորին բացայայտօրէն պահակագունդ ունենալը:

Մեր կառավարութիւնը պիտի ձերբակալէ այն անձերը, որոնցմէ կը կասկածի թէ քաղաքական ոճիր կը սպասուի, այնպիսի կասկածով մը, որ մօտ է իրականութեան քիչ թէ շատ: Խոհեմութիւն չէ եւ ցանկալի չէ, որ առիթ տրուի մարդու մը փախչելու, մինչ ինք մեղսակից է. այսպիսի կասկածներ կը յառաջանան՝ վախնալով իշխանութեան մէջ սխալ գործելէ:

Մենք իրապէս գութ պիտի չցուցաբերենք այդ ոճրագործներուն նկատմամբ եւ կրնայ ըլլալ որ յատուկ դէպքերու պարագային մենք առաջնորդուինք մեղմացուցիչ պայմաններով, երբ գործ ունենանք սովորական ոճրային արարքներու հետ. սակայն ոչ մէկ զիջում եւ ներում քաղաքական ոճիրներու նկատ-

մամբ, այսինքն այնպիսի մարդոց պարագային չենք զիջիր՝ երբ անոնք մխրճուած կ'ըլլան քաղաքականութեան մէջ, որ ոչ ոք կը հասկնայ զայն կառավարութենէն բացի: Իրականութիւն է որ ոչ բոլոր իշխանաւորները կարողութիւն ունին ճիշդ հասկնալու քաղաքականութեան գաղտնիքները:

ՓՐՈԹՈՔՈԼ ՏԱՄՆԸՆՆԵՐՈՐԴ

Ժողովուրդին իրաւունքն է դիմումներ եւ առաջարկներ ներկայացնել: Քաղաքական խոռվարարութիւնը: Քաղաքական հարցերու ոճրականացումը: Քաղաքական ոճիրները յայտարարելը:

Մենք անհատներուն պիտի արգիլենք քաղաքականութեան մէջ մխրճուիլ, սակայն միւս կողմէ պիտի քաջալերենք կարծիքներ առաջարկելն ու տեղեկացնելը - քանի որ անոնք պիտի օժանդակեն ազգային եւ ընկերային կեանքի բարելաւման - եւ զանոնք ներկայացնելը, որպէսզի կառավարութիւնը քննարկէ եւ իր որոշումը տայ այդ մասին:

Այսպիսով մենք պիտի գիտնանք մեր կառավարութեան սխալները, ինչպէս նաեւ մեր հպատակներուն մտայնութիւնը. մենք այդ առաջարկներուն պիտի պատասխանենք կամ ընդունելով զանոնք եւ կամ համոզիչ պատճառաբանութիւններ ներկայացնելով - եթէ համոզիչ չըլլայ - ցոյց տալու համար որ անկարելի է իրականացնել զայն եւ որ արծարծուող հարցը անհեռատես պատկերացումներու վրայ հիմնաւորուած է:

Ամբաստանութիւնը ոչ այլ ինչ է քան շնիկի մը հաջոցը փիղի մը վրայ, լաւագոյնս կազմակերպուած պետութեան մը պարագային՝ ընկերային տեսանկիւնէն դիտուած եւ ոչ թէ իր ոստիկանութեան վիճակն ու դիրքը նկատի առնելով:

Շունը կը հաջէ փիղին վրայ՝ անզօր ըլլալով իր կարողութիւնը իրագործելու: Բաւական է որ փիղը մէկ օրինակով միայն ցոյց տայ իր կարողութիւնը, այն ժամանակ շուները կը դադրեցնեն իրենց հաջոցը եւ պոչերնին թափահարելով կը հնազանդին՝ երբ տեսնեն փիղին:

Որպէսզի քաղաքական ոճրագործէն խլենք իր խիզախութեան թագը, զայն պիտի դասենք միւս ոճրագործներու կարգին, այնպէս մը որ ան պիտի հաւասարի գողերուն եւ մարդասպաններուն ու միւս բոլոր տեսակի գարշելի չարագործներուն:

Այնժամ հանրային կարծիքը այլ գիտակցութեամբ պիտի դիտէ քաղաքական ոճիրները եւ միեւնոյն հայեացքով, որով կը դիտէ սովորական ոճրային արարքները ու զայն պիտի խարանէ նոյն ամօթալի խարանով, որմով կը խարանէ սովորական ոճիրները անխտիր:

Մենք մինչեւ հիմա մեծ ճիգ թափեցինք եւ կարծեմ յաջողեցանք, մինչեւ որ միջազգայիններուն համոզեցինք որպէսզի հասնինք այդ նպատակին, օգտագործեցինք մամուլը եւ հրապարակային ճառերը, դպրոցական պատմութեան գիրքերը՝ որոնք մեծ հոգատարութեամբ եւ խստապահանջութեամբ թաքուն ձեւով անոնց յուշեցին այն միտքը, որ իբր թէ ճահատակութիւնը ժողովուրդին շահին համար է:

Այսպիսի յայտարարութիւն մը կրկնապատկեց ըմբոստացողներուն թիւը եւ այդպիսով մեր միջնորդ գործակալ-անասուններուն շարքերը համալրուեցան հազարաւոր միջազգայիններու ազատականներով:

ՓՐՈԹՈՔՈԼ ՔՍԱՆԵՐՈՐԴ

Դրամական ծրագիրը: Վերաճող տուրքերը: Ընդհանուր գանձարանը եւ տոկոսով պարտամուրհակները: Հաշուակալութիւններու ձեւը: Խրախճանքներն ու ընդունելութիւնները չեղեալ համարել: Դրամագլուխի լճացումը: Դրամանիշի հրապարակումը: Ոսկիին օրէնքը: Աշխատող ձեռքի վարձատրութեան մակարդակը: Պետութեան վարկերը: Առհարիւր տոկոսով մուրհակներ հրապարակել: Ճարտարարուեստի ընկերութիւններուն բաժնեգիները: Միջազգայիններու իշխանաւորներու թաքունութիւնը, կողմնակալութիւնը եւ մասոն գործակալները:

Այսօր պիտի խօսիմ մեր տնտեսական ծրագրին մասին, որ յետաձգեցի մինչեւ այս տեղեկագրին աւարտը, որովհետեւ ան

հարցերուն ամենէն բարդն է եւ կը հանդիսանայ մեր ծրագիրին աւարտական շերտը: Նախքան այդ կէտը քննարկելը, ձեզի պիտի վերյիշեցնեմ այն ինչ որ ըսած էի նախապէս, թէ մեր ընդհանուր քաղաքականութիւնը թիւերու հարց է:

Երբ հաստատենք մեր բացարձակ մենատիրական իշխանութեան կառավարութիւնը, ան իր անձնական շահերէն ելլելով պիտի խուսափի ժողովուրդին վրայ ծանր տուրքեր պարտադրելէ: Միշտ պէտք է յիշէք այն դերը, որ մեր կառավարութիւնը պիտի խաղայ իբր բարեգութ հայր:

Սակայն քանի որ կառավարութեան վարչական գործունէութիւնը մեծ գումարներու կը կարօտի, ուրեմն անհրաժեշտ է որ պէտք եղած նիւթական միջոցները ապահովուին այդ գումարը ձեռք ձգելու. անոր համար պէտք է որ մեծ հոգատարութեամբ եւ բծախնդրօրէն այս հարցը ուսումնասիրուի ու պէտք է որ տեսնենք, թէ տուրքերու բեռը բաշխուած է հաւասարակշռուած ձեւով:

Մեր իշխանութեան ընթացքին մեր թագաւորը, օրինակաւօրէն բարոյական տրամադրութիւններով օժտուած ըլլալով, տէրը պիտի դառնայ պետական ամբողջ ունեցուածքին (այս արդէն յստակօրէն դիւրաւ գործադրելի է) եւ կարողութիւնը պիտի ունենայ ամբողջ դրամագլուխին վրայ ձեռքը դնելու բոլոր կողմերով, որ անհրաժեշտ է երկրին մէջ դրամաշրջաձառութիւնը կարգաւորելու համար:

Այսպիսով ունեցուածքներու վրայ սահմանուած վերաճող տուրքերը, լաւագոյն միջոցը պիտի ըլլան կառավարական ծախսերը հոգալու: Հետեւաբար տուրքերը կը վճարուին առանց որ մարդիկ ծանրաբեռնուին եւ սնանկանան ու այն տարողութիւնները՝ որու վրայ տուրքերը պիտի սահմանուին, կախում ունի իւրաքանչիւրի անձնական ունեցուածքին առհարիւր համեմատութեամբ:

Պէտք է որ մեծահարուստները հասկնան թէ իրենց պարտականութիւնն է, որ իրենց յաւելեալ ունեցուածքէն մաս մը զիջին կառավարութեան, որով կառավարութիւնը կ'ապահովէ իրենց ունեցուածքին մնացած մասը տնօրինելը եւ իրենց պիտի

պարգեւէ ազնիւ միջոցներով դրամ շահելու իրաւունքը: Ազնիւ կ'ըսեմ, որովհետեւ ունեցուածքներու հսկողութեան վարչութիւնը պիտի արգիլէ օրէնքի հիմքերու վրայ հաստատուած գողութիւնը:

Այս ընկերային բարեկարգումը պէտք է որ առաջնայինը ըլլայ մեր ծրագրին մէջ եւ սկսի վերէն՝ ամենավերին աստիճանէն. ինչպէս նաեւ ան ապահովութեան միակ երաշխիքն է եւ այդ իսկ պատճառով պէտք չէ որ յապաղի:

Աղքատներու վրայ տուրքեր սահմանելը յեղափոխութիւններու հիմքն է եւ ան քանդումի ցեցն է կառավարութեան, որ երբ կը փորձէ տուրքերը աւելցնել աղքատներուն վրայ, առիթը կը կորսնցնէ այդ գումարները ձեռք բերելու հարուստներէն:

Դրամագլուխներու վրայ սահմանուած տուրքերը կը նուազեցնեն՝ սահմանափակ ձեռքերու մէջ գտնուող հարստութեանց կուտակումը, որուն մենք հրահրելով թոյլատրեցինք, որպէսզի ան գործէ որպէս հակազդողը միջազգայիններու կառավարութեան նիւթականին:

Սահմանուած վերաճող առհարիւր տուրքերը դրամագլուխին վրայ, աւելի մեծ եկամուտներ պիտի բերեն ներկայի տուրքերու համակարգէն, որով անոր օգուտը պահանջուած է միջազգայիններու շրջանակէն, որ մեզի կ'օգնէ բողոքի եւ զայրոյթի երեւոյթներուն արգելք ըլլալու:

Մեր թագաւորին ուժը պիտի հիմնուի երկու իրականութեանց վրայ՝ նիւթական հաւասարակշռութիւնը եւ կայուն խաղաղութիւնը: Որպէսզի հարցերը կայուն ըլլան այս ձեւով, դրամատէրերը պէտք է որ իրենց ունեցուածքէն մաս մը զիջին կառավարութեան, որպէսզի անոր ձեռնարկումներու աշխուժութիւնը ապահովեն: Կառավարութեան ծախսերը պէտք է վճարեն անոնք, որոնք նիւթական լաւ կարողութիւն ունին եւ որոնց եկամուտներուն վրայ առհարիւր տուրքը մեծ բեր մը չ'ըլլար:

Այս կարգադրութիւնը պիտի կասեցնէ այն ատելութիւնը, որ աղքատ դասակարգերը կը ցուցաբերեն հարուստներու նկատմամբ, որոնք հարուստները պիտի սեպեն կառավարութեան անհրաժեշտ նիւթական նեցուկը:

Այդ դասակարգերը հարուստները պիտի նկատեն ընդհանուրին երջանկութեան եւ խաղաղութեան պաշտպան, որովհետեւ աղքատ դասակարգերը պիտի հասկնան, թէ հարուստները կը ծախսեն ընկերային կարիքները ապահովելու համար:

Իսկ ուսեալ դասակարգերուն համար որպէսզի վերաճող տուրքերը ծանր չըլլան, անոնց պիտի ներկայացնենք մանրամասնուած հաշուեկշիռներ, որոնք կը լուսաբանեն ծախսուած գումարներուն առիթները, ի բացառեալ այն գումարները՝ որոնք կը ծախսուին թագաւորին անհատական կարիքներուն եւ վարչական պահանջներուն համար:

Ով որ նստի իշխանութեան աթոռին անձնական ունեցուածք պիտի չունենայ, որովհետեւ պետութեան բոլոր ինչքերը իր սեփականութիւնը պիտի ըլլան: Եթէ թագաւորին թոյլատրուի անձնական ունեցուածք ունենալու, այն ժամանակ պիտի թուի թէ պետութեան բոլոր ունեցուածքները իր սեփականութիւնը չեն եւ իր իշխելու իրաւունքը փուլ պիտի գայ:

Թագաւորին ազգականները - բացի իր ժառանգորդէն, որուն ծախսերը պետութիւնը պիտի հոգայ - պէտք է որ աշխատին որպէս կառավարութեան պաշտօնեաներ, կամ որեւէ գործ մը, որպէսզի այլոց նման անհատական սեփականութիւն ունենալու իրաւունք ունենան. թագաւորին արիւնէն ըլլալու պատեհութիւնը առանձնաշնորհում պիտի չպարգեւէ անոնց՝ որպէսզի բեռ դառնան պետական գանձին վրայ:

Վերաճող տուրքերու ենթակայ պիտի ըլլան գնումներն ու վաճառումները, ինչպէս նաեւ ժառանգական ինչքերը եւ ունեցուածքները. որեւէ սեփականութեան մը փոխանցուիլը մէկէն միւսը, առանց այդ սահմանուած վերաճող տուրքերը վճարելու, անօրինական կը սեպուի եւ նախկին սեփականատէրը պիտի հարկադրուի այդ տուրքերէն տոկոսային սակ վճարելու՝ վաճառուած թուականէն սկսեալ:

Ունեցուածքի փոխանցման փաստաթուղթերը պէտք է որ ամէն շաբաթ յանձնուին տուրքերու տեղական հսկիչ մարմիններուն, անոր կցուած ըլլալով ծանուցագիր մը, որ կը պարունակէ նոր եւ հին սեփականատէրերու անուն-մականունները,

ինչպէս նաեւ իրենց մնայուն հասցէները:

Այսպիսի կարգադրութիւնը անհրաժեշտ պիտի ըլլայ այն նիւթական ձեւակերպումներուն ժամանակ, երբ անոնց քանակը որոշ չափէ մը անդին կ'անցնի, այսինքն երբ աւելի է քան առօրէական առաջնային անհրաժեշտ ծախսերու միջինը եւ անհրաժեշտ ինչքերու վաճառքը պէտք է որ կնքուած ըլլայ՝ սովորական սահմանուած տուրքերով:

Բաւական է որ դուք հաշուէք թէ այս տուրքերը քանի անգամ աւելի են միջազգայիններու կառավարութիւններուն եկամուտէն:

Պետութիւնը պէտք է որ նիւթական պահեստ ունենայ, իսկ երբ տուրքերու եկամուտը գերազանցէ այդ դրամագլուխը, այդ պարագային յաւելեալ եկամուտը պիտի դրուի շրջանառութեան մէջ եւ պիտի յատկացուի զանազան տեսակի ընդհանուր գործեր կարգաւորելու:

Այս գործերուն ղեկավարութիւնը պիտի վստահուի կառավարական մարմնի մը եւ այսպիսով աշխատաւոր դասակարգերու շահերը սերտօրէն կապուած պիտի ըլլան կառավարական շահերու հետ, ինչպէս նաեւ իրենց իշխանաւորին շահերուն:

Պահեստային գումարէն մաս մը պիտի յատկացուի որպէս պարգեւատրում գիտարարութեան եւ արտադրութեան բարելաւման:

Ամենէն հարկաւոր անհրաժեշտութիւնը այն է, որ երբ պահեստային դրամագլուխի քանակը անոր սահմանուած գումարէն կ'անցնի, երբեք պէտք չէ թոյլատրուի որ ան պահ դրուի պետական դրամատան մէջ եւ լճացած պահուի, որովհետեւ դրամը գոյութիւն ունի շրջանառութեան մէջ դրուելու համար եւ դրամագլուխի մը որեւէ կուտակումը միշտ խանգարիչ դեր կը խաղայ պետական կառավարչական ընթացքին մէջ, տրուած ըլլալով որ դրամագլուխը վառելանիւթի դեր կը կատարէ պետական մեքենային համար, իսկ եթէ վառելանիւթը արգելք հանդիսանայ, ուրեմն պետական մեքենան կը դադրի գործելէ:

Իսկ ինչ կը պատահի երբ մուրհակները կը փոխարինուին

պահեստային դրամագլուխին մեծ մասով. ճիշդ նոյնը՝ այնպէս ինչպէս որ նկարագրեցինք, այն է դրամագլուխի գեր կուտակում, իսկ այս վերջին իրավիճակին արդիւնքները բաւականաչափ յստակ են արդէն:

Նոյնպէս պիտի կազմենք հաշուապահական վարչութիւն մը, որպէսզի որեւէ ժամանակ թագաւորը ի վիճակի ըլլայ ամբողջական հաշիւը ստանալու՝ կառավարութեան ելեւմուտքի մասին: Մինչեւ սոյն թուականի բոլոր տեղեկագիրները պիտի պահուին խիստ ապահով, ի բացառեալ ընթացիկ եւ անցեալ ամսուան տեղեկագիրները, որոնց հաշուէցանկերը տակաւին չեն հասած իրենց աղբիւրները:

Միակ անձը որ որեւէ շահ պիտի չունենայ պետութեան գանձը կողոպտելու անոր սեփականատէրն է, այսինքն իշխանաւորը (թագաւորը) եւ այդ իսկ պատճառով ան իր ազդեցութեամբ պիտի սանձէ որեւէ տեսակի շռայլում կամ ոչ անհրաժեշտ ծախսումներ:

Պալատին պաշտօնական ընդունելութիւնները ու արարողութիւնները, տեսակցութիւնները եւ հանդիպումները - որոնք թագաւորին թանկագին ժամանակին վատնումն են - չեղեալ պիտի համարուին, որպէսզի ան բաւական ժամանակ ունենայ պետական խնդիրներով զբաղելու:

Մեր կառավարութեան մէջ թագաւորը շրջապատուած պիտի չըլլայ այն շքախումբով, որուն անդամները սովորաբար կը պարեն թագաւորի ծառայութեան մէջ՝ յանուն փառաւորութեան եւ որոնք միայն իրենց անձնական հարցերը կը հոգան ու հեռու կը մնան պետութեան բարօրութեան օգտին գործելէ:

Տնտեսական այն տագնապները, որոնք յաջողութեամբ ստեղծեցինք միջազգայիններու երկիրներուն մէջ, աւարտեցան դրամը շրջանառութենէն դուրս բերելով. այդպէսով յաւելեալ հարստութիւն կուտակուեցաւ եւ դրամը առնուեցաւ կառավարութեան ձեռքէն, որ իր հերթին օգնութիւն աղերսեց այդ հարստութիւններու տէրերէն՝ իրեն ապառիկներ տրամադրելու:

Այդ պարտքերը ծանր բեռ հանդիսացան կառավարութիւններուն համար, որ ստիպեց անոնց ապառիկ գումարներու տո-

կոսները վճարելու եւ այդպէսով այդ կառավարութիւնը իր ձեռքերը շղթայեց:

Արտադրութիւնը կեդրոնանալով դրամատէրերու ձեռքը, փոխանակ որոշ չափով մարդոց միջին խաւին միջեւ բաժնուած ըլլալու, մարդոց եւ պետութեան ծուծը քամեց:

Ներկայիս շրջանառութեան մէջ դրամ իջեցնելը այնպիսի ձեւով մը կ'ըլլայ, որ գոհացում չի տար բանուոր դասակարգի պահանջներուն, որովհետեւ այդ դրամը չի բաւականացներ եւ չի գոհացներ բոլորին:

Ներկայ ժամանակներուն դրամ հրապարակելը պէտք է որ գերազանցէ բնակչութեան աճը եւ երախաները իրենց ծնած օրէն պէտք է որ դրամ սպառողներ սեպուին:

Դրամ հրապարակելու թարմացումը կենսական հարց է համայն աշխարհի համար:

Պէտք է որ գիտնաք թէ ոսկիի հիմքով դրամի զործառնութիւնը կործանման պատճառն էր այն երկիրներուն, որոնք անկարող եղան բնակչութեան կանխիկ պահանջները բաւարարելու եւ միեւնոյն ժամանակ ալ մենք ստիպուեցանք ոսկին դուրս բերելու շրջանառութենէն ինչքան որ կրնանք:

Մեր մօտ ոսկիի հիմքին պիտի փոխարինէ դրամանիշ մը, որ հիմնուած պիտի ըլլայ երկրի աշխատուժին վրայ, թուղթէ կամ որեւէ այլ բանէ:

Իւրաքանչիւրին բաւարարող դրամ պիտի թողարկենք եւ անոր չափին պիտի աւելցնենք՝ իւրաքանչիւր մանուկ ծնելու պարագային ու պիտի պակսեցնենք անկէ իւրաքանչիւր մահուան պարագային:

Կառավարական հաշուակալութիւնը պիտի ըլլայ ամէն մէկ անջատ վարչութեան կատարած գործերուն պատասխանատուութեամբ, վարչութեանց անկախութեան հիման վրայ (ինչպէս որ է Ֆրանսայի մէջ):

Որպէսզի հարկ եղած գումարները վճարուին կառավարութեան առանց ձգձգումի եւ քաշքշուքի, իշխանաւորը հրամաններ պիտի արձակէ այդ գումարներուն վճարման ժամանակամիջոցին շուրջ եւ այսպէսով վերջ պիտի գտնէ այն կողմնա-

պաշտութիւնը, որ երբեմն կը ցուցաբերեն նախարարութիւնները դէպի որոշ վարչութիւններ ու մարմիններ:

Ելեւմուտքի հաշիւները միասին պիտի պահուին, որպէսզի միշտ կարելի ըլլայ բաղդատել մէկը միւսով:

Այն ծրագիրները որոնք պիտի որդեգրենք՝ բարելաւելու միջազգայիններու դրամական հիմնարկութիւնները, այնպիսի միջոցներով պիտի ըլլան, որ անոնք վախ պիտի չպատճառեն: Մենք պիտի ցոյց տանք այն անհրաժեշտ բարեկարգումները, որուն կարիքը ունի միջազգայիններու տնտեսական դրոյթը՝ իր խառնակ վիճակով: Պիտի ցոյց տանք թէ դրամական վիճակի այս վատթարացման առաջին պատճառը այն է, որ պիւտճէական տարին կը սկսի կառավարութեան տարեկան հաշուեցոյցը մօտաւորապէս կռահելով. այդ չափը տարուէ տարի պիտի աւելնայ այն պատճառով, որ կառավարութեան տարեկան հաշուեկշիռը ուշ կը ներկայացուի՝ մինչեւ տարուայ կէսը եւ այն ժամանակ կը ներկայացուի բարեփոխուած հաշուեկշիռ մը, որուն գումարները ընդհանրապէս երեք ամսուայ ընթացքին կը ծախսուին. այն ժամանակ կը քուէարկուի նոր հաշուեցոյց մը, իսկ տարուան վերջը հաշուեցոյցի հաշուետուութիւնը կ'որոշուի հաշուէյարդարով:

Մէկ տարուայ հաշուեցոյցը հիմնուած կ'ըլլայ նախորդ տարուայ ամբողջական ծախսերուն հիման վրայ եւ այդ իսկ պատճառով ամէն տարի բուն հաշուեցոյցին մօտաւորապէս յիսուն առ հարիւրը բաց կը մնայ. ուրեմն տարեկան պիւտճէն տաս տարի ետք պիտի եռապատկուի:

Այս կարգադրութեան շնորհիւ, որուն հետեւեցան միջազգայիններու անմիտ կառավարութիւնները, իրենց պահեստային դրամագլուխը սպառեցաւ. իսկ երբ հասաւ պարտքերը վճարելու ժամկէտը, իրենց երկիրներու գանձերը դատարկուած էին եւ այդպիսով կանգնեցան սնանկութեան անդունդի եզրին:

Ջեզմէ չեմ պահեր, որ դրամական խնդիրներու այսպիսի քաղաքականութիւն մը, որ մենք միջազգայիններուն առաջարկեցինք քանդելու համար, չենք կրնար անով ընթանալ եւ մեր մօտ իրագործել:

Իւրաքանչիւր պարտք կու գայ հաստատելու կառավարութեան տկարութիւնը եւ իր իրաւունքները չգիտակցիլը: Իւրաքանչիւր պարտք կարծէք թէ դամոկլեան սուր մը ըլլայ կախուած իշխանաւորներու գլխուն վրայ, որոնք կու գան մեզ՝ դրամատուներու տէրերուս, իրենց գլխարկները իրենց ձեռքերուն մէջ, փոխանակ որոշ գումարներ ապահովելու իրենց ժողովուրդներէն՝ ժամանակաւոր տուրքեր սահմանելով:

Արտաքին պարտքերը նման են այն տզրուկին, որ անկարելի է հեռացնել կառավարութեան մարմինէն, մինչեւ որ արիւնը լաւ մը չծծէ ու ինքն իրեն չյնայ, կամ մինչեւ որ կառավարութիւնը ի զօրու ըլլայ զայն զգետնել. սակայն միջազգայիններու կառավարութիւնները չեն կրնար այդ տզրուկը հեռացնել իրենցմէ, այլ կ'աւելցնեն անոնց թիւը եւ արիւնաքամ կ'ընեն:

Իսկ ի՞նչ է իսկական ներքին պարտքը:

Ան կառավարական գանձի բաժնեթուղթեր թողարկելն է, որ կը պարտաւորեցնէ ապառիկ վերցուած ամբողջական գումարէն առհարիւր տոկոսը վճարել. այդպիսով քսան տարուայ ընթացքին կառավարութիւնը անհմաստ տեղը վճարած պիտի ըլլայ, եթէ ապառիկը հինգ առ հարիւր տոկոսով ըլլայ, որ հաւասար է ապառիկ գումարին, այս միմիայն համեմատական տոկոսը վճարելով. իսկ քառասուն տարուայ ընթացքին պիտի վճարէ անոր կրկնապատիկը, իսկ վաթսուն տարուայ ընթացքին եռապատիկը, իսկ ապառիկ առնուած գումարը տակաւին պարտք պիտի մնայ գանձին վրայ որպէս չվճարուած ապառիկ:

Այս հանրահաշիւէն յայտնի կը դառնայ, որ այս պարտքերը ներկայի տուրքերու կարգով պիտի սպառեն վերջին դահեկանները աղքատ տուրք վճարողներուն, որպէսզի տոկոսները վճարուին օտար դրամատէրերուն, որոնցմէ պետութիւնը գումարները պարտք վերցուցած է. մինչդեռ պետութիւնը անհրաժեշտ գումարները կրնար հաւաքել ժողովուրդէն՝ տուրքերու ձեւով, առանց տոկոսներու:

Մինչեւ այն ատեն որ միջազգայիններու պարտքերը ներքին էին, հարուստները բաւարարուեցան դրամները փոխադրելով աղքատներու քսակներէն հարուստներունը. սակայն կարեւոր

մարդոց կաշառելէ ետք, որպէսզի ներքին պարտքերը փոխարինեն արտաքինով, բոլոր երկիրներու հարստութիւնը դէպի մեր գանձերը հոսեցան եւ բոլոր միջազգայիները սկսան մեզի վճարել հպատակութեան տուրքը:

Միջազգայիներու իշխանաւորները - իրենց անհոգութեան հետեւանքով կամ իրենց նախարարներու տգիտութեան եւ կամ վատութեան պատճառով - իրենց երկիրներուն ստիպեցին մեր դրամատուներէն այնպիսի ապառիկ վերցնել, որ չկրցան այդ պարտքերը մարել:

Պէտք է ըմբռնէք թէ ինչպիսի տառապանքներ պիտի կրէինք մինչեւ որ հարցերը այս վիճակին հասցնէինք:

Մեր կառավարութեան մէջ պիտի զգուշանանք, որպէսզի դրամական կուտակում տեղի չունենայ եւ այդպէսով հարկադրուած կարիքը պիտի չունենանք պետութեան վճարելու տուրքեր, ի բացառեալ մէկ տուրքէ, որ մէկ առ հարիւր է եւ որ մուրհակներ պիտի ըլլան գանձարանին վրայ արձանագրուած, որպէսզի առհարիւր վճարուած տոկոսը երկիրը չմղէ արիւնաքամ ըլլալու այդ տզրուկէն:

Առեւտրական ընկերութիւններուն միջեւ պիտի սահմանափակուի մուրհակներ թողարկելու իրաւունքը, որոնք պիտի չդժուարանան իրենց տոկոսային տուրքը վճարելու իրենց շահերէն, որովհետեւ անոնք ապառիկ դրամագլուխը կը վերցնեն առեւտրական ձեռնարկումներու համար: Սակայն կառավարութիւնները չեն կրնար օգուտ ապահովել ապառիկ դրամագլուխներէն, որովհետեւ անոնք միշտ ապառիկ կ'առնեն միայն ծախսելու համար:

Կառավարութիւնն ալ պիտի գնէ առեւտրական ընկերութիւններու բաժնեմուրհակները եւ այդպէսով ան կը դառնայ ապառիկ տուող եւ ոչ թէ ապառիկ վերցնող ու կաշառք փոխանցող. այսպիսի կարգադրութիւն մը վերջ պիտի դնէ թուլութեան եւ ծուլութեան, որոնք մեզի համար օգտակար էին, քանի որ միջազգայիները անկախ էին. սակայն այս վիճակները մեր կառավարութեան մէջ մերժուած պիտի ըլլան:

Այսքանը բաւական է ցոյց տալու համար միջազգայիներու

դատարկ գլուխները - որոնք անասուններ են իսկապէս: Անոնք երբ մեզմէ ապառիկը վերցուցին տոկոսով, չմտաբերեցին թէ այս վիճակով ապառիկ վերցուած իւրաքանչիւր գումար անոր գումարած նաեւ տոկոսը, անկասկած որ երկրին եկամտաբեր աղբիւրներէն պիտի հատուցուի. իրենց համար աւելի դիւրին պիտի ըլլար, եթէ այդ գումարները առնէին իրենց ժողովուրդէն անմիջապէս, տոկոսը վճարելու կարիքը չունենալով:

Այս արդէն փաստարկ մըն է մեր հանճարեղութեան:

Այն իրականութիւնը որ մենք Աստուծոյ կողմէ ընտրեալ ժողովուրդն ենք արդէն վարպետութիւն ու ճարպիկութիւն է, երբ մենք այնպէս մը կը փոխանցենք ապառիկը միջազգայիններուն, որ անոնք կը կարծեն թէ իրենք նոյնիսկ շահ կ'ապահովեն անկէ:

Մեր ելեւմուտքի հաշիւները որ պիտի պատրաստենք դարերու փորձով պիտի ըլլայ, որ մենք կ'ուսումնասիրէինք երբ միջազգայինները կ'իշխէին. մեր այս արժեւորումները տարբեր պիտի ըլլան իրենց զարմանալի յատկութեամբ այն արժեւորումներէն, որ ստեղծած են միջազգայինները եւ պիտի փաստեն աշխարհին, թէ մեր նոր ծրագիրները ինչպէս յաջող են ու օգտակար:

Այս ծրագիրները պիտի ծածկեն այն թերութիւնները, որոնց օրինակները մեզի ներկայացած են միջազգայիններու երեւելիներու փորձով եւ որ պիտի չթոյլատրենք մեր կառավարութեան մէջ. մեր հաշուեցոյցի ձեւը այնպէս մը պիտի կարգաւորենք, որ նոյնիսկ թագաւորը եւ կամ որեւէ գրագիր ի վիճակի չըլլայ նկատելու այդ գումարին փոքր մասին շորթումը, կամ ալ անոր օգտագործումը այլ նպատակով, որ չի համապատասխաներ հաշուեցոյցին մէջ առաջնային գրանցուած արժեւորման նպատակին:

Անկարելի է յաջողութեամբ իշխել, առանց կատարեալ ամրակուռ ծրագրի եւ ընթանալ ճամբայէ մը որ լեցուն է ականներով:

Նոյնիսկ մարտիկները եւ հերոսները իրենց մահկանացուն կը կնքեն, եթէ հետեւին այնպիսի ճամբու մը, որուն ո՞ւր առաջ-

նորդելը չեն գիտեր, կամ եթէ իրենց երթը սկսին առանց անոր համապատասխան նախապատրաստութիւնը տեսնելու:

Միջազգայիններու թագաւորներուն օգնեցինք խաբուսիկ խորհուրդներով որպէսզի գայթակղեցնենք զիրենք, որ ձեռք քաշեն կառավարութեան մէջ իրենց պարտականութիւններէն, անգամ մը զանոնք ներկայացնելով որպէս ներկայացուցիչներ ժողովուրդին կողմէ, միւս անգամ ճաշկերոյթներով եւ շքեղ ու փառաւոր այլ վայելքներու միջոցով: Այս թագաւորները ոչ այլ ինչ էին, եթէ ոչ սպասաւորներ՝ մեր իշխանութիւնը հաստատելու:

Բոլոր պալատները լեցուցինք իրենց սիրելիներով (մեր գործակալներէն եւ գործակալուհիներէն), որոնք բանալի դիրքերու վրայ դրուեցան եւ լաւ աշխատեցան՝ օգտագործելով իշխանաւորներուն կարճատեսութիւնը եւ անոնց միտքը զուարթացնելու տնտեսութեան բարելաւման ապագայի ծրագիրներով: Իսկ ինչպէ՞ս պիտի գար բարելաւումը: Նոր տուրքերու սահմանումո՞վ: Այդ մէկը ինքնին կարելի էր, սակայն անոնք այդ մէկը չհասկցան որ պահանջէին: Եւ ինչպէ՞ս հասկնային, երբ մենք գրեցինք ու իրենց առջեւ դրինք այն՝ ինչին որ հետեւեցան:

Դուք գիտէք ինչ աստիճանի նիւթական անցուկ վիճակի մատնուեցան իրենց անճնական անհոգութեան պատճառով եւ սնանկութեան հասան ու իրենց դժբախտ հպատակներուն մատուցած գերճիգերը ի դերեւ դուրս եկան զիրենք փրկելու:

ՓՐՈԹՈՔՈԼ ՔՍԱՆՄԷԿԵՐՈՐԴ

Ներքին վարկերը: Պարտքերը եւ տուրքերը: Պարտքերը փոխանցել այնպէս մը, մինչեւ որ անոնց մասին ըսուի միասնական պարտքեր: Սնանկանալը: Խնայողական եւ եկամուտի դրամատուները: Դրամական Շուկաները չեղեալ համարել: Ճարտարարուեստական արժէքները կարգաւորել:

Իբր ամբողջացում այն ամէն ինչին որ բացատրած էի վերջին ժողովին մէջ եւ որ օտար վարկերն էին, այժմ ձեզի պիտի զեկուցեմ ներքին ապառիկներու մասին մանրամասնօրէն: Անհրաժեշտ չէ որ աւելի քննարկեմ արտաքին պարտքերը,

որովհետեւ անոնցմով մեր գանձերը լեցուեցան միջազգայիններու հարստութեամբ, մինչ մեր պետութեան մէջ օտարներ չկան, այսինքն արտաքին բան մը չկայ:

Մենք վարչամեքենայի ապականումը օգտագործեցինք, ինչպէս նաեւ միջազգայիններու կառավարիչներուն անհոգութիւնը, որպէսզի իրենց կառավարութիւններուն մեր տուած ապառիկին կրկնակին գանձենք, կամ ալ եռապատիկը, թէեւ մենք անոնց ապառիկ կու տայինք իրենց կարիքներուն պէտք եղածէն աւելի:

Ուրիշ որեւէ մէկը չի կրնար մեզի հետ այս խաղը խաղալ, ինչպէս որ մենք խաղցանք ուրիշներուն հետ: Այդ իսկ պատճառով ես պիտի կեդրոնանամ միայն ներքին պարտքերու վրայ:

Երբ կառավարութիւնը ապառիկ մը փոխանցելու յայտարարութիւն կ'ընէ, իր պարտամուրհակներուն համար գրանցում մը կը հրապարակէ փոքր՝ նուազեցուած գիներով, որպէսզի ամէն ոք կարողութիւն ունենայ մասնակցելու պարտամուրհակներու այդ գրանցումին. առաջին գրանցուողներուն կը թոյլատրուի գնել զայն, իր անուանական սակէն աւելի նուազ, իսկ յաջորդ օրը կը բարձրանայ անոր գինը, ցոյց տալու համար որ ամէնքը ցանկութիւն յայտնած են գնելու զայն:

Քանի մը օրեր ետք պետական գանձարանը պիտի լեցուի այն բոլոր գումարներով, որով գրանցուեցան չափէն աւելի մասնակիցներ (եթէ այս մէկը ճիշդ է, ինչո՞ւ գանձարանը պէտք է ընդունի այս աւելորդ յաւելեալը):

Գրանցուիլը եւ մասնակցութիւնները մեծ աղմուկով կը ծանուցուին՝ թէ անցած են պահանջուած չափը, որ ունի իր ազդեցութեան կշիռը. ասոր մէջ կը կայանայ գաղտնիքը՝ որովհետեւ ժողովուրդը հաստատապէս կը վստահի կառավարութեան բաժնետոմսերուն:

Սակայն երբ կ'աւարտի կատակերգութիւնը, երեւան կու գայ չափազանց մեծ ապառիկի իրականութիւնը. կառավարութիւնը այդ ապառիկը վճարելու համար կը ստիպուի նոր ապառիկ վերցնելու, որ նոյնպէս չի կրնար մարել պետութեան պարտքը, այլ անոր վրայ կ'աւելցնէ կուտակուող տոկոսներու յաւելեալ գումար մը եւս:

Իսկ երբ պետութիւնը այլեւս անզօր կ'ըլլայ ապառիկ վերցնելու, ան հարկադրուած պիտի ըլլայ ապառիկներուն տոկոսները վճարելու, ան ալ նոր տուրքեր սահմանելով: Այդ տուրքերը ոչ այլ ինչ են, քան ապառիկ վերցուած գումարներ՝ ուրիշ ապառիկ գումարներ վճարելու համար:

Ապա կը հասնի պարտամուրհակներու փոխանցման ժամանակը, սակայն այդ փոխանցումները միայն տոկոսի արժէքը կը նուազեցնեն՝ բայց պարտքը երբեք: Իսկ այդ փոխանցումները տեղի կ'ունենան միայն պարտատէրերու հաւանութեամբ: Երբ այդ փոխանցումները կը յայտարարուին, պարտատէրերուն իրաւունք կը տրուի կամ ընդունելու զանոնք եւ կամ վերստանալու իրենց դրամագլուխը՝ եթէ անոնք չեն ցանկար փոխանցումներ ընդունիլ:

Եթէ ամէն ոք պահանջէ իր դրամագլուխը վերադարձնել, այդ պարագային կառավարութիւնը որս դարձած կ'ըլլայ կարթով, որմով ան կ'ուզէր որսալ եւ երբեք այնպիսի դիրքի մը մէջ պիտի չըլլայ, որ կարողութիւնը ունենայ դրամագլուխը ամբողջութեամբ վերադարձնելու:

Բարեբախտաբար միջազգայիները շատ բան չեն հասկնար նիւթական հարցերէն եւ անոնք միշտ կը գերադասեն իրենց պարտամուրհակներու արժէքէն վնասել ու կը գոհանան նուազագոյն տոկոսներով, քան թէ համարձակիլ ուրիշ ասպարէզի մէջ շահագործելու իրենց դրամագլուխը, ուրեմն այսպիսով անոնք իրենց կառավարութիւններուն առիթ կը ստեղծեն, որպէսզի իրենց ուսերէն թեթեւցնեն այնպիսի պարտքեր, որոնք մի գուցէ բարձրացած ըլլան քանի մը միլիոնի:

Միջազգայիները չեն համարձակիր այսպիսի բան մը ընելու արտաքին պարտքերու պարագային, խորապէս գիտակցելով որ մենք - այսպիսի պարագաներուն - պիտի պահանջենք մեր ամբողջ դրամագլուխը:

Այսպիսով կառավարութիւնը բացայայտօրէն պիտի խոստովանի իրականութեան մասին, որ ժողովուրդին յստակօրէն ցոյց պիտի տայ, թէ իր շահերը չեն համապատասխաներ իր կառավարութեան շահերուն:

Ես ձեր ուշադրութիւնը յատկապէս հրաւիրելով այս իրականութեան վրայ, միեւնոյն ժամանակ ձեր ուշադրութիւնը կը հրաւիրեմ նաեւ հետեւեալին. բոլոր ներքին պարտքերը մեր օրերուն միացեալ եղան, այն ինչ որ կը կոչուին ժամանակաւոր պարտքեր, նաեւ կը կոչուին պարտքեր կարճ ժամկէտով: Այս պարտքերը կը կազմեն կառավարութեան դրամատուներուն եւ խնայադրամատուներուն մէջ պահ դրուած գումարները:

Այդ գումարը որ դրուած է կառավարութեան տրամադրութեան տակ երկար ժամկէտով կը շոգիանայ, որովհետեւ կ'օգտագործուի օտար վարկերու տոկոսները վճարելու եւ կառավարութիւնը այդ դրամագլուխը կը ստեղծէ գանձուած տուրքերէն եւ եկամուտներէն, որ վերջինը մնացած կ'ըլլայ պետական գանձին մէջ:

Իսկ երբ մեր թագաւորը բազմի աշխարհի գահին, այս բոլոր կեղծարար գործողութիւններն ու անոնց նմանները որ մեր շահերուն դէմ են պիտի չքանան եւ պիտի կործանենք կառավարական ընդհանուր պարտամուրհակներու շուկան, որովհետեւ մենք պիտի չթողունք որ մեր արժանապատուութիւնը տարուբերի մեր դրամագլուխի վերիվայրումներուն հետ եւ որու սակը օրէնքը պիտի որոշէ անուանական սակին համարժէք, առանց որ գինը փոփոխութիւն մը կրէ:

Յաւելումը նուազում կը պատճառէ եւ մենք սկսած ենք յաւելումներով, որպէսզի միջազգայիններու կառավարական ընդհանուր պարտամուրհակներու նկատմամբ վստահութիւնը խախտենք:

Մենք դրամանշային փոխանակման կեդրոնը [սակարանը] պիտի փոխարինենք հսկայական պետական կազմակերպութիւններով, որոնց պարտականութիւնը պիտի ըլլայ ճարտարարուեստական ձեռնարկութիւններու գիները սահմանել այնպէս՝ ինչպէս որ կառավարութիւնը յարմար կը տեսնէ:

Այդ հիմնարկութիւնները այնպիսի դիրք մը պիտի վայելեն, որ ի զօրու պիտի ըլլան հարիւրաւոր միլիոններու արժողութիւն ունեցող առեւտրական բաժնետոմսեր շրջանառութեան մէջ դնել, կամ իրենք պիտի գնեն այդ բոլոր բաժնետոմսերը նոյն

օրը: Այսպիսով բոլոր ճարտարարուեստական ձեռնարկումները մեր վրայ պիտի յենին:

Դուք կրնաք պատկերացնել թէ ինչպիսի ուժ եւ ազդեցութիւն պիտի ունենանք մենք:

ՓՐՈԹՈՔՈԼ ՔՍԱՆԵՐԿՐՈՐԴ

Գաղտնիքներ որ վաղը պիտի բերէ: Անցեալի բազում դարերու չարիքները բարւօք ապագայի հիմքն են: Կարելիութեանց եւ երկիւղածութեանց լոզունգը պաշտամունքի երկիւղածութիւն ունի:

Ինչ որ տեղեկացուցի ձեզի մինչեւ հիմա, նպատակս էր ճշգրիտ պատկերը տալ ներկայիս տեղի ունեցող, ինչպէս նաեւ անցեալի մէջ կատարուած դէպքերու գաղտնիքին՝ որոնք կը հոսին ճակատագիրի գետին մէջ հոսանքն ի վար եւ որոնց արդիւնքը երեւան պիտի գայ մօտ ապագային:

Ես ձեզի ցոյց տուի մեր գաղտնի ծրագիրները, որոնցմով կը յարաբերինք միջազգայիններու հետ, ինչպէս նաեւ մեր նիւթական քաղաքականութիւնը:

Արդ, ինծի կը մնայ քիչ բան աւելցնել նիւթը ամբողջացնելու համար:

Ներկայիս մեր ձեռքերուն մէջ կը գտնուի ամենէն հզօր ուժը՝ այսինքն ոսկին:

Երկու օրուայ մէջ կրնանք որեւէ քանակ մը բերել մեր գանձարաններէն:

Այսքանէն յետոյ անհրաժեշտ չէ որ փաստենք, թէ մեր հետագայ կառավարութիւնը Աստուծոյ կամքը կը ներկայացնէ: Արդեօ՞ք կարելի է - մենք որ այս բոլոր հսկայական բարիքները կը վայելենք - որ այսքանէն ետք, անզօր ըլլանք փաստելու, թէ այն բոլոր ոսկին որ դարեր շարունակ կուտակեցինք, պիտի չօգնէ մեզի մեր բարի նպատակներուն համար, այսինքն կարգը հաստատելու մեր իշխանութեան հովանիին տակ:

Չենք ուրանար թէ այս ընթացքին երբեմն բիրտ ուժի դիմեցինք, սակայն այս վիճակը վերջապէս կայուն պիտի դառնայ եւ

մեզի կը մնայ քարոզելով փաստել, թէ մենք բարութիւն ընողներ ենք եւ այս ապականած աշխարհին իր կորսնցուցած խաղաղութիւնն ու ազատութիւնը պիտի վերադարձնենք:

Այդ խաղաղութեան եւ ազատութեան առիթը պիտի շնորհուի, սակայն միայն մէկ պարագայի - այսինքն երբ որ աշխարհը կը յարի մեր օրէնքներուն վճռականապէս: Այդ բոլորէն ետք մարդոց պիտի յստակացնենք, որ ազատութիւնը չի հիմնուիր ապականութեան եւ պարտազանցութեան վրայ, կամ մարդոց այն իրաւունքը՝ թէ իրենք ազատ են ընելու այն ինչ որ կը ցանկան, ինչպէս նաեւ մարդու դիրքը եւ ուժը երբեք իրաւունք պիտի չտան իրեն կործանարար սկզբունքներ տարածելու՝ ինչպէս դաւանանքի ազատութեան ու հաւասարութեան եւ նմանօրինակ միտքեր:

Պիտի յստակացնենք նաեւ որ անձնական ազատութիւնը չի նշանակեր, թէ իւրաքանչիւր անձ իրաւունք ունի յեղափոխական ըլլալու եւ կամ ուրիշները գրգռելու, ծիծաղելի ճառեր արտասանելով մտահոգ եւ տագնապած զանգուածներուն մէջ:

Աշխարհին պիտի ուսուցանենք, որ ճշմարիտ ազատութիւնը միմիայն կը հիմնուի մարդոց անձին եւ ինչքերուն վրայ չբռնաճալով, չյարձակելով, մանաւանդ երբ այդ մարդը անկեղծօրէն կը կառչի ընկերային կեանքի բոլոր օրէնքներուն: Նաեւ աշխարհին պիտի ուսուցանենք, որ մարդու դիրքը կախուած է իր պատկերացումներէն՝ ուրիշ մարդոց իրաւունքներուն նկատմամբ եւ որ իր պատիւը պիտի թոյլ չտայ, որ իր անձնականին վերաբերող հարցերով տարուած ըլլայ ցանկամոլ միտքերով:

Մեր իշխանութիւնը ազդեցիկ եւ հզօր պիտի ըլլայ, որովհետեւ ան կարող պիտի ըլլայ, ինչպէս նաեւ առաջնորդող ու իշխող, այլ ոչ թէ հետեւելով ժողովուրդին եւ անոր ներկայացուցիչներու ուժին, կամ ալ ճարտասաններու այն փաղանգին՝ որոնք կը ձայնեն սովորական բառերով եւ զայն կ'անուանեն բարձրագոյն սկզբունք, իսկ իրականութեան մէջ այդ միտքերը ուրիշ բան չեն՝ եթէ ոչ զառանցական ու երեւակայական մտածումներ:

Մեր իշխանութիւնը հիմնադիրը պիտի հանդիսանայ այն կարգերուն, որուն մէջ կը կայանայ մարդոց երջանկութիւնը եւ

այս իշխանութեան ազդեցիկ դիրքը տեսակ մը անձնական սիրոյ պիտի արժանանայ, ինչպէս նաեւ բոլոր ժողովուրդներու հնազանդութեան:

Ճշմարիտ իշխանութիւնը չի յանձնուիր որեւէ իրաւունքի, մինչեւ իսկ Աստուծոյ եւ ոչ ոք կը համարձակի մօտենալ իրեն՝ իր կարողութենէն շիւղ մը իսկ կողոպտելու:

ՓՐՈԹՈՔՈԼ ՔՍԱՆԵՐՐՈՐԴ

Պերճանքի առարկաները նուազեցնել: Միջակ ճարտարարուեստականները: Աշխատանքէն բացակայիլը: Ոգելից խմիչքներու արգիլումը: Նախկին հասարակութիւնը ոչնչացնել եւ նոր ձեւով վերակենդանացնել: Աստուծոյ կողմէ ընտրեալը:

Մարդիկ պէտք է որ վարժուին համեստութեան եւ ամօթ զգալու, որպէսզի սորվին հնազանդիլ, այդ իսկ պատճառով պիտի սակաւացնենք վայելքի ազդակները՝ պերճանքի եւ պճնանքի սին առարկաներն ու այս միջոցներով ալ պիտի պարտադրենք բարոյականը, որ ապականեցաւ պատուախնդրութեան ասպարէզներու վրայ՝ շարունակական մրցակցութեան ընթացքին: Մենք միջակ ճարտարարուեստը պիտի վերակենդանացնենք, որպէսզի կործանենք անձնական գործարանները: Այս բարեկարգումներու անհրաժեշտութիւնը կը կայանայ այն իրողութեան մէջ, որ այդ շքեղ անձնական գործարաններու տէրերը յաճախ իրենց բանուորները կը դրդեն կառավարութեան դէմ՝ հաւանական անգիտակցութեամբ:

Ժողովուրդը տեղական արտադրական գործարաններու մէջ աշխատելով, չի հասկնար «աշխատանքէն դուրս»ը կամ «անգործութիւն»ը եւ այս է որ անոր կը ստիպէ կառչիլ գոյութիւն ունեցող վարչակարգին ու շահագրգռուած ըլլալ աջակցելու կառավարութեան:

Անգործութիւնը մեծագոյն վտանգն է կառավարութեան համար, որուն ազդեցութիւնը մենք պիտի կրնանք չէզոքացնել, երբ իշխանութիւնը մեր ձեռքը անցնի:

Ոգելից ըմպելիները արգիլուած պիտի ըլլան օրէնքով, որ-

պէս թէ ան ոճիր մը ըլլար մարդկութեան նկատմամբ եւ այս տեսանկիւնէն պիտի պատժուին անոր օգտագործման համար: Ոգելից խմիչքի ազդեցութեան տակ մարդը եւ անասունը համահաւասար են:

Կը կրկնեմ հպատակները կուրօրէն կ'ենթարկուին միայն հզօր իշխանութեան, որ միանգամայն անկախ է իրենցմէ եւ որ կարող է ցոյց տալ իրենց, թէ իր ձեռքը թուր մը կայ, որ կը գործէ որպէս պաշտպանութեան զէնք ընդդէմ ընկերային յեղափոխութիւններու եւ կը կտրէ զայն: Ինչո՞ւ ժողովուրդները կ'ուզեն որ իրենց թագաւորը հրեշտակ մը ըլլայ, որովհետեւ անոնք անոր մէջ մարմնաւորուած կը տեսնեն ուժը եւ կարողութիւնը:

Բարձրագոյն տէրը ներկայ բոլոր կառավարիչներուն պիտի փոխարինէ, որոնք երկար ժամանակ ծանրացան ժողովուրդի ուսերուն. այն ժողովուրդին՝ որուն նկարագիրը մենք կրցանք ապականել խռովարարութեան հրդեհներուն մէջ, այն ընկերութիւնը որ նոյնիսկ մերժեց Աստուծոյ. բարձրագոյն տիրոջ պարտականութիւնն է վերջնականապէս մարել այդ հրդեհները:

Որպէսզի թագաւորը այդ արդիւնքին հասնի, պէտք է որ կործանէ բոլոր ընկերութիւնները, մինչեւ իսկ եթէ այդ բանը իրագործելու համար հարկ ըլլայ իր արիւնը թափել, անոր վերածնունդ տալու լաւապէս կազմակերպուած բանակի մը տեսքով, որ պիտի պատերազմի ընդդէմ որեւէ վարակի կամ խառնակութեան, որ կրնայ թունաւորել կառավարութեան մարմինը:

Այս իշխանաւորը ընտրուած պիտի ըլլայ Աստուծմէ որպէսզի կործանէ բոլոր չար ուժերը, որոնց գայթակղութեան աղբիւրը բնազդն է եւ ոչ թէ ուղեղը, ինչպէս նաեւ անասնական մղումները եւ ոչ թէ մարդկայինը:

Այս ուժերը ներկայիս իրենց յաղթանակի հաճոյքին մէջն են, ներկայացուած գողութիւններով եւ բռնութիւններով, իրաւունքի եւ ազատութեան սկզբունքներու դիմակին ներքոյ:

Այս միտքերը կործանեցին բոլոր ընկերային կարգերը եւ անոնց աւերակներուն վրայէն քալելով առաջնորդեցին դէպի Իսրայէլի թագաւորին գահը, սակայն այս չար ուժերուն հաշուեյարդարը պիտի ըլլայ մեր իշխանութեան սկսած օրը եւ այն

ժամանակ պիտի չէզոքացնենք զանոնք, որպէսզի որեւէ արատ չմնայ մեր թագաւորին ճամբուն վրայ:

Այն ատեն աշխարհի ազգութիւններուն կրնանք ըսել՝ փառք տուէք Աստծուն եւ ծնրադրեցէք անոր, որուն ճակտին վրայ մարդկութեան ճակատագրին նշանը կայ, որուն Աստուած ինքը բաշխեց անոր աստղը եւ որ միայն ինքն է եւ ոչ այլ ոք իրմէ բացի, որ կրնայ մարդկութիւնը ազատել չար ուժերէն:

ՓՐՈԹՈՔՈԼ ՔՍԱՆՉՈՐՐՈՐԴ

Դաւիթ թագաւորի սերունդը ամրապնդել: Թագաւորը նախատեսել եւ նախապատրաստել գահին: Գահաժառանգին գահընկեց ընել, թէկուզ Դաւիթի ցեղէն ըլլայ՝ եթէ ան պիտանի չէ թագաւոր ըլլալու: Թագաւորը եւ իր երեք խորհրդականները ոչ աւելի: Թագաւորը ինքն է ճակատագիրը: Հրեաներու թագաւորը իր վարքով մարդոց նկատմամբ բարձր է ամօթէն:

Եզրակացնելով, պիտի անդրադառնամ այն հարցին, որ կը վերաբերի հաստատելու Դաւիթի թագաւորութիւնը, իր օրէնքներով եւ արմատներով, որ պիտի գոյատեւէ մինչեւ վերջ:

Այդ գոյատեւման գաղտնիքը, առաջին հերթին կը կայանայ անոր մէջ, այն ինչ որ կ'ընդգրկէ նոյն սկզբունքները, որմով մեր իմաստուններուն տրուեցաւ աշխարհի հովանաւորութիւնը՝ այսինքն ուղղել եւ ուսուցանել ողջ մարդկային ցեղը:

Դաւիթի սերունդէն շատերը պիտի պատրաստեն եւ դաստիարակեն թագաւորներ ու անոնց յաջորդները, որոնք պիտի չընտրուին ժառանգական իրաւունքով, այլ իրենց յատուկ ձիրքերուն շնորհիւ: Այդ յաջորդները պիտի խորաթափանց ըմբռնեն մեր ունեցած թաքուն քաղաքական գաղտնիքները եւ իշխանութեան ծրագիրները, խստագոյնս զգուշանալով որ այդ գաղտնիքներէն որեւէ բան դուրս չելլէ:

Այս կարգադրութիւնները անհրաժեշտ են որպէսզի բոլորը գիտակցին, թէ անոնք որոնք կրնան իշխել պէտք է որ միայն իրենք խորապէս թափանցած ըլլան քաղաքական արուեստի գաղտնիքներուն խորքը:

Այդ թեկնածուները միայն պիտի գիտնան թէ ինչպէս պէտք է գործադրեն մեր ծրագիրները՝ գործնականապէս օգտուելով մեր երկարատեւ դարերու փորձառութենէն ու պիտի ըմբռնեն այն եզրակացութիւնները, որոնք յառաջացան մեր քաղաքական եւ տնտեսական կառոյցներու հետեւութիւններէն ու գիտութիւններէն. մէկ խօսքով պիտի գիտնան ինքնին բնութեան կողմէ սահմանուած օրէնքներու ոգին, որով կարելի է իշխել մարդկային ցեղին:

Դաւիթի գահին ուղղահայեաց անմիջական յաջորդներուն փոխարէն ուրիշները պիտի դրուին՝ եթէ յայտնի դառնայ թէ անոնք անփոյթ են եւ ցանկասէր, կամ ալ եթէ կամքով տկար դուրս գան իրենց դաստիարակութեան ընթացքին, կամ եթէ որեւէ այլ հակում ցոյց տան՝ որ կրնայ վնասակար ըլլալ իրենց իշխանութեան ու մինչեւ իսկ կրնայ ըլլալ որ զանոնք անկարող դարձնէ իշխելու եւ այսպիսիները են որ իշխանութեան արժանապատուութիւնը վտանգի կ'ենթարկեն:

Մեր երէցները երբեք իշխանութիւնը պիտի չվստահին որեւէ պատահական մէկուն, բացի այն մարդոցմէ որոնք կրնան արդարադատօրէն իշխել՝ նոյնիսկ բիրտ ուժով:

Իսկ եթէ հիւանդացաւ գահին վրայ նստած օրինական թագաւորը հիւանդութեամբ մը, որով իշխելու իր կարողութիւնը կորսնցուց, ան պիտի ստիպուի իշխանութեան ղեկը յանձնելու անոր, որ ցոյց տուած է թէ ատակ է իշխելու:

Թագաւորին անմիջական եւ ապագայի ծրագիրները երբեք յայտնի պիտի չըլլան՝ նոյնիսկ իր ամենէն մօտիկ խորհրդականներուն եւ ոչ ոք պիտի գիտնայ ապագայի ծրագիրները, բացի թագաւորէն եւ այն երեքէն՝ որոնք իր օգնականներն են:

Իշխանաւորի անձին մէջ, որ պիտի իշխէ անսասան կամքով եւ ինքն իր ու մարդկութեան տէրը պիտի ըլլայ, մարդիկ պիտի տեսնեն ճակատագրի պատկերը եւ խորհուրդը ու ոչ ոք պիտի գիտնայ իշխանաւորին նպատակները՝ երբ ան իր հրամանները արձակէ:

Այդ իսկ պատճառով ոչ ոք պիտի համարձակի խոչընդոտել անոր գաղտնի ու անծանօթ ճամբան:

Յստակ է որ իշխանաւորին ունեցած ուղեղային ուժն ու ամբարած գիտելիքները պէտք է բաւարարեն իրագործելու կառավարութեան ծրագիրները: Այս երկուքին միջեւ հաւասարակշռութիւն պահպանելու համար իշխանաւորը պիտի չբարձրանայ գահ, մինչեւ որ երեք օգնական իմաստունները ստուգեն իր մտաւոր կարողութիւնը:

Որպէսզի իշխանաւորը սիրուած եւ մեծարուած ըլլայ իր հպատակներէն, պէտք է որ խօսք ուղղէ անոնց բազմաթիւ անգամներ: Այսպիսի կարգադրութիւնները երկու ուժերը պիտի համատեղեն՝ այսինքն ժողովուրդին ուժը մէկ կողմէ, իսկ միւս կողմէ իշխանաւորին ուժը, որոնք իրարմէ անջատած էինք միջազգայիններու երկիրներուն մէջ, իւրաքանչիւրին պահելով մէկը միւսէն սարսափող եւ վախցած վիճակի մէջ:

Մենք հարկադրուած էինք զանոնք իրարմէ անջատուած եւ իրարու հանդէպ վախուորած պահել, որովհետեւ անոնք երբ անջատուին մեր ազդեցութեան կ'ենթարկուին:

Հրեաներու թագաւորը պէտք չէ որ իր ցանկութիւններուն ազդեցութեան ենթարկուի, ներառեալ ֆիզիքական, յատկապէս պէտք չէ որ իր ցանկասիրութեան գերին ըլլայ եւ պէտք է թոյլ չտայ, որ անասնական բնազդները իր ուղեղին վրայ իշխեն:

Ցանկասիրութիւնը - աւելի քան ուրիշ այլ մոլութիւններ - կը կործանէ մտային ուժը եւ հետեւանքներ կոտհելու կարողութիւնը, միտքը կը շեղէ դէպի մարդկային բնաւորութեան ամենէն յոռի կողմերը:

Մարդկութեան բեռը շալկողը ներկայացուած ըլլալով բարձրագոյն իշխանաւորին անձով, որ իր իշխանութիւնը տարածած է ամբողջ աշխարհի վրայ, Դաւիթի սուրբ սերունդէն է, պէտք է որ բոլոր անհատական ցանկութիւնները մէկ կողմ թողու, յանուն իր ժողովուրդին շահերուն:

Մեր բարձրագոյն իշխանաւորը պէտք է որ բարոյական եւ արժանապատուութեան տիպարը հանդիսանայ:

Ստորագրողներ
Սիոնի 33 – երեսուներեք – աստիճանի
ներկայացուցիչները

ԳԱՍՊԱՐ ՏԷՐՏԷՐԵԱՆ

ՍԻՈՆԻԶՄԻ ԵՒ ՓԱՆԹՈՒՐՔԻԶՄԻ ԱՌՆՉՈՒԹԻՒՆՆԵՐԸ ԵՒ ԱՆՈՆՑ ՍՊԱՌՆԱԼԻՔԸ՝ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԼԻՆԵԼՈՒԹԵԱՆ [*]

[*] Սոյն աշխատասիրութիւնը իբր դասախօսութիւն հեղինակը կարդացած է 18 Նոյեմբեր 1990-ին, Լիբանանահայ Գրական Շրջանակի կեդրոնին →

«Գայլերու աշխարհի մը մէջ՝
մարդ պէտք է որ աղուէս ըլլայ»:
Նիքոլօ Մաքիավելլի

Գասպար Տէրտէրեան

20-րդ դարու ռազմա-քաղաքական բոլոր մեծ փոթորիկներուն ետին, մէջը եւ շուրջը՝ մեծապէս աչքառու դերակատարութիւն մը ունեցան ցեղապաշտական երեք վարդապետութիւններ՝ Սիոնիզմ, Փանթուրքիզմ եւ Նացիզմ: Պատահականութեան եւ պատմական դիպուածի արդիւնք չէ այն որ ցեղապաշտութիւնը՝ ընդհանրապէս, եւ մասնաւորաբար՝ այս երեք վարդապետութիւնները, գրաւեցին համաշխարհային թատերաբեմը՝ ներկայ դարասկիզբին [կ'ակնարկէ 20-րդ դարուն], երբ՝ գաղութատիրութիւնը իր զարգացման լրումին կը հասնէր:

19-րդ դարու վերջին քառորդին, դրամատիրական մեծ տէրութիւններ արդէն աւարտած էին բոլոր ցամաքամասերու գաղութացումը: Եւ գաղութացման գործընթացը հասած ըլլալով

մէջ, ապա նոյն միութեան կողմէ նոյն տարին ան որպէս գրքոյկ հրատարակուած է:

Նկատի ունենալով որ մեր ձեռքի տակ եղած հիմնական աշխատութիւնն է այս մէկը՝ սիոնիզմի եւ փանթուրքիզմի փոխառնչութիւնները քննարկող, զայն կը ներկայացնենք իբր պատմավաւերական փաստագրութիւն, անպայմանօրէն չկիսելով հեղինակին բոլոր եզրակացութիւնները:

Հեղինակը՝ Գասպար Տէրտէրեան (1934-2021), մասնագիտութեամբ փաստաբան, գաղափարականով համայնավար, իրեն խորթ կը թուէր Գարեգին Նժդեհին ցեղապաշտական ուղին, որ թէեւ ծայրայեղ էր, սակայն պատմութեան կարգ մը ժամանակամիջոցներուն, նաեւ ներկայիս, Նժդեհին նման յանդուգն մէկուն հայութիւնը կը փնտռէ: Իսկ Միքայէլ Կորպաչովին գովաբանութիւնը չափազանցեալ եւ անիմաստ է:

իր յագեցման աստիճանին, այսինքն, գաղութացուելիք նոր երկիրներ մնացած չըլլալով՝ Երկիր մոլորակին վրայ, գեր-զարգացած դրամատիրական երկիրներ՝ իրենց տնտեսական առաւել հզօրացումին համար, կը մղուէին իրարու ձեռքէ խլել արդէն իսկ գաղութացուած երկիրները, որոնց բնական հարստութիւնները, հում նիւթերն ու աժանագին աշխատուժը շահագործելով միայն կրնային պահպանել եւ առաւել ուռճացնել իրենց տնտեսական բարգաւաճումը:

Այսինքն, տնտեսա-քաղաքագիտութեան լեզուով, գեր-զարգացած դրամատիրական երկիրները հասած էին իրենց զարգացման իմբերիալիստական [կայսերապաշտական] հանգրուանին, ուր անհրաժեշտութիւն կը դառնար՝ աշխարհի վերաբաժանումը՝ իրենց միջեւ: Մանաւանդ որ՝ դրամատիրական գեր-զարգացման ընթացքին մէջ գտնուող տէրութիւններ ալ՝ իջած էին համաշխարհային ասպարէզ, որոնք սակայն զուրկ էին գաղութներէ, եւ՝ հետեւաբար, իրենք եւս կ'ուզէին տիրանալ գաղութներու, իրենց տնտեսական հզօրացումը շարունակելու համար: Այս վերջիններէն էր Քայզերական Գերմանիան: Համագերմանականութիւնը (Փան-ժերմանիզմ) իրականացնելէ վերջ, Քայզերական Գերմանիան իր աչքերը յառած էր իսլամական երկիրներուն եւ՝ հիմնադրած էր Փան-իսլամական կեդրոնը:

19-րդէն 20-րդ դար անցումի այս պատմական շրջանին՝ ուրեմն, դրամատիրական համաշխարհային հասարակարգը կը թեւակոխէր իմբերիալիստական հանգրուանը, երբ՝ բոլոր գեր-զարգացած կամ մեծ կոչուող տէրութիւնները կը վերամշակէին իրենց ծաւալողական քաղաքականութիւնը, որուն համար՝ հզօր լծակներ կը հանդիսանային ցեղապաշտական եւ կրօնապաշտական լայնածիր ընդգրկումով շարժումները: Ուրեմն, Սիոնիզմը, Փանթուրքիզմը եւ Նացիզմը՝ որպէս ցեղապաշտական վարդապետութիւններ, իրենց լայնածիր ընդգրկումով եւ աշխարհակալական ճգտումով՝ լաւագոյնս կրնային ծառայել իմբերիալիստական նպատակներուն...: Ճիշդ է թէ՝ 20-րդ դարը ականատես եղաւ այլ ցեղապաշտական կամ ծաւալողական ծրագիրներու իրականացման փորձերուն: Այդ ծրագիրները՝ սակայն,

իրենց տարողութեամբ եւ ձեռք բերած արդիւնքներով, չկրցան գրաւել երկար ժամանակի մը համար՝ միջազգային թատերաբեմը: Այդ երկրորդական աստիճանի ծրագիրներէն էին՝ օրինակ, հետեւեալները.

ա) Իտալացի ֆաշիստներու հետապնդած «Միջերկրականեան Կայսրութեան» ծրագիրը, կը ձգտէր վերականգնելու նախկին Հռովմէական կայսրութիւնը...

բ) Ֆրանսացի Փէբենիստներու հետապնդած «Ֆրանսական Կայսրութեան» ծրագիրը, կը ձգտէր Ափրիկեան ցամաքամասի կցումը ֆրանսական հողատարածքին...

գ) Սպանացի Ֆրանքիստ փաղանգաւորները կ'երազէին վերականգնել «Անպարտելի Արմատա»ի ժամանակները...

դ) Իսկ Գարեգին Նժդեհի «Ցեղակրօն Ուխտ»ի վարդապետութիւնը, որ առաւելաբար նացիական ներշնչում ունէր, կը ձգտէր «Ծովից Ծով Հայաստան»ի երազին...

Ինչպէս կը տեսնուի, նոյնիսկ փոքր ժողովուրդներ՝ իմբերիալիզմի դարաշրջանին, հմայուած էին ծաւալողապաշտական ծրագիրներով, վարակուած ըլլալով ժամանակի ախտէն... Զարմանալին այն է՝ սակայն, որ այսօր՝ իմբերիալիզմի նահանջի օրերուն, Հայաստանի մէջ յարութիւն առած են շառաւիղները Գարեգին Նժդեհներու եւ հիմնած՝ «Հայ Երիտասարդաց Դաշնակցութիւն» անունը կրող շարժում մը, եւ ազգերու արեան «գեն»երու տարրալուծումով կը զբաղին...

Երբ կը վերլուծենք Սիոնիզմի, Փանթուրանիզմի եւ Նացիզմի ծննդոցը, դերակատարութիւնը եւ ունեցած հետեւանքները, ընկերաբանութեան, տնտեսագիտութեան հոգե-ախտաբանութեան դիտանկիւններէն, բազմաթիւ նմանութիւններ, զուգահեռներ եւ առնչութիւններ կը հաստատուին այս երեք ցեղապաշտական-ծաւալողապաշտական վարդապետութիւններուն միջեւ: Նման վերլուծում մը չէ որ պիտի փորձեմ այստեղ: Հապա՞՝ պիտի փորձեմ ցոյց տալ միայն ա՛յն առնչութիւնները, որոնք գոյութիւն ունեցած են Սիոնիզմի եւ Փանթուրքիզմի վարդապետութեանց միջեւ, եւ ապա՝ պիտի փորձեմ ցոյց տալ այս զոյգ վարդապետութեանց երէկի եւ տակաւին այսօր ալ սերտ գործակցութիւնը, հուսկ ուրեմն ցոյց տալու համար անոնց ներ-

կայացուցած սպառնալիքը՝ Հայաստանի լինելութեան...:

Ինչ խօսք՝ որ Սիոնիզմի, Փանթուրքիզմի եւ Նացիզմի հակամարդկայնական հետեւանքներու հասարակ յայտարարներէն մէկն է նաեւ՝ ցեղասպանութիւնը, որ՝ պատմականօրէն, իմբերիալիզմի ժամանակաշրջանի, այսինքն՝ 20-րդ դարու երեւոյթ է: Այս մասին, Առնոլտ Թոյնպի՝ իր ինքնակենսագրութեան մէջ, տուած է յաջող եւ ինքնատիպ ոճով բնութագրում մը, որ հետեւեալն է. *«Հին դարերուն մէջ, չենք հանդիպիր այնպիսի ժամանակաշրջանի մը՝ ուր ճանաչում գտած եւ ընդունուած ըլլար մարդկային ցեղի մարդկայնութիւնը այնքան որքան այսօր...: Այդուհանդերձ, այն դարը՝ որուն մէջ ես ապրեցայ, ճանչցաւ այնպիսի վայրենի վարդապետութիւններ, որոնք բացէ ի բաց կ'ուրանան այդ մարդկայնութիւնը եւ կ'արդարացնեն խեղէշ ոճիրներ... ինչ որ մեզ ստիպեց դարբնելու նոր բառ մը՝ ՅԵՂԱՍՊԱՆՈՒԹԻՒՆ, որպէսզի կարողանայինք բնութագրել ջարդերու այս նոր տեսակը...»:* Այսինքն, ջարդերու իմբերիալիստական տեսակը...:

Սիոնիզմի եւ Փանթուրքիզմի միջեւ պատմական առնչութիւններու եւ ժամանակակից գործակցութեան ալ լոյսին տակ վեր հանել՝ անոնց ներկայացուցած լուրջ վտանգը մեր ժողովուրդի քաղաքական ճակատագրին համար, ակադեմական, տարաժամ կամ ապաժամ մտային մարզանք մը չէ երբեք: Այլ՝ հրատապ անհրաժեշտութիւն եւ հրամայական պարտականութիւն մըն է, մանաւանդ՝ որ մեր ժողովուրդին բոլորած ներկայի ճգնաժամային հանգրուանին մէջ, Հայաստանէն կը լսուին ապաքաղաքական եւ անհեռատես քարոզներ՝ Սիոնիզմի, Փանթուրքիզմի եւ զանոնք ծնանող Արեւմուտքի իմբերիալիստական համակարգի իսկութեան շուրջ:

Մենք, մեր ներկայ նպատակամղուած ուսումնասիրութեամբ, պարզապէս՝ սթափելու կոչ մը կ'ընենք այստեղէն մինչեւ Հայաստան, տագնապող մեր ժողովուրդին եւ մասնաւորաբար՝ մտաւորականութեան ու ղեկավարութեան, որպէսզի՝ յանկարծ, հայոց Սասունցի Դաւիթը չգտնուի Կուլլիվերի Հսկային վիճակին մէջ, երբ ան կապկպուեցաւ ու բնաջնջուեցաւ քնացած պահուն... Երբ մեզ շրջապատող աշխարհը լեցուն է

գայլերով, գորշ գայլով, պարտաւոր ենք աշակերտելու Աղուէսագիրքին կամ՝ Մաքիավելլիին...:

Ներկայ դասախօսութեամբ՝ ուրեմն, մենք պիտի փորձենք պատասխանել՝ ժամանակին ներած սահմաններուն մէջ, հետեւեալ հինգ հարցումներուն.

Ա) Ովքե՞ր էին Փանթուրքիզմի վարդապետութեան հեղինակները:

Բ) Ովքե՞ր էին հայասպանութիւնը գործադրող Երիտթուրքական կազմակերպութեան հիմնադիրները:

Գ) Ովքե՞ր եղան երէկ եւ ովքե՞ր են այսօր՝ Փանթուրքիզմը հովանաւորող ուժերը:

Դ) Ովքե՞ր եղան երէկ եւ ովքե՞ր են այսօր՝ Փանթուրքիզմը հակակշռող եւ չէզոքացնող ուժերը:

Ե) Ո՞ւր է ելքը խուսափելու Սիոնա-Փանթուրքիստ սպառնալիքէն:

Ա) ՈՎՔԵ՞Ր ԷԻՆ ՓԱՆԹՈՒՐՔԻԶՄԻ ՀԵՂԻՆԱԿՆԵՐԸ

Պատմագիտական բազում հետազօտութիւններ կու գան անհերքելի կերպով փաստելու՝ որ Փանթուրանիզմի եւ Փանթուրքիզմի քարոզչութիւնը առաջին անգամ յղացողները եղած են՝ հունգար, աւստրիացի, լեհ, ֆրանսացի եւ գերմանացի հրեայ-սիոնիստներ, որոնք գրած են այս վարդապետութիւնը հիմնադրող իրենց գործերը՝ 19-րդ դարու վերջին քառորդին ընթացքին: Իսկ շատ փոքրաթիւ թրքացեղ գրողները՝ այս վարդապետութեան մասին, գրած են հետեւողաբար իրենց հրեայ-սիոնիստ առաջնորդներուն, սկսած 20-րդ դարու առաջին քառորդի վերջերէն... Այսինքն, թրքացեղ փոքրաթիւ քարոզիչները կէս դարով ետ մնացած են հրեայ-սիոնիստ հիմնադիրներէն: Վաւերական աղբիւրներ են՝ այս մասին, Մեծն Բրիտանիոյ Հետախուզական Սպասարկութիւններու գաղտնի տեղեկագրերը, որոնք աներկբայօրէն կը հաստատեն թէ՝ Փանթուրանիզմը եւ Փանթուրքիզմը օտար, ոչ-թուրք յղացում մըն է, նոյնպէս ալ՝ կը հետապնդէ օտար, ոչ-թրքական նպատակներ,- ռազմա-

վարական ու ծաւալողական նպատակներ: Ծանօթ պատմագիր Իլիօթ Կռինճէլ ՄիՀրզ [1], արդի Թուրքիոյ նուիրուած իր երկասիրութեան մէջ, հետեւեալ տողերը կը մէջբերէ Բրիտանական կառավարութեան Հետախուզական Գրասենեակի կողմէ՝ Փանթուրանիզմի մասին պատրաստուած գաղտնի տեղեկագրէն. *«Իր ծագումով՝ Փանթուրանիզմը՝ ա) արուեստական է եւ բ) Եւրոպական: Օսմանցիները զայն չարտաբերեցին պարսկական գրականութենէն՝ իրենք իրենց համար... ատիկա իրենց **տրուած** էր Եւրոպայի կողմէ, եւ իրենք դարպասաղները չէին, այլ **դարպասաւորները**...»:* Այսինքն, Օսմանցի թուրքերը ոչ հեղինակներ էին եւ ոչ իսկ հետապնդողներ, այլ՝ իբրեւ գործիք եւ միջոց օգտագործուողներ պարզապէս:

Առնոլտ Թոյնպի

Փանթուրանիզմի հետապնդած ոչ-թրքական նպատակներու բացատրութիւնը տուած են անգլիացի երկու ականաւոր պատմագիրներ՝ Քըրքվուտ եւ Թոյնպի, իրենց «Թուրքիա» խորագրեալ ծաւալուն երկասիրութեան մէջ, ուր կը շեշտուի թուրանական քարոզչութեան հետապնդած հակառուսական եւ հակախորհրդային ծաւալողական նպատակը՝ Արեւմուտքին կողմէ, քանի որ Թուրքիա առանձինն անզօր է նման ռազմավարութիւն մը կիրարկելու համար: Անոնք կը գրեն. *«Թուրանական քարոզչութեան նշանակութիւնը մենք կրնանք ըմբռնել եթէ յիշելու ըլլանք, որ թրքերէն խօսող մարդոց ընդհանուր թիւին երկու երրորդ մասը կը բնակին Ռուսաստանի սահմաններէն ներս եւ կարծէք Թուրանական շարժման հետապնդած բուն նպատակն է Ռուսաստանի տկարացումը»*[2]:

Ուրեմն, կ’եզրակացնենք՝ որ Թուրանականութիւնը «թուրք» ազգայնական շարժում մը չէր երբեք, այլ՝ հակառուսական ծաւալողական ծրագրի մը քաղաքական հիմնաւորումը, զոր կրնայ օգտագործել՝ նման միտումներ որոճացող եւ շահագրգռուած ոեւէ մեծ ուժ կամ տէրութիւն...:

Պատմական փաստերը ցոյց կու տան՝ որ այդպիսի միտումներով առաջինը շահագրգռուած են՝ համաշխարհային սիոնիզմի ֆինանսատէրերը, որոնք հովանաւորած են այս քարոզչութիւնը:

1873-4 տարիներուն, Լոնտոնի մէջ լոյս տեսած են՝ հունգարացի հրեայ-սիոնիստ Արմինիուս Վամպերիի գործերը՝ «Պուխարա» եւ «Կեդրոնական Ասիա», որոնց մէջ կը գովերգուին թուրք ցեղի գերակայութիւնը... եւ ի՞նչ փառքը:

1877-ին, Լայփցիկի մէջ լոյս տեսած է՝ աւստրիացի հրեայ-սիոնիստ Ֆրանց Ֆոն Վերների գործը [3] Մուրատ էֆէնտի կեղծանունով, որ կը քարոզէր թուրք ցեղի վերածնունդին անխուսափելիութիւնը եւ կ'ուրուագծէր Փանթուրանիզմի քաղաքական մեծ ծրագիրը...:

1889-ին, Փարիզի մէջ լոյս տեսած է լեհ հրեայ-սիոնիստ Քոնսթանթի Պոռժեցքիի գիրքը՝ «Հին Եւ Արդի Թուրքերը» [4] խորագրով, Մուսթաֆա Ճելալետտին փաշա ծածկանունով... որուն մէջ՝ թրքութեան համազգեստ հագած այս հրեայ-սիոնիստը, «հի՞ն» թուրքերու առնականութիւնն ու ցեղային գերակայութիւնը իտէալականացնելով, կ'ողբայ «արդի» թուրքերու քայքայումը, գրգռելով անոնց ցեղային փառասիրութիւնը եւ անոնց ցոյց տալով՝ առասպելական Թուրանի մը անծայրածիր կայսրութիւնը վերականգնելու ճամբան:

1896-ին, դարձեալ Փարիզի մէջ լոյս տեսած է ֆրանսացի հրեայ-սիոնիստ Լէոն Քահունի գիրքը՝ «Ներածութիւն Ասիոյ Պատմութեան. Թուրքեր Եւ Մոնկոլներ՝ Իրենց Ծագումէն Մինչեւ 1405 Թուական»[5], որուն մէջ, այս հրեայ-սիոնիստը լորձնաշուրթ՝ փառքը կը հիւսէ Ճենկիզխանի եւ Լենկթիմուրի, որոնք կերտած են եղեր «թուրանական» հի՞ն կայսրութեան փառքը, եւ սակայն, իսլամութիւնը

Ճենկիզխան

Լենկթիմուր

ընդունելէ վերջ, անոնք քայքայուեր ու յետադիմեր են...: Լեոն Քահունի այս գործը՝ յստակ է թէ՝ բացարձակ աղերս չունի պատմագիտութեան հետ: Ասիկա շահագրգիռ «պատմաշինարարութիւն» մը կամ՝ առասպելապատում մըն է, որ կը հետապնդէ՝ բացառապէս, թուրքերու, Օսմանեան թուրքերու մօտ ցեղապաշտական զգացումներ արթնցնելու եւ դէպի Կեդրոնական Ասիա ու մինչեւ Չինաստան ծաւալողապաշտ ախորժակներ գրգռելու նպատակը...: Հրեայ-սիոնիստ այս ամբոխավարը, նկատի չէ առած նոյնիսկ 17-րդ եւ 18-րդ դարերու Օսմանեան թուրք ուղեգիրներու կարծիքը Լենկթիմուրի մասին: Օրինակի համար, 17-րդ դարու օսմանեան թուրք ուղեւոր Էվլիա Չելէպի, իր ծանօթ «Ուղեգրութեան» մէջ, Լենկթիմուրը կը ներկայացնէ որպէս **օտար բռնակալ** եւ դահիճ... որպէս՝ զզուելի խաւարեալ տիրակալ...[6]:

Գերմանահպատակ հրեայ-սիոնիստ Ալպըրթ Քոհէնն է սակայն, ամենէն վաւերական եւ արտադրող տեսաբան-քարոզիչը՝ Փանթուրքիզմի եւ Փանթուրանիզմի քաղաքական-ծաւալողական ծրագրին: Ալպըրթ Քոհէն՝ Թեքին Ալփ կեղծանունով գրած է բազմաթիւ գիրքեր՝ գերմաներէն լեզուով, որոնք կարծէք հասցէագրուած էին՝ ոչ միայն Օսմանեան թուրք գործիչներուն ու մտաւորականութեան, այլեւ՝ գերման պետական մարդոց, զինուորականներու եւ գործի մարդոց, որոնց ցոյց կու տար՝ իմբերիալիստական հանգրուանին հասած Գերմանիոյ դէպի Արեւելք տարածուելու քաղաքական ծրագրին համար՝ վարդապետական հիմք մը: Այսպէս, Թեքին Ալփ թրքական անունով ծպտուած սիոնիստ Ալպըրթ Քոհէն, գերմաներէն եւ թրքերէն լեզուներով հրատարակեց ծրագրային գիրքերու շարք մը ամբողջ, որոնցմէ հոս կը յիշեմ երեքը միայն.

1) «Թրքականութիւն Եւ Համաթրքականութիւն»[7], որ տե-

սաբանական հիմնաւորումը կու տայ Փանթուրքիզմի վարդապետութեան...:

2) «Մտորումներ՝ Մեծն Թուրքիոյ Բնոյթին Եւ Ծրագրին Շուրջ»[8], որ աշխարհակալական այս ծրագիրը կը բնութագրէ եւ կը սահմանէ, զատորոշելով Փանթուրանիզմը՝ Փանթուրքիզմէն... եւ՝

3) «Պատերազմէն Դէպի Խաղաղութիւն Անցումի Տնտեսութեան Մասին»[9], թրքերէնով, ուսումնասիրութիւնը, որուն անդրագոյն նպատակն է յետ Ա. Աշխարհամարտի, Օսմանեան Թուրքիոյ տնտեսութիւնը ենթարկել սիոնական դրամագլուխին, քանի անկէ արմատախլուած պիտի ըլլային՝ նախապատերազմեան յունական, հայկական եւ արաբական դրամագլուխները...: Հոս հարկ է յիշել՝ որ սիոնիստ Ճաւիտի վստահուած էր Թուրքիան սիոնական դրամագլուխի տիրապետութեան (իմա՝ ֆինանսական դրամատիրութեան համաշխարհային սակաւապետութեան, որ հիմնովին հրէական ֆինանսատէրերու ձեռքին մէջ կը գտնուի) ենթարկելու առաքելութիւնը, նախ՝ որպէս Իթթիհատ Վէ Թերաքքըի ֆինանսական պատասխանատու, եւ ապա՝ որպէս քեմալական Թուրքիոյ ալ ֆինանսներու նախարար...[10]:

Փանթուրքիզմի վարդապետութեան հիմնադիր-քարոզիչ հրեայ-սիոնիստներու շարքին պէտք չէ մոռնալ նաեւ Հալիտէ Էտիպ անունով ծպտուած հրեայ գրագիտուհին, որ 1916-ին, Վէյմար քաղաքին մէջ կը հրատարակէր՝ գերմաներէն լեզուով, իր մեծ աղմուկ հանած գիրքը՝ «Նոր Թուրան» եւ կը պատրաստուէր մեծ դերակատարութիւն մը ունենալու յետ-պատերազմեան Թուրքիոյ մէջ, Քեմալական իշխանութեան օրով: Ան արդէն, Երիտթուրքերու իշխանութեան օրով, Տամասկոսի աղջկանց վարժարաններու քննիչի պաշտօնը կը վարէր եւ Փանթուրքիստական լայն քարոզչութեամբ կը փորձէր թրքացնել արաբ նորահաս սերունդը,

Հալիտէ Էտիպ

խափանելու համար արաբական անկախութեան քարոզչութիւնը: Ան յաջողած էր ինքն իրեն համար կորզել «Միլլէթ անասը» (Ազգին մայրը) տիտղոսը, կարծէք զուգակշռելու համար Մուսթաֆա Քեմալին հետագային տրուելիք տիտղոսը՝ Աթաթիւրք (Թուրքերու հայրը): Հալիտէ Էտիպ եւ Ճաւիտ իւրաքանչիւրը իր ճամբով, տենդագինս աշխատեցան համոզել Մուսթաֆա Քեմալը՝ որպէսզի ինք յուշէր ամերիկեան զինուորական պատուիրակութեան (Հարպորտի)՝ իր պատրաստակամութիւնը ընդունելու ամերիկեան մանտաղը՝ Օսմանեան Կայսրութեան ամբողջ մնացորդացին վրայ... խանգարելու համար ամերիկեան մանտաղը Հայաստանի համար... նոյն սիոնական կազմակերպութիւնն էր որ Ամերիկեան Ծերակոյտի մէջ՝ 1 Յունիս 1920 թ. քուէարկութեան ընթացքին վիժեցուց ամերիկեան հոգատարութեան ծրագիրը Հայաստանի վրայ: Սիոնիստները՝ որ առաւել զօրաւոր կը զգային Ամերիկայի մէջ, կը ցանկային ամերիկեան հովանաւորութեան տակ առնել ամբողջ շրջանը, ուր պիտի կարողանային ճիռիք խաղալ...:

Ջիա Կէօք Ալփ

Փանթուրքիզմի քարոզչութեան մէջ այս սիոնիստ հսկաներու կողքին գաճաճներ են միայն՝ սիոնիստներու թրքացեղ սաները... Այս վերջիններուն՝ գաճաճներու շարքէն ամենէն հեղինակաւոր դէմքը հանդիսացաւ Ջիա Կէօք Ալփ անուն, Տիարպեքիրէն, գրողը՝ իր «Թիւրքչիւլիւկիւն Էսասլարը» (Թրքականութեան Հիմունքները) գիրքով, հրատարակուած 1923-ին, Անգարայի մէջ[11]:

Արմինիուս Վամպերի թրքական տարազով

Յստակ է ուրեմն, որ Փանթուրքիզմի եւ Փանթուրանիզմի հիմնադիրները սիոնիստներն էին բացառապէս... որոնք հեղինակեցին եւ քարոզեցին զայն

ամբողջ կէս դար (1873-1923) մինչեւ որ կերպարանաւորուիլ սկսաւ Արդի Թուրքիան կամ՝ Քեմալական Թուրքիան եւ հուսկ ուրեմն է որ հրապարակ ելաւ առաջին թուրք փանթուրքիստ տեսաբանը Ջիա Կէօք Ալփ անունով, որ՝ իրականութեան մէջ աշակերտն էր հրեայ-սիոնիստ հիմնադիր-քարոզիչներուն՝ Վամպերիի, Ֆրանց Ֆոն Վերնէրի, Քահունի, Քոհէնի եւ Հալիտէ Էտիպի...:

Այստեղ ուրեմն, Սիոնիզմի եւ Փանթուրքիզմի միջեւ առնչութիւն մը չէ պարագան, այլ՝ հոգեզաւակութիւն մը պարզապէս...:

Բ) ՈՎՔԵ՞Ր ԷԻՆ ԵՐԻՏԹՈՒՐՔ ՇԱՐԺՄԱՆ ՀԻՄՆԱԴԻՐՆԵՐԸ

Կրնայ կարծուիլ՝ պահ մը, որ Երիտթուրքական շարժումը ինքնուրոյն թրքական շարժում մըն էր, որ իւրացուցած էր սիոնիզմի հեղինակած Փանթուրքիզմի վարդապետութիւնը միայն եւ թրքացուցած էր զայն...:

Պատմական տուեալները ցոյց կու տան՝ որ Երիտթուրքերու «Միութիւն Եւ Յառաջդիմութիւն» (Իթթիհատ Վէ Թերաքքը) կոչուող կուսակցութիւնը եւս ձեռնասունն էր սիոնական շարժումին եւ հիմնուած, կազմակերպուած, ֆինանսաւորուած ու կողմնորոշուած էր՝ Մակեդոնիոյ սիոնական-մասոնական օթեակներու կողմէ: Հոս եւս, առնչութիւնը՝ օրկանական էր, պորտակապային, ծննդական...:

Այսպէս՝

1492 թուականէն ի վեր, Մակեդոնիոյ Սելանիկ քաղաքին մէջ հաստատուած էր հրէական մեծաթիւ գաղութ մը՝ Սպանիայեն արտաքսուած հրեաներէն: Այս գաղութը՝ ժամանակի ընթացքին, երեսանց ընդունած էր իսլամութիւնը, շփոթուելու համար թուրքերուն հետ եւ կը կոչուէր՝ թուրք «Տէօնմէ»ներու գաղութ:

Այս քաղաքի Տէօնմէները կազմակերպուած էին մասոնական օթեակներու մէջ եւ այդ օթեակներու միջոցով կապուած էին սիոնական համաշխարհային շարժումի կեդրոնին հետ:

Սելանիկի այս օթեակներն էին՝ որ հիմնադրեցին Իթթիհատ Վէ Թերաքքը կուսակցութիւնը, պայքարելու համար սուլթան

Ապտուլ Համիտ Բ.ի դէմ, երբ այս վերջինը շարունակաբար կը մերժէր գործարքի մէջ մտնել՝ սիոնական համաշխարհային շարժման հետ, ձեռնունայն վերադարձնելով Հերցէլի առաքած բոլոր բանագնացներն ու միջնորդները, որոնք կը փորձէին կաշառել սուլթանը՝ անկէ կորզելու համար Պաղեստինը, կամ՝ զայն հրեաներով՝ վերաբնակեցնելու թոյլտուութիւն ձեռք բերելու համար:

«Իթթիհատ Վէ Թերաքքը» կուսակցութեան հիմնադիր պարագլուխներն էին՝ Էնվեր, Թալաաթ, Ճաւիտ եւ Ճեմալ, որոնցմէ առաջին երեքը արդէն հրեայ-սիոնիստներ էին եւ ղեկավարները Սելանիկի մասոնական կեդրոնական օթեակներուն:

Անգլիացի ծանօթ պատմագիր Սիքըն-Վաթսըն, 1917 թուականին իր հրատարակած գիրքին մէջ «Ազգայնականութեան Զարթօնքը Պալքաններուն Մէջ» հետեւեալը կը գրէ «Իթթիհատ»ի մասին. *«Իթթիհատ Վէ Թերաքքըն ոչ թրքական է եւ ոչ ալ իսլամական»* ... եւ կ'աւելցնէ՝ այդ կազմակերպութեան բոլոր հիմնադիր ղեկավարները՝ առանց բացառութեան հրեաներ են, եւ թէ՝ իթթիհատականները *«կը ֆինանսաւորուէին Սելանիկի հարուստ հրէական դրամատիրութեան կողմէ»* [12]:

Անգլիացի աշխարհահռչակ պատմաբան Առնոլտ Թոյնպի իր կարգին կը հաստատէ՝ *«Մակեդոնիոյ Սելանիկ քաղաքի հրէութիւնը անբաժանելի մասը կը կազմէր Իթթիհատ Վէ Թերաքքը կազմակերպութեան…»* [13]:

Կ. Պոլսոյ մօտ Անգլիոյ դեսպան Լոթըրը իր երկրի Արտաքին Գործոց Նախարարութեան առաքած բոլոր տեղեկագիրներուն մէջ «Իթթիհատ»ի մասին կը խօսի որպէս *«հրէական կազմակերպութիւն»,* իսկ Երիտթուրքերու կառավարութեան մասին ալ՝ որպէս *«հրէական կառավարութիւն...»* [14]:

Թուրք պատմագիրները, յայտնի պատճառներով եւ հասկնալի գաղտնապահութեամբ, կը զգուշանան անդրադառնալէ «Իթթիհատ»ի հրէական պատկանելիութեան, սակայն, չեն կրնար ուրանալ «Իթթիհատ»ի մասոնական պատկանելիութիւնը: Թուրք ծանօթ բանասէր Շիւքրիւ Հաճիօղլու կը հաստատէ թէ՝ Իթթիհատի գերագոյն ղեկավարութիւնը, այսինքն, Dahili Merkezi Umumisiն կազմուած էր երկու գերագոյն մասոնական օթեակներէ...[15]:

Իսկ, 1965 թուականին, Պոլսոյ մէջ հրատարակուած՝ «Մասոնականութիւնը՝ Թուրքիոյ Եւ Աշխարհի Մէջ» խորագիրը կրող գիրքին 60-րդ էջին վրայ հետեւեալը կը կարդանք. *«Իրականութեան մէջ, Իթթիհատ Վէ Թերաքքը կուսակցութիւնը մասոնական օթեակներու մէկ նմանակն էր: Եւ եթէ հարցերուն այս անկիւնէն նայելու ըլլանք կը գտնենք որ մասոնները շատ մեծ դեր ունեցած են սուլթան Ապտուլ Համիտ Բ.ի գահընկեցութեան մէջ»* [16]:

Նոյնիսկ Գազըմ Գարապեքիր փաշա, որ մեծ աղուէս մըն էր, «Իթթիհատ»ի մասին իր հեղինակած գիրքին մէջ, ակամայ խոստովանութիւններ ունի՝ հրէական եւ մասոնական ներկայութեան շուրջ «Իթթիհատ»էն ներս...[17]:

Իսկ Էլի Քէտուրիէ «Միջին Արեւելեան Ուսումնասիրութիւններ» հանդէսի 1971 թ. Ա. համարին մէջ ունի երկար ուսումնասիրութիւն մը՝ «Երիտթուրքերը, Մասոնները Եւ Հրեաները» խորագրին տակ, որ ինքնին պերճախօս վկայութիւն մըն է ցարդ մեր կատարած հաստատումներուն ի նպաստ[18]:

Դժբախտաբար, հայ պատմագրութիւնը «Իթթիհատ Վէ Թերաքքը»ի իսկութեան մասին շատ ժլատ կամ յետամնաց վերաբերմունք մը եւ դիրք մը ունեցած է մինչեւ օրս: Միակ աշխատասիրութիւնը, որ մասնակիօրէն անդրադարձած է սիոնականութեան դերին՝ Փանթուրքիզմի, եւ մասնաւորաբար Երիտթուրքերու կազմակերպութեան մէջ, վաղամեռիկ խիզախ պատմաբան Ճոն Կիրակոսեանինն է՝ «Երիտթուրքերը Պատմութեան Դատաստանի Առաջ» երկհատոր աշխատասիրութիւնը: Այստեղ նպատակ չունինք ծանրանալու այս յետամնացութեան եւ խորհրդապահութեան եպերելի պատճառներուն վրայ, սակայն, հարկ է մատնանշել այն իրականութիւնը՝ որ հայ մամուլի եւ հրատարակութեանց դատապարտելի լռութիւնն է՝ սիոնական հակահայ դերակատարութեան մասին, որ քնացուցած է մեր ժողովուրդը սիոնական վտանգին հանդէպ եւ մենք այսօր, այս բախտորոշ օրերուն մէջ իսկ, ափսոսանքով կը լսենք անպատասխանատու ժխտումներ՝ սիոնիզմի եւ փանթուրքիզմի ներկայացուցած սպառնալիքներուն մասին, նոյնիսկ պատասխանատու անձերու բերանով...:

Մինչդեռ, համաշխարհային պատմագրութեան մէջ՝ մենք կը հանդիպինք բազմատասնեակ հատորներու եւ բազմահարիւր ուսումնասիրութիւններու, սիոնիզմի խլրդային դերակատարութեան մասին, ոչ միայն Փանթուրանականութեան վարդապետութեան, այլեւ՝ Երիտթուրքական կազմակերպութեան հիմնադրութեան փաստերուն մէջ:

... Արաբ պատմագրութիւնը՝ յարաբերաբար, նուազ ժլատ եղած է այս ուղղութեամբ: Արաբերէն լեզուին ծանօթ եղողներու ուշադրութեան կը յանձնենք թիւ 19 ծանօթագրութեան մէջ յիշուած հրատարակութիւնները [19]:

Նոյնինքն թուրք պատմաբաններ եւ քաղաքական հրապարակագիրներ շեշտած են Երիտթուրքերու օտարամուտ ըլլալու փաստը, սիոնական պատկանելիութիւնը: Անոնցմէ մէկն է Ճեվատ Ռիֆաթ Աթիլհանը, որ հեղինակն է շարք մը հատորներու, որոնց մէջ ուշագրաւ է «Թիւրք Օղլո՛ւ, Տուշմանըն Թանը» [Թուրքի Ջաւակ, Ճանչցիր Քու Թշնամիդ] հատորը [20]:

Այսպիսով, յստակ կ'ըլլայ՝ որ Փանթուրքիզմը՝ որպէս տեսութիւն եւ որպէս կազմակերպութիւն՝ յղացումն է եւ ձեռակերտը Սիոնիզմին…:

Գ) ՈՎՔԵ՞Ր ԵՂԱՆ ԵՐԷԿ ԵՒ ՈՎՔԵ՞Ր ԵՆ ԱՅՍՕՐ՝ ՓԱՆԹՈՒՐՔԻԶՄԸ ՀՈՎԱՆԱՒՈՐՈՂ ՈՒԺԵՐԸ... ԵՒ ԻՆՉՈ՞Ւ...

Եթէ սիոնիզմը՝ որպէս ցեղապաշտական-ծաւալողապաշտական շարժում, ինք եղաւ Փանթուրքիզմի վարդապետութեան կնքահայրը եւ միաժամանակ Երիտթուրքերու կազմակերպութեան հիմնադիր-կազմակերպիչը, սակայն ինք միակը չեղաւ՝ որ Փանթուրքիզմի վարդապետութիւնը օգտագործեց ծաւալողական, իմբերիալիստական ծրագիրներու համար: Փանթուրքիզմը հերթաբար կամ միատեղ օգտագործեցին, ժամանակագրական կարգով՝ սիոնական ֆինանսական սակաւապետութիւնը, քայզերական Գերմանիան, Բրիտանական իմբերիալիզմը, նացիական Գերմանիան եւ հուսկ ուրեմն՝ ամերիկեան իմբերիալիզմը, իւրաքանչիւրը իրեն յատուկ եղանակով, եւ սակայն՝

ծաւալողական միեւնոյն նպատակով, որ ուղղուած էր միեւնոյն թիրախին՝ Ռուսական Կայսրութեան եւ աւելի ուշ Խորհրդային Միութեան դէմ եւ հետեւաբար ալ՝ Հայաստանի դէմ, քանի որ Հայաստան խոչընդոտ կը հանդիսանար ծաւալողական այդ ծրագիրներու իրականացման Ճամբուն վրայ, իր գրաւած աշխարհագրական դիրքին բերումով:

Եւ միւս կողմէ, եթէ՝ վերոյիշեալ բոլո՛րը եւ Թուրքիա Հայաստանի վերացումը կը պահանջէին հաւասարապէս, սակայն, անոնց բոլորին համար հաւասարապէս միեւնոյն նշանակութիւնը չունէր Հայաստանի վերացումը: Բացի Թուրքիայէն՝ միւսներուն համար, Հայաստանի վերացումը իրենց ծաւալողական ծրագրի իրականացման ճամբան խոչընդոտող գոյութեան մը վերացումն էր միայն, մինչդեռ Թուրքիոյ համար, Հայաստանի վերացումը՝ ծաւալողական նշանակութիւն ունենալէ առաջ եւ աւելի՝ իր սեփական լինելութիւնը երաշխաւորելու նշանակութիւն ունի...: Որովհետեւ, այն աշխարհագրական տարածութիւնը, որ այսօր «Թուրքիա» կը կոչուի, որպէս այդպիսին գոյութիւն չունէր մինչեւ Լոզանի Դաշնագրի կնքումի թուականը... (1923), երբ՝ Օսմանեան Կայսրութեան անդամահատումը կազմակերպող Անտանտի իմպերիալիստական տէրութիւնները, հայերու, յոյներու, արաբներու եւ քիւրտերու դէմ դաւաճանելով, պատառոտեցին իրենց իսկ յաղթանակը նշանաւորող Սեւրի Դաշնագիրը եւ ճանաչում շնորհեցին Թուրքիոյ ներկայի սահմաններուն, որոնց մէջ ապրեր ու քաղաքակրթութիւն կերտեր էին ոչ-թուրք ժողովուրդները: Լոզանէն վերջ էր միայն որ կը սկսէր գոյութիւն առնել թուրք պետութիւնը, երէկի վաչկատուն ու վարձկան օսմանցի պատերազմիկներու շառաւիղներուն համար: Արդէն՝ «Աթաթիւրք» յորջորջումին ստուգաբանութիւնը անհերքելի փաստն է այն ճշմարտութեան՝ որ Մուսթաֆա Քեմալէն առաջ, գոյութիւն չէ ունեցած՝ թուրք ժողովուրդ, թուրք ազգութիւն...: Այլապէս, կարելի՞ բան է պատկերացնել որ հրէուհի մը՝ Հալիտէ Էտիպ, համարձակէր ինքզինք ծախել որպէս «Միլլէթ անասը»...: Եւ այս էր պատճառը՝ որ Աթաթիւրք, իշխանութիւնը գրաւելէն անմիջապէս վերջ բարձրացուց համասեռ ու միատարր թուրք պետութիւն կերտելու

կարգախօսը, որ գործնականին մէջ կը նշանակէր ձուլել թրքութեան մէջ, ոչ-թրքացեղ բոլոր միւս տարրերը կամ արտաքսել զանոնք եւ կամ ալ՝ բնաջնջել...: Այս պայմաններուն տակ, յոյներու, արաբներու, քիւրտերու եւ հայոց գոյատեւումի պարզ փաստն անգամ՝ մնայուն սպառնալիք մը կը հանդիսանայ տարատանկուած թուրք պետութեան համար, որ երբեւէ վստահ չէ եղած իր «ազգային» սահմաններու վերջնական ճանաչումին մասին, քանի որ այդ սահմանները կը շարունակուին հարցականի տակ առնուիլ՝ յոյներու, արաբներու, քիւրտերու եւ հայոց կողմէ, հետեւաբար ալ՝ հարցականի տակ կ'առնուի թուրքերու «ազգային» լինելութիւնը, ճիշդ այնպէս՝ ինչպէս է պարագան Իսրայէլ կոչուած տարատանկուած միւս պետութեան, որ աւազի վրայ հիմնուած է եւ՝ իր աւազի վրայ գծուած սահմաններու կորստեան սարսափէն մղուած, միշտ հակամէտ է այդ սահմանները՝ առաւել ընդարձակելու ուղղութեամբ գործելու... ինչպէս որ կ'ընէ Թուրքիա, Իսրայէլի հետ միասին հանդիսանալով՝ Միջին Արեւելքի եւ աշխարհի խաղաղութիւնն ու կայունութիւնը վտանգող երկու տարատանկուած պետութիւններ:

Ինչ խօսք՝ սակայն որ Իսրայէլ կամ Թուրքիա չեն կրնար սպառնալ Միջին Արեւելքի միւս ժողովուրդներու գոյութեան ու լինելութեան՝ առանց իմբերիալիստական հզօր պետութեան մը նեցուկին եւ հովանաւորութեան, զորս վայելած են անոնք, ամէն անգամ՝ որ հզօր տէրութիւն մը փայփայած է ծաւալողական երազ մը՝ Խ. Միութեան կամ Միջին Արեւելքի դէմ... [21] կամ՝ այնքան ժամանակ՝ որ աշխարհ մնացած է երկբեւեռացումի ու «ցուրտ պատերազմ»եան առճակատումի դրութեան մէջ: Ասիկա կը հաստատուի՝ վերջին մէկ դարու պատմութեամբ:

1) ԱՌԱՋԻՆ ԻՄԲԵՐԻԱԼԻՍՏԱԿԱՆ ՊԱՏԵՐԱԶՄԻ ՆԱԽՕՐԵԱԿԻՆ ԵՒ ԸՆԹԱՑՔԻՆ, ակնբախ է սիոնա-քայզերական համատեղ հովանաւորութիւնը՝ փանթուրքիստական եւ փանիսլամական քարոզչութեանց եւ ծրագիրներուն, որոնք անհրաժեշտաբար կը պահանջէին Հայաստանի վերացումը կամ պարպումը իր բնիկ տարրէն: Պերլինի մէջ հաստատուած էր Փանիսլամական քարոզչութեան կեդրոնը: Պերլին-Պաղ-

տատ երկաթուղագիծի հաստատման ծաւալողական ծրագիրը ֆինանսաւորուած էր սիոնա-գերմանական դրամագլուխով... [22]: Քայզերական Գերմանիա Կովկասի մահմետականները կը համարէր թուրքերու արեւնակից եղբայրները եւ կը պահանջէր թուրքերէն յառաջ շարժիլ դէպի հիւսիս եւ արեւելք եւ հողային անմիջական կապ հաստատել Կովկասի մահմետականներուն հետ (Վրաստանի, Տաղստանի եւ Ազրպէյճանի հետ) ու այդպիսով 15 միլիոնանոց մահմետական պատուար մը ստեղծել (որ զօրացուած պիտի ըլլար ցեղային ու կրօնական միասնութեամբ...) Ռուսաստանի դէմ, եւ քանի որ՝ Հայաստան կ'արգելակէր նման ծրագրի մը իրականացումը, անհրաժեշտ է՝ կ'ըսէր Քայզերական Գերմանիոյ Արտաքին Գործոց Նախարարութեան Տեղեկագիրը, վերափոխել կամ վերաբնակեցնել այդ շրջանի բնակչութիւնը (հայերը) այնտեղէն հեռու վտարելով բնիկ հայերը... [23]:

Տխո՞ւր է եւ ցաւալի Սիոնիզմի հայավնաս դերակատարութիւնը՝ հայ եւ թուրք փոխյարաբերութեանց մէջ: Գայթակղութիւն են եւ խայտառակութիւն՝ սիոնիզմի կնքահայրութեամբ վատթարացող հայկական յարաբերութիւնները Բարձր Դրան հետ եւ միեւնոյն կնքահայրութեամբ եղբայրական յարաբերութիւնները՝ Երիտթուրքերու հետ, այսինքն, Փանթուրքիզմի ծրագիրը գործադրելու կոչուած ճիւաղներուն հետ...:

Անհասկնալի հաւակուրութեամբ մը, այդ օրերուն, կուսակցական ղեկավարներու եւ հասարակական գործիչներու մեծ թիւ մը կը սիրէր խաբուիլ սիոնիստ աղուէսներէն, կատարել անոնց կամքը եւ մինչեւ իսկ գործակցիլ՝ հետագայ հայասպաններու հետ...: Ծանօթ է՝ ազգային հերոս Զօր. Անդրանիկի դատապարտութիւնը այս գործակցութեան եւ վէճը Մալումեանի (Ակնունի), Վարդգէսի, Չարդարեանի եւ ուրիշներու հետ՝ Ատանայի ջարդէն իսկ առաջ... սակայն, հոս ցասումով կ'արձանագրեմ այն փաստը՝ որ Ատանայի ջարդէն ու Մեծ Եղեռնէն ալ վերջ, Ակնունիի (Մալումեան) շառաւիղէն Nick M. Maloumian (Նիք Մ. Մալումեան) մինչեւ օրս կը ծառայէ Սիոնիզմին եւ կը գործէ Փարիզ հաստատուած Ligue Internationale Contre le Racisme et l'Antisemitisme-ի (Ընդդէմ Ցեղապաշտութեան Եւ Հակասեմա-

կանութեան Միջազգային Լիկա) մէջ որպէս անոր Կ.Կ.ի անդամ...: Լոնտոնի մօտ Պարսկաստանի դեսպան եւ մասոն եղբայր Մելքում Խան՝ թակարդուելով Հերցէլի կողմէ, 1896-ին, ջարդերու արիւնը դեռ չչորցած, Սասունի մէջ, կը յայտարարէ՝ *«Պաղեստինի մէջ հրէական պետութեան մը ստեղծումը դրական հետեւանքներ կ'ունենայ Հայաստանի ապագային համար»...* առաւել գրգռելով սուլթանը հայութեան դէմ, որ կը մերժէր Պաղեստինը վաճառել սիոնական շարժումին... մինչ սիոնիստ քարոզիչներ, նոյն օրերուն, ինչպէս՝ Արմինիուս Վամպերի, Լէոն Քահուն եւ Քոնսթանթի Պոռժեցքի եւրոպական մամուլը կ'ողողէին հակահայ գարշահոտ լուտանքներով եւ կը շեշտէին թէ՝ հայկական ամէն նուաճում պէտք է դիտել որպէս Ռուսաստանի դիրքի զօրացում եւ Անգլիոյ շահերու անգոսնում [24] (ճիշդ այնպէս՝ ինչպէս Թրումբնեան վարդապետութիւնը՝ հակա-հիթլերական կամ Բ. Աշխարհամարտի վաղորդայնին, «ցուրտ պատերազմ»ի հռչակումին հետ՝ հայկական հողային ամէն պահանջ կը նկատէր որպէս Խ. Միութիւնը զօրացնելու եւ Արեւմուտքը տկարացնելու նպաստող քայլ...):

Անշուշտ, այդ օրերուն, բոլոր գործիչները հաւկոյր չէին: Սապահ Գիւլեան [25] դիտել կու տար՝ որ սիոնականներ աւելի վտանգաւոր թշնամիներ էին քան նոյնինքն թուրք սուլթանը եւ կը թարգմանէր «Ժուռնալ Տը Ներպատ»ի մէջ լոյս տեսած պերճախօս յայտարարութիւնը սիոնիստ Պերնար Շքեռնի, որ կ'ըսէր՝ *«թուրքերու պաշտպանութիւնը հրէական հայրենասիրութեան ձեւ մըն է»:* Եւ նոյնիսկ, սիոնիստ փրոֆ. Հիումէն չէր վարաներ յայտարարելու թէ՝ հրեաներու զարգացման նախապայմանն էր հայերու աւելի մեծ աղէտներու ենթարկուիլը:

Մեծ Եղեռնը չէր ուշանար ձեռամբ այն երիտթուրքերուն, որոնց հետ իր անհեռատես գործակցութեան հետեւանքով ալ Հ.Յ.Դ. հրաժարած էր նոյնիսկ Պերլինի դաշնագրի յօդուած 23-րդէն եւ 61-րդէն, զորս դարբնած էր սիոնիստ Տիզրայէլին (1874-1880), վիժեցնելով Սան Սթեֆանոյի դաշնագրի հայանպատ 16-րդ յօդուածը... [26]:

2) Ա. ԵՒ Բ. ԱՇԽԱՐՀԱՍԱՐՏԵՐՈՒ ՄԻՋԱՆԿԵԱԼ ԺԱՄԱՆԱԿԱՇՐՋԱՆԻՆ, Փանթուրքիզմի հովանաւորութիւնը կամ օգտագործումը գլխաւորաբար ստանձնած էր նացիական Գերմանիան: Թէեւ՝ 1918-1923 տարիներուն, Արեւմուտքի գրեթէ բոլոր մեծ տէրութիւնները փորձեցին օգտագործել Փանթուրքիզմը՝ նորահաստատ խորհրդային իշխանութեան դէմ: Սիոնիստները՝ մասնաւորաբար Ճաւիտի եւ Հալիտէ Էտիպի միջոցով, փորձեցին Օսմանեան կայսրութեան մնացորդ Թուրքիան դնել ամերիկեան հոգատարութեան ներքեւ, ներառեալ Հայաստանը եւ ձախողեցուցին ամերիկեան մանտաղը միայն Հայաստանի վրայ: Անգլիա եւ Ֆրանսա՝ դաւաճանելով իրենց յոյն եւ հայ «փոքր» դաշնակիցներուն, փորձեցին տնտեսական շահեր ապահովել իրենց համար: Մասնաւորաբար Անգլիա վարեց թրքամէտ քաղաքականութիւն մը եւ փորձեց՝ Պեքիր Սամիի հետ իր գաղտնի բանակցութիւններուն ճամբով, Թուրքիոյ եւ Կովկասի թուրքերուն ու թաթարներուն միջեւ հակախորհրդային միութիւն մը ստեղծել Փանթուրքիզմի օգտագործումով: Անգլիա չվարանեցաւ նոյնիսկ գործակցելու Գերմանիոյ հետ՝ Կովկասի եւ Պալթեան երկիրներու միջեւ հակախորհրդային միութիւն մը ստեղծելու, դարձեալ Փանթուրքիզմի օգտագործումով: (Տես՝ Ռոտրիք Տէյվիսընի «Թրքական Դիւանագիտութիւնը Մուտրուսէն Մինչեւ Լոզան» խորագրեալ ուսումնասիրութիւնը) [27]: Սակայն, նացիական Գերմանիոյ վիճակուած էր Փանթուրքիզմի հովանաւորութիւնը այս ժամանակաշրջանին, քանի որ Փանթուրքիզմի ծաւալողական ծրագիրը լաւագոյնս կը յարմարէր՝ նացիական դէպի Արեւելք տարածուելու մղումին:

Ճաւիտ պէյ

1926 թուականին, Պերլինի մէջ կը հիմնուէր Պրոմէթէական Գործակալութիւնը, որ կը սկսէր հրատարակել «Պրոմէթէոս» ամսաթերթը՝ Կովկասէն, Ուքրանիայէն եւ Թիւրքեստանէն

վտարանդի փանթուրքիստներու ղեկավարութեամբ: Պրումէթեական Գործակալութեան պարագլուխներն էին՝ ազերի Մէհմէտ Էմին Ռասուլզադէն (Մուսավաթ կուսակցութեան հիմնադիր), Սայիտ Շամիլը (Հիւսիսային Կովկասէն), Ճաաֆէր Սեյիտ Ահմէտ (Խրիմէն), Մուսթաֆա Չոքքայ-Օղլու եւ Օսման Խոճա (Թիւրքեստանէն): Թուրք եւ թաթար փանթուրքիստներ նոր մեղրալուսին մը կ'ապրէին այս անգամ նացիական Գերմանիոյ հետ, որ կը յաջորդէր Քայզերական Գերմանիոյ:

1934 թուականին կը հռչակուէր «Կովկասեան Համադաշնակցութեան Ուխտը», որուն նպատակն էր՝ զինեալ ներխուժումով Խ. Միութենէն ներս, *«ազատագրել թուրք ցեղերը, որոնք կը յեծէին ռուսական տիրապետութեան տակ»*...: Պերլինի մէջ լոյս կը տեսնէին Փանթուրքիզմի քարոզչութեան սահմանուած տասնեակ անուն թերթեր, պարբերականներ եւ պռոշիւրներ: Ջիա Կէօք Ալփի բոլոր գրութիւնները ունեցան իրենց երկրորդ եւ երրորդ հրատարակութիւնները՝ լատինատառ թրքերէնով, ինչպէս՝ «Գըզըլ Էլմա», «Եօնի Հայաթ», «Ալթըն Ըշըք», եւն. [28]: Զինեալ ներխուժումի բացայայտ քարոզչութիւնը կը կատարուէր նաեւ՝ «Պոզքուրթ» եւ «Չինար Ալթը» ամսաթերթերու միջոցով, որոնք կ'ոգեկոչէին Էնվերի ղեկավարած պասմաչիական արկածախնդրութիւնը Կեդրոնական Ասիոյ մէջ: (Քարոզչական այս մեծածաւալ գործունէութեան դիմաց, Խ. Միութիւնը հակակշռող քայլ մը ստիպուեցաւ առնել, Միութեան սահմաններէն ներս հաստատեց Կիւրեղեան տառերով թրքերէնը, լատինատառին փոխարէն...):

«Պոզքուրթ» թերթը

Մուսթաֆա Քեմալի մահէն վերջ (10 Նոյ. 1938), Պերլինի մէջ տպուող փանթուրքիստ քարոզչական գրականութիւնը

աւելի մեծ չափերով սկսաւ տարածուիլ Թուրքիոյ մէջ: Աւելին, հակախորհրդային ծաւալողական ծրագրերու պատրաստութիւնները փոխադրուեցան Թուրքիա, Իսմեթ Ինէօնիւի նախագահութեան՝ եւ Սարաճօղլուի Արտաքին Գործերու նախարարութեան՝ պաշտօնին անցնելէն վերջ: Հիթլէր Անգարա ղրկեց՝ 1939 թ. Յունուարին, Ֆրանց Ֆոն Փափէնը, որպէսզի վերահսկէր փանթուրքիստական քարոզչութեան ու զինուորական պատրաստութիւններուն:

Գերման բանակի 162-րդ զօրաբաժինը, որ կը գտնուէր Զօր. Օսքար ֆոն Նիէտէր Մէյէրի հրամանատարութեան տակ, պաշտօն ունէր կազմակերպելու յատուկ գունդեր՝ Կարմիր Բանակի թրքացեղ ռազմագերիներէն: Արդէն կազմակերպուած էին չորս զօրագունդեր՝ «Թիւրքեստանեան», «Ազրպէյճանական», «Վոլկա-Ուրալեան» եւ «Խրիմական»: Գերման Օսթմինիստերիումը (Արեւելքի նախարարութիւն) ապագայ Թիւրքեստանի գործավար նշանակած էր Վելի Գաճում Խանը:

Փարիզի անկումէն վերջ, Փարիզի մէջ՝ 28 Մայիս 1940-ին, հռչակուեցաւ «Կովկասեան Համադաշնակցութեան Ուխտ»ի նոր տարբերակը, որ աւելի ճկուն տակտիկա մը որդեգրած էր՝ ներգրաւելու համար կովկասեան բոլոր ժողովուրդները, ներառեալ հայ ժողովուրդը, հակախորհրդային ծաւալողական փանթուրքիստական ծրագրին մէջ... այդ ժողովուրդներէն պահանջելով ազգային առանձին լեգէոններու կազմակերպումն ու համալրումը, փոխարէնը խոստանալով կովկասեան դաշնակցային միութեան մը ստեղծումը՝ բնականաբար, Գերմանիոյ վերին հովանաւորութեան տակ...: Դարձեալ տխուր է հաստատել՝ որ գտնուեցան հայազգի մարդիկ, որոնք ստորագրեցին այս Ուխտին տակ եւ մասնակցեցան ալ նացի-փանթուրքիստ այս արկածախնդրութեան... [29]: Փանթուրքիզմի նացիական կնքահայրութեան այս ժամանակաշրջանին մասին կան բազմաթիւ աղբիւրներ, որոնցմէ կը մասնաւորեմ հետեւեալները՝ ա) Ամերիկեան օդուժի գնդապետ Չարլզ Ուոռըն Հոսթլըրի՝ «Փանթուրքիզմը Եւ Խորհրդայիները» գիրքը, բ) Ալեքսանտր Հենտըրսընի՝ «Փանթուրանականութեան Առասպելը Այսօրուայ Թուրքիոյ Մէջ» ուսումնասիրութիւնը, գ) 1944-ին, Անգա-

րայի մէջ հրատարակուած «Ցեղապաշտութիւն-Փանթուրանականութիւն» խորագրեալ հատորը, հրատարակութիւն՝ «Թրքական Յեղափոխութեան Ինստիտուտ»ի, դ) Ս. Ռաֆիքովի «Ցեղապաշտական Զառանցանքներ Թուրքիոյ Մէջ» ուսումնասիրութիւնը, ե) Մեհմէտ Էմին Ռասուլզատէի «Կովկասի Խնդրին Առնչութեամբ Փանթուրանականութեան Մասին» գիրքը, հրատարակուած Փարիզ, Նոյ Ժորտանիայի յառաջաբանով, զ) Տոքթ. Զեքի Վելիտի Տողանի «Այսօրուայ Թիւրքեստանի Եւ Անոր Մօտիկ Անցեալի Պատմութիւնը», հրատարակուած Իսթանպուլ, 1947-ին, է) Մուհարրէմ Ֆեվզի Թողայի «Թիւրքիստանի Տեղը՝ Համաշխարհային Քաղաքականութեան Մէջ» գիրքը, հրատարակուած 1936-ին, Իսթանպուլ եւ վերջապէս՝ ը) Ա. Կուկուշվիլիի «Կովկասեան Ժողովուրդներու Պայքարը Ի Խնդիր Անկախութեան» խորագրեալ ուսումնասիրութիւնը [30]:

3) Բ. ԱՇԽԱՐՀԱՄԱՐՏԻ ՎԱՂՈՐԴԱՅՆԻՆ, այսինքն, «ցուրտ պատերազմ» կոչուող ժամանակաշրջանին, փանթուրքիզմի ծաւալողական ծրագիրը հովանաւորողը եղաւ ամերիկեան իմբերիալիզմը, որ պարագլուխն էր «Ազատ Աշխարհ»ին եւ հրամանատարը անոր հակախորհրդային պայքարին...: Խ. Միութեան սահմանակից իր ռազմագիտական դիրքով, Թուրքիա դարձաւ ոչ միայն ամերիկեան այլեւ Արեւմուտքի բոլոր իմբերիալիստական երկիրներու շփացուած զաւակը՝ Իսրայէլէն անմիջապէս վերջ, կամ՝ անմիջապէս առաջ:

Զարեւանդ՝ իր «Թուրքիա Եւ Փանթուրքիզմը» գիրքին մէջ (որ հրատարակուած է Փարիզ, 1930-ին ֆրանսերէն լեզուով, Անտրէ Մանտէլշթամի յառաջաբանով եւ Քերենսքիի կողմէ) կը գրէ՝ *«Փանթուրքիզմը գլխաւոր թշնամին է Ռուսաստանի: Եւրոպական այն երկիրները, որոնք բախումի մէջ են Ռուսաստանի հետ, պիտի զորավիգ կանգնին Թուրքիոյ Փանթուրանական ծրագիրներուն»* [31]:

Իսկ Ամերիկեան օդուժի գնդապետ Չարլզ Հոսթլըր՝ իր յիշեալ գիրքին մէջ, աւելի խորամանկօրէն կը գրէ հետեւեալը. *«20-րդ դարուն թրքական քաղաքականութիւնը թեքած է դէպի*

Փանթուրքիզմ՝ ամէն անգամ որ դրացի երկիրներու մէջ պատերազմական կացութիւն ստեղծուած է կամ յեղափոխական փոփոխութիւններ կատարուած են...»:

Բնական է՝ որ Զարեւանդի խօսքը աւելի մօտ է ճշմարտութեան, սակայն՝ ամբողջ ճշմարտութիւնը չէ: Առանց արտաքին ծաւալողապաշտ ուժի մը օգնութեան, Թուրքիա երբեք չի համարձակիր Խ. Միութեան դէմ ռազմական գործողութեան մը կամ նոյնիսկ քաղաքական թշնամական քարոզչութեան մը ձեռնարկել...

Բայց, նոյնինքն Չարլզ Հոսթլըրը՝ քիչ անդին կը խոստովանի, թէ՝ *«Ռազմական շահեկանութիւն կը ներկայացնէ այն փաստը՝ որ Խ. Միութեան մէջ թրքական շրջանները կը գտնուին անոր հարաւային սահմաններուն վրայ եւ կը հանդիսանան անոր «խոցելի կողը»: Այդ շրջաններու տնտեսական նշանակութիւնը շատ մեծ է. տրուած ըլլալով՝ որ քարիւղի բազմաթիւ հորեր կը գտնուին հոն, թրխխօս շրջաններուն մէջ: Պաքուի հորերը կ'արտադրեն խորհրդային ամբողջ քարիւղի արտադրանքին շուրջ 50 առ հարիւրը...»:*

Այսպիսով, յստակ կ'ըլլայ թէ ինչո՞ւ իմպերիալիստական Արեւմուտքը՝ պատերազմական կամ ձգտեալ կացութիւններու պարագային, զօրավիգ կը կանգնի ու կը հովանաւորէ փանթուրքիզմի ծաւալողական ծրագիրներ, որոնք ուղղուած են հիմնականին մէջ Խ. Միութեան եւ հետեւաբար ալ, Հայաստանի դէմ:

19 Օգոստոս 1946 թուականի յուշագրով՝ ի լուր աշխարհի կը հռչակուէր թուրք եւ ամերիկեան ռազմա-տնտեսական գործակցութեան համաձայնագիրը, որ թուրք-խորհրդային սահմանագիծը կը նկատէր որպէս ամերիկօ-խորհրդային սահմանագիծը եւ Արաքսի այն ափից մ՛յս ափ մինչեւ՝ Մոսկուայով էր անցնում ճանապարհը, նաեւ Արաքսի այս ափից մ՛յն ափը մինչեւ՝ Ուաշինկթընով էր անցնում ճանապարհը...: Այս էր «ցուրտ պատերազմ»ի պարտադրած իրավիճակը:

2 Մայիս 1947-ին արդէն, ամերիկեան նաւատորմի միաւորներ Իսթանպուլ կը հասնէին եւ կը տարածուէին Սեւ Ծովի Նեղուցներու եւ Միջերկրականի լայնքին ու երկայնքին, ռազ-

մագիտական բանալի դիրքեր գրաւելով հոն:

15 Մայիսին (1947) Ամերիկեան Քոնկրէսը կը քուէարկէր Թուրքիոյ տրուելիք օգնութեանց ծրագիրը եւ Յունիսին, Անգարա կը հասնէր ամերիկեան զինուորական պատուիրակութիւն մը՝ կազմակերպելու համար ամերիկեան ռազմախարիսխներու ցանցի մը հաստատումը, որ կը հասնէր՝ Արարատի կողերուն...:

Ամերիկեան խմբերիալիզմը չփակեց նացիական ռեժիմի օրով Գերմանիոյ մէջ հաստատուած փանթուրքիստական քարոզչութեան կեդրոնները: Ընդհակառակը, բազմապատկեց անոնց թիւը Գերմանիոյ այն շրջաններուն մէջ, որ ենթակայ էին ամերիկեան, անգլիական եւ ֆրանսական գրաւման: Միւնիխ եւ Տիւսէլտորֆ քաղաքները վերակազմակերպուեցան որպէս Փանթուրքիզմի աւելի կատաղի քարոզչութեան կեդրոններ, օժտուած՝ բացի հրատարակչական ու մամուլի միջոցներէն, նաեւ՝ ռատիոկայաններով, ինչպէս՝ «Ազատութեան Ձայն»ը:

Հրատարակուող փանթուրքիստական նոր թերթերէն կը յիշենք՝ «Ազատ Վաթան»ը, «Միլլի Թիւրքեստան»ը, «Ազրպէյճան»ը, «Ազատ Կավկազիա»ն եւ «Պիրլէշմիշ Կավկազիա»ն...:

Ամերիկեան կառավարութիւնը նախկին ազերի «Մուսավաթ» կուսակցութեան հիմնադիր Մէհմէտ Էմին Ռասուլզատէին տրամադրեց «Ամերիկայի Ձայն» ռատիոկայանը՝ փանթուրքիստական նախայարձակ քարոզչութեան համար: Առաւել եւս առաջ երթալով՝ փանթուրքիզմը հովանաւորելու իր հակախորհրդային թշնամական որոշումին մէջ, պաշտօնապէս հռչակեց կազմութիւնը՝ «Ռուսաստանի ժողովուրդներու ազատագրութեան Ամերիկեան կոմիտէ»ին... որ պետական ֆինանսաւորում եւ ճանաչում պիտի շնորհէր՝ ազրպէյճանական, թիւրքմէնական, թաթարական, քազախական, վրացական եւ այլ տարագիր կառավարութիւններուն, որոնք սունկի պէս բուսան Միացեալ Նահանգներու եւ Արեւմտեան Գերմանիոյ մէջ... [32]:

Ամերիկեան կառավարութիւնը ֆինանսաւորեց եւ ճանաչում շնորհեց նոյնիսկ այն «տարագիր կուսակցութիւններուն», որոնք չէին կրնար կամ չէին համարձակիր տարագիր կառավարութիւն հռչակել, բայց որոնք կը յաւակնէին հանդիսանալ՝ ազգային ներկայացուցչութիւններ՝ Խ. Միութեան անդամ

երկիրներէն մէկուն ժողովուրդին: (Յիշենք՝ որ Ս. Վրացեան ճանչցուած էր որպէս «Հայաստանի Հանրապետութեան վերջին ազատ կառավարութեան» ներկայացուցիչը, եւ ան՝ 1967-ին, Մ.Ա.Կ-ի Ընդհանուր Քարտուղարութեան «Յուշագիր» մը կը ներկայացնէր իր յիշեալ հանգամանքով...):

Ամերիկեան իմպերիալիզմի հովանաւորութեան այս շրջանին, փանթուրքիզմի ծրագիրը հետեւեալ կերպով կ'ամփոփէր՝ Ճա'աֆէր Սէյիտ-Ահմէտ Քիրիմէր անուն խրիմցի փանթուրքիստ տարագիր գործիչը.

1) Խ. Միութենէն անջատել Քազախստանը, Քիրկիզիստանը, Թիւրքմէնիստանը, Իւզպէքիստանը ու յարակից թրքացեղ մարզեր եւ շրջաններ եւ անոնցմով կազմել «Մեծն Թիւրքեստան»ը, որ Երիտթուրքերու պարագլուխ Էնվերի ալ հետապնդած ծրագիրն էր:

2) Անջատելով Խ. Միութենէն՝ Քազանի թաթարներն ու պաշկիրները, կազմել Իտել-Ուրալեան Պաշկիրօ-Թաթարական դաշնակցային պետութիւն մը:

3) Անջատելով Խրիմի թերակղզին հոն հռչակել Խրիմի թաթարական պետութիւնը:

4) Խ. Միութենէն Կովկասը ամբողջ անջատելով (Հիւսիսային Կովկասը, Ազրպէյճանը, Վրաստանը եւ Հայաստանը), կազմել Կովկասեան Համադաշնակցութիւն մը ամերիկեան հովանաւորութեան ներքեւ [33]:

Ամերիկեան կառավարութեան հովանաւորութիւնը անընդմէջ շարունակուեցաւ 1946 թուականէն մինչեւ 1990 թուականի վերջերը, մինչեւ այսօր, իբրեւ անխուսափելի հարկադրանք՝ «ցուրտ պատերազմ»ի ռազմավարութեան ընտրանքին...:

Եւ Գնդ. Չարլզ Հոսթլըրն էր որ կ'ըսէր. *«Երրորդ Համաշխարհային Պատերազմի մը կամ ցուրտ պատերազմի սաստկացման պարագային, թուրք ազգայնականութեան Փանթուրքիստ տարատեսակը պիտի տիրապետէ Թուրքիոյ քաղաքականութեան վրայ...»* [34]:

Ասկէ կը հետեւի այն՝ որ Փանթուրքիզմի վտանգը ուղիղ համեմատութեամբ կ'աճի՝ միջազգային լարուածութեան հետ. իսկ լարուածութեան մեղմացումը եւ «ցուրտ պատերազմ»ի

նահանջը՝ կը նուազեցնէ Փանթուրքիզմի վտանգը ու կը չէզոքացնէ զայն...:

Ահա թէ ինչո՞ւ՝ մեր տեսանող ու լուսամիտ Վեհափառ Կաթողիկոսը Վազգէն Ա., իր բոլոր կարեւոր քարոզներուն մէջ կը կրկնէ՝ «Խաղաղութիւնը գերագոյն երաշխիքն է մեր ժողովուրդի գոյատեւման եւ մեր ազգային արդար երազների իրագործման»:

Դ) ՈՎՔԵ՞Ր ԵՂԱՆ ԵՐԷԿ ԵՒ ՈՎՔԵ՞Ր ԵՆ ԱՅՍՕՐ՝ ՓԱՆԹՈՒՐՔԻԶՄԸ ՉԷԶՈՔԱՑՆՈՂ ՈՒԺԵՐԸ... ԵՒ ԻՆՉՈ՞Ւ...

Մենք տեսանք՝ թէ Փանթուրքիզմը գլխաւորաբար թշնամին էր Ռուսաստանի եւ ապա՝ Խ. Միութեան, եւ հիմնականին մէջ՝ ծաւալողական ծրագիր մըն էր Արեւմուտքի այն տէրութիւններուն համար, որոնք կը ցանկային քայքայել Ռուսական կայսրութիւնը եւ Խ. Միութիւնը:

Տեսանք նաեւ՝ որ Փանթուրքիզմի ծրագրին առջեւ ցցուած էր Հայաստանի խոչընդոտը, եւ հետեւաբար, Հայաստան եւս կը դառնար թիրախ՝ Փանթուրքիստներու թշնամանքին: Սակայն, Թուրքիոյ համար՝ Հայաստանի սահմանակից ըլլալու փաստն անգամ վտանգ մը կը ներկայացնէր, քանի որ այդ սահմանագիծը տակաւին չէր ստացած իր վերջնական ձեւը Թուրքիոյ զաւթումին ու հայ ժողովուրդի պահանջատիրութեան իբր հետեւանք, եւ հետեւաբար՝ Հայաստան կարողական վտանգ մըն էր Թուրքիոյ լինելութեան եւ փոխադարձաբար, Թուրքիա կարողական վտանգ մըն էր՝ Հայաստանի լինելութեան...:

Վերջապէս, տեսանք պատերազմի եւ խաղաղութեան հարցերուն ունեցած ազդեցութիւնը Փանթուրքիզմին վրայ, պատերազմին ունեցած նպաստաւոր, իսկ խաղաղութեան ալ աննպաստ ազդեցութիւնը Փանթուրքիզմին վրայ:

Այս բոլորին լոյսին տակ, դժուար չէ տեսնել՝ որ Փանթուրքիզմին հակադրուող եւ զայն չէզոքացնող ուժերը՝ ինչպէս երէկ, այսօր ալ՝ երեքն են. 1) Խ. Միութիւնը, 2) Հայաստանը եւ 3) համաշխարհային խաղաղութիւնը կամ՝ միջազգային փոխյարաբերութեանց մէջ խաղաղութիւնը:

1) Խ. ՄԻՈՒԹԵԱՆ ԴԵՐԸ՝ հիմնականն է բնականաբար: Հոկտեմբերեան Յեղափոխութեան յաղթանակն էր՝ Փանթուրքիզմի հիմնադիր եւ հովանաւորող բոլոր ուժերուն դէմ, որ հզօր պատուար մը կանգնեց՝ ծաւալողական այս ծրագրին դէմ եւ մինչեւ այսօր կրցաւ ձախողեցնել Փանթուրքիզմի մակընթացութեան բոլո՛ր փորձերը, սկսելով՝ միջամտողականներու ներխուժումներէն, դէպի Հայաստան թրքական արշաւանքներէն եւ հիթլերական ներխուժումէն մինչեւ ամերիկեան իմբերիալիզմի հետապնդած շրջափակումի ու ներսէն պայթեցնելու ռազմավարութիւնը (տարագիր կառավարութիւններու միջոցով):

Հոկտեմբերեան Յեղափոխութեան յաղթանակն էր որ նախկին Ռուսական կայսրութիւնը վերակազմակերպեց որպէս ազգային հանրապետութիւններու դաշնակցային Միութիւն մը: Մեր պատմաբաններն ու քաղաքական գործիչները ցարդ ըստ արժանւոյն չեն տուած անհրաժեշտ գնահատականը այս պատմական իրագործումին՝ Փանթուրքիզմի ծրագրին դէմ, որ կը կայանայ նախկին ցարական կայսրութեան թրքացեղ ու թրքալեզու ժողովուրդները որպէս անջատ հանրապետութիւններ կազմակերպումին մէջ: Նորահաստատ յեղափոխական իշխանութիւնը, առաջին 4-5 տարիներուն ընթացքին, յամառ ու հետեւողական անդուլ պայքար մղեց թրքացեղ ու թրքալեզու այդ ժողովուրդներու ծոցին մէջ գործող կրօնամոլ, ցեղապաշտ ու համաթրքականութեան յարող ուժերուն դէմ, մինչեւ որ յաջողեցաւ զանոնք համոզել՝ որպէսզի ընդունէին ազգային անջատ պետութիւններու մէջ խմբուիլ՝ որպէս առանձին միաւորներ: (Այս երկարաշունչ պայքարի մասին հայերէն միակ եւ առաջին ուսումնասիրութիւնը կատարած է Հրաչիկ Սիմոնեան՝ «Թուրք Ազգային Պուրժուազիայի Գաղափարաբանութիւնը Եւ Քաղաքականութիւնը» խորագիրը կրող իր գիրքին մէջ, հրատ. 1986) [35]:

Այնուհետեւ, խորհրդային նորաստեղծ իշխանութիւնը հետեւողական գաղափարական պայքար մղեց Փանթուրքիզմի վարդապետութեան դէմ, արգիլեց փանթուրքիստական քարոզչութիւնը որպէս՝ ցեղապաշտական եւ արեւմտեան ծաւալողապաշտ քարոզչութիւն:

Տակաւին, Խ. Միութեան կեդրոնական կառավարութիւնը արգիլեց փանթուրքիստական քարոզչական գրականութեան ներթափանցումը Խ. Միութենէն ներս եւ աւելի արմատական քայլ մըն ալ առնելով Փանթուրքիզմի դէմ, թրքալեզու ժողովուրդներուն տուաւ Կիւրեղեան այբուբենն ու տառերը, որպէսզի լատինական տառով հրատարակուող Փանթուրքիզմի գրականութիւնը ընթերցող չունենար թրքալեզու հանրապետութիւններէն ներս...:

Խ. Միութեան մէջ, Ստալինի իշխանութեան օրով եւ մասնաւորաբար Կովկասէն եւ Խրիմէն, տասնեակ հազարաւոր փանթուրքիզմի կողմնակիցներ ու հաւանական կողմնակիցներ հեռացուեցան, ստեղծելով ժողովրդագրական այնպիսի պայմաններ, որոնք կը վնասազերծէին Խ. Միութիւնը փանթուրքիստական վտանգէն...:

Վերջապէս, Խ. Միութիւնը՝ ֆիզիքական ապահովութիւն տալով Հայաստանին, առիթ ընծայելով Հայաստանի կառուցումին (տնտեսական եւ մշակութային) եւ նաեւ՝ Հայաստանի հայութեան թիւի յաւելումին՝ ներգաղթի պատմական որոշումին միջոցով, կ'երաշխաւորէր հայ ժողովուրդի լինելութիւնը կամ՝ գոյապահպանումը եւ չէզոքացուցած կ'ըլլար փանթուրքիզմի սպառնալիքը:

2) ՀԱՅ ԺՈՂՈՎՈՒՐԴԸ, իր կարգին, կուրծք տուաւ Փանթուրքիզմի բոլոր ձեւի ճնշումներուն, ջարդերուն ու տեղահանութեանց եւ Սարդարապատի մէջ, 1918 Մայիս 26-ին կասեցուց թրքական յառաջխաղացքը դէպի Ազրպէյճանի հետ հողային անմիջական կապ ստեղծելուն մէջ [36]: Իսկ 1920 թ. Նոյ. 29-ի քայլով, Հայաստան յաջողեցաւ թրքական զօրքը հեռացնել Ալեքսանտրապոլէն եւ շրջանէն, շնորհիւ խորհրդային իշխանութեան զինուորական եւ դիւանագիտական նեցուկին եւ մասնաւորաբար 13 Ապրիլ 1921 թուականի վերջնագրին, երբ՝ վերջ էր գտած Փետրուարեան հակախորհրդային ապստամբութիւնը Հայաստանի մէջ:

3) Փանթուրքիզմի սպառնալիքը չէզոքացնող երրորդ գործօնն էր, այսօր ալ է՝ **միջազգային փոխյարաբերութեանց մեղմացումի խաղաղասիրական քաղաքականութիւնը:** Որպէս

ծաւալողապաշտ ծրագիրներ՝ Սիոնիզմն ու Փանթուրքիզմը կ'աշխուժանան միայն պատերազմական կացութիւններու եւ միջազգային փոխ-յարաբերութեանց ճգտուածութեան կամ՝ «ցուրտ պատերազմ»եան երկբեւեռացումի պայմաններուն մէջ: Մինչդեռ, «ցուրտ պատերազմ»եան երկբեւեռացումին վերացումով եւ միջազգային փոխ-յարաբերութեանց մեղմացումով՝ այդ ծաւալողական ծրագիրները կ'արժեզրկուին՝ ռազմամոլ տէրութեանց սակարանին մէջ: Մասնաւորաբար, Թուրքիոյ պարագային, հաստատուած ճշմարտութիւն մըն է մատնանշուած կապակցութիւնը:

Հետեւաբար, Խ. Միութեան կողմէ՝ ներկայ Վերակառուցումի ժամանակաշրջանին, արտաքին քաղաքականութեան մէջ կիրարկուող խաղաղասիրական ռազմավարութիւնը՝ որ պատմական անկիւնադարձ մը հանդիսացաւ միջազգային փոխյարաբերութեանց համար, դատապարտելով «ցուրտ պատերազմ»ի երկբեւեռացումը եւ արժեզրկելով Ո.Թ.Ա.Ն.ի եւ Վարշաւիոյ զինուորական ուխտերը, միաժամանակ արժեզրկեց Փանթուրքիզմը, որպէս ծաւալողական ծրագիր, եւ մեծապէս նպաստեց անոր սպառնալիքի չէզոքացումին:

Այստեղ պարտք կը զգամ փակագիծ մը բանալ եւ քննադատել այն քննադատութիւնը՝ զոր կարգ մը հայեր, զգացականօրէն շարժելով, կ'ուղղեն Նոպէլեան Մրցանակի յանձնաժողովին, որ այս տարի խաղաղութեան մրցանակին արժանի գտած է Խ. Միութեան նախագահ Մ. Կորպաչովը: Այս մարդուն վարած միջազգային խաղաղասիրական քաղաքականութիւնը՝ որ կը ճգտի զօրացնել Մ.Ա.Կ-ի հեղինակութիւնը՝ որպէս համաշխարհային վերահսկող մարմին եւ միջազգային իրաւունքի նորմերով կ'ուզէ լուծել շրջանային ազգամիջեան եւ միջազգային թճճուկները ու բախումները, հիմնական ու մահացու հարուած մը կը հանդիսանայ բոլո՛ր ծաւալողական-պատերազմական ծրագիրներուն՝ ներառեալ Փանթուրքիզմին համար: Եթէ մենք իրաւացիօրէն խաղաղութեան ներհակ կը գտնենք Սումկայիթի նախճիրը, որ Փանթուրքիզմի մէկ արտայայտութիւնն է եւ որ մնաց անպատիժ խորհրդային իշխանութիւններու անարդարանալի ձեռնպահութեան հետեւանքով,

սակայն մենք չենք կրնար մոռնալ այս մարդուն աւելի մեծ տարողութեամբ նպաստը՝ ոչ միայն համաշխարհային խաղաղութեան, այլեւ մեր ժողովուրդի լինելութեան սպառնացող Փանթուրքիզմի չէզոքացումին: Մենք ողջմտութիւնը պէտք է ունենանք գնահատելու այս աւելի մեծ տարողութեամբ նպաստը եւ անմիտ ու անհեռատես թեթեւամտութեամբ պէտք չէ մենք մեզ զրկենք այս մրցանակին բերած բարիքէն, լուտանքներ տեղացնելով մրցանակակիրի հասցէին...: Ընդհակառակը, ողջմտութիւնը եւ իրատեսութիւնը կը պահանջեն մեզմէ՝ շնորհաւորել Խ. Միութեան նախագահը, այս արդար մրցանակին համար եւ առանց մոռնալու նաեւ մեր արդար վրդովումն ու պահանջը, այս առիթով իրմէ պահանջել՝ որ արդար խաղաղութիւնը հաստատէ նաեւ Հայաստանի եւ Ազրպէյճանի միջեւ՝ սկսելով Սումկայիթի ոճրագործներու դատապարտումէն եւ հասնելով մինչեւ Արցախեան հարցի արդար, օրինական եւ մարդկայնական լուծումին, որպէսզի համայն հայութեան (Հայաստանի, Արցախի եւ Արտերկրի) ուրախութիւնը ըլլայ անխառն...: Այսպիսի ողջմտութիւնը կ'առաջնորդէ հաւասարակշռուած վարուելակերպի, որ նախապայմանն է դիւանագիտութեան):

Ե) Ո՞ՒՐ Է ԵԼՔԸ ԽՈՒՍԱՓԵԼՈՒ՝ ՍԻՈՆԱ-ՓԱՆԹՈՒՐՔԻՍՏ ՍՊԱՌՆԱԼԻՔԷՆ...

Այս եզրափակիչ գլուխին մէջ, պիտի փորձեմ պատասխանել հետեւեալ հարցումներուն.

1) Սիոնա-փանթուրքիստական վտանգը՝ Հայաստանի լինելութեան համար, առկա՞յ է այսօր:

2) Խաղաղութեան ամրապնդումը՝ միջազգային փոխ-յարաբերութեանց մէջ, ի սպառ կը չքացնէ՞ արդեօք սիոնա-փանթուրքիստ սպառնալիքը:

Եւ այս երկու հարցումներուն տրուելիք պատասխաններուն լոյսին տակ, ինքնաբերաբար՝ պատասխանած պիտի ըլլամ երրորդ եւ վերջին հարցումին՝

3) Ո՞ւր է ելքը:

1) Սիոնիզմն ու Փանթուրքիզմը թէեւ ծնունդն են պատմա-

կան հանգրուանի մը (իմբերիալիզմի), սակայն անոնք չեն հասած իրենց վախճանական փուլին եւ առկայ են այսօր ալ: Սիոնափանթուրքիստական վտանգին այսօր ալ առկայութեան մասին կը վկայէ այն՝ որ համաշխարհային սիոնական շարժումը իր զինուորագրեալ պատմագիրներէն Ճ.Մ. Լանտոյի պաշտօն տուած է՝ Միացեալ Նահանգներու ռազմամոլ շրջանակներու աչքին, վերարժեւորելու Փանթուրքիզմը: 1984 թուականին, Լէյտնի մէջ լոյս տեսաւ անոր նորագոյն հատորը՝ թրքամէտ հատորներու իր շարքէն, որ կը կրէր բազմանշանակ խորագիր մը՝ «Թեքին Ալփ՝ Թուրք Հայրենասէրը»: Այսպիսով, Լանտօ ոչ միայն կ'այժմէականացնէ փանթուրքիզմի հանդէպ ռազմամոլ շրջանակներու շահագրգռութիւնը, այլեւ կը փորձէ սքօղել Թեքին Ալփի անունին տակ թաքնուած հրեայ-սիոնիստ Ալպերթ Քոհէնի իսկական ինքնութիւնը...:

Նորագոյն փանթուրքիստ քարոզիչ Նիհալ Ատսըզ տակաւին երէկ էր որ կը գրէր թրքական մամուլին մէջ. *«Թուրանականութիւնը մեզի համար սրբազնագոյն նպատակն է, քանի որ վեհ է եւ ազնուակա՞ն... եւ հրաշագործ արկածախնդրութիւն մը...: Ջարմանահրաշ արկածախնդրութիւն մը չէ՞ր միթէ Իսրայէլի պետութեան հիմնումը՝ հրեաներուն կողմէ, արաբական հայրենիք դարձած հողերուն վրայ...: Երէկ (1939) հերթը ՀԱԹԱՅինն էր (Իսկէնտերուն), այսօր՝ ԿԻՊՐՈՍինն է, իսկ վաղը հերթը պիտի գայ՝ ԱՐԵՒՄՏԵԱՆ ԹՐԱԿԻՈՅ եւ ՔԷՐՔՈՒՔի, եւ հետեւեալ օրն ալ՝ ԱԶՐՊԷՅՃԱՆի եւ հուսկ ուրեմն աւելի անդին...: Ասիկա հաստատ ճշմարտութիւն մըն է: Թող ոչ ոք իր գլուխը պահէ աւազին մէջ...»:*

Ուշագրաւ է այն՝ որ Նիհալ Ատսըզի կանխագուշակած Կիպրոսի կարգը եկաւ արդէն 1974-ին, որ 1990-ի Ծոցի տագնապին առիթով ալ սենարիոներ գրուեցան Քէրքուքի գրաւման շուրջ... (բնական է՝ թրքական բանակին կողմէ) եւ այն՝ որ թուրք փանթուրքիստը իբրեւ ուսուցիչ նկատի ունի սիոնական պետութիւնը՝ արաբական Պաղեստինի հողերուն վրայ տարատնկուած...

Ոչ միայն Փանթուրքիզմը, այլեւ՝ սիոնիզմն ալ չէ հրաժարած իր ծաւալողական ծրագիրէն [37]: Աշխարհակալական

ախորժակներու մասին կը վկայէ սա փոքրածաւալ ծանուցումը՝ ամերիկեան «Նիուզուիք» շաբաթաթերթին մէջ:

«ԵՐՈՒՍԱՂԷՄ
Աշխարհի ապագայ մայրաքաղաքը
Տես՝ Աւետարան Երեմիոյ. Գլ. 3. համար՝ 17
Աւետարան Զաքարիոյ, Գլ. 8. համար՝ 20-23
Աւետարան Զաքարիոյ. Գլ. 14
Զի գրականութեան համար գրեցէք հետեւեալ հասցէին...»
եւն:

Յիշեալ Մարգարէները կ'ըսեն թէ՝ Երուսաղէմի մէջ պիտի համախմբուին բոլոր ազգերը եւ հոն պիտի տիրապետէ հրեաներու աստուածը, եւ Յուդա՝ իրեն հպատակեցուցած պիտի ըլլայ միւս բոլոր ազգերը եւ քանանացիները այլեւս ոտք պիտի չդնեն Երուսաղէմ...: Սիոնական տիրակալութեան ենթարկուելիք ապագայ աշխարհի՝ ապագայ մայրաքաղաք Երուսաղէմի շուրջ դարձող այս օրերու կատաղի պայքարը (Աքսայի նախճիրին առիթով) ցոյց կու տայ թէ որքան այժմէական է եւ առկայ՝ նաեւ սիոնական սպառնալիքը Միջին Արեւելքի երկիրներու՝ ներառեալ Հայաստանի համար:

Սիոնիզմի եւ փանթուրքիզմի ծրագիրներուն առ այսօր հետապնդումին կողքին, ակնբախ է նաեւ անոնց զինակցութիւնը հակահայ ճակատի մը մէջ: Թուելու համար մի քանին միայն՝ սիոնա-փանթուրքիստական հակահայ զինակցութեան փաստերէն, կը յիշենք Հայկական Ցեղասպանութեան միջազգային ճանաչումին դէմ Սիոնիզմի կատարած հետեւեալ խափանարարութիւնները.

ա) Մ.Ա.Կ-ի Մարդու Իրաւանց Ենթայանձնաժողովին կողմէ՝ Ցեղասպանութեան շուրջ ներկայացուած տեղեկագրի քննարկման ընթացքին, սիոնիստներ տենդագին աշխատեցան խափանել Հայկական Ցեղասպանութեան յիշատակութիւնը այդ Տեղեկագրին մէջ, որ պիտի նշանակէր Մ.Ա.Կ.ի ճանաչումը հայասպանութեան ոճիրի փաստին...: Սիոնիստներ՝ իրենց դրածոյ կամ՝ վարձկան պատգամաւորներուն միջոցով պայման դրին՝ յիշել նաեւ Ռուսաստանի մէջ իբր թէ

գործադրուած «հակասեմական» ցեղասպանութեան պարագաներ... Հաւանաբար՝ հետագային, Խ. Միութիւնը եւս՝ հատուցումներու անուան տակ, կողոպտելու նպատակով, ինչպէս՝ կը կողոպտեն գերման ժողովուրդը մինչեւ այսօր...: Բնական էր որ Սոֆինսքի, Խորհրդային պատուիրակութեան պետը, պիտի մերժէր սիոնական այս յերիւրանքը եւ միւսներն ալ պիտի մերժէին որդեգրել հայասպանութեան մասին պարբերութիւնը... համաձայնութիւն գոյացած չըլլալով:

բ) 18 Յունիս 1987-ին, երբ Եւրոխորհրդարանը Սթրազպուրկի մէջ կը քննարկէր հայասպանութեան ոճիրին ճանաչումի հարցը, դարձեալ սիոնիստներն էին որոնք նախ՝ աղճատեցին ու թլփատեցին որոշումին նախագիծերը եւ ապա բուռն յարձակում գործեցին՝ նոյնիսկ այդ ականուած որոշումին դէմ: Մէկ կողմէ՝ սիոնիստներու ճնշումով, այդ որոշումի կէտերուն մէջ զետեղուեցան հայավնաս «ական»ներ, հայասպանութեան ոճիրին ճանաչումին դիմաց՝ մեզի թշնամացնելով Խ. Միութիւնը..., Իրանի Իսլամական Հանրապետութիւնը եւ Արաբ աշխարհը ամբողջ... եւ միւս կողմէ՝ սիոնական մամուլը կատաղի պայքար մղեց այս եղծանուած որոշումին դէմ: Օրինակ՝ «Ֆրանս–Իսրայէլ Ինֆորմասիոն» ամսաթերթի Դեկտ. 1987 թուակիրին մէջ՝ կասկածի տակ կ'առնուի Հայկական Ցեղասպանութեան փաստը եւ կը հրատարակուի «Ռատիօ Ճիւտայիքա»ի երկարապատում հաղորդումը՝ Եւրո-խորհրդարանի այս որոշումին դէմ, զոր պատրաստած է սիոնիստ փրոֆ. Կրօժան...: Այստեղ պիտի մէջբերեմ միայն մէկ բազմանշանակ նախադասութիւն՝ այդ հաղորդումէն՝ *«Եւրո-խորհրդարանի 18 Յունիս 1987 թուականի որոշումը մոլորանք մըն է, քանի որ այդ որոշումը ուղղուած է հաւատարիմ դաշնակիցի մը դէմ, որ Օ.Թ.Ա.Ն.ի միջնաբերդն է...»:* Հարկ կա՞յ մեկնաբանելու այս պերճախօս խոստովանութիւնը՝ սիոնա-փանթուրքիստ զինակցութեան եւ հակահայ դաշնակցութեան առ այսօր առկայութեան մասին...:

գ) Ամերիկեան Քոնկրէսին կողմէ հայասպանութեան ոճիրին ճանաչումը հռչակող օրինագծի բանաձեւին մերժումը տեղի ունեցաւ՝ ոչ միայն «Օ.Թ.Ա.Ն.ի միջնաբերդ», «Փանթուրքիզմի

միջնաբերդ» եւ Ա.Մ.Ն.ի «հաւատարիմ դաշնակից» թուրք կառավարութեան... այլ մանաւանդ՝ սիոնական կառավարութեան ազդու միջամտութեամբ...

Սիոնա-փանթուրքիստ այս հակահայ զինակցութիւնը մենք զգացինք նաեւ՝ Արցախեան պահանջատիրութեան ապրած ալեկոծումներուն ընթացքին, երբ խաբուիլ սիրող մեր ժողովուրդը (ինչպէս կ'ըսէ ռամկավար ղեկավար Պետրոս Տեփոյեան) բազմիցս ինկաւ սիոնա-փանթուրքիստ ծուղակին մէջ եւ գործեց անճնասպանութեան համազօր սխալներ...: Սակայն, այս դասախօսութեան սահմանները թոյլ չեն տար տարածուիլ այդ լուրջ հարցին մէջ, որուն սպառիչ ուսումնասիրութիւնը ցարդ չենք կատարած ազգովին... ինչ որ տխուր իրականութիւն մը կը պարզէ եւ որ շարունակութիւնն է սիոնա-փանթուրքիստական վտանգին նկատմամբ մեր հաւակուրութեան, կիրարկուող՝ ապատեղեկատուութեան կամ քօղածածկումի քաղաքականութեան, նաեւ՝ մեր սեփական անհոգութեան, թուլամորթութեան ու թմրութեան...: Մեր պատմաբանասէրներուն ու քաղաքական հրապարակագիրներուն առաջնահերթ պարտականութիւնն է անյապաղ ձեռնարկել՝ Արցախեան պահանջատիրութեան բոլորած փոթորկալից, խիթերով եւ գալարումներով, մաքսիմալիստ մոլորանքներով, բնազդական կոյր մղումներով եւ անգիտակիցի անհեթեթ նախապաշարումներով ու տխմար առճակատումներով հարուստ անցնող երկուքուկէս տարիներու իսկական պատմութեան սերտողութեան, լոյսին բերելու համար՝ «Ղարաբաղեան» կոչուող իրերայաջորդ կոմիտէներու եւ այլազան անուններով պահանջատիրական համաժողովրդային շարժում մը յառաջացնող եւ զայն հունաւորող, կողմնորոշ եւ ապակողմնորոշ ղեկավարներու ինքնութիւնն ու պատկանելիութիւնը, որպէսզի կարելի ըլլայ դիմորոշել օտարամուտ եւ գործուղուած տարրերը, որպէսզի կարելի ըլլայ նաեւ գիտականօրէն վերլուծել բարձրացուած կարգախօսներուն ու լոզունգներուն հետապնդած քաղաքական իսկական նպատակները:

2) Խաղաղութեան ամրապնդումը՝ միջազգային փոխյարաբերութեանց մէջ, բաւարա՞ր է արդեօք՝ ի սպառ չէզոքացնելու համար սիոնափանթուրքիստ սպառնալիքը՝ Հայաս-

տանի լինելութեան համար: Այս հարցումին պատասխանը անհրաժեշտ կը դարձնէ զանազանել ոչ–թուրք փանթուրքիստներն ու ոչ-հրեայ սիոնիստները, թուրք փանթուրքիստներէն եւ հրեայ սիոնիստներէն: Ըսինք արդէն, թէ սիոնիզմն ու փանթուրքիզմը ազգային շարժումներ չեն երբեք, այլ՝ ապազգային, ծաւալողական, աշխարհակալական ծրագիրներ զորս կ'որդեգրեն եւ կը հետապնդեն իմբերիալիստական հանգրուանը թեւակոխած դրամատիրական մեծ տէրութիւններ՝ իրենց տնտեսա-քաղաքական տիրապետութեան տակ առնելու համար նորանոր երկիրներ եւ շրջաններ...:

Խաղաղութեան քաղաքականութեան յաղթանակը՝ միջազգային փոխ-յարաբերութեանց մարզէն ներս, եւ Մ.Ա.Կ.ի հեղինակութեան զօրացումը՝ կրնան չէզոքացնել սիոնիզմի եւ փանթուրքիզմի ռազմական սպառնալիքը միայն, վերացնելով՝ օրինակ, Օ.Թ.Ա.Ն.ի եւ Վարշաւիոյ ուխտերու պատերազմական բնոյթը: Ոչ-թուրք փանթուրքիստներն ու ոչ-հրեայ սիոնիստները սակայն՝ կը շարունակեն իրենց շահագրգռութիւնը՝ տնտեսական ծաւալողականութեան կամ թափանցումի ուղղութեամբ:

Անհրաժեշտ է զանազանել նաեւ՝ թուրք փանթուրքիստները եւ հրեայ սիոնիստները՝ թուրք ոչ-փանթուրքիստներէն եւ հրեայ ոչ-սիոնիստներէն....

Ամէն հրեայ՝ անպայմանօրէն չի հաւատար սիոնիզմի վարդապետութեան, եւ նոյնիսկ կան՝ հակա-սիոնիստ կրօնապաշտ հրեաներ՝ Մովսիսականներ կամ Յուդայականներ, որոնք դէմ են նոյնիսկ Իսրայէլ պետութեան ստեղծումին, որ կը հակասէ կրօնական ուսմունքին, ըստ որուն, Մեսիան ինք պիտի գայ եւ հրեաները առաջնորդէ դէպի խոստացուած երկիրը (հակասիոնիստ կամ ոչ-սիոնիստ հրեաներու համոզումով՝ *«սիոնիզմը օտարամուտ ծնունդ մըն է հրեայ ժողովուրդի մարմնին մէջ»* [39]:

Սակայն, սիոնական քարոզչութիւնն ու ներքին ահաբեկչութիւնը յաջողած են հրեաներու ջախջախիչ մեծամասնութիւնը ներգրաւել՝ եթէ ոչ ուղղակի աշխարհակալական ծրագրով սիոնիզմի կազմակերպութենէն ներս, գէթ՝ «յուդայական սիոնիզմ»ի

կամ՝ «իսրայէլիզմ»ի մէջ, որոնց երկուքն ալ սպառնալիք մը կը ներկայացնեն Միջին Արեւելքի ժողովուրդներուն, ներառեալ՝ հայ ժողովուրդի, լինելութեան համար: (Մէյիր Քահանան՝ որ զգետնուեցաւ վերջերս, «յուդայական սիոնիզմ»ի կարկառուն դէմքերէն էր, որ կրօնքի քօղին ետեւ՝ կը տաներ սիոնական ցեղապաշտական ու ծաւալողական քաղաքականութիւն մը արաբներու դէմ: Ի դէպ՝ Մէյիր Քահանան՝ այսինքն Իսրայէլի Թալաաթը զգետնող արաբ Թեհլիրեանին՝ Նուսէյրի հայրը կը պահանջէ հրապարակային դատավարութիւնը իր տղուն... այդ դատավարութեան ճամբով աշխարհի աչքին ցոյց տալու համար Իսրայէլի երիտթուրքերու գործած ոչ թէ մէկ այլ բիւր ոճիրները): Մեր կուսակցութիւններուն եւ հասարակական կազմակերպութիւններուն կը մնայ հրապարակով ձայնակցիլ Ապու Նուսէյրի պահանջին, եւ այս առիթով վերահրատարակել Սողոմոն Թեհլիրեանի դատավարութեան նիւթերը՝ արաբերէնով: 1948 թուականէն սկսած՝ թէեւ տարատնկեալ ճեւով եւ ոչ-վերջնական սահմաններով, գոյութեան կոչուած է «Իսրայէլ» անունով պետութիւն մը, որ կը ջանայ դառնալ հրէական աստուածպետական ազգ-պետութիւն մը, եւ «ազգայնական» գաղափարականով ոգեւորել մեծաթիւ հրեաներ՝ հրէական սփիւռքին մէջ: Այս տարատնկուած ցեղակրօն պետութիւնը կրնայ գոյատեւել եւ ամրապնդել ինքզինք միմիայն՝ շրջանի միւս երկիրներու եւ ժողովուրդներու հաշւոյն: Իսրայէլի լինելութեան հարցադրումը ինքնին սպառնալիք մըն է շրջանի ժողովուրդներու լինելութեան համար, նոյնիսկ եթէ՝ պահ մը, վերացնելու ըլլանք ոչ-հրեայ ամերիկացի իմպերիալիստներու սիոնական-ծաւալողական շահագրգռուածութիւնն ու հովանաւորութիւնը՝ խաղաղասիրական քաղաքականութեան յաղթանակին շնորհիւ...:

Նոյնն է պարագան Փանթուրքիզմի միջնաբերդ Թուրքիոյ Հանրապետութեան, որ Կեդրոնական Ասիայէն եկող վաչկատուն օսմանցի պատերազմիկներու ցեղախումբ ստեղծած լայնատարած կայսրութեան ժառանգորդն է, սակայն միայն 1923 թուականէն սկսած (Իսրայէլէն միայն քառորդ դարով հին...) «ազգային» պետութիւն մը դառնալ կը ջանայ, բայց

զուրկ է թէ՛ պատմական անցեալէ, թէ՛ միատարր ազգութենէ եւ թէ՛ ալ ազգային վերջնական սահմանագիծերէ: Այս դա՞ռն իրականութիւնը կը խոստովանի նոյնինքն ժամանակակից փանթուրքիստ քարոզիչ Նիհալ Ատսըզ իր «Հարցեր Թուրք Պատմութեան Մէջ» խորագրով հատորին մէջ, որուն 61-րդ էջին վրայ կը գրէ՝ *«Մեր ամէն ինչին նման մեր պատմութիւնն ալ՝ մինչեւ այսօր, իր որոշ եւ յստակ ձեւը չէ գտած: Թուրք պատմութիւնը ո՞ւրտեղէն կը սկսի եւ ի՞նչպիսի ընթացքի կը հետեւի, ո՞վքեր թուրք են, այս բոլորը՝ մինչեւ այսօր, ծանօթ չեն մեզի»* [40]:

Ճիշդ է թէ՝ բոլոր թուրքերը փանթուրքիստներ չեն, կան՝ իսլամի կրօնքին կառչած թուրքեր եւ անոր մէջ կը գտնեն իրենց պատկանելիութիւնը, ինքնութիւնը, սակայն կան նաեւ թուրքեր, որոնք կառչած են Քեմալի յղացումով սահմանուած արդի Թուրքիոյ, որուն սակայն կը պակսին վերոյիշեալ ազդակները (պատմական, ազգային միատարրութեան եւ վերջնական սահմանագիծերու...), որոնք մշտական կերպով հարցականի տակ կ՚առնեն իրենց ազգային ինքնութիւնը եւ հետեւաբար թուրքը կը պահեն լինելութեան մնայուն հարցադրումի մը մէջ՝ յունական, քրտական եւ հայկական ու արաբական ալ գործօններու կողմէ, որոնք՝ իրենք եւս կը գտնուին լինելութեան մնայուն հարցադրումի մը մէջ, անկայունացնելով ամբողջ շրջանի ազգագրական, ժողովրդագրական նաեւ աշխարհագրական սահմանագծումներու պատկերը... [41]:

Հետեւաբար, անկախաբար ոչ-թուրք փանթուրքիստներու գոյութենէն կամ դերակատարութենէն, արդի Թուրքիոյ սեփական լինելութեան ի խնդիր պայքարը՝ սպառնալիք մը կը հանդիսանայ եւ պիտի շարունակէ հանդիսանալ՝ շրջանի ժողովուրդներուն, ներառեալ հայ ժողովուրդի լինելութեան համար, մինչեւ այն ատեն՝ որ փոխ-զիջումներու վրայ հաստատուած ու յարաբերաբար արդար սահմանագծումներով ստեղծուած չէ՝ բոլորին համար ընդունելի միջին լուծումի կայուն իրավիճակ մը...:

3) Ո՞ւր է ելքը...

Ինչ կը վերաբերի սիոնական վտանգին, մեկնելով Հայաս-

տանի եւ Հայաստանամերձ հայագաղութներու կենսական շահերէն, մենք չենք կրնար որեւէ ձեւով եւ որեւէ պատրուակով գործակցիլ սիոնական պետութեան հետ ու թշնամացնել մեզ՝ արաբական աշխարհին [42]:

Ինչ կը վերաբերի Փանթուրքիզմին ու նոյնինքն Թուրքիոյ լինելութեան տագնապէն բխող սպառնալիքին եւ մինչեւ փոխզիջումներու եւ միջին լուծումներու ճամբով ստեղծուելիք յարաբերաբար արդար սահմանագծումներով կայունացած իրավիճակի մը հասնիլը, Հայաստան պիտի որոշէ մնալ Խ. Միութեան համադաշնակցային նորոգուող կազմին մէջ, որպէս ոչ միայն ֆիզիքական ապահովութեան երաշխիք, այլեւ՝ որպէս տնտեսական ալ զօրացման գրաւական...:

Հայութիւնը պէտք չէ կուրանայ հակախորհրդայնութեան մոլուցքէն՝ իր լինելութեան սպառնացող սիոնա-փանթուրքիստական իրական վտանգները չտեսնելու աստիճան... եւ երեւակայեալ Խորհրդային վտանգին դէմ առճակատելու կոչեր ու մարտահրաւէրներ արձակելու օրերուն, հայութիւնը պարտաւոր է լսելու՝ դար մը առաջ պատգամուած իմաստութիւնը, մեր բազմահմուտ իրաւագէտ-քաղաքագէտ Գրիգոր Օտեանի խօսքը, որ կ'ըսէր՝ *«երեւակայեալ վտանգի մը դէմ խիզախելով, շատ անգամ իրական վտանգին դէմ անպաշտպան կը գտնուի մարդ»*... [43]:

Փանթուրքիզմը էապէս հակառուսական, հակախորհրդային ծրագիր մը ըլլալուն եւ միաժամանակ՝ հայ լինելութեան սպառնացող վտանգ մը ըլլալուն, հայեր՝ երբ հակախորհրդային դիրք բռնեն փանթուրքիզմին հետ զինակցած կ'ըլլան... այլ խօսքով, իրական վտանգը ներկայացնող ուժին հետ կանգնած կ'ըլլան, երեւակայեալ վտանգին դէմ կանգնելու ինքնասպանական անմտութեամբ...:

Ժամանակն է որ սթափինք եւ չմոռնանք տակաւին մօտիկ անցեալի դառն դասերը... Չմոռնանք՝ այն շատ սուղ գինը զոր վճարած ենք անցեալին, փետրուարեան հակախորհրդային արկածախնդրութեան պատճառով...:

1921 թուականի Մարտին, Մոսկուայի մէջ տեղի ունեցող թուրք եւ խորհրդային բանակցութեան հայավնաս հետեւանքին

մէջ փետրուարեան հակախորհրդային արեւմտասէր արկածախնդրութեան խաղացած դերին մասին լսենք թրքական աղբիւրէ մը, Երիտթուրքի մը՝ Գազըմ Գարապեքիրի կարծիքը. *«Ռուսերը Չիչերինին եւ Քարախանին պաշտօն տուեր էին մեր հետ բանակցութիւնը վարելու... եւ անոնք ամենէն աւելի՝ Ալեքսանդրապոլի դաշնագրի ջնջումին կարեւորութիւն կու տային: Բացայայտ եւ զօրաւոր կերպով հայերը կը պաշտպանէին անոնք:*

Կէօրկի Չիչերին

Բանակցութեանց ընթացքին, Երեւանի մէջ դաշնակներու իշխանութեան գլուխ գալը՝ մեզի օգնեց եւ դիւրացուց բանակցութիւնը: Եւ հայկական Քլիքը շնորհազրկուեցաւ... Քարախան հայկական Քլիքի կարեւոր պետերէն էր… Չիչերին ամբողջովին անոր ձեռքին մէջն էր... Ռուսաստանի արտաքին գործոց նախարարութիւն ըսելը՝ Քարախան ըսել է...: Սակայն, այս անգամ ան ամբողջովին վերջ գտած էր, արդէն որպէս դեսպան, զինք տեղ մը գործուղելու մասին կը խօսուի...: Հին ... քաշուած դաշնագիրը (Ալեքսանդրապոլի) հիմք բռնեցինք եւ անոր վրայ յօդուածներ աւելցուցինք...» [44]:

Գազըմ Գարապեքիր

Որպէսզի՝ ապագային, այս անգամ Պոզպէքիր մը չկարենայ գրել՝ *«ինչպէս՝ 20-ական թուականներուն, նոյնպէս ալ 90-ական թուականներուն, հակախորհրդային անջատողական հայերու իշխանութեան գլուխ գալով՝ Երեւանի մէջ, Ազրպէյճանի Կոմկուսը յաջողեցաւ Մոսկուան համոզել որ հայերու Արցախեան պահանջատիրութիւնը անջատողական է եւ կը միտի տկարացնելու Խ. Միութիւնը... եւ՝ Ղարաբաղի ազրպէյճա-*

նական ըլլալը հիմք բռնելով ու Նախիջեւանն ալ անջատումի վտանգէն փրկելու համար՝ Զանգեզուրն ալ պահանջեցինք վերադարձնել Մայր հողին՝ Ազրպէյճանին, եւ այսպիսով իրականացուցինք Թուրքիոյ եւ Ազրպէյճանի միջեւ հողային անմիջական ու անընդմէջ կապ ստեղծելու փանթուրքիստական, հանգրուանային ծրագիրներէն մին…»:

Ե՞լքը՝ Խ. Միութեան նոր դաշնակցային պայմանագրութիւնն է, Հայաստանի անփոխարինելի անդամակցութիւնն է անոր...: Եթէ կ'ուզենք չէզոքացնել սիոնա-փանթուրքիստական սպառնալիքը՝ Հայաստանի լինելութեան դէմ:

ՕԳՏԱԳՈՐԾՈՒԱԾ ԱՂԲԻՒՐՆԵՐ

[1] Mears, Eliot Grinnel, "Modern Turkey", New York, 1924, p. 511.

[2] Kirkwood and Toynbee, "Turkey", New York, 1927, p. 57.

[3] Franz Von Werner, "Turkische Skizzen", Leipzig. 1877.

[4] Constanty Borzecky, "Les Turcs Anciens et Modernes", Paris, 1889.

[5] Leon Cahun, "Introduction a l'Histoire de l'Asie: Turcs et Mongols des Origines a 1405", Paris, 1896.

[6] «Էվլիա Չելեպի», Թրքական Աղբիւրներ, Երեւան, 1967, էջ 150:

[7] Albert Cohen, "Turkismus Und Pan-Turkismus", Weimar, 1915.

[8] Albert Cohen, (Alias Tekin Alp), "Thoughts on the Nature and Plan of a Greater Turkey", մէջբերուած Toynbeeի "Past and Future" հատորէն:

[9] Tekin Alp (alias Albert Cohen) "Harbden Sulha Intikal Iktisadiyati-Devlet Iktisadiyati" ուսումնասիրութիւնը լոյս տեսած է թրքերէն լեզուով լոյս տեսնող Iktisadiyat Mecmuasi հանդէսի Բ. տարի թիւ 62 եւ թիւ 64 համարներուն մէջ (16 Օգոստոս 1917 եւ 14 Սեպտեմբեր 1917 թուակիրներուն մէջ): Ուշագրաւ է այն՝ որ Սիոնիզմը՝ «Թեքին Ալփ» թրքական անունին կնքահայրը Ալպըրթ Քոհէնի, պաշտօն տուած է այլ գրողներու՝ շեշտելու Ալպըրթի թրքութիւնը, որպէսզի մոռացութեան տրուի անոր հրեայ-սիոնիստ գործակալ մը ըլլալը...: Այսպէս Jacob M. Landau, ուրիշ սիոնիստ

մը, անգլերէն եւ թրերէն լեզուներով հրատարակած է գիրքեր՝ «Թուրք հայրենասէր Թեքին Ալփ»ի մասին... "Tekin Alp, A Turkish Patriot"...: Սակայն, սիոնիստներ կ'ուզեն թուրքերուն ալ մոռցնել տալ Թեքին Ալփի Ալպերք Քոհեն անուն հրեայ-սիոնիստ ըլլալը, եւ Jacob M. Landau հրատարակած է նաեւ թրքերէնով՝ Tekin Alp (alias Albert Cohen): "Osmanli Imperatorlugunun Son Devrinde Bir Aydin" գիրքը...: Որքան յառաջ տանինք մեր հետազօտութիւնը այս ուղղութեամբ, այնքան նոր հրեայ-սիոնիստներու կը հանդիպինք, որոնք գործած եւ գրած են թրքական կեղծանունով... հազար մղոնից հետազօտութեան այս ճամբուն առաջին մղոնը դեռ չենք կտրած.... Նոյ. 18-էն վերջ, դասախօսութեան թուականէն վերջ, երեւան եկաւ՝ որ Essad-Bey կոչուողը՝ Leo Niyssumbaumն է...:

[10] Այս տնտեսական նպատակին շուրջ, փաստագրական տուեալներով հարուստ հատոր մըն է Feroz Ahmadի "The Young Turks: The Committee of Union and Progress in Turkish Politics, 1908-1914" խորագրեալ գիրքը, լոյս տեսած Օքսֆորտի մէջ, 1969-ին:

[11] Zia Geokalp, "Turkculugun Esaslari", Ankara, 1923, իսկ Բ. տպագրութիւնը՝ Istanbul, 1976, Kadro Yayinlari.

[12] Seton-Watson, "The Rise of Nationality in the Balkans", London, 1917, pp. 135-136.

[13] Toynbee Arnold, "History of the Muslims", in handbooks (prepared under the direction of the historical section of the Foreign Office, Great Britain) - No: 96, a & b, p. 67, c & d, p. 18.

[14] Այս մասին տեսնել՝ "Middle Eastern Studies", Vol. 7, No: 1 (1971), pp. 89-104. Նաեւ Gooch and Temperly, Vol IX, Part I (No: 38), Confidential, enclosure in Foreign Office 371-1014, pp. 208-209.

[15] "Middle Eastern Studies", Vol. 7, No: 8 (1985), M. Sukru Hanioglu, "Notes on the Young Turks and the Freemasons", p. 193.

[16] "Dunyada Ve Turkiyede Masonluk", Istanbul, 1965, Basak Yayinevi.

[17] Karabekir, Kazim, "Ittihat Ve Terakki Cemiyeti", Istanbul, 1945.

[18] "Middle Eastern Studies", Vol. 7, No: 1971, Elie Kedourie, "Young Turks, Freemasons and Jews".

[19] Այդ հրատարակութիւններն են.

ա) Ժիհատ Սալէհ, «Թրքական Թուրանականութիւնը Ծայրա-

յեղուբեան Եւ Ֆաշիզմի Միջեւ», Պէյրութ, 1987 (արաբերէն):

բ) Զէյն Ն. Զեյն, «Արաբական Ազգայնականութեան Ստեղծումը», Տար ալ-Նահար հրատարակչութիւն, 4-րդ հրատարակութիւն, 1986 (արաբերէն):

գ) Սուլէյման Նաժի, «Մնայուն Համաճարակի Արշաւը», Տամասկոս, 1980 (արաբերէն):

դ) Դոկտ. Հասան Ալի Հալլաք, «Օսմանեան Պետութեան Կեցուածքը Սիոնական Շարժման Նկատմամբ» (արաբերէն):

ե) Նուպար Յովսէփեան, «Թուրքիա - Դիւանակալական Եւ Զինուորական Իշխանութեան Միջեւ», ալ-Ապհաս ալ-Արապիէ հաստատութիւն, Պէյրութ, 1985 (արաբերէն):

զ) Դոկտ. Սալէհ Զահրէտտին, «Հայերը - ժողովուրդ եւ Դատ», Տար ալ-Թաքատտումիա հրատ., Պաաքլին (Լիբանան), 1989 (արաբերէն):

[20] Atilhan, Cevat Rifat, “Turk Oglu! Dusmanini Tani”, Istanbul, Aykurt Nesriyati, 1966.

[21] Նախագահներ Պուշի եւ Ասատի Ժընեւեան պատմական գագաթաժողովին, 23 Նոյեմբեր 1990-ին, նախագահ Ասատ կարեւորութեամբ շեշտեց իմբերիալիստական Ամերիկայի դերը՝ Իսրայէլի ծաւալողական յաջողութեանց մէջ, երբ ըսաւ՝ *«Իսրայէլ կ’օգտագործէ Ծոցի տագնապը եւ կը պատրաստուի ընդարձակելու իր սահմանները...: Ճիշդ հոս է որ երեւան կու գայ Ամերիկայի պատասխանատուութիւնը, որովհետեւ, Իսրայէլ իր ընդարձակումը չէր կրնար իրականացնել եւ ոչ ալ կրնայ իրագործել ընդարձակումի գալիք ծրագիր մը՝ առանց դուրսէն իրեն եկած օգնութիւններուն...»:*

Այս հատուածը մէջբերուած է լիբանանեան «ալ-Սաֆիր» օրաթերթի 26 Նոյեմբեր 1990 թուակիրէն, Մունա ալ-Սահտի տեղեկագրութենէն:

[22] Այս մասին շահեկան աղբիւներ են՝ Alishan, M., “Berlin to India, German Use of Pan-Turanianism”, “ASIA”, New York, Vol. 18, No: 5, May, 1918; Francis Nicosia, “German Penetration in the Ottoman Empire Before and During WWI”; “The Turkish and Pan-Turkish Ideal”, London, Admiralty War Staff, Intelligence Division, 1917; Ahmed Emin Yalman, “Turkey in the World War”, New Heaven, Yale University Press, 1930; Great Britain, Foreign Office, “The Rise of the

Turks… The Pan-Turanian Movement", London, H.M.S.O., 1919 եւ Great Britain, Foreign Office, "Anatolia", Handbook prepared under the direction of the Historical Section of the Foreign Office, London, H.M.S.O., 1990.

[23] Իսկ Երիտթուրքերը՝ իրենց 31 Հոկտ. 1910-ին Սելանիկի մէջ գումարած արտակարգ համագումարին մէջ, Քայզերական Գերմանիոյ Արտաքին Գործոց նախարարութեան տեղեկագրին հաշտ որոշումներ առին, որոնցմէ մէկն էր հայ ժողովուրդի բնաջնջումը եւ՝ այդպիսով, ըսուած է այդ որոշումին մէջ՝ *«6) ամենամեծ խոչընդոտի անհետացումով, ճամբայ կը հարթուի մեծ իտէալի՝ համաթուրանականութեան գաղափարի իրագործումին համար»:*

[24] Արմինիուս Վամպերիի յիշեալ տեղեկագրին մասին տեսնել՝ Christopher Walkerի "Armenia: Survival of a Nation" խորագրեալ հատորը:

[25] Սապահ Գիւլեան, Ս., «Պատասխանատուները», Փրովիտէնս, 1916:

[26] Մինչեւ այսօր՝ հայ պատմագրութիւնը եւ քաղաքական հրապարակագրութիւնը երբ քննենք, կը տեսնենք թէ՝ անհասկնալի անհոգութեամբ եւ անփութութեամբ, մենք չենք կատարած քաղաքական գնահատութիւնը՝ Սան Սթեֆանոյի յօդ. 16-րդին, Պերլինի յօդ. 61-րդին եւ մանաւանդ՝ անոնց միջեւ գոյութիւն ունեցող հսկայ տարբերութեան: Մեր պատմագիրներն ու քաղաքական հրապարակագիրները կարծէք մեղսակից լռութիւն մը պահած են՝ բրիտանական իմբերիալիզմի խաղացած հարիւր տոկոսանի հակահայ դերին Շուրջ: Իրականութեան մէջ, Հայկական Հարցի մասին միջազգային առաջին հայանպաստ փաստաթուղթը՝ Սան Սթեֆանոյի յօդ. 16-րդն էր: Պերլինի մէջ, այս յօդ. 16-րդը կ'ենթարկուէր բրիտանական թլփատումի եւ կը վերածուէր յօդ. 61-րդ կոչուող բարենորոգումի տարտամ տարազումի մը, որմէ անգամ կը հրաժարէր Հ.Յ. Դաշնակցութիւնը՝ «Դրօշակ»ի, 1909 թ. թիւ 7 համարին մէջ, խաբուելով սիոնա-փանթուրքիստ Երիտթուրքերու «յեղափոխաշունչ» լոզունգներէն...:

[27] Davison, Roderic H., "Turkish Diplomacy from Mudros to Lausanne", "The Diplomats: 1919-1939", Vol. 1: The Twenties, Atheneum, New York, 1963, pp. 132-196. թուրք դիւանագիտութեան

պատմութեան քաջածանօթ այս հեղինակը՝ հիանալի վերլուծումով մը, երեւան կը հանէ յիշեալ տարիներու գուպարին մէջ թրքական դիւանագիտական տաղանդին նուաճումները, որոնց դիմաց կարեկցութիւն եւ ցասում կը յառաջացնէ հայ պատասխանատուներու դիւանագիտական անշնորհքութիւնը եւ թշուառութիւնը: Այսօր եւս՝ «մանէօվրել»ու աժան քարոզներով զրահուած, մեր նորաբոյս ղեկավարները կը շարունակեն 20-ական թուականներու մեր ապիկարութիւնը...:

[28] Խ. Միութեան ղէմ ներխուժումի հրաւէրներ էին՝ կարծէք, հետեւեալ երկու հրատարակութիւնները՝ գրեթէ միեւնոյն ժամանակի մէջ.

ա) Okay Kurt, "Enver Pascha, Der Gross Freund Deutsclands", Berlin, Verlag Fur Kulturpolitik, 1935.

բ) Gerhard Von Mende, "Der Nationale Kampf Der Russland-turken", Berlin, 1936.

Այս գիրքերուն քաղաքական նշանակութիւնը կը կայանայ այն հանգամանքին մէջ՝ որ անոնք հրատարակուած են՝ պետական (նացիական) «Քաղաքական Մշակոյթի Հրատարակչութիւն» հիմնարկէն...:

[29] Այս տխրահռչակ ուխտին բովանդակութիւնը արտատպուած է Լոնտոնի մէջ լոյս տեսնող "The Eastern Quarterly"ի Դ. տարիի թիւ 4-ին (Հոկտ. 1951) մէջ (Morven Press, Vol. 4, No: 4, Oct. 1951), "The Struggle of the Caucasian Peoples for Independence" խորագրեալ եւ A. Gugushvilի գրիչին պատկանող ուսումնասիրութեան հետ:

[30] Հետաքրքրուողներու համար, ստորեւ՝ յիշեալ աղբիւրներու ամբողջական ծանօթագրութիւնը.

ա) Hostler, Charles Warren, "Turkism and the Soviets", George Allen and Unwin Ltd., London, 1957.

բ) Henderson, Alexander, "The Pan-Turanian Myth in Turkey Today", "Asiatic Review", N.S. 41, No: 145, January 1945.

գ) "Irkcilik - Turancilik", Ankara, Turk Inkilap Enstitusu Yayini, No: 4, 1944.

դ) Rafikov, A., "Racist Ravings in Turkey", "New Times", No: 37, Moscow, 1949.

ե) Resulzade, M.E., "On Pan-Turanism in Connection with the

Problem of Caucasia", Introduction by N. Jordania, Paris, K.N.K., 1930.

6) Togan, Zeki Velidi, "Bugunku Turkili (Turkistan) Ve Yakin Tarihi", Istanbul, 1947.

7) Togay, Muharrem, Fevzi, "Turkistan Dunya Politikasindaki Mevki", Istanbul, Osmanbey Matbaasi, 1936.

[31] Zarevand, "Turksia I Panturanism" (Turkey and Panturanism), publisher Dni Kerensky, Paris, 1930 (Introduction by A.N. Mandelstam).

[32] Հակախորհրդային փանթուրքիստական այս նախայարձակ քարոզչութիւնը կատարուեցաւ բազմահարիւր գիրքերով եւ բազմահազար գրքոյկներով: Այստեղ՝ իբրեւ նմոյշ, կը յիշեմ ամերիկացի հրեայ-սիոնիստի մը գիրքը՝

Eugene Lyons, "Our secret Allies, the People of Russia", New York, 1954.

[33] Խրիմցի այս տարագիր փանթուրքիստ գործիչը այս ծրագրին մասին արտայայտուած է ամերիկեան օդուժի գնդապետ Չարլզ Հոսթլըրի, որ իր կարգին զայն հրապարակած է իր նախապէս յիշուած գիրքին մէջ:

[34] Նիւ Եորքի Համալսարանի փիլիսոփայութեան դասախօս՝ փրոֆ. Ճէյմզ Պըրնհէմ, ամերիկեան իմպերիալիզմի այս փանթուրքիստական-ծաւալողական քաղաքականութիւնը կը կոչէ՝ *«Խորհրդային կայսրութեան ժողովուրդները ազատելու»* քաղաքականութիւն, որ կրնայ ստանալ՝ *«քացէ ի բաց յարձակողական»* եւ *«շրջափակում»*ի հանգամանքներ: Ճշգրիտ եւ հարազատ պատկերացում մը ունենալու համար՝ այս շրջանի ամերիկեան հակախորհրդային ծաւալողական եւ «Նոր Միջամտողական» պատերազմին մասին, կը թելադրենք կարդալ "Readings in U.S. Foreign Policy", edited by Robert A. Goldwin, New York, 1959.

Ամերիկեան իմպերիալիզմի եւ փանթուրքիզմի այս մեղրալուսնային տարիներուն, 1967-ին, թրքական «Սոն Հավատիս» թերթը կը գրէր՝ *«Այս հայերը եթէ դատ մը ունին՝ Մ.Ա.Կ. պէտք է տանին, բայց թուրքերուն հետ գործակցելով եւ՝ համայնավարութեան դէմ ըլլալու պայմանով: Թուրքերը եւ հայերը գործակցաբար՝ համայնավար ռուս գերութեան տակ գտնուող թուրքերն ու հայերը ազա-*

տութեան տիրացնելու ձեռնարկներ ընելու են: Մ.Ա.Կ. տարուելիք ստիպողական խնդիրը ասիկա ըլլալու է: Ճիշդը՝ ասիկա է»: Նոյնը չէ՞ միթէ տրամաբանութիւնը՝ այս օրերուն, Հայաստանի թէ Սփիւռքի հակախորհրդայիններուն, որոնք փաստօրէն կը կատարեն՝ սիոնա-փանթուրքիստական քարոզչութիւն... վտանգելով հայ ազգային ռազմագիտական շահեր...:

[35] Սակայն, կարելի չէ չյիշել նաեւ՝ Arsharuni, A. and Gabidullin, Kh., "Oczerki Panislamism I Panturkisma V Rosii", Moscow, 1931.

[36] Թուրքիոյ կողմէ հետապնդուած փանթուրքիստական այս ռազմագիտական նպատակը՝ հողային անմիջական կապ ստեղծելու Ազրպէյճանի հետ, շահագրգռած էր ոչ միայն՝ Քայզերական Գերմանիոյ Արտաքին Գործոց նախարարութիւնը, ինչպէս տեսանք, այլեւ՝ Բրիտանական կայսրութիւնը, որ 1918-1920 տարիներուն, օգտուիլ փորձելով փանթուրքիզմի ընձեռած հնարաւորութիւններէն կը պաշտպանէր՝ Ղարաբաղը Ազրպէյճանին կցելու տեսակէտը (տեսնել՝ Ալ. Խատիսեանի «Հայաստանի Հանրապետութեան Ծագումն Ու Զարգացումը», էջ 161-168), իսկ Խորհրդային նորահաստատ իշխանութիւնը՝ 1918-1923 տարիներուն, ճիշդ գնահատելով այս հարցին լրջութիւնը, «վիճելի Շրջաններ» կը համարէր՝ Նախիջեւանը, Զանգեզուրն ու Ղարաբաղը, որոնց ռազմագիտական նշանակութիւնը կը կայանար այն հանգամանքին մէջ՝ որ այդ շրջաններու Ազրպէյճանին կցումով էր որ կ'իրականանար հողային անմիջական կապը՝ Թուրքիոյ եւ Ազրպէյճանի միջեւ... Այս պատճառով ալ՝ ռազմագիտական մոլորանք մըն էր Նախիջեւանի եւ Ղարաբաղի բռնակցումը Ազրպէյճանին, որ կը ծառայէր փանթուրքիզմի ծրագիրին..., որուն դէմ բաւարար պատնէշ մը չէր հանդիսանար հարկաւ՝ Զանգեզուրի պահպանումը Հայաստանի սահմաններուն մէջ: Ազրպէյճանի հետ հողային անմիջական կապ ստեղծելու այս փանթուրքիստական ձգտումին մասին տեսնել նաեւ՝ Թեհրանի համալսարանի դասախօս Իսմայիլ Ռահիմի «Հայկական Ջարդերը Օսմանցի Սուլթաններու Օրով» գիրքին 44-րդ էջը, հրատարակուած Թեհրան, 1972-ին:

[37] Ծանօթ է թէ սիոնական տարատնկեալ պետութեան՝ Իսրայէլի, Քնէսէթի մուտքին գրուած է՝ *«Հողդ՝ ով Իսրայէլ, կը տարածուի Նեղոսէն մինչեւ Եփրատ»...* իսկ ներկայիս, Իսրայէլի

աննախընթացօրէն սիոնիստական կառավարութիւնը՝ աննախընթաց ծաւալով եւ ուժգնութեամբ կ'իրագործէ՝ հրեաներու մեծաթիւ հոսքը դէպի Իսրայէլ, որ նախապայմանն է հողային ծաւալումին:

[38] Հետաքրքրուողներուն համար, ստորեւ՝ ծանուցումին տեքստը, անգլերէնով, եւ հասցէն՝ որուն գրելով, կը ստանաք ձրի գրականութիւն՝ այս քարոզչութեան ուղղութեամբ.

JERUSALEM
Future Capital of the World
See Jeremia 3;17
Zacharia 8;2-23 and
Zacharia Chapter 14
Send for free literature to:
Christadelphians
Box 4166 Sta. "D"
Hamilton, Ontario,
L8V4L6 Canada

[39] Սիոնիստ եւ ոչ-սիոնիստ հրեաներու միջեւ տարակարծութեանց մասին հարուստ աղբիւրներ են՝ Ալֆրէտ Լիլիէնթալի երկու հատորները՝ ա) Alfred Lilienthal, "What Price Isreal?", New York, 1960, բ) "The Other Side of the Coin", New York, 1965, եւ գ) Naomi W. Cohenի "The Reaction of Reform Judaism to Political Zionism (1897-1922)", Publications of the American Jewish Historical Society, June, 1951, ինչպէս նաեւ՝ Walter Whiteի "Western Front" պարբերականը, որ 1967-էն ի վեր լոյս կը տեսնէ գաղտնի եւ լուսապատճէնաւորուած ձեւով, Գալիֆորնիոյ Հոլիվուտ քաղաքին մէջ:

Առաջին երկու հեղինակները ոչ-սիոնիստ հրեաներ են: Ալֆրէտ Լիլիէնթալ իր հակա-սիոնական դիրքորոշումը սկսած էր Readers Digestի մէջ ստորագրելով յօդուած մը, որ վերնագրուած էր՝ «Իսրայէլի Դրօշը Իմ Դրօշս Չէ»: Ան, իր "The Other Side of the Coin"ին մէջ սիոնիզմի արձանագրած աչքառու յաջողութիւնը կը բացատրէ Հիթլէրի կիրարկած ցեղապաշտական քաղաքականութեամբ եւ բազմաթիւ փաստեր կը բերէ՝ սիոնա-նացիական սերտ գործակցութեան մասին... նման զնման գտանէ... եւ զնման զօրացնէ...: Տեսնել նաեւ՝ Ivanov, "Caution Zionism".

[40] Nihal Adsiz, "Turk Tarihinde Meseleler", Istanbul, 1975, p. 61.

[41] Թուրքիոյ սահմանակից բոլոր երկիրները՝ Յունաստան, Պուլկարիա, Սուրիա, Իրաք, Պարսկաստան, Հայաստան, Վրաստան եւ քիւրտ ժողովուրդը թշնամական կամ ոչ-բարեկամական, ոչ-բարիդրացիական յարաբերութիւններ ունին իր հետ, Լոզանի դաւաճանական դաշնագրին եւ անոր յաջորդող բռնակցումներուն (Իսկէնտէրունի Սանճաքի եւ Կիպրոսի) պատճառով, ինչպէս նաեւ՝ ժամանակ առ ժամանակ Թուրքիոյ ցուցաբերած նորանոր բռնակցումներու ախորժակներուն պատճառով (մասնաւորաբար Իրաքի եւ Կիպրոսի ուղղութեամբ):

[42] Բացի անկէ՝ որ ինչպէս տեսանք, Սիոնիզմը մինչեւ օրս զինակիցն է փանթուրքիզմի հակահայ պայքարին: Մենք չենք՝ որ պատերազմ կը հռչակենք սիոնիզմի դէմ: Մենք պարզապէս արթնութեան եւ զգօնութեան կոչ կ'ընենք, ինքնապաշտպանուելու համար՝ ոչ միայն անոր գաղտնի սադրանքներէն, այլեւ՝ անոր հայանուն գործակատարներէն, որոնք կը չարաշահեն խաբուիլ սիրող մեր ժողովուրդին մանկամտութիւնը՝ երկու անհիմն ու մոլորեցնող պատճառաբանութիւններով. ա) թէ՝ հայ հողային դատը կը նմանի եղեր սիոնական «վերադարձ»ի ծրագրին, եւ բ) թէ՝ հրեաներն ալ զոհն են եղեր ցեղասպանութեան: Շատ պարզ ու յստակ՝ պատասխանելով կ'ըսենք՝ ա) Հրեաները 2000 տարիներ առաջ իրենց ազատ կամքով լքեցին իրենց հողը, իսկ մենք բռնահանուեցանք մեր հողերէն...: բ) Մենք զոհերն ենք սիոնա-իմբերիալիստական ցեղասպանութեան, իսկ նացիական ցեղասպանութիւնը ուղղուած էր բազմաթիւ ազգերու եւ ցեղերու դէմ, 6 միլիոնը առասպել մըն է, եւ իսկական զոհերը պարզ հրեաներ էին, որոնք զոհ գացին սիոնանացիական գործակցութեան՝ ստեղծելու համար Իսրայէլի տարատնկուած պետութիւնը՝ չարաշահելով այդ սպանդը... եւ՝ իրենց հերթին՝ կիրարկելով սպանդի եւ բռնագաղթի քաղաքականութիւն պաղեստինցի ժողովուրդին դէմ:

[43] Թէոդիկ, «Ամենուն Տարեգիրքը», Կ. Պոլիս, 1909, էջ 92:

[44] Kazim Karabekir, "Istiklal Harbimiz", Turkiye Yayinevi, Istanbul, 1969, pp. 897-899.

ԹԱՈՒՖԻՔ ՀՈՒՄԱՆ

ՏԷՕՆՄԷ ՀՐԵԱՆԵՐԸ ԿԱՄ ՅԵՏԱԴԱՐՁՆԵՐԸ[*]

ԳԱՂԱՓԱՐԱԿԱՆ ՈՒՍՈՒՄՆԱՍԻՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

[*] Լիբանանցի լրագրող եւ քաղաքական վերլուծաբան Թաուֆիք Շումանի այս ուսումնասիրութիւնը լոյս տեսած է լիբանանեան արաբատառ «ալ-Աֆքար» (Միտքեր) շաբաթաթերթի 9 Մարտ 1987 եւ 16 Մարտ 1987 թուակիր, թիւ 246 եւ 247 համարներուն մէջ:

Կեղծ մեսիայէն պահանջեցին իսլամութիւնը ընդունիլ եւ ան դարձաւ Մըհամմատ ալ-Պառուպ, ապա Օսման Պապա:

Տէօնմէ հրեաները կամ յետադարձները իսլամներու շարքերը թափանցեցին. անոնցմէ ամենէն նշանաւորը Աթաթիւրքն է:

Թաուֆիք Շուման

Կրնա՞յ ըլլալ որ մեր մէջ տէօնմէ հրեաներ ըլլան:

Շարք մը վարքագիծեր այսպիսի ենթադրութեանց տեղիք կու տան, եթէ առաջնորդուինք Օսմանեան պատմութեամբ եւ նախապէս Օսմանեան, ներկայիս յունական Սելանիկ քաղաքէն եկող սպաներու եւ ղեկավարներու հոյլով, որոնց մէջ էր նոյնինքն Մուսթաֆա Քեմալը, որ հետագային դարձաւ Աթաթիւրք, այսինքն թուրքերու հայր, համաձայն թրքերէն «աթա» բառին որ հայր կը նշանակէ:

* * *

Անցեալ ամառ [1986] Իսթանպուլի հրէական սինակոկի բռնագրաւման գործողութիւնը լայնօրէն բացաւ դռները բացայայտելու հրեաներու խումբի մը՝ տէօնմէներու ազդեցիկ ուժ մը ըլլալը երկրի մը մէջ, որուն բնակչութեան 98 տոկոսը իսլամները կը կազմեն...: Այս գործողութիւնը, որ ուղեկցուեցաւ աղբիւրը Իսրայէլի մէջ եղող տեղեկատուական աղմուկով, այդպէս չէր պատահեր եթէ չ'ըլլար հրեայ տէօնմեներու ուժեղ դերը Օսմանեան կայսրութեան քայքայման ու Իսրայէլի իսլամական շրջանին մէջ ցանելը, որ դառն պատմութիւններ եւ յիշողութիւններ ունի հրեաներու հետ...:

Բաւական է ակնարկ մը նետել հրեաներու պատմութեան վրայ եւ կը տեսնենք, որ անոնք առաջին ու ամենակարեւոր մարդիկն էին, որոնք գործակցեցան Թիմուրլենկի հետ. անոնց

Մուսթաֆա Քեմալ Աթաթիւրք

Մուսթաֆա Քեմալ Աթաթիւրքի ծնած տունը Սելանիկի մէջ

առաջնորդը՝ Ճաֆար օղլուն կարեւոր դեր խաղցաւ Պաղտատի գրադարանին հրկիզման մէջ, Հուլաղույին տիրակալ ճանչնալու հետ միաժամանակ: Անոնք պատմական դեր ունեցան Երուսաղէմ քաղաքը խաչակիրներուն յանձնելու գծով: Խաչակիրներուն վռնտելէ ետք անոնց մասին լուրերը անհետացան. հետագային անոնք միջին դարերուն Եւրոպայէն հասնող լուրերու վերնագիրները կը գրաւէին:

Եւրոպայի մէջ սարսափելի հրէական ջարդեր տեղի ունեցան, որոնց հետեւանքով հրեաներուն մէկ մասը գաղթեց Սպանիա եւ Փորթուկալ, ապա դէպի Օսմանեան կայսրութիւն, ուր տարբեր ժամանակներու մէջ եւ այլեւայլ պատճառներով, անոնցմէ որոշ խումբեր իսլամութիւն ընդունեցին. հրէական ծագումով այս իսլամական խումբը ճանչցուեցաւ տէօնմէ անունով: Իսկ ովքե՞ր են այս տէօնմէները եւ ի՞նչ է իրենց պատմութիւնը:

12-րդ դարու սկիզբը Եւրոպայի մէջ սկսաւ երեւան գալ տեսակ մը ժողովրդագրական փոփոխութիւն, որ արիւնոտ ու բիրտ բնոյթ ստացաւ, երբ Կաթոլիկ եկեղեցին հրեաներու հաւատաքննութեան ատեաններ կազմեց ու սկսաւ անոնց ըստ անճնագրի կոտորել: Ֆրանքֆորթի իշխանութիւնը անոնց մեկուսացուց յատուկ կեդրոններու մէջ, 1516-ին անոր հետեւեցաւ Վենետիկը:

Այս երկուքին յետոյ հետեւեցան եւրոպական միւս բոլոր իշխանութիւնները, որոնք հրեաներուն հալածեցին անոնց բազ-

մանալը արգիլելու համար եւ անոնց պարտադրեցին միակնութիւնը: Ասոր վրայ հրեաներու խումբեր սկսան փախչիլ դէպի Անտալուզիա՝ Սպանիա ու ապրիլ իսլամներու շրջապատին մէջ:

Սակայն Անտալուզիայէն իսլամներու հեռացումէն ետք, եւրոպացի թագաւորները անոնց ետեւէն հասան նաեւ հոն: Հրեաները կրկին դարձան արեան բաղնիքներու զոհերը. անոնց կը մնար դիմել խաբեբայութեան եւ առերեւոյթ ընդունեցին քրիստոնէութիւնը ու իրենց անունները փոխեցին: Անոնց տուին հրեայ-քրիստոնեաներ կամ նոր քրիստոնեաներ մականունները, որմէ ետք անոնք ճանչցուեցան Էլմարանոս անունով, որ կը նշանակէ «դուն ես մեր տէրը» (նկատի ունին Քրիստոսը): Այս բառը այլ իմաստ մըն ալ ունի՝ խուլ, որ եւրոպացիք նետեցին անոնց վրայ անարգելու մտադրութեամբ եւ որ ֆրանսերէնի, փորթուկալերէնի եւ սպաներէնի մէջ կը նշանակէ ստոր, ստախօս, խաբեբայ [*]:

Քրիստոնէութիւն ընդունած այս հրեաներուն նկատմամբ խախամները բաժնուեցան. մէկ մասը կը գտնէր, որ անոնք ստիպուած եղած են այդ մէկը ընելու, իսկ միւսները անոնց կը համարէին հաւատուրացներ: Քրիստոնէացած հրեաներուն հետ կապ հաստատեցին Օսմանեան կայսրութեան հրեաները ու անոնցմէ պահանջեցին ուղղուիլ դէպի Օսմանեան կայսրութիւն:

Անոնք խումբերով ժամանեցին առանձին-առանձին, իրենց հետ բերելով նոր՝ Էլմարանոսի գաղափարախօսութիւնը: Իսլամական (Օսմանեան) պետութեան մէջ հաստատուելէ ետք, անոնց մէկ մասը վերադարձաւ հրէութեան, մինչ ուրիշներ առանց ճնշման կամ բռնութեան իրենց իսլամանալը յայտարարեցին:

Պատմական ճշմարտութեան համար հարկաւոր է ըսել, որ Բարձրագոյն Դուռը՝ սուլթան Պայազիտ Երկրորդի կնիքով հրովարտակ մը հրապարակեց, որ կը հրամայէր «գաղթականները» ընդունիլ եւ անոնց չվնասել, մահապատիժի ենթար-

[*] Հրեաներու նկատմամբ այսպէս կը վարուէին, որովհետեւ անոնք վաշխառու եւ անբարոյ էին:

կուելու գնով...: Իսկ սուլթան Մըհամմատ Չորրորդի օրով (1642-1692), սուլթանին հրամանով հրեաները դարձեալ հեղեղեցին Անատոլի երկիրները՝ իսլամի ուսմունքը անհաւատներուն վրայ կիրառելու պատրուակով:

ԿԵՂԾ ՄԵՍԻԱ ՍԱՊԱԹԱՅ ՍԷՖԻ ՅԱՅՏՆՈՒԻԼԸ (1626-1675)

Հրեաներու ղէմ եւրոպացիներու մահուան արշաւները ուղեկցուեցան խախամներու արձակած կախարդութիւններով: Անոնք ըսին թէ հրեաները տառապանքներէն ազատելու համար Մեսիան պէտք է յայտնուի 1648-ին: Սակայն անոնք իրենց կարծիքը փոխեցին, երբ շարք մը քրիստոնեաներ հաւատացին 1666-ին՝ որպէս Մեսիայի գալստեան թուականը ու հարիւրաւոր աշխատութիւններ տպագրեցին, որոնք ազդեցին ընթերցողներու ուղեղներուն վրայ: Այս հրատարակութիւններուն հետեւանքով երեւան եկան ինքզինքնին Մեսիա հռչակած տասնեակներով մարդիկ, որոնցմէ նշանաւոր էր Սապաթայ Սէֆին: Ան 1626-ին ծնած է Թուրքիոյ Իզմիր քաղաքը, Սպանիայէն գաղթած ծնողներէ, երրորդ զաւակն էր հօր՝ Մորտեխայ Սէֆիի ընտանիքին մէջ:

Սապաթայ Սէֆին ճանչցուած էր իր արտակարգ գեղեցկութեամբ, կանխահաս գիտակցութեամբ ու փոքրուց կրօնական գիրքերու ընթերցամոլութեամբ: Հայրը տասնըհինգ տարեկանին զայն ուղարկեց խախամ Իսհաք Վալպային, որպէսզի անոր հրէական կրօնի սկզբունքները ուսուցանէ: Տասնըութ տարեկանին ան խախամ ճանչցուեցաւ շնորհիւ Թաուրաթի եւ Թալմուտի իր բազմաթիւ ընթերցանութիւններուն:

Ան գերազանց էր խորհրդանշաններու մեկնաբանման մէջ: Այդ պատճառով սկսաւ յաղթել որեւէ մէկու հետ բանավիճելով՝ շնորհիւ իր մտածելու արագութեան եւ վիճողներուն համոզելու իր խաբեբայական եղանակին: Ան սովորաբար կրօնական շարադրանքի նենգափոխման կը դիմէր. այդ խաբէութիւնը հասաւ հոն, որ Դաւիթի սաղմոսներէն մէկուն քառեակը փոխեց այսպէս. «Տէրս նման է Սապաթայ Սէֆիին», փոխան «Սիրելիս նման է եղնիկի»ի:

Հոգիներ կանչելու գիրքերու վրայ շատ ժամեր յատկացնելու հետեւանքով, ան պարբերաբար կ'ենթարկուէր իր աշխուժութեամբ ու գրգռութեամբ յատկանշուող ջղագար նոպաներու, որոնց կը յաջորդէր հանգիստի ու ինքնամփոփման իրավիճակ մը, որ անոր հետեւորդները կը բացատրէին որպէս լուսաւորման ու անէացման հոգեվիճակ, մինչ հոգեբոյժները այդ մէկը կ'ախտաբանեն որպէս Սիքլոդամիա անունով ծանօթ հոգեկան հիւանդութիւնը:

Սապաթայ Սէֆին իսլամացումէն ետք, 1666-ին

Սապաթայը սկսաւ հաւատալ իր ըսածներուն, տարօրինակ գաղափարներ կը գրգռէին իր երեւակայութիւնը. ան սկսաւ շատցնել աղօթքներն ու ծոմապահութիւնը, ինչպէս նաեւ լուացուիլը, իր մաքրութիւնը հասցնելով այն աստիճանի, որ չմօտեցաւ իր առաջին երկու կանանց ու ամուրի մնաց: Ապա ան իր որոշումը տուաւ, թէ ինք Մեսիան է ու սկսաւ իր մերձաւոր մարդոց այդ մէկը ընդունելու նախապատրաստել: Երբ 22 տարեկան դարձաւ 1648-ին, իր ընկերներու մէկ խումբին ըսաւ, թէ ինք Աստուծոյ կողմէ Իսրայէլի զաւակներուն համար ընտրեալ ճշմարիտ Մեսիան է, որպէսզի անոնց հետ միասին վերադառնայ Երուսաղէմ: Ընկերներուն մէկ մասը հեռացաւ իրմէ, մինչ մաս մը հաւատաց իրեն:

Այս լուրին վրայ հրեաները իրար անցան ու բորբոքեցան: Խախամներու մեծաւորը՝ Եոզէֆ Էսկապան, Սապաթայը մահուան դատապարտեց: Սակայն կեղծ Մեսիան ուշադրութիւն չդարձուց այս վճիռին, շատ լաւ գիտնալով որ այդ մէկը պիտի չկատարուի՝ Օսմանեան օրէնքներու առկայութեան պայմաններուն մէջ: Ան 1650-ին մեկնեցաւ Իսթանպուլ, յոյս ունենալով որ թերեւս բախտը այնտեղ կ'օգնէ իրեն: Անոր վատ ընդունելութիւն ցոյց չտուին, որով մինչ այդ կեղծ խախամ մը այդ այցելութիւնը նախապատրաստած էր: Սակայն Սէֆիի կոչը

լայն արձագանգ չգտաւ Իսթանպուլի մէջ: Ան շարունակեց իր ճամբան դէպի Սելանիկ, ուրկէ դուրս դրուեցաւ 1659-ին: Ան իր հօրը տունը վերադարձաւ, ուր անկարեւոր աշխատանքներով զբաղեցաւ մինչեւ 1663: Այդ թուականին ան յանկարծակիի բերաւ ծնողքը, երբ ճամբորդեց Երուսաղէմ, ուրկէ անցաւ Գահիրէ, ուր իր կրօնական գիտելիքներուն վրայ զմայլող մարդիկ գտաւ, որոնք իրեն խորհուրդ տուին Երուսաղէմ վերադառնալ:

Վերադարձի ճամբուն վրայ ան Կազայի մէջ հանդիպեցաւ Աբրահամ Նաթհան անունով մէկու մը, որ համոզեց Սէֆին իր սուրհանդակը ըլլալ: Ասոր վրայ ան վերադարձաւ Գահիրէ եւ ծանօթացաւ հրեայ համայնքի պետ Ռաֆայէլ Չելեպիին, որ դրամական աշխարհին մէջ կարեւոր տեղ կը գրաւէր եւ մօտիկ էր իշխող շրջանակներուն: Սապաթայը սկսաւ մշտականօրէն հանդիպիլ անոր, անոնց կապերը ամրապնդուեցան: Երեկոյ մը Սապաթայը Ռաֆայէլի իտալացի ընկերներէն լսեց, թէ լեհ հրէուհի մը տեսիլք ունեցած է, որ պիտի ամուսնանայ Մեսիային հետ, վերջինիս 1666-ին երեւնալու ժամանակ: Սապաթայը անոր կնութեան խնդրեց. ամուսնութիւնը կատարուեցաւ Ռաֆայէլի պալատին մէջ՝ զեխութեան ու շուայտութեան մթնոլորտի մէջ:

1666-ի Սեպտեմբերին Սապաթայը որոշեց վերադառնալ Իզմիր, ուր հասած էր իր համբաւը: Իզմիրի մարդիկ անկէ կը խնդրէին իր օրհնեալ վերադարձը: Այստեղ ան գտաւ բազմամարդ ընդունելութիւն, հակառակ խախամներու կողմէ արտայայտուած վառ դժգոհութեան, որոնք անոր բացայայտօրէն սառնութեամբ ընդունեցին: Սակայն անոնք չկրցան հակագործունէութիւն ծաւալել Սապաթայի դէմ, յատկապէս երբ պատուիրակութիւններ ժամանեցին Գերմանիայէն, Հոռոմոս կղզիէն, Սոֆիայէն ու այլ երկիրներէ, որոնք կու գային անկէ թողութիւն հայցելու եւ անոր փրկարար Մեսիա ու Իսրայէլի թագաւոր յայտարարելու:

Սկսան տարօրինակ պատմութիւններ շրջիլ մեծ արագութեամբ: Օրինակ, իբր թէ Սկովտիոյ ծովեզերքին մօտ նաւ մը յայտնուեր է, որուն մարմինն ու պարանները երկաթէ են, նաւաստիները եբրայերէն կը խօսին ու դրօշը որ բարձրացու-

ցած է վրան գրուած է «Իսրայէլի Պահապանները»: Մէկ մասին կը թուէր որ Երուսաղէմ պիտի վերադառնան ամպերու վրայէն կամ քամիով թռչող գորգերու միջոցով...: Հարուստները սկսան իրենց հարստութիւնները բաժնել աղքատներուն կամ նաւեր գնել՝ աղքատ հրեաներուն աւետեաց երկիր փոխադրելու համար, հաշուի առնելով որ փրկութեան ժամը հասած է...: Այս իրավիճակին մէջ հրեաները սկսան հաւաքուիլ իրենց սինակոկներուն առջեւ, իրենց լաւագոյն հագուստները հագած, կրօնական սաղմոսներ երգելով: Սապաթային տեսնելէ յետոյ անոնցմէ ոմանք ունեցան տարօրինակ վիճակներ: Անոնք կ'ըսէին թէ ով որ ինքզինք Սապաթայի ոտքերուն առջեւ կը նետէ, անոր բերնէն կը սկսի կարագ հոսիլ:

Այս տարօրինակութիւններուն եւ զարմանահրաշ երեւոյթներուն դիմաց, Սապաթայը հաւատաց թէ ինք Մեսիան է: Ան աշխարհը բաժնեց 38 մասերու, որոնցմէ իւրաքանչիւրին վրայ թագաւոր նշանակեց ու սկսաւ իր ստորագրութեան կցել Աստուծոյ Անդրանիկ Որդի մականունը եւ հրատարակեց առաջին հաղորդագրութիւնը.

«Ողջոյն Աստուծոյ որդի, Իսրայէլի Մեսիա ու փրկիչ Սապաթայ Մէֆիէն: Դուք ունեցաք պատիւը ըլլալու ժամանակակիցը Իսրայէլի փրկիչին, որուն մասին աւետեցին մեր մարգարէները: Դուք պէտք է ձեր վիշտերը վերածէք ուրախութեան եւ ձեր ծոմերը նախաճաշելու: Ձեր ուրախութիւնը յայտարարեցէք փողով ու թմբուկով եւ շնորհակալութիւն յայտնեցէք անոր, որ ձեզի խոստացաւ եւ կատարեց իր խօսքերը...: Ձեր փորձութիւնները իմ առաքելութեանս շնորհիւ վերածեցէք ուրախութիւններու...: Ձեր իշխանութիւնը պիտի չսահմանափակուի երկրագունդի ազգերով, այլ պիտի իյնայ նաեւ ծովու բոլոր էակներուն վրայ. անոնց բոլորը ձեր ծառայութեան մէջ պիտի ըլլան:

Աստուծոյ անդրանիկ ու միակ որդի Սապաթայ Մէֆի»:

Ապա կատարուեցաւ անոր թագադրութեան ծէսը: Անոր ժամադրութիւններէն եւ այցելութիւններէն առաջ շարք մը միջոցառումներ սկսան կատարուիլ: Ան կիներ ընդունելու մեծ հակում ունէր...: Իր հետեւորդներուն սահմանեց քսան տօներ. Սողոմոնի տաճարի աւերման օրը՝ 9 Օգոստոսը - երբ հրեաները այդ

յիշատակին համար ծոմ կը պահեն - ան հռչակեց իր ծննդեան օրուան տօնը, որ անոնց ամենակարեւոր ու ամենասուրբ տօնը դարձաւ: Ան վերացուց 17 Յուլիսի ծոմն ու երկրորդ հաղորդագրութիւնը լոյս ընծայեց.

«Հաղորդագրութիւն Աստուծոյ որդի Սապաթայ Սէֆիէն:

... Ան դարձուցէք մեծ ուրախութեան եւ մեծ խնճոյքի օր...: Այդ օրը թող ըլլան մոմեր ու լոյսեր. հագէք միայն ամենագեղեցիկ ու ամենաթանկ հագուստները...: Այդ օրը որեւէ բան մի ընէք:

Ձեր Աստուածը Սապաթայ Սէֆի»:

Սապաթայ Սէֆին ժամանակ մը խաղ ու պար կ'ընէր, առանց որ Օսմանեան իշխանութիւնները միջամտեն իր գործերուն՝ ի կիրառումն խղճի ազատութեան, որ կ'իշխէր: Սակայն անոր հետեւորդներուն մշտական գրգռուածութիւնն ու անոր մասին խախամներու տարակարծութիւնները մղեցին պաշտօնական մարմինները, որ անոր հարցը վճռեն: Երբ անոնց համբերութիւնը սպառեցաւ, Օսմանեան մեծ վեզիր Ահմէտ փաշան հրահանգեց ձերբակալել զայն:

Այս լուրը հասաւ Սապաթայիին, որ ենթարկուեցաւ հրամանին ու 1669-ին գնաց սուլթան Մուրատ Չորրորդի պալատը, հաւատացնելով իր հետեւորդներուն, թէ սուլթանի պալատ իր մեկնումը ոչ այլ ինչ է, քան աստուածային կարգադրութիւն մը, որ իբր թէ Աստուած իրմէ պահանջեր է գահը ստանձնել օսմանցիներէն ու սուլթանը իր ծառան դարձնել:

Իր հետեւորդներէն շատեր հետեւեցան անոր՝ փառաբանելով ու մեծ հրաշագործութիւններ սպասելով, ինչպէս որ անոնց յայտներ էր Սապաթայը: Երբ ան սուլթանին պալատը հասաւ, մեծ վեզիրի գործակատար Մուսթաֆա փաշային ներկայութեամբ, շէյխ ուլ իսլամ Եահեա Մանկարի Զատէի ու պալատի իմամ Մըհամմատ էֆենտիի կողմէ անոր հետ անհրաժեշտ հարցաքննութիւնները կատարուեցան: Իսկ սուլթանը նստած էր կողքի սենեակը եւ թարգմանի միջոցով կը լսէր ամէն ինչ:

Սապաթայիին ըսուեցաւ որ *«ինքզինքդ Մեսիա կը համարես... տեսնենք, մէյ մը ցոյց տուր հրաշքներդ...: Քեզի պիտի մերկացնենք ու թիրախ պիտի դարձնենք մեր մարդոց նետե-*

րուն, եթէ նետերը չմտնեն մարմնիդ մէջ պիտի հաւատանք խօսքերուդ»:

Սապաթայ ժխտեց իրեն վերագրուած ամէն ինչ: Խիստ չարչարանքի ենթարկուելէ ետք բանտ նետուեցաւ: Անոր հետեւորդները ողողեցին բանտը, որ բանտի տնօրէնութեան ստիպեց փոխադրել զինք Ճենան Կալա բերդը: Հետեւորդները հետեւեցան անոր մինչեւ քաղաք: Անոնք քաղաքին մէջ այնքան շատցան, որ պատճառ դարձան սննդամթերքներու ահաւոր թանկացման, որոնք շուկաներէն անհետացան: Բնակիչները ստիպուած եղան բողոք ներկայացնելու սուլթանին՝ այս հարցը լուծելու համար: Սուլթանը համաձայնեցաւ զայն փոխադրել Ուռնէի բանտը, ուր սուլթանին անձնական հրեայ բժիշկը համոզեց զինք որպէսզի ընդունի իսլամը. այլապէս պիտի մահապար բանտին մէջ:

Այս գաղափարը հաճելի թուեցաւ Սապաթայիին: Ան իսլամութիւն ընդունեց եւ անուանուեցաւ Մըհամմատ Ազիզ էֆենտի ու լաւ աշխատավարձով, կառավարութեան կողմէ նշանակուեցաւ մուէզզիններու (մզկիթներէն աղօթք կանչողներու) պետ, «հարզան» աստիճանով: Հրեաներուն մեծ մասը ողջունեց այս քայլը ու համարեց, որ Աստուած իրենց փրկեր է պառակտումէ, որ Սապաթայը պիտի պատճառէր: Իսկ եղբայր Մըհամմատի հետեւորդները մեկուսացան իրենց տուները՝ կատարուածէն զարհուրած ըլլալու հետեւանքով, մինչեւ որ անոր հետեւորդներէն Նաշան կոչուող մէկը դուրս եկաւ ու անոնց բացատրեց, թէ տեղի ունեցածը կը վերաբերի միայն Սապաթայիին եւ կարելի չէ անոր ուղիով երթալ: Անկէ քիչ ետք Սապաթայ հրապարակեց իր երրորդ հաղորդագրութիւնը.

«Ես ձեր եղբայր Մըհամմատ Ալ Պաուապն եմ:

Ինծի այսպէս հրահանգեց եւ ես ենթարկուեցայ...: Հրէական գիրքերը ըսած են թէ Մեսիան պիտի գայ իսլամներու մէջէն»:

Սակայն եղբայր Սապաթայ ջանաց վերոյիշեալ երեւոյթը այսպէս բացատրել ու ըսաւ. *«Սապաթայի նախկին մարմինը երկինք համբարձաւ եւ Աստուծոյ հրամանով երկիր վերադարձաւ հրեշտակի տեսքով, որ ճիւպէ եւ ումամա* (իսլամական կրօնաւորի յատուկ վերնազգեստներ) *հագնի»:*

Իսլամութիւնը ընդունելէ յետոյ Սապաթայը ազատ արձակուեցաւ: Մըհամմատ էֆենտիի վերածուած ան շարունակեց տարածել նոր աղանդը, որ առերեւոյթ իսլամական էր, իսկ խորքին մէջ հրէական: Անոր օրինակին շատեր հետեւեցան, անոնցմէ շատեր իսլամը ընդունեցին: Օսմանեան պետութիւնը թոյլ տուաւ շէյխ Մըհամմատին իսլամական կրօնը ազատօրէն «տարածել», քանի որ Սապաթայ իր հետեւորդներուն կը համոզէր, թէ «իսլամի ընդունումը Աստուծոյ հրամանն է եւ թէ պատմութեան ընթացքը փոխող դէպքեր տեղի պիտի ունենան»:

Ան սկսաւ իսլամներուն ըսել, թէ ինք Մեսիան չէ, մինչ հրեաներուն կ'ըսէր թէ փրկութեան օրը մօտ է: Այսպէսով երկակիութիւնը դարձաւ յատկանիշը այս նոր կրօնին, որուն թուրքերը տուին տէօնմէ անունը, որ թրքերէն կը նշանակէ յետադարձներ: Սապաթայ Մըհամմատ Ազիզ շարունակեց իր գործը ու նուիրուեցաւ նոր աղանդի կազմակերպման եւ կարգաւորման հարցերուն: Ան մահացաւ 30 Սեպտեմբեր 1675-ին:

ՏԷՕՆՄԷՆԵՐՈՒ ՇԱՐՔ ՄԸ ՀԱՒԱՏԱԼԻՔՆԵՐԸ

Սապաթայ Սէֆի բազմաթիւ բարեփոխումներ մտցուց հրէական նոր կրօնին մէջ: Ան վերցուց տաս պատուիրանները եւ ստեղծեց 18 պատուիրաններ, որոնցմէ երկուքը՝ 16-րդ եւ 17-րդ յօդուածները, իրենց կարեւորութեան համար կը մէջբերենք:

«16-րդ յօդուած կամ պատուիրան.

Ուշադրութիւնը ձեզմէ շեղելու համար, հարկաւոր է հետեւիլ իսլամական սովորութեանց ու կիրառել զանոնք: Պէտք չէ դժգոհիլ Ռամատան ամսու ծոմապահութենէն: Այս բոլորը հարկաւոր է հանրութեան առջեւ կատարել:

17-րդ յօդուած կամ պատուիրան.

Իսլամներու հետ ձեր ամուսնութիւնը արգիլուած է. ան որ կը հակառակի՝ դժոխքին բաժին պիտի դառնայ»:

Անոնք ունին նաեւ այլ տարօրինակ հաւատալիքներ, որոնք կը յատկանշուին մեկուսացուածութեամբ եւ ներփակուածութեամբ: Այդ հաւատալիքներէն օրինակի համար բերենք հետեւեալները.

1) Ամուսնութիւնը պարտադիր կանոն է. ամուսնութիւնը կը

թոյլատրուի միայն տէօնմէներու անդամներուն միջեւ. միւս հրեաներու հետ ամուսնութիւնն ալ արգիլուած է:

2) Նախընտրելի է ամուսնանալ Երկուշաբթի կամ Հինգշաբթի օրերը. ամուսնացողներու պսակը պէտք է կնքուի համայնքապետին կողմէ:

3) Թլփատման կանոնը պէտք է կիրառել երախային ծնելէն երեք տարի յետոյ. կարելի է այս հարցով ներողամիտ ըլլալ մինչեւ ութ տարեկան:

4) Իւրաքանչիւր տէօնմէ երկու անուն ունի՝ մէկը թրքական կամ իսլամական, միւսը եբրայական:

5) Թաղման ծէսերը մօտ են իսլամներուն եւ հեռու են հրեաներու ծէսերէն: Անոնք մահացածներուն կը յիշեն մահուան օրը, մէկ շաբաթ եւ մէկ ամիս ետք, քառասունքին, երեք ամիս, իննամիս եւ տարի մը յետոյ, եւայլն... (նոյն հերթով մահացածներուն կը յիշեն նաեւ իսլամները):

6) Տէօնմէներու աղօթքները հրէական են առանձնասեռեակներուն մէջ, իսկ հանրային վայրերու մէջ իսլամական:

7) Մօրուք ձգելը տէօնմէներու յատկանիշներէն է:

8) Տէօնմէները առաջինը պէտք չէ բարեւեն:

9) Երթալ ծովեզերք կամ գետեզերք ու կանչել. *«Սապաթայ Մէֆի, կը սպասենք քեզի»:*

10) Մզկիթ երթալ (երբեմն) իսլամական աղօթք կատարելու համար, ապա տուն վերադառնալ հրէական աղօթք կատարելու:

11) Տէօնմէները ունին իրենց յատուկ աղօթարանները, որ կը կոչեն Քահալ, ինչ որ եբրայերէն կը նշանակէ հաւատացեալներու բազմութիւն:

12) Տէօնմէները իրենք իրենց մականուններ կու տան, ինչպէս՝ հաւատացեալներ, սրբազան պայքարի մարտիկներ, ընկերներ:

13) Ամէն տարուայ 22 Մարտին տօնել յղութեան տօնը, որուն ընթացքին ոչխարի միս ուտելէ ետք կը փոխանակեն իրենց կիները: Անոր կը նախորդեն հետեւեալ ծէսերը.

Տօնին գիշերը կանայք կը հագնին գոյնզգոյն հագուստներ, կը յարդարուին գոհարեղէններով, ապա կը պատրաստուի զոհուած ոչխարի միսով սեղանը, որուն կը հետեւի տեսակ մը

երգերու եւ պարերու կատարումը: Կէս գիշերին կը մարեն լոյսերը եւ տղամարդը կ'առնէ որեւէ կին մը՝ առանց նայելու անոր դէմքին...: Այս գիշերուան խրախճանքէն ծնած երախան կը համարուի օրհնեալ արարած: Այս կրօնական ծէսին պայմաններէն մէկը, երկու տղամարդու ներկայութիւնն է երկու կանանց հետ. կարելի է այս թուաքանակը աւելցնել, պայմանով որ երկու սեռերու ներկայացուցիչներուն քանակը հաւասար մնայ: Այս տօնին արգելքներէն են.

ա) Արգիլուած է ոչխարի միսը իր ժամանակին չուտելը. ան որ կը խախտէ այս արգելքը, ամբողջ տարուան ընթացքին ենթակայ կ'ըլլայ մահուան:

բ) Ամուրիներուն արգիլուած է մասնակցիլ այս խրախճանքին, քանի որ այդ մէկը անոնց համար մեղք կը համարուի:

Պատմութիւնը չէ արձանագրած դէպք մը, երբ տէօնմէ մը դիմած ըլլայ իսլամական դատարաններուն. անոնք իրենց գրականութեան մէջ ոչինչ նշած են իսլամի մասին, հակառակ որ կ'աշխատէին շաբաթ օրերը եւ մոլեռանդ պաշտապանութիւն կը ձեւացնեն իսլամին: Տէօնմէները չէին մտներ իսլամ հանրութիւններու մէջ: Անոնք հիմնեցին իրենց յատուկ երկու դպրոցներ՝ Ֆէյտիյի եւ Թերաքքի: Իսլամներու հետ ամուսնանալ մերժելը անոնք այսպէս կ'արդարացնեն.

Եթէ խնամի դառնանք մեզմէ չեղող հաւատակից եղբայրներուն, կը կորսնցնենք համագործակցութիւնը մեր միջեւ. միւս կողմէ, իսլամները հոգ չեն տանիր իրենց որդիները եւ դուստրերը սիրելու, ինչպէս նաեւ հոգ չեն տանիր իրենց ընտանիքներուն: Իսլամները առանց պատճառի կը բաժնուին իրենց կեանքի ընկերներէն: Այս յանգամանքներուն դիմաց, մեր երախաներուն նկատմամբ մեր ունեցած սէրը կ'արգիլէ մեզի անոնց որեւէ մարդու գիրկը ձգելու. հետեւաբար մեզի կը մնայ մեր ուզած ձեւով ընտրելու փեսան կամ հարսը:

Բնական է որ տէօնմէները ունենային իրենց յատուկ գերեզմանատունը, որ կը գտնուի Պուլպուլի հովիտի շրջանը՝ Իսթանպուլի ասիական մասը: Անոնց կրօնական գիրքերը փոքրածաւալ են, որպէսզի դիւրին ըլլայ զանոնք ուրիշ մարդոցմէ պահելը. այդ գիրքերուն նիւթերը առնուած են հրէական գիրքերէ, շարք

մը յստակ ձեւափոխումներով: Ահաւասիկ անոնց աղօթքներէն երկու օրինակներ.

«1) Աստուծոյ որդի Սապաթայ Մէֆիի օրհնեալ անունով թող համբուրեն ինծի իրենց շրթունքներով...: Քու սէրդ գինիէն ալ վեր է...: Սէրդ ծորող ձէթ է, որուն համար կոյսերը կը սիրեն քեզ:

2) Ճմարիտ Մեսիա Սապաթայ Մէֆիի օրհնեալ անունով կը հաւատամ, որ նորին մեծութիւն Սապաթայ Մէֆին պիտի հաւաքէ Իսրայէլի որդիները...: Պիտի մնամ անոր հաւատարիմ ստրուկը...: Անոր պիտի փառաւորեմ մինչեւ վերջին ժամ»:

ՏԷՕՆՄԷՆԵՐՈՒ ԲԱԺԱՆՈՒՄԸ ԵՒ ԻՍԼԱՄԸ ԽԵՂԱԹԻՒՐԵԼՈՒ ԱՆՈՆՑ ՓՈՐՁԸ

Երբ Սապաթայ Մէֆին գամուած էր անկողնին, անոր այցելեց իր երկրորդ կնոջ եղբայրը՝ Եաղուպ Չելեպին (Ժոզէֆ Քիրիտօ) ու խնդրեց որ ինք յաջորդէ Սապաթային անոր մահուընէ ետք: Մեսիան ընդունեց այդ մէկը: Սակայն այս յաջորդութիւնը երկար չտեւեց. 1689-ին ամուսնալուծութեան հարցով մը Եաղուպը գժտուեցաւ Մուսթաֆա Չելեպիին հետ: Վերջինս իրեն նեցակցող խումբերով բաժնուեցաւ եւ ստեղծեց Քարաքաշներ անունով ծանօթ խումբը, որն ալ իր կարգին բաժնուեցաւ 1740-ին. երրորդ խումբը ծանօթ դարձաւ Քապանճիս անունով: Այսպիսով տէօնմէները բաժնուեցան երեք խումբերու.

Ա) Եաղուպականներ կամ Համտի Պէկի կուսակցութիւնը: Այս խումբը կը հետեւի առերես իսլամական սովորութիւններուն (ծոմապահութիւն, զոհաբերութիւն): Խումբին տղամարդիկը կը տարբերին իրենց ածիլած գլուխներով եւ գլխերնուն կանաչ բուրդէ գլխարկներ դնելով: Կանայք կը հագնին ոչ բարձր կռունկով դեղին կօշիկներ:

Բ) Քարաքաշներ. ասոնք կարիք չեն զգար իսլամական սովորութիւններուն հետեւելու. սեռային սանձարձակութիւն կը կիրառեն, կը համարեն որ Օսման Պապային մէջ, որուն անունով ալ կը ճանչցուի իրենց կուսակցութիւնը, յայտնուեցաւ Սապաթայի ոգին, որ աստուածային յատկանիշ ստացաւ:

Գ) Քապանճիս. թրքերէն բառ է որ կը նշանակէ հիներ: Օսման Պապայի կուսակցութենէն բաժնուեցան, երբ նկատեցին թէ հարկաւոր է անոր գերեզմանը բանալ, ստուգելու համար թէ ան

թրջուա՞ծ է: Օսման Պապայի հետեւորդները անոնց դէմ ելան. անոնց միայն կը մնար բաժնուիլը: Քապանճիսի կանայք կը յատկանշուին երկար եւ բարակ մազի հիւսուածքով: Այս խումբը ծանօթ է նաեւ Իպրահիմ Աղայի կամ Թակարղի Տէրերու եւ կամ Պապուի (ասպետներ) կուսակցութիւն անունով:

Հրեայ տէօնմէները փորձեցին անբարոյականութիւն տարածել իսլամներու մէջ՝ յարձակելով կանանց գլխու քողի վրայ, այդ մէկը համարելով ոչ իսլամական սովորութիւն մը ու քաջալերեցին դպրոցներու ստեղծումը՝ ուսանողներու միջեւ սեռային յարաբերութիւններ հաստատելու եւ իշխանութեան շրջանակներուն մէջ կրօնամոլ երիտասարդներու երեւումը արգիլելու նպատակով: Այդ մէկը անոնք յաջողեցան ընել, Թուրքիոյ լայիք (ոչ կրօնական) հանրապետութեան ստեղծումէն յետոյ:

Այստեղ պէտք է պատմել դէպք մը, որ տեղի ունեցած է Առաջին Համաշխարհային Պատերազմի ժամանակ:

Սելանիկէն բազմաթիւ կանայք բերելով ու անոնց իսլամական անուններ տալով, տէօնմէները 1915-ին փորձեցին թատրոնի մը մէջ հանդէս մը սարքել: Անոնք երիտասարդներու եւ աղջիկներու հրաւիրեցին ներկայ ըլլալու այս խրախճանքին: Սակայն թրքական իշխանութիւնները ցրեցին զանոնք, երբ իմացան թէ կանայք պիտի մերկանան, պիտի պատռեն քողը ու պիտի յայտարարեն իրենց ազատութիւնը (այս գործին թղթածրարը տակաւին կը մնայ թրքական արդարադատութեան արխիւներուն մէջ, ինչպէս նաեւ այս մասին կարելի է իմանալ այդ ժամանակ լոյս տեսած թերթերուն ծանօթանալով):

Իսլամութիւն ընդունած տէօնմէներու կեղծիքը բացայայտուեցաւ միայն այս դարու երեսնական թուականներուն, անոնցմէ ոմանց կոչերուն եւ հրեաներու խախամներուն ուղղուած անոնց նամակներուն յայտնաբերուելէն յետոյ. նամակներուն մէջ տէօնմէները կը խնդրեն հրէութեան վերադառնալ: Սակայն հրեաները տէօնմէներուն մասին կազմեր էին գիրքեր, որոնք ցոյց կու տան տէօնմէներու աղտոտ արարքները: Հրէութեան վերադառնալու խնդրանքը դիմաւորուեցաւ կտրուկ մերժումով, այն պատրուակով որ տէօնմէները ապօրինի երախաներ են:

ՏԷՕՆՄԷՆԵՐՈՒ ԴԵՐԸ ՕՍՄԱՆԵԱՆ ՊԱՏՄՈՒԹԵԱՆ ՄԷՋ

Հրեայ տէօնմէները իսլամութիւնը ընդունելէ անմիջապէս յետոյ դաշնակցեցան մասոնական օթեակներու հետ ու անոնց ղեկավարութիւնը խլեցին: Այս երկուքը միասնաբար աշխատեցան հասնելու օսմանեան իշխանութիւններու կարեւորագոյն պաշտօններուն: Այստեղ անոնք ընդհարուեցան հայ համայնքին հետ, որ շատ առանձնաշնորհումներ ունէր տնտեսական եւ ընկերային բնագաւառներու մէջ: Տէօնմէները աշխատեցան տարակարծութիւններ ստեղծել հայերու եւ օսմանցիներու միջեւ: Անոնք յաջողած էին թուրքերուն «վստահեցնել» անոնց նկատմամբ «տէօնմէներուն եղբայրութիւնը», արտաքին բարդ հարցերու լուծման մէջ իրենց առաջնակարգ դիրքով՝ շնորհիւ արտասահմանի մէջ գտնուող հրէական հաստատութիւններէն իրենց ստացած նեցուկին, որ կ'ուժեղացնէր իրենց դիրքը օսմանցիներուն մօտ:

Այս պատճառով ալ Եւրոպայի հրեայ ղեկավարութիւնը համոզուեցաւ անոնց դերին կարեւորութեան, անոնց բաժին հանելով լեհական Քաթովիցէ քաղաքին մէջ կայացած համագումարի որոշումներէն, պահանջելով քանդել սիրալիր յարաբերութիւնները հայերու եւ թուրքերու միջեւ, ինչպէս նաեւ մասնակցիլ կայսրութեան քաղաքական դիրքաւորումներու կողմնորոշման գործին:

Սելանիկ քաղաքի հրեաները առաջինները եղան այս բնագաւառին մէջ. անոնք իրենց տնտեսական քմահաճոյքին ենթարկեցին թրքական իշխանութիւնները եւ քաջալերեցին հայերը, որ «իսլամներու դաւադրութիւններէն» պաշտպանուելու համար կապուին եւրոպական երկիրներու հետ: Սակայն 1861-ին գահ բարձրացած սուլթան Ապտիւլ Ազիզը հասկցաւ այս խաղը եւ սկսաւ սահմանափակել հրեայ տէօնմէներու իշխանութիւնն ու բազմաթիւ բնագաւառներու մէջ ունեցած ուժը: Ան տկարացուց այն դերակատարութեան կարեւորութիւնը, որ կը խաղային իշխան Մուրատը (մասոն) եւ Մուշիր (մարաջախտ) Ահմէտը (հրեայ), վերջինս կը գլխաւորէր մասոնական օթեակներ եւ հրէական դպրոցներ բանալու գործը:

Սուլթանին այս բարենորոգումները վախ յառաջացուցին տէօնմէներու սրտերուն մէջ, ուստի անոնք դիմեցին մասոնական օթեակներուն եւ արեւմտեան դեսպանութիւններուն, որոնք անոնց հրահանգեցին սուլթան Ապտիւլ Ազիզը գահընկեց ընել: Ասոր վրայ Մուշիր Ահմէտ կատարեց 1876-ի ճշանաւոր յեղաշրջումը սուլթանին դէմ: Մասոն իշխան Ահմէտ գահ բարձրացաւ, մասոն Հիւսէյն Աւնիի ճնշումով, որ յաջողեցաւ իրար դէմ հանել քրիստոնեաները ու իսլամները:

Անկարգութիւնները բորբոքեցան Հերցեկովինայի, Պոսնիոյ, Պուլկարիոյ եւ Սերպիոյ մէջ: Այս բոլորը առաջնորդեցին հանդարտութեան խախտման եւ Օսմանեան կայսրութեան ներքին գործերուն եւրոպական տէրութիւններու միջամտութեան: Այս խառն իրավիճակը աւելի բարդացաւ, երբ մինչեւ այսօր Պոսֆորի վրայ աչք տնկած ռուսերը, իրենց բանակները շարժեցին ու պատերազմ յայտարարեցին Թուրքիոյ դէմ: Վերջինս 1878-ին ընդունեց Այա (Սան) Ստեֆանոյի համագումարին որոշումները՝ սուլթան Ապտուլ Համիտի օրով, որ մերժեց պատերազմը վերսկսիլ, քանի որ պատերազմը երեւան հանեց բազմաթիւ գործակալներ ու դաւաճաններ, ինչպէս ան կ'ըսէ իր յուշերուն մէջ:

Սակայն մասնութեան տիրապետութեան տակ գտնուող նախարարներու խորհուրդը պատերազմը վերսկսելու եւ շարունակելու որոշում ընդունեց՝ ի կիրառումն արեւմտեան տէրութիւններու հրահանգներուն: Այդ մէկը ռուսերուն մղեց որ շարունակեն իրենց յառաջխաղացքը: Ռուսական զօրքը կը հասնէր Իսթանպուլ, եթէ չըլլար անգլիական բանակին միջամտութիւնը, որ Սեւ Ծովուն մէջ նեղի մատնեց ռուսական նաւատորմը եւ ստիպեց անոր ընդունելու չեղեալ համարել Սան Ստեֆանոյի պայմանագիրը, որով հրեաները անգամ մը եւս տիրեցին Օսմանեան կայսրութեան քաղաքական դիրքորոշման դիրքերուն:

Ոչ մէկուն մտքով չանցնող այս իրադարձութիւնները բացայայտուեցան միայն 13 Յունիս 1878-ին կայացած Պերլինի համաժողովին, որ Թուրքիայէն խլեց Էպիրոսի երկրամասը, Պուլկարիային տուաւ ինքնավարութիւն եւ ճանչցաւ Սերպիոյ անկախութիւնը: Վեհաժողովին բոլոր մասնակիցները հրեաներ էին բացի Պիսմարքէն, որ հրէական դրամատիրութեան գերին

էր. ահաւասիկ մնացեալներուն անունները. Բրիտանիոյ վարչապետ Պիքոնսֆիլտ (իսկական անունը Տիզրայէլի, հրեայ), Ֆրանսայի ներկայացուցիչ Դատինքստոն (հրեայ), Աւստրիոյ ներկայացուցիչ Ատրասա (հրեայ), նոյնիսկ թուրքերու ներկայացուցիչ Մըհամմատ Ալին հրեայ տէօնմէ էր:

Տիզրայէլի

Սան Ստեֆանոյի պայմանագրին չեղեալ համարելու հետեւանքներէն մէկն ալ այն եղաւ, որ տէօնմէներու առանձնաշնորհումները աւելցան: Անոնք իրենց դաւադրութիւնները կրկնեցին՝ իրար ձգելու հայերն ու թուրքերը: 1894-96-ին սարսափելի կոտորածներ պատահեցան, որոնց զոհ գացին աւելի քան 200 հազար հայեր: Այս դէպքերուն մէջ կ'երեւին մատնահետքերը արեւմտեան ուժերուն, որոնք աւելի բորբոքեցին կրակը, յատկապէս երբ Գերմանիոյ դեսպանը այս իրադարձութիւններուն մասին վտանգաւոր եւ խեղաթիւրուած տեղեկութիւններ փոխանցեց, որուն հիման վրայ ալ խիստ ոճով նոթա ղրկուեցաւ գերմանական կառավարութեան, որ շտապեց իր դեսպան Տոսավը Մայելիպսհինի ետ կանչել Իսթանպուլէն, երբ բացայայտուեցաւ անոր գործակցիլը հրեաներուն հետ:

Հրեաներու ազդեցութիւնը աւելցաւ Օսմանեան իշխանութեան մէջ: Անոնք իրենց վրայ վերցուցին կայսրութեան բաժանման գործը՝ համագործակցելով արեւմտեան կրթութիւն ստացած Երիտթուրքերուն հետ: Հրեաները սկսան գաղտնի կուսակցութիւններ ու միութիւններ ստեղծել, որոնցմէ ամենաձշանաւորը Սելանիկի հրեայ քաղքենիներու դրամով հիմնուած Միութիւն Եւ Յառաջդիմութիւն (Իթթիհատ վէ Թէրաքքի) ընկերութիւնն էր, պայմանով որ այս ընկերութեան ղեկավարութիւնը ըլլար հրէական-մասոնական, իսկ անոր ենթակառոյցը իսլամ թուրքերէ կազմուած, որոնք անոր նպատակներուն էութենէն անտեղեակ էին: Ընկերութեան գլխաւոր կեդրոնը Սելանիկի մէջ

էր, որ Փարիզ գտնուող ընդհանուր ժողովին միջոցով հրեաներու հրահանգները կը կիրառէր: Ենթակառոյցի մարդիկը չէին գիտեր Հռոմի կառավարութեան հետ ուժեղ կապեր ունեցող իտալական մասոնական օթեակին՝ Թուրքիոյ մասոնական օթեակներուն հետ դաշնակցային կապերուն մասին:

Միեւնոյն ձեւով Միութիւն Եւ Յառաջդիմութիւն ընկերութեան կողքին ստեղծուեցաւ Երիտասարդ Թուրքերու կուսակցութիւնը, օժանդակութեամբ հրեաներ Նէսիմ Ռոսսոյի եւ Նէսիմ Մազլյախի, որոնք հիմնական դեր ունեցան կուսակցական մնացեալ քատրերուն համոզելու գործին մէջ՝ կուսակցութեան կեդրոնը Սելանիկի մէջ հաստատելու. նաեւ համոզելու որ կուսակցութեան մէջ մտնէ մոլեռանդ հրեայ Էմանուէլ Քարասոն, որ նիւթապէս կ'օգնէր երիտթուրքերու կուսակցութեան թերթին, ինչպէս նաեւ մեծ դեր ունեցաւ իտալական ուժերու կողմէ Լիպիոյ գրաւման գործին մէջ՝ փոխան երեւակայական գումարներու: Երբ Քարասոյին ինչ ըլլալը բացայայտուեցաւ, ան փախաւ Իտալիա, ստացաւ իտալական քաղաքացիութիւն եւ այնտեղ ալ մահացաւ 1934-ին:

Այստեղ նպատակայարմար է նշել, որ Միութիւն Եւ Յառաջդիմու-

Էմանուէլ Քարասօ

«Կրան Օրիէն» (Մեծ Արեւելք) մասոնական օթեակին կնիքը

Իթթիհատ Վէ Թերաքքը (Միութիւն Եւ Յառաջդիմութիւն)ի խորհրդանիշը, ուր կ'երեւին մասոնական լոգունգները

թիւն ընկերութիւնը իր անունը ստացաւ երկու մասոնական ժողովներէ: Մասոնները նիստ մը գումարեցին Յառաջդիմութիւն անունով, այլ նիստ մըն ալ Միութիւն անունով: Այս ընկերութեան դրօշը վերցուած է իտալական մասոններու նշանաբանէն...:

Ահմատ Միտհատ փաշա

Ամերիկայի Միացեալ Նահանգներու դեսպանութիւնը (ըստ իր սովորութեան) չէզոք չմնաց: Ան այս ընկերութիւններուն եւ կուսակցութիւններուն մեծ օգնութիւններ կատարեց՝ դրամական օգնութիւններու եւ ծանուցումներու միջոցով: Դեսպանութիւնը յաջորդաբար հրեաներ ու մասոններ կ'ուղարկէր Թուրքիա, պատրուակելով թէ անոնք գիտական առաքելութիւններու մաս կը կազմեն: Դեսպանութիւնը անոնց կու տար կեղծ անձագրեր: Այս դիւրութիւնները չէին ըլլար, եթէ չըլլային ամերիկացի դեսպանները, որոնք 1899-1922 կը փայլէին իրենց մասոնութեամբն ու հրէութեամբը: Այսպէսով տէօնմէները յաջողեցան որոշել այն տարրերը, որոնք ապագային իշխանութիւնը պիտի ստանձնէին: Ահաւասիկ Միութիւն Եւ Յառաջդիմութիւն ընկերութեան կարեւորագոյն ղեկավարներու ցուցակ մը.

Էնվէր փաշա եւ գերմանացի սպայ մը

Էնվեր փաշա

Էնվեր Գերմանիոյ Վիլհելմ կայսրին հետ

1) Էմանուէլ Քարասօ՝ տէօնմէ, 2) Մունիր Սալէմ՝ տէօնմէ, 3) Սասոն՝ տէօնմէ, 4) Ճաւիտ պէկ՝ տէօնմէ, 5) Ժագօ Սհամի՝ տէօնմէ, 6) Հիւսէյն Ճահիտ՝ տէօնմէ, 7) Ռամ Էֆենտի՝ տէօնմէ, 8) Տաուտ Քոհէն՝ տէօնմէ, 9) Ռէմզի պէյ՝ տէօնմէ, 10) Ռաֆայէլ Ռէժի՝ տէօնմէ, 11) Ահմէտ Ռիզա՝ տէօնմէ, 12) Դալըպ փաշա՝ մասոն, 13) Միքհատ փաշա՝ մասոն, 14) Էնվեր փաշա՝ մասոն, 15) Իսմայիլ Հաքքի պէկ՝ մասոն, 16) Ռաֆիք պէյ՝ մասոն: Էմանուէլ Քարասոն Միութիւն Եւ Յառաջդիմութիւն ընկերութեան գաղափարախօսական ու կազմակերպչական պատասխանատուն էր, իսկ Սելանիկի Վերիքաս մասոնական օթեակէն Թալաաթ փաշան՝ Իսթանպուլի մասոնական գերագոյն կազմակերպութեան մեծ վարպետն էր, նաեւ այլ դէմքեր եւ ուրիշներ...:

Թալաաթ փաշա

Սուլթան Ապտուլ Համիտ Բ.

Երբ տէօնմէները տիրեցին թրքական մամուլին ու հասան վարչապետութեան, իրենց չորս հետեւորդները յառաջ մղեցին, որպէսզի անոնք դառնան սուլթան Ապտուլ Համիտ Բ.ի խորհրդականները: Տէօնմէները սերտացուցին երկկողմանի յարաբերութիւնները Գերմանիոյ հետ, երբ արդէն Պերլինէն Պաղտատ Երկաթուղին կառուցելու գաղափարը ծագած էր: Գերմանիան խոստացաւ տէօնմէներուն բնակեցնել այս երկաթագծին երկայնքին. այդ մէկը Գերմանիոյ դեսպան ֆոն Պէրպստէյնի միտքն էր, որ իր կառավա-

րութեան համոզեց այս գաղափարով: Այս լուրը հասաւ Պերլինի թուրք դեսպանին, որ այդ մասին յայտնեց Իսթանպուլի կառավարութեան:

Երբ սուլթան Ապտուլ Համիտ Բ. այս մասին իմացաւ, միանգամայն յայտարարեց. *«Գերմանացիներուն իրենց տեղը կանգնեցնելը օգուտ բերող գործ է. մեր մօտի Գերմանիոյ դեսպանին պէտք է զգուշացնենք, թէ մտահոգուած ենք իր վարած քաղաքականութեամբ: Պերլինի մեր դեսպանին յայտնեցինք, թէ կայսրը կը փորձէ իրեն զօրավիգ կանգնող խմբաւորումներ ստեղծել մեր երկրին մէջ: Գերմանացիք կը խաբուին, եթէ կ'ենթադրեն թէ իրենց պիտի թոյլատրենք գաղութներ ստեղծելու հողի մը վրայ, որուն համար զոհած ենք ամէն ինչ որ թանկ է»:*

Կը թուի թէ հրեաները իրենց հայեացքները շեղեցին այս ծրագրէն ու տէօնմէներուն հրահանգեցին նախապատրաստել Հերցէլի Թուրքիա այցելութիւնը, Ապտուլ Համիտի հետ տեսակցելու եւ վերջինս համոզելու՝ Պաղեստինի մէջ հրեաներուն վերաբնակեցման թոյլտուութեան անհրաժեշտութեան, պայմանով որ Իսրայէլը ըլլայ օսմանցիներու խնամակալութիւնը: Սիոնական շարժումը 40 հազար ֆրանք վճարեց սուլթանին խորհրդականներուն, որպէսզի անոր համոզեն ընդունելու Հերցէլին: Տեսակցութիւնը իրականացաւ 10 Մայիս 1901-ին: Հերցէլը սուլթան Ապտուլ Համիտին մօտ մտաւ Թուրքիոյ հրէական համայնքի պետին ուղեկցութեամբ ու առաջարկեց վճարել 190 միլիոն թրքական լիրայի հասնող պետութեան բոլոր պարտքերը:

Սուլթան Համիտ մերժեց այս առաջարկը ու բառացիօրէն ըսաւ Հերցէլին. *«Հայրենիքի հողերը չեն վաճառուիր. արիւնով գնուած երկիրը կարելի է գնել միայն նոյն գինով»:* Հերցէլ յուսախաբ վերադարձաւ: Բայց որպէսզի չնեղանայ այս մերժումէն, սուլթանը անոր պարգեւատրեց երրորդ կարգի Մէճիտիյէ շքանշանով: Երբ Հերցէլ դուրս եկաւ սուլթանին մօտէն, Ապտուլ Համիտ դարձաւ վարչապետ Թահսին փաշային կողմը եւ ըսաւ. *«Թահսին, կը տեսնես, այս մարդը գահս պիտի կործանէ. քանի որ շատ հետեւորդներ ունի հոս»:*

Հերցէլին «վիրաւորելուն» հետեւանքը այն եղաւ, որ թափթփուքները շրջապատեցին սուլթանական գահը: Մայրաքաղաքէն ու մեծ քաղաքներէն տէօնմէներուն վտանգը հեռացնելու

համար, Ապտուլ Համիտ սկսաւ անոնց հաւաքել Սելանիկի մէջ: Սակայն տէօնմէները միաւորուելով ուժ առին ու սկսան անկարգութիւններ ընել Սելանիկի մէջ: Այնտեղ տեղի ունեցան աղմկալից ցոյցեր ու խռովութիւններ, որոնք կը դատապարտէին սուլթանին քաղաքականութիւնը: Յուցարարներուն կարգի հրաւիրելու համար կառավարութիւնը երեսուն զօրագունդեր ղրկեց հոն:

Սակայն հովը Ապտուլ Համիտին ցանկութեան հակառակ փչեց. այս զօրագունդերը միացան ապստամբներուն: Անոնց հետեւեցան երկրորդ, երրորդ եւ չորրորդ զօրաբանակները: Տէօնմէները այսպէսով վստահ եղան բանակին մէջ իրենց ունեցած ուժին: Կազմուեցան իշխանութիւններուն հակառակող զինեալ հրոսակախումբեր, որոնց կը ղեկավարէին հրեաներն ու մասոնները (Նիազի պէյ, Էնվեր պէյ, Ռահիֆ պէյ): Ապստամբները 21, 22 եւ 23 Յուլիս 1908-ին սուլթան Ապտուլ Համիտին հեռագիրներ ղրկեցին, ուր անկէ կը պահանջէին երկրին համար սահմանադրութիւն ընդունիլ:

Վերջինիս կը մնար միայն ենթարկուիլ ապստամբներու պահանջին...: Համիտ յայտարարեց 1908-ի սահմանադրութիւնը, որ մարդոց զայրոյթը պայթեցուց: Մարդիկ բազմահազարանոց ցոյցերով փողոցները իջան՝ պահանջելով չափ դնել տէօնմէներուն ու անոնց օգնականներուն եւ պաշտօնազրկել սահմանադրութեան հայրը՝ մասոն Միտհատ փաշան: Երկրին երկայնքին ու լայնքին ստեղծուեցաւ անապահովութեան մթնոլորտ, որ տեւեց մի քանի ամիսներ:

«Նէօյէ Ֆրէյ Փրես» թերթը, Միութիւն Եւ Յառաջդիմութիւն ընկերութեան ղեկավարներուն հրահրեց՝ գրոհել Երլտըզի պալատին վրայ: Իթթիհատականները գաղտնի ժողով գումարեցին ու անհրաժեշտ գտան դիմելու արտասահմանի հրէական տարրերուն՝ առնուելիք քայլերուն շուրջ համաձայնելու համար: 1909-ին հեռագիր ղրկուեցաւ Ընկերութեան Սելանիկի կեդրոնը: Իթթիհատականները հաւաքուեցան Սան Ստեֆանոյի արուարձանը, ուր որոշեցին գահընկեց ընել սուլթանը ու տիրել իշխանութեան:

Այս նպատակով Սելանիկէն չորս զօրագունդեր ուղարկուե-

ցան Իսթանպուլ, հրեայ գնդապետ Ռեմզի պէյի գլխաւորութեամբ: Հետագայ քայլերը երաշխաւորեցին մասոնական երկու օթեակներ՝ ֆրանսական Մեծ Արեւելքն ու իտալական Ֆլորենսան: Ասոնք յաջողեցան սիրաշահիլ շէյխ ուլ իսլամ Քազիմ Էֆենտին, գնդապետ Էյուպ Սապրին, Ազմի պէյը, Ռիզա Թէֆիքը, սպայ Մահմուտ Շեւքէթ փաշան:

Մահմուտ Շեւքէթին վստահուեցաւ «ապստամբ ուժերու» ղեկավարումը, որոնք պաշարեցին սուլթանին պալատը ու գրոհեցին անոր վրայ 1909-ի Ապրիլին: Գրոհողները պաշարեցին պալատը, ուր մտաւ Հիքմէթ փաշայէն, Արամ էֆէնտիէն, Ասատ Թուքպաշիէն եւ Էմանուէլ Քարասոյէն բաղկացած «յեղափոխական խորհուրդը»: Հրեայ Քարասոն սուլթանին ներկայացուց գահընկեցութեան ֆաթուան (իսլամական կրօնական հրաման), որով Մըհամմատ Ե.ը կը նշանակուէր իսլամներու սուլթան:

Այս Մըհամմատին օրով հրեաներն ու մասոնները գրաւեցին բոլոր զգայուն դիրքերը: Յեղաշրջման հերոս Մահմուտ Շեւքէթը բողոքեց այս երեւոյթին դէմ: Ասոր վրայ հրեաները դաւադրութիւն սարքեցին անոր դէմ: Էնվեր փաշան սպաննեց Շեւքէթին: Ան տիրացաւ պաշտպանութեան նախարարութեան, Թալաաթ փաշան նշանակուեցաւ արտաքին գործերու նախարար, իսկ հրեայ Ճաւիտը ստացաւ տնտեսութեան նախարարութիւնը, ուր անոր օգնականն էր հրեայ Հիւսէյն Ճահիտը:

Հետաքրքրութեան համար այստեղ յիշեցնենք, որ հայկական Դաշնակցութիւն կուսակցութիւնը դրուեցաւ հրեայ Ահմէտ Ռիզայի տրամադրութեան տակ, մինչեւ յեղաշրջման գործին յաջողութիւնը, որմէ ետք մասոններն ու հրեաները դարձան հայոց դէմ, որոնք տառապանքներ կրեցին նոր իշխանութեան տակ: Հայկական կոտորածները վերսկսան, որոնք այս անգամ հնձեցին տասնեակ հազարաւոր սպանեալներ, վիրաւորներ ու գաղթականներ:

Կոտորածներու մեքենան շարժման դնելու գործին մէջ տէօնմէներու մատնահետքերը երեւցան, երբ տէօնմէները սիոնական շարժումէն պահանջեցին ճնշում բանեցնել Ֆրանսայի իշխանաւորներուն վրայ՝ դադրեցնելու համար ֆրանսացի

Պէն Կուրիոն
իր կնոջ հետ
Հայֆայի մէջ

լրագրող Տէնիս Քոշէնի գլխաւորած տեղեկատուական արշաւը, որ նպատակ ունէր ճշմարտութիւնները բացայայտելու:

Ֆրանսական կառավարութիւնը տեղի տուաւ այդ պահանջներուն, որու վրայ Մարսէյլի մէջ հայերը ցոյցեր կազմակերպեցին, դատապարտելով կառավարութեան դիրքը: Այս ցոյցերուն ճակատագիրը ճնշումն ու ձերբակալութիւններն էին: Ֆրանսահայ գաղութը լոյս ընծայեց հաղորդագրութիւններ, որոնց մէջ ֆրանսական կառավարութիւնը կ'ամբաստանուէր հրեաներու կողքին կանգնելու մեղադրանքով: Անկէ ետք հայերը յայտարարեցին. *«Ժամանակակից Թուրքիան գերի է տէօնմէներու ձեռքին մէջ, որոնք մեր եւ թուրքերու միջեւ ընդհարման պատճառն են»:*

Երբ իրավիճակը ի նպաստ իրենց եղաւ, անոնք՝ հրեաները Թուրքիա այցելելու գաղտնի հրաւէր ղրկեցին Տաւիտ Պէն Կուրիոնին եւ Իցհակ Զէֆիին, որոնք շտապեցին պատասխանելու հրաւէրին 1911-ին: Ապա տէօնմէները իրենց ուսին վերցուցին թրքական ազգայնական ուժերուն քաջալերելու գործը, որով մեծցաւ Ճեղքը թուրքերուն եւ արաբներուն միջեւ, որոնք սկսան կուսակցութիւններ ստեղծել թրքական տիրապետութենէն ազատելու համար:

Տէօնմէները յենեցան Էնվեր փաշային վրայ, որ կը ձգտէր թուրանական պետութիւն կառուցել եւ որ ստիպեց սուլթան Մըհամմատ Ե.ին, որպէսզի Թուրքիան Գերմանիոյ կողքին մտնէ Առաջին Համաշխարհային Պատերազմին մէջ: Այստեղ հետեւ-

Պաղեստինի մէջ սիոնական Աաքըր գաղթավայրը սկզբնական շրջանին

եալ շահերը համընկնեցան.

1) Էնվեր փաշային երազը՝ վրէժ լուծելու ցարական Ռուսաստանէն՝ որ հրէական ջարդեր կազմակերպած էր, ձգտելով վերջ տալ ցարերու իշխանութեան: Էնվեր փաշան կը կարծէր թէ ինք կրնայ այդ մէկը իրականացնել:

2) Էնվեր ու Թալաաթ փաշաներու դաշինքը՝ շրջանցելու գահաժառանգ Վահիտէտտինին, որ կ'ատէր գերմանացիներն ու հրեաները, իշխանութեան ղեկը յանձնել մասոններուն ու հրեաներուն համակրող Ապտուլ Մեճիտին:

3) Մասնաւորաբար գերմանական եւ ընդհանրապէս եւրոպական հրեաներէն ազատուելու գերմանացիներուն նպատակը, քանի որ հրէական ուժեղ դրամագլուխը կ'արգիլէր Գերմանիոյ խաղալու այն տնտեսական դերը, որուն ան կը ձգտէր Եւրոպայի մէջ:

Այս տարանջատ շահերն ու երեւակայական նպատակները շրջանը վերածեցին փորձադաշտի, յատկապէս հրեաներու փորձադաշտին, որոնք յոյս ունէին պետութիւն ստեղծել Պաղեստինի մէջ: Հրեաներուն ազդեցութիւնը զօրացաւ անոնց գաղթի ու պաղեստինեան հողերու գնման պատճառով, Միութիւն Եւ Յառաջդիմութիւն ընկերութեան ղեկավարութեան բացայայտ թոյլտուութեամբ, մասնաւորաբար Երուսաղէմի փաշային եւ լիբանանցի միջնորդներու միջոցով, որոնցմէ հանրածանօթ դարձաւ Նաժիպ էլ Ասֆարի անունը, Սուրսոքներու եւ Մարժ Պէն Ամէր ընտանիքներուն հողերը ծախելուն մէջ, ինչպէս նաեւ լրագրող Պէն Եահուտը ամէն ջանք թափեց Ռումանիոյ եւ Եմէնի հրեաներուն գաղթերը դիւրացնելու համար: Նոյնը ըրաւ նաեւ տնտեսութեան նախարար Ճաւիտ պէյը

Երուսաղէմ

(հրեայ), որ առաջարկեց հողեր գնելու եւ ընկերութիւններ հիմնելու գաղափարը: Ան այս միտքը կ'արդարացնէր անով, որ հրեաները իրենց դրամագլուխները կը ներդնէին թրքական պետութեան պատկանող ծրագիրներու մէջ:

Այս ընկերութիւններէն յիշենք երեքը՝ Անկլօ-Լեվանդենը, Իսրայէլի Հողի ընկերութիւնը եւ Հրէական Մշակութային Սնտուկը:

Թրքական քաղաքական կեանքին մէջ հրեայ տէօնմէներուն տիրապետութենէն օգտուելով, հրեայ երեսփոխաններ Նեսիմ Մեզլեախը եւ Նեսիմ Ռոսսոն հանդէս եկան օրէնքի նախագիծով մը, որ կը նախատեսէր հրեաներու Պաղեստին հոսքը արգելակող կարմիր անձագիրի դրութեան վերացումը: Այդ մէկը անոնք յաջողեցան ընել, երբ Թալաաթ փաշան 1918-ին հասաւ վարչապետութեան պաշտօնին: Այդ գործին մէջ յաջող միջնորդութիւններ կատարեցին Եգիպտոսի հրեայ խախամներու պետ Հայիմ Նահոմը եւ Իսթանպուլի Ա.Մ.Ն.ի դեսպանը: Թալաաթ փաշան որոշում մը արձակեց ուր կ'ըսուէր.

Ա) Թուրքիան լայնախոհութեամբ պիտի վերաբերի իր հրեայ քաղաքացիներուն հետ:

Բ) Հրէական վերաբնակեցման գործին առջեւ դրուած վարչական սահմանափակումներու վերացում:

Գ) Հրեաներու մշակութային ու կրօնական ազատութեանց ապահովում:

Իթթիհատական ղեկավարներէն մասոն դոկտոր Նազըմ կ'ըսէ. *«Թրքական կառավարութիւնը կ'ուզէ հինգ միլիոն լիրա ծախսել հրեաներուն օսմանեան հողերու վրայ բնակեցնելու*

Աթաթիւրք ոչ միայն սիոնիստ հրեայ էր, այլ՝ մասոն: Վերի երեք նկարներուն մէջ ան կ'երեւի ձեռքի մասոնական նշանով

համար»:

Հրեայ տէօնմէներու պատմութեան ներկայացման վերջաւորութեան, կարեւոր է նշել որ անոնք գերազանց խաղցան ռազմական լրտեսութեան ու անոր հետ գործ ունենալու դերը: Երկրորդ Համաշխարհային Պատերազմի տարիներուն, անոնք յաջողեցան սիոնական լրտեսութեան կեդրոնները Իսթանպուլ փոխադրել, ուր այս կեդրոնները եռանդագին աշխատեցան հրեաներուն Ռումանիայէն թրքական նաւահանգիստներ բերելու եւ ապա ցամաքով՝ Սուրիոյ ու Լիբանանի վրայով անոնց Պաղեստին փոխադրելու:

Հրեայ տէօնմէները նաեւ կրցան Իսրայէլի լրտեսական ցանցը (Մոսատ) կապել թրքական ապահովական մարմնին (ՄԻԹ) հետ: Իւրաքանչիւր վեց ամիսը պարբերական հանդիպումներ կը կայանային երկու մարմիններուն միջեւ, յատկապէս Արաբական Միացեալ Հանրապետութեան (Եգիպտոսի եւ Սուրիոյ միաւորումէն գոյացած, որ տեւեց 1958-1961) տարիներուն:

Վերջապէս, հակառակ սիոնական շարժման ծառայութեան մէջ հրեայ տէօնմէներու կատարած այս հսկայական ջանքերուն, նաեւ հրէական պետութեան ստեղծման մէջ իրենց գործօն օժանդակութեան, անոնք մերժեցին Իսրայէլ գաղթել, բացի անոնց մէկ փոքրամասնութենէն...:

Իթթիհատական ղեկավարներուն «հսկայական» դերակատարութիւնը բացայայտուեցաւ յետոյ: Կը տեսնենք որ Էնվեր փաշան կ'ըսէ Ճեմալ փաշային. *«Ճեմալ, գիտե՞ս ինչ է մեր*

մեղքը: Մեր մեղքը այն է, որ մենք գործիք էինք մասոնութեան եւ սիոնիզմի ձեռքին մէջ...»: Թուրք գրող Քեմալ Խոճան կ'ըսէ. *«Բնական է որ իւրաքանչիւր տէօնմէ հպարտանայ, թէ տիրած է մեր երկրին գաղափարապէս եւ քաղաքականապէս...»:* Սա այնքան յստակ է, որքան յստակ են գրութիւնները անոնց տապանաքարերուն վրայ:

ՕԳՏԱԳՈՐԾՈՒԱԾ ԱՂԲԻՒՐՆԵՐ

(բոլորն ալ արաբերէն)

1) «Կրօններու Պատմութիւնը», Սըլէյման Մըզհէր:

2) «Հին Ժանտախտին Յարձակումը», Սըլէյման Նաժի:

3) «Հրեայ Տէօնմէներ», Մուսթաֆա Տողան, թարգմ. Քամալ Հոճա:

4) «Կրօններու Ուսումնասիրութեան Նախաբան», Ապտէլ Ռազզաք Մըհամմատ Ասուատ:

5) «Սուլթան Ապտուլ Համիտ Բ.ի Յուշերը»:

6) «Օսմանեան Բարձրագոյն Տէրութեան Պատմութիւն», Մըհամմատ Ֆէրիտ Պէկ Ալ Մուհամի:

7) «Ալ Արապի» եւ «Ալ Մուաֆաք» շաբաթաթերթեր:

ԼԵՆԴՐՈՇ ԼՈՒՍԱՎՈՐՉԻ

ՀԱՅԱԴԱՒԱՆ ՀՐԵԱՆԵՐԸ [*]

[*] Այս յօդուածը լոյս տեսած է «Լոյս» շաբաթաթերթի (Լոս Անճելըս, Ա.Մ.Ն.) 27 Մարտ 2000-ի համարին մէջ: Ծանօթանալէ ետք իսլամացածթրքացած հրեաներու (տէօնմէներու) պատմութեան, այժմ տեսնենք անոնց հայանուն նմանակներուն ինչպէ՞ս գոյանալը մեր մէջ, որ բազմաթիւ հարցականներ կը յառաջացնէ, որոնցմէ կարեւորագոյնը այն է, թէ ովքե՞ր կան անոնց յետնորդներէն այսօր Հայաստանի Հանրապետութեան մէջ բարձր դիրքերու վրայ:

«Ախ, քրիստոնեայ պարոն,- գոչեց նա, յանկարծ բորբոքուելով եւ տեղից վեր թռչելով, երկու հազար տարի է մեզ հայհոյում էք եւ անարգում, ի՞նչ էք առաջացրել, ասացէք:

Եւ ովքե՞ր չեն անարգում, Աբրահամի եւ Մովսէսի աստուա՞ծ, բոլոր աստուածներից վեհը: Մարդկութեան տականքը՝ կաշառակեր պաշտօնեաները, գող գանձապետները, լրտեսները, արբշիռները, որդերը, աղբակոյտի ճանճերը, կոյանոցի սողունները: Արարածներ, որոնցից գեհենը պիտի գարշի եւ Կայէնը, զազրի: Գոռոզանում են իրենց խաչով, չեն ուզում հասկանալ, որ այդ խաչը մենք ենք կառուցել: Հալածում են մեզ մի մարդասէրի անունով եւ չեն ուզում հասկանալ, որ նա ինքն արեան գնով կռուել է հալածանքի դէմ: Ես հարցնում եմ, ո՞ր էին այդ քրիստոնեաները, երբ մենք պաշտում էինք իսկական աստծուն, երբ դաւանում էինք կրօններից բարձրագոյնը, երբ ունէինք իմաստուններ եւ մարգարէներ...:

Գլուխներ ենք տուել աշխարհին, որոնց միշտ պիտի երկրպագութիւն տաք: Ահա հենց այժմ, սկսուել է մի մեծ շարժում, որ պիտի տակնուվրայ անի մարդկութեան կեանքը: Ա՜ա, դուք կարծում էք, որ մենք վաճառականներ լինելով՝ իսկի բան չենք հասկանում սոցիալիզմից: Ո՞վ է նրա առաջին մարգարէն: Դարձեալ մի ՀՐԵԱՅ: Իսկ սիոնի՞զմը: Ա՜ա, այժմ այլեւս չէ՞ք ծաղրում, ով քրիստոնեաներ: Սպասէք, ամբարտաւաններ, եթէ հին Երուսաղէմը չգրաւենք, նորը կը կառուցենք...:

- Մի միլիառ չորս հարիւր միլիոն դրամագլուխ ունէինք Ա.Մ.Ն.ում եւ Անգլիայում,- մէջ մտաւ միւս հրեան,- թող այժմ էլ ասեն, թէ հրեան գծուծ է: Մենք կը ստիպենք ձեզ, կը ստիպենք, որ յարգէք մեզ»:

Ալեքսանտր Շիրվանզադէի «Ճհուտի Ականջը» նորավէպը գրուել է դարասկզբին, երբ Ցարական Ռուսաստանում սկսուել էր «հալածանք» հրեաների հանդէպ: Այդ տարիները՝ 1904-1913 թուականները, Ռուսաստանի տարածքի վրայ ապրող բազմահազար հրեաներ ընդունեցին հայ Լուսաւորչական կրօնը: Երեւոյթը աւելի ակնառու դարձաւ 1909-1913 թուականներին: Տէր Ջաւէն Ա. Քահանայ Արզումանեանի «Ազգապատում» գրքի Դ.

հատորի առաջին մասում կայ ընդարձակ հատուած նուիրուած հայադաւ հրեաներին:

«Թէեւ նման կրօնափոխութիւն մը աւելի անհատական բնոյթ կը կրէր, սակայն խորքին մէջ թելադրուած պէտք է ըլլար կեդրոնական իշխանութենէ մը, հաւանաբար սիոնական համաշխարհային կազմակերպութենէն»:

Փեթերպուրկ, Լւով, Քիեւ, Խարքով, Օտեսա, անգամ հեռաւոր Սամարղանտից, ուր հայերի հարեւանութեամբ մեծ թուով հրեաներ էին ապրում, նրանք բազմաթիւ խնդրագրերով դիմումներ են յղում հայ լուսաւորչական եկեղեցու ղեկավարներին հայադաւ դառնալու ցանկութեամբ: Այս բոլոր փաստերը մինչեւ հիմա էլ կարելի է գտնել եկեղեցու արխիւներում:

Համաձայն ռուսական կայսրութեան օրէնքների, Հայ եկեղեցին, Մայր Աթոռը ենթակայ էին ներքին գործերի նախարարութեան օտարադաւ համայնքների բաժանմունքին: Այդ բաժանմունքի թոյլտուութեամբ միայն հայ եկեղեցին կարգաւորում էր իր գործունէութիւնը:

Ստեփան Զօրեանը իր յուշերը սկսել է գրել 1930 թուականից: Ներածականում նա գրում է. *«...Նշանաւոր մարդկանց մասին գրելը որքան շնորհակալ գործ է, նոյնքան եւ դժուարին, գրել եմ միայն նրանց մասին, ովքեր իրենց գործի արժէքից բացի, բարոյական կերպարներ են, բարձր, առաքինութիւնների տէր են եւ քաղաքացիներ»:*

Նրա յուշերի գրքում կայ պատմութիւն Կարապետ Եզեանի մասին: Կարապետ Եզեանը ռուս պետութեան ցարական բարձրաստիճան չինովնիկ [պաշտօնեայ], պատմաբան եւ հայ պահպանողական գործիչ էր: Յայտնի իբր թունդ հակառակորդ յեղափոխական շարժումների...:

Այն օրից, երբ ցարական կառավարութիւնը առաջ է քաշում հայոց եկեղեցիների կալուածները գրաւելու խնդիրը՝ Խրիմեանը իր խորհրդականն է դարձնում ճեմարանի ուսուցիչներ բանաստեղծ Յովհաննէս Յովհաննիսեանին եւ իրաւագէտ Սիրական Տիգրանեանին: Ներքին գործերի նախարարութեան գրութիւնների բոլոր պատասխանները ուղարկում է սրանց օգնութեամբ, սրանց՝ իրաւական եւ ազգային սովորութիւնների

պատճառաբանութեամբ:

Բայց խնդիրը բարդանում է, նախարարութիւնը պահանջում է կալուածները - Խրիմեանը Սիրական Տիգրանեանին ուղարկում է Փեթերպուրկ՝ Կարապետ Եզեանից խորհուրդ հարցնելու, թէ ի՞նչ անել կամ ինչպէ՞ս վարուել: Մտածում է թէ Եզեանը, իբրեւ պետական խոշոր պաշտօնեայ եւ իբրեւ հայ, ցոյց կը տայ մի ցանկալի ելք:

Եզեանն, ի հարկէ, ծանօթ է լինում հարցի պատմութեանը. բայց երբ Տիգրանեանը նկարագրում է ժողովրդի ծանր տրամադրութիւնը եւ նախարարութեան պահանջի խստութիւնը, ծեր պաշտօնեան լսում է ու լռում: Լռում է երկար, ապա գլուխը բարձրացնում է մէկէն ու բացականչում.

- Հարկաւոր է ամէն կերպ դիմադրել...:

Ի հարկէ նրանք չգիտէին, որ Ցարին բնաւ էլ եկեղեցու հարստութիւնները չէր միայն անհրաժեշտ, նա խոստացել էր ոմանց «օգնել» որոշ թուով հրեաներ խառնուէին հայերին, որպէսզի ժամանակին բնաւ չձուլուած հայ տեսակի շարքերում ամրանային ու թափանցէին Կովկաս, ոչ թէ որպէս հրեաներ, այլ՝ հայ լուսաւորչականներ:

Երկար, ձգձգուած «բարձր մակարդակով արուած» ցարի հաշուարկները տուեցին ցանկալի արդիւնք: Խրիմեանը նախընտրեց այն օրերին թուացող չարիքի փոքրագոյնը, ի հարկէ չմոռանալով հայադաւանողներին հայացնել, գոնէ ո՛չ տիպական՝ հայկական տոհմիկ մականուններով: Ազգանունների ճնշող քանակը հազարամեակների ընթացքում գոյութիւն չեն ունեցել, նրանք ծնունդ են առել այդ տխրահռչակ տարիներին:

Երբ հրեաների հայադաւանութեան հարցը առաջացաւ, Էջմիածնի սինոտը եւ թեմակալ առաջնորդները ռուս պետութեան կարծիքը իմանալու մտադրութեամբ դիմեցին պետական պատկան բաժանմունքին: Հրեաները այդ տարիներին ապրում էին Նոր Նախիջեւանի, Պեսարապիայի, հարաւային Ռուսաստանի՝ Աստրախանի վարչական տարածքներում:

Ռուսաստանի պաշտօնական պատասխանը Խարուզինի ստորագրութեամբ 1910 թուականի շրջաբերականով յիշեցնում էր, զգուշացնելով Էջմիածնի սինոտին, որ այսպէս ասած

«հրէադաւանութիւնից քրիստոնէութեան անցնելը թելադրուած է ոչ թէ սէր ու հաւատը առ Քրիստոսը ու նրա ուսմունքը, այլ նիւթական այն իրաւունքները, որոնք օրէնքով ամրագրուած են քրիստոնէութիւնը ընդունած հրեաների համար»:

Նա պարտադրում էր հայ թեմական առաջնորդներին նախ համոզուել, որ հրեաները անկեղծ են, որի համար անհրաժեշտաբար նրանք պիտի ծանօթ լինէին հայ եկեղեցու ծէսերին, օրէնքներին, տիրապետէին հայերէն լեզուին: Ահա պաշտօնական նման ցուցմունքը իրագործելու մտադրութեամբ, սինոտը նոյն թուականի Դեկտեմբերին գրաւոր պարտադրեց հայ հոգեւոր թեմերի առաջնորդներին, որ տեղերում կազմակերպեն դասընթացքներ՝ դիմող հրեաներին հայերէն ու կրօնի ծէսերը սովորեցնելու նպատակով:

Ցարի ցանկութիւնը նման էր Քրիստոսին դատող Պիղատոսի վարքին, իրենք խոստացան, ո՛ւ մի կողմ քաշուեցին թեթեւակի ակնարկելով՝ դուք չսխալուէք...:

Այն հրեաները, ովքեր կը յանձնէին դասընթացքների շրջանակում աւարտական քննութիւնը, կը ստանային համապատասխան վկայական: Ահա հայերի գտած «հնարամիտ» լուծումը:

Վկայական ունեցող հրեաների դիմումները քննարկելուց յետոյ, այն ուղարկում էին Փեթերպուրկ՝ օտարադաւ եկեղեցիների բաժանմունք, որից դրական պատասխան ստանալով նոր միայն եկեղեցին սկսում էր «հայադաւ դարձածին» մկրտել, նրան տալով հայի «նկարագիր»:

Այս բազմաստիճան անցումներով հայացման գործընթացից ոգեւորուած Խարկովի թեմական առաջնորդ Ներսէս Արքեպիսկոպոս Խուդավերդեանի ցանկութիւնը՝ անգրագէտ ու աղքատ դասին առանց քննութեան «հայացնելու», բնականաբար ու բարեբախտաբար օտարադաւների վարչութիւնը մերժում է, քանզի «օրէնքը անգրագէտ մարդկանց համար բացառութիւն չի կազմում»: Այս նախակոտորածային թուականները մութ գաղտնիքներ են պարունակում: Չնայած առանձին մարդիկ մանրամասն տեղեկութիւններ են թողել կատարուած դէպքերից:

ՄԸՐՈՒԱՆ ՊՈՒՀԷՅՐԻ

ԹԷՈՏՈՐ ՀԵՐՑԷԼ ԵՒ ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՀԱՐՑԸ [*]

[*] Պաղեստինցի պատմաբան (մօր կողմէ հայ) Մըրուան Պուհէյրիի (1934-1986) «Հերցէլ Եւ Հայկական Հարցը» աշխատասիրութիւնը, անգլերէնով լոյս տեսած է «Ճըրնըլ Աֆ Փալեսթայն Սթատիզ» («Պաղեստինի Ուսումնասիրութեանց Հանդէս»)ի 1977-ի Աշնան համարին մէջ: Այս թարգմանութիւնը որ համառօտակի կատարած է Բժ. Ս. Քեշիշեան, լոյս տեսած է «Զարթօնք» օրաթերթի (Պէյրութ, Լիբանան) 2, 3, 4 եւ 5 Ապրիլ 1985-ի համարներուն մէջ:

Մըրուան Պուհէյրի

Բազմաթիւ գիրքեր ու մենագրութիւններ գրուած են սիոնական շարժման եւ անոր հիմնադիր դէմքերու մասին: Ասիկա յատկապէս կը վերաբերի սիոնիզմի հայր Թէոտոր Հերցէլին, որուն կեանքի եւ գործունէութեան յետին մանրամասնութիւնները յայտնի են քաղաքական գրականութեան:

Սակայն դիտաւորեալ անտեսուած է անոր կապը Հայկական Հարցին հետ, նախ եւրոպական հանրային կարծիքին վրայ իր ունեցած հակահայ ազդեցութիւնը՝ եւրոպական մամուլի միջոցով, եւ երկրորդ՝ Եւրոպայի հայ յեղափոխական կոմիտէներու հետապնդումը, որպէսզի անոնք ենթարկուին սուլթան Ապտուլ Համիտին:

Թէոտոր Հերցէլ իր այս գործունէութեան սկսած էր սիոնական առաջին համագումարէն առաջ, որ տեղի կ'ունենար Զուիցերիոյ Պազըլ (Պալ) քաղաքին մէջ, 1896-ին: Ասիկա շատ կարեւոր եւ յիշատակելի կէտ է այն իմաստով, որ Հերցէլի Հայկական Հարցով զբաղելու շրջանը համընկաւ այդ հարցի զարգացման անկիւնադարձային ճգնաժամային ժամանակաշրջանին, որ հայերու համար ունէր յեղափոխական եւ ազգային մեծ նշանակութիւն:

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՀԱՐՑԸ ՄԻՆՉԵՒ 1896 ԹՈՒԱԿԱՆԸ

Աշխարհագրականօրէն Հայաստան գտնուելով Սեւ եւ Կասպից ծովերու, Կովկասեան եւ Տաւրոսեան լեռնաշղթաներու միջեւ, ասպատակուած է հելէններու, հռոմէացիներու, բիւզանդացիներու, սելճուք-թաթարներու, մեմլուքներու, ռուսերու եւ օսմանցիներու կողմէ:

Հիմնուելով Պոլսոյ Հայոց Պատրիարքարանի 1882 թուականի մարդահամարին վրայ, հայերու թիւը Օսմանեան կայսրութեան մէջ կը հասնի 2,7 միլիոնի: Անոնք կեդրոնացած էին

անատոլեան 6 վիլայէթներուն մէջ, որոնք եւ կը նշուին իբրեւ հայկական 6 վիլայէթներ: Կար նաեւ խիտ ազգաբնակչութիւն Պոլսոյ, Իզմիրի, Երեւանի եւ Նախիջեւանի մէջ: Պարսկաստանի մէջ հայերու թիւը փոքր էր:

Հայկական Հարցը առաջին անգամ համաշխարհային մակարդակով կ'արծարծուի սուլթան Համիտի գահակալութեան տարիէն՝ 1876-էն սկսեալ: Ինչպէս բոլոր ազգային փոքրամասնութիւնները, որոնք մաս կը կազմեն քայքայուող բազմացեղ կայսրութիւններուն (օրինակ՝ Ռուսական, Հապսպուրկներու եւ Օսմանեան կայսրութիւնները), հայեր իրենց հարցի զարգացման կը սկսին 19-րդ դարուն՝ մշակութային լուսաւորութեամբ, ապա քաղաքական, որ զարգանալով կ'անցնի մշակութային ռոմանթիզմի, ապա քաղաքական ազգայնականութեան, հայկական շրջաններու ինքնավարութեան, եւ վերջապէս՝ հայկական ազատ պետութեան մը ստեղծման գաղափարներէն:

Ազգայնականութեան գաղափարը 1880-ական թուականներու կէսերէն եղած էր ժողովուրդին գլխաւոր հաւատալիքը: Մինչեւ այդ ժողովուրդին առաջնորդը եկեղեցին էր: Սակայն ժամանակի ընթացքին եւ արագ թափով կարելի եղաւ կազմել մշակութային միութիւններ, ազգային կազմակերպութիւններ, գաղտնի ընկերակցութիւններ եւ վերջապէս՝ քաղաքական կուսակցութիւններ:

Ա) Արմենական կուսակցութիւնը.- Կը հիմնուի 1885-ին, Վանի շրջանին մէջ, Մ. Փորթուգալեանի գաղափարական առաջնորդութեամբ:

Բ) Հնչակեան կուսակցութիւնը.- Կը հիմնուի Ժընեւ, 1887-ին, իբրեւ սոցիալիստ-յեղափոխական կուսակցութիւն, Աւետիս Նազարբէկեանի (Նազարբէկ) եւ Մարիամ Վարդանեանի կողմէ, որոնք 1896-ին Հերցէլի դիւանագիտական գործունէութեան թիրախն էին:

Գ) Դաշնակցութիւնը, որ յայտնի է նաեւ իբրեւ Հայ Յեղափոխական Դաշնակցութիւն, կը հիմնուի Թիֆլիս, 1890-ին, Ք. Միքայելեանի, Ռ. Զօրեանի եւ Ս. Զաւարեանի կողմէ: Այս կուսակցութիւնը իր գաղափարներով ազդուած էր ռուսական ժողովրդականութենէն [փոփիւլիզմ]:

Հայկական 6 վիլայէթներու եւ թրքական քաղաքներու մեջ եղած յեղափոխական գործունէութեան զուգահեռ, արտերկրի մէջ կային հայկական յատուկ յանձնախումբեր, որոնք իրենց դատի շուրջ կը հաւաքէին համակիրներ՝ արեւմտեան մտաւորականներու եւ քաղաքագէտներու մէջ: Այս կազմակերպութիւնները աշխարհի մամուլի մէջ կը մերկացնէին սուլթան Համիտը եւ անոր ճնշող քաղաքականութիւնը:

Արտերկրի մէջ հայեր կը գործակցէին բոլոր ընդդիմադիր խմբաւորումներուն՝ Երիտասարդ Թուրքերուն եւ մակեդոնացիներուն հետ, բազմաթիւ ընդհանրական կէտերու շուրջ: Այսպէսով Հայկական Հարցը 1870-էն ետք կը գրաւէր եւրոպացիներու ուշադրութիւնը: Հայկական յեղափոխական գործունէութիւնը տարածուած էր Թուրքիոյ, Ռուսիոյ, Արեւմտեան եւ Կեդրոնական Եւրոպայի մայրաքաղաքներուն մէջ:

Երկրորդ հարցը՝ հայ գիւղացի ազգաբնակչութեան պաշտպանութիւնն էր խաշնարած եւ յետամնաց քիւրտ ու չերքէզ յարձակումներէն, որ ըստ Իպն Խալտունի, կը դիտուի իբրեւ նստակեացի եւ խաշնարածի միջեւ պայքար (Լօու աֆ քանֆլիքք, Հակամարտութեան օրէնք): Սակայն անգլիացի պատմաբան-վերլուծող էտուըրտ Թէյլըր կը նշէ, որ այս հարցին մէջ կարեւոր են նաեւ էթնիք (ցեղային) եւ կրօնական ազդակները: Ան կը գրէ. *«Ապտուլ Համիտի կողմէ իսլամիզմի հրահրումը* [ճիհատ] *առաջնորդեց իր իշխանութեան ամենէն արիւնոտ հանգրուանին՝ հայկական ջարդերուն»:*

1891-էն սկսած Համիտ քրտական հրոսակախումբեր կազմելով (Համիտիէ) կը փորձէ ճնշել ու մաքրագործել ազգայնականութեան ոգին հրահրող հայ «անհանդարտները»: Ասիկա եւս փաստ է որ Համիտ հայերու դէմ կը մղէր կրօնական եւ ցեղային պատերազմ:

Հայկական Հարցի 3-րդ կարեւոր կողմը՝ եւրոպացիներու դիրքն էր Օսմանեան կայսրութեան նկատմամբ: Եւրոպացիները փոքրամասնութիւնները պաշտպանելու պատրուակով՝ կը միջամտէին Օսմանեան կայսրութեան ներքին գործերէն ներս եւ կը պահանջէին սուլթանէն բարենորոգումներ մտցնել իր միապետական վարչաձեւին մէջ:

Հայկական Հարցի աղիտալի ժողովներէն մէկը կ'ըլլայ Պերլինի համագումարը 1878-ին: Պատուիրակութիւն մը Խրիմեան Հայրիկի գլխաւորութեամբ կը ներկայանայ համագումարին եւ կը պահանջէ հսկայական ինքնավար Թրքահայաստան մը, ուր ներքին ապահովութեան ուժերը, ոստիկանները եւ ժանտարմները գտնուին հայերուն ձեռքը: Այս պահանջը նկատի չ'առնուիր, փոխարէն՝ մեծ պետութիւնները Օսմանեան կայսրութենէն կը պահանջեն բարենորոգումներ կատարել հայկական շրջաններուն մէջ եւ հայերը պաշտպանել քիւրտ եւ չերքէզ հրոսակախումբերու արշաւանքներէն ու պարբերաբար մեծ պետութիւնները տեղեկացնել կատարուածներուն մասին:

Հակառակ 6 պետութիւններու ճնշման, շատ աննշան բարենորոգումներ կը կատարուին Թրքահայաստանի մէջ: Մեծ պետութիւնները Պերլինի վեհաժողովին կու տան մարդկային, իտէալական երանգ՝ համաշխարհային հանրային կարծիքին առջեւ. սակայն իրականութեան մէջ՝ անոնք այս հարցը կ'օգտագործէին ընտրական նպատակներու համար, կ'ըսէր գերմանացի Պիսմարք 1883-ին:

1890 թուականին Հնչակ կուսակցութիւնը ցոյց մը կը կազմակերպէ Քում-Քափուի թաղամասէն մինչեւ Եըլտըզ պալատը՝ բարենորոգումներ պահանջելու, սակայն այդ ցոյցը եւս կը վերջանայ արիւնալի ընդհարումներով:

Միեւնոյն տարին Դաշնակ կուսակցութեան ռազմիկները Ռուսահայաստանէն կը թափանցեն Թուրքիա, յեղափոխական կայծ տալու Արեւելեան նահանգներուն: Այս փորձն ալ կը ձախողի թուրք ու ցարական Ռուսիոյ համաձայնութենէն ետք, որոնք միշտ ձգտած են ճնշել ու ճզմել հայ ազգային ազատագրական պայքարը: Այնուհետեւ այս երկու հակադիր թշնամի ուժերու սերտ գործակցութիւնը կ'ուժեղանայ հայերու դէմ:

Երեք տարի վերջ Հնչակները, այս անգամ աւելի կազմակերպուած ձեւով, ամբողջ հարաւային եւ արեւելեան նահանգները կ'ողողեն յեղափոխական թռուցիկներով, կոչ ուղղելով թուրքերուն տապալել համիտեան վարչակարգը:

1894-ին, երբ արդէն սրած էր Թուրքիոյ քաղաքական ներքին կեանքը, կը սկսի սասունցիներու ապստամբութիւնը,

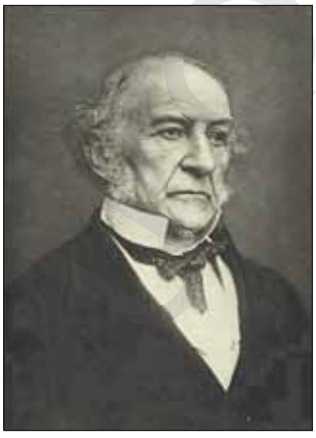
առաջնորդութեամբը փորձառու Հնչակեան յեղափոխականներու: Սասունցիները ուժեղ գրոհներ կը կատարեն թուրքերու դէմ, որուն պատճառով մեծ թիւով օսմանցի զինուորներ կը ներգրաւուին Սասունի պաշարման ժամանակ: Սասնոյ երկարատեւ պաշարումը կը վերջանալ երկկողմանի արիւնալի ջարդով եւ շրջանի հայկական գիւղերու հիմնայատակ կործանումով: Հարցի տարածման պատճառով համաշխարհային յանձնախումբ մը կը կազմուի՝ իրավիճակը քննելու համար: Այս անգամ եւս, ինչպէս միշտ, յանձնախումբին աշխատանքները կը խափանուին Բարձրագոյն Դրան կողմէ:

Յաջորդ տարին նմանօրինակ ապստամբութիւն մը կը ծագի Զէյթունի լեռներէն, որ նոյնպէս կը վերջանայ Եւրոպայի միջամտութեամբ: Հաշտութեան պայմանները այնպիսին էին, որ ո՛չ թուրքերուն եւ ո՛չ ալ հայերուն հաճելի կը թուին:

Նազարբէկի գլխաւորութեամբ ցոյց մը կը կազմակերպուի Պոլսոյ Պապ Ալի թաղամասին մէջ, ուր մանիֆէսթով [յայտարարութեամբ] մը կը դրուին երկու պահանջներ.

Ա) Ցոյց տալ օտար դեսպանատուներուն եւ բոլոր օտարներուն, որ ցոյցը խաղաղ է իր բնոյթով:

Բ) Ճնշում բանեցնել սուլթանին վրայ, որ հայկական շրջաններուն մէջ բարեփոխումներ կատարէ եւ Օսմանեան կայսրութեան բոլոր ազգերուն հաւասար քաղաքացիական իրաւունքներ տայ:

Կլատսթոն

Սակայն այս ցոյցը եւս կը վերջանայ արիւնահեղութեամբ:

Մինչեւ այս թուականները եւրոպական պետութիւնները շահադիտական կեցուածք ունէին Հայկական Հարցին նկատմամբ: Անգլիացի Սոլզպըրիին, որ կը յաջորդէր Կլատսթոնին, ունէր այն կարծիքը, որ Ցարական Ռուսիան գրաւէ Թուրքիոյ արեւելեան նահանգները, փոխարէն Անգլիան ինքզինք ազատ զգայ Եգիպտոսի, իսկ Ֆրանսան՝ Սուրիոյ մէջ:

Այս ծրագիրը չյաջողեցաւ.

Ա) Եւրոպական պետութիւններու անհամաձայնութեան պատճառով:

Բ) Ցարական Ռուսիոյ արտաքին գործոց նախարարը կը քաջալերէ եւ թիկունք կը կանգնի Բարձրագոյն Դրան մերժելու եւրոպական բարենորոգումներու առաջարկները:

Գ) Համիտ իր քաղաքական սուր հոտառութեամբ գիտէր, որ եւրոպական պետութիւններու միջեւ այս հարցով անհամաձայնութիւններ պիտի ծագին, որովհետեւ իրենց մտածելակերպը շահադիտական է եւ ոչ թէ մարդկային:

Դ) Հետագային Սոլզպըրին փոխելով իր քաղաքական մարտավարութիւնը, իր ճառերէն մէկուն մէջ կ'ըսէ. *«Աշխարհի մէջ ոչ մէկ նաւատորմ կրնայ բարձրանալ Տաւրոսեան լեռնաշղթան պաշտպան կանգնելու հայերուն»:*

Հայկական Հարցը աւելի լաւ հասկնալու համար կ'արժէ յիշել 1896-ի աննախընթաց դէպքերը: Վանի սահմանային շրջանին մէջ, հազուագիւտ գործակցութիւն մը կը սկսի երեք հայ յեղափոխական կուսակցութիւններուն միջեւ, պաշտպանելու Վան քաղաքը եւ շրջակայքը թուրք-քրտական յարձակումներէն: Այս արիւնալի դէպքերը կը պատահին Յունիս ամսուն:

Այս միջադէպը Հերցէլի համար յարմար առիթ կը նկատուի այցելելու Պոլիս եւ Համիտին առաջարկելու իր աջակցութիւնը Հայկական Հարցի վերաբերեալ:

Օգոստոսին Դաշնակ կուսակցութեան յեղափոխականները կը գրաւեն Պոլսոյ Օսմանեան Պետական դրամատունը: Սկիզբը յեղափոխականները համոզել չյաջողեցան, սակայն Բարձրագոյն Դրան համաձայնութեամբ եւ օտար դեսպանատուներու միջնորդութեամբ, համաձայնութիւն գոյացաւ յեղափոխականներուն հետ, անոնց գոհացում տալու եւ զանոնք ապահով երկրէն դուրս առաջնորդելու: Ասոր որպէս արդիւնք հակահայ ցոյցեր տեղի ունեցան եւ հայկական թաղամասերուն մէջ ինկան բազմաթիւ զոհեր:

Հնչակեաններու համար 1896 թուականը կ'ըլլայ ցաւալի տարի մը: Անհատական եւ գաղափարական պայքարները կուսակցութիւնը կը հասցնեն երկփեղկման աստիճանի, համա եւ

հակաանազարբէկեան ճակատներու: Նազարբէկի կողմնակիցները կը թեքին դէպի ծայրայեղ Սոցիալ-Դեմոկրատ դիրքերը, մինչ հակաանազարբէկեանները կը պահանջեն կուսակցութեան թեքումը դէպի ինքեկրալ [ամբողջական] ազգայնականութիւն: Այնուհետեւ խումբ մը հնչակներ, առաջնորդուելով Արփիար Արփիարեանի եւ Լեւոն Բաշալեանի կողմէ, կը կազմեն նոր կուսակցութիւն մը՝ Վերակազմեալ Հնչակեան Կուսակցութիւնը:

Քաղաքական վերիվայրումներու հետեւանքով ոչ միայն Հնչակ կուսակցութիւնը, այլեւ բոլոր կուսակցութիւնները այն ժամանակ անկարելի տեսան կազմելու միացեալ ճակատ մը: Իրենց հերթին հայ յեղափոխական կոմիտէները պանդխտութեան մէջ հիասթափութիւն ապրեցան մեծ տէրութիւններու մեքենայութիւններէն: Յեղափոխականները այնուհետեւ լայնածաւալ քարոզչութիւն կը ստեղծեն ամբողջ Եւրոպայի տարածքին վրայ, 1894-1897 թուականներու միջեւ հեղեղելով քաղաքական աշխարհը բազմաթիւ գիրքերով ու յօդուածներով, յատկապէս Անգլիոյ մէջ: Սակայն այս բոլորը շատ գէշ կ'անդրադառնան երկրի հայութեան վրայ, որովհետեւ կոմիտէները չունէին համապատասխան միջոցներ զինելու եւ պաշտպանելու քաղաքային, լեռնային եւ անատոլեան հովիտներու հայ ազգաբնակչութիւնը:

Ահա այսպիսի պարագաներու մէջ Հերցէլ, որ սկսած էր իր սիոնական շարժման ստեղծման նախնական աշխատանքներուն, կը հանդիպի Համիտի յատուկ պատուիրակ Նեւլինսքիի հետ, խանգարելու եւ ներգրաւելու հայկական յեղափոխական կոմիտէներու աշխատանքը: Այս բոլորին ի վարձատութիւն՝ ապագայի սիոնական շարժման ճանաչումը Պոլսոյ մէջ եւ ապա ստեղծուելիք պաղեստինեան հրէական պետութեան ընդունման հարցը:

ՀԵՐՑԷԼ, ՆԵՒԼԻՆՍՔԻ ԵՒ ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՀԱՐՑԸ

1895-էն առաջ ոչ մէկ նախանշան կար, որ վիեննացի լրագրող Թէոտոր Հերցէլ մտածած էր հրէական պետութեան մը ստեղծման մասին, Եւրոպայի մէջ տիրող հակասեմական մթնոլորտէն ազատելու համար հրեայ ժողովուրդը: Ընդհակա-

ռակը, ան միշտ ձուլումը նկատած է որպէս ցանկալի երեւոյթ: Սակայն բազմաթիւ քաղաքա-հոգեբանական պատճառներէ ելլելով, ան շեշտակի հոգեփոխութեան մը կ'ենթարկուի, մէկդի թողելով ձուլումի գաղափարները՝ ցանկալով ստեղծել հրէական կազմակերպութիւն մը Սիոնիզմ անուան տակ: Այսպիսի շեշտակի հոգեփոխութիւնները դիւրին բացատրելի չեն: Հոգեբան Փիթըր Լոուընպըրկ, Հերցէլի հոգեվերլուծական ուսումնասիրութեան մէջ կը գրէ. *«Սիոնիստ մեկնաբանները կը գրեն, թէ այս անցումը տեղի ունեցաւ Փարիզի մէջ. հակահրէական Տրէյֆուսին հարցէն ետք, սակայն ես կը կարծեմ, որ Հերցէլ իր ամբողջ էութեամբ կ'ուզէր հրեաներուն փրկիչ Մեսիան եւ քաղաքական առաջնորդը ըլլալ»:* Շատ ցայտուն օրինակ կրնայ ծառայել Հերցէլի գրութիւնը իր օրագիրին մէջ, երբ նոր սկսած էր քաղաքական գործունէութեան. *«Ես ժողովուրդիս առաջնորդը պիտի ըլլամ»:* Այս թուականէն սկսած Հերցէլ կը մտնէ Եւրոպայի մեծերու քաղաքական դէպքերով շիկացած մթնոլորտին մէջ, իրականացնելու հրէական ազգային պետութեան գաղափարը:

1895 թ. Յունիս ամսուան ընթացքին Հերցէլ տքնաջան փորձեր կը կատարէ ապահովելու հրեայ հռչակաւոր լրագրող Պարոն Մորիս տը Հիրշի եւ հանգստեան կոչուած երկաթեայ Պիսմարքին աջակցութիւնը, սակայն այս բոլորը կը մնան անպատասխան: Միեւնոյն ժամանակ Հերցէլ կը գրէ երկար ուսումնասիրութիւն մը՝ «Նամակ Ռուչիլտներուն», որ հետագային կը դառնայ կորիզը իր յայտնի «Տէր Ժիւտընսթաթ» (Հրէական Պետութիւն) քաղաքական գրութեան:

Պիսմարք

Հերցէլի 1895 թուականի Փարիզի ճամբորդութիւնը կ'ըլլայ ապարդիւն, քանի որ ան չի կրնար սիրաշահիլ ֆրանսահպատակ հրեայ կղերական ու քաղաքական առաջնորդները: Մաքս Նորտօ անունով հրեայ մը սակայն, կ'առաջարկէ որ իր քաղաքական գոր-

ծուկէութեան կեդրոնը Լոնտոն քաղաքը ըլլէ, ուր կան ազդեցիկ քաղաքական, ֆինանսական եւ մամուլի հրեայ գործիչներ:

Վիլհելմ Բ. կայսրը օսմանեան զինուորական տարազով

Իրապէս որ Հերցէլի ընդունելութիւնը Լոնտոնի մէջ կ'ըլլայ աւելի ջերմ՝ քան Փարիզի մէջ: Իզրայէլ Զանկուիլ կոչուած հասարակական գործիչ հրեան զինք կը ծանօթացնէ ազդեցիկ շրջանակներու բազմաթիւ ներկայացուցիչներուն: Ասոնց միջոցով Հերցէլ կ'ուզէր հասնիլ Քայզեր Վիլհելմ Բ.ին: Քայզերի հետ հանդիպման ժամանակ Հերցէլ պիտի խնդրէր որ ան սուլթանին համոզէր, որպէսզի հրեաներուն տրուի ռոտեզիական ձեւով փաստաթուղթ մը, որ պիտի օգնէր հրեաներու տեղաւորման Պաղեստինի մէջ:

3 Մայիս 1896-ին Տիոնիս Ռոզենֆելտ հրեան՝ «Օսմանիսչէ Փոսթ» թերթի խմբագիրը կ'այցելէ Հերցէլին Պուտափեշտի մէջ եւ անոր կ'առաջարկէ դառնալ իր միջնորդը սուլթանին քով: Ռոզենֆելտ վստահ էր, որ սուլթանէն կրնար հանդիպում մը կորզել, քանի որ Թուրքիոյ քաղաքական ու յատկապէս ֆինանսական վիճակը շատ գէշ կացութեան մէջ էր:

Հերցէլի յաջորդ այցելուն էր լեհ քաղաքական պատեհապաշտ Նեւլինսքին, որ անկարող ըլլալով ծառայել իր ազգին, բազմադիմակ լրտես էր եւ գործակից շարք մը պետութիւններու, ինչպէս նաեւ սուլթանին:

Հերցէլ այս հանդիպման կապակցութեամբ 7 Մայիս 1896-ի երեկոյեան հանդիպման մասին իր օրագիրին մէջ կը գրէ Հետեւեալը. *«Նեւլինսքին քովս եկաւ իրեն հեռաձայնելէս ետք: Մի քանի խօսքով զինք տեղեակ պահեցի վերջին նորութիւններուն: Ան ինծի ըսաւ թէ կարդացած է իմ ուսումնասիրութիւնս եւ ճամբորդելով Պոլիս՝ հարցը քննած է սուլթանին հետ: Սուլթանը բացարձակապէս մերժած է յանձնել Երուսաղէմը,*

բացատրելով որ «Օմարի մզկիթը միշտ պէտք է մնայ մուսուլմաններուն ձեռքը»: Այդ հարցը կարելի է շրջանցել, ըսի, միջազգայնացնելով Երուսաղէմ քաղաքը, որպէսզի ան պատկանելով ոչ մէկուն՝ սակայն միեւնոյն ժամանակ պատկանի բոլորին, բոլոր հաւատացեալներուն: Կարելի է սուլթանը սիրաշահիլ Հայկական Հարցի ճամբով անոր թիկունք կանգնելով:

Նելիւնքին սուլթանին կողմէ գործուղման պիտի ուղարկուէր տեսակցելու Պրիւքսէլի, Փարիզի եւ Լոնտոնի հայ կոմիտէներու հետ: Ան պիտի համոզէր հայերը որ հնազանդին սուլթանին եւ սուլթանը «ինքնակամօրէն» ու ոչ թէ մեծ պետութիւններու ճնշման տակ, պիտի կատարէր բարեռորոգումներ: Նելիւնքին ինծմէ խնդրեց, որ այս գործին յաջողութեան համար Եւրոպայէն հրէական լոպպին օգնէ իրեն, իսկ ինք այն ժամանակ ցոյց կու տայ սուլթանին հրեաներուն մեծ դերը Հայկական Հարցի լուծման մէջ: Ասիկա հաճելի պիտի թուէր սուլթանին: Նելիւնքիի առաջարկը խելացի թուաց ինծի եւ ես թելադրեցի որ մենք պիտի օգնենք սուլթանին այդ հարցով, պայմանաւ որ վստահ ըլլանք թէ իրմէ փոխ-օգուտ կը քաղենք հրէական հայրենիքի հարցի լուծման համար:

Նելիւնքին ինծի ըսաւ, թէ հայկական յեղափոխական կոմիտէներէն եթէ կարողանայինք մէկ ամսուայ զինադադար պահանջել (հայեր ցոյց պիտի կազմակերպէին Յուլիս ամսուն), ապա այդ միջոցով կրնանք խօսակցիլ սուլթանին հետ: Նելիւնքի խօսակցութեան ընթացքին կարեւոր պահանջքներ ունէր: Ես դրամական հարցերու հետ կապ չունիմ՝ ըսի իրեն եւ քեզի կը խոստանամ որ այդ մասին կը խօսիմ մեր մեծահարուստներուն հետ»:

Հերցէլ կ'որոշէ Նելիւնքին Լոնտոն ուղարկել իսկ ինք կը մնայ Վիեննա՝ հարցը այդ տեղէն ղեկավարելու:

ՄԱՅԻՍ 1896

Հարցին տենդագին հետապնդման ժամանակ Հերցէլ կը խնդրէ Ս. Քլաչքոյէն («Տէր Ժիւտընսթաթ»ի ռուսերէն թարգմանիչէն), որ Ալահվերտեանը՝ Թիֆլիսի Կոմիտէի առաջնորդը, զինք ծանօթացնէ Լոնտոնի հայ յեղափոխականներուն հետ:

Մայիս 15-ի նամակին մէջ, Հերցէլ Նեւլինսքիին կը տեղեկացնէ, որ «բարեկամներ» արդէն սկսած են կապեր հաստատել Լորտ Սոլզպըրիին եւ Լոնտոնի հայ առաջնորդներուն հետ: Նամակին մէջ Հերցէլ խորհուրդ կու տայ Նեւլինսքիին ըսելով. *«Դուն պէտք է յաղթահարես հայերուն անվստահութիւնը մեզի հանդէպ, որովհետեւ անոնք կը կարծեն, որ մենք պիտի «սառեցնենք» իրենց դատը: Ինծի հասած լուրերուն համաձայն յոյս մը կայ հայերէն ստանալու մէկ ամիս զինադադարի խոստումը՝ առանց որեւէ նախապայմանի»:*

Երկկողմանի նամակագրութիւններէն կ'երեւի թէ Լոնտոնի մէջ Նեւլինսքիի յաջողութիւնները շատ դանդաղ կ'ընթանան: Նեւլինսքիին մեծ փափաք ունէր ընդունելու Լորտ Սոլզպըրիին կողմէ եւ անոր միջոցով հասնելու սուլթանին թշնամի անգլիական մամուլի ազդեցիկ շրջանակներուն, ինչպէս օրինակ՝ «Տէյլի Թելեկրաֆ»ի արտօնատէր Սըր Էտուըրտ Լովսընին, այսինքն՝ հրեայ յայտնի քաղաքական գործիչ Ժոզէֆ Մոզէս Լեւիի որդիին հետ:

Հերցէլ սակայն աւելի կարեւոր կը նկատէ, որ Նեւլինսքին իր գործունէութիւնը սկսի Լիւսիէն Ուոլֆի հետ, որ հռչակաւոր լրագրող մըն էր:

Թէեւ Լիւսիէն Ուոլֆ հրատարակած էր «Սիոնական Վտանգ» յօդուածը, սակայն ի վերջոյ կը համաձայնի Հերցէլին տալ պէտք եղած օգնութիւնը: Ստորեւ կը ներկայացնենք Նեւլինսքիին միջոցով ուղղուած նամակ մը Լ. Ուոլֆին. *«Մեր նպատակը պէտք է ըլլայ հետապնդել հայ կոմիտէները, որպէսզի մօտեցում ցոյց տան սուլթանին: Հայերը պէտք է հաշուի առնեն սուլթանին ծանր վիճակը: Մեր հիմնական նպատակը պէտք է ըլլայ համաձայնութեան գալ սուլթանին հետ միայն, առանց այդ հարցը արծարծելու իր նախարարներուն եւ օտար դիւանագէտներուն առջեւ, որոնք անցեալին ամէն ինչ աւրեցին»:*

Ուրիշ նամակ մը, 22 Մայիս 1896 թուակիր, կը տրուի Նեւլինսքիին՝ յանձնելու յայտնի հրեայ քաղաքական գործիչ Սոլոմոն Ժ. Սոլոմոնին, ուր սիոնիզմի ղեկավարը կը գրէ. *«Ես քեզի կ'առաջարկեմ որ խօսիս Լիւսիէն Ուոլֆի հետ եւ տեսնես թէ մեր ընկերները ի՞նչ կրնան ընել այդ հարցով: Հայերը պէտք է գիտ-*

նան, որ մեր այս հարցով զբաղիլը հիմնուած է մեր ազգային շահերուն վրայ: Պէտք է անուղղակիօրէն կասեցնել Հայկական Հարցին փրոփականտը անգլիական թերթերուն մէջ: Պր. Լ. Ուոլֆ որեւէ դժուարութիւն պիտի չունենայ հասկնալու այս հարցը եւ կը յուսամ որ կարելիութեան սահմաններուն մէջ օգնէ մեզի: Մեր նպատակը ներգրաւել է հայկական կոմիտէներու գործունէութիւնը, որոնք կը մտածեն նորոգել պայքարը յաջորդ Յուլիսին, հասնելու զինադադարի մինչեւ Օգոստոս ամիսը: Զինադադար կ'ըսեմ եւ ոչ թէ խաղաղութիւն, որովհետեւ այդ ընթացքին մենք կրնանք կապ հաստատել սուլթանին հետ եւ իրմէ ստանալ որոշ զիջումներ: Հասկնալի է, Պր. Ուոլֆ, որ ձեր եւ մեր Լոնտոնի բարեկամներուն վրայ կը դնեմ իմ վստահութիւնս: Մենք պէտք է գործի անցնինք առանց ձգձգումներու»:

Նեւլինսքին Լոնտոնի մէջ չկարողանալով հանդիպիլ Լորտ Սոլզպըրիին, Մայիս 26-ին Հերցէլէն հրահանգ կը ստանայ անմիջապէս մեկնիլ Պոլիս՝ հանդիպում մը կարգադրելու Բարձրագոյն Դրան հետ:

ՅՈՒՆԻՍ 1896, ՊՈԼԻՍ ԱՅՑԵԼՈՒԹԻՒՆ

1896 Յունիսի 15-ին Հերցէլ Արեւելեան շոգեկառքով կ'ուղղուի Պոլիս՝ իրեն հետ տանելով սնտուկներով օսմանեան ապարանքին վայել ամենաբարձրորակ պտուղներ:

Պոլիս առաջին հանդիպումը կ'ըլլայ սուլթանի առաջին քարտուղար Իզզէթ պէյին հետ: Հերցէլ Նեւլինսքիի ներկայութեամբ սուլթանական միջնորդին կ'առաջարկէ անմիջապէս վճարել երկու միլիոն անգլիական ոսկի, իսկ մնացած 18 միլիոն ոսկիով փակել թրքական կառավարութեան արտաքին պարտքերը: Այս գաղափարին խիստ թշնամական կեցուածք կ'ունենայ առաջին քարտուղարը եւ կ'արգիլէ Նեւլինսքիին մուտքը հիւանդ սուլթանին մօտ:

Այնուհետեւ ճաշելէ ետք, պալատական պարտէզին մէջ Հերցէլ կը հանդիպի Մեծ Վեզիրի որդի՝ Ճեւիտ պէյին: Հերցէլ իր օրատետրին մէջ կը գրէ հետեւեալը. *«Նստեցանք շքեղ պալատական պարտէզին մէջ, հեռուէն կը լսուէր օփերէթի մը անոյշ երաժշտութիւնը: Պաղեստինեան ծրագիրս ներկայացուցի Ճե-*

ւիտ պէյհն: Անոր հիմնական առարկութիւնը Երուսաղէմի սրբատեղիներն էին: Ան աւելցուց որ Երուսաղէմը բոլոր պարագաներուն պէտք է մնայ քրքական իշխանութեան տակ: Ես առաջարկեցի պէյհն, որ սրբատեղիները միջազգայնանան, այսինքն պատկանին ոչ մէկուն, սակայն միեւնոյն ժամանակ բոլոր հաւատացեալներուն»:

Յաջորդ օրը Հերցէլ կը հանդիպի Մեծ վեզիրին: *«Պաղեստին մեծ հողամաս է, ո՞ր մասը ունիք ձեր մտքին մէջ»,* կ'ըսէ վեզիրը: Հերցէլ կը պատասխանէ. *«Այդ կախում ունի մեր ձեզի տալիք օգուտներէն: Աւելի մեծ հողամասերուն համար մենք պիտի կատարենք աւելի մեծ զոհողութիւններ»:* Երբ Մեծ վեզիրը կը պահանջէ Հերցէլէն մանրամասնել այս գաղափարը, Հերցէլ կը մերժէ ըսելով՝ թէ այդ մասը կարելի է յայտնել միայն սուլթանին: Եթէ պայմանականօրէն գաղափարը ընդունուի, Սըր Սամուէլ Մոնթակուի պիտի ներկայացնէ Սիոնական շարժման ֆինանսական ծրագիրը:

Սուլթանը Նեւլինսքիի միջոցով Հերցէլին կը հաղորդէ ծրագիրին ամբողջական մերժման մասին՝ ըսելով. *«Եթէ Հերցէլ այնքան քու բարեկամդ է, որքան դուն ինծի, ապա իրեն խորհուրդ տուր, որ այլեւս այս հարցով որեւէ քայլ չառնէ: Ես չեմ կրնար նոյնիսկ մէկ ոտք հող ծախել, որովհետեւ ան ինծի չի պատկանիր, այլ կը պատկանի ժողովուրդիս: Ժողովուրդս կանգնեց այս կայսրութիւնը իր արեան գնով եւ անոր հողը պարարտացուց իր կարմիր արեամբ: Եթէ որեւէ մէկը փորձուի զայն գրաւել մեզմէ, մենք նորէն զայն պիտի ծածկենք մեր արիւնով: Թրքական կայսրութիւնը ինծի չի պատկանիր, այլ թուրք ժողովուրդին: Ես չեմ կրնար կայսրութենէն որեւէ կտոր փրցնել: Թող հրեաները իրենց պահեն միլիառները: Ես չեմ թոյլատրեր որ կայսրութեան հերձում կատարուի»:*

Հերցէլ չյուսահատելով Նեւլինսքիին կը թելադրէ նորէն դիմել Փատիշահին՝ Հերցէլին հանդիպում մը շնորհելու:

Յունուար 21-ին Հերցէլ նորէն կը մերժուի ընդունուիլ սուլթանին կողմէ: Այս առիթով Հերցէլ իր օրատետրին մէջ կը գրէ հետեւեալը. *«Ապտուլ Համիտ չի կրնար եւ չ'ուզեր զիս ընդունիլ իբրեւ լրագրող, որովհետեւ դեռ յիշողութեան մէջ է*

«Նէօ Ֆրայ Փրէս»ի մէջ գրուած յօդուածը, որ ամենախիստ յարձակումը կը գործէր Համիտի անձին վրայ: Մինչ այդ թերեւս յօդուածը ամենածանրն էր անգլիական եւ հայկական թերթերուն մէջ հրատարակուածներէն»:

Այս բոլորը կը պատահէին Յունիս 21-ին: Մէկ շաբաթ ետք Հերցէլ Նեւլինսքիին կ'առաջարկէ հետեւեալը. *«Եթէ նոյնիսկ սուլթանը չուզէ զիս ընդունիլ, սակայն թող շքանշան մը տայ ինծի, որ շատ պիտի նպաստէ հետագայ գործունէութեանս, յատկապէս հրեայ ազգակիցներուս մօտ, երբ տեսնեն ինծի շնորհուած այս մեծ պարգեւը»:*

Օսմանեան մայրաքաղաքէն բաժնուելէ առաջ Նեւլինսքի ձեռքի պայուսակէն կը հանէ փոքրիկ տուփ մը եւ Հերցէլին կը յանձնէ «Հրամանատարական շքանշան» «Մեճիտիէ»ի կարգի, աւելցնելով որ Փատիշահը իրմէ կ'ակնկալէ որ հայկական եւ դրամական օգնութեան հարցերը լուծէ:

Մետալակիր Հերցէլ այժմ ինքնավստահ՝ պատրաստ է հանդիպելու Լոնտոնի իր ազգակից բարեկամներուն հետ:

1896 ՅՈՒԼԻՍ, ԼՈՆՏՈՆ. ՀԵՐՑԷԼԻ ՀԱՆԴԻՊՈՒՄԸ ՆԱԶԱՐԲԷԿԵԱՆԻ ՀԵՏ

Հայկական Հարցի նկատմամբ սիոնական դիւանագիտութեան յաջորդ քայլը բծախնդրօրէն ծրագիր մը մշակելն էր: Ըստ Նեւլինսքիի, յաջողութեան մեծ յոյսեր կային, եթէ՝

Ա) Կարելի ըլլար հայերը հանդարտեցնել:

Բ) Կարելի ըլլար երկու միլիոն անգլիական ոսկի ապահովել:

Գ) Պատասխան նամակ մը ստանային Պիսմարքէն:

Սկզբնական շրջանին Հերցէլին թուաց որ աշխարհի ճարտարարուեստի կեդրոն Լոնտոնի մէջ դիւրին պիտի ըլլար դրամ հայթայթել, յատկապէս որ այստեղ կը գտնուի հրէական «Հըրշ» հաստատութիւնը, որ իր տրամադրութեան տակ 10 միլիոն անգլիական ոսկի ունի: Կը կարծէր նաեւ, որ անգլիահպատակ հարուստ հրեաներ անմիջապէս կը հետաքրքրուին իր պաղեստինեան ծրագիրներով:

Լոնտոն կեդրոնն էր նաեւ հայ յեղափոխականներուն,

Մարօ Նազարբէկեան

Աւետիս Նազարբէկեան

յատկապէս Նազարբէկեանին եւ Հնչակեաններուն:

Յուլիս 2-ին Հերցէլ կը հանդիպի Ալահվերտեանին եւ կ'առաջարկէ, որ միջնորդի դեր խաղայ հայերու եւ սուլթանին միջեւ: Հերցէլ այդ հանդիպման մասին կը գրէր հետեւեալը. *«Մեր հանդիպման ժամանակ կ'երեւար, որ Ալահվերտեան չէր վստահեր ինծի: Սակայն մենք ժողովի վերջին համաձայնեցանք, որ հայ եւ օտար շրջանակներու մէջ ես ներկայացուիմ իբրեւ բարեկամ»:* Թարգմանութիւնը կը կատարէր Քլաչքոն:

Յաջորդ օր Հերցէլ շոգեկառքով կ'երթայ Պրիւքսել եւ Օսթենտ, ուրկէ Յուլիս 4-ին կը հասնի Լոնտոն, յոյս ունենալով հիմնել «Հրէական կազմակերպութիւն»ը, որ պիտի դառնար սիոնական շարժման քաղաքական դէմքը: Այս բոլորը կարելի էր յաջողցնել մաքսավէականներուն [հրէական շարժում մըն է, որ իր անունը առած է հրեայ ռազմիկներու խումբէ մը, որոնք սելեւկեան կայսրութեան դէմ ըմբոստանալով ձեռք ձգած են Հրէաստանը եւ հիմնած Հասմոնեան տոհմը 167 թուականին մ.թ.ա.], մամուլի մէջ աշխատող բարեկամներուն ու հրեայ քաղաքագէտներու եւ ճարտարարուեստի մարդոց միջոցով:

Հանդիպելով Ուոլֆին ու Իսրայէլ Զանկուիլին, Հերցէլ կը գրէ օրագիրին մէջ. *«Վերջին մի քանի օրերու ընթացքին տեղական թերթերը սկսած են «աղմուկ հանել»»:* Ան կը խնդրէ Լիւսիէն Ուոլֆէն, որ յօդուածաշարքով մը «պաղեցնէ» հայկական փրո-

Լիւսիէն Ուոլֆ

Իգրայէլ Զանկուիլ

փականտը: Այնուհետեւ կը շարունակէ գրել. *«Թուրքերը ֆինանսաւորելու եւ Հայկական Հարցին լուծման նախնական աշխատանքները կ'ընթանան յաջողութեամբ»:*

Այնուհետեւ Հերցէլ բազմաթիւ տեսակցութիւններ կ'ունենայ անգլիացի բարձրաստիճան ղեկավարներու հետ, անոնց առաջարկելով, որ ինք կրնայ Անգլիոյ եւ Թուրքիոյ միջեւ եղած «քաղաքական պաղութիւնը» վերացնել:

Սիոնիստ ղեկավարին յաջորդ քայլը կ'ըլլայ Լոնտոնի Հայ յեղափոխականներու հետ ուղղակի տեսակցութիւնը: Յուլիս 11-ին ան կը հանդիպի լրագրող Ռափոփորթին, որ հայ յեղափոխականներու հետ լաւ յարաբերութիւններու մէջ էր, յատկապէս Հնչակեան ղեկավար Նազարբէկեանի հետ:

Երկու օր ետք տեղի կ'ունենայ Հերցէլ-Նազարբէկեան հանդիպումը: Այս հանդիպումը ան կը նկարագրէ հետեւեալ ձեւով. *«Տունը աղմկոտ էր. երկրորդ կարգի, միջին դասակարգի կահկարասիով, ժամանակ առ ժամանակ վայրի հայկական դէմքեր կ'երեւան դրան ճեղքէն: Այս մարդիկ գաղթականներ են, որոնք ապաստան գտած են այստեղ:*

Ռուս Ռափոփորթ զիս ներկայացուց Տիկ. Նազարբէկեանին (ամուսինը տունը չէր): Տիկ. Նազարբէկեանէն խնդրեցի, որ ուտելու բան մը տայ, քանի որ չեմ ճաշած: Տիկինը ոչ բարեկամական ժեսթով մը առջեւս կտոր մը միս դրաւ: Նազարբէկեան մտաւ տուն: Հանճարի մը տեսք ունէր ան, Քարթիէ

Լաթէնի բնակիչները յիշեցնող, սեւ մօրուքով եւ դալուկ դէմքով: Նազարբէկեան ըսաւ, թէ չի վստահիր սուլթանին խոստումներուն եւ նախքան Համիտին հետ համաձայնիլը, երաշխաւորութիւններ կը պահանջէ: Նազարբէկեանի քաղաքական գաղափարները խառնաշփոթ են. եւրոպական քաղաքականութեան մասին իր պատկերացումները մանկական: Ինչպէս կ'երեւի, իր խօսքը լսելի է Հայաստանի իր խեղճ ժողովուրդին կողմէ, որ անօգնական է եւ ջարդի կ'ենթարկուի: Ան Լոնտոնի մէջ կ'ապրի հանգիստ պայմաններու մէջ: Երբ Նազարբէկեանին հարցուցի թէ այս բոլորէն ո՞վ կ'օգտուի՝ Անգլիա՞ն թէ Ռուսիան, ան պատասխանեց, թէ այդ բանը զինք չի հետաքրքրեր, այլ ինք կը պայքարի թուրքերու դէմ: Խոստացայ Նազարբէկեանին խօսիլ սուլթանին հետ՝ կեցնելու համար ջարդերն ու նոր ձերբակալութիւնները: Ասիկա ըրի իբրեւ բարեկամական ժեսթ»:

ԵԶՐԱԿԱՑՈՒԹԻՒՆ

Հետագայ ամիսներուն Հայկական Հարցը կը կորսնցնէ իր փայլքն ու անյետաձգելիութիւնը Եւրոպայի քաղաքական եւ մամլոյ ազդեցիկ շրջանակներուն մէջ: Քաղաքագէտներու ուշադրութիւնը կը շեղի Պալքաններ, ուր 1897-ի Ապրիլին կը պայթի յոյն-թրքական պատերազմը:

Հերցէլ անմիջապէս կ'անցնի գործի: Ան հսկայական գումարներ, կամաւորներ եւ բժիշկներ կ'ուղարկէ թրքական ճակատ: Գաղտնի նամակ մը կը գրէ Վիեննայի թուրք դեսպանին, ըսելով թէ Հրէական Շարժումը կ'ուզէ այս առիթով իր նուիրուածութիւնը ցոյց տալ Թուրքիոյ հանդէպ: Այսպիսով Հայկական Հարցը կը նետուի երկրորդ փլանի վրայ, այնուհետեւ սիոնական շարժման դիւանագիտութեան թափը կ'ուժեղանայ:

Փատիշահին պահանջով, Հերցէլ 1896-ի ամբողջ երեք ամսուան շրջանին տենդագին կը հետապնդէ Եւրոպայի հայ յեղափոխական կազմակերպութիւնները, սակայն չի կրնար թափանցել եւ ճեղք յառաջացնել անոնց մէջ: Այս հարցով ան ոչ մէկ յաջողութիւն կ'արձանագրէ: Սակայն, այնուամենայնիւ, իր անձին շուրջ կը ստեղծէ պատկառանք, կրնայ իր ձեռքը ունենալ ուժ, որ յարաճուն ձեւով մեծնալով, քաղաքագէտներն ու

լրագրողները կ’օգտագործէ իր նպատակակէտին հասնելու համար:

Վերջացնելով, Հերցէլ մաքապէականներու նախագահին կը գրէր հետեւեալը. *«Հայեր պէտք չէ գիտնան, որ մեր գործունէութիւնը եւ մասնակցութիւնը այս պատերազմին՝ կը բխի մեր ազգային շահերէն»:*

Ահա այս է համառօտակի ուրուագիծը Հերցէլին եւ սիոնիզմի հակահայկական աշխատանքին: Ապագային նոր արխիւներու բացայայտումով աւելի եւս կարելի կ’ըլլայ հասկնալ այն բազմադիմակ բարդ դերը՝ զոր սիոնիզմը խաղաց Հայկական Հարցին ի վնաս:

ՍՓՀՐՊ

ՃՈՆ ԿԻՐԱԿՈՍԵԱՆ

ԵՐԻՏԹՈՒՐՔԵՐԸ ՊԵՏԱԿԱՆ ԻՇԽԱՆՈՒԹԵԱՆ ԳԼՈՒԽ 1908-1914 ԹԹ. [*]

[*] Կը վերահրատարակենք հայրենի հանգուցեալ դիւանագէտ, պատմաբան Փրոֆ. Ճոն Կիրակոսեանի «Երիտթուրքերը Պատմութեան Դատաստանի Առաջ» (Երեւան, 1982) աշխատութեան չորրորդ գլուխի վերջին երկու բաժինները, էջ 228-245, ուր կը բացայայտուի սիոնիստներու ժխտական դերը մեր ազգին դէմ:

Ճոն Կիրակոսեան

Քանի որ խօսք բացուեց Երիտթուրք-սիոնիստական առնչութիւնների մասին, փորձենք ընթերցողին համառօտակի պատկերացում տալ այն ժամանակուայ թուրքական իրականութեան, երիտթուրքական շարժման մէջ սիոնիստների խաղացած դերի մասին, յիշեցնենք որոշ կարեւոր եղելութիւններ:

Սկսած 19-րդ դարի 90-ական թուականներից Օսմանեան կայսրութեան քաղաքական կեանքի հարցերում, սուլթան Համիտ Բ.ի իրականացրած հակահայկական քաղաքականութեան մէջ սիոնիստները արդէն որոշ դեր էին խաղում: Սիոնիստ պարագլուխները փորձում էին բոլոր հնարաւոր միջոցներն օգտագործել սեփական ծրագրերի իրականացման համար: Նրանք փորձում էին օգտուել նաեւ հայկական հարցից, նրա շուրջը ծաւալուած միջազգային ախոյեանութիւնից:

Արդէն այն ժամանակ հայ-թուրքական առնչութիւնների, հայ կուսակցական գործիչների ու Երիտթուրքերի միջեւ եղած փոխյարաբերութիւնների մէջ նոյնպէս զգալի էր սիոնիստների դերը: Սիոնիստների պարագլուխները գործնական քայլեր արեցին սուլթան Աբդուլ Համիտ Բ.ի միջոցով հրէական օճախ ստեղծելու Պաղեստինում, հրեաների հին հայրենիքը վերականգնելու ուղղութեամբ: Բուն Օսմանեան կայսրութիւնում հրեաների թիւը 500 հազարից չէր անցնում [42, էջ 193]: Հրեաների համայնքը աքթիւ դեր էր խաղում Օսմանեան կայսրութեան տնտեսական, հասարակական-քաղաքական կեանքում, Կ. Պոլսում, Իզմիրում, Սելանիկում եւ այլ առափնեայ քաղաքներում, առեւտրի, պանքային [դրամատնային] գործի, ֆինանսների, նաեւ արդիւնաբերութեան ասպարէզում:

19-րդի դարավերջին, երբ սիոնիզմը ձեռք բերեց որոշակի կազմակերպուածութիւն, տարածուեց ու հասաւ ինքնահաստատման, նրա առաջնահերթ խնդիրներից մէկը սուլթանի տիրապետութեան տակ գտնուած Երուսաղէմի հողերի վրայ հրէական հայրենիքի վերաւուաճման, հրէական պետականութեան վերականգնման հարցն էր: Ահա թէ ինչու պատահական չէր, որ սիոնիստները կապերի մէջ մտան ինչպէս սուլթան Համիտ Բ.ի հետ, այնպէս եւ թրքական պետութեան հետագայ կառավարմանը յաւակնած Երիտթուրքերի հետ: Երիտթուրքական շարժումը դեռ խանճարուրի մէջ արդէն հրեայ երկրպագուներ, հովանաւորողներ ունէր: Բայց նախքան այդ խնդրի լուսաբանմանն անցնելը մի քանի խօսքով պատկերացում տանք՝ սուլթանական իշխանութեան հետ հայկական հարցի առնչութեամբ սիոնիստական շարժման պարագլուխների կապերի մասին: Ընթերցողին նաեւ յիշեցնենք, որ խնդրի չափազանց մութ կողմերն այսօր էլ տակաւին պարզ չեն, թէեւ վերջին տարիներս պատմութեան բաւականին նոր, ցայսօր անյայտ էջեր հանրութեան սեփականութիւնն են դառնում տարբեր երկրներում հրապարակուած արխիւային նիւթերի միջոցով:

1898-ին Արփիար Արփիարեանն արդէն գրում էր, թէ *«Հրէութիւնը բանակ չունի, բայց դրամ ունի. հրէական մեծ տաղանդներ կը փայլին Եւրոպայի մէջ. անոր ուժը ահագին է. ամէն պետութիւն քիչ թէ շատ հրէական լուծին տակ է»* [15բ, թիւ 20, 1898]:

Արփիար Արփիարեան

Ապտուլ Համիտ Բ.ի հետ անմիջական կապեր էր հաստատել սիոնիզմի հայրը՝ Հերցէլը: 1979-ին Ն. Յովհաննիսեանի նախաձեռնութեամբ հանրութեան ուշադրութեանը յանձնուեց արաբ պատմաբան Մըրուան Պուհէյրիի «Թէոտոր Հերցէլը Եւ Հայկական

Հարցը» յօդուածը [71], որը որոշակի պատկերացում է տալիս արեւմտահայութեան դժուարին պահին սիոնիստների խաղացած կեղտոտ դերի մասին: Սիոնիստների առաջնորդը փորձում էր Հայկական Հարցն օգտագործել իր գլխաւորած շարժման քաղաքական նպատակների կենսագործման համար: Եւրոպայում նա ձգտում էր համոզել հայկական յեղափոխական կոմիտէներին ենթարկուել սուլթանին, փորձում էր հասնել այն բանին, որպէսզի եւրոպական մամուլը չգրեր հայերի օգտին, նշանակութիւն չտար Հայկական Հարցին [71, էջ 34]:

Սուլթանի միջոցով Հայկական Հարցը սիոնիզմին ծառայեցնելու միտքը Հերցէլին յուշում է լեհ ազնուական, միջազգային արկածախնդիր Ֆիլիփ Միքայէլ տէ Նեւլինսքին (1841-1899): Հերցէլը համոզւում է, որ Հայկական Հարցում սուլթանին հրեաների աջակցութիւն խոստանալու դէպքում, վերջինս կարող է հակուել Երուսաղէմը հրեաներին վերադարձնելուն: Ինչպէս գրում է արաբ պատմաբան Մըրուան Պուհէյրին՝ *«Հերցէլը Շատ ժամանակ չծախսեց մամուլում եւ քաղաքական աշխարհում իր կապերը զօրաշարժի ենթարկելու վրայ, այն հաշուով, որպէսզի համոզի հայկական յեղափոխական կոմիտէներին ընդունելու սուլթանի պայմանները»* [71, էջ 19]: Այդ նպատակով Նեւլինսկին ուղարկւում է Լոնտոն: Փորձում են օգտուել նաեւ Սոլզպըրիի աջակցութիւնից (Սոլզպըրին ի վերջոյ հրաժարւում է նրա հետ հանդիպելուց) եւ հաշտեցնել հայկական կազմակերպութիւնները սուլթանի հետ: Հերցէլը աքթիւ գործունէութիւն է ծաւալում Վիեննայում, գրում է նամակներ, կապեր է հաստատում Թիֆլիսի կոմիտէի ղեկավար անդամ Ալահվերտովի, «Հրէական Պետութիւն» գիրքը ռուսերէնի թարգմանած, ժուռնալիստ, նախկին նիհիլիստ Ս. Քլեաչքայի հետ, ջանքեր չի խնայում յաղթահարելու «հայերի անվստահութիւնը»: Մի նամակի մէջ Հերցէլը գրում էր, թէ *«հայերը չպէտք է իմանան, որ մեր մասնակցութիւնը* (իմա՝ հայ-թուրք ախոյեանութիւնը,- Ճ.Կ.) *պայմանաւորուած է մեր ազգային շահերով»* [71, էջ 22]:

Հերցէլի հետ նամակագրական կապ էր հաստատել Մելքոն Խանը, որը 1896-ի Յուլիսի 6-ին «Օպզըրվըր» թերթում հրապարակած մի նամակում, Հայաստանի ապագայի համար կա-

րեւոր նշանակութիւն էր տալիս հրէական ենթադրեալ պետութեան ստեղծմանը: Այս նամակի մէջ սակայն Մելքոն Խանը գտնում էր, որ հրէական պետութեան ստեղծման յաջողութեանը ոչինչ այնպէս չի նպաստի, որքան ինքնավար Հայաստանի ստեղծումը եւ այլն: Ի վերջոյ Հերցէլը Նեւլինսքում ետ է կանչում Լոնտոնից եւ հայեացքը յառում է Կ. Պոլսին: Նա ցանկանում էր հանդիպել սուլթանի հետ: *«Թող սուլթանը մեզ շնորհի հողի այդ փոքր կտորը,*- ասում էր նա,- *իսկ մենք դրա դիմաց կարգի կը բերենք նրա տունը, կը բարելաւենք նրա ֆինանսական դրութիւնը եւ նրա օգտին կը տրամադրենք հասարակական կարծիքն ամբողջ աշխարհում»* [71, էջ 24]:

1896-ի Յունիսին Հերցէլը ճանապարհուեց Կ. Պոլիս: Պուտափեշտից նրան ընկերացաւ Նեւլինսքին: Ինչպէս գրում է Մըրուաև Պուհէյրին, *«Հերցէլն իր հետ տանում էր Պաղեստինի գնման գլխաւոր ծրագիրը»* [71, էջ 26-28]: Խօսքը վերաբերում է Պաղեստինի համար սուլթանին 20 միլիոն ֆունտ (փաունտ) սթեռլին վճարելու մասին: Վերջիվերջոյ սուլթանը մերժեց սիոնիստների ծրագիրը, թէեւ Հերցէլին պարգեւատրեց «Մեճիտիէ» շքանշանով, խնդրելով նրան օգնել Հայկական Հարցում:

Ըստ էութեան սուլթանի կամքը կատարելու նպատակ էր հետապնդում Հերցէլի ուղեւորութիւնը Լոնտոն, նրա հանդիպումները հասարակական-քաղաքական տարբեր գործիչների հետ, այդ թւում նաեւ «Հնչակ»ի ղեկավար Նազարբէկի հետ: Վերջինս մերժեց սիոնիստների ղեկավարի առաջարկները, անվստահութիւն արտայայտելով սուլթանին: Սակայն Նազարբէկը շնորհակալութիւն էր յայտնել հրէական շարժման ղեկավարին հայերի նկատմամբ «բարի զգացումների համար» [71, էջ 29]:

Հերցէլի գործընկերներից ոմանք կասկածանքի տակ վերցրին Հայկական Հարցում Հերցէլի դիրքորոշման բարոյական հիմքերը: Պեռնարտ Լազարը, Հերցէլի ամենաառաջին համախոհներից մէկը, ի նշան բողոքի ընդդէմ Ապտուլ Համիտի, դուրս եկաւ սիոնիստական շարժման գործկոմի կազմից: 1902-ին նա սիոնիզմը սուր քննադատութեան ենթարկեց «Փրօ-Արմենիա» թերթի էջերում:

Երբ ձախողուեց Պաղեստինը գնելու սիոնիստների ծրագիրը, նրանք յանձն առան վճարել օսմանեան պարտքի մի մասը: Այս խնդրում նոյնպէս մերժում ստացան Համիտից, թէեւ վերջինս հրէական մի ընկերութեան թոյլ տուեց հաստատուելու եւ այգեգործութեամբ զբաղուելու Պաղեստինում: Այն ձեռնամուխ եղաւ հողեր գնելուն [8, էջ 288]:

1901-ի Մայիսին Հերցէլը արժանանում է սուլթան Համիտի ընդունելութեան: Միջնորդի դերը կատարել էր հունգարական հրեայ արեւելագէտ Արմինիուս Վամպերին: Նա հրէական ներգաղթի ծրագիր է առաջարկում սուլթանին: Վերջինս ընդդիմանում է, թէեւ չի առարկում, որ իր անունով եւրոպական պանքերում մեծ գումարի ոսկի մուծուէր: Համիտը հրեաներին իրաւունք է տալիս հող գնելու Միջագետքում, հաստատուելու այնտեղ, բայց սահմանափակում է համախմբումը: Շուտով Միջագետք, Սիրիա, Լիբանան եւ այլուր հաստատուելու իրաւունք եւ Օսմանեան քաղաքացիութիւն ստացած հրեաների հաւաքատեղի դարձաւ Պաղեստինը: Յետոյ Համիտը միանգամից 100 հազար հրեաների Պաղեստին գաղթելու իրաւունք շնորհեց [8, էջ 288]: Հողային մեծ տարածութիւններ գնեցին հրեաները: Նրանք գերմանա-անգլիական «Ուոլֆ» ընկերութեան, ֆրանսական Ռոթշիլտների «Սիոն տը Սիոն» ընկերութեան միջոցով այգիներ ստեղծեցին, տներ կառուցեցին: Դրւում էին այսօրուայ Իսրայէլի հիմքերը՝ դրամի ուժով, խաղաղ միջոցներով, առանց արիւնահեղութեան: Սակայն հրեայ սիոնիստ պարագլուխները զայրոյթով էին լցուած Համիտի սահմանափակումների նկատմամբ եւ որոշեցին մասնակցել Համիտի դէմ ծայր առած պայքարին: «Կարող հրեաներն անդամագրուեցան Իթթիհատին» [8, էջ 289] Սելանիկում, Թրակիայում: Հրէական պանքերից դրամը հոսեց դէպի իթթիհատականները: Երիտթուրքական պարագլուխները խոստացան գոհացում տալ հրէական պահանջներին, երբ իրենց ձեռքը վերցնէին իշխանութիւնը: Սակայն հետագայում նրանք իրենց խօսքը դրժեցին: Ինչի՞ն էր յանգում 19-րդ դարի 90-ական թուականների սիոնական թուրքանպաստ հակահայկական փրոփականտան: Հրապարակ էին իջել «թուրքագէտներ», որոնք թուրքականութեան գովքն էին

անում, գովերգում սուլթանի անձը, նրա «մարդկային» գծերը: Այս գործում մեծ դեր էր վերապահուած կաշառքին: Կ. Պոլսից դրամը հոսում էր եւրոպական թերթերի տնօրէնների գրպանը:

Արմինիուս Վամպերիի, Լէոն Քահունու, Քոնսթանթի Պոռժեցքու (Մուսթաֆա Ճալալէտտին փաշա) նման ծառայամիտ թուրքագէտներն ու կեղծարարները շատախօսում էին Օսմանեան թուրքերի «թուրօ-արիական» ծագման մասին [76, էջ 339-342]: Սրանք լրացնում էին համաթուրքական ծրագրի ջատագովներ Եուսուֆ Աքչուրային (Քազանից), Ալի Հիւսէին Զատէին, Ահմէտ Աղաեւին (Կովկասից), Կասպրինսքուն (Խրիմից) եւ այլոց, որոնք Օսմանեան կայսրութեան հիմքի վրայ ապագայ մեծ թուրքական տէրութիւն ստեղծելու հնարաւորութիւնն էին որոճում:

Սիոնիստ թուրքասէրների շարքում իր ուրոյն տեղն ունէր Արմինիուս Վամպերին: Սա ամբողջապէս նուիրուած էր սուլթանի անձի ու գործի, ընդհանրապէս Օսմանեան տէրութեան գովաբանութեանը: Բնականաբար նա թուրքական բռնապետութեան կապանքներից ազատագրուելու համար մաքառած հայ ժողովրդի հակառակորդների շարքն էր անցել: Ժամանակի հայոց պատմագիտական ու քաղաքական գրականութեան մէջ թերթային ու ամսագրային յօդուածներում նրա հակահայկական ոտնձգութիւնների մասին շատ է գրուել: Սակայն վերջերս երեւան են հանուել նրա կողմնակալ դիրքորոշման մասին նոր փաստեր, նոր վկայութիւններ:

1980-ին Ուոքըրը Լոնտոնում հրատարակած իր գրքում, որի մէջ նորայայտ արխիւային նիւթեր են օգտագործուած, Արմինիուս Վամպերիին անուանում է կէս-ծաղրածու: Սա արեւելեան լեզուների փրոֆեսոր էր Պուտափեշտի համալսարանում: Արտասահմանցի եւ ոչ մի անձնաւորութիւն այնպիսի սերտ կապեր չէր հաստատել սուլթանի հետ, որքան նա: Սկսած 1880-ից նա մշտապէս, տարին երկու անգամ այցելում էր Համիտին եւ նրա հետ քննարկում միջազգային քաղաքականութեան, Օսմանեան կայսրութեան հետ կապուած հարցեր: Իսլամի, մուսուլման ժողովուրդների պատմութեան եւ թուրքերէնի լաւ իմացութիւնը նրան դարձնում էին ցանկալի հիւր սուլթանին շրջա-

պատող տգէտ պաշտօնեաների շրջանում: Վամպերին հետեւողական ռուսատեաց էր եւ սուլթանի հետ ունեցած զրոյցների ժամանակ մշտապէս խօսքը պտտեցնում էր Ռուսաստանի հակաթուրքական «մեքենայութիւնների» շուրջը: Հակառուսականութեան հարցում նա յիշեցնում էր Տիզրայէլիին ու Լայեարտին: Այժմ արդէն յայտնի է, որ բրիտանական Ֆորեյն Օֆիսը վճարում էր նրան ճամբորդութիւնների համար եւ վերադառնալուց յետոյ Վամպերին նրանց երկար-բարակ զեկոյցներ էր գրում իր զրոյցների մասին [82, էջ 145]: Այս փաստաթղթերն արդէն լոյս աշխարհ են բերւում արխիւային փոշու միջից եւ բաւականին լոյս են սփռում սուլթանի մութ գործերի վրայ:

Ուրքըրը՝ շեշտելով Վամպերիի հակառուսականութիւնը, գրում է, թէ նա այնպիսի ատելութեամբ էր լցուած Ռուսաստանի նկատմամբ, որ հայերի տանջանքները դուրս էին նրա տեսադաշտից: *«Հայաստանի թէական ազատութիւնը նրա համար այլ բան չէր, քան Ռուսաստանի ընդլայնում եւ նա աշխատում էր այս տեսակէտը ներշնչել Ֆորեյն Օֆիսին»:* Նա գրում էր, թէ *«Հայկական նահանգի ստեղծումը»* մի վնասակար հարուած է Անգլիայի շահերին [82, էջ 146]:

1889-ի Հոկտեմբերի 22-ին Վամպերին անգլիական Ֆորէյն Օֆիսին յղած իր մի զեկոյցում գրում է այն չարութեան մասին, որ սուլթան Համիտը տածում էր հայերի նկատմամբ: *«Պատմիր քո անգլիացի բարեկամներին, մասնաւորապէս Լորտ Սոլզպըրիին, որի նկատմամբ ես մեծ յարգանք եմ տածում, որ պատրաստ եմ վերացնելու չարիքը Հայաստանում. բայց աւելի շուտ թոյլ կը տամ անջատելու գլուխս իմ մարմնից* (այնտեղ նա դարձաւ աւելի գրգռուած) *քան թոյլ կը տամ ստեղծել անջատ Հայաստան»* [82, to 145-146]:

Վեց տարի յետոյ նոյն Վամպերին անդրադառնում է Հայաստանի վերաբերեալ սուլթանի խօսքերին. *«Նրանք կարող են անջատել գլուխս վզիցս, բայց երբեք Հայաստանը իմ կայսրութիւնից... Ի՞նչ է Հայկական Հարցը: Մի հարուածը բաւական է ամբողջ շարժումը ճզմելու համար»* [82, էջ 146]: Հայոց կոտորածի պահին «Ռեւիու տ'Օրիան» (թիւ 16, 1895) թերթում Վամպերին աղմկում էր որոշ անգլիացիների հակա-թուրքական

գործողութիւնների դէմ: Նա գրում է. *«Թուրքիայի դէմ գործուած անդադար յարձակումները վտանգաւոր են անգլիական շահերի տեսակէտից եւ այդ մոլեռանդ թուրքատեացները չպէտք է մոռանան, որ Անգլիայի թագուհին իւր իշխանութեան տակ ունի 50 միլիոնից աւելի մահմետական ժողովուրդ, որոնք սուլթանին ընդունում են որպէս մահմետական կրօնի պետ...»* [15ա, թիւ 70, 1895]:

«Պերլիներ Տագերպալտ» թերթի (այն պատկանում էր հրեաներին եւ մշտապէս թուրքասիրական գիծ էր իրականացնում) [15ա, թիւ 116, 1895], Կ. Պոլսի թղթակից հրեայ Պեռնհարտ Շթեռնը եւրոպական ազգերի աչքերին փոշի փչելու համար երկար բարակ թուարկում էր այն արտօնութիւնները, որ վաղուց ի վեր իբր թէ վայելում էին հայերը Թուրքիայում: Կաշառուած թղթակիցներն ամէն առիթից օգտւում էին ապացուցելու համար, թէ հայերը հալածուած չէին եւ թէ այդ պատճառով խօսք չպէտք է լիներ նրանց արտօնութիւնների կամ բարենորոգումների մասին:

Ֆրանսական որոշ թերթեր արդարացնում էին թուրքական կառավարութեանը, զօրքին, պաշտօնեաներին, հայերին անուանում խռովարար, անհաւատարիմ հպատակներ:

Սապահ Գիւլեանը գրում էր թուրքական դեսպանատան հետ այդ թերթերի կապերի մասին, ցոյց տալիս, որ «Ժուռնալ տէ Տեփատ»ի գլուխ կանգնած էին հրեայ քափիթալիստները [դրամատէրերը], որոնք *«թուրքին իրենց բարեկամ էին ճանաչում», «Թուրքիային պաշտպանելը մի տեսակ հրէական հայրենասիրութիւն համարում»* [15ա, թիւ 149, 1895]: Խօսելով Ֆրանսայի Ազգային մեծ ժողովի որոշ հրեայ պատգամաւորների մասին, Սապահ Գիւլեանը գրում էր, որ *«առանց բացառութեան նրանց բոլորն էլ աւելի թշնամի են հայերին, քան թուրքը»* [15ա, թիւ 202, 1895]:

Հրեայ քաղքենիական լրագրութիւնը գրեթէ առանց բացառութեան հայերին ներկայացնում էր *«կիսավայրենի, աւազակ»:* Այդ մամուլի վնասը Հայկական Հարցին չափազանց մեծ էր: Այսպէս էր գրում Նիւ Եորքի «Հայք» թերթը [11, թիւ 9, էջ 139-140]:

«Քէօլնիշէ Ցայթունկ» եւ «Պերլիներ Տագերպալտ» թերթերը հրեաների ձեռքին էին ի վնաս հայոց խնդրի: «Պերլիներ Տագերպալտ» թերթն *«աւելի տաճկաց դեսպանատան օրկանն էր, քան գերմանական ազատական կուսակցութեան»:* Այս թերթն ուրացաւ հայոց ջարդերը, հայերին ներկայացրեց իբրեւ *«անկախութիւն երազող ապստամբներ»:* «Քէօլնիշէ Ցայթունկ»ը գրեց, թէ *«սուլթանը բարեխնամ, իր բոլոր հպատակաց անդորրութիւնն ու բարելաւումը կամեցող լուսաւորեալ եւ ազատամիտ ինքնակալ էր»,* որի նկատմամբ հայերն իբր երախտամոռ էին [11ա, թիւ 9, 1896, էջ 139]:

Պազըլցի փրոֆ. Հիոմանը 1897-ին հրատարակեց «Հրեայ Ազգի Զարթօնքը» գիրքը, որտեղ ասում էր, թէ Հայաստանի ողբերգութիւնը դեռ բնաւ չի հասել իր վախճանին: Թէոտոր Հերցէլի անուանի հետեւորդ, սիոնիստ Հայիմ Ուայզմանը իր ապագայ կնոջը 1902-ին գրած նամակում յայտնել էր, թէ Պերլինում երկար խօսակցութիւն էր ունեցել Էտուարտ Պեռնշտայնի ու նրա դստեր հետ:

Ուայզմանը հայհոյել էր Պեռնշտայնին այն բանի համար, որ նա հովանաւորութեան տակ էր վերցրել հայերին, այլ ոչ հրեաներին [71, էջ 34]: Յիշեցնենք ընթերցողին, որ 1902-ին Է. Պեռնշտայնը հրապարակային դասախօսութիւն էր կարդացել Հայկական Հարցի օգտին [6]:

* * *

Փաստերը ցոյց են տալիս, որ էական է եղել սիոնիստների դերը երիտթուրքական կազմակերպութիւնների ամրապնդման, 1908-ի հակասուլթանական յեղաշրջման նախապատրաստման մէջ: Հիասթափուելով սուլթանի մերժումներից, յոյսը կապելով իթթիհատականների հետ, սիոնիստները Երուսաղէմի համար մղած իրենց պայքարը սկսում էին տանել նոր ուղիով:

Օգտագործելով Օսմանեան պետութեան առեւտրի եւ գործարարական ասպարէզում հայկական եւ հրէական քաղքենիութիւնների մրցակցութիւնը, Երիտթուրքերը ճարպկօրէն օգտագործեցին սիոնիստների հակահայկական ծառայութիւնները: Նախ, գերմանա-թուրքական կողմնորոշում ունեցող սիո-

նիստները յոյս ունէին ինքնավար Պաղեստին ստեղծել տակաւին Բ. Դառան երիտթուրքական իշխանութեան հովանու տակ: Այնուհետեւ հայոց դուրս մղումը Լեւանթի [Արեւելքի] առեւտրաշատ ոլորտներից նոյնպէս օգտակար էր լինելու հրէական դրամագլուխի համար:

Երիտթուրքերի եւ սիոնիստների միջեւ հաստատուել էր լիակատար փոխըմբռնում: Սելանիկում մեծ թուով հրեաներ էին ապրում (բնակչութիւնը բաղկացած էր 60 հազար սաֆարտիմ հրեաներից, 20 հազար մահմետականներից, 40 հազար յոյներից, 20 հազար դաւանափոխներից (տէօնմէ) եւ 3 հազար եւրոպացիներից): Հրեաների ճնշող մեծամասնութիւնը իտալական քաղաքացիութիւն ունէր, օգտւում էր քափիւթուլացիոն [առանձնաշնորհեալ] պայմանագրերից եւ ենթակայ չէր սուլթանի օրէնքներին: Սրանք իտալական մասոնական ժողովարանի անդամ էին: Նրանց տները զերծ էին ոստիկանութեան խուզարկութիւններից: Սրանց կարող էին դատել իրենց հիւպատոսութիւններին կից գործող դատարանները: Այս հրեաներն էլ կազմեցին «Միութիւն Եւ Յառաջդիմութիւն» կուսակցութեան հիմնական կորիզը: Զերծ հետապնդումներից, սրանք հաւաքւում էին տներում, կազմում ծրագրեր, պատսպարում սուլթանի կողմից հետապնդուող քաղաքական փախստականներին [66, էջ 20]: Պատահական չէր, որ Սելանիկում, այս միջավայրում Երիտթուրքերի կենտկոմը մնաց, գործեց, իր համագումարները հրաւիրեց մինչեւ 1911 թուականը: Այստեղ բազմաթիւ հրէական միութիւններ եւ կազմակերպութիւններ էին գործում, որոնց շարքում աչքի էր ընկնում «Ալիանս Իզրաէլիթ Իւնիվերսալ»ը: Հրեայ գործիչներ Փ. Ռիսալը (Ժոզէֆ Նեհամա), Նահումը, Պենարսիան եւ ուրիշներ ե՛ւ սոցիալիստներ էին ե՛ւ սիոնիստներ, կապուած էին ֆրիմասոնութեան հետ:

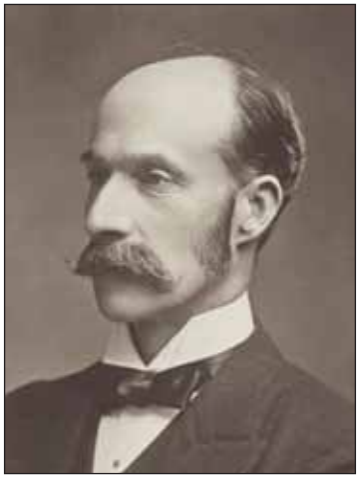
Հաւատափոխները կամ տէօնմէները ժամանակին Սպանիայից եկած հրեաներ էին, որ դիրքի եւ հարստութեան տէր էին դարձել: Նրանք հիմնականում զբաղւում էին միջնորդ առեւտրով Սելանիկում, Էտիրնէում եւ այլ քաղաքներում: Սրանցից ոմանք «Իզմիրլի» էին կոչւում՝ ածիլուած կզակներով, միւսները՝ «սապաթայի որդիներ»՝ ածիլուած գլուխներով: Երրորդ-

ները պատկանում էին տէօնմէների «Օսման պապա» ուղղութեանը: Սրանք իրենց սովորութիւններով, ուրբաթ օրերը մզկիթ յաճախելով աւելի իսլամացածներ էին: Ճաւիտ պէյը սրանց էր պատկանում [13, էջ 13]:

Ճերըլտ Լոութըր

Լոնտոնում հրատարակուող «Միտըլ Իսթըրն Սթատիզ» պարբերականը 1971-ին (հատոր 7, թիւ 1, էջ 89-104) հրապարակեց երիտթուրքական շարժումը բնութագրող, հակահայկական քաղաքականութեան ակունքները բացայայտող մի շատ կարեւոր փաստաթուղթ: Այս փաստաթուղթը երիտթուրքական յեղափոխութիւնից յետոյ Կ. Պոլսում անգլիական դեսպան նշանակուած Ճ. Լոութըրի (1858-1916) հանգամանալի զեկուցագիրն էր, որ նա 1910-ի Մայիսի 29-ին յղել էր Մեծն Բրիտանիայի արտաքին գործերի նախարար Հարթինկին: Վաւերագիրը Ֆորէյն Օֆիսի արխիւում յայտնաբերել եւ հանրութեան ուշադրութեանն է յանձնել պատմաբան Էլի Քէտուրիէն «Երիտթուրքերը, Ֆրիմասոնները Եւ Հրեաները» վերտառութեամբ: Երիտթուրքերի հայասպան քաղաքականութեան հանգամանքներն ուսումնասիրելու եւ ըմբռնելու տեսակէտից այս փաստաթուղթը որոշակի հետաքրքրութիւն է ներկայացնում, ինչում կարող է համոզուել իւրաքանչիւր ոք, ծանօթանալով նրա բովանդակութեանը:

Ճերըլտ Հենրի Ֆիցմորիս

Ակներեւ է, որ վաւերագրի իսկական հեղինակ պէտք է համարել Կ. Պոլսում Մեծն Բրիտանիայի դեսպանատան հնագոյն ու ազդեցիկ

դրագոման [թարգման] Ճ. Հ. Ֆիցմորիսին (1865-1939), որը խցկուել էր երիտթուրքական ֆրիմասոնութեան խորքերը, նրա գաղտնիքները բացայայտելու, դրանք անգլիական գաղութատիրութեան շահերին ծառայեցնելու նպատակով: Ֆիցմորիսը ոմանց կողմից ներկայացւում է որպէս այդ պահին Կ. Պոլսում անգլիական գլխաւոր եւ ազդեցիկ դէմք, որին ըստ էութեան ենթարկուած էր նոյնիսկ դեսպան Լոութըրը [78, էջ 90]:

Դեսպան Լոութըրի զեկուցագրերից կարելի է եզրակացնել, որ Երիտթուրքերն աւելի վատն էին քաղաքականութեան մէջ, քան Ապտուլ Համիտը: Նա երիտթուրքական իշխանութեան գլուխ կանգնած մարդկանց համարում էր «չար» եւ «ոչ քոմփեթենթ» [ոչ ատակ], «ծախու» եւ «մանկամիտ» [78, էջ 90]:

Յատկանշական է, որ անգլիացի դիւանագէտները, մասնաւորապէս դեսպան Լոութըրը երբեմն երիտթուրքական կոմիտէն անուանում էր Միութեան եւ Յառաջդիմութեան հրէական կոմիտէ, խօսում էր ֆրիմասոնների եւ հրեայ երիտթուրքերի դաշինքի մասին, այն մասին, որ հրեաները Երիտթուրքերի գլխաւոր ոգեշնչողներն էին [78, էջ 91]: Էլի Քէտուրիէն գրում է, որ Օսմանեան կայսրութիւնը հրեաների ձեռքին դարձել էր մի գործիք հրէական պետութեան ստեղծումն իրականացնելու ճանապարհին [78, էջ 92]: Իսկ նախարար Հարթինկն իր յուշերում գրել է, թէ Օսմանեան կայսրութիւնը փառլամենթական [խորհրդարանական] կառավարման տարիներին, իրականում գտնւում էր հրեաներին ենթակայ ծախու երիտթուրքական կոմիտէի կողմից գլխաւորուող բանակի իշխանութեան ներքոյ [78, էջ 104]:

Էլի Քէտուրիէ

Հետաքրքրական է, որ արաբական շարժման մահմետական ղեկավարներն այն տարիներին, կասկածի տակ առան Միութիւն Եւ Յառաջդիմութիւն կոմիտէի

անկեղծութիւնը՝ հրեաների եւ ֆրիմասոնների հետ նրա ղեկավարների ունեցած սերտ կապերի հետեւանքով:

Էլի Քէտուրիէն այս բանը ցոյց է տալիս, յենուելով մասնաւորաբար փրոֆեսօր Z.N. Zeine-ի "The Emergence of Arab Nationalism", Beirut, 1966, (Զ.Ն. Զէյն, «Արաբ Ազգայնականութեան Յայտնուիլը», Պէյրութ, 1966) գրքում բերուած փաստերի վրայ [78, էջ 104]:

Ընթերցողի մօտ զզուանք է առաջացնում հայազգի այն մարդկանց քստմնելի վարքագիծը, որոնք ոչ միայն ծառայում էին երիտթուրքական պետական մարմիններում, ոչ միայն դարձել էին իթթիհատական, այլեւ իրենց դիրքը, կենցաղը պահելու համար անդամագրուել էին ֆրիմասոնական ժողովարաններին, համագործակցում էին հրէական կազմակերպութիւնների հետ [78, էջ 100]:

Էլի Քէտուրիէն հաւաստում է, որ 1919 թուականի Փարիզի խաղաղութեան համաժողովի մասնակից բրիտանական պատուիրակների բաժինը պատրաստել էր տեղեկատու գրքեր: Դրանցից առաջինը Առնոլտ Թոյնպիի «Մահմետականների Պատմութիւն» գիրքն էր, որտեղ նա գրել է, որ «Սելանիկի հրեաներն անբաժանելի են Միութիւն Եւ Յառաջդիմութիւն կոմիտէից» [78, էջ 104]:

Է. Քէտուրիէն գրում է, որ հրեաները եւ Երիտթուրքերը միաւորուել էին ետին ծրագիր մղելու հայերին, յոյներին, արաբներին, նուազեցնելու նրանց դերն ու տեղը կայսրութեան քաղաքական կեանքում: Նա փորձում էր համոզել, որ հրեայ մեծահարուստները ատում էին ցարական Ռուսաստանը, իսկ Անգլիան լինելով Ռուսաստանի դաշնակիցը, նրա դէմ էր տրամադրում հրեաներին: Երիտթուրքերի հետ վերջիններս սիրախաղում էին նոյնպես հակաանգլիական հողի վրայ: Նա ցոյց է տալիս, որ Միութիւն Եւ Յառաջդիմութիւն կոմիտէն, ֆրիմասոնութիւնը եւ յուդայիզմը սերտ եւ խճճուած կապերի մէջ էին [78, էջ 92-93]:

Փաստաթուղթը որոշակի պատկերացում է տալիս թուրքական գործերում անգլիական դիւանագիտութեան նրբին մեթոտների ու մօտեցումների մասին: Անգլիական դիւանագէտներն ուսումնասիրում էին կացութիւնը, քաղաքականութիւնը կառու-

Էտուըրտ Կրէյ

ցում այն փոփոխութիւնների հաշուառումով, որ տեղի էին ունենում երիտթուրքական իրականութեան մէջ: Մեծն Բրիտանիայի արտաքին գործերի նախարար Սըր Էտուըրտ Կրէյը շտապել էր երիտթուրքական յեղափոխութիւնը «հիասքանչ» հռչակել [78, էջ 90]: Եւ ընդհանրապէս արեւմտաեւրոպական քաղքենիական քաղաքագէտները գովասանքներ շռայլեցին երիտթուրքական յեղաշրջման չափաւորութեան հասցէին, ճանաչելով տարիներ շարունակ եւրոպական մայրաքաղաքներում ծուարած երիտթուրք պարագլուխներին, իմանալով նրանց դասակարգային պատկանելիութիւնը, նրանց քաղաքական հաւատամքը:

Այս փաստաթղթի բովանդակութեան կարեւորութիւնն այն է, որ ցոյց է տալիս Գ. Պոլսում իշխանութեան գլուխ անցած Սելանիկի երիտթուրքական սպաների իրաւ քաղաքականութեան նկատմամբ անգլիական դիւանագէտների դիրքորոշումը: Ասենք նաեւ, որ նման վաւերագրերի նշանակութիւնը մեծ է, քանզի ցայսօր համաշխարհային պատմագիտութիւնը զրկուած է երիտթուրքական գործունէութեանը վերաբերող թուրքական պետական արխիւների հարուստ նիւթերից օգտուելու հնարաւորութիւնից:

Անգլիայի արտաքին գործերի նախարար Հարտինկին Լոութըրը բազմակողմանի պատկերացում է տալիս Սելանիկի սիոնիստական կազմակերպութիւնների, հրեայ բնակչութեան մասին: Նա յիշեցնում էր, որ Փարիզի ու Սելանիկի երիտթուրքական շարժումները կապուած չէին միմեանց հետ: Ըստ նրա, Սելանիկում 140 հազար բնակչից 80 հազարը սպանական հրեաներ էին, 20 հազարը՝ Սապեթայ Սէֆի աղանդից կամ քրիփթօ [ծածուկ] հրեաներ, որոնք արտաքնապէս էին մահմետականութիւն ընդունել: Սրանցից շատերը իտալական հպա-

տակութիւն ունէին եւ որպէս ազատ մասոններ յարում էին իտալական ժողովարաններին: Հռոմի հրեայ քաղաքագլուխ Նաթանը համոզուած մասոն էր: Դեսպան Լոութըրը գրում էր, որ Իտալիայի հրեայ վարչապետներ Լուծծաթին եւ Սոննինոն, որոշ ծերակուտականներ նոյնպէս մասոններ էին: Նրանք պնդում էին, թէ ծագումով *«Հին հոտլանտացիներ* [սկովտիացիներ] *էին»* եւ հետեւում էին նրանց սովորոյթներին: Սելանիկի հրեայ ազդեցիկ մասոններից Էմանուէլ Քարասոն, որ դարձել էր Օսմանեան խորհրդարանի երեսփոխան, ժամանակին հիմնել էր «Մակեդոնիա Ռիզորթա» օթեակը, որի մէջ ընդգրկուած երիտթուրք սպաների եւ ոչ զինուորականների միջոցով հրէական ազդեցութիւն էր տարածել Թուրքիայի նոր զարգացումների վրայ: Օգտուելով առանձնաշնորհեալ իրաւունքով երաշխաւորուած անձի արտատարածքային անձեռնմխելիութիւնից, նա իր օթեակում թաքցնում էր սուլթանի լրտեսների կողմից հետապնդուող երիտթուրքերին, շահում նրանց վստահութիւնը:

Լոութըրը հաւաստում է, որ երիտթուրքերի «ազատութիւն, հաւասարութիւն եւ եղբայրութիւն» նշանաբանը միաժամանակ իտալական մասոնների խորհրդանշանն էր: Երկուսի գոյներն էլ կարմիրն ու սպիտակն էին: Սելանիկի իտալական հիւպատոս Օսքար Շտրաուսը, նաեւ ամերիկացի Ճաքոպ Շեֆին, որ քիչ անց նշանակուեց Կ. Պոլսում Ա.Մ.Ն-ի դեսպան, հրեաներին Միջագետքի հողերի վրայ բնակեցնելու ջերմեռանդ կողմնակիցներ էին եւ գործնական իրականացնողներ:

Երբ սուլթանը գահընկեց արուեց, Սելանիկի հրէական թերթերը շռնդալից յօդուածներ հրապարակեցին «Իսրայէլի ճնշողի»՝ Ապտուլ Համիտ Բ.ի դէմ, որն արհամարհել էր Հերցէլի դիմումները, չէր ընդառաջել Պաղեստինում սիոնիստների իտէալների իրագործմանը [78, էջ 95]:

1909-ին Համպուրկում կայացած սիոնիստների 9-րդ համագումարը հռչակեց, որ հրէական աշխարհի բաժանումը թերիթորեալիստների [հողատիրականներ] եւ սիոնիստների՝ «թուրքական յեղափոխութեան հրաշքի» շնորհիւ վերացաւ: Այդ պահին էր, որ սելանիկցի քրիփթօ հրեայ Ճաւիտ պէյը նշանակուեց ֆինանսների [տնտեսութեան] նախարար, իսկ ֆրիմասոն Թալ-

Դոկտոր Նազըմ

աաթ պէյը՝ ներքին գործերի նախարար: Բնորոշ է, որ երիտթուրքական զինուորական դատարանների սպաների մեծամասնութիւնը նոյնպէս ֆրիմասոններ էին: Թալաաթը 1909-ի Օգոստոսին դարձաւ “Grand Orient de la Turquie” [«Թուրքիայի Մեծ Արեւելք»] մասոնական օթեակի գլխաւոր հովուապետը: Այս կազմակերպութիւնը ձգտում էր իր ազդեցութիւնը տարածել Եգիպտոսի, Սիրիայի եւ այլ երկրների վրայ:

Երիտթուրքերի գլխաւոր տեսաբաններից դոկտոր Նազըմը նոյնպէս հրէական ծագում ունէր: Նա սելանիկցի մի քրիփթօ հրեայի հետ (Ֆայէք պէյ Տոլեկօ) այցելել էր հրեաների յայտնի կազմակերպութեան Փարիզի մասնաճիւղը՝ դէպի Միջագետք հրեաների խմբերի ներհոսքն արագացնելու խնդրով [78, էջ 99]:

Երբ թուրքական խորհրդարանին երիտթուրքերը հրամայեցին մամուլի մասին մի խիստ օրէնք ընդունել «նոր վարչակարգը քննադատելու համար», թերթերի տնօրէններին ու խմբագիրներին զսպաշապիկ հագցնելու համար, փրես-պիւռոյի տնօրէն նշանակուեց մի քրիփթօ հրեայ, որն իր ճաշակով ուղղութիւն էր տալիս Կ. Պոլսի մամուլին: Օսմանեան կայսրութեան հեռագրական գործակալութեան գլուխ կարգուեց մի պաղտատցի հրեայ, «Հասարակական անվտանգութեան» գլուխը՝ նոյնպէս սելանիկցի մի ֆրիմասոն, եւ այլն [78, էջ 95]:

Լոութիւնը ցաւով հաղորդում էր Լոնտոն, որ 1909-ին մակեդոնական զօրքի յաղթանակը իտալաշունչ ֆրիմասոնութեան յաղթանակն էր՝ Բրիտանիայի կողմից ճանչցուած Եգիպտոսի մեծ օթեակի նկատմամբ: Նա հաղորդում էր նաեւ, որ ներքին գործերի նախարար դառնալով, Թալաաթը ընդլայնում էր ֆրիմասոնական կոմիտէների ցանցը կայսրութիւնում, այդ միջոցով իր մարդկանց կարեւոր պաշտօնների նշանակելով գաւառում:

Դեսպանը եզրակացնում էր, որ «Կրանտ Օրիէնթ»ը, որի գերագոյն հովուապետը Թալաաթ պէյն էր, *«Թուրքիայի անտեսանելի կառավարութիւնն է»* [78, էջ 98]: Նոյնիսկ ուլեմաներից [իսլամ կրօնաւորներ] ոմանք ֆրիմասոն դարձան: Այն ժամանակ դա գնահատուել էր որպէս *«հրէական հաշիշով ժողովուրդի թունաւորում»* [78, էջ 99]:

Այսպիսով անգլիացի Լոութըրը 1910-ին եզրակացնում էր, որ երիտթուրքական այդ շրջանի գործունէութիւնը գերազանցապէս հրէական էր, «թուրքական»՝ ի հակադրութիւն օսմանեան միւս տարրերի, օրինակ արաբների, յոյների, պուլկարների, հայերի եւ այլոց: Նա նկատում էր. *«Թուրքը գլխաւորապէս զինուոր է եւ սահմանադրական կարգի ներքոյ ձգտում է պահպանել իր ցեղի գերազանցութիւնը, որին նա կարող է հասնել լոկ բանակի միջոցով»:* Դաշն կապելով Օսմանեան եւ օտարերկրեայ հրեաների հետ, այնուհետեւ շեշտում է Լոութըրը, Երիտթուրքերը ձգտում էին մեկուսացնել միւս ազգութիւններին՝ հայերին, պուլկարներին, յոյներին, որոնց որպէս տնտեսական յենարան ծառայեցնելու մտքից ստիպուած հրաժարուել էին [78, էջ 99]:

Լոութըրը ցոյց էր տալիս, որ հրեաներն իրենց ձեռքն էին վերցրել երիտթուրքական կառավարման մեխանիզմի առանցքային կէտերը: Նրանք ջանքեր գործադրեցին, որ իրենց ձեռքը վերցնէին նաեւ հասարակաց աշխատանքների նախարարութիւնը, բայց այն յանձնուեց Հալաճեան Էֆենտուն, զուտ այն պատճառով, որ Ատանայի կոտորածից յետոյ քաղաքականապէս անհրաժեշտ եղաւ հայի ձեռքում թողնել որեւէ նախարարական պաշտօն: Հալաճեանն ամրապնդեց իր դիրքը, երբ անդամագրուեց Թալաաթի եւ Ճաւիտի գլխաւորած մասոնական օթեակին: Մինչ այդ նրան քարկոծում էր հրեաների կողմից ֆինանսաւորուող «պէյն Թուրք» թերթը [78, էջ 100]:

Լոնտոնի «Ֆորթնայթլի Ռիվիու» ամսագրում (1910, Ապրիլ) տպագրած իր յօդուածում հրեայ Իսրայէլ Զանգուիլը, որ իր վրայ էր վերցրել ամբողջ թուրքական ազգային պարտքի վճարման ծանրութիւնը, հրապարակով խոստանում էր մայրենի լեզուն հռչակել թուրքերէնը, եթէ Երիտթուրքերը հրեաներին ան-

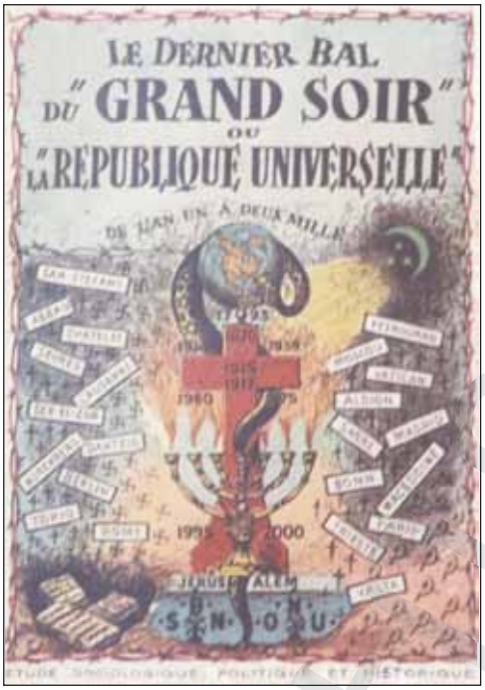
Հերըլտ Գորթընայ Արմսթրոնկ

սահմանափակ ներգաղթ արտօնէին դէպի Պաղեստին:

Սելանիկի գործունեայ սիոնիստերիտթուրքերի շարքերում էր Մուսթաֆա Քեմալը: Նրան տուել էին եղբայր Վեդուզա լոճ անունը: «Լոճ»ը միջազգային նիհիլիստական [ոչնչապաշտական] կազմակերպութեան մի մասն էր: Նրա մէջ շատ էին քաղաքացիութիւնը, ազգային դէմքը կորցրած մարդիկ, որոնք խօսում էին Ռուսաստանի հակահրէական ջարդերի կամ Վիեննայի հարուստ հրեաների մասին: Մուսթաֆա Քեմալի կենսագիր Արմսթրոնկը գրում է, որ Քեմալը պատկերացում չունէր հրեաների միջազգային նպատակների ու հոգսերի մասին: Նա հպարտ էր, որ թուրք էր եւ հետաքրքրւում էր Թուրքիան սուլթանի բռնակալական լծից եւ օտարերկրեայ ճնշումից ազատագրելու խնդիրներով [66, էջ 20-21]: Արմսթրոնկը հաւաստում է, որ հրեաները չէին վստահում նրան, եւ նա երբեք չդարձաւ Միութիւն Եւ Յառաջդիմութեան բարձր վերնախաւի անդամը: Այնուհետեւ նա գրում է, թէ Մուսթաֆա Քեմալը դժգոհ էր Իթթիհատի պարագլուխների չատախօսութիւնից: Ըստ Արմսթրոնկի նա չէր յարգում նրանց, կռուել էր Էնվերի հետ: Արմսթրոնկը Էնվերին համարում էր շտապող տղայ, Թալաաթին՝ այդ փոստային պաշտօնեային անուանում էր «մեծ անճոռնի արջ», Ճեմալին՝ կուզիկ թխսամայր, խելքը կորցրած ասիացի, Ճաւիտին՝ Սելանիկի հաւատափոխ հրեայ, եւ այլն [66, էջ 21]:

Աիմետ Ճեմալ փաշա

Փիէր Հեփփես (իսկական անունը՝ Պետրոս Սիմոնեան) եւ իր հեղինակած ֆրանսերէն գիրքին՝«Մեծ Երեկոյի Վերջին Պարահանդէսը Կամ Տիեզերական Հանրապետութիւնը» կողքը, 1954: Կը յուսանք որ ֆրանսերէն լոյս տեսած այս կարեւոր եւ հազուագիւտ գիրքը կը թարգմանուի հայերէնի

Սիոնիստների հետ երիտթուրքերի հակահայկական համագործակցութեան մասին գրում է Թեհրանի համալսարանի պատմութեան փրոֆ. Իսմայիլ Ռահիմը: Հայերի կոտորածի մեղաւորներ ճանաչելով երիտթուրքերին եւ գերմանացիներին, թուրքական ազգայնականութիւնն ու փանթուրքիզմը, պարսիկ պատմաբանն ընթերցողի ուշադրութեանն է հրաւիրում Օսմանեան կայսրութեան ազդեցիկ հրեայ դէմքերի բացասական դերի վրայ: Նա յիշատակում է մի ֆրանսացու [*] "Le Dernier Bal" [«Վերջին Պարահանդէսը»] գրքի 1-36 եւ 46-86 էջերը, որտեղ փաստեր եւ ապացոյցներ են արձանագրուած միջազգային սիոնիզմի հակահայկական գործողութիւնների մասին: Մասնաւորապէս յիշատակւում է 1914-ի Յունիսի 23-ին Ստամպուլի Նուրի Օսման ակումբում կայացած Իթթիհատ կուսակցութեան

[*] Փիէր Հեփփես անունով այդ «ֆրանսացին» հայազգի Պետրոս Սիմոնեանն է:

Ահմէտ Աղաեւ

գործունեայ տարրերի եւ սիոնիստների համատեղ գաղտնի ժողովը: Նրան մասնակցել էր մօտ 700 մարդ, այդ թւում Թալաաթը, Պէտրին, Սեյդը, Ֆեքրին, Խիաւին եւ ուրիշներ: Հրեաներից աչքի ընկնող դեր էին խաղացել Սամուէլ էֆենտին, Աբրահամ էֆենտին եւ ուրիշներ: Այստեղ էին նաեւ Ռուսաստանից հեռացած մոլի փանիսլամիստներ Ահմէտ Աղաեւը, Ճելալ Կորխմազովը, Մահմուտ Թաղիեւը, Զիա պէյը եւ ուրիշներ: Ժողովն ընթացաւ հակառուսական կատաղի լոզունգների հեղեղով: Հայերին մեղադրում էին ռուսասիրութեան մէջ: Որոշուեց պոյքոթ յայտարարել ինչպէս հայերին, նոյնպէս յոյներին [17, էջ 42-43]: Գլխաւոր ճառախօսը Թալաաթն էր:

Իսմայիլ Ռահիմը ցոյց է տալիս, որ թուրքերի ծրագիրն էր՝ վերացնել Հայաստանի «վտանգը» փանթուրքական աշխարհակալական ճանապարհից, Ազրպէյճանի վրայով կապ հաստատել Միջին Ասիայի հետ: 1915-ի Դեկտեմբերի 31-ին Վիեննա ժամանած թուրքական պատուիրակութիւնը, որը գլխաւորում էր Ռուսաստանից հեռացած Եուսուֆ օղլի Աքչուրան, աւստրիական կառավարութեանը յանձնած յուշագրում պահանջում էր Պուխարան եւ Թուրքմենիստանը ազատել ռուսական տիրապետութիւնից, Կիրգիզիային շնորհել քաղաքական անկախութիւն, Քազանի եւ Խրիմի մուսուլմաններին դնել Թուրքիայի հպատակութեան տակ, ինքնավարութիւն շնորհել Վոլկայի բոլոր թաթարներին: Աւստրիական կառավարութիւնը խոստացել էր ուսումնասիրել ու պատասխանել [17, էջ 44]:

Առաջին Համաշխարհային Պատերազմի տարիներին պաշտպանելով Երիտթուրքերի հայասպան քաղաքականութիւնը, սիոնիստների պարագլուխները ձգտում էին այդ ճանապարհով իրականացնել սեփական ծրագրերը: 1914-1916 թուականներին անձնապէս գործունեայ էին գերմանական

հրեաների ղեկավարները, որոնք լաւատեսօրէն փարուել էին Քայզեր մերձաւորարեւելեան քաղաքականութեանը:

ՕԳՏԱԳՈՐԾՈՒԱԾ ԱՂԲԻՒՐՆԵՐ

[Հոս զետեղուած են միայն այն աղբիւրները, որոնք ընդգրկուած են գիրքին վերոյիշեալ բաժինին մէջ]

[6] Պեռնշտայն Էդ., «Հայկական Տանջանքները Եւ Եւրոպան», դասախօսութիւն կարդացուած Պերլինում 1902-ի Յունիսի 26-ին, Ժընեւ, 1906:

[8] Եազըճեան, Գուրգէն., «Ապտուլ Համիտ Բ. Կարմիր Սուլթանը», Պէյրութ, 1980:

[11] Համբարեան Ս., «Երիտթուրքերի Ազգային Ու Հողային Քաղաքականութիւնը Եւ Ազատագրական Շարժումներն Արեւմտեան Հայաստանում», Երեւան, 1979:

[11ա] «Հայք», թերթ, Նիւ Եորք

[13] Ղազարեան Հ., «Ցեղասպան Թուրքը», Պէյրութ, 1968:

[15ա] «Նոր Դար», թերթ, Թիֆլիս:

[15բ] «Նոր Կեանք» թերթ, Լոնտոն:

[17] Ռահիմ Իսմայիլ. «Հայերի Ցեղասպանութիւնը Օսմանեան Սուլթանների Օրօք» (պարսկերէն), 2-րդ հրտ., Թեհրան, 1972:

Ռուսերէն աղբիւրներ

[42] Մայիսքի Վ., «Գերմանիան Եւ Հեռաւոր Արեւելքը», «Ռուսական Արձանագրութիւններ», թիւ 1, Փեթրոկրատ, Յունուար 1916:

Այլ լեզուներով աղբիւրներ

[66] Armstrong H.C., "Gray Wolf, The Life of Kemal Ataturk", NY, 1961.

[71] "T. Herzl and the Armenian Question", "Journal of Palestine Studies", vol VII, N. 1, Autumn, Beirut, 1977, (Marwan R. Buheiry). «Թէոտոր Հերցէլ Եւ Հայկական Հարցը» ՀՍՍՀ Գիտ, Ակադեմիայի գիտատեղեկատուական եւ հասարակական գիտութիւններու բաժնի հրատարակած գրքոյկ, թիւ 7 (39), Երեւան, 1979:

[76] Lewis Bernard, "The Emergence of Modern Turkey", London, 1961.

[78] "Middle Eastern Studies", London, 1971, vol. VII, no: 1.

[82] Walker Christopher I., "Armenia: The Survival of a Nation", NY, 1980.

Հետեւեալ քարտէսն ու յարակից գրութիւնները առնուած են Ֆրանսուա Ժորժոնի «Թրքական Ազգայնականութեան Ծագումը - Եուսուֆ Աքչուրա (1876-1935)» խորագրով ֆրանսերէն յօդուածէն, հրատ. «Անատոլական Ուսումնասրութիւններու Հիմնարկ», 1980: Յօդուածագիրը կը դրուատէ Աքչուրայի աշխատութիւնը:

Այս քարտէսին վերը գրուած է. *«Թուրք-թաթարական կոմիտէի հողատարածքներու ծրագիրը»:*

Իսկ քարտէսին տակը ֆրանսերէն.

«Այս փաստաթուղթը կը ներկայացնէ թուրք-թաթարական կոմիտէին կողմէ նախատեսուող թրքական ապագայ կառավարութիւններուն բաժանումները, կազմուած 12 Դեկտ. 1915-ին Պուտափեշտի հունգարական «Քիւլիւկի Հատիւկի» («Արտաքին Յարաբերութիւններ») ամսագրին հրապարակած քարտէսին համաձայն:Ահմէտ Զէքի Վելիտի Տողանի խօսքով այս քարտէսը կազմուած է թուրք-թաթարական կոմիտէի անդամներուն կողմէ, հունգարացի թրքագէտ Մեսզարոսի օգնութեամբ, Դեկտեմբեր 1915-ին, թուրք-թաթարական կոմիտէի Պուտափեշտ կատարած այցելութեան ժամանակ ("Bugünkü Türkili (Türkistan) ve Yakin Tarihi", Istanbul, 1942-1947, էջ 475): Յատկապէս ուշագրաւ է Կազանի խանաթին յատկացուած տարածքին կարեւորութիւնը, որուն արեւելեան հատուածը կ'ընդգրկէ պաշկիրներու կողմէ գրաւուած շրջանները»:

Իսկ ձախ կողմը կ'երեւին այդ կոմիտէի անդամներուն ստորագրութիւնները...:

ԼԵՒՈՆ ՎԱՐԴԱՆ

ԴԻՒԱՆԱԳԻՏԱԿԱՆ ԱՅՍ ԹՈՒՂԹԸ [*]

[*] Գրող, պատմաբան, դաստիարակ Լեւոն Վարդանի (բուն անունով Լեւոն Պետիրեան, 1925-1997) այս ներածականն ու թարգմանութիւնը լոյս տեսած են «Շիրակ» ամսագրի (Պէյրութ), Ապրիլ-Մայիս 1984-ի համարին մէջ: Կու տանք հատուածներ:

Լեւոն Վարդան

Վերջերս «Ջարթօնք» օրաթերթի ԽԷ. տարի, թիւ 60 (13941) - 67 (15948) եւ 7-15 Դեկտեմբեր 1983-ի յաջորդական ութը թիւերով խմբագրութիւնն իր ընթերցողներուն յանձնեց Ճոն Ս. Կիրակոսեանի եւ Վ. Ոսկանեանի թարգմանութեամբ անգլիական վաւերագիր մը, զոր 1971-ին Էլի Քէտուրիէն տուեր էր իբրեւ յաւելուած իր հակիրճ մէկ ուսումնասիրութեան: Վաւերագիրին լոյսին բերուած թարգմանութեան յառաջաբանին մէջ Կիրակոսեան կը գրէ, թէ *«Երիտթուրքական շարժումը բնութագրող, իթթիհատականների հակահայկական քաղաքականութեան ակունքները բացատրող մի շատ կարեւոր փաստաթուղթ»* է այս թարգմանուածը, որուն անհրաժեշտօրէն *«իսկական հեղինակ պէտք է համարել Կ. Պոլսում Մեծն Բրիտանիայի դեսպանատան հնագոյն ու ազդեցիկ տրակոման* [թարգման] *Ճ. Հ. Ֆիցմորիսին (1865-1939), որը խրուել էր Երիտթուրքական Ֆրիմասոնութեան խորքերը, նրա գաղտնիքները բացայայտելու, դրանք անգլիական գաղութատիրութեան շահերին ծառայեցնելու նպատակով: Ֆիցմորիսը ոմանց կողմից ներկայացւում է իբրեւ այդ պահին Կ. Պոլսում անգլիական գլխաւոր եւ ազդեցիկ դէմք, որին ըստ էութեան ենթարկուած էր նոյնիսկ դեսպան Լոուրերը»:*

Ինչ որ ալ ըլլան հաստատումները դեսպան Լոուրերի եւ դեսպանատունի գլխաւոր թարգման Ֆիցմորիսի մասին՝ մէկ բան կը մնայ յստակ, թէ անգլիական դիւանագիտութիւնը շուտով, շա՛տ շուտով սկսաւ հետաքրքրուիլ Երիտասարդ-Թուրք շարժումով, հետեւեցաւ տեղափոխութիւններուն եւ շարժումնե-

րուն անոր զանազան ու այլազան ղեկավարներուն, լուծեց ու վերլուծեց գործընթացն անոր վերիվայրումներուն եւ կերպարանափոխումին, եւ գրեց, զեկուցեց, հաղորդեց ու տեղեկագրեց իր գտածներն առ որ անկ էր, եւ այդ ձեւով ժամանակի ընթացքին, առկայութեան կոչեց հսկայ դէզն այն վաւերագիրներուն եւ փաստաթուղթերուն, որոնք այսօր հաւաքուած կը մնան հին ու նոր արխիւներէն ներս Անգլիոյ Արտաքին Գործերու Նախարարութեան: Դժբախտաբար տակաւին մեր մէջ չգտնուեցաւ ոեւէ մէկը, որ պեղէր հարիւրաւոր այդ թղթապանակներն ու թղթածրարները, որոնց տասնեակ հազարաւոր թուղթերը կը խօսին օսմանեան սահմաններէն ներս աճին ու զարգացումին մասին Ազատ-Որմնադրութեան եւ հեռուէն ու մօտէն կ'առընչուին Հայկական Հարցին եւ Հայկական Տասնիհնգին, անոնց գոյառնումին եւ արտայայտութեան, հայ կուսակցութիւններու յառաջացումին մերթ զինեալ բախումներու դրսեւորումին եւ տակաւին բազմաթիւ այլ հարցերու հետ աղերս ունեցող նիւթերու: Այսօր աւելի քան վստահ ենք թէ այսպիսի պեղում մը եւ էջք մը լեռնակուտակ այս փաստաթուղթերու փոշիներէն ներս՝ երեւան պիտի հանեն միւս երեսն ալ պատկերին, զոր քիչեր, իսկապէս շա՛տ քիչեր գիտեն վերջին մէկուկէս դարի հայ պատմութեան ուսանողներէն, կը զգան առկայութիւնն անոր եւ ինչո՞ւ չէ, կը համարձակին լոյսին տալ նաեւ:

Գուցէ ոեւէ մէկէն աւելի գիտենք դժուարութիւններն ու անոնցմէ յառաջացող վտանգը այսպիսի գործի մը. այսուհանդերձ՝ եթէ կը հաւատանք թէ անհրաժեշտ է նոր սերունդին եւ մեր ժողովուրդին տալ իրաւ մէկ պատմութիւնը արեւմտահայութեան կեանքին ամենէն ողբերգական մէկ շրջանին՝ պէտք է որ կատարուի այս գործը եւ միանգամընդմիշտ մէկդի նետուին աժան մեր հերոսացումներուն եւ հեքիաթին շնորհն զգեցած մեր պատումներուն վրան յենող մեր պատմագրութիւնն ու պատմութիւնը, որովհետեւ կը հաւատանք եւ այդ մէկն անդառնալի կերպով, որ ա՛լ ժամանակ է որ գիտնանք ուղիղ աչքերուն նայիլ մարդերուն եւ ժամանակին եւ առանց ամչնալու յայտարարել մեր յաջողութիւններուն հետ ձախողանքները նաեւ, աւելին՝

ճանչնալ եւ գիտնալ բոլոր այն պատճառներն ու ուժերը, յայտնի եւ անյայտ բոլոր այն զսպանակներն ու գործօնները, որոնք յառաջացուցին եւ զարգացուցին այն՝ ինչ որ եղաւ արեւմտահայուն բաժինը համաշխարհային պատմութենէն:

...Այս բոլորէն ետք կը մնայ մեծագոյնը հարցերուն: Ինչո՞ւ է քարգմանութիւնն այս վաւերագիրին: Իրականութեան մէջ՝ հայ ընթերցողն ընդհանրապէս շատ քիչ բան գիտէ Երիտասարդ-Թուրքերու, անոնց հետեւած քաղաքականութեան եւ այդ վերջինին մղում տուող զանազան ուժերու մասին: Դժբախտութիւն է, որ մեր մէջ սակաւ են անոնք, որ հայ-թրքական յարաբերութիւններու պատմութենէն գիտեն միայն այն՝ ինչ որ կա՛մ իրենք զգացին իրենց մորթին վրայ եւ ապրեցան անճնապէս եւ կամ ալ այդպէս ըրին իրենց անմիջական հարազատները լոկ, այսինքն՝ այդ յարաբերութիւնները գիտեն լո՛կ որպէս Հայկական Տասնհինգ եւ անոր դրսեւորուող որպէս արիւնումն ու տառապանքը, քայքայումն ու մահացումը ցեղին՝ մինչդեռ այդ բոլորն եղան միայն վերջին արարը երկար, շա՜տ երկար տեւող եւ վարագոյրներու ետին սքօղուած ծրագրումներու եւ ծրագիրներու, որոնք մերը չէին միշտ եւ չեղան ալ այդպէս: Ընդհակառակը, համաշխարհային պատմութեան որպէս մէկ օղակն անոնք եկան գրաւելու իրենց տեղը աշխարհագրականօրէն շօշափելի վայրի մը մէջ, ուրկէ անոնց արձագանգները հասան մինչեւ սեմին հայուն առհասականութեան, հեղեղեցին հայութիւնն ու Հայաստան Աշխարհն ամբողջ:

Քաղաքական եւ տնտեսական բնոյթ ունեցող այս ծրագրումներուն եւ ծրագիրներուն ուղիին վրան էր որ հրապարակ իջան նոր ուժեր, նոր ախորժակներ եւ նոր իտէալներ, որոնց եթէ բոլորն ալ չեղան իրագործուած՝ եղան սակայն փորձարկուած: Այդպէ՛ս էր որ հրապարակ իջան քաղաքականացուած Սիոնականութիւնը եւ ազատ որմնադրական գործունէութիւնը, որոնց վրայ յենած մնացին Երիտասարդ-Թուրք շարժումը, այդ բոլորէն սնած ու աճած քաղաքական ու զինուորական Համաթուրանականութիւնը, եւ ապա այդ բոլորին կատղած ճագուկը՝ Համաթրքութիւնը: Եւ հուսկ ուրեմն՝ Թուրք Ազգայնականու-

քիւնը: Այս բոլորին դէմն առին եւ հրապարակ իջան տասնիններորդ դարու գաղթատիրական ախորժակներն ու կայսերապաշտական ձգտումները մեծ ու փոքր բոլոր իշխանութիւններուն, որոնց դէմ հասակ ցցել փորձեցին մերթ յաջող՝ եւ յաճախ ողբերգականօրէն արիւնագին ազգայնականութիւնը արեւելքին եւ արեւմուտքին, զանոնք իրականութեան կոչող զանազան ժողովուրդներուն եւ անոնց քաղաքական, տնտեսական եւ ընկերային ձգտումներն ու երազները: Այս բոլորէն յառաջացած խառնիճաղանճին մէջ դժուար, շա՛տ դժուար եղաւ հայուն համար հաւասարակշռուած պահել նաւն իր գոյութեան: Իրմէ վեր ուժեր, իր ընկալումէն դուրս գործօններն էին որ փոթորկեր էին հրապարակը: Այդ բոլորին մէջ ինք ճանչցաւ լո՛կ թուրքը՝ անոր արիւնագին վայրագութեան, ցեղային բարբարոսութեան եւ մահասփիւռ սուրին թափով: Եւ ապա եղան մահ ու քայքայում, եւ մոխրացում ամէն ինչի, այսինքն՝ գոյութեան կոչուեցաւ ամենէն սեւ ու արիւնոտ էջը հայու իր պատմութեան, զոր բացատրելու եւ բացայայտելու, եւ որուն ինչո՞ւն եւ ի՞նչպէսը լոյսին տալու իր փորձերը բնաւ ալ չեղան բաւ ու բաւարար: Ըսել կ՚ուզենք՝ մեր պատմագրութիւնը թերացաւ իր առաքելութեան մէջ, եւ կա՛մ երբեք չփորձեց դուրս գալ անմիջականէն, եւ կամ ալ երբ դուրս եկաւ իր ծիրէն՝ մերժեց որեւէ կապ տեսնել զինք եւ իր շրջապատը յուզող բազմաթիւ հարցերու միջեւ. մինչդեռ անհրաժեշտ էր որ հայուն պատմութիւնը տրուէր ընդհանուր գնացքէն ներս ո՛չ միայն սուլթաններու աշխարհին՝ այլ նաեւ գնացքէն ներս Մերձաւոր Արեւելքին ի խնդիր մղուող միջազգային գուպարումներուն: Այսինքն՝ եթէ կ՚ուզէինք ընկալել ինչո՞ւն եւ ի՞նչպէսը եղածին ու կատարուածին՝ անհրաժեշտ էր մեզի համար ճանչնալ ինչո՞ւն եւ ի՞նչպէսը մեզ շրջակալող բոլոր հարցերուն եւ փոթորիկներուն, որոնք, ի՞նչ խօսք, գրեթէ մի՛շտ ալ իրենց արմատներն ունեցան շրջանէն դուրս այլ տեղ մը՝ դիւանատուներէն ներս արեւմտեան եւ արեւելեան պետութիւններուն, ժողովասրահներէն ներս արտաքնապէս մեզի հետ հաղորդ չեղող օթեակներուն, ու տնտեսական եւ քաղաքական ծրագիրներէն ներս յայտնի կամ անյայտ հաւաքականութիւններուն:

Այսօր՝ լոյսին չհանուած կայ հսկայ դէզը փաստերուն եւ վաւերագիրերուն, մանաւանդ՝ կայ ուղխինահոս առատութիւնը աղբիւրներուն եւ պատմագրական գրականութեան, որոնք անհրաժեշտ է որ դրուին շրջանառութեան՝ ի շահ ամբողջացումին եւ յստակացումին եւ վասն վերբերումին վերջին շրջանի արեւմտահայ պատմութեան: Դժբախտաբար անոնցմէ բազմաթիւներ ամրօրէն փակ կը մնան մառաններէն ներս բազմաթիւ պետութիւններու: Այդպիսին են մանաւանդ թրքական եւ օսմանեան վաւերագիրերը, որոնց վրայ թուրք իշխանութիւնները դրած կարմիր կնիք՝ ի ժամու եւ ի տարաժամու կ'ուրանան անոնցմով անոնց պատմած դէպքերն ու անցքերը, մինչդեռ մեզի չափ եւ մեզմէ շա՛տ ալ առաջ իրենք գիտեն առկայութիւնն անոնց:

Անշուշտ՝ ուրացումները չեն որ անգոյ պիտի ընծայեն եղածները՝ հայուն վերջին մէկդարեայ պատմութիւնը եւ մանաւանդ՝ Հայկական Տասնհինգն ու անով բնորոշուող ամբողջ քսանամեակ մը եւ այդ վերջինին յաջորդող վեցուկէս տասնամեակը: Ընդհակառակը, ուրացումներէն անդին՝ միշտ ալ եղած են ու կան փաստերն ու փաստագրումները եւ օսմանեան ու թրքական վաւերագիրներէն դուրս՝ վաւերագիրերն ու փաստաթուղթերը մնացեալ բոլոր պետութիւններուն եւ իշխանութիւններուն, որոնք՝ ի հեճուկս թուրքին եւ անոր ազգայնամոլ քաղաքականութեան՝ ժամանակին հրատարակած ունին բազմաթիւներ այդ թուղթերէն եւ գիրերէն, որպէս կապոյտ, դեղին կամ նարնջագոյն գիրք: Այսուհանդերձ՝ լոյսին բերուած հազարաւոր ու տասնեակ հազարաւոր այդ թուղթերէն զատ կան հարիւր հազարաւորներ տակաւին, որոնք կը սպասեն զիրենք դիտողներու եւ շրջանառութեան դնողներու: Անոնցմէ լո՛ւկ մէկն է Սըր Ճերըլտ Լոուքըրի այս նամակը, որ անգլիական դիւանագիտական թուղթերուն մէջ կը տրուի Էֆ.0.800/193Էյ. (Լոուքըր Բէյբըրզ) [Լոուքըրի Թուղթեր] թուարկութեան ներքեւ...:

ՃԵՐՐԼՏ ԼՈՈՒԹԸՐԻ ՏԵՂԵԿԱԳԻՐԸ

Անգլերենէ թարգմն. Լեւոն Վարդանի
(էջ 94) Գաղտնի

Սըր Ճ. Լոուքըրը Սըր Չ. Հարտինկին
(Անձնական եւ խորհրդապահական)

Կոստանդնուպոլիս, 29 Մայիս 1910

Սիրելի Չարլս,

Կորսթի 23 Ապրիլի եւ ձեր 25 Ապրիլի հեռագիրները՝ Պոլսոյ ազատ որմնադիրներուն կողմէ Մուհամմետ Ֆերիտի Եգիպտոսի մէջ (իրենց) ներկայացուցիչ նշանակումի տարաձայնութեան շուրջ, որով «կ'ըսուի թէ անիկա սերտօրէն կապուած է Միութիւն Եւ Յառաջդիմութիւն Կոմիտէին»՝ կը ստիպեն զիս երկարօրէն գրել ձեզի եւրոպական Ազատ-Որմնադրութեան ճնշումին մասին Երիտասարդ-Թուրք Շարժումին վրայ: Այս կ'ընեմ անձնական եւ խորհրդապահական կերպով, որովհետեւ՝ ի հակադրութիւն Անգլիոյ եւ Ամերիկայի մէջ եղածներուն՝ Թուրքիոյ մէջ նոր այս Ազատ Որմնադրութիւնը մեծաւ մասամբ գաղտնի է եւ քաղաքական, եւ այս նիւթին մասին կարելի է տեղեկութիւն ստանալ միայն խիստ խորհրդապահութեամբ, իսկ անոնք որոնք կը դաւաճանեն անոր քաղաքական գաղտնիքներուն՝ կը թուի թէ կը վախնան Մաֆիայի [1] հակադարձութենէն: Քանի մը օր առաջ տեղական մասոն մը [2] որ յայտներ էր նշաններն ասպարէզին [3]՝ գործնապէս ենթարկուեցաւ զինուորական դատարան յղուելու սպառնալիքին, որ կը գործէ զինուորական մեր վիճակին պատճառով:

Ինչպէս ծանօթ է ձեզի՝ Փարիզի Երիտասարդ-Թուրքիա [4] Շարժումը բաւական անջատ էր եւ մեծապէս անտեղեակ՝ Սելանիկիինին ներքին աշխատանքներէն [5]: Վերջին քաղաքն ունի մօտ 140,000 բնակիչ, որմէ սպանական հրեաներ են

80,000-ը, իսկ 20,000-ն ալ Սապաթայ Սէֆի աղանդէն են, կամ ալ՝ քրիփթօ-հրեաներ, որոնք արտաքնապէս՝ մահմետականութիւնը կը դաւանին: Անցեալին՝ նախկիններէն շատեր ստացած են իտալական քաղաքացիութիւն եւ ազատ-որմնադիրներ են իտալական օթեակներուն կապուած: Հռոմի հրեայ քաղաքապետ Նաթանն ունի բարձր դիրք մը Մասոնականութեան մէջ, եւ կը թուի թէ հրեայ վարչապետներ Լուծաթին եւ Սոննինոն, եւ հրեայ այլ ծերակուտականներ եւ երեսփոխաններ նոյնպէս մասոն են: Անոնք կը հաստատեն թէ հիմնուած են Հին Սկովտիականին կողմէ [6] ու կը հետեւին անոր ծէսերուն:

Իսմայիլ Մահիր փաշա

Քանի մը տարի առաջ Էմմանուել Քարասոն որ հրեայ մասոն մըն է Սելանիկէն եւ այժմ այդ քաղաքը ներկայացնող երեսփոխան մըն է Օսմանեան Խորհրդարանէն ներս՝ հոն հիմնեց իտալական Ազատ-Որմնադրութեան առնչակից Մակեդոնիա Րիզորթա [7] կոչուած օթեակ մը: Կը թուի թէ՝ նպատակ ունենալով հրէական անշօշափելի ազդեցութիւն մը բանեցնել Թուրքիոյ մէջ տիրող նոր դրութեան վրայ՝ անիկա կարողացած է համոզել զինուորական թէ քաղաքային երիտասարդ-թուրքերը, որ որդեգրեն Ազատ Որմնադրութիւնը [8]: Թէպէտեւ արտաքնապէս լոկ ձգտելով խաղի բերել համիտեան լրտեսները՝ տուաւ անոնց՝ (Երիտասարդ-Թուրքերուն) պաշտպանութիւնն իր օթեակին, որ իր հանդիպումներն ունենալով օտար տան մը մէջ՝ կը վայելէր արտերկրային անձեռնմխելիութիւն հաւատաքննական վարուելակերպերու դէմ: Ապտուլ Համիտի լրտեսները վերահասու դարձան շարժումին եւ ոմն Իսմայիլ Մահիր փաշա մը, որ խորհրդաւոր կերպով սպաննուեցաւ 1908-ի Յուլիսի

Յեղափոխութենէն անմիջապես ետք - մութը կոխելէն ետք պատահած արկածով մը - կը թուի թէ իմացած էր կարգ մը գաղտնիքներ անոնց մասին եւ տեղեկագրած Երլտըզի պալատը: Լրտեսներ զետեղուեցան օթեակէն դուրս՝ արձանագրելու համար անունները այն զինուորականներուն եւ ուրիշներուն, որոնք կը յաճախէին հոն, որուն հակադարձեցին ազատ-որմնադիրները գաղտնի ոստիկաններն որպէս «եղբայր» արձանագրելով [9]: Կը թուի թէ Սելանիկի մէջ սկսած շարժումին ոգին հրէական էր առաւելաբար, մինչ երիտասարդ-թուրքերուն կարգախօսը - Ազատութիւն, Հաւասարութիւն եւ Եղբայրութիւն բառերը - նոյնպէս Իտալական Ազատ-Որմնադրութեան արտայայտչամիջոցն է: Կրկին՝ երկուքին ալ գոյները - կարմիրն ու ճերմակը - նոյնն են՝ 1908-ի Յուլիսի Յեղափոխութենէն ետք՝ երբ Կոմիտէն [10] հաստատեց ինքզինք Կոստանդնուպոլսոյ մէջ՝ շուտով ի յայտ եկաւ որ անոր ղեկավարներէն շատեր ազատ-որմնադիրներ էին: Քարասոն սկսաւ մեծ դեր խաղալ՝ Պալքանեան Կոմիտէի [11] (էջ 95) յաջող իր բռնագրաւումին առընթեր եւ երեւան եկաւ որ բնիկ թէ օտար ամէն գոյնի հրեաներ եռանդագին թիկունք կը կանգնէին նոր դրութեան՝ մինչեւ որ, ինչպէս որ յայտնեց թուրք մը՝ իւրաքանչիւր հրեայ թուեցաւ ըլլալ կարելի լրտես մը գաղտնի Կոմիտէին համար, ու մարդեր սկսան վերահասու դառնալ թէ շարժումը շատ աւելի հրէական յեղափոխութիւն մըն էր քան թէ թրքական: Որպէս Սելանիկի ընդհանուր հիւպատոս՝ իտալական կառավարութիւնը կարգեց հրեայ մասոն մը, որ կը կոչուէր Բրիմօ Լեւի եւ որ չէր գտնուեր դիւանագիտական ասպարէզէն ներս, իսկ հոս ամերիկեան դեսպան կարգուեցաւ Օսքար Շթրաուսը, որ Եագոպ Շիֆֆին հետ ճնշում էր բանեցու-

Եագոպ Շիֆֆ

ցեր ամերիկացի հրեաներուն վրայ ի նպաստ դէպի Միջագետք հրէական գաղթին՝ ընդդէմ Թերիքորիալիստ [12] այլ ծրագիրներու եւ որպէս Սիոնականութեան տարածուած ձեւ մը: Գուցէ գիտէք թէ ուղղափառ մահմետականն ունի զօրաւոր հակակրանք մը Մասոնականութեան հանդէպ, զոր կը նկատէ անկրօնութենէ վատ: Այս կեցուածքն աւելի շեշտուած արտայայտուեցաւ Կոմիտէին դէմ սկսուած շարժումին մէջ, որ ի վերջոյ վերածուեցաւ 13 Ապրիլ 1909-ի ըմբոստութեան [13]: Տակաւին գոհացուցիչ կերպով չեն լուսաբանուած այս դէպքերը, բայց այն ատեն չվրիպեցաւ ուշադրութենէ (այն հանգամանքը) թէ այն չորս զօրագունդերը, որոնք Սելանիկէն մասնաւոր կերպով ղրկուած էին մայրաքաղաք եւ զորոնք Քիամիլ փաշան կ'ուզէր որ վերաղարձուած ըլլային Երրորդ Բանակին՝ սկսան ըմբոստութիւնը՝ «այսպէս կոչուած յետադիմական շարժումը» եւ թէ անոնք կը գտնուէին հրամանատարութեանը ներքեւ Սելանիկէն ազատ-որմնադիր եւ քրիփթօ-հրեայի մը՝ գնդապետ Րեմզի պէյին, որ փոխանակ Ջինուորական Ատեան քաշուելու իր հրամանին վստահուած զօրքերուն արարքին համար՝ գլխաւոր թիկնապահ որոշուեցաւ Մահմուտ Ե.ին: Քարասոն մէկն էր գահընկեցութեան լուրը Ապտուլ Համիտին հաղորդողներէն: Ապտուլ Համիտ ղրկուեցաւ Սելանիկ եւ ենթարկուեցաւ տնարգելութեան: Կոմիտէի իտալացի հրեայ դրամատէրերուն տունէն ներս, մինչ Րեմզի պէյի եղբայրներէն մէկը պահակ կարգուեցաւ անոր վրայ: Գահընկեցութենէն ետք Սելանիկի հրէական թերթերը ազատագրումի բարձր ճիչ մը արձակեցին «Իսրայէլի ճնշիչ»էն, որ երկու անգամ խուլ ականջ էր ձեւացեր սիոնական ղեկավար Հերցէլի [14] խնդրանքներուն, եւ արգելք հանդիսացեր Սիոնականութեան իտէալներուն Պաղեստինի մէջ իրականացումին: Լեհաստանի հրեաներուն ներգաղթին դէմ կարմիր կնիք զարնելով, օտարականներուն դէմ (գործող) օրէնքին նման եւ այլ միջոցներով: 1909-ի Դեկտեմբերին Համպուրկի մէջ կայացած Սիոնական Իններորդ Համագումարը յայտարարեց, թէ համաշխարհային հրէութեան մէջ առկայ թերիքորիալական եւ սիոնական բաժանումները չքացեր էին՝ «որպէս Թրքական Յեղափոխութեան (յառաջացուցած) հրաշք մը»: Նոյն ատեն տնտե-

սական նախարար կարգուեցաւ Սելանիկի երեսփոխան Ճաւիտ պէյը, որ յոյժ ճարպիկ ու խելացի քրիփթօ-հրեայ մըն է եւ ազատ-որմնադիր մը՝ մինչ Թալաաթ պէյ՝ որ նոյնպէս ազատ-որմնադիր մըն է՝ եղաւ ներքին գործոց նախարար: Մեծ վեզիր Հիլմի փաշան դիմած էր մասոն դառնալու համար, սակայն չյաջողեցաւ: Պատերազմական վիճակ յայտարարուեցաւ երկու տարուան համար եւ Ջինուորական Ատեանի սպաներէն շատեր ազատ-որմնադիրներ էին: Խորհրդարանին «հրահանգուեցաւ» քուէարկել մամուլի շատ խիստ օրէնք մը եւ սելանիկցի ազատ-որմնադիր քրիփթօ-հրեայ մը նշանակուեցաւ տնօրէն Մամուլի Գրասենեակին, հսկայական իշխանութեամբ պաշտօն մը, որովհետեւ անոր տէրը կրնայ խափանել որեւէ թերթ խստօրէն «քննադատած ըլլալուն համար նոր վարչութիւնը» (յետադիմութիւն որակուած) կամ Ջինուորական Ատեան տանիլ անոր տէրը կամ խմբագիրը: Օսմանեան հեռագրական գործակալութիւնը որ կիսանկախ վիճակ մը ունի եւ կրնայ Կոմիտէին տեղեկութիւն հաղորդել օսմանեան հարցերու առնչուող արտաքին եւ ներքին դէպքերու մասին՝ հաստատուեցաւ տնօրէնութեանը ներքեւ պաղտատցի հրեայի մը, եւ զօրաւոր՝ սակայն ձախող փորձ մը կատարուեցաւ սելանիկցի հրեայ եւ մասոն փաստաբան մը նշանակելու իբրեւ խորհրդական Արդարադատութեան Նախարարութեան: Միութիւն եւ Յառաջդիմութիւն Կոմիտէի Կոստանդնուպոլսոյ գլխաւոր կեդրոնն ալ կը ղեկավարուի սելանիկցի քրիփթօ-հրեայ մասոնի մը կողմէ: Այլ քրիփթօ-հրեայ մասոն մը յստակ փորձեր կատարեց մայրաքաղաքին քաղաքապետ նշանակուելու համար, սակայն տակաւին չյաջողեցաւ իր նպատակին մէջ, թէպէտեւ իշխան Սայիտ Համիլը [15] որ եգիպտացի ազատ-որմնադիրներէն է՝ եղաւ փոխ քաղաքապետ: Կոստանդնուպոլսոյ քաղաքապետը՝ ինչպէս ֆրանսացիներունը, մեծ ուժ ունի իր ձեռքին քաղաքացիներու կեանքին եւ շարժումներուն հետ կապուած հարցերուն մէջ, մանաւանդ քաղաքական ընտրութիւններու պարագային եւ Խորհրդարանի Կոստանդնուպոլսոյ ներկայացուցիչներու ընտրութեան մէջ: Նոյն ատեն՝ Ոստիկանութեան Հին Նախարարութիւնը փոխարինուեցաւ Հանրային Ապահովութեան

(Սպասարկութիւնով), որ կը ղեկավարէ ոստիկանութիւնն ու ոստիկան-զինուորութիւնը եւ որ վստահուած է սելանիկցի ազատ-որմնադիրի մը պատասխանատուութեան: Աւելին՝ «Խորհրդարան»ին հրահանգուեցաւ քուէարկել «Ընկերակցութիւններու օրէնք»ը [16], որ Միութիւն Եւ Յառաջդիմութիւն Կոմիտէին կարելիութիւն ընձեռեց ճնշելու պուլկարներու, յոյներու եւ այլ (ժողովուրդներու) նոյնանման կամ մրցակից բոլոր կազմակերպութիւնները եւ ամէն ինչ լռեցնելու գործընթացէ մը ետք՝ լոյս ընծայուած կանոնագիրներով (էջ 96) անիկա հետամտեցաւ գաղտնի յեղափոխական ընկերակցութենէ մը «քաղաքական կուսակցութեան եւ ընկերային կազմակերպութեան» մը փոխակերպուելու խարդաւանանքին:

Այսուհանդերձ՝ այն ատեն երեւան եկաւ որ Ազատ-Որմնադրութեան օթեակներ սունկի նման աճիլ սկսան Մակեդոնիոյ մեծ ու փոքր քաղաքներուն՝ ինչպէս նաեւ մայրաքաղաքին մէջ, ուր վերջին տարին հիմնուեցան մօտաւորապէս տասներկու օթեակներ եւ շատ հետազօտումի պէտք չեղաւ վերահասու դառնալու համար, թէ ասպարէզին գաղտնապահութիւնը [17] կը գործածուէր սքօղելու համար գործունէութիւնը Կոմիտէին, որ ըստ յայտարարուածին՝ դադրած էր ըլլալէ գաղտնի ընկերակցութիւն մը: Յառաջ տարուեցաւ ընդյատակեայ քարոզչութիւն մը, եւ պաշտօնատարներուն եւ ուրիշներուն որոնք կարեւոր դիրքերու վրան էին՝ ըսուեցաւ թէ իրենց դիրքը, յառաջացումը եւ հետեւաբար իրենց կեցութեան միջոցները կախում ունէին իրենց «եղբայր» դառնալէն: Ոմանց ըսուեցաւ թէ իրենց մասոն դառնալովը Եգիպտոսի, Կրէտէի եւ այլ հարցեր, որոնք կ'ազդէին մեծութեանը երկիրին, պիտի լուծուէին ի նպաստ Թուրքիոյ, թէ իրենց պիտի հաղորդուէին ներքին գաղտնիքները քաղաքական աշխարհին, թէ իրենք պիտի եղբայրն ըլլային Անգլիոյ թագաւորին, եւ թէ պիտի կարենային ձեռք թօթուել եւ նշաններ փոխանակել անոր հետ՝ երբ անիկա այցելէր Կոստանդնուպոլիս եւ այլն: Այս նորագիրներէն շատեր սկսան յաճախել վաղուց հաստատուած անգլիական օթեակին՝ Լա Թիւրքիին, եւ ոմանք իրապէս ալ յաջողեցան միանալ անոր եւ ոչ մէկ ջանք խնայուեցաւ հաւատացնելու համար զանոնք թէ

մասոն դառնալով՝ կը միանային անգլիական հաստատութեան մը: Եգիպտոսի մէջ գտնուող նոյնանման օթեակներու պէս՝ նոր օթեակները կ'ընդունէին թէ կը հետեւին «Հին Սկովտիական» ծէսին եւ սուտ կերպով տարածայնեցին թէ անուղղակի կերպով ունէին հրովարտակ մը Սկովտիոյ Մեծ Օթեակէն, որուն պաշտպանն էր Անգլիոյ թագաւորը [18], անոնց ներշնչել նպատակադրելով այն վստահութիւնը որ կ'առնչուի Անգլիոյ անունին օսմանեան բոլոր դասակարգերուն մօտ: Կոմիտէին իշխանութիւնը բանակին վրայ պահելու համար բազմաթիւ սպաներ՝ մասնաւորապէս երիտասարդները՝ դարձան մասոն եւ ընդունուեցան օթեակէ մը ներս, որ կը կոչուէր Ռեսնա՝ Մակեդոնիայի մէջ Նիազի պէյի [19] ծննդավայրին անունով, եւ որուն Վարպետն էր Զօրավար Ֆեհմի պէյը՝ Նիազի պէյի եղբայրը: Կոմիտէի պատկանող երեսփոխաններէն եւ ծերակուտականներէն շատեր ալ դարձան մասոն եւ կը պատկանին Լա Քոնսթիթիւսիոն [20] օթեակին, որուն գլխաւոր պաշտօնատարներն են ներքին գործոց նախարար Թալաաթ պէյը եւ տնտեսական գործերու նախարար Ճաւիտ պէյը: Տեսնելով որ դուրս կը ձգուէին ու կը մեկուսացուէին տեղական քաղաքական գաղտնիքներուն եւ դաւադրութեան հոսանքէն՝ կարգ մը ընդդիմադիր երեսփոխաններ, մասնաւորապէս արաբներ, հիմնեցին օթեակներ կամ ալ միացան (առկայ օթեակներուն), ինչպէս՝ Ուխուվէթ Օսմանիէին (այսինքն՝ Օսմանեան Եղբայրութիւն) եւ Մուհիպին-ի Հուրրիէթին (այսինքն՝ Ազատութեան Բարեկամներ): Ի վերայ այսր ամենայնի՝ պէքթաշիներու մօտ 1,000,000 հաշուող ոչ-ուղղափառ իսլամական աղանդին հետեւորդները, որոնք մեծ մասով կը գտնուին հարաւային Ալպանիա եւ Մակեդոնիա եւ ունին գաղտնի դաւանանք մը եւ կազմակերպութիւն մը, որոնք կը նմանին ազատ-որմնադրութեան ունեցածներուն՝ փափաքեցան յարիլ ազատ-որմնադիրներուն [21]: Այնուամենայնիւ՝ անոնք աւելի խանդավառուած էին Ազատ–Որմնադրութեան ճշմարիտ ոգիէն՝ ի հակադրութիւն անոր քաղաքական եւ անաստուածեան կերպարանքին, որուն կարելի է հանդիպիլ կարգ մը եւրոպական երկիրներէ ներս:

Ի յաւելումն վերոյիշեալ օթեակներու՝ 1909-(19)10-ի ընթաց-

քին հետեւեալները հիմնուեցան Կոստանդնուպոլսոյ մէջ.- Վեֆա Օրիանքալ (կամ՝ Արեւելեան Հաւատարմութիւն), Լէ Վրե զ'Ամի տը Լիւնիոն Է Բրոկրէ (Միութեան եւ Յառաջդիմութեան Իրական Բարեկամները), Պիզանքիօ Ռիզորթօ (Վերածնած Բիւզանդիոն), Լա Վերիթաս (Ճշմարտութիւնը), Լա Բաթրի (Հայրենիքի), Լա Ռընեսանս (Վերածնունդը), մասնաճիւղ մը Մասետոնիա Ռիզորթայի (Վերածնած Մակեդոնիա) եւ Շեֆաղ (կամ Արշալոյս, այսինքն՝ Լ'Օրոր), անուն մը որ անծանօթ չէ եգիպտական ընդյատակեայ քաղաքական (շարժումներու) ուսանողներուն: Սելանիկի եւ Մակեդոնիոյ մէջ գտնուող Ազատ-Որմնադրութեան ցանցին նման՝ կը թուի թէ բոլոր այս օթեակներն ալ կա՛մ հիմնապէս կը ղեկավարուին հրեաներու կողմէ, կամ ալ ներշնչուած են անոնցմէ: Յոյն, հայ եւ բնիկ այլ քրիստոնեայ տարրեր բացարձակ կերպով բացակայ են կամ ալ դուրս են ձգուած անոնցմէ: Վերը յիշուեցաւ Եգիպտոսի իշխան Սայիտ Հալիմը: Անիկա, իր եղբայրը՝ Ապպաս Հալիմը, իշխան Ազիզ Հասանը եւ այլ եգիպտացիներ՝ վայրագ ատելութեամբ մը բռնկած Նորին Վսեմութիւն Խտիւին դէմ՝ գործակցեցան Միութիւն Եւ Յառաջդիմութիւն Կոմիտէին հետ եւ նիւթապէս օժանդակեցին անոր: Սելանիկէն մայրաքաղաք ներմուծուած Երիտասարդ-Թուրքիոյ Ազատ-Որմնադրութեան այն տեսակը, որով անիկա զօդուեցաւ եգիպտական Մասոնականութեան՝ ենթարկուեցաւ զիրար խաչաձեւող ա՛յն հոսանքներուն՝ որոնք ընդհանրապէս կը բնորոշեն քաղաքականութիւնը Վոսփորի ափերուն վրայ եւ որ քչիկ մը մութ է: Մասոններն իրենք իսկ կու տան հակասական տեղեկութիւններ պատահածին մասին:

(էջ 97) Եգիպտոսի Մեծ Օթեակին Վարպետը՝ Իտրիս պէյ Բաղիպը, որ կ'ըսուի թէ կը վայելէ Սկովտիոյ Մեծ Օթեակին ճանաչումը՝ հիմնադիրն էր եւ գերակայութիւն ունէր Եգիպտոսի, Սուրիոյ, Պաղեստինի եւ Լիբանանի կարգ մը օթեակներուն վրայ, որոնցմէ վերջինին մէջ կարելի է հանդիպիլ հռովմէական կաթողիկէ մասոններու մեծ թիւի մը տարօրինակ երեւոյթին:

Մուհամմէտ Օրֆի փաշան ալ հիմնադիրն էր Եգիպտոսի, Երուսաղէմի եւ հարաւային Սուրիոյ կարգ մը օթեակներուն եւ

կը ձգտէր իր «դրութենէն» ներս բերել Կոստանդնուպոլսոյ օթեակները եւ այդ նպատակով հոս եկաւ 1909-ի գարնան: Հանդիպեցաւ որոշ դժուարութիւններու ու երբ ծայր տուաւ 13 Ապրիլի ըմբոստութիւնը [22]՝ վախցաւ եւ ուղղակի փախաւ Եգիպտոս: Այս դէպքերէն քչիկ մը առաջ՝ Իտրիս Բաղիպ պաշտօն էր յանձնած Աղեքսանդրիոյ Իտալական Օթեակին մէջ 17-րդ աստիճանին հասած իշխան Ազիզ Հասանին, որ Կոստանդնուպոլսոյ օթեակները բերէր Եգիպտոսի Մեծ Օթեակի իշխանութեան: Սակարկութիւններն սկսան պահ մը ետք մայրաքաղաք մուտքէն մակեդոնական ուժերուն՝ որոնք առաջնորդուած եւ ոգեշնչուած էին մասոններու կողմէ եւ գահընկեցութենէն ետք Ապտուլ Համիտի՝ որ կծու կերպով հակառակ էր Մասոնականութեան ու կը նկատէր զայն քաղաքական վտանգաւոր կազմակերպութիւն մը: Իտալական Մեծ Օթեակէն ստացուեցան անհրաժեշտ իրաւասութիւնները եւ պելճիքական Ազատ-Որմնադրութեան Գերագոյն Խորհուրդին պատկանող Եուսուֆ պէյ Սաքաքինիին յառաջացող իշխանութեամբ՝ իշխան Ազիզ Հասանը բարձրացաւ 33-րդ աստիճանին [23] եւ անոր իշխանութիւն տրուեցաւ կազմակերպելու Թուրքիոյ Արեւելեան Մեծ Օթեակը [24]: Այս տեղի ունեցաւ 1909-ի Յուլիսին կամ Օգոստոսին եւ ներքին գործերու նախարար Մեհմէտ Թալաաթ պէյը կարգուեցաւ Մեծ-Վարպետ [25]: Այսպէսով կը տեսնուի թէ 1909-ի Ապրիլին մակեդոնական ուժերուն յաղթանակը Ապտուլ Համիտի դէմ եւ Կոստանդնուպոլսոյ գրաւումը նշանակեցին նաեւ իտալականէն ներշնչուած Ազատ-Որմնադրութեան յաղթանակը անգլիական ճանաչում ունեցող Եգիպտոսի Մեծ Օթեակին վրայ: Կոստանդնուպոլսոյ մէջ բոլոր օթեակներն ալ հետզհետէ յարեցան անոր, ինչպէս նաեւ Մակեդոնիոյ մէջ գտնուողները, եւ որոշուեցաւ Օսմանեան Արեւելեան Մեծ Օթեակին ենթարկել Սուրիոյ, Եգիպտոսի եւ այլ (վայրերու) օսմանեան բոլոր օթեակները: Այս նպատակով իշխան Ազիզ Հասանը Սաքաքինիի հետ վերադարձաւ Եգիպտոս, սակայն այդ գաղափարին հակառակեցան Իտրիս պէյ Բաղիպը եւ ուրիշներ, (ու) պնդեցին թէ Եգիպտոսն ու Լիբանանն ըլլալով առանձնաշնորհեալ նահանգներ՝ անհրաժեշտ էր որ ըլլային

անկախ ևո՛յնիսկ (քաղաքական) Ազատ-Որմնադրութեան մէջ: Ապա իշխան Ազիզ Հասան բաժնուեցաւ Իտրիս Բաղիպէն, որ սկիզբը զինք ղրկած էր Կոստանդնուպոլիս եւ Օսմանեան Արեւելեան Մեծ Օթեակի Մեծ-Վարպետ Թալաաթ պէյէն ստացած իր ցուցմունքներուն համաձայն՝ Եգիպտոսի ազգայնական ղեկավար Մուհամմէտ Ֆերիտը կարգեց Կոստանդնուպոլսոյ Արեւելեան Մեծ Օթեակին ներկայացուցիչը Եգիպտոսի մէջ: Պաշտօնի տուչութիւնը կատարուեցաւ Թանթայի օթեակին մէջ: Խալիլ Համատէ փաշան, Մուգատտամ (թերթի խմբագիր) Շահին Մակարիոսը եւ եգիպտական ծանօթ այլ մասոններ, որոնք չեն սիրեր ազգայնականները, մեծ ընդդիմութիւն ցոյց տուին այս նշանակումին դէմ, մինչ Նորին Բարձրապատուութիւն Խտիւն ալ չհաստատեց այն քայլը, որ իրարու կը զօդէր եգիպտական ազգայնականութիւնն ու Միութիւն Եւ Յառաջդիմութիւն Կոմիտէն քաղաքական Ազատ-Որմնադրութեան կապով: Բայց կարելի չեղաւ չեղեալ համարել հեղ մը կատարուած նշանակումը: Որպէս դարման՝ Խալիլ Համատէ փաշան առաջարկեց հիմնել եգիպտական անջատ Օսմանեան Արեւելեան Մեծ Օթեակ մը՝ յստակ այն հասկացողութեամբ, թէ Մուհամմէտ Ֆերիտ պէյը չըլլար անոր Մեծ-Վարպետը կամ Մեծ-Գերապատուելին: Օսմանեան Արեւելեան Մեծ Օթեակի մը հաստատումովն Եգիպտոսի մէջ եւ օծումովն անոր Մեծ-Վարպետին՝ Մուհամմէտ Ֆերիտ պէյի նշանակումն որպէս ներկայացուցիչը Կոստանդնուպոլսոյ Արեւելեան Մեծ Օթեակին՝ կը չքանար ինքնաբերաբար: Այժմ Կոստանդնուպոլսոյ մէջ է Խալիլ Համատէ փաշան եւ կը ջանայ որ հրեայ երեսփոխան եւ Սելանիկի Իտալական Օթեակին Գերապատուելի Քարասոն միջնորդէ Թալաաթ պէյի մօտ յաջողցնելու համար վերոյիշեալ իրա-

Մուհամմէտ Ֆերիտ պէյ

գործումը: Դէպի Կոստանդնուպոլիս իրենց ճամբուն վրայ են իշխան Ազիզ Հասանն ու Մուհամմէտ Ֆերիտն ալ: Երբ Թալաաթ պէյ յայտարարեց թէ ճիշդ չէր Մուհամմէտ Ֆերիտի Եգիպտոսի մօտ ներկայացուցիչ որոշուած ըլլալը եւ թէ ինք եւ Կոմիտէի իր բարեկամները պիտի չկատարէին այսպիսի սխալ քայլ մը, յստակ էր թէ գիտակցօրէն կը ստէր՝ շատ հաւանաբար իրենց գաղտնիքները դուրս չտալու մասին Կոմիտէին առած որոշումներու ճնշումին ներքեւ:

Մինչ այդ՝ Սաքաքինին ալ հասած է Կոստանդնուպոլիս՝ Եգիպտոսէն Սուրիա անցնելէ եւ վերջին երկրին մէջ ժամանակ մը զբաղելէ ետք անոր օթեակները Օսմանեան Արեւելեան Մեծ Օթեակին միացնելով:

(էջ 98) Եթէ Թուրքիոյ Արեւելեան Մեծ Օթեակ - Միութիւն Եւ Յառաջդիմութիւն Կոմիտէն կարենար իր իշխանութեան ենթարկել եգիպտական օթեակները եւ անոնց շարքերը համալրէր ազգայնականներով՝ կասկածէ վեր է որ միտումը պիտի ըլլար գաղտնի եւ ընդյատակեայ գործունէութեամբ մը օր մը յառաջ բերել չակնկալուած պայթում մը՝ նման անոր որ 1908-ի Յուլիսին Սելանիկի մէջ անակնկալի բերաւ աշխարհը: Առ այս՝ կրնամ յիշել բաւական հետաքրքրական դէպք մը: Ժամանակ մը առաջ՝ Թուրքիոյ նոր Ըաբբունապետը՝ ճարպիկ, եռանդուն եւ զարգացած մարդ մը որ դասընկերն էր հանրածանօթ կարգ մը երիտասարդ-թուրքերու եւ որ հին վարչակարգին ատեն զանազան փորձեր կատարեց՝ որպէս մատենադարանապետ գործի անցնելու համար Ապտուլ Համիտի պալատէն ներս, դիմեց դեսպանատան որ միջնորդէինք իտալական քաղաքացիութեամբ եւ Վենթուրա կոչուած հրեայ մասոնի մը հարցով: Շատ մը տարիներ առաջ, որպէս օսմանեան հպատակ, անիկա առեւտուրի էր ձեռնարկեր Սուտանի մէջ եւ անկէ վտարուեր Սիրտարին [26] կողմէ՝ այն առարկութեամբ թէ անիկա (Վենթուրան) կապ ունէր ծխախոտի մաքսանենգութեան մը հետ, որ Սուաքիմի մէջ կը կատարուէր երկու հրեաներու միջոցով տասնապետ Հուայթ անունով մարդու մը հաշուոյն: Այդ վերջինն ալ վտարուեցաւ եւ աստիճանազրկուեցաւ: Վենթուրան իր հարցը տարաւ Գահիրէի Խառն Դատարանը եւ ստացաւ կէս մը դրա-

կան վճիռ Պատերազմական Նախարարութեան դէմ: Բայց Վճռաբեկ Ատեանը բեկանեց վճիռը: Րաբբունապետը (դեսպանատան) ներկայացուց մօտաւորապէս երկու հարիւր էջնոց երկար յուշագիր մը՝ մանրամասնութիւններ տալով ենթադրեալ անարդարութեան մասին, որուն զոհն էր դարձած Վենթուրան եւ խնդրեց որ նամակ մը տայի Վենթուրային՝ Սըր Է. Կորսթին ներկայացնելու համար, որպէսզի այդ վերջինն իր ազդեցութիւնը գործածէր ի նպաստ Վենթուրայի հարցին, որ կրկին պիտի ներկայանար եգիպտական դատարաններուն: Յայտնեցի իրեն թէ անկարելի էր այսպիսի արարք մը իմ կողմէ, որովհետեւ անիկա պիտի ըլլար արդարադատութեան վրան ազդելու փորձ մը եւ թէ աւելին, ըստ տուեալներու՝ իտալական հպատակ մըն էր մարդը: Ժամանակ մը ետք հոս, Տոքթ. Ֆերիի կոչուած հրեայ մասոն մը ծանօթացաւ իմ պաշտօնէութեանս անդամներէն մէկուն հետ՝ տեղւոյս Անգլիական Օթեակին Վարպետին միջոցով եւ կրկին՝ (ա՛յս ալ) հանդարտ, ինքնավստահ եւ կէս մը սպառնական շեշտով խնդրեց Կորսթին ծանօթացումի նամակը ի նպաստ Վենթուրայի: Երբ բացատրուեցաւ անոր որ անկարելի էր այսպիսի բան մը նո՛յնիսկ անգլիական հպատակի մը պարագային՝ առաւ քամահրական շեշտ մը եւ յայտարարեց թէ ճչող անարդարութեան այս հարցը սրբագրուելու էր, թէ ամենէն զօրաւոր ազդեցութիւնն աշխարհի մէջ՝ ներառեալ Լորտերու Տան հրեայ անդամներունը՝ պիտի լծուէր գործի, եւ թէ՝ եթէ անհրաժեշտ ըլլար, պիտի ձեռնարկուէր եգիպտական կառավարութիւնը տապալելու գործին եւ անգլիական դիրքն Եգիպտոսի մէջ պիտի դառնար խնդրական: Լուսնոտ մը չէր մարդը եւ կը խօսէր շատ հաւասարակշիռ կերպով:

Ներքին գործերու նախարար Թալաաթը որ կը սերի գնչուէ եւ կու գայ Ատրիանապոլսոյ Քիրճալիէն [27] եւ ելեւմտական նախարար Ճաւիտ պէյը, որ քրիփթօ-հրեայ մըն է՝ պաշտօնական արտայայտութիւնն են Կոմիտէի գաղտնի իշխանութեան: Անոնք դահլիճին միակ անդամներն են, որոնք իրապէս ուժ մը կը ներկայացնեն եւ Թուրքիոյ մէջ գագաթն են Ազատ-Որմնադրութեան: Թէ անոնք պիտի օգտագործէի՞ն մէկ գործակալը Սաքաքինիի նախորդներուն՝ աւելի՛ քան կասկածելի է: Մօտ

տարի մը առաջ իր ներքին գործերու նախարար ըլլալէն ի վեր՝ Թալաաթ պէյ կայսրութեան մէջ տարածելու վրայ է ցանցը ազատ-որմնադիր Կոմիտէին՝ նահանգային դիրքերու վրայ որպէս կառավարիչի, փոխ կառավարիչի եւ այլն պաշտօնի կոչելով մարդեր, որոնք կա՛մ ազատ-որմնադիր են եւ կամ ալ՝ վստահելի մարդերը Կոմիտէին, եւ ստէպ՝ երկուքը միասին: Նպատակն այն է, որ եթէ խորհրդարանին մեծամասնութիւնը արկածով կամ պաշարման վիճակի դրութեան սարսափներուն հակառակ՝ ընդդիմութիւնը հասցնէր Թալաաթի եւ Ճաւիտի նախարարութիւնը վտանգելու աստիճանին, վերջինները վայրկենապէս կարենային պատասխանել պետական հարուածով մը, լուծէին խորհրդարանը եւ կատարէին նոր ընտրութիւններ, որոնք նահանգներուն մէջ պիտի կարգադրուէին Կոմիտէի ակումբներուն եւ ազատ-որմնադրական օթեակներուն կողմէ եւ ընտրել շատ աւելի խօսքի պառկող երեսփոխաններ: Այսպէսով՝ Թուրքիոյ անտեսանելի կառավարութիւնը (Օսմանեան) Արեւելեան Մեծ Օթեակն է, որուն Մեծ Վարպետն է Թալաաթ պէյը: «Նայնթինք Սենչըրի»ի [28] Ապրիլի համարով Էօժէն Թաւերնիէն կը ներկայացնէ Ֆրանսական Յեղափոխութիւնը իբրեւ «դուստրը Արեւելեան Մեծ Օթեակին»: Գուցէ նոյն ստորոգումը կարելի է յարմար ձեւով մը օգտագործել օսմանեան Միութիւն Եւ Յառաջդիմութիւն Կոմիտէին համար, որովհետեւ երբ ազատ-որմնադիրները կը թուին հետեւորդներն ըլլալ Կոմիտէին՝ բազմաթիւ ոչ-մասոններ, այսինքն ժողովուրդին մեծամասնութիւնը, գաղտնօրէն կը հակառակին անոր իշխանութեան: Ինչպէս ֆրանսացի հանրապետականներուն եւ ազատ-որմնադիրներուն՝ շատ յաճախ անոր շրթներուն վրան եղող բառերն են «յետադիմութիւն»ը եւ «կղերական»ը: Անոր առաջին ձգտումը, (էջ 99) մահմետական օրէնքը բարեփոխել եւ արդիականացնել չէր՝ այլ տկարացնել զայն եւ ճզմել: Անոր ղեկավարներէն շատեր երբ անկեղծօրէն բնապաշտ են՝ առեղծուածային կերպով կը ջանան նաեւ իբրեւ քաղաքական զէնք օգտագործել իսլամական եռանդը զանգուածներուն եւ շեղել զայն ազգայնամոլ ուղիներէ դէպի ազգային, այսինքն՝ ասիական, համիսլամութեան սկզբունքներով: Ընդդիմադրութեան դէմ

անհանդուրժող է ասիկա, եւ իր հակառակորդները քանդելու անոր գլխաւոր միջոցներէն մէկն է զանոնք մղել բացէ ի բաց ընդդիմութեան եւ ապա ճզմել զանոնք իբրեւ «յետադիմական»: Իւլեմաներէն ոմանք անոր կողմէ կը մղուին ազատ-որմնադիր դառնալու, եւ անոնց օրինակը կ'օգտագործուի յաղթահարելու համար ժողովուրդին ընդդիմութիւնը եւ նախապաշարումը: Թուրք մը բացատրեց զայն իբրեւ (ժողովուրդը) «հրէական հաշիշով թմրեցնելու» արարք:

Վերեւ ըսուածներէն կամ Երիտասարդ-Թուրքիա Շարժումին այժմու դրութեան մանրամասն որեւէ մէկ քննութենէն ի յայտ պիտի գայ որ հիմնականօրէն հրէական է անիկա եւ «թրքական»՝ ի հակադրութիւն օսմանեան այլ տարրերուն, այսինքն արաբներուն, յոյներուն, պուլկարներուն, հայերուն եւ այլն: Գլխաւորապէս զինուոր է թուրքը եւ սահմանադրական երեւոյթներու ներքեւ կը ջանայ պահել իր ցեղային գերակայութիւնը, զոր կրնայ ընել լոկ բանակին միջոցով: Իր եկամուտին կէսը կը ծախսէ վերջինին վրայ եւ զայն կը գործածէ միւս տարրերը մատնելու սարսափի դրութեան մը եւ լուռ ենթակայութեան: Սահմանադրութիւն մը ձեւով մը կ'ենթադրէ տնտեսական յառաջդիմութիւն, սակայն վատթարագոյն տեսակէն է թուրքին տնտեսական կացութիւնը եւ առանց օժանդակութեան կրնայ տոկալ ոչ իսկ շաբաթ մը: Սկիզբները կը յուսացուէր որ հայերը, պուլկարները, յոյները եւ օսմանեան հրեաները պիտի ծառայէին իբրեւ տնտեսական օժանդակներ, սակայն կը թուի թէ երիտասարդ-թուրքն ինքզինք դաշնակից է ըրեր լո՛կ հրեային, օսմանեան թէ այլ, եւ օտարացուցեր այլ ժողովուրդները: Նոյն արդիւնքը տեսնուած է Հունգարիոյ մէջ ալ, ուր հունգարները, որոնք թրքական արմատէն են եւ նոյնպէս զուրկ՝ առեւտրական հասկացողութենէ, ինկած են տնտեսական եւ ելեւմտական գրեթէ ամբողջական իշխանութեանը ներքեւ հրեային: Կը թուի թէ վերջինը խճճած է նախատնտեսական միտք ունեցող թուրքն իր աշխատանքին մէջ եւ որովհետեւ Թուրքիոյ մէջ կը գտնուին Իսրայէլի համար սուրբ եղող վայրեր՝ լոկ բնական է որ հրեան օգնէր պահել ինքնուրոյն դիրք մը եւ օգտագործէր զայն յառաջացումին համար իր իտէալներուն, այս-

ինքն՝ վերջնական ստեղծումը հրեայ անկախ պետութեան մը Պաղեստինի մէջ կամ Բաբելոնի [29], ինչպէս որ կը պարզուի Իզրայէլ Զանկուիլի «Ֆորթնայթլի Րիվիու»ի Ապրիլի համարի յօդուածով [30]: Մէկ քարով երկու թռչուն պիտի զարնէր անիկա՝ եթէ կարենար թուրքէն ստանալ դէպի Թուրքիա անարգել ներգաղթը հրեային, նպատակ մը զոր անիկա կը հետապնդէ տարիներէ ի վեր եւ Միջագետք փոխադրել իր կրօնակիցներէն քանի մը միլիոն, որոնք ստրկացուած կը մնան Ռուսիոյ մէջ եւ Ռումանիոյ: Ի փոխադարձութիւն հրեաներու «անարգել ներգաղթ»ին՝ անիկա առաջարկած է թուրքին զոհել մայրենի իր լեզուն եւ զայն փոխարինել թրքերէնով եւ նոյնիսկ իր վրան առնել թուրք ազգային պարտքին ամբողջութիւնը: Տոքթ. Նազըմը՝ ամենէն ազդեցիկ անդամներէն մէկը Սելանիկի Կոմիտէին եւ ըստ ոմանց՝ հրեայ, ընկերակցութեամբ իր մտերիմին՝ Սելանիկէն քրիփթօ-հրեայի մը, մի ոմն Ֆայիդ պէյ Թոլետոյի մը՝ այցելեց Յ.Գ.Ը.ի (Յուդայական Գաղթակալական Ընկերութիւն) [31] Փարիզի մասնաճիւղը եւ անկէ ի վեր բացայայտօրէն թիկունք կը կանգնի 200,000 ռումանացի հրեաներու դէպի Մակեդոնիա եւ քանի մը միլիոն հրեաներուն դէպի Միջագետք փոխադրումին: «Ֆորթնայթլի Րիվիու»ի ապրիլեան համարին մէջ Իզրայէլ Զանկուիլ կը յուսայ թէ ներկայ մեծ վեզիր Հաքքը փաշային *«կարելի է վստահիլ որ դրական խորհուրդ տայ* (Բարձրագոյն) *Դուռին այս հարցին շուրջ»,* այսինքն՝ Միջագետքի մէջ հրէական անկախ պետութեան մը մասին: Հաքքը փաշային տրուած է անճնական հրեայ քարտուղար մը եւ (փաշան) կը յաճախէ հրէական որոշ տուն մը որեւէ մէկ այլ տունէ աւելի, սակայն տակաւին չեն նիւթականացած հրէական ծրագիրները: Անկասկած որ երբ Երիտասարդ-Թուրքիան զինուորական իր ծանր ծախսերով կարիքն ունի փոխառութեան՝

Իսմայիլ Հաքքը փաշա

հրեայ փոխատուներն աւելի ճնշում պիտի բանեցնեն (անոր վրայ)։ Երբ տնտեսական վատ կացութեան մը մէջ էր Ապտուլ Համիտ՝ մերժեց սիոնական ղեկավար Հերցէլի կողմէ եկած նոյնանման առաջարկները եւ կը թուի թէ նոյն գաղափարը կը գտնուի Զանկուիլի միտքէն ներս (ալ), երբ կը նշէ անիկա թէ *«տրուած ըլլալով որ Երիտասարդ-Թուրքերն ունին դրամէն նուազ հասկացողութիւն մը՝ պէտք է հասկցնել անոնց օգտաւէտութիւնը աշխատունակ եւ ոչ-զինուորական սպիտակ ժողովուրդի մը խաղաղ* (պայմաններով) *քափանցումին իրենց կայսրութենէն ներս»։* Զանկուիլ կ'ըսէ թէ Օսմանեան խորհրդարանի հրեայ չորս ներկայացուցիչները *«կատաղի կերպով հակասիոնական»* են [32]։ Կրնայ ըլլալ բառին պաղեստինեան իմաստով, սակայն վստահօրէն այդպէս չեն անոր միջագետքեան իմաստով։

(էջ 100) Երիտասարդ-Թուրք քաղաքականութեան նկարագրային այս գիծը չի կրնար աչքաթող արուիլ անոնց կողմէ, որոնք պիտի կապ մը ունենային հետագայ ծրագիրներու հետ Միջագետքի, Սուրիոյ եւ նոյնիկ Եգիպտոսի մէջ։ Որովհետեւ «Օրոր»ը (Շիֆագ = Արշալոյս) սիոնական պաշտօնաթերթ մը որ տարի մը առաջ սկսաւ հրատարակուիլ Կոստանդնուպոլսոյ մէջ՝ երբեք չի յոգնիր իր ընթերցողներուն յիշեցնելէ, թէ Եգիպտոսի (Փարաւոններու երկիրն ուր անոնք բռնադատեցին հրեաները կառուցել բուրգերը) տիրապետումը լոկ մէկ մասն է Իսրայէլի ապագայ ժառանգին։ Անշուշտ որ շատ է հեռահաս այս վարկածը, յստակ է սակայն, որ անիկա ունի պաշտպան եւ կը քարոզուի կարգ մը գաղափարապաշտներու կողմէ [33]։ Այնուամենայնիւ հրեաներուն գերագոյն թիրախն են Միջագետքն ու Պաղեստինը։ Անմիջական այն նպատակը, որուն համար կ'աշխատին անոնք, գործնականին մէջ տնտեսական գրաւումն է Թուրքիոյ եւ նոր գործերու (հաստատումն) այդ երկիրէն ներս։ Վերեւ ցոյց տրուեցաւ թէ անոնք արդէն իսկ տէրն են կամ գրաւեր են բոլոր կարեւոր դիրքերը երիտասարդ-թուրք կառավարութեան մեքենային, թէպէտեւ Հանրային Գործերու Նախարարութիւնը որ կրնայ ազդել մենաշնորհներու տուչութեանը վրայ, տակաւին ձեռքին է հայու մը՝ Հալլաճեան էֆեն-

տիին [34]: Երբ իր նախորդը՝ այլ հայ մը հեռացուեցաւ, որոշ փորձ մը կատարուեցաւ պաշտօնի կոչելու հրեայ մը կամ հրէական թեկնածու մը: Սակայն մանաւանդ հայերու Ատանայի ջարդէն ետք՝ յարմար նկատուեցաւ որ հայերն ունենային նախարարական թղթապանակ մը կառավարութեանէն ներս: Երկու ամիս առաջ կը թուէր թէ Հալլաճեանը հասեր էր անկումի եզրին, սակայն նոր կեանք ստացաւ մասոն դառնալով այդ օթեակէն ներս, որուն կը պատկանին Թալաաթ պէյն ու Ճաւիտ պէյը: Այժմ տակաւին խախուտ է իր դիրքը, եւ ամենէն կծու եւ տեւական յարձակումներն իր վրան կու գան հրէական տնտեսական թիկունք վայելող «Լը Պէյն Թիւրք» (Երիտասարդ-Թուրք) օրաթերթէն, մինչ խօսքեր կը շրջին թէ իր յաջորդը պիտի ըլլայ հրեայ մը, կամ (ալ) թուրք մը, որուն անմիջապէս քովինկն ըլլայ հրեայ մը:

Յայտնի է թէ հրեան որ այդքան կենսական կերպով հետաքրքրուած է լոկ իր գերակայութիւնը պահպանելու համար Երիտասարդ-Թուրքիոյ խորհուրդներէն ներս՝ նոյնքան հետաքրքրուած է կենդանի պահելու անհամերաշխութեան բոցերը ընդմէջ թուրքին եւ իր՝ (հրեային) կարելի մրցակիցներուն, այսինքն՝ հայերուն, յոյներուն եւ այլն. մինչդեռ պէտք է ըսել թէ անիկա պիտի չընդդիմանար նոր վարչակարգին որ աւելցնէր անիկա ազգային իր պարտքը հրեայ դրամատէրերուն (վճարելի): Թրքական Յեղափոխութեան այս երեսը բաւականաչափ լուսաբանուած է, որովհետեւ՝ անկախ ասոր պատմական հետաքրքրականութենէն՝ անիկա ուղղակի կամ անուղղակի կերպով ազդեցութիւն ունի Միջին Արեւելքի քովնտի հարցերուն վրան ալ: Հրեան կ'ատէ Ռուսիան եւ կառավարութիւնն անոր, եւ այն իրողութիւնը թէ այժմ Անգլիան բարեկամն է Ռուսիոյ՝ որոշ չափով մը հրեան հակաանգլիական կ'ընծայէ Թուրքիոյ մէջ եւ Պարսկաստանի - նկատառելի կէտ մը, որուն կը կարծեմ գիտակ են գերմանները: Հրեան կրնայ օգնել երիտասարդ-թուրքին միտքով, առեւտրական ձեռնարկներով, Եւրոպայի մամուլին վրան ունեցած հսկայական իր ազդեցութեամբ եւ դրամով՝ փոխան տնտեսական առաւելութիւններու եւ ժամանակի ընթացքին Իսրայէլի իտէալներուն իրականացումին, մինչ երիտա-

սարդ–թուրքը կ’ուզէ վերատիրանալ ազգային իր անկախութեան եւ ձերբազատուիլ եւրոպական խնամատարութենէն՝ իբրեւ մէկ մասը ասիական ընդհանուր վերազարթնումի մը, այնպիսի ուղղութեամբ եւ ընթացքով որոնք պիտի ազգայնամոլ թուէին արեւմուտքին համար: Հրեան դրամագլուխ է հայթայթած թուրքերուն եւ այդպէսով իշխանութիւն է հաստատած անոնց վրայ. սակայն պահելու համար այս իշխանութիւնը՝ անհրաժեշտ է որ անիկա առնուազն ցոյց տայ իր համամտութիւնը եւ օգնէ երիտասարդ-թուրքին «ազգային» անոր միջոցառումներուն: Գաղտնապահութիւնն ու խաբուսիկ միջոցառումները հիմնական են երկուքին համար ալ: Արեւելեան հրեան ատակ է գաղտնի [35] ուժերը ղեկավարելու մէջ եւ ընտրուած է եւրոպական տեսակի քաղաքական Ազատ-Որմնադրութիւնը իբրեւ ամենէն ազդեցիկ կապն ու թիկնոցը՝ սքօղելու համար ներքին գործելակերպը շարժումին: Վերը յիշուեցաւ թէ սկիզբները Թուրքիոյ մէջ այս Մասոնականութիւնն «եղբայրացաւ» անդամներուն հետ Անգլիական, այսինքն՝ Սկովտիական Օթեակին, որ հիմնուեցաւ Կոստանդնուպոլսոյ մէջ յիսուն տարի առաջ. սակայն վերջինն անմիջապէս գտաւ որ մեծ մասով հրեաներուն կողմէ ղեկավարուող տեղական օթեակներու գործելակերպը լոկ կապկումն էր իսկական Ազատ-Որմնադրութեան, եւ ի վերջոյ Սկովտիոյ Մեծ Օթեակը «ապօրինի» որակեց զանոնք, որուն որպէս արդիւնք՝ Անգլիական Օթեակն իր դուռները փակեց բոլոր նոր մասոններուն դէմ, որոնց կարգին նաեւ ամենատէր նախարարներ Թալաաթ պէյի եւ Ճաւիտ պէյի դէմ: Վերջիններն՝ որոնց իշխանութեան ներքեւ կը գտնուին Թուրքիոյ բանակը, անոր տնտեսութիւնը, զինուորական վիճակը, խորհրդարանը եւ կարճ՝ կայսրութեան ճակատագիրն ընդհանրապէս, բնականօրէն ընդդիմացան «անգլիական այս մերժումին», ինչպէս որ որակուեցաւ անիկա այն բացատրութեան մէջ, որ արագօրէն տարածուեցաւ նրբանցքներէն ներս տարաձայնութիւններուն եւ կրնան իբրեւ արդիւնք քչիկ մը նուազ անգլիասէր ըլլալ: Կ’ըսուի թէ անոնք «կատղած են այս վիրաւորանքին» դէմ, սակայն ոչ մէկ (էջ 101) պատճառ կայ ենթադրելու, թէ այս մէկն առաջնորդեց դահլիճը մեզի հանդէպ հիմնովին

փոխելու իրենց բարեկամական քաղաքականութիւնը: Թերեւս կրնանք կասկածիլ ու ենթադրել, թէ անոնք ունին փոքր կամ ո՛չ մէկ դրական ծանօթութիւն տեղական օթեակներու կարգ մը անդամներուն ծայրայեղ կարծիքներուն եւ քաղաքականութեան մասին եւ որոնք առնչութիւն ունին եգիպտացի ազատորմնաղիրներու հետ, կը համակրին անոնց եւ կ՚աշխատին ընդյատակեայ նոյն ձեւով Գահիրէի, Աղեքսանդրիոյ եւ այլ (վայրերու) մէջ: Կարգ մը ծայրայեղ ազգայնամոլ մասոններ կը գործակցին հոս Եգիպտոսի հակախտիւեան եւ հականացլիական խմբաւորումներուն հետ, եւ արաբ ու մասոն երեսփոխան մը հաստատեց վերջերս, թէ ամէն պատճառ ունէր ենթադրելու որ իրենց յետին նպատակն էր իբրեւ քարոզչութիւն, օսմանեան նաւատորմին մերթ ընդ մերթ ցուցադրումը Աղեքսանդրիոյ մէջ՝ (հոն) խռովութիւններ յառաջացնելու համար եւ ի վերջոյ առաջնորդելու անկարգութիւններու, որոնց ընթացքին Նորին Բարձրապատուութիւն Խտիւը պիտի չքանար «Սեւ ձեռք»ի միջոցով եւ վերջերս Պարսկաստանի մէջ տեղի ունեցած տոհմային փոփոխութեան նման՝ Հալիմ գերդաստանէն անդամ մը խնամատար նշանակուէր Խտիւի զաւակին: Միութիւն Եւ Յառաջդիմութիւն Կոմիտէն անկասկած (որ) քաջալերեց եւ գործակցեցաւ պարսիկներուն հետ վերջին այս դէպքին մէջ, եւ հիմա մէջտեղն է հիմնումին հարցը Պարսկական Մեծ Օթեակի մը՝ տրուած ըլլալով որ պարսկական առեւտրական նոր կցորդը՝ Ֆերաճուլլահ խանը մասոն դարձաւ: Երիտասարդ-թուրքին ազգայնամոլ տեսակը, որ այսպիսի կարծիքներ ունի՝ «Ասիական Ազգայնական» մըն է եւ հարց չէ թէ որքան որ ալ շնորհապարտ զգայ (ինքզինք) եւրոպական որեւէ կառավարութեան՝ անոր կատարած ծառայութիւններուն համար՝ ինք իր «հայրենասիրական» պարտականութիւնը պիտի նկատէր օժանդակել այլ արեւելքցիներուն, (որոնք) *«արդարացի կերպով կը պայքարին ազատագրուելու համար»* Եգիպտոսի եւ Հնդկաստանի մէջ, որպէսզի եւրոպական ստրկացումէն հասնին իրենց ազատութեան: Կոմիտէին քաղաքականութիւնը չ՚առաջնորդուիր զգացական նկատումներէ եւ որեւէ պետութիւն որ կատարած իր ծառայութիւններուն համար երախտագիտութիւն պիտի ակնկալէր Երիտա-

սարդ-Թուրքիայէն՝ կատարած պիտի ըլլար պոռացող սխալ հաշուարկում մը:

Կ'ըսուի թէ Իսմայիլ Հաքքը պէյը, Պապանզատեն, Պաղտատի երեսփոխանն ու Կոմիտէին արտաքին գործերու մասնագէտներէն մէկը, ունի եղբայր մը՝ Հիքմէթ պէյը, որ կ'աշխատի Ռէուֆ պէյի ձեռքին տակ Գահիրէի օսմանեան ներկայացուցչութեան մէջ: Կը թուի թէ Հիքմէթ պէյն ունի կասկածելի գործառնութիւններ, մեծ մասով կարգ մը սուրիացիներու միջոցով, Մահմուտ Ֆերիտի եւ նոյնանման այլ ազգայնականներու հետ՝ հակառակ իր մեծաւորին արդարամտութեան: «Պէյն Թիւրք»ը, որ օսմանեան մայրաքաղաքին այլ թերթերուն պէս նիւթականօրէն կը վճարուի հրեաներուն կողմէ՝ մերթ ընդ մերթ կը հրատարակէ խիստ հակաանգլիական յօդուածներ, եգիպտական հարցերու մասին: Գրողներէն մէկը՝ Ճելալ Նուրի անունով երիտասարդ կրետացի մըն է, որ Կոմիտէի անդամ է եւ զաւակը՝ Կոմիտէի Նուրի պէյ կոչուած ծերակուտականին: Նոյն թերթին մէջ այլ գրող մըն է Սէյֆէտտին Թ. Կասթաուէ կրօնափոխ լեհը, որ շրջան մը նիւթական կապեր ունէր Օփընհայմի հետ՝ Գահիրէի մէջ հանրածանօթ գերման հրեայ մը Ագապայի ղէպքին ատեն եւ անկէ ի վեր: Սէյֆէտտին Թ. Կասթաուէ Հիւսէին Հասիպ կոչուած եգիպտացիի մը հետ վերջերս Կոստանդնուպոլսոյ մէջ սկսաւ հրատարակել համիսլամական թերթ մը ֆրանսերէն եւ թրքերէն լեզուներով, որ կը կոչուի «Լա Փէօփլը» (թրքերէնով՝ «Գուրսիի Միլլէթ») [36], որուն բացայայտ նպատակն է արթնցնել եւ ձեւով մը կեանքի կոչել Հնդկաստանի, Եգիպտոսի, Ռուսիոյ, Թունուզի, Ալճերիոյ եւ այլ վայրերու «ճնշուած» միլիոնաւոր եղբայրներուն միասնականութեան զգացումը երիտասարդ-թուրք մահմետականներուն հետ: Անիկա կը յայտարարէ թէ Եւրոպայի քաղաքականութիւնը հակաիսլամական է եւ հակասեմական եւ թէ թուրքերը հաւատ ընծայելու չեն եւրոպական բարեկամութեան կեղծ յայտարարութիւններուն: Իսկ ինչ կը վերաբերի Անգլիոյ՝ անիկա կը մէջբերէ Ահմէտ Րըզայի հաստատումը, (թէ) *«Օսմանեան Կայսրութեան քայքայումը պիտի աւելցնէ եւ զօրացնէ անոր ուժը Եգիպտոսի եւ Արաբիոյ մէջ»* [37]: Հոս Հիւսէին Հասիպ պէյը տեսակ մը

ներկայացուցիչն է Եգիպտոսի ազգայնականներուն եւ կ'աշխատի կարգ մը երիտասարդ ազգայնականներ տեղաւորել թրքական դպրոցներէն ներս: Ունի եղբայր մը որ կը գործակցի Մուհամմէտ Ֆերիտին հետ:

Արդ, ի՞նչ են կարելի միտումները Երիտասարդ-Թուրքիոյ [38]: Անոր քաղաքային ներկայացուցիչներն են Թալաաթ պէյը, որ թրքական երեք ոսկի ամսական ստացող հեռագրական պաշտօնեայ մըն էր, ելեւմտական նախարար ճաւիտ պէյը, որ ամսական մօտ տասը թրքական ոսկի շահող տնօրէն մըն էր դպրոցի եւ երեսփոխան ու «Թանին»ի խմբագիր Հիւսէին Ճահիտ [39] պէյը, որ ժամանակին էջը չորս դահեկանէն վէպեր կը թարգմանէր Ապտուլ Համիտի Համար: Ասոնց բնական բնազդն է եղած ուրիշներն իջեցնել իրենց մակարդակին: Մօտ երեսուն միլիոն (բնակիչ) հաշուող կայսրութեան մը մէջ թրքական տարրը կը հաշուէ վեց միլիոն: Սահմանադրական իրաւ վարչակարգի մը ներքեւ, որ այլ տարրերուն տար որոշ արդարութիւն եւ ազատութիւն՝ պիտի խեղդուէր անիկա, մանաւանդ երբ ստորադաս է մեծամասնութենէն (արաբներէն, յոյներէն, պուլկարներէն եւ այլն) խելքով, դաստիարակութեամբ եւ (էջ 102) առեւտրական յատկութիւններով: Իբրեւ տիրող ժողովուրդ՝ անիկա կրնայ իր դիրքը պահել միմիայն կռուողի իր յատկութիւններով, այսինքն՝ բանակով: Մայրաքաղաքին ու խորհրդարանին վրայ կ'իշխէ զինուորական օրէնքին միջոցով: Հայերը մունջ կտրեցան Ատանայի ջարդերով, յոյները խոր լռութեան մատնուեցան սարսափով, պուլկարներուն քաղաքական կեանքը ճզմուեցաւ բռնի փակումովը անոնց ակումբներուն եւ ընկերակցութիւններուն: Ա՛յսքան ներզօր կերպով «աղմկայարոյց» քրիստոնեայ տարրերուն համար: Այժմ թրքական բանակը հարթելու վրայ է չենթարկուող ալպանացիները եւ շատ հաւանաբար քիւրտերն ու արաբներն ալ ենթարկուին նոյն միջոցառումին: Որովհետեւ թուրք տարրը չի կրնար փայլիլ իմացական կամ առեւտրական իրագործումներով՝ իր բնազդները կը մղեն զայն իր գերակայութիւնը ցոյց տալու զինուորական «գործունէութեամբ»: Եթէ անիկա յաջողի կայսրութիւնը տանիլ ներքնապէս համր հպատակութեան՝ հաւանաբար բնազդօրէն ընդգրկէ

ազգայնամոլ քաղաքականութիւն մը Պարսկաստանի, Եգիպտոսի, Յունաստանի եւ թերեւս նաեւ Պուլկարիոյ հանդէպ: Առայժմ՝ Կրետէի հարցին մէջ կը հետեւի զգուշաւոր քաղաքականութեան մը, ուր տակաւին կ'ուզէ ապահովել Եւրոպայի բարեկամեցողութիւնը նպաստաւոր լուծումի մը համար: Վերջինին ապահովումը կրնայ միայն սրել իր ախորժակը նոյնանման յաջողութիւններու Եգիպտոսի մէջ եւ այլուր: Սակայն այս բոլորը կախում ունին եւրոպական, այսինքն հրեայ դրամատէրերէն, որոնք կ'ապահովեն իրեն անհրաժեշտ գումարները՝ պահելու համար բանակ մը, որ անհամեմատելի է ներկայ իր տնտեսական զարգացումին հետ: Ներկայիս՝ խառնաշփոթ է թրքական սահմանադրական վարչակարգը, սակայն դիտելով ապագան՝ գրեթէ հիմնական հարց մըն է, թէ թուրք տարրը ի՞նչպէս կրնայ պահել իր գերակայութիւնը լո՛կ ուժի միջոցով սահմանադրական իրա՛ւ վարչակարգի մը ներքեւ: Ինչպէս որ է՝ Երիտասարդ-Թուրքիան ինքզինք կը նկատէ յառաջապահը արթնցող Ասիոյ: Ինքզինք կ'երեւակայէ պաշտպանը Պարսկաստանի նորածին ազատութիւններուն, (որոնք) *«այժմ վտանգուած են եսապաշտ եւ պտղաբերող քաղաքականութեամբը Ռուսիոյ եւ Անգլիոյ»:* Ա՛յս է պատճառն արկածախնդրական իր քաղաքականութեան արեւմտեան Ազրպէյճանի մէջ [40] եւ ընդյատակեայ իր կապերուն Երիտասարդ-Պարսիկ կազմակերպութիւններու հետ, Պարսկաստանի մէջ միջամտութեան գերման ճիգերուն հետ, ինչպէս որ եղաւ 1906-ին Մարոքի մէջ եւ կովկասեան յեղափոխականներուն հետ: Կապեր ունի նաեւ հրեայ եւ ծայրայեղ հայ (Դաշնակ) յեղափոխականներու հետ Ռուսիոյ մէջ, զոր կը յուսայ տկարացնել եւ խռովութիւն ու ներքին ըմբոստութիւններ յառաջացնելով (անկէ ներս) զայն դարձնել անվտանգ: Հրեաներու օժանդակութեամբ՝ կը սիրաբանի նաեւ թուրանական արմատ ունեցող հունգար իր եղբայրներուն հետ եւ կ'աշխատի համակրական հոսանք մը ստեղծել Աֆղանիստանի մէջ եւ հնդիկ մահմետականներուն մօտ:

Մասամբ հրէական Մասոնականութեան ներշնչումովը եւ մասամբ ալ որովհետեւ ֆրանսերէնը եւրոպական միակ լեզուն է որ լայնօրէն տարածուած է արեւելքի [41] մէջ՝ երիտասարդ

թուրքերը կ'ընդօրինակեն Ֆրանսական Յեղափոխութիւնը եւ անոր անաստուած ու գլանող միջոցառումները: Ֆրանսական Յեղափոխութեան զարգացումները յառաջացուցին թշնամութիւն Անգլիոյ եւ Ֆրանսայի միջեւ, եւ եթէ նոյն ճամբով զարգանայ Թրքական Յեղափոխութիւնը՝ պիտի ինքզինք գտնէ նոյնպիսի թշնամանքի մը դէմ յանդիման բրիտանական ձգտումներուն հետ եւ շահերուն:

Ցարդ երիտասարդ-թուրք քաղաքականութիւնը գրեթէ բոլորովին օտարացուցած է իրմէ օսմանեան եւ մանաւանդ սուրիացի արաբները, որոնք յոյներուն, պուլկարներուն եւ ուրիշներու նման կորսնցուցած են ամէն յոյս Թուրքիոյ մէջ ի՛րապէս սահմանադրական իրաւակարգ մը հաստատելու, կը վախնան թուրքին ծանր հարուածէն եւ որոնումին մէջ են կառչելիք կեդրոնի մը՝ արաբական շահերու պաշտպանութեան համար: Կ'ատեն թուրքը եւ կը խորշին անկէ, որմէ իրենք զիրենք գերադաս կը զգան իմացականօրէն եւ մշակութապէս, պիտի տեղի չտան թրքացումի առջեւ, եւ կը սարսափին սիոնական եւ հրէական յարձակումէ մը Սուրիոյ մէջ եւ Միջագետքի: Սակայն արաբներն իրարմէ բաժնուած են անապատներով, բարբառային խոչընդոտներով, եւ միացումի ցեղային անկարողութեամբ մը, եւ անոնցմէ շատեր - երեսփոխաններ եւ այլապէս - գաղտնօրէն իրենց հայեացքը յառած կը պահեն Խտիւութեան վրայ իբրեւ միակ (այն) «արաբ կառավարութիւնը», որ կը յուսան, օր մը, բրիտանական վերին հսկողութեան մը ներքեւ, պիտի կարենայ գործադրել կեդրոնասփիւռ ազդեցութիւն մը օսմանցի բոլոր արաբներուն վրայ: Շատերուն մօտ կերպարանք է ստացած այս գաղափարը, ուրիշներուն մօտ անկազմակերպ է անիկա կամ կէս մը կազմուած: Սակայն անոնցմէ ոչ մէկը կը համակրի եգիպտացի ծայրայեղ ազգայնականներուն եւ (աշխատանքի) անոնց կերպերուն: Անոնցմէ ոմանք կ'առաջարկեն որ Եգիպտոսի (Արեւելեան) Մեծ Օթեակը, որ կը վայելէ ճանաչումը բրիտանական Ազատ Որմնադրութեան, աշխատի իր թեւարկութեան ներքեւ առնել եգիպտական «կեղծ» օթեակները քաղաքական մասոններուն: Անշուշտ ծիծաղելի է գաղափարը եւ լոկ կը վկայէ իրենց ունեցած սխալ կարծիքին մասին բրիտանա-

կան Մասոնականութեան ճշմարիտ սկզբունքներուն շուրջ, որ անկասկած ապաքաղաքական է եւ հաւանաբար բրիտանական (էջ 103) ճանաչում վայելող մասոններ Եգիպտոսի մէջ ստիպուած են հետեւելու հրահանգներուն Անգլիոյ եւ Սկովտիոյ Մեծ Օթեակներուն՝ խուսափելու համար ամէն յարաբերութենէ «կեղծ եղբայրներու» հետ, որոնք պարզօրէն կ'օգտագործեն Մասոնականութիւնը սքօղելու համար քաղաքական իրենց ծրագիրները: Մեր տեղական Մասոնականութեան [42] վերաբերեալ վերի բոլոր իրականութիւնները եւ գնահատումներս ստացուած են մասոններէ՝ գաղտնապահութեան երդումով, սակայն նոյնանման բոլոր քաղաքական գաղտնի կազմակերպութիւններուն պէս՝ շա՛տ է խուսափուկ եւ կը միտի ինքզինք աւելի խորը թաղել, եթէ կասկածի որ երեւան կու գան իր գաղտնիքները, եւ առ այդ՝ պիտի խնդրէի որ այս վաւերագիրը նկատի առնուէր իբրեւ բացարձակ կերպով գաղտնի: Անոր (բովանդակութեան) մեծամասնութիւնը կը վերաբերի Գահիրէին ու կ'ենթադրեմ որ զայն գաղտնօրէն կը յղէք Կորսթին: Գուցէ նպատակայարմար պիտի ըլլար զայն հաղորդել Թեհրան նաեւ, եւ թերեւս Հնդկաստանի կառավարութեան: Եթէ առաջաւոր հնդիկ մահմետականներուն գաղտնօրէն հասկնալի դարձուէր, թէ Երիտասարդ-Թուրքիա Շարժումը լրջօրէն ազդեցութեանը ներքեւ է հրեաներուն եւ անաստուած քաղաքական Ազատ-Որմնադրութեան՝ արդիւնքը պիտի ըլլար հակադարձել որեւէ ներզօրէն հակաբրիտանական ազգային համիսլամական քարոզչութեան, որ պիտի կատարուէր ծայրայեղ ազգայնամոլ երիտասարդ-թուրքերու կողմէ:

Պատճառներ ունիմ հաւատալու թէ իմ գերման պաշտօնակիցս [43] տեղեակ է թէ հրեայ եւ լատին Մասոնականութիւնն ի՞նչ չափով կը ներշնչէ Կոմիտէն եւ թէ իր կառավարութիւնը տեղեակ է պահուած Երիտասարդ-Թուրքիոյ քաղաքականութեան այս վարքագիծէն:

Շատ անկեղծօրէն ձերդ՝
ՃԵԲՐԼՏ ԼՈՈՒԹԸՐ

Յ.Գ. Վերը ըսուեցաւ թէ Սկովտիոյ Մեծ Օթեակը մերժեց

ճանչնալ նոր «Օսմանեան (Արեւելեան) Մեծ Օթեակ»ը, որուն մասոնականութիւնն անիկա՝ յայտարարեց «կեղծ»: Սակայն կ'իմանամ թէ ճիգ կը թափուի շրջանցելու այս դժուարութիւնը՝ տարհամոզելով Անգլիոյ Մեծ Օթեակը, որ ճանչնայ թրքական նոր օթեակը: Նկատի առած եգիպտական Մասոնականութենէն ներս յառաջացած հետաքրքրական զարգացումը՝ կը թուի թէ նախընտրելի պիտի ըլլար որ Անգլիոյ Մեծ Օթեակը հետեւէր քոյր Սկովտիականի (Մեծ Օթեակի) օրինակին եւ մերժէր իր վաւերացումը կազմակերպութեան մը, որ քաղաքականութեամբ է գունաւորուած (էջ 103):

ԹԱՐԳՄԱՆԻՉԻՆ ԿՈՂՄԷ

Հոս կ'աւարտին թարգմանութիւնն ու ծանօթագրումը այս վաւերագիրին, չ'աւարտիր սակայն անով դրսեւորուող ցաւը, որ եղաւ հայուն ու անոր հետ՝ իր պատմութեանը:

Գիտենք հիմա թէ ոմանք հազիւ թէ պիտի աղերս մը տեսնել փորձեն ընդմէջ հայուն եւ բովանդակութեան այս փաստաթուղթին: Սակայն փոքր խորացում մը բովանդակութենէն ներս անոր՝ պիտի լոյսին հանէ արմատներէն եւ գործօններէն մէկը, եւ գուցէ մեծագոյնն ու խորագոյնը, Հայկական Տասնհինգը յառաջացնող եւ իրականութեան վերածող այն ուժերուն, որոնց ամբողջական գիտակցութեամբ եւ գնահատումով է որ միայն պիտի կարելի դառնայ լրիւ ու խոր մէկ ընկալումն եղածին ու պատահածին, որովհետեւ ինչպէս կ'եզրակացնէ Կիրակոսեանն [Այս վաւերագիրը նաեւ թարգմանած է Ճոն Կիրակոսեանը, ինչպէս որ ըսուած է թարգմանիչին խօսքին սկիզբը] իր թարգմանութեան մուտքի աւարտին՝ *«նման վաւերագիրի նշանակութիւնը մեծ է, քանզի ցայսօր համաշխարհային պատմագրութիւնը զրկուած է երիտթուրքական պետական արխիւների հարուստ նիւթերից օգտուելու հնարաւորութիւնից»:*

Այդ զրկուածութիւնը մեղմելու ձգտող վաւերագիր մըն է Սըր Ճերըլտ Լոուրըրի այս նամակը:

ԾԱՆՕԹԱԳՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

[1] Սըր Լոուքըր մասոնական օթեակի մը ներքին կազմակերպութիւնը կը նմանցնէ Մաֆիայի մը ուսեցածին: Ըստ ֆրանսական «Լարուս»ին՝ Մաֆիան *«չարագործներու ընկերակցութիւն մըն է»:* Անգլիական «Ուէսթքըքըր»ին համաձայն՝ *«սիկիլիական ոճրագործական գաղտնի կազմակերպութիւն»* մըն է անիկա ու կը դրսեւորուի նախ՝ իբրեւ *«քաղաքական ահաբեկչական գաղտնի ընկերակցութիւն մը»* եւ ապա՝ իբրեւ *«մեծ մասով ոճրագործ տարրերէ բաղկացած գաղտնի կազմակերպութիւն մը, որ կ'առնչուի սպառնալիքով ապօրինի շահարկումի, թմրեցուցիչներու վաճառքի, բախտախաղի եւ ապօրինի այլ գործունէութիւններու ամբողջ աշխարհի վրայ»:* Իսկ «Հայկական Սովետական Համայնագիտարան»ը կը գրէ «Մաֆիա» վերնագիրին ներքեւ, թէ անիկա *«արմատաւորուել է պատուի, հպարտութեան, ընտանեկան եւ տոհմական կապերի խեղաթիւրուած հասկացողութիւնների հիման վրայ: Մ*(աֆիան) *ունի խիստ հիերարխիկ կարգ, կազմակերպչական եւ նոյնիսկ ծիսական ձեւեր: Մահուան սարսափի տակ գրեթէ բացառուած է կազմակերպութեան անդամների* (կամ գործունէութեան) *մատնութիւնը ոստիկանութեանը, որը համարեա անխոցելի է դարձնում Մ*(աֆիան)*: Ի.* (դարու) *Մ*(աֆիա)*յի գործունէութիւնը տարածուել է արդ*(իւնաբերական) *եւ քաղ*(աքական) *կեանքի ոլորտը»:*

Ինչ որ ալ ըլլան նմանութիւնները Մասոնականութեան եւ միջազգային Մաֆիային՝ Երիտասարդ-Թուրք Կուսակցութիւնը եղաւ իսկական մէկ ծնունդն անոնց եւ որդեգրեց անոնց կազմակերպչական դրութիւնը: Ըստ Րամզորի՝ Երիտասարդ-Թուրք Շարժումին հիմնադիրը՝ ալպանացի Թեմոն՝ Զինուորական Բժշկական Վարժարանի ուսանող մը՝ 1889-ի ամրան արձակուրդով տուն դարձին պահ մը կեցաւ Պրինտիզի եւ Նափոլի՝ Իտալիոյ մէջ եւ բարեկամի մը հետ այցելեց ազատ-որմնադրական օթեակներ, մեծ եղաւ ազդեցութիւնը անոնց իր վրան, ու երբ վերադարձաւ Պոլիս՝ հիմնեց առաջին Երիտասարդ-Թուրք Կոմիտէն: Առ այդ Կոմիտէին կազմակերպութիւնը ձեւուեցաւ մասոնական Քարպոնարիներու ուսեցածին վրայ, որուն համաձայն անդամներն իրարու ծանօթ էին իբրեւ թիւերու կոտորակներ: Կազմակերպութեան իւրաքանչիւր բջիջն ունէր թիւ մը, այս մէկը կը ծառայէր իբրեւ ընդհանուր

յայտարար, իսկ իւրաքանչիւր անդամ թիւ մը բջիջին մէջ, որ կը ծառայէր որպէս համարիչ: Աւելին՝ իւրաքանչիւր անդամ կը ճանչնար լոկ կազմակերպութեան մէջ իր կնքահայրն եղող անդամը, որ իրեն կը հաղորդէր Կոմիտէին հրահանգները, առաւելագոյն պարագային՝ կրնար ճանչնալ անդամներն իր պատկանած բջիջին: Մանրամասնութիւններու համար տես Էրնէսթ Էտմընտսըն Րամզոր, «Տը Եանկ Թըրք - Բրեյիւտ Թու Տը Ռեվոլուշըն Աֆ 1908», Պէյրութ, 1965, էջ 15-16:

[2] Անգլերէնի **Ֆրիմէյսըն** եւ **Ֆրիմեյսընզրի** տարազները կը թարգմանենք իբրեւ ազատ-որմնադիր եւ Ազատ-Որմնադրութիւն, իսկ **Մէյսըն** իբրեւ մասոն կամ մասոնական՝ ըստ տեղի եւ գործածութեան:

[3] Ըսել կ'ուզուի՝ Ազատ-Որմնադրութիւն:

[4] Իրականութեան մէջ այս Շարժումն սկսաւ 1865-ին, Փարիզի մէջ, բանաստեղծ Նամըք Քեմալի ղեկավարութեամբ: Սկզբնական խմբակն ունէր վեց անդամ, այլ՝ ո՛չ աւելի: Կը թուի թէ անոր կը պատկանէր նաեւ ալպանացի Մուհամմէտ Ալի եւ Իպրահիմ փաշաներու սերունդէն՝ եգիպտացի իշխան Մուսթաֆա Ֆազիլը: Հետագային՝ 1867-ին, Պելճիքա հրատարակուող «Լը Նոր» օրաթերթը լոյս ընծայեց տեղեկագիր մը, որուն համաձայն իշխան Ֆազիլն իր հետեւորդներով հիմներ էր դրամատուն մը Թուրքիոյ մէջ: Նոյհետայն իշխանը յղեց ճշդում մը թերթին խմբագրութեան, թէ հիմնուածը դրամատուն մը չէր՝ այլ խմբակցութիւն մը, որ կը կոչուէր Երիտասարդ-Թուրքիա: Կը թուի թէ խմբակցութիւնն այսպէս կոչեց ինքզինք հետեւողութեամբ դարավերջիկ նորոյթի վերածուած Երիտասարդ-Իտալիա, Երիտասարդ-Ֆրանսա, Երիտասարդ-Գերմանիա, Երիտասարդ-Եւրոպա տարազներուն եւ կազմակերպութիւններուն: Ճշդումը հազիւ թէ լոյս տեսած «Լը Նոր»ի մէջ՝ զայն արտատպեց Բերա՝ Պոլիս հրատարակուող «Քուրիէ տ'Օրիան»ը, որմէ ապա առաւ Փարիզի «Մուխպիր»ը 21 Փետրուար 1867-ին: Նամըգ Քեմալը, Ալի Սուավին ու իրենց բարեկամները հաւնելով այս անունը՝ իրենց կազմակերպութիւնը կոչեցին անոր մօտ անունով մը՝ Ենի-Օսմանլըլար՝ Երիտասարդ-Օսմանցիներ, որ քիչ ետք մկրտուեցաւ Ենի-Թուրքլեր՝ Երիտասարդ-Թուրքեր, որմէ ծագեցաւ նաեւ Ֆրանսական պատմագրութեան անցած Լը Պէյն Թիւրք տարազը: Բաւական ետք էր որ կազմա-

կերպութիւնը նախ պիտի կոչուէր Իթթիհատ Վէ Վաթան՝ Միութիւն Եւ Հայրենիք, եւ հուսկ ուրեմն՝ Իթթիհատ Վէ Թերաքքը՝ Միութիւն Եւ Յառաջդիմութիւն: Այս բոլորին մասին տես՝ Քիամիլ Ճունթայ, «Նամըք Քեմալ», Ս.Ի. Իսթանպուլ, 1944, էջ 289-290: Շերիֆ Մարտին, «Տը Ճենեսիս Աֆ Եընկ Օթթոմըն Թիոթ», Փրինսթըն, Ն.Ճ., 1962, էջ 32-36: Ռ.Հ. Տէյվիսըն, «Րիֆորմ Ին Տը Օթթոմըն Էմփայր», Փրինսթըն, Ն.Ճ., 1963, էջ 29-33:

[5] Ըստ Լիւսիէն Քավրոյ-Տըմարի՝ Երիտասարդ-Թուրքիա մասոնական օթեակը հիմնուեցաւ 1886-ին հիմնուած գերմանա-բրուսական Երիտասարդ-Եւրոպա օթեակին կողմէ: Տես՝ Լիւսիէն Քավրոյ-Տըմար, «Լա Հոնթ Սիոնիսթ: Օ Սուրս Տիւ Սիոնիզմ Է Տը Սէ Րաված Տան Լը Մոնտ», Պէյրութ, 1972, էջ 15:

[6] Ազատ-որմնադրական հնագոյն ու կազմակերպուած օթեակներէն մէկը կը նկատուի սկովտիականը, որուն հիմնած եւ իրեն ենթակայ բազմաթիւ օթեակներու առկայութիւնը Միջին Արեւելքի, եւրոպական կարգ մը ոստաններու եւ մանաւանդ Միացեալ Նահանգներու մէջ փաստն է իր ուժին եւ գերիշխանութեան:

[7] Մակեդոնիա ազատագրուած:

[8] Սակայն ըստ Ղազարեանի վկայութեան, 1908-ի սահմանադրութենէն առաջ երիտասարդ-թուրքեր՝ ինչ աստիճանի, դասակարգի կամ ժողովուրդի ալ պատկանէին՝ իրենք զիրենք պաշտպանելու եւ գաղտնի մնալու համար կը մասնակցէին ոչ միայն շարքերուն Մակեդոնիա Րիզորթային՝ այլ նաեւ իտալական Լէյպը Եւ Լիւքս, Ֆրանսական Վերիթաս, սպանական Փերսեւերանցա եւ յունական Ֆիլիփոս օթեակներուն: Այս մասին տես՝ Հայկազն Գ. Ղազարեան, «Յեղասպան Թուրքը», Պէյրութ, 1968, էջ 19:

[9] Ի՞նչ ալ ըլլան աստիճանը, անցեալն ու ներկան եւ ցեղային ու կրօնական պատկանելիութիւնը Ազատ-Որմնադրութեան անդամներուն՝ այդ վերջիններն «եղբայրներ» են իրարու, այդպէս կը կոչեն զիրենք եւ ունին իրենց յատկանշական նշանները ճանչնալու համար զիրար:

[10] Երիտասարդ-Թուրք Կուսակցութիւնը, զոր օսմանեան եւ թրքական աղբիւրները կը կոչեն Իթթիհատ Վէ Թերաքքը ճեմիյաթը կամ պարզօրէն Ճեմիյաթ. այս վերջինը արաբերէնով կը նշանակէ հաւաքոյթ, ընկերութիւն կամ ժողով, ըստ Պոզաճեան վարդապե-

տի՝ նաեւ ակումբ. տես՝ Հ. Յակոբոս Վ. Պոզաճեան, «Բառարան Տաճկերէն-Հայերէն», Վիեննա, 1858, էջ 435: Մինչ Տիրան Քելեկեան այս բոլորին վրան կ'աւելցնէ տակաւին ընկերակցութիւնը, Տօնը եւ հարսանիքը. տես Տիրան Քելեկեան, «Տիքսիոնէր Թիւրք-Ֆրանսէզ», Քոնսթանթինոփլը, 1911, էջ 445: Գրեթէ բառին նոյն բովանդակութիւնը կու տայ Մ. Պէհաէտտին, «Ենի Թիւրքճէ Լուղէթ», Իսթանպուլ, (Թ.Պ.), էջ 258:

[11] Կ'ակնարկէ Երիտասարդ-Թուրք Կուսակցութեան սելանիկեան մայր ճիւղին:

[12] Այն ծրագիրը որ հրեաներուն համար կ'առաջարկէր ներքին անկախութիւն վայելող հողաշերտ մը:

[13] Արդի թուրք պատմագրութեան Օթուզպիր Մարթ Ֆաճեասը անունով անցած այս ըմբոստութիւնը իրականութեան մէջ յառաջացաւ երիտասարդ-թուրք իշխանութիւններուն ի գործ դրած բռնութիւններէն եւ կոչուեցաւ հակայեղափոխական եւ յետադիմական, եւ առ այդ՝ ծառայեց նաեւ որպէս պատրուակ երիտասարդ-թուրք իշխանութիւններուն իրագործելու համար կիլիկեան ջարդերը: Այս մասին տես՝ Հիքմեթ Պայուր, «Թիւրք Ինքիլապը Թարիհի», ճիլթ 1, նօ 2, Իսթանպուլ-Անգարա, 1940, էջ 182-217: Պայուր սակայն կու տայ պաշտօնական վարկածը միայն, անոր կը հակադրուի Մուսթաֆա Թուրանն իր «Թաշքըշլատա 31 Մարթ Ֆաճըյասը», Իսթանպուլ, 1963 գործով: Տես նաեւ Ա. Սարրու, «Լա ժէօն Թիւրքի Է Լա Րեվոլուսիոն», Փարի-Նանսի, 1912, էջ 71-82: Սըր է. Փիրզ, «Ֆորթի Եըրզ Ին Քընսթենթինոփըլ», Լանտըն, 1916, էջ 257-360: Պերնըրտ Լըուիս, «Տը Էմըրճընս Աֆ Մատըրն Թըրքի», Օքսֆըրտ-Նիու Եորք, 1968, էջ 215-219: Իսմայիլ Համի Տանիշմէնտ, «Իզահը Օսմանը Թարիհի Քրոնոլոժիսի», ճիլթ 4, Իսթանպուլ, 1972, էջ 370-374: Թ. Եըլմազ էօզթունա, «Թիւրքիէ Թարիհի», ճիլթ 12, Իսթանպուլ, 1967, էջ 188-198: Ահմէտ Պետեւի Քուրան, «Օսմանը Ինգիլապը Հարէքեթլէրի Վէ Միլլի Միւճատէլէ», Իսթանպուլ, 1959, էջ 508-524:

[14] Այս մասին տես Ալֆրետ Մ. Լիլիենթալ, «Տը Զայընիսթ Քընսփիրըշըն - Ուա՞թ Բրայս Բիս», Նիու Եորք, 1978, էջ 11-13 եւ Թուրան, էջ 9-11: Հետագային նոյն հարցով սուլթանին դիմեց նաեւ էմմանուել Քարասոն եւ վռնտուեցաւ անոր ներկայութենէն: Տես Մեվլան Զատէ Րիֆաթ, «Օսմանեան Յեղափոխութեան Մութ

Ծալքերը Եւ Իթթիհատի Հայաջինջ Ծրագիրները», Գ. Տպագր., Պէյրութ, 1975, էջ 77-82:

[15] Ակներեւ է տպագրական սխալը պիտի ըլլայ Սայիտ Հալիմ:

[16] Ընկերակցութիւններու օրէնքը հրատարակուեցաւ 23 Օգոստոս 1909-ին եւ արգիլեց կազմութիւնը քաղաքական ընկերակցութիւններու, այսինքն՝ կուսակցութիւններու, ազգային կամ ցեղային ինքնուրոյնութեամբ. առ այդ փակուեցան յոյն, պուլկար, հայ եւ այլ փոքրամասնութիւններու ակումբներն ու ընկերակցութիւնները: Նոյն օրերուն լոյս տեսաւ այլ օրէնք մըն ալ, որուն համաձայն կազմուեցան «հալածագուներ» բանակէն ներս եւ որոնց պարտականութիւնն էր հալածել ու պատժել կոմիտէականները, այսինքն՝ կուսակցականները: Այս բոլորին մասին տես՝ Պայուր, էջ 306:

[17] Կ'ակնարկէ Մասոնականութեան գաղտնապահական դրութեան:

[18] Սկովտիական Մեծ Օթեակին Մեծ-Վարպետն էր Անգլիոյ թագաւորը եւ անոր պաշտպանի տիտղոսն էր տրուած իրեն:

[19] Սելանիկի մէջ Էնվերի հետ լեռները բարձրացող մասոն զինուորական մը, հետագային պիտի ըլլար «հերոս»ներէն մէկը 1908-ի Երիտասարդ-Թուրք Յեղափոխութեան:

[20] Թալաաթին եւ Ճաւիտին հետ Գրիգոր Զօհրապն ալ կը պատկանէր այս օթեակին:

[21] Ըստ Րամզորին յղուած 16 Մայիս 1941 թուակիր նամակի մը՝ Րըզա Թեվֆիք կը յայտնէ, թէ *«Պեքթաշիները ամենէն ազատական տերվիշներն են միւս բոլոր գաղտնի* (տարաշխարհիկ) *աղանդներուն մէջ: Անոնցմէ ոչ մէկը կ'ենթարկուի պետական կրօնին, որ ուղղափառ սիւննի է: Թրքական Կայսրութեան առաջին օրէն՝ այս աղանդը, ինչպէս ուրիշներ, ճանչցուեցաւ ու յարգուեցաւ: Բոլոր եէնիչերիներն* (ալ) *պեքթաշիներ էին: Հռչակաւոր այս կազմակերպութեան քայքայումէն ետք՝ սուլթան Մահմուտ Բ. չէզոքացուց անոնց բոլորը, ներառեալ քաղաքայիններն ու շէյխերն այս աղանդին՝ որեւէ տեսակի բարենորոգումի անոնց անպատկառ եւ յամառ ընդդիմութեան համար: Այսուհանդերձ՝ անոնցմէ շատ կայ Թուրքիոյ մէջ: Բացարձակ կերպով անգրագէտ է մեծամասնութիւնը պեքթաշի հայրերուն* (այսինքն շէյխերուն) *եւ տեր-*

վիշներուն: Սակայն կան բարձրաստիճան եւ զարգացած պեքքաշիներ Պոլսոյ եւ մշակոյթի այլ կեդրոններու մէջ: Ես անձնապէս կը ճանչնամ քանի մը նախարարներ, հին մարաջախտներ, դեսպան մը, բազմաթիւ դատաւորներ, գրողներ, բանաստեղծներ եւ այլն, եւ առնուազն երկու Շէյխ-իւլ-իսլամ, որոնցմէ մէկը՝ Մուսա Քիազիմ Էֆենտին, որ Միութիւն Եւ Յառաջդիմութիւն Կոմիտէի ղեկավար Թալաաթ փաշայի դահլիճի անդամներէն մէկն էր: Ինծի նման պեքքաշի մըն է ե՛ւ Թալաաթ փաշան եւ մասոնական Վարպետ մը նոյն ատեն: Ուստի ճիշդ է որ Պեքքաշի եղբայրակցութիւնն ամբողջ արդէն իսկ լաւ էր տրամադրուած՝ սիրով ընդառաջելու համար որեւէ քաղաքական յեղափոխութեան եւ ընկերային բարեկարգումի, որոնք կրնային տալ կրօնի լրիւ ազատութիւն եւ շա՛տ աւելի տանելի վարչութիւն մը Թուրքիոյ: Պոլսոյ մէջ Յեղափոխական Կոմիտէն (իմա՝ Երիտասարդ-Թուրք Կուսակցութիւնը) *իր անդամներուն մէջ ունէր կարգ մը պեքքաշիներ: Գրեթէ բոլոր պեքքաշիներն* (ալ) *օժանդակեցին Կոմիտէին, որպէսզի անիկա յաջողէր իր նպատակներուն մէջ»:* Տես՝ Րամզոր, էջ 113:

[22] Մինչեւ որոշ շրջան մը հին տոմարն էր որ օգտագործուեցաւ Օսմանեան Կայսրութեան սահմաններէն ներս. ապա՝ քսաներորդ դարու տասական թուականներէն սկսեալ գործածութեան անցաւ նոր տոմարը նաեւ՝ առ այդ ստեղծելով տասներեք օրի տարբերութիւն մը թուարկութեան երկու դրութիւններուն միջեւ: Ասկէ՝ կիլիկեան աղէտին տրուած այս թուականը, որ կը համընկնի հայկական աղբիւրներուն յիշած Ապրիլ 1-ին: Հետագային, Թրքական Հանրապետութեան հաստատումէն ետք, 26 Դեկտեմբեր 1925-ին էր որ Անգարայի կառավարութիւնը հրամանագրեց օգտագործումը միա՛կ թուարկութեան մը՝ Գրիգորեանին, այսինքն՝ նոր տոմարին: Տես՝ Լըուիս, էջ 270-271 եւ Շարլ Նորման, «Լը Քալանտրիէ Լիւնէր Սպանտոնէ Փար Լէ Թիւրք», «Լը Մաթէն» օրթ., 10 Ապրիլ 1926:

[23] Նոյն ծանօթութիւնը կը հաստատէ Ճեւաթ Ռիֆաթ Աթիլհանն ալ երբ Օսմանեան Կայսրութեան եւ հետագային՝ Թուրքիոյ մէջ գործած ու գործող հանրածանօթ մասոն ղեկավարներու անուանացանկին մէջ կը գրէ, թէ *«Իշխան Ազիզ Հասան*(ը) *Թուրքիոյ մէջ մասոնականութեան հիմնադիրն* (է)՝ *33»* (աստիճանով): Տես Ճեւաթ Րիֆաթ Աթիլհան, «Թիւրք Օղլո՛ւ, Տիւշմանընը

Թանը», Իսթանպուլ, 1966, էջ 99:

[24] Բնագիրին մէջ «Կրան տ'Օրիան Տը Լա Թիւրքի» է: Կը թարգմանենք Թուրքիոյ Արեւելեան Մեծ Օթեակը, նոյն ձեւով թարգմանած ենք նաեւ Կրան տ'Օրիանները:

[25] Կը թուի թէ Թալաաթին հետ Գրիգոր Զօհրապն ալ անցաւ Արեւելեան Մեծ Օթեակին, որովհետեւ հետագային այս երկուքը կը գտնենք նոյն օթեակի անդամ:

[26] Եգիպտոսի զինուորական ուժերու ընդհանուր հրամանատարին տրուած տիտղոսն էր: Խնդրոյ առարկայ ժամանակաշրջանին Սուտան մէկ մասն էր Եգիպտոսի, եւ առ այդ՝ ենթակայ էր նոյն սիրտարին զինուորական գերիշխանութեան:

[27] Ըստ արեւմտեան կարգ մը աղբիւրներու՝ *«հիմնական ճշմարտութիւնը Միութիւն Եւ Յառաջդիմութիւն Կոմիտէի մասին՝ անոր ոչ-թուրք եւ ոչ-մահմետական նկարագիրն է: Առաջին իսկ օրէն՝ անոր իսկական ղեկավարներէն ոչ մէկն եղաւ զտարիւն թուրք: էնվերը զաւակն է կրօնափոխ լեհի մը, Ճաւիտը կը պատկանի հրէական տէօնմէ աղանդին: Քարասոն սեֆարտիմ հրեայ մըն է Սելանիկէն: Թալաաթը իսլամացած պուլկար գնչու մըն է: Ահմէտ Ըզգան՝ խմբակին ժամանակաւոր ղեկավարներէն մէկը՝ կէս-չերքէզ եւ կէս-հունգար մը եւ* (Օկիւսթ) *Քոնթի դպրոցէն դրապաշտ մըն է»:* Տես՝ Ռ. Ու. Սեթըն-Ուաթսըն, «Րայզ Աֆ Նեշընալիթի Ին Տը Պալքընզ», Լոնտոն, 1917, էջ 135-136: Այսուհանդերձ եւ ի հակադրութիւն բազմաթիւ վկայութիւններու՝ Թալաաթ մի՛շտ ալ կեղծեց եւ պնդեց թէ ինք զտարիւն թուրք մըն էր:

[28] «Նայնթինթ Սենչըրի»՝ հիմնուած 1834-ին՝ ամերիկեան ամսաթերթ մըն էր, որ 1900-ին վերամկրտուեցաւ «Թուէնթիէթ Սենչըրի» ու վերածուեցաւ տասնիններորդ դարէն քսաներորդ դարի:

[29] Ըսել կ'ուզուի Միջագետքը, այսինքն՝ այժմու Իրաքը:

[30] «Ֆորթնայթլի Րիվիու» (երկշաբաթեայ պարբերաթերթ) ամերիկեան թերթ մըն էր եւ խօսնակներէն մէկը Ազատ-Որմնադրութեան եւ հրէական շարժումին՝ Միացեալ Նահանգներու մէջ:

[31] Այ.Սի.Էյ. - Ժիւտէյօ - Քոլոնիզէյշըն Էսսոսիէյշըն:

[32] Օսմանեան խորհրդարանի հրեայ երեսփոխաններ Քարասոյի եւ իր ընկերներուն ընթացքին մասին տես Հենրի Ուիքհէմ Սմիտ, «Թըրու Թըրքիի Եըրզ, 1892-1982», Բըրսընըլ Նէրէքիւ, հրտ. Ա., Նիու Եորք, 1925, էջ 375-376:

[33] «Օրոր» թերթի խմբագրութիւնը կը շարունակէր, կը բացատրէր, կը տարազէր եւ կը տարածէր այն ինչ որ իրմէ առաջ սիոնականութեան գաղափարախօս Հերցէլ մտածեր եւ խորհեր էր եգիպտապաղեստինեան սահմանին վրայ՝ Սինայի էլ-Արիշ շրջանին մէջ հրէական գաղութի մը հաստատումին շուրջ: Այս մասին տես՝ Լիլիենթալ, էջ 12 եւ 781:

[34] Պետրոս Հալլաճեան՝ Երիտասարդ-Թուրք Կուսակցութեան Կեդրոնական Կոմիտէի միա՛կ հայ անդամը:

[35] Ըսել կ՚ուզուի՝ մասոնական:

[36] Ժողովուրդներու բեմը:

[37] Վաւերագիրին այս հատուածը գրուած է Ֆրանսերէն. «Լ՚էքրազմըման Տը լ՚Ամփիր Օթոման Օկմանթերա Սա Ֆորս Ան Էժիփթ է Ան Արապի»:

[38] Երիտասարդ-Թուրքիա տարազով Լոուքըր ըսել կ՚ուզէ Երիտասարդ-Թուրք Կուսակցութիւն, իմա՝ Իթթիհատ Վէ Թերաքքը:

[39] Բաղդատէ Լէուիս, էջ 192, հետագային կոչուեցաւ Հիւսէին Ճահիտ Եալչընը:

[40] Պատմական Հայաստանի Ատրպատականը՝ Պարսկաստանի հիւսիս-արեւմտեան շրջանը:

[41] Վաւերագիրին մէջ տրուած բառն է «Լեւընթ», որ ըստ ֆրանսական «Լարուս»ին՝ կը նշանակէ *«ծայրն աշխարհի ուրկէ կը թուի ծագիլ արեւը»,* մինչ ըստ անգլիական «Ուէպսթըր»ին՝ *«արեւելեան Միջերկրականը եզերող երկիրները»:* Առ այդ՝ աշխարհագրական այս տարազով ցոյց կը տրուի հողային այն շերտը որ կը կազմուի Թուրքիոյ, Սուրիոյ, Յորդանանի, Լիբանանի եւ Պաղեստինի առափնեայ շրջաններէն եւ կը դրսեւորէ մշակոյթի ինքնուրոյն նկարագիր մը, որ խառնուրդն է արեւելեանին եւ արեւմտեանին:

[42] Կ՚ակնարկէ Միջին Արեւելքի եւ մանաւանդ Օսմանեան Կայսրութեան սահմաններէն ներս առկայ Մասոնականութեան:

[43] Կ՚ակնարկէ գերման դեսպան Վանկենհայմին:

ՎԱՐԱՋ ԴԵՒԵԱՆ

ԻՆՉՊԷՍ ԵՒ ԻՆՉՈՒ ՄԱՍՈՆ ԿԸ ԴԱՌՆԱՆ [*]

[*] Այս յօդուածը լոյս տեսած է «Արարատ» օրաթերթի (Պէյրութ, Լիբանան) 23 եւ 25 Յուլիս 1997-ի համարներուն մէջ:

Զարմանալով կը զարմանամ, երբ կը լսեմ թէ հայորդի մը անդամակցած է որեւէ մէկ կազմակերպութեան, որ չունի ազգային դիմագիծ, հայկական բնոյթ կամ մարդկային որեւէ գաղափարախօսութիւն: Իսկապէս ալ զարմանալի է, երբ հայ մը կ'որոշէ դառնալ մէկ մասնիկը օտարաբոյր եւ այլասերող շարժումի, կ'ուզէ գործադրել այլազգիի մը հրահանգը կամ ծառայել օտարամուտ որեւէ կազմակերպութեան: Տակաւին չեմ կարողացած ըմբռնել, թէ ինչպէ՞ս հայու զաւակ մը, խղճի ամենայն հանգստութեամբ կը պատկանի ոչ-հայկական հոսանքի մը եւ ապա հայկական շրջանակներէ կ'որսայ համախոհներ եւ նոր քաւութեան նոխազներ:

Առաւել շշմեցուցիչ է, երբ կը լսեմ թէ ազգային-կուսակցական-հոգեւորական գործիչ մը ընդունած է մասոնութիւնը եւ դարձած կամակատարը կարկինին. ընդունիլ մասոնութիւնը եւ դառնալ «ազատ որմնադիր», կը նշանակէ դառնալ այն կազմակերպութեան մէկ անդամը, որ ծրագրեց եւ գործադրեց Հայկական Ցեղասպանութիւնը: Պատմութիւնը կը վկայէ, որ Իթթիհատ կուսակցութեան ղեկավարները հրեաներ էին, մասոնական գործակատարներ, որոնք իբրեւ թէ թուրքեր են, գործադրեցին Մեծ Եղեռնը: Ուրեմն, մեր ազգին դահիճները մասոն «եղբայրներ» են, սիոնիզմին երազած «Տիեզերական Հանրապետութեան» պաշտօնակատարները. անոնք թաքնուած են այլազան անուններու ներքեւ եւ «եղբայրանալով» դաւեր կը սարքեն անմեղ ժողովուրդներու դէմ:

Կարելի է ըսել, որ մասոնութիւնը եւ հայկականութիւնը հակադիր ուժեր են. հայու մը մասոնացումը ժխտումն է իր պատմութեան, ուրացումը իր ազգութեան եւ մեղսակցութիւնը մեր ժողովուրդին դէմ լարուած սադրանքին: Հայ եւ մասոն իրարու անյարիր եւ ներհակ դրոյթներ են, որոնք անհամատեղելի զուգորդութեամբ կը դառնան մէկ անձի մէջ համաձուլուածք մը, որ կը կրէ «ղեկավար» կամ «կաթողիկոս» անունը, կամ «երեսփոխան» մը հայու շահերը պաշտպանողը...:

Ինչպէ՞ս հաւատամ երբ միասնականութեան, ազգային

արժէքներու, ազգային իրաւունքի եւ Հայկական Դատի մասին կը խօսի «ազատ որմնադիր» մը, երբ ի՛ր իսկ պատկանած կազմակերպութիւնը ամենաթունդ թշնամին է մեր ազգին, մեր դատին եւ նոյնիսկ մեր գոյութեան...: Եւ ոչ միայն կը խօսի, այլ բեմբասաց դարձած կը ճառէ...:

Պէտք է իւրաքանչիւր մասոն ինքզինք հարց տայ. «Ես հա՞յ եմ, թէ՞ մասոն»: Եթէ ըսուի՝ ե՛ւ հայ է ե՛ւ մասոն, ապա՝ այս կը դառնայ մեծագոյն սուտը: Մասոնը որ միայն կը բաղձայ մեր ժողովուրդին վնասը, ինչպէ՞ս պիտի դառնայ հայ: Անձ մը միեւնոյն ժամանակ ե՛ւ սեւամորթ եւ սպիտակամորթ կրնա՞յ դառնալ: Երբե՛ք:

Եւ զարմանալով կը զարմանամ, որ կը գործեն հայկական մասոնական խումբեր (օթեակներ) եւ կը կրեն հայկական անուններ:

Ի՞նչ է մեղքը Անիին...

Անձնական մտորումներս զիս կ'առաջնորդեն հետեւեալ հարցադրումին - հայեր ինչպէ՞ս կը դառնան մասոն: Ինչպէ՞ս կը դառնան ծառան սիոնիզմին եւ Սողոմոնի տաճարին: Կը դառնան Թալաաթի եւ Էնվերի կազմակերպութեան անդամ:

Պէտք է զգուշանանք մեր պապերուն եւ մայրերուն ջարդերը կազմակերպող այդ դիւաշունչ շարժումէն: Հրէական այդ համայնակուլ եւ ազգաքանդ «եղբայրներ»էն, որոնք իսկակա՛ն թշնամիներ են, հայասպան միաւորներ եղած են:

Միթէ՞ իրաւունք չունիմ զարմանալու եւ հարց տալու նման մարդկանց - ինչպէ՞ս կը դառնաք մասոն:

Հայու զաւակներ ինչպէ՞ս կը դառնան մասոն:

Խղճահարելով կը խղճահարիմ այնպիսի մարդկանց վրայ, որոնք ազգութիւն, կրօնք եւ դաւանանք կը վաճառեն նիւթական բարեկեցութեան կամ փառքի համար: Նողկանքով եւ քամահրանքով կ'ընդունիմ այնպիսի տեղեկութիւններ, որոնք կը վերաբերին աթոռատենչութեան կամ նիւթամոլութեան: Եւ ինչպէ՞ս եպերելի չըլլան անոնք, որոնք ենթադրելով որ մասոնութիւնը ոսկիներու մէջ կ'ողողէ զիրենք, կը դառնան գործիք Սիոնիզմին եւ համաշխարհային «եղբայրութեան»: Եղբայրութի՞ւն. պատ-

Հայ անձնաւորութիւններ, որոնք Մեծ Եղեռնի շրջանին ունեցան եղեռական մահ: Փրոֆ. Սողիկեան (մէջտեղը ֆեսով) եւ Լիւլեճեան (վարը աջին) աներեւակայելի չարչարանքներէ յետոյ՝ որպէս ազատ-որմնադրական ազատուեցան, բայց առաջինը Խարբերդի, երկրորդը Կարնոյ մէջ մեռան: Միայն Փրոֆ. Խաչատուրեան ազատուեցաւ եւ Աղեքսանդրիոյ մէջ «Եփրատ» երաժշտական դպրոցը հաստատելէ ետք մեռաւ: («Յուշամատեան Մեծ Եղեռնի», Պէյրութ, 1965, էջ 382)

կերացուցէք «եղբայր» են հայը եւ թուրքը՝ Գրիգոր Զօհրապն ու Թալաաթը, գառնուկն ու գայլը: Մի գուցէ, կարկինը կը զօդէ նման մարդիկ, որոնք հեշտութեամբ առուծախի կը հանեն պատիւ, հայրենիք, հող ու պատմութիւն:

Ձեռքիս մէջ ունիմ «Ուղեգիր Դէպի Մասոնութիւն» գրքոյկը, որ հրատարակուած է «Արմէն» թիւ 28 օթեակին մատենաշարով. հոն սեւով ճերմակի վրայ կը գրուի. *«Կարելի չէ ուրանալ թէ Ազատ Որմնադիրներ էին Հայկական Ցեղասպանութեան հեղինակները»* (էջ 52): Ահա բացորոշ խոստովանութիւն մը, որուն շուրջ կարելի է խորհրդածել եւ ապա մասոնի մը հարց տալ - չե՞ս ամչնար անդամակցելով մեր ոխերիմ թշնամիին կազմակերպութեան: Նոյնիսկ կարելի է բարկանալ եւ ըսել - դուն եւ քու «եղբայր»ներդ կանչուած էք պատասխանատուութեան. դուք վաճառած էք մեր դատը եւ անիծած Մեծ Եղեռնի զոհերուն ոսկրտիքը:

Ինչպէ՞ս կրնանք մեր ազգային եւ հողային իրաւունքները հետապնդել, երբ մեր մէջ եւ մեր շուրջ կան հազարաւոր «եղբայր»ներ այլազգի եւ օտար «եղբայր»ներու, մեծ վարպետ Թալաաթին յետնորդներուն հետ կարելի՞ է խօսիլ Հայկական Ցեղասպանութեան մասին իսկ: Եւ ի՞նչ զարմանք, նման մարդիկ կը գրաւեն մեր ազգային-եկեղեցական կեանքին բանալի

պաշտօնները. լաւ կ'աղօթեն եւ լաւ ճառեր գիտեն արտասանել: Ո՞վ զո՞վ կը խաբէ:

Շատ մը «անկեղծ» եւ «միամիտ» մասոններ դիտել կու տան, որ «եղբայր» դարձած են, որպէսզի քիչ շատ դրամ վաստկին. իրենց առեւտրական գործին մէջ յաջողութիւն գտնեն կամ հեշտութեամբ ըլլան երեսփոխան, նախարար կամ թաղապետ. հետեւաբար, կ'ուզեն անմեղ ձեւանալ եւ զոջումի աշխ ու վաշխ քաշել: Բայց սա խաբկանք չէ՞, սա նահանջ չէ՞ ինքնութենէ եւ արժանապատուութենէ:

Մարդկային արժանիքներու մէջ, ինչ խօսք, բարոյական սկզբունքներն ու նկարագիրը կը գրաւեն առաջնակարգ դիրքեր: Ուստի, ոեւէ անհատ որ նիւթին համար կու գայ դառնալու օտարին խնկարկու, թշնամիին հաճոյակատար, կը նկատուի յոռի նկարագիրով անհատ. ուրեմն, այն մասոնները, որոնք ակնկալութիւններով մտած են խորհրդաւոր այդ շարժումէն ներս, գոգնոցով խոնարհած մեծ վարպետին առջեւ եւ եղած Թալաաթին շառաւիղներէն, պարզապէս ոտնակոխած են խիղճ ու պատմութիւն, բարոյական ու նկարագիր:

Եւ ի՞նչ հեգնանք, վերոնշեալ գրքոյկին էջ 53-ին «Մասոնական Վարքագիծ» վերնագրին տակ կը կարդանք. *«Միշտ հետեւէ խղճիդ ձայնին»:* Ո՞ւր է այդ խիղճը, արդեօ՞ք թաքնուած է տոլարին մէջ...

Կը ցաւիմ, երբ կը տեսնեմ մասոն «եղբայր»ներ, որոնք եղած են «որմնադիր» հարստութիւն դիզելու, բայց կ'ապրին խեղճ ու կրակ պայմաններու մէջ, գործ կը փնտռեն կամ պարտքեր փակելու հեւքին մէջ են: Ուրեմն, անոնք իրենք զիրենք կը մեղադրեն ըսելով - Ինչո՞ւ եղայ մասոն երբ դրամ պիտի չկուտակեմ:

Հազար անգամ երանի են անոնք, որոնք առանց ծախելու խիղճ ու պատիւ կ'ապրին համեստ, քան՝ անոնք որոնք հրաժարած են իրենց անցեալէն եւ դարձած մասոն դրամի կամ պաշտօնի համար: Իսկ ի՞նչ ըսենք անոնց, որոնք այդ դրամն ու պաշտօնն ալ չունին: Միամիտնե՞ր, թէ՞ ուղեկորոյսներ....

Անշուշտ, ո՛չ դրամի եւ ո՛չ պաշտօնի համար կ'արժէ դառնալ մասոն, հապա ինչո՞ւ կը դառնան մասոն:

ՅԱՐՈՒԹ ՏԷՐ ԴԱՒԻԹԵԱՆ

ՀԱՐՑԱԴՐՈՒՄՆԵՐ ԵՂԵՌՆԻ ՊԱՏԱՄԱԽԱՆԱՏՈՒՈՒԹԵԱՆ ՇՈՒՐՋ [*]

[*] Այս յօդուածաշարքը լոյս տեսած է «Մասիս» շաբաթաթերթի (Լոս Անճելըս, ԱՄՆ) 27 Ապրիլ, 25 Մայիս եւ 8 Յունիս 1996-ի համարներուն մէջ:

Ո՞վքեր են պատասխանատուները Հայոց Եղեռնին:

Յարութ Տէր Դաւիթեան

Այս հարցումը յաճախակիօրէն արծարծուած է, մանաւանդ Եղեռնին յաջորդող անմիջական տարիներուն, բայց տասնամեակներ ետք, տակաւին կը սպասէ ամբողջական պատասխանի մը, հիմնաւորուած փաստացի տուեալներու վրայ: Մենք ալ մեր կարգին, բարձրացնելով այս հարցը, կ'ուզենք ընթերցողին հետ բաժնել մեր տեսակէտները: Մեր մօտեցումը պիտի ըլլայ, պատմական որոշ տուեալներու հիման վրայ կատարել հարցադրումներ, յուսալով որ ատոնց պատասխաններուն աւելի գիտակ անձեր հրապարակ կու գան՝ իրենց կարգին պարզելու իրենց տեսակէտները, ըլլան անոնք թեր կամ դէմ:

Հիմնուելով մինչեւ հիմա կատարած մեր ընթերցումներուն վրայ, մենք կ'ուզենք Եղեռնի պատասխանատուութիւնը բարդել չորս տարբեր գործօններու վրայ: Այս բաժանումները կրնան վիճարկելի ըլլալ ընթերցողին համար, բայց եւ այնպէս կը ներկայացնեն մեր տեսակէտները:

1) Թրքական գործօնը,
2) ժամանակի մեծ տէրութեանց գործօնը,
3) Սիոնիզմի գործօնը,
4) Հայկական գործօնը:

Մեր քննարկումը ընդհանրապէս պիտի կեդրոնանայ այս վերջին երկու գործօններուն վրայ ու միայն անոնց ընդմէջէն է, որ պիտի անդրադառնանք առաջին երկուքին: Անմիջապէս ըսենք, որ մինչ առաջին երկուքի պարագային հսկայական աշխատանք տարուած է ու հարիւրաւոր հատորներ լոյս տեսած են, վերջին երկուքին մասին շատ հազուադէպ հրատարակութիւններ լոյս տեսած են: Անոնք որոնք, յատկապէս վերջին

երկու տասնամեակներուն, շատ շնորհապարտ աշխատանք տարին պեղելով ամերիկեան, գերմանական, անգլիական, աւստրիական, ռուսական, թրքական եւ ժամանակակից այլ կարեւոր ուժերու արխիւները, անոնցմէ կը սպասենք որ յաւելեալ լոյս սփռեն այս վերջին երկու գործօններուն վրայ, նամանաւանդ հայկականին, որովհետեւ ինչպէս յաճախակիօրէն նշած ենք, անգիտակ ըլլալ մեր անցեալի ճշմարիտ պատմութեան կը նշանակէ դուռը բաց ձգել խարխափումներու, սայթաքումներու եւ աղէտներու առջեւ: Ուրեմն մեր հարցադրումները պիտի կեդրոնացնենք հայկական եւ Սիոնիզմի գործօններու քննարկումին վրայ:

Ի՞նչ էր Եղեռնի պատասխանատուութեան մեր բաժինը:

Եղեռնին նախորդող տասնամեակներուն իսկ, բազմաթիւ առիթներով հայ ղեկավար դասուն յայտնի դարձած էր թուրք իշխանութեանց մտադրութիւնը՝ յարմար պահուն միանգամ ընդմիշտ լուծելու Հայկական Հարցը, բայց եւ այնպէս ինչո՞ւ չկրցանք առաջքն առնել կամ գէթ նախապատրաստուիլ սպասուող աղէտին: Հեղինակաւոր դէմքեր չպակսեցան մեզի, գալիք աղէտը կանխագուշակող: Վկա՛յ Հնչակեան Քսաները, վկա՛յ Անդրանիկի մարգարէութիւնները, վկա՛յ նոյնիսկ... Զաւարեանի քննադատութիւնները, որոնք անտեսուեցան իր կուսակցական ընկերներուն կողմէ յօգուտ Իթթիհատի հետ գործակցութեան: Վասն ինչի՞: Օսմանեան Խորհրդարանէն ներս քանի մը երեսփոխանական աթոռներո՞ւ: Ա՞յդ կը պահանջէր մեր ազգային շահը: Ատանայի կոտորածը ինչո՞ւ չի սթափեցուց երեսփոխանական աթոռներու ետեւէ վազողները: Երեսփոխան եւ իթթիհատական Յակոբ Պապիկեանի Իթթիհատի մերկացումները (որոնց համար կեանքը վրայ տուաւ) ինչո՞ւ անտեսուեցան: Սպասուող աղէտը պատահեցաւ: Կրեցինք մեր պատմութեան ահաւորագոյն կորուստը: Բացատրութիւն պահանջող ձայներ բարձրացան ու նոյնինքն Զաւարեան (ըստ Սեդրակ Շահէնի յուշերուն) բացատրեց. *«Իթթիհատը խաբեց Դաշնակցութիւնը, Դաշնակցութիւնն էլ խաբեց հայ ժողովուրդը... ուրիշ*

Թուրք դահճապետներու Նեմեսիսը՝ Շահան Նաթալի

ի՞նչ կարելի է ասել»: Շա՞տ բան կարելի էր ըսել: Շա՞տ դասեր կարելի էր քաղել: Որ շփոթը փարատի: Որ ճշմարտութիւնը իմացուի: Չեղան քննարկում պահանջող ձայները, պատասխանատուները դատելու կոչերը, թուրք դահճապետներու Նեմեսիս Շահաններու ձայները նոյնիսկ խեղդուեցան կուսակցական կառոյցը շահագործողներու ժխոռին տակ, իրենց անձնական շահերը հետապնդող կուսակցական պատեհապաշտներու կողմէ:

Ի՞նչ էր Եղեռնի պատասխանատուութեան մեր բաժինը:

Կովկասահայ յեղափոխականները որքանո՞վ գիտակ էին թրքահայոց իրավիճակին: Ճի՞շդ էր թրքահայ ազատագրական շարժման ղեկավարութեան ստանձնումը կովկասահայերու կողմէ: Ի՞նչ էր դերը «Փանջունիներու», Կոմսերու եւ կեղծ փաշաներու, անբնական փլուզման ու ժողովուրդի նահատակութեան մէջ: Ինչո՞ւ անտեսուեցան բնիկ ժողովուրդի ծոցէն ծնած ղեկավարներու հարուստ փորձառութիւնները՝ յօգուտ միջավայրին անծանօթ «պարոն»ներու անիրատես թեզերուն: Ինչո՞ւ շլացած համամարդկային լոզունգներէն ու գաղափարաբանութիւններէ, թերացանք մեր իրականութիւնը տեսնելէ, գնահատելէ եւ ըստ այնմ աշխատանքային ծրագիր մշակելէ ու գործադրելէ:

Ի՞նչ էր Եղեռնի պատասխանատուութեան մեր բաժինը:

Օտարէն «ֆայտա» [օգուտ] չկայ դաւանելով հանդերձ, ինչո՞ւ մեր փրկութիւնը յուսացինք օտարէն ու թերացանք ինքնակազմակերպման աշխատանքին մէջ: Ինչո՞ւ մեր գործունէութեան հիմքերէն մին դարձուցինք «քրիստոնեայ» Եւրոպայի խղճի արթնացումը, երբ բազմաթիւ առիթներով ու հազարաւոր նահատակներու արեան գնով, ա՛լ բացայայտ դարձած էր մեզի այդ խղճի չգոյութիւնը:

Ինչո՞ւ խաբուեցանք աջէն ու ձախէն, ջուր լեցուցինք ասոր ու անոր ջաղացքին, մինչեւ որ ցամքեցաւ մեր արիւնն իսկ: Ի՞նչ հիման վրայ գործակցեցանք օտարին հետ: Ազգային շահերո՞ւն մեկնակէտէ, թէ՞ անձնական ու հատուածական շահերու:

Ի՞նչ էր Եղեռնի պատասխանատուութեան մեր բաժինը:

«Մէկ ժողովուրդ» դաւանելով հանդերձ, ինչո՞ւ բաժան-բաժան դարձանք ու չկրցանք համաձայնութեան եզրեր գտնել իրարու հետ: Ինչո՞ւ խրամատ բացուեցաւ աղքատին ու հարուստին միջեւ, կղերականին ու կուսակցականին միջեւ, մէկ կուսակցութեան ու միւսին միջեւ եւ այլն. եւ չյաջողեցանք ներգրաւել մեր ժողովուրդի տարբեր դասակարգերը յօգուտ մեր ազատագրական պայքարին: Ինչո՞ւ փորձեցինք բռնի ուժով մէկզմէկու տեսակէտները պարտադրել միւսին վրայ, մինչեւ իսկ ապաւինելով օտարի ուժին ու զայն հրաւիրելով որ գայ ու շահագործէ մեր տարբերութիւնները:

Առայժմ բաւականանանք այսքանով ու աւարտենք այս յօդուածը Անդրանիկի մէկ կարծիքով:

«Մեր հայերու մէջ չկայ մէկը որ ծոցը տէվ այնասի [տեսակ մը հայելի է, որուն մէջ նայողը ինքզինքը արտակարգօրէն եւ այլանդակօրէն խոշորցած կը տեսնէ] *մը չունենայ: Մենք սովոր ենք ինչ որ մերն է, տէվ այնասիի առջեւ դնել եւ անոր միջով նայիլ անոնց վրայ: Մենք չափը պահել չգիտենք, կը չափազանցենք իրողութիւնները եւ մեր չափազանցութիւնները գիտենք երբեմն ոսկեզօծել այնպէս մը, որ մենք իսկ կը սկսինք հաւատալ մեր՝ ուրիշներուն հաւատացնել ուզած բաներուն»:*

Քօղազերծենք ոսկեզօծ ունայնութիւնները, պատռե՛նք խաբկանքի դիմակները, մերկացնե՛նք ճշմարտութիւնները:

Որպէսզի ժողովուրդը գիտնայ խարանե՛լ խաբեբաները ու հպարտանալ իր իսկական հերոսներով:

Ա) ԻՆՔՆԱՎԱՐ ՀԱՅԱՍՏԱՆ ԵՒ ԻՆՔՆԱՎԱՐ ՀՐԷԱՍՏԱՆ

Անդրադարձանք «Հարցադրումներ Եղեռնի Պատասխանատուութեան Շուրջ», պատասխանատուութեան մեր բաժնին: Այժմ քննարկենք Սիոնիզմի դերը, հիմնուելով սիոնիզմի հիմնադիր՝ Թէոտոր Հերցէլի յուշագրութեան վրայ: Բայց նախքան մեր նիւթին անցնիլը, կ'արժէ ամփոփ ձեւով պարզել այն իրավիճակը, որ կը տիրէր Օսմանեան կայսրութեան տարածքին (19-րդ դարուն) եւ որ զարկ տուաւ յեղափոխական շարժումներու ծնունդին:

1789-ի Ֆրանսական Մեծ Յեղափոխութեան արծարծած գաղափարները՝ ազատութիւն, եղբայրութիւն, հաւասարութիւն, ինչպէս նաեւ ազգայնականութեան զգացումի խթանում, 19-րդ դարու առաջին քառորդէն սկսեալ լայն տարածում կը գտնէին Օսմանեան կայսրութեան բաղկացուցիչ ազգութիւններու մօտ: Ատրիանոպլի դաշնագրէն (1829) Պերլինի դաշնագրի (1878) միջեւ ինկած ժամանակաշրջանին, Օսմանեան կայսրութենէն կ'անջատուէին եւ կամ կիսանկախ կը դառնային եւրոպական ցամաքամասի իր տարածքներուն մեծամասնութիւնը: Նոյն խլրտումները, բայց նուազ տարողութեամբ կը ցնցէին նաեւ կայսրութեան ասիական ցամաքամասի տարածքները, ներառեալ Անատոլուն եւ հայկական բարձրավանդակը: Եգիպտոսի մէջ Մուհամմէտ Ալի կը հիմնէր իր «խտիվութիւն»ը ու իր բանակները մինչեւ իսկ կը քալէին Պոլսոյ ուղղութեամբ: 1860-ին Լիբանան կը ստանար յատուկ կարգավիճակ (մութասարիֆութիւն): 1862-ին Զէյթուն կ'ապստամբէր: Հայկական ֆիտայական շարժումներ ու պաշտպանական միութիւնները կը սկսէին ծնունդ առնել, ինչպէս օրինակ Կարնոյ Պաշտպան Հայրենեաց Միութիւնը (1881), որու մէկ գործողութիւնը ծնունդ կու տար «Ձայն Մը Հնչեց Էրզրումի Հայոց Լեռներէն» ծանօթ երգին: 1878-ին (Պերլինի դաշնագրով) Կարս, Արտահան եւ Պաթում

կ'անցնէին ռուսական տիրապետութեան տակ: 1885-ին կը հիմնուէր Վանի Արմենական Կուսակցութիւնը, 1887-ին Հնչակեան Յեղափոխական Կուսակցութիւնը (Ս.Դ.Հ.Կ.) եւ 1890-ին՝ Հայ Յեղափոխականների Դաշնակցութիւնը (Հ.Յ.Դ.):

Գրեթէ նոյն ժամանակաշրջանին կը զուգադիպէր Իթթիհատ Վէ Թերաքքը կազմակերպութեան հիմնումը (1889), ինչպէս նաեւ Սիոնական Շարժման Հիմնումը՝ կայացումովը Սիոնական Ա. Գլխաւոր Համագումարին Պազըլի մէջ (1897): Օսմանեան կայսրութեան բաղկացուցիչ գրեթէ բոլոր ազգութիւններն ալ կը հետապնդէին ձերբազատում Օսմանեան լուծէ հնարաւորութեանց սահմաններու մէջ: Կեդրոնէն (Պոլիս եւ Անատոլու) որքան հեռու գտնուէին անոնք, այնքան հաւանականութիւնները շատ էին ուղղակի անկախացման, ինչպէս Պալքանեան երկիրներու պարագային: Իսկ մօտիկներու պարագային՝ «բարեռնորոգումներ» կամ «ինքնավարութիւն» աւելի հասանելի կը թուէին: Օսմանեան կայսրութիւնը «Եւրոպայի Հիւանդ մարդն» էր, բայց չէր մեռներ, որովհետեւ եւրոպական պետութիւնները չէին կրնար իրարու միջեւ համաձայնիլ անոր մասնատման մանրամասնութեանց: Հետեւաբար կայսրութիւնը քաշքշուքի առարկայ դարձած էր անոնց միջեւ ու երբեք զարմանալի չէր, որ մեկնած պայմաններէն, նոյն տէրութիւնը մէյ մը զօրավիգ կանգնէր անոր ամբողջականութեան ու մէյ մըն ալ աշխատէր հակառակ ուղղութեամբ:

Ահաւասիկ թէ ինչպիսի անհանդարտ, հրաբխային վիճակ մը կը տիրէր Օսմանեան կայսրութեան տարածքին, նամանաւանդ 19-րդ դարու երկրորդ կէսին, երբ զարկ կ'առնէին ազգայնական շարժումները ու կը ծաւալէին իրենց գործունէութիւնը: Յունական յեղափոխութիւնը եւ Յունաստանի անկախացումը (1829) կը յեղափոխականացնէին Պալքանեան երկիրները, որոնց մարտնչումները օրինակ կը ծառայէին մեզի, ծնունդ տալու մեր յեղափոխական շարժումներուն, որոնք կը հետապնդէին ժողովուրդի վիճակի բարւոքումը եւ ինքնավար Հայաստանի մը ստեղծումը: Հրեաներու պարագային, հակասեմական հալածանքները Եւրոպայի տարածքին եւ այս կապակցութեամբ

Տրէյֆուսի նշանաւոր դատավարութիւնը, կը խթանէին 35-ամեայ վիեննացի-հրեայ լրագրող մը՝ Թէոտոր Հերցէլ (որ մինչ այդ (1895) կը ջատագովէր հրեաներու ձուլումը իրենց շրջապատի ազգութիւններու մէջ), կատարելու 180 աստիճան շրջադարձ մը իր մտածելակերպին մէջ եւ որոշելու (ըստ Հոկտեմբեր 20, 1895 օրագրային իր նշումին) դառնալ հրեաներու Փառնելը (Չարլզ Փառնել, իրլանտացի ազգայնական քաղաքագէտ, որ 19-րդ դարու երկրորդ կէսին հռչակաւոր դարձաւ որպէս Իրլանտայի ինքնավարութեան գլխաւոր ջատագով) ու սկսիլ առաքելութեան մը՝ համոզելու եւրոպական տէրութիւնները, որ արտօնեն հրեաներու գաղթը դէպի Պաղեստին: Հերցէլ համոզուած էր, որ հրեաներու կեդրոնացումը Պաղեստինի մէջ, անհրաժեշտ նախապայմանն էր «հրէական ազգային տան» մը հիմնումին, որ հետագային պիտի վերածուէր հրէական պետութեան: Թէ ինչպիսի՞ գործունէութիւն ծաւալեց Հերցէլ հասնելու համար իր նպատակին, այդ մասին մանրամասն պիտի անդրադառնանք, ընթերցողին փոխանցելով հատուածներ իր օրագրային նշումներէն: Բայց այժմ կ'արժէ ընդհանուր զուգահեռներ ընել հայկական եւ հրէական շարժումներու բռնած ուղիներուն:

1) Հայկական Զարթօնքի նախօրեակին, հայերու մեծամասնութիւնը կ'ապրէին իրենց պապենական հողերու վրայ եւ շատ փոքր տոկոս մը միայն ցրուած էին: Հրեաներու պարագային, հակառակ պատկերը ճիշդ էր: Սակայն Զարթօնքի շարժման աւարտին (Ա. Աշխարհամարտ) իրավիճակը բոլորովին տարբեր էր: Մենք կորսնցուցած էինք մեր հողերու 90 տոկոսը եւ մեր բնակչութեան կէսէն աւելի՝ 700,000 գաղթական անպատսպար ու աղքատ հայութիւն մը, ծուարած էր իր պատմական հայրենիքի 10 առ հարիւր տոկոսին վրայ հռչակուած խախուտ անկախ պետականութեան մը մէջ եւ մօտ 500,000 հայութիւն ցիրուցան դարձած էր աշխարհի չորս ծագերուն: Հրեաներ ձեռք ձգած էին Պալֆուրեան յայտարարութիւնով (1917) ճանաչուած իրաւունքը՝ Պաղեստինի մէջ հիմնելու հրէական հայրենիք մը ու սկսած էին ազգահաւաքի աշխատանքին:

2) Սիոնական Շարժումը՝ յանձինս Թէոտոր Հերցէլի, յեղա-

փոխական գործունէութեան չձեռնարկած, փորձեց եւ յաջողեցաւ սիրաշահիլ աշխարհացրիւ հրեայ կարեւոր մեծահարուստներ ու քաղաքական թէ կրօնական ղեկավարներ, յօգուտ Պաղեստինի մէջ ինքնավար Հրէաստանի մը կայացման: Մեր յեղափոխականները դժբախտաբար չյաջողեցան հասկացողութեան եզրեր գտնել ո՛չ ամիրաներու եւ մեծահարուստներու դասակարգին հետ եւ ոչ ալ քաղաքական թէ կրօնական ղէմքերու հետ: Ընդհակառակը, պայքարներ ծայր տուին անոնց միջեւ, առիթը տալով օտարին որ օգտագործէ մեր տարբերութիւնները եւ մեծապէս վնասէ մեր դատին: Մինչ մենք ձախողեցանք միասնական նպատակներու շուրջ ազգային համերաշխ գործունէութիւն ծաւալել, Հերցէլ յաջողեցաւ այդ ընել Սիոնական Շարժման յաջորդական համագումարներու կայացումով:

3) Հերցէլ յաջողեցաւ զանազան պետութիւններու կառավարութեանց մէջ կարեւոր դիրքեր գրաւած հրեաներու եւ համակիրներու միջոցաւ՝ մօտիկէն տեղեակ ըլլալ այդ պետութեանց ծրագիրներուն, ազդեցութիւն բանեցնել հրեաներու նպաստաւոր որոշումներու որդեգրմանց մէջ եւ ուր որ նպատակայարմար էր, օգտագործեց այդ մարդիկը յառաջ քշելու համահրէական դատը: Մենք եղածն ալ չկրցանք օգտագործել ի նպաստ մեր դատին, որովհետեւ մեր յեղափոխականները անփորձ էին ու աւելի իտէալապաշտ, քան՝ գործնական: Անծանօթ էին պետութիւններու ներքին խոհանոցի գործելաձեւին ու կը հաւատային, որ հանրային կարծիքի հրահրմամբ կրնային հասնիլ նպաստաւոր արդիւնքներու: Սիոնական շարժումը կրցաւ լաւագոյնս օգտագործել ժամանակի մամուլը, յառաջ քշելու համար իր դատը եւ կամ վարկաբեկելու ուրիշ դատեր: Հանրային կարծիքի ստեղծման առընթեր, ան կրցաւ այդ մէկը գործնական արդիւնքի վերածել, եւրոպական պետութիւններէն հրէական դատին ի նպաստ որոշումներու կորզումով:

4) Սիոնական շարժումը, իր բոլոր նախաձեռնութեանց մէջ բացառաբար գործեց ազգային ընդհանուր շահերու գիտակցութեամբ: Այս մէկը պատճառ դարձաւ որ շարժումը մնայ իր

հունին մէջ, չ'օգտագործուի աջէն ու ձախէն, չտարուի կողմնակի, ոչ-կենսական հարցերով, որոնք կրնային ջլատել իր ուժերը: Թրքահայոց ազատագրական շարժումը քաշուեցաւ գաղափարաբանութիւններու պայքարին մէջ: Շեղեցաւ դէպի կովկասեան նախագիծեր ու մինչեւ իսկ մասնակից դարձաւ պարսկական յեղափոխութեան, որ որեւէ առնչութիւն չունէր մեր դատին հետ: Արկածախնդրութիւններ՝ որոնք ջլատեցին մեր ուժերը եւ մեզ շեղեցին մեր նպատակակէտէն: Աւելի՛ն, հատուածական հաշիւներով այնքան տարուեցանք, որ օգտագործուեցանք օտար ուժերու կողմէ, խաղալիք դարձանք անոնց ձեռքերուն մէջ ու չարաչար պարտուեցանք:

5) Սիոնական շարժումը գիտցաւ օտարին տալիք իր ծառայութիւնները արժեւորել ի շահ իր նպատակակէտին: Որեւէ քայլի ձեռնարկելէ առաջ, նախապէս ճշդեց իր շահը ու ապա գործի անցաւ: Սուլթան Ապտուլ Համիտի ղրկած բանագնացին հետ իր տեսակցութեան մասին Հերցէլ իր յուշերուն մէջ կը նշէ. *«Ես իրեն ըսի որ մեր օգնութիւնը այդպէս ձրիաբար չենք կրնար տալ. կու տանք միայն փոխան փոխադարձ դրական ծառայութեանց ի նպաստ հրէական դատին»:* Սիոնական շարժումը Օսմանեան կայսրութեան տարածքին լրտեսական ցանցեր պահեց ու գաղտնիքներ վաճառեց օտար պետութեանց, փոխան հրէական դատին անոնց բերելիք նպաստին: Մենք մեր ծառայութիւնները ոչ միայն ձրիաբար տրամադրեցինք օտարներու, այլ նոյնիսկ ջոկատներ կազմեցինք ու կռուեցանք անոնց պատերազմը, փոխան դրուատական քանի մը անուշ խօսքերու:

6) Սիոնական շարժումը կրցաւ թափանցել այն շարժումներուն մէջ, որոնք կրնային մօտէն կամ հեռուէն ազդեցութիւն ունենալ իրենց դատին վրայ: Հերցէլ իր յուշերուն մէջ մէկէ աւելի անգամներ կը նշէ, թէ իրենք պէտք չէ վարանին օգտագործելու հայկական շարժումը յօգուտ իրենց նպատակներուն. *«Հայերը պէտք չէ իմանան, որ մեր մասնակցութիւնը հիմնուած է մեր սեփական ազգային շահերուն վրայ»:* Ըստ Հերցէլի յուշերուն, երբ իր ծրագիրը՝ 20 միլիոն սթերլինով գնելու Պաղեստինը, մերժուեցաւ Ապտուլ Համիտի կողմէ (1895), այս վերջինը ըսած

է. *«Թող հրեաները խնայեն իրենց պիլիոնները. երբ իմ կայսրութիւնս մասնատուի, իրենք կրնան Պաղեստինը ձրի ստանալ»:* Սիոնիզմը թափանցեց Իթթիհատի մէջ (վկայ՝ տէօնմէ եռապետութիւնը եւ այլ բարձրաստիճան ղեկավարներու հրեայ պատկանելիութիւնը), ինչպէս նաեւ Դաշնակցութեան եւ սուլթանին հակառակորդ այլ շարժումներու մէջ: Յաջողցուց սուլթանին գահընկեցութիւնը եւ Իթթիհատի իշխանութեան գալը (1908), ազդեցիկ դեր ունեցաւ Օսմանեան կայսրութեան համաշխարհային պատերազմի մէջ մտնելուն, որը աւարտեցաւ կայսրութեան մասնատումով եւ Պալֆուրի հնքնավար Հրէաստանի յայտարարութեան (1917) կորզումով:

Առայժմ այսքան, հայկական եւ հրէական շարժումներու զուգահեռներու մասին: Այժմ կու տանք հետաքրքրական մանրամասնութիւններ Հերցէլի յուշերէն, որոնք կ'առնչուին Հայկական Հարցին հետ:

Բ) ՍԻՈՆԻԶՄԻ ԳՈՐԾՕՆԸ

19-րդ դարու վերջին տասնամեակը (1890-1900) կարելի է համարել հայկական յեղափոխական աքթերու ամենաեռուն շրջանը, մանաւանդ 1894-1896 տարիները: Եւրոպական մամուլը սկսած էր լայնօրէն անդրադառնալ հայ յեղափոխականներու գործունէութեանց: Հնչակեան Յեղափոխական Կուսակցութեան կազմակերպած Սասնոյ (1894) եւ Զէյթունի (1895) ապստամբութիւնները, ինչպէս նաեւ Պապը Ալիի ցոյցը (1895) լայն արձագանգ գտած էին Եւրոպայի մէջ: Զանազան ժողովուրդներու ինքնավարութեան ձգտող շարժումները (նամանաւանդ Օսմանեան կայսրութեան բաղկացուցիչ ազգերու) ժամանակի հրատապ նիւթը դարձած էր: Եւ այս բոլորը բնականաբար իրենց ազդեցութիւնը ունեցած էին Վիեննայի հրեայ լրագրող Թէոտոր Հերցէլի վրայ, որ ըստ Հոկտ. 20, 1895 օրագրային իր նշումին, կ'որոշէր հետեւիլ Իրլանտայի ինքնավարութեան ջատագով՝ Չարլզ Փառնելի օրինակին ու դառնալ «Հրեաներու Փառնել»ը: Այս առնչութեամբ ան անմիջապէս կը սկսէր կապեր հաստատել Եւրոպայի զանազան պետութեանց

մէջ ազդեցիկ դիրքեր գրաւոր հրեաներու հետ: 1896-ի Փետրուարին կը հրատարակէր «Տէր Ճուտըն շաբաթ» (Հրէական Պետութիւնը) գիրքը, որ նոր դռներ կը բանար իր առջեւ: Հերցէլ կը գրէ. *«Տք. Լանտ* (թղթակից մը) *լաւ գաղափար մը յայտնեց: «Քորեսփոնտանս տը լ'Էսթ»ի հրատարակիչ՝ Նեւլինսքին, սուլթանին բարեկամներէն է: Ան հաւանօրէն կրնայ մեզի համար ձեռք ձգել ինքնավար վիճակ մը փոխան «պախշիշ»ի»:*

1896 Մայիս 3-ին Կ. Պոլսոյ «Օսմանիշըն Փոսթ» թերթի խմբագիր՝ Տիոնիս Ռոզընֆելտ կ'այցելէ Հերցէլին Պուտափեշտի մէջ եւ կ'առաջարկէ իր ծառայութիւնները, որպէս միջնորդ սուլթանին: Ըստ Հերցէլի, Ռոզընֆելտ ինքնավար Հրէաստանի ժամանակը եկած կը նկատէր, որովհետեւ Թուրքիան տնտեսական անցուկ վիճակի մէջ էր եւ այդ մասին կարելի էր սուլթանին հետ հաշուի նստիլ:

1896 Մայիս 7-ին Նեւլինսքի կ'այցելէ Հերցէլին: Այս վերջինը իր օրագրին մէջ կը նշէ թէ Նեւլինսքի սուլթանին հետ քննարկած էր իր Պաղեստինի ծրագիրը եւ թէ սուլթանը համաձայն չէ եղած բաժնուելու Երուսաղէմէն: Հերցէլ կ'առաջարկէ լուծել այս հարցը Երուսաղէմի միջազգայնացումով: Նեւլինսքի կը բացատրէ նաեւ թէ դրամը հարց չէ սուլթանին համար եւ զայն սիրաշահելու լաւագոյն կերպը իրեն թիկունք կանգնիլն է Հայկական Հարցին մէջ: Ան կ'ըսէ թէ ինք գաղտնի առաքելութեամբ ղրկուած է սուլթանին կողմէ, հանդիպելու Պրիւքսէլի, Փարիզի եւ Լոնտոնի հայ յեղափոխականներու հետ: Ինք պիտի ջանայ համոզել զանոնք որ համակերպին սուլթանին եւ ուղղակի բանակցութեան մէջ մտնեն անոր հետ, առանց օտար դիւանագէտներու եւ կամ անոր նախարարներու միջնորդութեան: Երբ յեղափոխականները ընդունին այդ պայմանը, այն ժամանակ սուլթանը կը խոստանայ «կամայականօրէն» կատարել այն բարենորոգումները, զորս կ'ընդդիմանայ գործադրել Մեծ Պետութեանց ճնշման տակ: Եթէ հրեաները այս գծով օգտակար ըլլան սուլթանին, այս վերջինն ալ իր գնահատանքը պիտի յայտնէ ըստ այնմ: Հերցէլ կը խանդավառուի այս ծրագրով բայց պայման կը դնէ որ իրենց այս օգնութիւնը ձրիաբար

պիտի չտան եւ թէ փոխադարձը ծառայութիւններ պէտք է մատուցուին հրէական դատին: Նեւլինսքի կ'ըսէ թէ հայերը կը պատրաստուին հարուածելու Յուլիսի մէջ եւ եթէ հերցէլ յաջողի համոզել զիրենք յետաձգելու իրենց արարքը գէթ մէկ ամիսով, կարելի պիտի ըլլայ այդ ժամանակամիջոցը օգտագործել սուլթանին հետ բանակցութիւններ կատարելու: (Օգոստոսին տեղի կ'ունենար Պանք Օթթոմանի դէպքը,- Յ.Տ.Դ.):

Հերցէլ անմիջապէս նամակներ կը գրէ Լոնտոնի իր ծանօթ խմբագիրներու եւ ազդեցիկ անձերու, ներկայացնելով Նեւլինսքին եւ խնդրելով անոնցմէ որ մամուլի միջոցաւ սուլթանին ի նպաստ մթնոլորտ պատրաստեն ու յառաջ քշեն սուլթան-Հայ յեղափոխականներ ուղղակի երկխօսութեան գաղափարը: Իր նամակներէն մէկուն մէջ կը նշէ. *«Հայերը պէտք չէ իմանան, որ մեր մասնակցութիւնը հիմնուած է մեր սեփական ազգային շահերուն վրայ: Մեր նպատակն է համոզել հայկական կոմիտէները, որոնք կը նպատակադրեն Յուլիսին վերսկսիլ իրենց պայքարը, որ զինադադար մը կնքեն մինչեւ Օգոստոս: Զինադադար կ'ըսեմ եւ ոչ թէ խաղաղութիւն, որովհետեւ այդ միջոցը մենք կրնանք օգտագործել սուլթանին հետ բանակցելու եւ մեզի նպաստաւոր մենաշնորհներ կորզելու»:* Անգլիական մամուլը, որ մինչ այդ սուլթան Համիտին կ'որակէր «Անիծեալ Ապտուլ»ը (Abdul The Damned), սուլթանին ի նպաստ որոշ յօդուածներ կը հրատարակէ: Observer (Օպզըրվըր) թերթը, Յունիս 7, 1896-ի թիւով կ'արտայայտուի ի նպաստ սուլթան-Հայ յեղափոխականներ մերձեցումի եւ կը զգուշացնէ Հայ յեղափոխականները ականջ չկախելու Երիտասարդ Թուրքերու Կուսակցութեան խրատներուն: Այսպիսի յօդուածներէն մէկուն կը պատասխանէ անգլիահայ (բնիկ պարսկահայ) առեւտրական Ճէյմս Արաթուն (Յարութիւն) Մալքոլմ: Ըստ երեւոյթին, ան մօտիկ ըլլալու էր կառավարական շրջանակներու եւ լաւատեղեակ՝ դէպքերու անցուդարձերուն, որովհետեւ շատ հետաքրքրական եզրակացութիւն մը կ'ընէ. *«Ներկայ միջոցին, հաւանական է, որ մէկ անգամ եւս 30-40,000 հայերու զոհաբերութեան գնով, հրեաները կարենան ստանալ Սուրիոյ մէջ որոշ հողամասեր՝ իրենց*

բնակութիւնը հաստատելու այնտեղ: Բայց եթէ անոնք կը փափաքին իրականացնել իրենց իրաւացի տենչը - սեփական հրէական պետութիւն, ինքնավար Պաղեստին - իմ կարծիքով ոչինչ կրնայ արագացնել այդ մէկը քան ինքնավար Հայաստանի մը գոյառումը»: Հետագային Մալքոլմ օգտակար պիտի հանդիսանար Ուայզմանի, Պալֆուրի Յայտարարութեան բանակցութեանց յաջող ընթացքին մէջ:

Երբ Նեւլինսքի չի յաջողիր Լորտ Սալզպըրիին հետ տեսակցութիւն ունենալ, Հերցէլ անոր կը թելադրէ վերադառնալ Վիեննա, որպէսզի միասին մեկնին Պոլիս, տեսակցելու սուլթան Ապտուլ Համիտի հետ: Յունիս 1896-ին Պոլիս են, սակայն սուլթանը զիրենք չ'ընդունիր: Ստիպուած, Մեծ Վեզիրին կը պարզեն ծրագիրը 20 միլիոն սթերլինով գնելու Պաղեստինը: Յաջորդ օրը Մեծ Վեզիրը կը զեկուցէ թէ սուլթանը մերժած է ծրագիրը, ըսելով. *«Պր. Հերցէլին խրատէ, որ այս ուղղութեամբ որեւէ քայլ չառնէ: Ես չեմ կրնար նոյնիսկ մէկ թիզ հող ծախել, որովհետեւ այդ մէկը ինծի չի պատկանիր, այլ՝ իմ ժողովուրդիս... թող հրեաները խնայեն իրենց պիլիոնները: Երբ կայսրութիւնս մասնատուի, իրենք կրնան Պաղեստինը ձրի ստանալ»:* Հերցէլ չի յուսահատիր ու կը շարունակէ իր մօտեցումները մինչեւ որ սուլթանը կը համաձայնի զինք տեսնել մէկ պայման մը իրագործելէ ետք: Այդ է՝ *«ազդեցութիւն բանեցնել Եւրոպական մամուլի վրայ* (Լոնտոն, Փարիզ, Պերլին, Վիեննա) *Հայկական Հարցի գծով աւելի քրքանպաստ մօտեցում ցոյց տալու, ինչպէս նաեւ համոզելու հայ ղեկավարները ուղղակի սուլթանին համակերպելու, որ այդ պարագային ան պիտի անոնց պահանջները իրագործէ...»:* Հերցէլ անմիջապէս կը համաձայնի այդ պայմանին, խնդրելով տալ անունները այն ղեկավարներուն, որոնց հետ տեսակցութիւն պէտք է ունենայ եւ այն քերթերուն, որոնք պէտք է սիրաշահի: Հերցէլի կը տրուի Հնչակեան ղեկավար Նազարբէկեանի անունը:

Վերադառնալով Վիեննա, ան տեսակցութիւն մը կ'ունենայ տեղական հայ ղեկավարներէն Ալլահվերտեանի հետ (Յուլիս 2), գետին պատրաստելու համար Լոնտոնի մէջ Նազարբէկ-

եանի հետ կայանալիք հանդիպման: Հերցէլ իր օրագրին մէջ կը գրէ, որ թէեւ իրեն թուեցաւ թէ Ալլահվերտեան իրեն հաւատք չընծայեց, բայց եւ այնպէս համաձայնեցաւ որ զինք ներկայացնէ Լոնտոնի իր շրջանակին որպէս հայերու բարեկամ եւ միջնորդէ անոնց մօտ: Յուլիս 13-ին կը կայանար հանդիպումը Նազարբէկեան ամոլին հետ: Կը պարզուի, որ Նազարբէկեան հաւատք չընծայէր սուլթանի խօսքերուն եւ որոշ ապահովութիւններ (guarantees) կը պահանջէ փոխան համակերպութեան: Հերցէլ կը խոստանայ իր կարելին ընել կեցնելու համար ջարդերն ու ձերբակալութիւնները, բայց համաձայն չի թուիր ըլլալ Նազարբէկեանի պայմանին՝ նախքան որեւէ բանակցութիւն սուլթանին հետ, պէտք է ազատ արձակել հայ բանտարկեալները: Ապարդիւն կ'ըլլան Հերցէլի ջանքերը:

Ապրիլ 1897-ին ծագած յոյն եւ թրքական պատերազմը պատճառ կ'ըլլայ որ Հայկական Հարցը կորսնցնէ իր հրատապութիւնը Եւրոպայի մէջ: Հերցէլ թրքանպաստ գործունէութիւն ցոյց կու տայ, կազմակերպելով նուիրահաւաք, զինուորագրելով կամաւորներ եւ բժիշկներ: Ան այսպիսով կ'ուզէր փաստել հրեաներու պատրաստակամութիւնը ծառայելու Թուրքիոյ շահերուն: Հայկական Հարցի գծով տարած իր սկզբնական աշխատանքները թէեւ առժամապէս ապարդիւն դուրս կու գային, բայց ան փաստած կ'ըլլար իր կարողութիւնը լաւագոյնս օգտագործելու մամուլի ուժը, լաւագոյնս ներգրաւելու զանազան երկիրներու մէջ ազդեցիկ դիրքերու վրայ գտնուող հրեաներու աջակցութիւնը եւ հետեւաբար մօտէն ծանօթանալու եւ հետեւելու Մեծ Տէրութեանց քաղաքականութիւններու զարգացմանց ու ըստ այնմ ծրագիրներ մշակելու յօգուտ Հրէական դատի առաջացման: Կասկած չկայ որ Հերցէլ շահագործեց Հայկական յեղափոխական շարժումը: Թէ ի՞նչ էր այս շահագործման ամբողջական տարողութիւնը, այդ մէկը լրիւ պիտի չգիտնանք, այնքան ատեն որ Հերցէլի «Գաղտնի Արխիւ»ները (Geheim archiv) փակ կը մնան: Հայերը ու Հայկական շարժումը ան կը նկատէր որպէս հաւանական մրցակիցներ: Երբ իր շարժման սկզբնական շրջանի զօրակիցներէն՝ Պերնարտ Լազար,

վշտացած Հերցէլ-սուլթան Համիտ մերձեցումէն կը հրաժարէր շարժումէն եւ յօդուած մը կը գրէր Հերցէլի դէմ, այս վերջինը իր օրագրին մէջ կ'արձանագրէր. *«Քացի գեղեցիկ վարուելակերպէ, ի՞նչ շահ ունի ան* (Լազարը) *հայերը պաշտպանելու մէջ»:* Այս մրցակցութեան գիծը պիտի շարունակուէր Ուայզմանի օրով ալ, որ առիթով մը (1902) կը գրէր. *«Երկար խօսակցութիւն ունեցայ Պերնսթինի եւ դուստրին հետ Պերլինի մէջ: Ձինք հանդիմանեցի հայերու դատը հետապնդելուն համար, փոխան՝ հրէական դատին»:*

Պերնարտ Լազար

Ինչպէս տեսանք այս յօդուածի սկիզբէն, գէթ մինչեւ 1896 Հերցէլի սիոնական շարժումը կը նպատակադրէր աւելի մօտենալ սուլթան Ապտուլ Համիտին, քան՝ Երիտասարդ Թուրքերուն: Բայց երբ վերջնականապէս իրենց յոյսը կը կտրեն Ապտուլ Համիտէն, կը յաջողին թափանցել անոր ընդդիմադիր ուժերու շարքերէն ներս, եւ առաջին հերթին Երիտ. Թուրքերու կուսակցութենէն ներս, անոնց միջոցաւ կարենալ յառաջ քշելու համար իրենց ծրագիրը: Դժբախտաբար Երիտ. Թուրք կուսակցութեան եւ Իթթիհատ Վէ Թերաքքը կազմակերպութեան ստեղծման եւ կազմաւորման մասին սկզբնաղբիւր-արխիւներ կամ գոյութիւն չունին կամ անծանօթ կը մնան: Մանաւանդ այն ինչ կը վերաբերի հրեաներու եւ սիոնիզմի դերին այդ կազմակերպութեան մէջ: Այս գծով Իթթիհատի մասին խորաթափանց աշխատասիրութեան մը չենք յիշեր հանդիպած ըլլալ: Գիտենք որ Հրանդ Ք. Արմէն անտիպ գործ մը ունի խորագրուած՝ «Առաջին Ցեղասպանութեան Ծրագրողները - Երիտթուրքերու Վերելքն Ու Անկումը» (The Plotters of the First Genocide - The History of the Rise & Fall of Young Turks), բայց չենք կրցած ստուգել թէ ո՞ւր կը գտնուի այդ մէկը:

Գիտենք նաեւ Սապահ Գիւլեանի «Պատախանատուները» յուշագրութենէն, որ հրեայ ծագումով անձեր եւ հրէական դրամագլուխը կարեւոր դեր խաղցան Իթթիհատի զօրացման մէջ: Սապահ Գիւլեան կը նշէ հրեայ-գերման լրագրող Պարվուսի օրինակը, որ կ'աշխատակցէր աւստրիական «Արպայթըր Ցայթունկ»ին, ֆրանսատառ «Պէյն Թիւրք» եւ այլ թերթերու եւ ըստ Անտրէ Մանտէլշթամի. եղած է *«պարզապէս գերմանա-թուրք փրովոքաթէօր* (սադրիչ), *միջնորդ-լրտես մը, գործելով Պոլիս եւ Սոֆիա»:* Պարվուսը, Իթթիհատի համաձայնութեամբ, ոգի ի բռին փորձեց հնչակեաններն ու դաշնակցականները համախմբել Իթթիհատի շուրջ, երեսփոխանական աթոռներ խոստանալով անոնց եւ այս մէկը այն ժամանակ, երբ Իթթիհատը նեղ դրութեան մէջ էր, կորսնցուցած էր իշխանութիւնը (1912 թ.) եւ կը պատրաստուէր երեսփոխանական ընտրութեանց ընդմէջէն վերատիրանալ ատոր (վերատիրացաւ պետական հարուածով, Յունուար 26, 1913-ին,- Յ.Տ.Դ.): Առաջարկը կը մերժուէր Հնչակեաններու կողմէ ու կ'ընդունուէր Դաշնակցութեան կողմէ: Պարվուս տեսակցութիւններ կ'ունենար Սապահ Գիւլեանի հետ, համոզելու համար զինք որ փոխեն իրենց որոշումը, պատճառաբանելով որ Հնչակ-Դաշնակ սոցիալիստ կուսակցութիւններու համաձայնութիւնը եւ Օսմանեան խորհրդարանէն ներս 17-18 հայ սոցիալիստ երեսփոխաններու ներկայութիւնը *«հրաշալի ազդեցութիւն պիտի գործէր մասնաւորապէս Եւրոպայի վրայ... հետեւապէս Ս.Դ. Հնչակեանութիւնը սոցիալիզմի դէմ մեղանջած կ'ըլլար, եթէ ազգայնական զանազան պատճառաբանութիւններով, այդ համաձայնութեան հակառակէր»:* Պարվուսի ջանքերը ապարդիւն կ'ըլլային: Կը դիմէր Նազարբէկեանի (Լոնտոն) եւ հոնկէ ալ մերժողական պատասխան կը ստանար: Դժբախտաբար Դաշնակցութիւնը տեղի կու տար երեսփոխանական աթոռներու խայծին ու ոգի ի բռին կը շարունակէր զօրակցիլ Իթթիհատին: Շատ հաւանաբար այս փաստերն են որ Զաւարեանին մղած կրնան ըլլալ խոստովանելու Սեդրակ Շահէնին՝ *«Իթթիհատը խաբեց Դաշնակցութիւնը. Դաշնակցութիւնն էլ խաբեց հայ ժողովուրդին... ուրիշ ի՞նչ կարելի է ասել»:*

Գիտենք նաեւ որ Իթթիհատի պարագլուխներէն ճաւիտ, Նիյազի, Թալաաթ, Տոքթ. Նազըմ, Տոքթ. Պէհաէտտին Շաքիր եւ ուրիշներ հրէական ծագում ունին:

Գիտենք նաեւ որ Ատանայի ջարդը (1909) գործադրուեցաւ Իթթիհատի Սելանիկի մասնաճիւղին կողմէ, որ կը գտնուէր հրէական հակակշռի տակ եւ որ գործած կը թուի ըլլալ անկախաբար Պոլսոյ մասնաճիւղէն (ի բացառեալ Տոքթ. Նազըմէն, որ գլխաւոր կազմակերպիչներէն էր այդ ջարդին ու հետագային, Թալաաթի եւ Տոքթ. Պէհաէտտին Շաքիրի հետ, Մեծ Եղեռնին): Ատանայի ջարդէն քանի մը ամիս չանցած (Սեպտ. 1909) Իթթիհատ եւ Դաշնակցութիւն գործակցութեան համաձայնագիր մը կը կնքէին, հակառակ անոր, որ իթթիհատական երեսփոխան Յակոբ Պապիկեան իր մահուան գնով կը փաստէր Իթթիհատի մեղսակցութիւնը Ատանայի ջարդին: Ովքե՞ր էին Պապիկեանի սպաննիչները:

Եւ վերջապէս, վերեւ նշուած Ճէյմս Արաթուն Մալքոլմի փաստը մեզի խորհրդածել կու տայ, որ հայ-հրէական մրցակցութիւնը աւելի հին է քան Հերցէլի սիոնական նախաձեռնութիւնը: Պէտք է ձեռքի տակ ունենալ Մալքոլմի գրութեան ամբողջութիւնը, կարենալ հասկնալու համար թէ ի՞նչ նախադէպերու կ'ակնարկէ ան երբ կ'ըսէ. *«Մէկ անգամ եւս 30-40,000 հայերու զոհաբերութեան գնով, հրեաները կրնան ստանալ...»:*

Առայժմ այսպիսով կ'աւարտենք մեր յօդուածաշարքը: Բարձրացուցինք որոշ հարցեր ու միաժամանակ տուինք անոնց պատասխանները: Բարձրացուցինք նաեւ կարգ մը հարցեր, որոնց պատասխանները ամբողջական չեն ու կը կարօտին յաւելեալ լուսաբանման: Եւ վերջապէս, բարձրացուցինք հարցեր, որոնց պատասխանները տակաւին մութ են: Բայց այս բոլոր հարցադրումներուն ընդմէջէն ուզեցինք շեշտել, որ մեր անցեալի պատմութեան քննարկումն ու լուսաբանումը կանգ պէտք չէ առնէ որեւէ խոչընդոտի առջեւ: Իրաւամբ ըսուած է, որ այն ժողովուրդները որոնք ծանօթ չեն իրենց անցեալի իսկական պատմութեան, հակամէտ են կրկնելու նոյն սխալները: Մեր ժողովուրդը այս դարասկիզբին կրեց իր հազարամեակներու

պատմութեան մեծագոյն կորուստը: Դժբախտաբար տակաւին շատ մութ կէտեր կան այդ կորուստին հետ կապուած: Եւ մենք, որ քանի մը տարիներէ ի վեր անգամի մը համար եւս ճամբայ ելած ենք մեր ինքնուրոյն եւ անկախ գոյութեան կռուանները ամրապնդելու, չենք կրնար հանդուրժել սխալներու կրկնութիւն մը:

(Այս յօդուածին համար օգտուած ենք Մըրուան Պուհէյրիի «Թէոտոր Հերցէլ Եւ Հայկական Հարցը» յօդուածէն,- Յ.Տ.Դ.):

ՍՓՀՐՊ

ՅԱՐՈՒԹԻՒՆ ՍԱՐԳՍԵԱՆ

ՊՐԵՍԹ-ԼԻԹՈՎՄԿԵԱՆ ԲԱՆԱԿՑՈՒԹԻՒՆՆԵՐԸ, ԼԷՈՆ ԹՐՈՑԿԻՆ ԵՒ ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՀԱՐՑԸ [*]

[*] Սոյն յօդուածը լոյս տեսած է Երեւանի «Գրական Թերթ»ի 22 Յունիս 1990-ի համարին մէջ:

1917 թ. Նոյեմբերի 22-ին (նոր տոմարով Դեկտեմբերի 9-ին) Պրեսթ-Լիթովսկի սպայական ակումբի շէնքում, որտեղ գտնւում էր Արեւելեան ռազմաճակատի գերմանական հրամանատարութեան շտապը, սկսեց հաշտութեան բանակցութիւնները նորաստեղծ խորհրդային պետութեան եւ գերմանական պլոքի երկրների միջեւ: Արեւելեան ռազմաճակատի գլխաւոր հրամանատար, արքայազն Լէոփոլտ Պաւարացին չոր ողջոյնով բացեց հաշտութեան համաժողովը ու հեռացաւ դահլիճից: Գերմանական պատուիրակութեան ղեկավար, արտաքին գործերի պետական քարտուղար ֆոն Կիւլմանը գրաւեց նախագահի տեղը...:

Խորհրդային պատուիրակութիւնը բանակցութիւնների առաջին փուլում գլխաւորում էր Ա.Ա. Իոֆֆէն: Նրա գլխաւոր խորհրդատուն արեւելեան քաղաքականութեան «տեսաբան» Մ. Պաւլովիչն էր (Վետման), որը Թրոցկու առաջարկութեամբ ընդգրկուել էր Խորհրդային պատուիրակութեան կազմի մէջ իբրեւ փորձագէտ: Մ. Պաւլովիչը, մինչ յեղափոխութիւնը ապրում էր Փարիզում եւ իր իսկ վկայութեամբ, *«գրեթէ ամէն օր հանդիպում էր թուրք յեղափոխականների»*՝ Երիտթուրքերի հետ, որոնք *«մշտապէս հաւաքւում էին նրա բնակարանում»* (Խ.Ս.Հ.Մ. Հ.Հ.Կ.Պ.Ա., Ֆ.5402, ց.1, գ.3, թթ. 2-5):

Խորհրդային առաջին պատուիրակութեան կազմի մէջ նրանցից բացի մտնում էին նաեւ Լ. Կամենեւը (Ռոզենֆելդ), Մ.

Պրեսթ-Լիթովսկի բանակցութեանց մասնակիցները

Լեոն Թրոցկի

Լեւ Կամենեւ

Պոկրովսկին, Լ.Մ. Կարախանը (պատուիրակութեան քարտուղար) եւ ուրիշներ:

ՊԱԼՖՈՒՐԵԱՆ ՀՌՉԱԿԱԳԻՐԸ

Ռուսաստանի համար բախտորոշ այդ պատմական օրերին Արեւմուտքում ծաւալւում էին այլ իրադարձութիւններ, որոնք թւում է, ոչ մի ընդհանուր բան չունէին Հոկտեմբերեան դէպքերի հետ, սակայն իրականում անմիջականօրէն կապուած էին Պրեսթի հաշտութեան հետ...:

19-րդ դարի երկրորդ կէսին աւստրիացի լրագրող Թէոտոր Հերցէլը դարձաւ հրէական ազգային շարժման նոր փուլի հիմնադիրը: Նա դրան նոր բովանդակութիւն եւ նոր ուղղութիւն հաղորդեց, որն անուանեց սիոնիստական: Այն նման չէր որեւէ այլ ազգային-ազատագրական շարժման: Պաղեստինում փաստօրէն հրեաներ չէին ապրում, իրենց պետականութիւնը նրանք կորցրել էին մօտ երկու հազար տարի առաջ: Եւ ահա այդ պայմաններում Թ. Հերցէլն առաջ քաշեց հրեաների համար *«իրաւապաշտպանուած ապաստան»* ստեղծելու գաղափարը: Նախ պէտք է ստեղծուէր Պաղեստինի նկատմամբ ինքնիշխանութիւն, այսինքն՝ միջազգային իրաւական կայուն երաշխիքներ, որից յետոյ միայն շարժման առաջնորդները *«նաւերը կ'ուղար-*

կէին հրեայ վերաբնակների յետեւից»: Այս ծրագիրը Թ. Հերցէլը շարադրեց Ժընեւում լոյս տեսած «Հրէական Պետութիւն» գրքոյկում: Այստեղ նա ուղղակի յայտարարում է, որ իր ծրագիրը կարելի է իրականացնել *«առողջ դատողութեան հողի վրայ, մեր տրամադրութեան տակ եղած միջոցներով եւ գործնական քաղաքականութեան սահմաններում»:* Այս նպատակով նա պատրաստւում էր յառաջիկայ օրերին ստեղծել «հրեաների միութիւն»՝ հրէական քաղքենիութեան մեծ աշխարհի «ուղեղային կենտրոն», որը կոչուած էր ուղղորդելու «համաշխարհային քաղաքականութիւնը»: Այդ քաղաքականութեան բաղկացուցիչ մասերն էին հռչակւում՝ Թուրքիայի համակրանքը նուաճելուն ուղղուած արեւելեան կողմնորոշման քաղաքականութիւնը եւ եւրոպական տէրութիւններին հրէական պետութեան ստեղծմամբ շահագրգռուող արեւմտեան կողմնորոշման քաղաքականութիւնը:

Թէոտոր Հերցէլ յաջողութիւն չունեցաւ, բայց նրա աշակերտները շարունակեցին նրա գործը: Նրանցից մէկը՝ Դ. Պասմանիկը, գրում էր. *«Մենք համոզուած ենք, որ մօտենում է ժամանակը,- եւ այն հեռու չէ,- երբ Թուրքիան կ'ընդունի, որ սիոնիզմը երբեք, ինչ հանգամանքներ էլ լինեն, չի կարող իրեն իբրեւ պետութեան վնասել, որ նորոգ Պաղեստինը նորոգուած դրամագլուխով եւ աշխատանքով, կարող է միայն ամրացնել Օսմանեան կայսրութիւնը, այն աւելի ուժեղ դարձնել տարբեր տէրութիւնների նկրտումների դէմ պայքարում, սակայն Թուրքիային անհրաժեշտ է տալ դրա ապացոյցները»* (Հ.Ս., Պասմանիկ Դ., «Առանձնաշնորհումները Եւ Մենաշնորհները, Սիոնիզմի Իրականացման Մեթոտները», «Կոդիմա» հրտ., Օտեսա, 1906, էջ 22-23): Թուրքիայի հասցէին հրէական ազգային շարժման առաջնորդների կողմից տրուած նման արտայայտութիւններ շատ կարելի է յիշատակել: Օրինակ, 1909 թուին Ուոլֆսոնը մի ճառում յայտարարեց. *«Մենք ոչ մի հակասութիւն չենք տեսնում Օսմանեան շահերի եւ մեր սիոնիստական ձգտումների միջեւ: Չի կարելի տարանջատել իրար պատկանող եւ փոխ լրացնող բաները...: Օսմանեան կայսրութեան միասնու-*

Հերպերթ Սեմուէլ

Լուիս Պրանդէս

Մարք Սայքս

քիւնը, նրա տեղն աշխարհում իբրեւ տէրութիւն, նրա բարօրութիւնը, անվտանգութիւնն ու նրա տնտեսական մարմինների յաջողակ զարգացումը մեր բոլոր գործողութիւնների նախնական եւ ինքնին հասկանալի պայմանն են»:

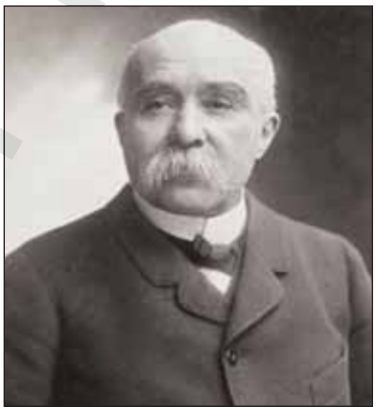
Հենուելով Թուրքիայի վրայ, սիոնիստները միաժամանակ յոյս էին կապում նաեւ Գերմանիայի հետ: 1916 թ. սկզբին գերմանական գլխաւոր հրամանատարութիւնն եւ կառավարութիւնն ինքը, տեսնելով հրէական շարժման աճող ազդեցութիւնն աշխարհում, Թուրքիային կոչ արեցին հրեաների հետ համաձայնութեան գալ Պաղեստինի վերականգնման հարցում, որը *«կ'ամրապնդուէր Գերմանիայի երաշխիքներով»:* Թուրքերը սակայն ռիսքի չէին դիմում: Այդ ժամանակ, 1917-ի աշնանը, սիոնիստական առաջնորդները Պերլինից վերակողմնորոշւում են դէպի Լոնտոն, աջակցութիւն գտնելով Լոյտ Ճորճի, արտաքին գործերի նախարար Պալֆուրի, Լորտ Սեսիլի, գեներալ Սմեթսի, Մարք Սայքսի եւ այլոց մօտ: 1917 թ. Փետրուարի 7-ից անգլիացիները բանակցութիւններ էին վարում սիոնիստների ներկայացուցիչների՝ Ն. Սոկոլովի, Հ. Ուայզմանի, Մ. Գաստերի, Հերպերթ Սեմուէլի, Լորտ Ուալտեր Ռոչիլտի, Ճէյմս Ռո-

չիլտի, Բ. Չլենովի, Լ. Պրանդէսի եւ ուրիշների հետ: Համաձայնագիր նախագիծը հաւանութեան արժանացաւ Ա.Մ.Ն.ի, Ֆրանսիայի, Իտալիայի կողմից՝ յանձինս Ուիլսընի, Քլեմանսոյի, Փուանքարէի, Պրիանի, Նիտիի: 1917-ի Նոյեմբերի սկզբին անգլիական ռազմական գրասենեակը հաստատեց Պալֆուրեան հռչակագիր անուանուած անգլօսիոնիստական ռազմաքաղաքական համաձայնագիրը, ըստ որի Անգլիան խոստանում էր յաղթանակից յետոյ հրեաների համար *«ազգային օճախ հիմնել Պաղեստինում»:* Սիոնիստներն իրենց հերթին պարտաւորւում էին, ինչպէս վկայում է Լոյտ Ճորճը, միաւորել հրեաներին եւ դաշնակիցների համար ապահովել դրանից. ինչպէս ցոյց կու տայ բոլոր երկրներում, թոյլ չտալ կամ արգելակել Ռուսաստանի դուրս գալը պատերազմից (Լոյտ Ճորճ, «Ճշմարտութիւնը Հաշտութեան Բանակցութիւնների Մասին», Մ., 1957, հ. 2, էջ 301-303):

Մի հետաքրքիր փաստ: Փոքր ինչ աւելի ուշ Մեծն Բրիտանիայի ռազմական գրասենեակի արեւելեան յանձնաժողովի նիստում հանգամանօրէն քննարկւում էր Պաղեստինի հարցը՝ կապուած

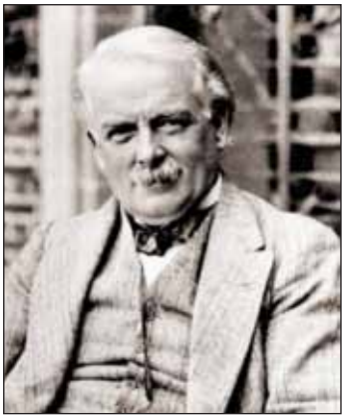
Ուտրօ Ուիլսըն

Ժորժ Քլեմանսօ

Ռէյմոն Փուանքարէ

Լոյտ Ճորճ

Սայքս-Փիքոյի համաձայնագրի եւ Պալֆուրի հռչակագրի հետ, ինչպէս նաեւ մանտադի [խնամատարութեան] եւ մանտատար - տէրութեան հարցը: Նիստում ելոյթ ունեցաւ Լորտ Քըրզընը: Նա յայտարարեց, որ Պալֆուրի հռչակագրից յետոյ *«յաջորդել է հրեաների բաւականին նշանակալից ներգաղթ դէպի Պաղեստին... Սիոնիստները լիովին օգտուել են իրենց առջեւ բացուող հնարաւորութիւնից (հետագայում նրանք մտադիր են աւելի լրիւ օգտուել դրանից)»:* Ինչպէս ցոյց կը տրուի ստորեւ, այդ ժամանակ արդէն համաձայնութիւն էր կայացել Թրոցկու եւ Թալաաթի միջեւ: Հենց դա էլ հրեաներին թոյլ տուեց աւելի լրիւ օգտուել այդ հնարաւորութիւնից:

Անգլօ-սիոնիստական մերձեցման եւ դաշինքի կնքման հետ միաժամանակ շարունակւում էր մերձեցումը՝ թուրք-սիոնիստական դաշինքի կնքման համար: Հրէական ազգային շարժման առաջնորդները ձգտում էին թուրքերին ապացուցել իրենց հետ համաձայնութեան գալու քաղաքական նպատակայարմարութիւնը:

Լ. Թրոցկին տեղեակ էր ոչ միայն այդ ամէնին (նա գիտէր նաեւ Հայաստանի պատմութիւնը, գովեստով էր խօսում հայ ազգային–ազատագրական շարժման, Անդրանիկի մասին), այլեւ նրան վերապահուած էր Լոնտոնեան կենտրոնի որոշումները կատարողի դերը ինչպէս Գերմանիայի նկատմամբ (նրան ստիպել վերսկսելու պատերազմը Ռուսաստանի դէմ), այնպէս էլ՝ Թուրքիայի (ամէն գնով համաձայնութեան հասնել):

Իր ռազմավարութեամբ Թրոցկին գործնականում պաշտպանում էր հենց այդ ծրագիրը, իսկ տեսականում՝ մշտական յեղափոխութեան գաղափարը: Առաջիկայ Պրեսթ-Լիթովսկեան ներկայացման բնագիրը գրել էր Թրոցկին, եւ հենց ինքն էլ խաղում էր գլխաւոր դերը:

ԻՈՖՖԷ - ԿԻԻԼՄԱՆ - ՀԱՔՔԸ ՓԱՇԱ

Ատոլֆ Իոֆֆէ

Այժմ վերադառնանք այն օրուան, երբ խորհրդային պատուիրակութիւնը Ա. Իոֆֆէի գլխաւորութեամբ սկսեց բանակցութիւններ վարել գերմանական պլոքի հետ:

Դատելով ըստ ամենայնի, Քառեակ դաշինքի պատուիրակութեան յարաբերութիւնները Խ. Ռուսաստանի ներկայացուցիչների հետ լռեալ բնոյթ էին կրում: Ահա թէ ինչ է պատմում այդ մասին Իոֆֆէն. *«Գերմանիան ծարաւի էր Ռուսաստանի հետ անջատ հաշտութեան: Նա այդ ուղղութեամբ մի քանի քայլեր ձեռնարկեց դեռեւս ցարիզմի օրօք: Այժմ նա ստեղծում էր բանակցութիւնների զուտ գործարար բնոյթի պատրանք»* («Պրեսթ-Լիթովսկի Հաշտութեան Բանակցութիւնները», լիակատար սղագրական բնագիր, Մ., 1920, էջ 341): Գերմանացիները արեւելքում հաշտութեան էին ձգտում, որպէսզի զօրքերը նետեն արեւմուտք՝ Անտանտի տէրութիւնների դէմ:

Թւում էր՝ հարկաւոր էր միայն օգտագործել *«Ռուսաստանի հետ անջատ հաշտութիւն կնքելու գերմանացիների ծարաւը»* եւ ձեռնամուխ լինել հարցի գործնական քննարկմանը՝ առաւել օգտաւէտ պայմաններով խաղաղ համաձայնութեան գալու համար:

1917 թ. Նոյեմբերի 27-ին (Դեկտեմբերի 13-ին) քաղաքական յանձնախմբի միացեալ նիստում, գերմանացիները հրապարակեցին հաշտութեան պայմանագրի իրենց նախագիծը, որը բաղկացած էր 16 յօդուածից: Դրանցից 14-ն արդէն նախորդ նիստերի ժամանակ հիմնականում համաձայնեցուել էին խորհրդային պատուիրակութեան հետ: Երկու յօդուած առաջ էին քաշւում առաջին անգամ եւ վերաբերում էին տարածքային հարցերի: Այդ յօդուածները վէճերի տեղիք տուեցին:

Քանի որ տարածքային հարցը սկզբունքային յատուկ

նշանակութիւն ունի Պրեսթի քաղաքականութեան հարցերի մէջ, մենք ընթերցողի ուշադրութիւնը հրաւիրում ենք հետեւեալի վրայ՝ Գերմանիան առայժմ չի դնում Թուրքիայից, ընդհանրապէս Մերձաւոր Արեւելքից ռուսական զօրքերի յետքաշման պահանջ: Նա միայն պնդում է, որ իրեն զիջեն Ռիկան եւ Ռիկայի ծոցի մի քանի կղզիներ եւ առանձնացնում է Լեհաստանի ու Մերձպալթիկայի ինքնորոշման հարցը:

Խորհրդային երիտասարդ պետութեան շահերը պահանջում էին արագ համաձայնութեան գալ գերմանացիների հետ: Դրա փոխարէն Ա. Իոֆֆէն ընդունում է վաղօրօք նախապատրաստուած որոշում... բանակցութիւնները ընդհատելու վերաբերեալ: («Պրեսթ-Լիթովսկի Հաշտութեան Բանակցութիւնները», հ.1, էջ 126):

Այսպիսի աւարտ ունեցան Իոֆֆէի բանակցութիւնները աւստրօ-գերմանական պլոքի ներկայացուցիչների հետ:

Իսկ ինչպիսի՞ն էին թուրքական պատուիրակութեան հետ բանակցութիւնների արդիւնքները:

Այդ հարցի պատասխանն ինչ որ չափով կարող ենք գտնել միայն Իպրահիմ Հաքքը փաշայի՝ 1917 թ. Նոյեմբերի 27-ի վերջին լիակազմ նիստում ունեցած ելոյթում:

«Այսօր,- ասել է Հաքքը փաշան,- *տեղի ունեցաւ ռուսական եւ թուրքական պատուիրակութիւնների համատեղ նիստ, եւ ես այն տպաւորութիւնն ստացայ, որ Ռուսաստանին եւ Թուրքիային վերաբերող հարցերը բարեյաջող լուծում կը գտնեն: Դա լաւ արդիւնք է: Այս 6 օրերի ընթացքում կատարուած աշխատանքը իմ կարծիքով արժանի է գովեստի: Մենք այն շատ արագ արեցինք: Նման բարեյաջող արդիւնքների համար մենք պէտք է երախտապարտ լինենք ռուսական պատուիրակութեանը, որն այս դժուարին բանակցութիւնների ընթացքում հանդէս բերեց անկեղծութիւն, արդարամտութիւն եւ*

Իպրահիմ Հաքքը փաշա

սթափամտութիւն: Ռուսական պատուիրակութեան պարոնայք ներկայացուցիչները ցոյց տուեցին, որ իրենք դեմոկրատիայի իսկական ներկայացուցիչներ են եւ միաժամանակ հիանալի դիւանագէտներ են ու պետական գործիչներ» («Պրեսթ-Լիթովսկի Հաշտութեան Բանակցութիւնները», էջ 39, 40):

ԹՐՈՑԿԻ ԵՒ ՖՈՆ ԿԻԼՄԱՆ

Իոֆֆէն Պրեսթ-Լիթովսկից մայրաքաղաք ժամանեց նոր տարուայ շեմին եւ արտաքին գործերի ժողովրդական կոմիսար Թրոցկուն զեկուցեց կատարուած աշխատանքի, գերմանական պլոքի հետ բանակցութիւնների արդիւնքների մասին: Նոր տարուց յետոյ 1918 թ. Յունուարի 7-ին Ժ.Կ.Խ.Ն լսեց Թրոցկու զեկուցումը հաշտութեան բանակցութիւնների ընթացքի մասին: Զեկուցումն ընդունուեց ի գիտութիւն, նշանակուեց յանձնաժողով, որը շտապ կարգով պէտք է քննարկեր եւ ուրուագծեր Գերմանիայի հետ կնքուելիք պայմանագրի հիմնական դրոյթները: Փաստաթղթերում չի յիշատակւում, թէ ով էր մտնում յանձնաժողովի մէջ, չի խօսւում նրա եզրակացութիւնների ու յանձնարարականների մասին: Յայտնի է մի բան՝ խորհրդային ղեկավարութիւնը Պրեսթ-Լիթովսկում հետագայ բանակցութիւններ վարող պաւիրակութեան ղեկավար նշանակեց հենց Թրոցկուն:

Մեկնելուց առաջ Թրոցկին թուրքերին եւս մի նուէր մատուցեց ոչ առանց Լենինի գիտութեան: Նա հրաման արձակեց Կովկասեան ռազմաճակատից ռուսական բանակի զօրացրման մասին:

Եւս մի հանգամանք: Թրոցկին հանդիպում է ունենում Մոսկուայում անգլիական նախկին փոխ հիւպատոս Բ. Լոկարտի հետ: Վերջինս Մոսկուա էր ուղարկուել այն բանից յետոյ, երբ անգլիական ռազմական գրասենեակը ընդունեց Պալֆուրի հռչակագիրը:

Այս երկու փաստերը հետագայ նշանակութիւն ունեցան Պրեսթի բանակցութիւնների ընթացքի վրայ, որոնք վերսկսուեցին 1917 թ. Դեկտեմբերի 27-ին (1918 թ. Յունուարի 9-ին), տասնմէկօրեայ ընդմիջումից յետոյ եւ շարունակուեցին մի

Քարլ Ռատէք

ամբողջ ամիս, մինչեւ 1918 թ. Փետրուարի 10-ը:

1918 թ. Յունուարի 1-ին (14-ին) Կիւլմանը Խորհրդային պատուիրակութեանը ներկայացրեց հաշտութեան պայմանները՝ Գերմանիայի եւ նրա դաշնակիցների զօրքերը մնում են իրենց գրաւած շրջաններում: Ջեւականօրէն դա նոյն նախագիծն էր, որը գերմանական պատուիրակութիւնը հրապարակել էր աւելի վաղ, երբ խորհրդային պատուիրակութեան ղեկավարը Իոֆֆէն էր: Այդ նախագիծը կազմուած էր 16 յօդուածներից, որոնք բացառութեամբ առաջին երկուսի, արդէն այն ժամանակ համաձայնեցուել էին:

Քաղաքական յանձնախումբի 1918 թ. Փետրուարի 7-ի հերթական նիստում Թրոցկին հերթական «հրետանային համազարկն» ուղղեց գերմանական դիրքերին: Ահա թէ նոյն օրը ռայխի վարչապետին յղած իր հեռագրում ինչ է ասում Կիւլմանը. *«Թրոցկին ներկայացրեց իր պատուիրակութեան անդամներից մէկին* (խօսքը Ք. Ռատէքի մասին է) *կարդալու մի երկարաշունչ փաստաթուղթ, որն իր լկտիութեամբ ու ամբոխավարականութեամբ ի սպառ մթագնեց այն ամէնը, ինչ ռուսները մինչեւ այդ արել էին...»:*

Այո, գերմանացիները հաշտութիւն էին տենչում Արեւելքում, եւ քանի որ Թրոցկին չէր գնում դրան, նրանք առաջին անգամ առաջ քաշեցին Թուրքիայի հարցը, որպէսզի ճնշում գործադրեն խորհրդային կառավարութեան վրայ: Մինչ այդ գերմանացիները թուրքերին պահում էին յետին փլանում:

Ռուս-Գերմանա-Աւստրօ-Հունգարական պատուիրակութեան (քաղաքական յանձնախմբի) նիստում 1918 թ. Յունուարի 27-ին (Փետրուար 9), ֆոն Կիւլմանն առաջին անգամ նշեց, որ գերմանացիների համար *«անընդունելի կը լինի այնպիսի հաշտութեան պայմանագիրը, ուր դիւանագիտական երաշխիք-*

ներ չեն լինի այն մասին, որ մեր դաշնակիցների՝ Փեթրոկրատեան կառավարութեան կողմից գրաւուած շրջանները կը մաքրուեն»: Սակայն պէտք է նկատի ունենալ, որ նախ եւ առաջ գերմանացիները պահանջում են միայն դիւանագիտական երաշխիքներ եւ ոչ թէ պահանջի անյապաղ կատարում, եւ երկրորդ, խօսքը միայն այն շրջանների մասին է, որոնք ռուսական զօրքերը գրաւել էին պատերազմի ընթացքում: Նոյն ֆոն Կիւլմանի ելոյթից երեւում է, որ Թրոցկին դեռեւս մինչ այդ էր նրան հաւատացրել, որ *«գրաւուած թուրքական շրջաններում գտնուող զօրքերը ենթարկւում են»* Խորհրդային կառավարութեանը («Պրեսթ-Լիթովսկի Հաշտութեան Բանակցութիւնները», էջ 185, 186), թէեւ երկրի բարձրագոյն շահերը Թրոցկուց ամենեւին էլ չէին պահանջում նման հաւաստիացում տալ: Բայց Թրոցկին պատրաստւում էր աւելի հեռուն գնալ:

Պատասխանելով Կիւլմանին, նա ասաց. *«Ինչ վերաբերում է թուրքական շրջաններից զօրքերի դուրս բերմանը, ապա մենք ունենք բաւականին ծանրակշիռ սկզբունքային նկատառումներ, որոնք մեզ թոյլ չեն տալիս հայկական տարածքներից զօրքերի դուրս բերումը դիտելու իբրեւ փոխանակում ռուսական կայսրութեան այս կամ այն մասից զօրքերի դուրս բերման դիմաց: Ճիշդ այնպէս, ինչպէս մենք հիմա մեր զօրքերը դուրս ենք բերում Պարսկաստանից, այդպէս էլ մենք դրանք դուրս ենք բերում - եւ արդէն ձեռնամուխ ենք եղել դրան - Հայաստանից: Ինքնին հասկանալի է, որ մենք այդ մասին ամենայստակ ու պարզ ձեւով կը յայտարարենք Թուրքիայի հետ մեր պայմանագրում, եթէ միայն նրա հետ հաշտութեան պայմանագիր կնքենք»* (նոյն տեղում, էջ 185, 186):

Յիշեցնենք, որ այդ ժամանակ ռուսական զօրքերն ազատագրել էին գրեթէ ամբողջ Մեծ Հայքը: Մնում էր միայն մի ռազմերթ՝ Պաղեստինեան ռազմաճակատում գործող անգլիական զօրքերին միանալու համար: Մինչդեռ այժմ պատուիրակութիւնը պատրաստւում էր անօգնական թուրքերին յանձնել ոչ միայն այդ ամէնը, այլեւ Արեւելեան Հայաստանը: *«Ծանրակշիռ սկզբունքային նկատառումներո՞վ...»:*

1918 թ. Փետրուարի 9-ին հրապարակելով Գերմանիայի կողմից առաջարկուած ձեւակերպումը, Կիւլմանն աւելացրեց, որ դրա ընդունումը բացարձակօրէն անհրաժեշտ պայման է: Թրոցկին հրաժարուեց որեւէ բանակցութիւն վարելուց: Կիւլմանը նախազգուշացրեց մէկ անգամ եւս. *«Եթէ հաշտութեան պայմանագիրը չկնքուի, ապա ակնյայտ է, որ նշանակութիւնը կը կորցնի զինադադարի պայմանագիրը եւս եւ նրանում նշուած ժամկէտը լրանալուց յետոյ պատերազմը կը վերսկսուի»* (նոյն տեղում, էջ 88):

Նման յայտարարութեամբ հանդէս եկաւ նաեւ աւստրո-հունգարական պատուիրակութեան ղեկավար Չեռնինը: Դրանով Փետրուարի 9-ի նիստն աւարտուեց: Ուշագրաւ է, որ Չեռնինի հետ հանդիպման ժամանակ, որին ներկայ էր նաեւ Կարախանը, Թրոցկին ասաց, որ ինքը *«գերմանացիների հետ համաձայնութեան չի գնայ, անգամ եթէ դա յանգեցնի Ռուսաստանի նոր վարչակարգի տապալմանը»:* Փետրուարի 10-ի նիստում Կիւլմանը պահանջեց վերջ տալ վիճաբանութեանը եւ *«քննարկել միայն այն կէտերը, որոնք հնարաւորութիւն են տալիս յանգելու որոշակի արդիւնքների»:* Դրա փոխարէն Թրոցկին ժողովրդական կոմիսարների խորհրդի անունից հրապարակեց մի յայտարարութիւն, ուր ասւում էր. *«Հրաժարուելով բռնանուաճողական պայմանագիրը ստորագրելուց, Ռուսաստանն իր կողմից պատերազմը Գերմանիայի, Աւստրո-Հունգարիայի, Թուրքիայի եւ Պուլկարիայի դէմ համարում է դադարեցուած: Ռուսաստանեան զօրքերին միաժամանակ լիակատար զօրացրման հրաման է տրւում ամբողջ ռազմաճակատով մէկ:*

Լ. Թրոցկի, Ա. Իոֆֆէ, Մ. Պոկրովսկի, Ա. Բիցենկօ, Վ. Կարելին» (Եու. Կլիւչնիկով, Ա. Սաբանին, «Նորագոյն Ժամանակի Միջազգային Քաղաքականութիւնը Պայմանագրերում, Նոտաներում Եւ Տեկլարացիաներում», մաս 2, Մ., 1926, էջ 112-114):

Ինչպէս տեսնում ենք, այստեղ չկայ պատուիրակութեան քարտուղար Լ.Մ. Կարախանի ստորագրութիւնը: Նա հրաժարուեց ստորագրել:

ԹՐՈՑԿԻ ԵՒ ԹԱԼԱԱԹ ՓԱՇԱ

Պրեսբ-Լիթովսկում Թրոցկին միաժամանակ առանձին բանակցութիւններ է վարում ինչպէս ֆոն Կիւլմանի, այնպէս էլ Թալաաթ փաշայի հետ: Արդէն ասուեց, որ այդ հանդիպումը նախապատրաստուել է Իոֆֆէի եւ Հաքքը փաշայի նախնական բանակցութիւններում: Թրոցկու հետ հանդիպելու համար յատուկ գնացքով Կոստանդնուպոլսից ժամանեց մեծ վեզիր Թալաաթ փաշան: Ե՞րբ է դա տեղի ունեցել: 1918 թ. Յունուարի 8-ին Աւստրօ-Հունգարիայի արտաքին գործերի նախարար Չեռնինը իր օրագրում գրել է. *«Գիշերը ժամանեց թուրքական մեծ վեզիր Թալաաթ փաշան: Նա հենց նոր եղաւ ինձ մօտ... Թալաաթ Փաշան ամենաօժտուած եւ թերեւս ամենաեռանդուն թուրքական գործիչն է»* (0. Չեռնին, «Համաշխարհային Պատերազմի Օրերին», Մ.-Լ., 1923, էջ 251):

Ինչի՞ շուրջ էին այդ բանակցութիւնները:

Թրոցկու իսկ ելոյթից երեւում է, որ *«Հայկական Հարցը խոշորագոյն դեր էր խաղում թուրքական պատուիրակութեան հետ բանակցութիւններում»* եւ որ այդ հարցը *«նոր չէ բանակցութիւնների տուեալ փուլում»* («Պրեսբ-Լիթովսկի Հաշտութեան Բանակցութիւնները», էջ 63): Հետեւաբար այդ հարցը հանգամանօրէն քննարկուել էր Իոֆֆէի եւ Հաքքը փաշայի բանակցութիւններում: Եւ խորհրդա-թուրքական բանակցութիւնների բոլոր փուլերում **Հայկական Հարցը ընդամէնը խաղում էր «խոշորագոյն դեր»,** բայց՝ ոչ գլխաւոր:

Իսկ ո՞րն էր գլխաւոր հարցը:

Դժուար չէ գուշակել, որ վճռորոշը թուրք-հրէական յարաբերութիւնների հարցն էր, թէեւ այդ մասին, պարզ է, ոչ մի խօսք չկայ պաշտօնական փաստաթղթերում: Լոնտոնում դաշնակիցները որոշել էին, Ա.Մ.Ն.ի նախագահ Ուիլսընի բառերով ասած, *«Պաղեստինում դնել հրէական պետութեան հիմքը»:* Այժմ անհրաժեշտ էր, որ Թուրքիան փոխանցէր այդ շրջանի նկատմամբ գերիշխանութիւնը: Պատերազմը դեռ ընթանում էր, նրա ելքը դժուար էր գուշակել: Թուրքիայի համաձայնութեան դէպքում յաղթանակն ապահովուած կը լինէր բոլոր դէպքերում:

Բանակցութիւնները դժուարին էին: Եւ դա հասկանալի է: Աշխարհի ժողովուրդների պատմութիւնը չգիտէր մէկ ուրիշ նման դէպք, երբ մի ժողովուրդ, օտարութեան մէջ ապրելով երկու հազար տարի, դարձեալ ինքնիշխանութիւն է ձեռք բերում իր կորսուած հայրենիքի նկատմամբ: Նախորդ զիջումները չէին բաւարարում Թալաաթին: Նա պահանջեց նաեւ Արեւելեան Հայաստանի շրջանները՝ Կարսը, Արտահանը, վրացական Պաթում նաւահանգիստը, գործողութիւնների ազատութիւն Անդրկովկասում: Հետաքրքիր է, որ Թալաաթը, Իոֆֆէի վկայութեամբ, յաճախ էր Թրոցկուն յիշեցնում, որ ինքը *«նոյնպէս յեղափոխական է»:*

Գերմանացիները ձգտում էին գլխաւորին՝ Ռուսաստանի հետ հաշտութեանը եւ հաշուի չէին առնում Թուրքիայի շահերը: Սիայն այն բանից յետոյ, երբ Թրոցկին ու Թալաաթը համաձայնեցրին բոլոր հարցերը, մշակեցին գրաւուած տարածքներից ռուսական զօրքերի հեռանալու եւ Կարսը, Արտահանն ու Պաթումը թուրքերին յանձնելու մեքենականութիւն, գործարքը կայացաւ:

1918 թ. Փետրուարի 18-ին Համպուրկում կայացած խորհրդակցութեան ժամանակ, որին մասնակցում էին Գերմանիայի կայսր Վիլհելմ Բ.ը, վարչապետ Գերտլինկը, մարաջախտ Հինտենպուրկը, զօրավար Լիւդենտորֆը եւ ուրիշներ, գերմանական կայսրը ծայրայեղ գրգռուած էր: Նա յայտարարեց. *«Մենք չստացանք Թրոցկու ստորագրութիւնը, ուստի նախ հարկաւոր է տապալել պոլշեւիկներին, եթէ ուզում ենք հաշտութեան լծակ ունենալ: Ռուս ժողովուրդը յանձնուած է հրեաների վրիժառութեանը, որոնք կապուած են աշխարհի բոլոր հրեաների հետ, այսինքն՝ մասոններ են»:* Ոչ միայն Վիլհելմ Բ.ն ու նրա զօրավարները, այլեւ Գերմանիայի քաղաքական գործիչները հիանալի հասկանում էին, որ Թրոցկին պարզապէս խոչընդոտի է ենթարկում հաշտութեան կնքումը՝ ի նպաստ Պալֆուրեան հռչակագրի:

Գերմանիան Արեւմտեան ռազմաճակատից չորս զօրաբաժին նետեց Արեւելեան ռազմաճակատ եւ Փետրուարի 18-ին

վերսկսեց յարձակումը: 14 օրուայ ընթացքում նրանք գրաւեցին Մերձպալթիկայի, Պելոռուսիայի, Ուքրանիայի, Ռուսաստանի մի շարք շրջաններ, մօտեցան Փեթրոկրատին: Մայրաքաղաքը տեղափոխուեց Մոսկուա:

Կուսակցութեան Կենտկոմի Փետրուարի 18-ի երեկոյեան նիստում Լենինը պահանջում է անյապաղ ստորագրել հաշտութեան պայմանագիրը: Այդ առաջարկութիւնն անցնում է եօթ ձայնով՝ ընդդէմ հինգի: Հեռագիր է տրւում Պերլին: Գերմանացիների պատասխանն ստացւում է Փետրուարի 23-ին, նոր վերջնագրի պայմաններն աւելի դաժան էին: Կենտկոմի հերթական նիստում հաշտութիւնն ստորագրող խորհրդային պատուիրակութեան ղեկավար է նշանակւում Գ. Ե. Սոքոլնիկովը:

ՍՈՔՈԼՆԻԿՈՎ - ՌՈԶԵՆՊԸՐԿ - ՀԱՔՔԸ ՓԱՇԱ

Խորհրդային պատուիրակութիւնը Սոքոլնիկովի գլխաւորութեամբ Պրեսթ-Լիթովսկ ժամանեց բանակցութիւնների երրորդ փուլը վարելու եւ հաշտութիւն կնքելու համար: Ըստ գերմանական վերջնագրի պայմանների, հաշտութեան բանակցութիւնները վարելու եւ աւարտելու համար նա ունէր ընդամէնը երեք օր:

Մարտի 1-ի լիագումար նիստում նախագահող դեսպանորդ Ռոզենպըրկը կարդում է գերմանացիների՝ Փետրուարի 21-ի վերջնագրի 10 պայմանները: Հասնելով 5-րդ կէտին, նա պարզաբանում է, որ այդ կէտին, որտեղ ասում է *«Արեւելեան Անատոլիայի նահանգներից զօրքերը դուրս բերելու մասին»,* կցում է հետեւեալ յայտնելումը, *«ներառելով Արտահանի, Կարսի եւ Պաթումի մարզերը: Սակայն»,* շարունակում է Ռոզենպըրկը, *«մենք այդ բանը չենք պնդում՝ խուսափելու համար կցելու ձգտումների մէջ մեղադրուելուց»* («Պրեսթ-Լիթովսկի Հաշտութեան Բանակցութիւնները», էջ 219): Իր ելոյթից յետոյ Ռոզենպըրկը խօսքը տալիս է թուրքական պատուիրակութեան նախագահ Հաքքը փաշային: Նա խօսում է *«ռուսական պատուիրակութեան հետ յատուկ բանակցութիւնների»* մասին, այն մասին, որ ինքը պատիւ է ունեցել թուրք-ռուսական առաջին նախագիծը յանձնելու Պր. Իոֆֆէին, որն այն ժամանակ ռուսական պատ-

ուիրակութեան նախագահն էր: Իոֆֆէի մեկնելուց եւ Թրոցկու ժամանելուց յետոյ, ինքը *«պատիւ է ունեցել օսմանեան պատուիրակութեան անունից Թրոցկուն յանձնելու... աւելի լիակատար դաշնագրութիւն...: Ահա թէ ինչու ռուսական պատուիրակութիւնն իր ձեռքին ունի պայմանագրի երկու նախագիծ»* (նոյն տեղը):

Հաքքը փաշայի այս պարզաբանումից ակնյայտ է դառնում հետեւեալը.

Նախ, թուրքերը *«յատուկ բանակցութիւններ»* են վարել ինչպէս Իոֆֆէի, այնպէս էլ Թրոցկու հետ: Արդէն առաջին փուլում, այսինքն՝ 1917 թ. Դեկտեմբերին թուրքերը *«պատիւ են ունենում թուրք-ռուսական առաջին նախագիծը յանձնելու Պր. Իոֆֆէին, որն այն ժամանակ ռուսական պատուիրակութեան նախագահն էր»:* Հենց այդ նախագծի մէջ էլ, ըստ երեւոյթին, մտցուել է թուրքերի պահանջը, *«Արեւելեան Անատոլիայի նահանգներից զօրքերը դուրս բերելու մասին»:* Սակայն այդ պահանջն անտեսուել էր գերմանացիների կողմից եւ նրանք այն չէին նախատեսել խորհրդային պատուիրակութեան հետ համաձայնագրի իրենց նախագծում: Բայց բանակցութիւնների ձախողումից յետոյ գերմանացիներն այդ պահանջը մտցրել են 1918 թ. Փետրուարի 21-ի իրենց վերջնագրի 5-րդ կէտում:

Երկրորդ, Թրոցկու Պրեսթ-Լիթովսկ ժամանելուց յետոյ, այսինքն 1917 թ. Դեկտեմբերի 28-ից (1918 թուականի Յունուարի 9) մինչեւ 1918 թ. Յունուարի 28-ը (Փետրուարի 10) ընկած ժամանակաշրջանում, թուրքերը *«օսմանեան պատուիրակութեան անունից Թրոցկուն են յանձնում... աւելի լիակատար դաշնագրութիւն»,* որտեղ էլ ըստ երեւոյթին մտցուել է Կարսի, Արտահանի եւ Պաթումի վերաբերեալ պահանջը: Բայց այդ ժամանակ էլ գերմանացիները թուրքական այդ պահանջը հաշուի չէին առնում:

Հարց է ծագում, թէ Գերմանիան ե՞րբ է իր վերջնագրի մէջ մտցրել թուրքական այդ պահանջները:

Այդ կէտը մտցուել է գերմանացիների 1918 թ. Փետրուարի 21-ի վերջնագրի մէջ, որը Փետրուարի 22-ին Ուցիանիիում

յանձնուել է խորհրդային ներկայացուցչին եւ Փետրուարի 28-ի առաւօտեան հասցուել Փեթրոկրատ:

Այսպիսով ստացւում է, որ միայն 1918 թ. Մարտի 1-ին գերմանացիներն առաջին անգամ սկսեցին խօսել Արեւելեան Անատոլիայի գաւառներից, ներառեալ Կարսի, Արտահանի եւ Պաթումի մարզերից զօրքերը դուրս բերելու մասին, միաժամանակ միանգամայն աներկմիտ հասկանալ տալով, որ դա *«իրենք չեն պնդում»:* Վերջապէս հասկանալի է դառնում, թէ ինչու Թրոցկին դեռեւս զինադադարի առաջին օրերին եւ նոյնիսկ մինչեւ հաշտութեան բանակցութիւնները սկսելը ձգտում էր հասնել այն բանին, որ ռուսական զօրքերը սկսեն դուրս բերուել Անդրկովկասի շրջաններից:

Վերադառնանք սակայն Սոքոլնիկովի գործունէութեանը: Ինչպէ՞ս նա արձագանգեց Ռոզենպըրկի եւ Հաքքը փաշայի դիրքորոշումներին: Թւում է, թէ խորհրդային պատուիրակութեան ղեկավարը պէտք է բողոքեր նման կամայականութեան դէմ, առաւել եւս, որ գերմանացիներն այդ դէպքում յայտարարում են, որ իրենք *«այդ բանը չեն պնդում խուսափելու համար կցման ձգտումների մէջ»* պոլշեւիկների կողմից *«մեղադրուելուց»:* Բայց այդ բանը չպատահեց: Կ. Ե. Սոքոլնիկովը, որքան էլ դա տարօրինակ թուայ առաջին հայեացքից՝ ոչ մի դիտողութիւն չարեց եւ միայն ցանկութիւն յայտնեց *«աշխատանքն աւարտել ամենակարճ ժամկէտում»* (նոյն տեղը, էջ 221):

Կրեկորի Սոքոլնիկով

Խորհրդային պատուիրակութեան ղեկավարի նման վարքագիծը յարուցեց գերմանացիների զարմանքը: Իր յուշերում զօրավար Հոֆմանը գրում է. *«Այս անգամ բանակցութիւններն անցնում էին շատ իւրօրինակ ձեւով: Հենց առաջին նիստում Ռոզենպըրկն առաջարկեց ըստ կէտերի քննութեան առնել իր բերած հաշտութեան պայմանագիրը: Իսկ Սոքոլնիկովը խնդրեց, որ իր համար անմիջապէս կարդան ամբողջ պայ-*

մանագիրը: Պայմանագրի ընթերցումից յետոյ Սոքոլնիկովը յայտարարեց, որ ինքը հրաժարւում է իւրաքանչիւր կէտն առանձին քննարկելուց եւ որ ռուսները պատրաստ են անմիջապէս ստորագրելու ամբողջ պայմանագիրը» (Մ. Հոֆման, նշուած աշխատութիւն, էջ 131):

Միայն բանակցութիւնների երրորդ օրը՝ Մարտի 3-ին, այսինքն հաշտութեան պայմանագիրն ստորագրելու օրը, Սոքոլնիկովը խօսք է վերցնում յայտարարութեան համար: Այն ամբողջութեամբ Թրոցկու ոճով էր: Նա ասում է. *«Կովկասում բացայայտօրէն խախտելով հենց գերմանական կառավարութեան կողմից ձեւակերպուած վերջնագրի պայմանները եւ հաշուի չառնելով Արտահանի, Կարսի, Պաթումի մարզերի բնակչութեան իսկական ցանկութիւնը, Գերմանիան այդ մարզերը բռնի կերպով անջատում է յօգուտ Թուրքիայի»* («Պրեսթ-Լիթովսկի Հաշտութեան Բանակցութիւնները», էջ 230):

Ի պատասխան դրա, լիագումար նիստի նախագահ, աւստրօ-հունգարական պատուիրակութեան ղեկավար Դոկտ. Հերցը նկատում է, որ տրամադրուած երեքօրեայ ժամկէտը լիովին բաւական էր *«պայմանագրի կէտերը համակողմանիօրէն քննարկելու համար»* եւ որ **ռուսական պատուիրակութիւնը հնարաւորութիւն ունէր *«այդ կէտերը չընդունել»:* Ռուսական պատուիրակութիւնը գերադասեց հրաժարուել այդ կէտերի որեւէ քննարկումից եւ ամբողջութեամբ ընդունել իրեն առաջարկուած պայմանները: Այսպիսով պատասխանատուութիւնը դրա համար ամբողջութեամբ ընկնում է նրա վրայ** (նոյն տեղը, էջ 234):

Այնուհետեւ ելոյթ է ունենում Հաքքը փաշան: Նա բաւականին բազմանշանակ ասում է. *«Եթէ Ռուսաստանն անցեալում մեզ որեւէ վիրաւորանք է հասցրել, ապա մենք գիտենք, որ դա եղել է ոչ այն Ռուսաստանը, որի ներկայացուցչի հետ մենք ներկայումս բանակցութիւններ ենք վարում»:*

Պաշտպանելով Կարսի, Արտահանի եւ Պաթումի մարզերին տիրելու Թուրքիայի «իրաւունքը», նա նկատում է, որ *«այստեղ չկան ո՛չ յաղթողներ, ո՛չ պարտուողներ: Մենք բոլորս յաղթողներ ենք»:*

Այսպիսով Թրոցկու-Թալաաթի ծրագիրը ստացաւ իր վերջնական եւ այսպէս ասած նիւթական մարմնաւորումը՝ այդ երեք մարզերը Թուրքիային յանձնելու Սոքոլնիկովի համաձայնութեամբ: Հաշտութեան պայմանագիրը Պրեսթ-Լիթովսկում ստորագրուեց հենց նոյն օրը՝ 1918 թ. Մարտի 3-ին:

Հետաքրքիր է, թէ ինչպէս է գնահատում այդ փաստը ինքը՝ Իոֆֆէն: Նա գրում է. *«Պրեսթում պարզուեց, որ գերմանական վերջնագրի պայմաններն աւելի են վատթարացել, որովհետեւ չափն անցած թուրքական իմպերիալիստները յաւակնութիւն ներկայացրին Արտահանի, Կարսի եւ Պաթումի մարզերի նկատմամբ: Չնայած դրան, Ռուսաստանի պատուիրակութիւնը որոշեց չքննարկել հաշտութեան պայմանները, այլ պայմանագիրն ստորագրել առանց քննարկման, որպէսզի ոչ մի դէպքում չստեղծուի Ռուսաստանի յեղափոխութեան եւ քառեակ դաշինքի իմպերիալիստների միջեւ որեւէ համաձայնութեան տպաւորութիւն»* (նույն տեղը, էջ 268)**:**

Փորձենք վերծանել Իոֆֆէի այս դիւանագիտական ճամարտակութիւնը: Նա ցանկանում էր որեւէ բան թաքցնե՞լ, թէ՞ խուսափել մեղադրանքից: Մի կողմից, *«չափն անցած թուրքական իմպերիալիստները»,* որոնք յաւակնում են Կարսին, Արտահանին եւ Պաթումին, միւս կողմից *«չնայած դրան»,* այդ ամէնը *«առանց քննարկման»* տալիս են թուրքերին, որպէսզի յանկարծ *«չստեղծուի»* նրանց միջեւ *«որեւէ համաձայնութեան տպաւորութիւն»:* Հարց է ծագում, թէ ո՞ւմ միջեւ: Արդեօք ո՞չ «Պրեսթի քաղաքականութեան» գործիչների եւ Երիտթուրք «յեղափոխականների» միջեւ:

ՊՐԵՍԹԻ «ՀԱՇՏՈՒԹԻՒՆԻՑ» ՅԵՏՈՅ

Եւ այսպէս Պրեսթի հաշտութիւնն ստորագրուած է: Մարտի 8-ին այն վաւերացուեց Ռ.Կ.(բ)Կ. 7-րդ արտակարգ համագումարում, իսկ Մարտի 14-ին՝ խորհուրդների 3-րդ Համառուսաստանեան՝ արտակարգ համագումարում: Բայց արդեօք այն խաղաղութիւն բերե՞ց: Ո՛չ: Այն բերեց պատերազմի շարունակում Արեւելքում եւ Հարաւում, սկիզբ դրեց օտարերկրեայ ռազմական ներխուժմանը, ծնեց քաղաքացիական պատերազմ:

Ինչո՞ւ խաղաղութիւն չեղաւ: Այն չէին ուզում Գերմանիայի հետ պատերազմի շարունակմամբ, Պալֆուրեան հռչակագրի պայմանների խստիւ կատարմամբ շահագրգռուած հզօր ուժերը: Դեռեւս մինչեւ Պրեսթի հաշտութեան կնքումը, 1918 թ. Մարտի սկզբին, Թրոցկին իրաւդրութիւնն աւելի սրելու նպատակով, Մուրմանսկի խորհրդի նախագահ Եուրեւին ցուցում տուեց անգլիացիների հետ համաձայնագիր կնքել նրանց ռազմական օգնութիւնն ընդունելու մասին: Ստանալով նման ցուցում, Եուրեւը հասաւ այն բանին, որ բանուորների ներկայացուցիչների Մուրմանսկի խորհուրդը պատերազմ յայտարարեց գերմանացիներին: Կնքուեց այսպէս կոչուած *«բանաւոր համաձայնագիր»,* ըստ որի համաձայնական երկրներն իրաւունք ստացան զօրքերը ցամաք իջեցնել Մուրմանսկում՝ *«գերմանական նաւատորմի»* իբր սպասուող *«յարձակումից»* ծովափը *«պաշտպանելու»* համար:

Ա.Մ.Ն.ի Ծերակոյտի ենթայանձնաժողովին տուած իր հաշուետուութեան մէջ Ռոպինսը պատմել է 1918 թ. Մարտի 3-ին, այսինքն Ռ.Կ.(բ)Կ. 7-րդ համագումարի բացումից մէկ օր առաջ Թրոցկու հետ ունեցած իր հանդիպման մասին, Թրոցկին նրան դիմաւորել է հետեւեալ բառերով. *«Արդեօք ցանկանո՞ւմ էք խանգարել Պրեսթի հաշտութեան վաւերացմանը»: «Չկայ մի ուրիշ բան, որ ես այդքան շատ ցանկանայի»,*- պատասխանել է Ռոպինսը: *«Դուք կարող էք այդ բանն անել»,*- ասել է Թրոցկին եւ ի պատասխան Ռոպինսի այն դիտողութեանը, թէ Լենինը կողմնակից է հաշտութեան, շարունակել է. *«Դուք սխալւում էք. Լենինը հասկանում է, որ գերմանական յարձակման սպառնալիքն այնքան մեծ է, որ եթէ նա կարողանար տնտեսական համագործակցութեան հասնել դաշնակիցների հետ եւ ռազմական օգնութիւն ստանար նրանցից, ապա կը հրաժարուէր Պրեսթի հաշտութեան պայմանագրից, անհրաժեշտութեան դէպքում կը յանձնէր Մոսկուան ու Փեթրոկրատը, կը նահանջէր դէպի Եկատերինպուրկ, ռազմաճակատ կը ստեղծէր Ուրալում եւ դաշնակիցների օգնութեամբ կը կռուէր Գերմանիայի դէմ»* (Ա. Չուբարեան, «Պրեսթի Հաշտութիւնը», էջ 201):

Նոյն օրը Թրոցկին ընդունում է Լոկարտին եւ նրան յայտնում, որ խորհուրդների առաջիկայ համագումարում, հաւանաբար պատերազմ կը յայտարարուի կամ կը հրապարակուի այնպիսի հռչակագիր, որն այդ պատերազմը կը դարձնի անխուսափելի, որ *«այդպիսի քաղաքականութեան յաջողութեան համար անհրաժեշտ է դաշնակիցներից գոնէ ստանալ օժանդակութեան երեւութականութիւն»:*

Թրոցկին հաւաստիացնում է Լոկարտին, որ բոլոր դէպքերում Ռուսաստանը *«փարթիզանական պատերազմ կը մղի»* (Ա. Չուբարեան, «Պրեսթի Հաշտութիւնը», էջ 178, 179):

Պալֆուրեան հռչակագրի հրապարակումից յետոյ հրէական ազգային շարժման լոնտոնեան կենտրոնը տնօրինող ցուցումներ տուեց Ռուսաստանի հրէական գործիչներին աշխատանքի նոր մեթոտների վերաբերեալ՝ համաձայն Անգլիայի նպատակների եւ խնդիրների: Սիոնիստական կազմակերպութեան կենտրոնական կոմիտէի անդամ Ա.Դ. Իտըլսոնի մի գաղտնի զեկուցագրի մէջ, որը խորհրդային մարմինների ձեռքն էր ընկել խուզարկութեան ժամանակ, ուղղակի ասւում է, որ սիոնիստները Անգլիայի առաջ պարտաւորութիւն են վերցրել *«խորհրդային մարմինների հրեայ աշխատողների միջոցով ճնշում գործադրել յօգուտ պատերազմի շարունակման»* (Խ.Մ.Կ.Կ.-Կ.Կ.ին առընթեր Մ.Լ.Ի. Կ.Կ.Ա., Ֆ. 445, ց. .1, գ. 22, թ. 35): Ո՞ր աշխատողների միջոցով: Այդ հարցին փաստաթուղթը ազդու կերպով պատասխանում էր. *«Հրապարակման ենթակայ չէ»:*

Ուինսթըն Չըրչիլ

1917 թ. Կովկասեան ռազմաճակատից ռուսական զօրքերի դուրսբերումով խորհրդային ղեկավարութիւնը թուրքերին յանձնեց Անդրկովկասի բանալին, իսկ Պրեսթի հաշտութեան կնքմամբ՝ կանաչ լոյս վառեց այդ շրջանում թուրքերի ներխուժման առաջ: Ու. Չըրչիլը գրում էր, որ Պրեսթ-Լի-

թովսկի պայմանագիրը *«ազդանշան ծառայեց թուրքական ընդհանուր յարձակման համար Արեւելքում»* («Համաշխարհային Ճգնաժամը», էջ 278):

Մնում է պարզել, թէ կատարեցի՞ն արդեօք պայմանաւորուող կողմերը Պալֆուրեան հռչակագրի իրենց պարտաւորութիւնները: Անգլիացիները պնդում են, որ սիոնիստները կատարեցին: *«Սիոնիստական առաջնորդները,*- ասում էր Լոյտ Ճորճը,- *իրենց խօսքի տէրը եղան թէ՛ ձեւի եւ թէ՛ իմաստի առումով, եւ հիմա օրակարգում միայն մէկ հարց կայ՝ մտաղի՞ր ենք արդեօք մենք ազնուօրէն լինել մեր խօսքի տէրը»* (Լոյտ Ճորճ, նշուած աշխատութիւնը, էջ 302):

Սիոնիստների գործունէութեան մասին գովեստով է արտայայտւում նաեւ Ուինսթըն Չըրչիլը: 1921 թ. Յունիսի 22-ին զեկուցումով հանդէս գալով կայսերական խորհրդարանում, նա ասաց. *«Պատերազմի ժամանակ մենք անկասկած ճգտում էինք, ամէն ինչից զատ ազդեցութիւն ձեռք բերել եւ օժանդակութիւն ստանալ մեր գործի համար, մասնաւորապէս մենք ուզում էինք ստանալ ամբողջ աշխարհի հրեաների աջակցութիւնը: Մենք դրան հասանք»:* Անգլիան յաղթանակից յետոյ հաւատարիմ մնաց իր խոստմանը՝ Պաղեստինում ստեղծեց հրէական ազգային օճախ:

Իսկ Թուրքիա՞ն:

Նա նոյնպէս հաւատարիմ մնաց այն խոստմանը, որը Թալաաթ փաշան տուել էր Թրոցկուն 1918 թուականի Յունուարին: Արդիւնքները գերազանց էին: Առաջիններից մէկը դրանք ամփոփեց հրէական ազգային շարժման առաջնորդներից Բ. Կոլտպըրկը: Նա հրապարակեց մի յօդուած, ուր մեծ գոհունակութեամբ էր բերում այն նոյն Ճեմալ փաշայի խօսքերը, որը դեռ 1917 թուականին առաջինը հրապարակաւ ողջունեց Թրոցկուն՝ ցարական գաղտնի պայմանագրերը հրապարակելու համար: Մի խումբ հրեաների առաջ ունեցած իր ելոյթում Ճեմալ Փաշան յայտարարել էր. *«Դուք արդէն ստեղծել էք հրէական պետութիւն Պաղեստինում: Դուք ստեղծել էք ձեր լեզուով դպրոցների ցանց, դուք ստեղծել էք գաղութների ցանց, ուր դուք ինքնուրոյ-*

նաբար տնօրինում էք: Դուք ստեղծել է կենտրոնական դրամատուն՝ երկրով մէկ տարածուած բաժանմունքների մի ամբողջ ցանցով, որը թողարկել է նոյնիսկ իր դրամանիշները, դուք ունէք ձեր դատարանը, դուք ունէք ձեր զինուած միլիցիան (Հաշոմիր), *դուք ունէք ձեր կառավարութիւնը՝ սիոնիստական վարչութեան տեսքով, դուք կարգի էք բերել ձեր քաղաքը, ուր ոչ հրեան նոյնիսկ գիշերել չի կարող* (Թել Աւիւ). *դուք ունէք նոյնիսկ ձեր դրօշը եւ ձեր նամակատնային դրամանիշը: Էլ ի՞նչ էք ուզում»* («Սաֆրուտ» ամսագիր, գիրք 1, էջ 116):

Օտեսայի «Հրէական Միտք» հրատարակութիւնում նոյն Բ. Կոլտպըրկը գրում էր, որ հրեաներն ստեղծել են *«հրէական պետականութեան բջիջներ ոչ միայն Պաղեստինում, այլեւ սփիւռքում»:* Հազիւ թէ կարելի է վիճարկել այս ճշմարտութիւնը: Այդ նոյն ժամանակ, 1918 թ. Հոկտեմբերին, Իսրայէլի առաջին ապագայ նախագահ Դոկտ. Ուայզմանը Լոնտոնից ժամանում է Պաղեստին եւ ղեկավարում Երուսաղէմում հրէական համալսարանի հիմնադրման հանդիսութիւնը, ուր հանդէս է գալիս մեծ ճառով (նոյն տեղը, էջ 109):

Ինչպէ՞ս յաջողուեց հրէական ազգային շարժման առաջնորդներին հասնել նման բացառիկ յաջողութիւնների: Այդ հարցին պատասխանում են նրանց գաղափարախօսները: Օրինակ Մ. Մարգալիևը գրում է, որ պատճառներից մէկը *«հրէական առաջնորդների «արուեստն» է բարձր քաղաքականութեան աշխարհում»* («Հրէական Միտք», Օտեսա, 1918, թ. 43): 1917-ին կնքուած թուրք-հրէական բարեկամութիւնն իրեն զգալ է տալիս մինչեւ օրս: Մի՞թէ պատահական է, որ հրէական ծագման ամերիկեան ծերակուտականները հանդէս են գալիս՝ 1915 թ. Ապրիլի 24-ը Օսմանեան կայսրութիւնում հայերի Ցեղասպանութեան Օր յայտարարող օրինագծի ընդունման դէմ:

Եզրափակելով կ'ուզէի նշել, որ հայ քաղաքական գործիչները, այդ թւում եւ Ստեփան Շահումեանը, միշտ էլ ըմբռնումով ու համակրանքով են վերաբերուել հրէական ազգային շարժման ձգտումներին ու իղձերին, բայց այն ժամանակ նրանք չէին կարող կանխատեսել իրադարձութիւնների նման զարգացումը:

Դա այն պատճառով, որ չէին տիրապետում *«բարձր քաղաքականութեան արուեստին»:*

Թրոցկու եւ Թալաաթի գաղտնի համաձայնութիւնը Հայաստանի պատմութեան նոր ողբերգական փուլի սկիզբը դրեց: Հայ ժողովուրդը տիտանական ջանքերով փորձում էր դուրս պրծնել այդ մահացու օղակից, սակայն պարտութիւն կրեց Լենինին ուղղուած Մուսթաֆա Քեմալի նամակից եւ 1921 թ. կնքուած ռուս-թուրքական «Բարեկամութեան եւ եղբայրութեան» պայմանագրից յետոյ: Թրոցկի-Թալաաթ դաշինքը նոր բովանդակութիւն ու որակ ստացաւ:

Պրեսթի հաշտութիւնը Արեւելքի նկատմամբ Ռուսաստանի աւանդական քաղաքականութեան մէջ կտրուկ շրջադարձի սկիզբը դրեց: Այն մեծ հարուած հասցրեց հայ-ռուսական բարեկամութեանը, ճեղք բացեց հայ ժողովրդի դարաւոր ռուսական կողմնորոշման մէջ:

«Պրեսթի հաշտութիւն» կոչուած առեղծուածը դեռեւս լիովին բացայայտուած չէ: Նրա վերծանման ուղղութեամբ աշխատում են ոչ միայն պատմաբանները, այլեւ Եւրոպայի ու Ամերիկայի քաղաքական գործիչները: Իսկ հայ պատմաբաննե՞րը: Նրանցից շատերը դեռ գերի են Պրեսթի քաղաքականութեան նոյն գործիչների՝ Թրոցկու, Իոֆֆէի, Սոքոլնիքովի, Պավլովիչի հիմնադրոյթին, պնդելով օրինակ, թէ Թրոցկին Պրեսթում չէր հետապնդում ինչ–ինչ քաղաքական նպատակներ, այլ պարզապէս *«սխալւում էր՝ ձգձգելով բանակցութիւնները»* եւ այլն: Մեր պատմաբաններից դեռեւս շատ ջանքեր կը պահանջուեն այս առեղծուածը լիովին բացայայտելու համար:

ՆՈՐԱՅՐ ՍԱՐՈՒԽԱՆԵԱՆ

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՀԱՐՑՈՒՄ ՍԻՈՆԻԶՄԻ ԻՍԿԱԿԱՆ ԴԷՄՔԸ [*]

[*] Այս յօդուածը լոյս տեսած է «Մասիս» շաբաթաթերթի (Լոս Անճելըս, Ա.Մ.Ն.), 27 Ապրիլ 1996-ի համարին մէջ, որ իր կարգին արտատպած է «Հայաստան» թերթէն (թուականը եւ տպագրութեան վայրը չէ նշուած):

Թէոտոր Հերցէլ Պազըլի մէջ 1901-ին

Թէոտոր Հերցէլ մօրը հետ իր գրասենեակին մէջ

Տակաւին անցեալ դարի [նկատի ունի 19-րդ դարը] 90-ական թուականներից սիոնիստները շատ գործարար առնչութիւնների մէջ էին սուլթան Ապտուլ Համիտի եւ նրա շրջապատի հետ: Սիոնիստների առաջնորդ Թէոտոր Հերցէլը եռանդուն ջանքեր էր գործադրում իր գլխաւորած շարժման քաղաքական նպատակների իրականացման համար՝ Հայկական Հարցը դիւանագիտական շուկայ հանելու ուղղութեամբ: Սիոնիզմի հիմնադիրը հաստատ այն տեսակէտն ունէր, որ Հայկական Հարցում թրքական տիրակալին սիոնիստների աջակցութիւնը խոստանալու դէպքում՝ հնարաւոր կը լինէր նրան մղել Երուսաղէմը հրեաներին յանձնելու գաղափարին: Մերժելով հրեաներին Պաղեստինը տրամադրելու սիոնիստական նախագիծը՝ հրեաների խոշորածաւալ ներգաղթի հերցէլեան ծրագիրները, Համիտը հրեաներին իրաւունք է տալիս հողեր գնել Միջագետքում եւ հաստատուել այնտեղ, ինչպէս նաեւ Թուրքիայի մերձաւորարեւելեան արաբաբնակ տարածքներում:

Անկասկած, սիոնիստական ծրագրերի իրականացմանն ու սուլթանի կամքի կատարմանն էր նպատակաուղղուած Հերցէլի ուղեւորութիւնը Լոնտոն, նրա հանդիպումները հասարակական-քաղաքական տարբեր գործիչների, այդ թւում նաեւ «Հնչակ»ի ղեկավար Աւետիս Նազարբէկի հետ, որոնք կտրականապէս մերժում են սուլթանի հետ հաշտեցման կամ գործակցման ուղիներ որոնելու հերցէլեան առաջարկութիւնը: Բայց սիոնիստները Բարձր Դրան կողմից շարունակում են վարձատրուել իրենց գործադրած ջանքերի համար: Որոշ ժամանակ անց սուլթանից Պաղեստին գաղթելու իրաւունք ստացան 100 հազար հրեաներ:

Չնայած այդ իրողութեանը, սիոնիզմի պարագլուխները դժգոհ էին Ապտուլ Համիտի սահմանափակումներից: Պատահական չէ, որ նախապատրաստուող Երիտթրքական «յեղափոխական» հակասուլթանական շարժմանը գործուն մասնակցութիւն ունեցան սիոնիստները:

Օգտագործելով Օսմանեան կայսրութեան տնտեսական եւ

առեւտրական կեանքում հայկական եւ հրէական քաղքենիութեանց մրցակցութիւնը, Երիտթուրքերը ճարպկօրէն օգտուեցին սիոնիստների հակահայկական տրամադրութիւններից:

Սիոնիստներն զգալի դեր խաղացին Երիտթրքական կազմակերպութիւնների ամրապնդման, 1908 թուականի հակասուլթանական յեղաշրջման նախապատրաստման եւ իրականացման մէջ: Փաստեր կան արձանագրուած պատմութեան մէջ, որոնց կողքով անտարբեր անցնել չի կարելի:

Սիոնիստական դրամատներից դրամն սկսեց հոսել դէպի Իթթիհատականները: Սիոնիստները մամուլի իրենց ամենատարբեր օրկաններում վարկաբեկում էին հայերին, գովերգում ու փրոփականտում սուլթան Համիտի եւ Երիտթուրքերի հակահայկական ձեռնարկումները, խարդաւանքներն ու ենթգութիւնները:

Այս գինանշանը իտալական մասոնութեան կը պատկանի, որուն մաս կը կազմէր «Մակեդոնիա Ռիզորթա» մասոնական օթեակը

Սելանիկի ազդեցիկ հրեայ մասոններից Էմանուէլ Քարասոն, որը դարձել էր Օսմանեան խորհրդարանի երեսփոխան, ժամանակին հիմնել էր «Մակեդոնիա Ռիզորթա» օթեակը, որի մէջ ընդգրկուած Երիտթուրք սպաների եւ ոչ զինուորականների միջոցով հրէական ազդեցութիւն էր տարածել Թուրքիայի նոր զարգացումների վրայ, նաեւ իր օթեակում քաքցնում էր սուլթանի լրտեսների կողմից հետապնդուող երեւելի Երիտթուրքերին, շահում նրանց անվերապահ վստահութիւնը: Մեծն Բրիտանիայի արտաքին գործերի նախարար Հարտինկն իր յուշերում վկայում է, որ Օսմանեան կայսրութիւնը խորհրդարանական կառավարութեան տարիներին փաստօրէն գտնւում էր՝ հրեաներին ենթակայ ծախու Երիտթրքական Կոմիտէի կողմից գլխաւորուող բանակի իշխանութեան ներքոյ:

Երիտթրքական յեղաշրջումից յետոյ բազմաթիւ հրեայ

Թուրք դահճապետները. 1) Թալաաթ, 2) Էնվեր, 3) Սայիտ Հալիմ, 4) Ճեմալ, 5) Տոքթ. Ս. Նոման, 6) Ահմէտ՝ Էնվերի հայրը, 7) Հիւսէին Ճահիտ, 8) Մեհիտ՝ կայսերական փեսայ 9) Իսմայիլ Հաքքը, 10) Հիւսէին Հիլմի, 11) Ռահմի, 12) անծանօթ, 13) Միթհատ Շիւքրի՝ Իթթիհատի քարտուղար 14) Սալահէտտին՝ կայսերական փեսայ: Բացակայ են Պեհաէտտին Շաքիր, Տոքթ. Նազըմ եւ ուրիշներ: (Առնուած «Յուշամատեան Մեծ Եղեռնի», հրատ. «Զարթօնք» օրթ., Պէյրութ, 1965, էջ 188)

Երիտթուրքեր ազդեցիկ դիրքեր գրաւեցին կառավարման ոլորտներում:

Հրեաների ձեռքում էին գտնւում թրքական մամուլը, հեռագրական գործակալութիւնը: Քնորոշ է նաեւ, որ Երիտթրքական զինուորական դատարանների սպաների մեծամասնութիւնը նոյնպէս ֆրիմասոններ էին:

Այսպիսով, սեփական ծրագրերի կենսագործման նպատակով ամբողջովին պաշտպանելով սուլթան Ապտուլ Համիտի, իսկ հետագայում նաեւ Երիտթուրքերի փանթուրքիստական քաղաքականութիւնը, սիոնիստները յատկապէս Առաջին Համաշխարհային Պատերազմի նախօրեակին եւ ամբողջ պատերազմի ընթացքում մինչեւ Պալֆուրի յայտարարութիւնը, փարուելով Վիլհելմ Բ.ի մերձաւոր արեւելեան դիւանագիտութեան կառքին, գործուն մասնակցութիւն ունեցան Թուրքիայի հին ու նոր կառավարողների «Հայաստանն առանց հայերի» հրէշաւոր ծրագրերի մշակմանն ու իրականացմանը:

Գիտենք, թէ դրանից ինչ շահեցին թուրքերը, իսկ սիոնիստնե՞րը...:

1908-ի Սահմանադրութեան յայտարարութենէն ետք՝ կեղծ եղբայրութիւն օսմանցի թուրքերու եւ քրիստոնեաներու միջեւ: (Առնուած «Յուշամատեան Մեծ Եղեռնի», հրատ. «Զարթօնք» օրթ., Պէյրութ, 1965, էջ 175)

Թուրքիայում հայկական Մեծ Եղեռնից եւ յոյներին չէզոքացնելուց յետոյ, միանգամայն անմրցակից էր դարձել կայսրութեան հրէական քաղքենիութիւնը, որը թրքական ազգային քաղքենիութեան թուլութեան եւ անկայունութեան պայմաններում, իր ձեռքն էր կեդրոնացնում գրեթէ բոլոր այն կարեւոր բարձունքները, որտեղ երէկ իշխում էին հայերն ու յոյները, հայկական ու յունական դրամագլուխը:

Մեծ Եղեռնով չեն եզրափակւում հայ ժողովրդի նկատմամբ սիոնիստների կատարած չարագործութիւնների կեղտոտ էջերը: Սիոնիզմի եւ փանթուրքիզմի դաշինքից Հայաստանն ու Հայ ժողովուրդը մի այլ ծանր հարուած ստացան՝ Ռուսական կայսրութիւնում Հոկտեմբերեան յեղաշրջումից յետոյ...:

Այսօր պատմութեան մատակարարած փաստերին թռուցիկ ծանօթութիւնն անգամ կասկած չի յարուցում, որ Խորհրդային Ռուսաստանի յատկապէս արեւելեան քաղաքականութեան հիմքերը պէտք է փնտռել՝ «համաշխարհային յեղափոխութեան յաղթանակի» ապահովման տխրահռչակ տեսութեան մէջ, ինչ փոյթ, թէկուզ եւ այն կատարուէր եաթաղանից հրաշքով փրկուած հայ ժողովրդի մնացեալ հատուածի կենսական շահերի ոտնահարման, նրա պատմական ու կենսական տարածքների առուծախի գնով:

Դրա անվիճելի արտայայտութիւնը Պրեսթ-Լիթովսկի հաշտութեան պայմանագիրն է, որ 1918 թուականի Մարտ 3-ին ստորագրուեց Խորհրդային Ռուսաստանի եւ Քառեակ դաշինքի պետութիւնների (Գերմանիա, Աւստրօ-Հունգարիա, Թուրքիա, Պուլկարիա) միջեւ: Պայմանագիր, որի ստորագրման

«տանջալից» բանակցութիւններում Ռուսաստանի պատուիրակութեան ղեկավարութիւնը երեք անգամ փոխւում է: Սկզբում այն գլխաւորում էր Ատոլֆ Աբրամովիչ Իոֆֆէն, յետոյ՝ Լեւ Տավիտովիչ Թրոցկին (Պրոնշտայն) եւ վերջում՝ Կրիկորի Եաքովլեւիչ Սոքոլնիկովը: Երեքն էլ հրեայ: Բայց ի՞նչ կապ ունի այստեղ ազգային պատկանելիութիւնը: Պարզւում է, որ ունի:

Սիոնիստները պոլշեւիզմի վտանգով ահաբեկում էին բոլորին եւ որպէս տաղանդաւոր ահաբեկիչներ ու դիւանագէտներ գործում էին ամենուրէք: Պրեսթ-Լիթովսկի հաշտութեան բանակցութիւնները դրա իւրօրինակ հաստատումն է: Յայտնի է, որ այստեղ միաժամանակ բանակցութիւններ էին գնում ինչպէս գերմանացիների, այնպէս էլ թուրքերի հետ: Թրոցկու հետ գործակցութեան նպատակով յատուկ գնացքով ժամանում է Թալաաթ փաշան: Գիտենք միաժամանակ, որ այդ հանդիպումը նախապատրաստուել է առաջին պատուիրակութեան ղեկավար Ա. Իոֆֆէի եւ Հաքքը փաշայի մինչ այդ կայացուած բանակցութիւններով:

Ի՞նչ հարցեր էին քննարկուել այդ բանակցութիւնների ժամանակ: Թրոցկու հետագայ ելոյթներից պարզւում է, որ բանակցութիւններում խոշոր տեղ է յատկացուել Հայկական Հարցին: Վճռորոշը եղել է թուրք-հրէական յարաբերութիւնների կարգաւորման հարցը, որի մասին սակայն ոչ մի հետք չի մնացել պաշտօնական փաստաթղթերում:

Սիոնիզմը մեծ տէրութիւնների հետ դաշնակցած եւ իր իսկ ջանքերով ստեղծած փանթուրքիզմի դաշնակցութեամբ ջանում էր գլուխ բերել դարի մեծագոյն գործարքը:

Բարենպաստութեան միջավայրն առաւել բացում էր թուրքերի ախորժակը: Թալաաթը պահանջում էր ոչ միայն Արեւմտեան Հայաստանը, այլեւ Կարսը, Արտահանը, Պաթումը, ազատ գործողութիւններ Անդրկովկասում:

Եթէ խորհրդա-գերմանական բանակցութիւններում Թուրքիայի հետ առնչուող հարցերին կարեւորութիւն չէին տրուել, անգամ չէին շօշափել Արեւմտեան Հայաստանի տարածքներից ռուսական զօրքերի դուրս գալու խնդրի մասին, ապա Թրոցկի-

Թալաաթ մեկուսի գործարքի ժամանակ դրանք մղում են առաջին բնագիծ:

Գերմանիայի գլխաւոր նպատակը Ռուսաստանի հետ հաշտութեան կնքումն էր, Թուրքիան եւ նրա անդրկովկասեան շահերն այլեւս նրան չէին հետաքրքրում:

Պարզւում է նաեւ, որ Պրեսթում Թրոցկին դիտաւորեալ բանակցութիւնները ձգձգել կամ ձախողել է զուտ այն պատճառով, որպէսզի հաշտութեան փաստաթղթերում տեղ գտնէին ռուսերի կողմից գրաւուած տարածքները թուրքերին թողնելու մասին կէտը, նպատակ, ինչին ձգտել եւ հասել են Ռուսաստանի «յեղափոխական» սիոնիստները իրենց թուրք համախոհների հետ միասին: Կարսը, Արտահանը եւ Պաթումը Թուրքիային վերադարձնելու մասին յօդուածը գերմանական վերջնագրում փաստօրէն մուտք է գործում Փետրուար 21-22-ին, ընդսմին, միշտ էլ առանց երկմտութեան գերմանացիները հասկանալ են տուել, որ այդ հարցում իրենք չեն յամառում:

Այսպիսով, Թրոցկի-Թալաաթ գործարքի հակահայկական ծրագրաւորումն իր յաղթական վերջնագծին հասաւ 1918 թ. Մարտի 3-ին ստորագրուած Պրեսթ-Լիթովսկի հաշտութեան պայմանագրում: **Պրեսթը փանթուրքիզմի եւ սիոնիզմի դաշինքի յաղթարշաւն էր, իրական եւ հեռանկարային յաղթարշաւը:** Պրեսթը դէպի Անդրկովկաս թրքական ներխուժման համար բացեց նոր կանաչ ճանապարհ: Դա տեսանելի էր ոչ միայն գերմանական հրամանատարութեանը, այլեւ Անտանտի ղեկավարներին: Ուիլսոնը Չըրչիլը նկատել է, որ Պրեսթ-Լիթովսկի պայմանագիրը *«ազդանշան ծառայեց Արեւելքում թրքական ընդհանուր յարձակման համար»:*

Գերմանացիներին ըստ էութեան չյաջողուեց պոլշեւիկների հետ հաշտութեան պայմանագիր կնքել այն պահին եւ այն պայմաններով, ինչ իրենք ցանկանում էին նախապէս (ժամանակին ազատուել ռուսական ճակատից եւ ուժերը կեդրոնացնել Արեւմուտքում):

Փաստօրէն Պրեսթ-Լիթովսկի պայմանագրի արդիւնքները Պալֆուրի յայտարարութեան պարունակած սկզբունքների

յաղթանակն էին: Անգլիան կատարեց իր խոստումը՝ Պաղեստինում դրուեց հրէական ազգային օճախի ստեղծման հիմքը: Իրենց խոստումը կատարեցին նաեւ Երիտթուրքերը: Թալաաթի ու Թրոցկու գաղտնի համաձայնութիւնը հայ ժողովրդի 20-րդ դարի պատմութեան ողբերգական նոր փուլի սկիզբը դրեց:

Քեմալականների միջոցով Հայկական Հարցը սիոնիզմին ծառայեցնելուն հետագայում մեծ նպաստ բերեցին ոչ միայն Թրոցկին, Իոֆֆէն, Սոքոլնիկովը, այլեւ Կամենեւի եւ Զինովիեւի (հրեաներ) բացայայտ պաշտպանութիւնը վայելող, իրենց արեւելեան հարցի եւ Թուրքիայի գիտակներ երեւակայող Քարլ Ռատէքն ու Միխայէլ Փավլովիչը (երկուսն էլ հրեայ):

Կրիկորի Զինովիեւ

Ուշագրաւ չէ՞ արդեօք, որ 1920 թուականի Սեպտեմբերի 1-ին Պաքւում Խորհրդային Ռուսաստանի նախաձեռնութեամբ հրաւիրուած Արեւելքի ժողովուրդների առաջին համագումարին ոգի ներարկողները Զինովիեւն ու Ռատէքն էին, որ համագումարին մասնակցում էր քեմալականների պաշտօնական պատուիրակութիւնը: Այլեւայլ բարբաջանքների մէջ ինչպէ՞ս կարելի է մոռացութեան տալ Ք. Ռատէքի հակահայկական բանաձեւումը՝ Ռուսաստանի եւ Թուրքիայի միջեւ միասնական ճակատ ստեղծելու համար համաշխարհային յեղափոխութեան յաղթանակի ճանապարհին վերացնել Անտանտի վարձկանին՝ Հայաստանի Հանրապետութիւնը, որին հասնել դաշնակցականների անտանելի լծից հայ ժողովրդի ազատագրման դրօշով՝ Հայաստանի դէմ Թուրքիայի յեղափոխական պատերազմի միջոցով:

Մանրամասներով չծանրաբեռնելով ընթերցողի ուշադրութիւնը նշենք միայն, որ այդ պատերազմի ծանր հետեւանքները չվերջացան 1920 թուականի Դեկտեմբերի 2-ի Ալեքսանդրապոլի պայմանագրով: Այդ պատերազմի հետեւանքով սիոնիզմի գաղափարաբանութեան հենքի վրայ խարսխուած թուրք-խոր-

հրդային գործարքը շարունակուեց նաեւ հետագայում, երբ 1921 թուականի Մարտի 16-ի ռուս-թրքական պայմանագրով Նախիջեւանը, իսկ Յունիսի 5-ին Ռ.Կ.(բ)Կ. Կովկասեան Պիւրոյի որոշմամբ՝ Արցախը ապօրինաբար յանձնուեցին Ազրպէյճանին:

Յաջորդ տասնամեակները ոչինչ չեն փոխել սիոնիզմի եւ փանթուրքիզմի գործելաձեւերում: Տարաբախտաբար այլ ժողովուրդների ճակատագրում միջազգային սիոնիզմի կատարած կործանարար դերի ամէն մի յիշատակում դիտւում է որպէս հակասեմական: Բայց ճշմարտութիւնը պէտք է ասել եւ ոչ կիսաբերան, ինչքան էլ այն քաղաքական որոշ ուժերի եւ շրջանակների համար դառը լինի:

Ինչպէս կարող ենք օրինակ չնշել, որ Լիբանանի տնտեսական կեանքում մեծ կշիռ ունեցող հայ գաղութի քայքայման համար 1970-ական թուականներին համագործակցում էին սիոնիզմը եւ թուրքիզմի ծայրայեղական շրջանակները:

Արդի պայմաններում, երբ խորհրդային կայսրութեան փլուզումից յետոյ, Ա.Մ.Ն.ի գործուն թոյլտուութեամբ Թուրքիան առաւել արագացուած քայլերով շարունակում է Երիտթուրքերից որդեգրած կայսերապետական քաղաքականութիւնը, օգտագործում «Մեծ Թուրան»ի ստեղծման թուրք-ազրպէյճանական գործօնը՝ Արցախի ինքնորոշման հարցում, թուրք-սիոնիստական զանգուածային լրատուութեան համալիր միջոցներով մոլորութեան մէջ պահելու ինչպէս ռուսական, այնպէս էլ միջազգային հասարակական կարծիքը, մենք հարկադրուածութեան աստիճան պարտաւոր ենք թուրք-սիոնիստական եւ խորհրդա–սիոնիստական պատմութեան մութ ծալքերին անտեղեակ մեր նոր սերնդին ցոյց տալ՝ հնօրեայ գործարքների եւ նորօրեայ քաղաքականութեան ձեռագրերի անշեղ նմանութիւնը:

Իսկ համաշխարհային հասարակական կարծիքը լուռ է, քանզի այդ կարծիքի ձեւաւորման գործում վճռական դեր ունեն հենց սիոնիստները: Սիոնիստական քարոզչութեան մեխանիզմն ամրակայուած է «խօսքի ազատութեան» քաղքենիական

համակարգի ընդհանուր ճարտարարուեստին վրայ: Զարմանալի չէ, որ սիոնիստները միշտ էլ արտակարգ մեծ կարեւորութիւն են տուել բոլոր պետութիւնների կեդրոնական մամուլի օրկաններում իրենց գործակալներն ունենալուն:

Նոյն վիճակն է տիրում նաեւ միւս առաջատար երկրներում: Արցախեան հիմնահարցի եւ շարժմանը ընթացքի իր թրքամէտ լրատուութեամբ ու մեկնաբանութեամբ, հակառակը չէին ապացուցում նախկին Խորհրդային Միութեան եւ մինչեւ վերջերս նաեւ Դաշնակցային Ռուսաստանի մամուլի ու զանգուածային լրատուութեան շատ կեդրոններ:

Արցախի հիմնահարցում Խ. Միութեան Կորպաչովեան ղեկավարութեան դիրքը եւ ռուսական հասարակական կարծիքի տեւական անտարբերութիւնը գալիս էին հաստատելու, որ կայսերապետութեան քայքայման կարգախօսների ներքոյ՝ թաքնուած են մտածողութեան ու գործելակերպի 1917-1918 թուականներին սիոնական նկրտումները, որոնք միտուած են ռուսական կայսրութիւնը քայքայելու եւ «Մեծ Թուրան»ի ստեղծման բնազդներով կենսունակ փանթուրքիստական ծրագրերի դիւրացմանը:

Անցեալի ու ներկայի սիոնիստ-փանթուրքիստական դիւանագիտութեան անբարոյական կեռմաններին [ոլոր-մոլորութիւններու] ոչ լաւատեղեակ հայ հասարակական-քաղաքական պաշտօնական եւ ոչ-պաշտօնական թմրած միտքը, այնուամենայնիւ համազգային ճգնաժամ-աղէտի թելադրանքով պարտաւոր էր բազում «ինչու»ների պատասխան տալ:

Այսպէս օրինակ, ինչո՞ւ Իսրայէլը չդատապարտեց 1974 թուականին Թուրքիայի կողմից հիւսիսային Կիպրոսի զաւթումը [գրաւումը, ամբողջ տարածքի 40 առ հարիւրը], ինչո՞ւ Թուրքիան լռութեամբ անցաւ յատկապէս 1980-ական թուականների սկզբներին Իսրայէլի կողմից թուրքերին հաւատակից արաբ խաղաղ բնակչութեան նկատմամբ գործադրուած բարբարոսութիւնների կողքով:

Ինչո՞ւ տարիներ շարունակ գործում է Պաքու-Թել Աւիւ օդա+յին կամուրջը, իսկ Հայաստանի Հանրապետութեան հետ

դիւանագիտական յարաբերութիւնների հաստատումը տակաւին «տարօրինակ դիւանագիտութեան» մշուշի մէջ է:

Այս հարցերի պատասխանների հիմնարար որոնողները, հաւատացած եմ կը բացայայտեն թուրք-սիոնիստական դաշինքի «անկողմնակալ» նոր անակնկալները:

Պատմութեան անանց դասերի եւ արցախեան շարժման իրադարձութիւնների փորձով հարստացած հայ քաղաքական մտածողութիւնը՝ պէտք է շրջադարձ կատարի այն ճշմարտութեան խոր գիտակցմամբ, որ ազգային իրաւունքների եւ պատմական պահանջատիրութեան արդարութեան դատը լուսնի տակ, հենց այնպէս պաշտպանող չկայ, քանզի երկրի վրայ միահեծան գործել ու գործում է թելադրանքի եւ ուժի օրէնքը...:

Սիոնիզմի եւ փանթուրքիզմի ցեղապաշտական եւ ծաւալապաշտական գաղափարախօսութիւնների վրայ խարսխուած՝ համագործակցութեան քաղաքականութեան ուսումնասիրութեան անհրաժեշտութիւնը դարձել է հրամայական:

Լրջութեամբ չգիտակցել այս հրամայականը, նշանակում է գերի մնալ քարացած մտածելակերպին, անտեսել անցեալի դասերը, մեր ազգային պետականութեան ամրապնդման շահերը:

UOHPS

ՔՈՆՍՏԱՆԴԻՆ ՆԻՔՈԼԱԵՒԻՉ ՍԵՐՈՎ [*]

ՀՐԷԱԿԱՆ ՀՋՕՐ ԽՄԲԱՒՈՐՈՒՄՆԵՐ ԱՅԺՄ ՉԳՏՈՒՄ ԵՆ ԳՐԱՒԵԼ ԻՇԽԱՆՈՒԹԻՒՆԸ ՀԱՅԱՍՏԱՆՈՒՄ [**]

[*] Պաքուի նախկին բնակիչ, հանրապետութեան վաստակաւոր բժիշկ:

[**] Այս յօդուածը լոյս տեսած է «Նոր Օր» եռօրեայի (Լոս Անճելըս, Ա.Մ.Ն.), 12 Յունուար 1990-ի համարին մէջ:

Քչերի համար է գաղտնիք, որ աշխարհի զանազան երկրներում հրէական բնակչութիւնը միաւորուելով գաղտնի համայնքների մէջ, նշանակալից դեր է կատարում տուեալ երկրի քաղաքական կեանքում:

Անկախ քանակից, հրէական համայնքը օգտագործելով իր այս կամ այն առաւելութիւնները, աստիճանաբար ու հետեւողականօրէն թափանցում է երկրի տնտեսական ու քաղաքական հիւսուածքի մէջ, մասնակցում կենսական խնդիրների առնչութեամբ ընդունուող որոշումների գործընթացին:

Խ.Ս.Հ.Մ. գրեթէ բոլոր շրջանների քաղաքական ու տնտեսական կառուցուածքում հրեաները կարեւորագոյն դիրքեր են զբաղեցնում:

Բացառութիւն չէ եւ Ազրպէյճանը, որը ձեւաւորուեց որպէս վարչական միաւոր՝ Կամենեւի (Ֆայերման) եւ Զինովիեւի (Անֆելպաում) քրտնաջան ջանքերով:

Յայտնի է, որ հենց Կամենեւ-Ֆայերմանն էր Խ.Ս.Հ.Մ. հարաւային սահմանների վրայ մի ամբողջ շարք թուրքական վարչական միաւորների ստեղծման նախաձեռնողը: Նա էր ե՛ւ 1920 թուականին Պաքւում Արեւելքի ժողովուրդների Համագումարի կազմակերպիչը, որտեղ հռչակուեց Թուրքիայի եւ մուսուլմանական աշխարհի հետ պոլշեւիկների սերտ միութեան մասին:

Թրոցկին (Պրոնշտէյն) ռազմայեղափոխական կոմիտէի նիստերի ժամանակ բազմիցս արտայայտուել է Կովկասում թուրք բնակչութեան իրաւունքների ընդարձակման օգտին, ի հաշիւ մնացեալ ժողովուրդների՝ Թուրքիայի հետ դաշնակցային յարաբերութիւնների բարելաւման նպատակով:

Միանգամայն անբացատրելի է մնում, թէ ինչո՞ւ մուսավաթական բանակը զէնքը ցած դրեց տասնմէկերորդ Կարմիր Բանակի առջեւ, թէ ինչպէ՞ս գործնականում խաղաղ ճանապարհով խորհրդային իշխանութիւն հաստատուեց Ազրպէյճանում եւ այդ «թուրքական» պետութեանը կցուեցին հսկայական հողային տարածքներ՝ առանց դրանց բնակչութեան ազգային կազմի որեւէ նկատառման:

1918 թուականի Սեպտեմբերին, Պրոնշտէյն-Թրոցկու ջանքերով Պաքւում ոչնչացուեց պոլշեւիկ իտէալիստների (Շահումեան, Ջափարիձէ, Կորգանով) կառավարութիւնը եւ կազմաւորուեց սելանիկեան քրիփթօ-մասոնական օթեակի շահերը ներկայացնող նոր կառավարութիւն, որը ղեկավարում էին քրիփթօհրեաներ՝ Խան Խոյսկին (Խաքամ Սուլաեւ), Խան Գոցինսկին (Ոիրի Աֆտէյ պէյ Դաւիտ), Խոսրով Սուլթանբէկը (Աբրահամ Ասաֆ), Աշուրովը (Էմմանուէլ Լաշգեր Սողոմոն), Ռասուլովը (Ռուֆիմ Իսահակ Սալահ), Փաշաեւ Քերիմը (Իսահակ Ռէբ) եւ այլք:

Ստալինեան հրամանատարութեան եւ մուսավաթական կուսակցութեան, Քեմալ Աթաթիւրքի (սելանիկցի հրեայ վաճառականի որդի), Խան Խոյսկու (Խաքամ Սուլաեւ) եւ վրացական մենշեւիկեան կուսակցութեան (Լեւանտի լեռնային մասոնների հինգերորդ օթեակը) միջեւ միջնորդի դերը կատարում էր Էէյպա Պերշկովիչը (նոյն ինքը՝ Լաւրենտի Պերիան, ծխախոտի հրեայ վաճառականի եւ մենգրելական գեղջկուհու տղան):

Ներկայումս դեռ չպարզաբանուած են մնում՝ սելանիկեան քրիփթօ-հրէական մասոնական օթեակի (որ գործում էր Իթթիհատ Վէ Թերաքքը թուրքական կուսակցութիւն անուան տակ) եւ պոլշեւիկեան «Կոլուբոյ Տրակոն» մասոնական օթեակի ծրագիրները:

«Կոլուբոյ Տրակոն» մասոնական օթեակի անդամներ էին Թրոցկին, Ռատէքը, Պէլլա Քունը, Պերիան, Մոլոթովը, Լիթվինովը, Քականովիչը, Պրեժնեւը, Սուսլովը, Մալինովսքին, Կրոմիքօն, ակադեմիկոսներ Արբատովը, Ալեքսանտրովը, Պրիմակովը եւ այլն:

Վերոյիշեալ մասոնա-հրէական օթեակները ձգտում էին Կալմիկիայի, Տաղստանի, Ազրպէյճանի եւ Թալիշստանի տարածքների վրայ ստեղծել հրէական «Հազարէթ-Իսրայէլիթ» պետութիւնը:

Այլացեղ բնակչութեան յուդայականացման առումով Ազրպէյճանը պիտի դառնար փորձադաշտ, եւրոպական հրէութեան՝ «Աշկենազի»ների ղեկավարութեամբ:

Ի միջի այլոց, Պրեժնեւի կինը՝ Տինա Պաուլուսովնան (Շգոտէյ-Մարդակեւիչ), Ահարոն Սիմանովսքու փոքր եղբօր աղջիկն էր: Սիմանովսքին Ռասբութինի քարտուղարն էր, իսկ սա իր հերթին Հրէական Համաշխարհային Գործակալութեան նախագահ Հայիմ Ուայզմանի ամենամօտիկ ընկերը:

«Հազարէք-Իսրայէլիք-Ազրպէյճան»ի ստեղծման ծրագիրների միակ եւ ոչ այնքան հաւաստի աղբիւրը, Ստալինի կնոջ եղբօր՝ Մոզէս (Մովսէս) Ալիլուեւի յուշագրերն են՝ հրատարակուած 1951 թուին Հայֆա քաղաքում (Իսրայէլ):

Շիրվանի (Խորհրդային Ազրպէյճանի) տարածքը միջազգային հրէական կազմակերպութիւնների կողմից հրէական պետութեան համար կենսական տարածք է համարւում հետեւեալ հիմունքներով.

Ինչպէս յայտնի է՝ պոլովցիների կողմից Խազարական թագաւորութեան կործանումից յետոյ, այդ թագաւորութեան թուրքյուդայական բնակչութիւնը գրեթէ ամբողջովին տեղափոխուեց Շիրվանի հարթավայրերը:

Այդպիսով, համարում են հրեաները, Շիրվան տեղափոխուած առաջին թուրքերի արեան մէջ Թալմուտի գաղափարներն են ներդրուած:

Յուդայականացման երկրորդ կարեւոր աղբիւրը Թաթերն են՝ իբր իրանցիներ, սակայն իրականում արաբների յետնորդներ, ինչն ապացուցւում է դրանց սեմիթական դիմագծերով:

20-րդ դարի սկզբին Թաթերը (Լեռնային հրեաներ) Շիրվանի հինգ գաւառներում բնակչութեան 40-50 առ հարիւրը, իսկ Ապշերոնի թերակղզու քառասունհինգ գիւղերում՝ 90 առ հարիւրն էին կազմում: Նշանակալից էր նրանց քանակը նաեւ Տաղստանի քաղաքներում: Հետեւաբար, ներկայիս ազրպէյճանցիների 30 առ հարիւրի նախահայրերը հնում յուդայականութիւն են դաւանել:

1920 թուականի գարնան վերջում, Թէոտոր Հերցէլի կողմից Վիեննայում հրատարակուող սիոնիզմի պատգամախօս «Երիտասարդ Սիոն» թերթը գրել է, որ Կովկասում ստեղծուել է հրէական պետութիւն՝ Ազրպէյճանը, որ կոչուած է կլանել ու

հրէականացնել ամբողջ շրջանը:

Եանկել Ստէյնիցի (թղթակից լեհական Քրաքով քաղաքից) յօդուածում նշուած է, որ Ազրպէյճանի մուսուլմանական արտաքինն օգտագործում է Թալմուտի եւ հրէական ոգու քաղաքականութեան քօղարկման համար:

Ազրպէյճանական կառավարութեան ղեկավար Նարիման Նարիմանովը լեռնային հրեայ էր: Ստալինը նրան ոչնչացրեց Զինովիեւի հետ բարեկամութեան ու քաղպիւրոյում իր դէմ դաւադրութեանը մասնակցելու համար:

Շիրվանի տարբերակն այնուհանդերձ հրէական պետութիւն ստեղծելու պահեստի տարբերակ էր, այն պարագայում՝ եթէ Պալֆուրի Հռչակագրի իրագործումը տապալուէր:

Շիրվանի տարբերակը գրաւիչ էր երեք պատճառներով.

1) Նշանակալից հրէական բնակչութեան եւ հրէական նախնիներից սերած բնակչութեան առկայութիւնը (մինչեւ մէկ միլիոն մարդ):

2) Ռազմավարական (սթրաթեկիական) նպաստաւոր դիրքը:

3) Վառելանիւթի հարուստ պաշարները (Պաքու, Կրոզնի):

Երբ ակնյայտ դարձաւ, որ Պալֆուրի Հռչակագրի Պաղեստինի սիոնականացման մասն իրագործում է, Շիրվանի տարբերակը դարձաւ փորձնական:

Այսինքն՝ ձեռնարկուեց հրէական ղեկավարութեամբ եւ իրանա-արիական մշակոյթի նշանակալից ազդեցութեան տակ գտնուող մի «թուրքական» պետութեան ստեղծումը:

Կիրովին Պաքուից վտարելուց յետոյ, ազրպէյճանական կառավարութիւնը գլխաւորեց Միր-Ջաֆար Բաղիրովը (Մէիր Ջեֆարիմ Պոկում), սելանիկցի քրիփթօ-հրեայ (գաղտնի հրեաներ) Տորիաս Էլիաշ Պոկումի տղան: Ինքը՝ Տորիաս Պոկումը, թուրքական հետախուզութեան սպայ էր, քայքայիչ աշխատանք տանելու համար ուղարկուած Անդրկովկաս:

Մէիր Ջեֆարիմ Պոկում-Բաղիրովն ամուսնացած էր Հրէական Համաշխարհային Քոնկրէսի նախագահ Հ. Ուայզմանի կնոջ՝ անգլիական փրոֆեսիոնալ [արհեստավարժ] հետախու-

զուհի Էլիզա Հենրիխի Սենեավսքու (Էսֆիր Գիրշովնա Սենքիեւիչ) ազգականուհու հետ:

Մէիր Ջեֆարիմ Պոկումին (Բաղիրով) իշխանութիւնից զրկելը մեծ հարուած էր ազրպէյճանական հրէականութեանը:

Ազրպէյճանական հրէականութեան ոսկեդարն սկսուեց 1970-ական թուականների վերջերին, երբ անողոք պայքար ծաւալուեց երեք քաղաքական ցեղախմբերի՝ Նախիջեւանի, Կեանճայի (Գանճակ) եւ առաւել հզօր ու հրէականացուած Շուշիի ցեղախմբի միջեւ: Վերջինը մեծ ազդեցութիւն ունէր մտաւորական հոգեւորականութեան եւ իրաւազուրկ զանգուածների շրջաններում:

Այս առնչութեամբ հետաքրքիր է Իսրայէլի Հայֆա քաղաքում ստեղծուած «Պաքուի հրեաների կենտրոն»ն իր ռատիոկայանով, պարբերականով եւ Պաքուի ազգականների հետ կապի գրասենեակով (պիւրօ):

Այսպէս, Ազրպէյճանի բնակիչների բոլոր արտասահմանեան այցելութիւնների 55 առ հարիւրը բաժին է ընկնում Իսրայէլին: «Իսրայէլի Ձայն» ռատիոկայանը պարբերաբար հաղորդումներ էր տալիս Պաքուի հրեաների համար:

Պաքուի հրէականութեան յաղթահանդէսը դարձաւ Ապտուլ Ռահման Վեզիրովին (նոյն ինքը՝ Ապպա Դաւիթ Զիֆոն) Ազրպէյճանի Կոմկուսի Կ.Կ.ի առաջին քարտուղար նշանակելը:

Ապպա Դաւիթ Զիֆոնը (Վեզիրով) մօր կողմից Պֆալցոիկց է եւ ամուսնացած՝ Ս.Մ.Կ.Կ. Կ.Կ. քարտուղար Լիկաչեւի կնոջ (ուքրանական հրէուհի) ազգականուհու հետ:

Ներկայ դրութեամբ, զանազան տուեալների համաձայն, Ազրպէյճանում քրիփթօ-հրեաներ են.

- 162 հիմնարկ-ձեռնարկութիւնների տնօրէններ,
- 38 բարձրագոյն ուսումնական հաստատութիւնների եւ գիտահետազօտական հիմնարկների տնօրէններ,
- 255 կուսակցական բարձր պաշտօնեաներ եւ հանրապետութեան ստեղծագործական միութիւնների նախագահներ,
- 11 շրջկոմի առաջին քարտուղարներ,
- Շուրջ 14,000 ուսուցիչներ, դասախօսներ, թղթակիցներ,

թերթերի գլխաւոր խմբագիրներ («Պաքինսկի Ռապոչի», «Վիշկա», «Մոլոտիոժ Ազերպայճանա» եւ այլն),

Հանրապետութեան հեռուստատեսութիւնն ամբողջովին գտնւում է հրեաների ձեռքում: Հրեայ է յայտնի «պատմաբան» Ջիա (Ջիեւի Բունիմ) Բունիաթովը, որին Բաղիրով-Բոգումը 1954 թուականի Ապրիլին յանձնարարեց ստեղծել ազրպէյճանցիների յուդա-սեմիթական ծագման տեսութիւն: Սակայն Պաքուի հրէականութեան իսկական ղեկավարը Ազրպէյճանի Կենտկոմի պետական-իրաւական բաժնի պետ Տաշտամիրովն է (նոյն ինքը՝ Կաշենսկի-Ժերեզնիակով):

Պատմութիւնը դեռ պէտք է պարզաբանի Անդրկովկասում ազգային ընդհարումների սրման պատճառները:

Ազրպէյճանի թուրք-իսլամական կուսակցութեան ղեկավար Վահապ Ջատէն (ծագումով պարսիկ), «Գայգի» հասարակական կազմակերպութեան ժողովում 1989 թուականի Մայիսին ասաց. *«Այժմ եւ միշտ խաղաղութիւն ու համաձայնութիւն կը լինէր Անդրկովկասի ժողովուրդների միջեւ, եթէ չլինէր հրէական հզօր խմբաւորումների գործունէութիւնը, որոնք վաղուց են գրաւել իշխանութիւնն Ազրպէյճանում եւ Վրաստանում, իսկ այժմ ձգտում են գրաւել իշխանութիւնն Հայաստանում»:*

Քրասնոտար, 1989

UFR

ՆԻՔՈԼԱՅ ԱԼԵՔՍԱՆՏՐՈՎ

«ԼԵՌՆԱՅԻՆ ՂԱՐԱԲԱՂԸ ՄԵՐ ՀՈՂՆ Է» [*]

[*] Այս յօդուածը լոյս տեսած է «Սփիւռք» պարբերաթերթի (Պէյրութ) Մայիս-Յունիս 1992-ի համարին մէջ: «Սփիւռք»ը իր կարգին ան առած է Երեւանի «Հանրապետական» թերթի 14 Մայիս 1992-ի թիւէն, որ իր կարգին մոսկովեան «Սոպեսետնիք» շաբաթաթերթէն թարգմանաբար արտատպած է զայն:

Թէեւ վերջին ժամանակներս մեզ համար սովորական է դարձել նման արտայայտութիւններ լսելը ամենատարբեր աղբիւրներից, բայց համաձայնուէք, այդպիսի բան լսելը Իսրայէլի այսօր արդէն հանգուցեալ վարչապետ Մենահիմ Պեկինի մամուլի ասուլիսում փոքր-ինչ տարօրինակ էր: Ի դէպ այն ժամանակ, 1985 թուականին, դրա վրայ ոչ ոք ուշադրութիւն չդարձրեց:

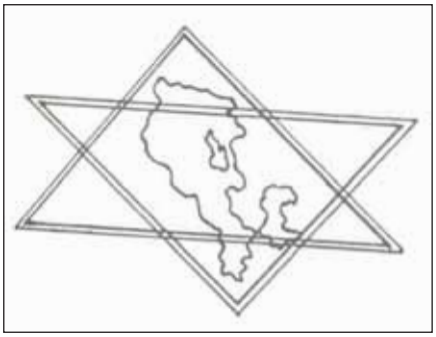
«Հանրապետական»

Մենահիմ Պեկին

Պզտիկ, բայց ճստիկ Իսրայէլի զաւթողական քաղաքականութեան մասին արդէն քիչ չի գրուել ու խօսուել: Վերջին ժամանակներս՝ աւելի քիչ. երբ սեփական տունն է այրւում, հարեւանների վրայ նայելու ժամանակ չկայ: Բայց գուցէ եւ արժէ՞: Դիմենք փաստերին: Նոյն 1985 թուականն է, վերակառուցումը նոր է սկսւում, ազգամիջեան վէճերի մասին խօսւում է առ այժմ միայն Հարաւ-Ափրիկեան Հանրապետութիւնից ստացուած թղթակցութիւններում: Հենց այդ տարում լոյս է տեսնում Հրէական Ժողովրդական Համալսարանի փրոֆէսօր Դաւիթ Այզենպարտի՝ «Պիպլիական Առասպելների Իրատեսութիւնը» առաջին գիրքը, որի մէջ այդ յայտնի պատմաբանը 250 էջի վրայ ապացուցում է, որ հակառակ տարածուած վարկածին՝ Մովսէսի առաջնորդութեամբ հրեաների յայտնի 40-ամեայ ելքը տեղի է ունեցել ոչ թէ Եգիպտոսից, այլ Լեռնային Ղարաբաղից: Ամենամանրամասն հաշուումներով ու հնագիտական հիմնաւորմամբ: Տեղին է ասել, որ այդ ժամանակ Ղարաբաղում, ասես անյայտութիւնից երեւաց յայտնի «Ուզի» աւտոմատների առաջին մասնախումբը՝ 500 հատ քանակութեամբ եւ փամփուշտների պատկառելի պաշարով:

Այզենպարտի երկրորդ պատմական թէզը, որը գրուել է մէկ

ուրիշ փրոֆէսօրի՝ Արիել Ուայզմանի համահեղինակութեամբ, արդէն 1987 թուականին, կոչւում է ոչ աւել ոչ պակաս, քան «Որտե՞ղ Է Աւետեաց Երկիրը»: Այդ աշխատութեան մէջ երկու հեղինակներն արդէն կասկածի տակ չեն դնում, որ Լեռնային Ղարաբաղը հրեաների պատմական նախահայրենիքն է եւ լուծում են միայն հին հրէական քաղաքների տեղաբաշխման ու յատակագծման մանր հարցեր:

Այդ նոյն՝ 1987 թուականին, ինչպէս նշում էր արեւմտագերմանական «Շտեռն» հանդէսը, Լեռնային Ղարաբաղ յորդեց մերձաւորարեւելեան արտաքրութեան սպառազինութիւն: «Շտեռն»ը ճիշդ է, հենց տեղնուտեղն աւելացնում էր, որ սպառազինութեան աղբիւրները պարզուած չեն: Բայց մի՞թէ դժուար է կռահել: Եթէ հաշուի առնենք, որ ներկայիս փրոֆէսօր Ուայզմանը ոչ վաղուց իսրայէլական «Մոսատ» հետախուզութեան գնդապետ էր եւ առ այսօր կապ է պահպանում այդ ազդեցիկ կազմակերպութեան հետ, իսկ փրոֆէսօր Այզենպարտը լրագրողների կողմից բազմիցս մեղադրուել է պատմութեան կեղծման մէջ՝ ի հաճոյս Իսրայէլի պաշտօնական շրջանների եւ որ վերջապէս հենց Իսրայէլն է ամբողջ մերձաւորարեւելեան տարածաշրջանի զէնքի հիմնական մատակարարը, ապա հետեւութիւնները բխում են ինքնին:

Բայց վերջում ես ուզում եմ ասել նոյնիսկ ոչ դրա մասին: Ուզում եմ հարցնել, Լեռնային Ղարաբաղի երկու կռուող կողմերը հասկանո՞ւմ են արդեօք, թէ ո՞ւմ համար են իրենք կռւում: Ո՞ւմ համար են հայերը՝ իրենց հողերը մաքրում ազրպէյճանցիներից, իսկ ազրպէյճանցիները՝ հայերից: Եւ աւելի պարզ չէ՞ արդեօք մտածել այդ մասին, քանի դեռ վրայ չեն հասել նոր Պաղեստինի ժամանակները:

Պ. ՄՈՒԼԻՔՈՎ

ՓՈԽԱՆ ՎԵՐՋԱԲԱՆԻ ՀՈՒՐՋԲՈՒԼՈՐԸ ՄԻԱՅՆ ՀԱՅԵՐ ԵՆ [*]

[*] Այս յոդուածը լոյս տեսած է Իսրայէլ հրատարակուող ռուսատառ «Քուրիեր» թերթի Յունուար 1994-ի համարին մէջ, որմէ թարգմանաբար արտատպուած է «Սփիւռք» պարբերաթերթի Յունիս 1994-ի համարին մէջ:

Ներկայ Իսրայէլի կողմէ թողարկուած մետաղադրամ մը 10 Ակորօթ արժէքով (հաւասար է 0,028 ամ. տոլարի), որ գործառնութեան մէջ դրուած է 1984-ին: Մետաղադրամին մէկ երեսի նկարը (ձախ կողմը) կ'երեւի սիոնական եօթ ճիւղաւորումով աշտանակի/մոմակալի ետին «Մեծն Իսրայէլի» քարտէսը, որ կրկնօրինակն է Հռովմէական կայսրութեան ժամանակաշրջանին Հրէաստանի թագաւոր Մաթաթիաս Անթիկոնուսի կողմէ թողարկուած մետաղադրամին (37 մ.թ.ա.): Այս քարտէսին մէջ կը ներառուին ներկայի Պաղեստինը, ամբողջ Լիբանանը, Սուրիան ու Յորդանանը, ինչպէս նաեւ Եգիպտոսի եւ Իրաքի մէկ մասը:

Ժամանակակից պատմութեան գրեթէ ամբողջ ընթացքին, այս երկու ժողովուրդները՝ հայերն ու հրեաները գրեթէ միշտ յիշուած են կողք կողքի: Պատմագէտները նշած են անոնց ճակատագրի ընդհանրութիւնը, քանի որ և՛ հայերը, և՛ հրեաները մէկ անգամ չէ որ հարկադրուած են լքելու հարազատ վայրերը եւ աշխարհի մէջ դժուար է գտնել անկիւն մը՝ ուր գոյութիւն չունենայ հրէական եւ հայկական սփիւռքը: Տնտեսագէտները ընդգծած են այն յատուկ դերը, զոր խաղցած են այս երկու ժողովուրդները Արեւմուտքի տնտեսութեան զարգացման մէջ, քանի որ ըստ էութեան, և՛ մէկը, և՛ միւսը կը զբաղէին նոյն գործով՝ առեւտուրով ու դրամատնային դրամագլուխի ստեղծումով: Քաղաքագէտները իրենց ճառերուն մէջ կը սիրեն յիշել «քսաներորդ դարու երկու եղեռններ՝ հայկական եւ հրէական»...: Ազգագրագէտները կրնան ձեզ շատ բան պատմել հայերու եւ հրեաներու ազգային բնաւորութիւններու նմանութեան մասին: Մէկ խօսքով երբեմն այնպիսի տպաւորութիւն կը ստեղծուի, թէ խօսքը գործնականին մէջ մէկ ժողովուրդի մասին է: Սակայն *«Որքան մեծ է նմանութիւնը, նոյնքան մեծ է թշնամանքը»*,- կ՚ըսէ արեւելեան յայտնի առածը: Եւ այս դէպքի պարագային, այն տեղին է ինչպէս երբեք, քանի որ դժուար է պատկերացնել երկու այդքան տարբեր եւ այդքան իրար թշնամի ժողովուրդներ՝ ըստ իրենց ոգեկան բնոյթին՝ քան հայերն ու հրեաները:

Չշտապենք խորանալ ուրեմն այնքան հեռաւոր պատմական ժամանակներու մէջ, որոնց մասին ոչ մէկ պատմագէտ խելամիտ ոչինչ կրնայ ըսել: Բոլորի կողմէ ընդունուած պատմական ժամանակագրութիւններու մէջ գրանցուած՝ հայերու եւ հրեաներու առաջին հանդիպումը տեղի ունեցած է Առաջին Տաճարի կործանման շրջանին, երբ թուլցած եւ ծունկի բերուած Յուդայի թագաւորութիւնը գործնականին մէջ անկարող էր դիմադրելու որեւէ թշնամիի: Ճիշդ այդ ժամանակ ալ անոր վրայ «խիզախ» յարձակում կը գործէ ամբողջ Մեծ Հայաստանի արքայ Տիգրան Երկրորդը եւ իր հետ գերի կը տանի հազարաւոր

հրեաներ: Կրկնենք որ ատոր համար յատուկ քաջութիւն եւ զօրավարական հմտութիւն պէտք չէր: Մեր ժողովուրդը կ'ապրէր իր ամենեւին ալ ոչ լաւ ժամանակները: Այդ գերիներուն մեծ մասը սփռուեցաւ Հայաստանի քաղաքներուն մէջ եւ կրնանք ըսել թէ ճիշդ այդ ժամանակէն կը սկսի կովկասեան հրէական սփիւռքի պատմութիւնը: Որպէս «ռազմավար» հետագայ ժամանակներուն ալ գերիներ բերուած են Հայաստան, բայց հայ իշխաններու գթասրտութիւնը աւելի քիչ էր քան Տիգրան Մեծինը: Անոնք յաճախ նոյնիսկ չէին ցանկար հրեայ ստրուկներ ունենալ: Այդ պատճառով ալ հրամաններ կու տային, որոնք շատ դաժան կը թուէին նոյնիսկ իրենց ժամանակակիցներուն.- տղամարդիկը մորթել, մանուկներն ու պատանիները ամորձատել եւ տալ հարէմներուն որպէս ներքինիներ, իսկ կիներն ու աղջիկները օգտագործել ըստ նշանակութեան...:

Կ'արժէ՞ արդեօք զարմանալ որ շուտով Հայաստանի հրէական համայնքը գրեթէ ամբողջութեամբ վերացաւ, չնայած որ հարեւան Վրաստանի եւ Ազրպէյճանի մէջ կ'ապրին եթէ ոչ քաղցր՝ ապա ոչ այնքան ալ վատ կեանքով: Հազիւ թէ կարիք կայ հին եւ միջնադարեան հայերուն, հրեաներուն հանդէպ տածած ախտաբանական ատելութեան ծնունդ հանդիսացող այդ սարսափելի հրամաններու արմատները փնտռել կրօնի մէջ: Վրացիներն ալ հայերուն պէս քրիստոնեաներ էին, բայց գործնականին մէջ իրենց տարածքին վրայ ամենեւին չսահմանափակեցին հրեաներու իրաւունքները: Թուրքերը իսլամ էին, բայց այդ չխանգարեց որ մէջտեղ գար ազրպէյճանական առածը. *«Հրեան բարձրագոյնն է Աստուծոյ արարածներէն»:*

Ո՛չ, արմատները անկասկած ուրիշ տեղ են եւ անոնց հասնիլը անհնար պիտի ըլլայ այնքան ժամանակ որքան դուք չէք բացած Թալմուտը: *«Հայերը Ամաղեկի ժողովուրդն են, անոր սերմը, անոր շառաւիղները»,* կ'ըսէ Թալմուտը: Նոյն այն Ամաղեկին, որ ժամանակին փակեց Եգիպտոսէն ելլող հրեաներու ճամբան եւ որուն սերունդները դարէդար իրենց ծիներուն մէջ կը կրեն չոչնչացող ատելութիւնը մեր ժողովուրդի նկատմամբ...:

Միայն ասկէ ետքն է որ ամէն բան իր տեղը կու գայ: Ահա թէ ուրտեղէն է հայու այն մշտական աներեւոյթ ստուերը հրեայի թիկունքին: Չէ՞ որ Ամաղեկը, ինչպէս կ'ըսեն մեկնիչները, *«քայլ առ քայլ կը հետեւի հրեաներուն եւ երբ անոնք կը թուլնան՝ ան կը զօրանայ, իսկ երբ Ամաղեկը թուլանայ՝ հրեաները կը զօրանան»...:*

Այստեղէն է որ կու գայ հայոց բուռն ցանկութիւնը՝ հրեաները տարրալուծելու իրենց միջավայրին մէջ: Իրենց հարեւաններէն ոչ մէկը այնքան ճիգեր չէ գործադրած հրեաներուն բռնի կերպով քրիստոնէացնելու կամ զանոնք դուրս վռնտելու իրենց ազգային բնակարանէն: Այս պատճառով ալ Հայաստանի մէջ հրեաներ չմնացին, իսկ մնացողներն ալ ստացան «զոկեր» արհամարհական մականունը եւ վերջապէս իրենք ալ այնքան վարժուեցան անոր որ դադրեցան անոր արհամարհական ըլլալը հասկնալէ:

Եթէ նայինք թէ ինչպէ՞ս զարգացեր են հայերու եւ հրեաներու յարաբերութիւնները սփիւռքի մէջ, դարձեալ կարելի է տեսնել անհաշտելի հակասութիւններ: Հայերը խարդաւանած են հրեաներուն Օսմանեան կայսրութեան մէջ մինչեւ թուրքերու կողմէ ջարդուիլը, որոնց պատճառն էին դաշնակցականներու թրքական գիւղերու մէջ կատարած գազանային սպանութիւնները 1914-ին: Անոնք ալ արժանանալով Եկատերինէ Բ.ի բարեհաճութեան, որ կը համարէր թէ իր կայսրութիւնը պիտի բարգաւաճի հայերուն շնորհիւ, հասած են անոր կողմէ հակահրէական տնտեսական եւ քաղաքական հրահանգներու ընդունման, որոնց շնորհիւ ալ յառաջացած է հանրայայտ «նստակեցութեան սահմանները»:

Բուն Հայաստանի մէջ ալ, որ այդ սարսափելի տարիներուն ստիպուած էր ընդունիլ տեղահանուած հրեաներու փոքր խումբ մը, երբեք չմարած հակասեմականութիւնը յանկարծ բռնկեցաւ նոր ուժով: Անոր նոր գալարը սկսաւ այն ժամանակ, երբ Խորհրդային վարչակարգը դատապարտեց սիոնիզմը որպէս ազգախտրութեան տարատեսակ եւ կոչ ըրաւ հայերուն վերադառնալ իրենց պատմական հայրենիքը: Այն ատեն հայերը սկսան

խանգարել նոյնիսկ այն բուռ մը հրեաները, որոնք Հայաստանի մէջ այսպէս կամ այնպէս կ'ապրէին. չէ՞ որ անոնք կը զբաղեցնէին «հայկական տեղերը»: Անյաջող կերպով դասաւորուեցան «հրէական եւ հայկական» լոպիներու յարաբերութիւնները Ամերիկայի մէջ. մշտական պայքարը ազդեցութեան ոլորտներու, քաղաքական եւ տնտեսական տիրապետութեան համար միայն կ'ուժեղացնէր արդէն գոյութիւն ունեցող հակամարտութիւնը:

Բայց եւ այնպէս հայերը կը շարունակէին ու կը շարունակեն ապրիլ Երուսաղէմի իրենց թաղամասին մէջ եւ նոյնիսկ կը փորձէին «քաղաքականութիւն խաղալ» Մերձաւոր Արեւելքի մէջ, օգտագործելով այն ազդեցութիւնը, որ ունին Իրանի եւ Արաբական երկիրներու նախթարդիւնաբերողները: Իսրայէլի պետութեան հռչակումէն ետք, հայերու մեծամասնութիւնը հրաժարեցաւ դառնալու անոր քաղաքացին եւ հիմա յոյսով եւ թաքուն չարախնդրութեամբ կը հետեւի Ռապինի եւ Արաֆաթի բանակցութիւններուն, հաւատալով որ վաղ թէ ուշ հրէական պետութիւնը կը վերանայ երկրի երեսէն:

Դժուար է ըսել թէ ի՞նչ կը նշանակէ քանի մը ամիս առաջ թերթերու առաջին էջերուն մէջ տպուած արտայայտութիւնը. *«Հայաստանի մէջ հրէական համայնքի վերջը»:* Այս, այսպէս կոչուած համայնքը մեր կարծիքով երբեք չէ անցած մէկուկէս հազար մարդոց (համաձայն 1970-ի մարդահամարի, Հայկական Խ.Ս.Հ.ի մէջ կը բնակէր 1048 հրեայ), որոնց մեծամասնութիւնը ամուսնական կապերով կապուած էր հայերու հետ:

Բայց եւ այնպէս վերջակէտը դրուած է: Պատմութիւնը անգամ մը եւս հաստատեց որ հրեաները եւ ամաղեկացիները երբեք չեն կրնար փոքր ի շատէ երկար ժամանակ ապրիլ կողք կողքի:

Վերջակէտը դրուած է: Այդ կը նշանակէ թէ Յակոբի եւ Ամաղեկի սերունդներու յարաբերութիւններուն մէջ նոր փուլ մը կը սկսի:

ՍԻՈՆԱԿԱՆ ԾԱԽԱԼԱՊԱՇՏԱԿԱՆ ՁԳՏՈՒՄՆԵՐ

Համացանցի վրայ քանի մը տարիներ առաջ լոյս տեսած «Նոր Խազարիոյ Եւ Մեծն Իսրայէլի Քարտէսը» վերնագրով եւ «Արգելափակելով Մեծ Մետաքսի Ճամբան» ենթավերնագիրով այս քարտէսէն կը յստականայ՝ Եմենէն մինչեւ Ուքրանիա տեղի ունեցող պատերազմներուն եւ խառնակչութեանց հեռակայ միտումը, ուր Միջին Արեւելքի ներկայի երկիրներէն որեւէ մէկը չկայ բացի Իրանէն... արեւմուտքէն սահմանակից է Եւրոպական Միութեան, հիւսիսէն Ռուսիոյ, հիւսիս արեւելքէն Թաթարիոյ, հարաւ արեւելքէն Իրանի, հարաւէն Հնդկաց ովկիանոսի եւ հարաւ արեւմուտքէն Ափրիկէի: Իսկ ինչո՞ւ կ’ըսուի «Արգելափակելով Մեծ Մետաքսի Ճամբան», հաւանաբար ասոր պատասխանը կը յստականայ ներկայիս Չինաստանի դէմ մղուող տնտեսական պատերազմին արդիւնքով:

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

- ՄԵՐ ԽՕՍՔԸ 3
- ՓՈԽԱՆ ՅԱՌԱՋԱԲԱՆԻ - ՍԻՈՆԱԿԱՆ ՓՐՈԹՈՔՈԼՆԵՐՈՒ ՅԱՅՏՆԱԲԵՐՄԱՆ ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆԸ ԵՒ ԱՆՈՐ ԱՆՄԱՐԴԿԱՅԻՆ ԷՈՒԹԵԱՆ ԴՐԴԱՊԱՏՃԱՌՆԵՐԸ 7
- ՍԻՈՆԻ ԵՐԷՑՆԵՐՈՒ ԿԱՄ ԻՄԱՍՏՈՒՆՆԵՐՈՒ ՓՐՈԹՈՔՈԼՆԵՐԸ - ԱՌԱՋԻՆԷՆ ՄԻՆՉԵՒ ՔՍԱՆՉՈՐՈՐԴ ՓՐՈԹՈՔՈԼ 39
- ՍԻՈՆԻԶՄԻ ԵՒ ՓԱՆԹՈՒՐՔԻԶՄԻ ԱՌՆՉՈՒԹԻՒՆՆԵՐԸ ԵՒ ԱՆՈՆՑ ՍՊԱՌՆԱԼԻՔԸ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԼԻՆԵԼՈՒԹԵԱՆ *Գասպար Տէրտէրեան* 153
- ՏԷՕՆՄԷ ՀՐԵԱՆԵՐԸ ԿԱՄ ՅԵՏԱԴԱՐՁՆԵՐԸ *Թաուֆիք Շուման* 203
- ՀԱՅԱԴԱՒԱՆ ՀՐԵԱՆԵՐԸ *Լենդրուշ Լուսաւանցի* 233
- ԹԷՈՏՈՐ ՀԵՐՑԷԼ ԵՒ ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՀԱՐՑԸ *Մըրուան Պուհէյրի* 239
- ԵՐԻՏԹՈՒՐՔԵՐԸ ՊԵՏԱԿԱՆ ԻՇԽԱՆՈՒԹԵԱՆ ԳԼՈՒԽ 1908-1914 ԹԹ. *Ճոն Կիկարոսեան* 259
- ԴԻՒԱՆԱԳԻՏԱԿԱՆ ԱՅՍ ԹՈՒՂԹԸ *Լեւոն Վարդան* 283
- ՃԵՐԸԼՏ ԼՈՈՒԹԸՐԻ ՏԵՂԵԿԱԳԻՐԸ անգլերէնէ թարգմանեց Լեւոն Վարդան 290
- ԻՆՉՊԷ՞Ս ԵՒ ԻՆՉՈ՞Ւ ՄԱՍՈՆ ԿԸ ԴԱՌՆԱՆ *Վարազ Դեւեան* 323
- ՀԱՐՑԱԴՐՈՒՄՆԵՐ ԵՂԵՌՆԻ ՊԱՏԱՍԽԱՆԱՏՈՒՈՒԹԵԱՆ ՇՈՒՐՋ *Յարութ Տէր Դաւիթեան* 329

- ՊՐԵՍԹ-ԼԻԹՈՎՍԿԵԱՆ ԲԱՆԱԿՑՈՒԹԻՒՆՆԵՐԸ,
ԼԵՈՆ ԹՐՈՑԿԻՆ ԵՒ ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՀԱՐՑԸ
Յարութիւն Սարգիսեան 349
- ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՀԱՐՑՈՒՄ ՍԻՈՆԻԶՄԻ ԻՍԿԱԿԱՆ
ԴԷՄՔԸ *Նորայր Սարուխանեան* 375
- ՀՐԷԱԿԱՆ ՀՋՕՐ ԽՄԲԱԻՈՐՈՒՄՆԵՐ ԱՅԺՄ ՉԳՏՈՒՄ
ԵՆ ԳՐԱԻԵԼ ԻՇԽԱՆՈՒԹԻՒՆԸ ՀԱՅԱՍՏԱՆՈՒՄ
Քոնստանդին Նիքոլաեւիչ Սերով 387
- «ԼԵՌԱՆԱՅԻՆ ՂԱՐԱԲԱՂԸ ՄԵՐ ՀՈՂՆ Է»
Նիքոլայ Ալեքսանտրով 395
- ՓՈԽԱՆ ՎԵՐՋԱԲԱՆԻ - ՇՈՒՐՋԲՈԼՈՐԸ ՄԻԱՅՆ
ՀԱՅԵՐ ԵՆ *Պ. Մուլիքով* 399
- ՍԻՈՆԱԿԱՆ ԾԱԻԱԼԱՊԱՇՏԱԿԱՆ ՉԳՏՈՒՄՆԵՐ 405

Հրատարակութիւն՝ **«Սփիւռք» պարբերաթերթ - Լիբանան**
հեռ.: +961 71 024421
է-հասցէ: spurkmag@gmail.com

Տողաշարում եւ էջադրում՝ **Սագօ Օգնայեան**

Կողքի ձեւաւորում՝ **Մոմիկ**

